

ПРО ВНУТРІШНЄ ТА ЗОВНІШНЄ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ В 2013 РОЦІ

Щорічне Послання Президента України
до Верховної Ради України

Київ – 2013

УДК 338.24.021.8+35.075.31(477)
П 78

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилення на видання обов'язкове*

Електронна версія: www.niss.gov.ua

**Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання
П78** Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.

ISBN 978–966–554–187–5

ISBN 978–966–554–187–5

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2013

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВІКТОРА ЯНУКОВИЧА

РЕФОРМИ, НАЦЛЕНІ У МАЙБУТНЄ.....	15
----------------------------------	----

Розділ I

ЕКОНОМІКА ТА СОЦІАЛЬНА

СФЕРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ

ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	21
---------------------------------	----

1.1. Економіка України у період глобальної нестабільності	23
1.1.1. Зовнішня торгівля України в умовах депресивних тенденцій світової економіки	23
1.1.2. Динаміка та складники економічного зростання у 2012 р.	26
1.1.3. Підтримання макроекономічної стабільності в умовах стагнації.....	31
1.2. Соціально-економічна модернізація: заходи та результати.....	37
1.2.1. Деретуляція та розвиток бізнесу	38
1.2.2. Модернізація реального сектору економіки	41
1.2.3. Динаміка соціальних реформ	48
1.3. Пріоритетні напрями подальшого економічного поступу	50
1.3.1. Пріоритети модифікації політики реформ.....	50
1.3.2. Деретуляція та мотивація бізнесу до зростання.....	53
1.3.3. Розвиток внутрішнього ринку і стимулювання імпортозаміщення	55
1.3.4. Реалізація потенціалу агропромислового комплексу в умовах загострення ризиків світової продовольчої кризи	58
1.3.5. Реформування дорожньо-транспортного комплексу у контексті завдань внутрішнього облаштування країни	63

1.3.6. Зовнішньоекономічна політика, орієнтована на підтримку економічного зростання.....	66
1.3.7. Використання міжнародної фінансової та технічної допомоги як чинник економічного розвитку.....	68
1.3.8. Модернізація важелів макроекономічної стабілізації в умовах збереження нестабільності глобальної економіки.....	70
1.3.9. Підвищення ефективності управління державним майном.....	73
1.3.10. Реалізація потенціалу оборонної промисловості.....	75
1.4. Енергозабезпечення та енергоефективність.....	78
1.4.1. Стан забезпечення національної економіки енергоресурсами.....	78
1.4.2. Розбудова власної сировинної бази енергоресурсів.....	80
1.4.3. Розвиток відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива.....	84
1.4.4. Диверсифікація енергопостачання.....	86
1.4.5. Підвищення енергоефективності національної економіки.....	89
1.5. Розвиток соціальної сфери в умовах сповільнення економічної динаміки.....	94
1.5.1. Основні виклики для соціального розвитку та необхідність радикальної модернізації соціальної політики.....	94
1.5.2. Ринок праці та політика зайнятості.....	95
1.5.3. Політика доходів та вдосконалення системи оплати праці.....	98
1.5.4. Продовження реформ у сфері соціальної підтримки та соціального страхування.....	101
1.5.5. Завдання реформування системи охорони здоров'я.....	104
1.5.6. Завдання політики підтримки сім'ї та дитини.....	108
1.5.7. Розвиток житлової політики.....	110
1.5.8. Міграційні процеси та міграційна політика.....	111
1.6. Особливості бюджетної політики в умовах зовнішніх ризиків для національної економіки.....	115
1.6.1. Бюджетна політика у 2012 р. і продовження реформування системи державних фінансів.....	115
1.6.2. Орієнтири бюджетної політики у 2014 р.	123

1.6.3. Напрями податкової політики на 2014 р.	126
1.6.4. Завдання та пріоритети боргової політики	128
1.6.5. Завдання бюджетної політики у середньостроковій перспективі	129
1.6.6. Особливості та орієнтири формування місцевих бюджетів і модернізація міжбюджетних відносин	131
1.7. Регіональний вимір соціально-економічної модернізації	135
1.7.1. Особливості й ризики регіонального розвитку у післякризовий період	135
1.7.2. Модернізація системи державного управління регіональним розвитком	138
1.7.3. Пріоритети й завдання у сфері регіональної політики	144

Розділ II

ГУМАНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ – БАЗОВА ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

149

2.1. Особливості гуманітарної політики Української держави на сучасному етапі	150
2.1.1. Активізація діяльності Громадської гуманітарної ради при Президентові України	150
2.1.2. Концепція гуманітарного розвитку України як інструмент програмування гуманітарної політики	152
2.1.3. Формування ціннісної парадигми гуманітарного розвитку	153
2.1.4. Розвиток фізичної культури та спорту	155
2.2. Динаміка проблем і перспектив модернізації освітньо-наукової сфери України	157
2.2.1. Дошкільна та позашкільна освіта	157
2.2.2. Загальна середня освіта	160
2.2.3. Професійна освіта	165
2.2.4. Наука та інновації	168
2.3. Культура як чинник розбудови демократичного суспільства в Україні	173
2.3.1. Єдність і цілісність культурного простору – основа національної консолідації та соціально-економічного розвитку	173

2.3.2. Політика у сфері охорони культурної спадщини та культурний вимір регіонального розвитку	177
2.3.3. Українська культура перед викликами глобалізації: інноваційні підходи та збереження традицій	180
2.3.4. Культурний вимір євроінтеграційної стратегії України та завдання нової культурної політики України у 2013 році	181

Розділ III

РОЗВИТОК І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

ІНСТИТУТІВ НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ

3.1. Розвиток парламентаризму в Україні	185
3.1.1. Реформування виборчої системи в Україні та її вплив на інститути представницької демократії	185
3.1.2. Розвиток партійної системи	189
3.1.3. Організація роботи Верховної Ради України VII скликання	192
3.2. Підвищення дієвості форм безпосередньої демократії	197
3.3. Розвиток місцевої демократії та самоорганізації населення	200
3.4. Розвиток громадянського суспільства	205
3.5. Державна політика у сфері міжетнічних відносин	212
3.6. Пріоритети реформування адміністративної системи	215
3.7. Реформа системи правоохоронних органів	217
3.8. Судова реформа.....	222
3.9. Конституційний процес.....	226

Розділ IV

УКРАЇНА В НОВИХ УМОВАХ

ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

4.1. Зовнішня політика України у 2012 р.: підсумки та оцінки	229
4.2. Актуальні тенденції сучасного світового розвитку та їх вплив на міжнародне становище України.....	232

4.2.1. Глобалізаційні передумови формування нового світоустрою	232
4.2.2. Кризові явища у глобальній економічній системі: ризик для України	236
4.2.3. Динаміка змін у міжнародному безпековому середовищі та їх вплив на національну безпеку	238
4.3. Нова міжнародна роль України як держави, що головує в ОБСЄ	241
4.4. Нагальні завдання європейської інтеграції України	242
4.5. Шляхи визначення Україною свого місця в євразійському просторі	244
4.6. Пошук сучасних підходів і перспективних можливостей України на міжнародній арені	247
АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ	251
ДОДАТКИ	263
ПРО СТАН РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	265
Вступ	265
1. Зміни політико-правового середовища та їх вплив на розвиток громадянського суспільства в Україні	267
2. Чинники формування суспільної активності та сучасні практики громадської самоорганізації	284
3. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства: основні тенденції, потенціал реалізації	298
4. Участь інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації місцевої політики: сучасні можливості та напрями реформування	312
4.1. Стан правового забезпечення участі громадськості у здійсненні місцевого самоврядування	313
4.2. Проблеми й позитивні практики взаємодії громадськості та органів місцевої влади при виробленні й реалізації місцевої політики	317
АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ	327

СТАТИСТИЧНІ ТАБЛИЦІ 329

Національні рахунки

1. Основні соціально-економічні показники	330
2. Індекси основних соціально-економічних показників	334
3. Валовий внутрішній продукт	336
4. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності	337
5. Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності	348
6. Індекси фізичного обсягу та індекси-дефлятори валової доданої вартості за видами економічної діяльності	349
7. Валовий внутрішній продукт за категоріями доходу	351
8. Структура валового внутрішнього продукту за категоріями доходу	352
9. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання	353
10. Структура валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання	354
11. Індекси фізичного обсягу валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання	355
12. Валове нагромадження основного капіталу в розрізі видів нефінансових активів	356
13. Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за цілями	358
14. Валовий регіональний продукт	359
15. Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту	360

Бюджетно-податковий сектор

16. Доходи Зведеного бюджету України за 2003–2012 рр.	361
17. Доходи Державного бюджету України за 2003–2012 рр.	362
18. Видатки Зведеного бюджету України за функціональною класифікацією видатків за 2003–2012 рр.	363
19. Видатки Державного бюджету України за функціональною класифікацією видатків за 2003–2012 рр.	364
20. Державний та гарантований державою борг України за 2003–2012 рр.	364

Фінансовий сектор

21. Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України)	365
22. Грошові агрегати та кореспондуючі статті Огляду депозитних корпорацій	370
23. Процентні ставки рефінансування банків Національним банком України	372
24. Процентні ставки та обсяги за кредитами, наданими у звітному періоді резидентам (крім інших депозитних корпорацій), за секторами економіки	373
25. Процентні ставки та обсяги за депозитами, залученими у звітному періоді на рахунки резидентів (крім інших депозитних корпорацій), за секторами економіки	374
26. Депозити резидентів у розрізі секторів економіки	375
27. Кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки	376

Фінанси підприємств

28. Фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності	377
29. Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за видами економічної діяльності	378
30. Структура оборотних активів	379
31. Оборотні активи підприємств за видами економічної діяльності	380
32. Збиток підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності	381
33. Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, за видами економічної діяльності	382
34. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності	383
35. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за видами промислової діяльності	384
36. Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг) за видами економічної діяльності	385
37. Структура операційних витрат на одиницю реалізованої продукції (робіт, послуг) за видами економічної діяльності	390

Зовнішній сектор

38. Динаміка показників розвитку зовнішнього сектору економіки України	394
39. Офіційний курс гривні до іноземних валют, встановлений Національним банком України, середній за період	395
40. Динаміка платіжного балансу України (аналітична форма представлення)	396
41. Офіційні резервні активи	398
42. Географічна структура експорту товарів	399
43. Географічна структура імпорту товарів	400
44. Обсяги експорту товарів за регіонами	401
45. Обсяги імпорту товарів за регіонами	402
46. Експорт товарів до країн СНД	403
47. Імпорт товарів з країн СНД	404
48. Експорт товарів до країн ЄС	405
49. Імпорт товарів з країн ЄС	406
50. Експорт окремих товарів	407
51. Імпорт окремих товарів	408
52. Динаміка структури експорту-імпорту послуг	409
53. Динаміка експорту-імпорту послуг за країнами світу	411
54. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України з країн-інвесторів	415
55. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності	416
56. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України в економіках країн світу	417
57. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України за видами економічної діяльності підприємств-інвесторів	418
58. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) у регіонах України	419
59. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з регіонів України в економіках країн світу	420
60. Зовнішній борг України	421
61. Валютна структура зовнішнього боргу станом на 01.10.2012 р. у розрізі секторів економіки та за початковим терміном до погашення	423

Ціни і тарифи

62. Індекси споживчих цін та цін виробників промислової продукції у 2012 р.	424
63. Індекси споживчих цін на основні групи товарів та послуг	425

64. Індекси споживчих цін за регіонами	427
65. Індекси цін виробників промислової продукції	428
66. Індекси цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами	429
67. Індекси цін на будівельно-монтажні роботи	430
<i>Промисловість</i>	
68. Індекси промислової продукції за видами діяльності у 2012 р.	431
69. Індекси промислової продукції за видами діяльності	433
70. Індекси промислової продукції за регіонами	434
71. Виробництво (видобуток) основних видів промислової продукції	435
<i>Сільське господарство</i>	
72. Продукція сільського господарства	437
73. Продукція сільського господарства за категоріями господарств	438
74. Індекси продукції сільського господарства за категоріями господарств	438
75. Індекси продукції сільського господарства за регіонами	439
76. Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах	440
77. Реалізація продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами	441
78. Посівні площі основних сільськогосподарських культур	442
79. Виробництво основних сільськогосподарських культур	444
80. Виробництво основних сільськогосподарських культур за категоріями господарств	445
81. Урожайність основних сільськогосподарських культур	446
82. Поголів'я худоби та птиці за категоріями господарств	447
83. Виробництво основних видів продукції тваринництва за категоріями господарств	448
84. Продуктивність худоби і птиці	449
<i>Інвестиції та будівельна діяльність</i>	
85. Капітальні інвестиції	450
86. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування	450
87. Капітальні інвестиції за регіонами	451

88. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності	452
89. Індекс капітальних інвестицій за видами економічної діяльності	453
<i>Основні показники будівництва</i>	
90. Індeksi обсягів виконаних будівельних робіт за регіонами	454
91. Прийняття в експлуатацію окремих виробничих потужностей	455
92. Капітальні інвестиції у житлове будівництво за регіонами	456
93. Індeksi капітальних інвестицій у житлове будівництво за регіонами	457
94. Прийняття в експлуатацію житла за регіонами	458
<i>Транспорт і зв'язок</i>	
95. Перевезення вантажів за видами транспорту	459
96. Індeksi обсягу перевезення вантажів за видами транспорту	459
97. Вантажооборот за видами транспорту	460
98. Відправлення (перевезення) пасажирів за видами транспорту загального користування	460
99. Індeksi обсягу відправлення (перевезення) пасажирів транспортом загального користування	461
100. Продукція (послуги) підприємств пошти та зв'язку загального користування	461
<i>Оптова і роздрібна торгівля, ресторанне господарство</i>	
101. Товарооборот торгівлі та ресторанного господарства	462
102.1. Товарна структура оптового товарообороту	463
102.2. Товарна структура оптового товарообороту	470
103. Індeksi фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств	474
104. Роздрібний товарооборот підприємств за регіонами	475
105. Товарна структура роздрібного товарообороту підприємств	476
<i>Розвиток малого підприємництва</i>	
106. Основні показники розвитку малих підприємств	483
107. Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення за регіонами	484
108. Кількість найманих працівників малих підприємств за видами економічної діяльності	486
109. Кількість найманих працівників малих підприємств у загальній кількості найманих працівників за видами економічної діяльності	487

110. Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств за видами економічної діяльності	488
111. Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) за видами економічної діяльності	489
<i>Демографічна ситуація</i>	
112. Кількість населення у 2000–2012 рр.	490
113. Розподіл постійного населення за окремими віковими групами за регіонами у 2000–2012 рр.	491
114. Кількість народжених, померлих і природний приріст населення у 2000–2012 рр.	498
115. Міграція населення за регіонами у 2002–2012 рр.	499
116. Середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні	505
<i>Доходи населення, соціальне забезпечення</i>	
117. Доходи й витрати населення України	506
118. Доходи населення за регіонами	507
119. Наявний дохід населення	508
120. Наявний дохід на одну особу	509
121. Витрати населення за регіонами	510
122. Витрати населення на одну особу	511
123. Структура доходів і витрат населення України	512
124. Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата у 2012 р.	513
125. Середньомісячна номінальна заробітна плата за видами економічної діяльності	514
126. Середньомісячна номінальна заробітна плата за регіонами	515
127. Індекси реальної заробітної плати за регіонами	516
128. Загальна заборгованість населенню із заробітної плати та соціальних виплат	517
129. Кількість пенсіонерів	518
130. Кількість пенсіонерів за регіонами	519
131. Середній розмір місячної пенсії	531
<i>Ринок праці</i>	
132. Населення за економічною активністю	532
133. Кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності	533
134. Зайнятість населення за регіонами	534
135. Безробіття населення (за методологією МОП) за регіонами	536

136. Безробітні (за методологією МОП) за тривалістю пошуку роботи	538
137. Попит і пропозиція робочої сили на ринку праці за регіонами	539
<i>Соціальний розвиток</i>	
138. Основні показники охорони здоров'я	542
139. Кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах	543
140. Вищі навчальні заклади	544
141. Кількість легалізованих об'єднань громадян (за даними Міністерства юстиції України та Державної реєстраційної служби України)	545
142. Кількість релігійних організацій (за даними Міністерства культури України)	548
<i>Правопорушення</i>	
143. Кількість зареєстрованих злочинів за окремими видами (за даними Міністерства внутрішніх справ України)	549
144. Кількість зареєстрованих злочинів за регіонами (за даними Міністерства внутрішніх справ України)	550
145. Кількість засуджених за вироками судів, що набрали законної чинності, за окремими видами злочинів (за даними Державної судової адміністрації України)	551
<i>Охорона навколишнього середовища</i>	
146. Основні показники водопостачання і водовідведення	552
147. Основні показники використання й охорони лісу, тваринних ресурсів і заповідних територій	553
148. Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря	554
149. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за регіонами	555
150. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря у розрахунку на км ² за регіонами	556
<i>Окремі зіставлення по країнах світу</i>	
151. Кількість населення	557
152. Рівень безробіття	559
153. Валовий внутрішній продукт	561
154. Рівень зростання валового внутрішнього продукту	563
155. Валовий внутрішній продукт на одну особу	565
156. Індекс промислового виробництва	567
157. Індекс споживчих цін	569
158. Індекс людського розвитку та його складові у 2011 р.	571

ВСТУПНЕ СЛОВО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВІКТОРА ЯНУКОВИЧА

РЕФОРМИ, НАЦІЛЕНІ У МАЙБУТНЄ

2012 рік вчергове продемонстрував суперечливість та мінливість сучасного світу. Непевні тенденції відновлення світової економіки після жорсткої кризи 2008–2009 рр. змінилися загостренням кризових проявів у провідних країнах світу, і насамперед – на Європейському субконтиненті. Економічні негаразди зазвичай супроводжуються підвищенням рівня соціальної напруженості, а прагнення країн світу віднайти оптимальні шляхи антикризових дій формують непрості геополітичні тенденції.

Усі ці процеси мають об'єктивний характер. Відсторонитися, уникнути цих змін не зможе жодна країна. Яким шляхом має рухатись Україна, щоб зайняти гідну позицію у цих глобальних трансформаціях, зберегти й наростити динаміку соціально-економічного розвитку? Відповідь одна: наша держава має продовжувати стратегію реформ, спрямованих на модернізацію всіх сфер суспільного життя.

Основою нової хвилі українських реформ стала Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». Логіка Програми побудована з огляду на проголошені Україною євроінтеграційні орієнтири та цілі досягнення економічної стабільності й розвитку.

Програмою було поставлено мету – досягти структурної модернізації економіки за рахунок вирішення низки завдань. Зокрема, завдяки створенню клімату, сприятливого для підприємництва та бізнес-ініціативи, стабілізації державних фінансів і формування стійкої фінансової системи, модернізації інфраструктури та реформування ЖКГ, підвищення рівня енергетичної безпеки, імпортозаміщення і розвитку внутрішнього ринку, створення ринку землі. Успіх цих перетворень є ключем для досягнення національної конкурентоспроможності, забезпечення стійкого економічного зростання.

Не менш важливою ціллю політики реформ було визначено збереження і розвиток людського та соціального капіталу. Насамперед – за рахунок підвищення ефективності та стабільності соціального захисту, поліпшення якості й доступності освіти та медичного обслуговування. Такі зміни необхідні, аби припинити нарощування соціального розшарування, створити гідні умови для людей. Адже розвиток економіки – єдиний шлях до реального поліпшення умов життя кожного українського громадянина.

Сьогодні Україна впевнено долає непростий шлях перетворень. За рахунок дерегуляції діяльності бізнесу були суттєво спрощені дозвільні та реєстраційні процедури, встановлено прозорі механізми започаткування й закриття бізнесу. Звужено сфери прямого адміністративного контролю з боку держави, вдалося уніфікувати адміністративні послуги.

Реалізація податкової реформи сприяла спрощенню адміністративних процедур для платників податків. Послідовно знижується податкове навантаження на бізнес. Зменшуються ставки податку на прибуток, розширюється практика автоматичного відшкодування ПДВ, удосконалюється спрощена система оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва.

Розпочалася поетапна модернізація реального сектору економіки. Прискорилося технологічне оновлення у низці базових галузей промисловості. Активно здійснюється політика диверсифікації енергопостачання та підвищення ефективності енергоспоживання. Україна суттєво зменшила залежність від імпорту газу, створила передумови для нарощування обсягів видобутку власних енергоносіїв, зокрема нетрадиційних. Розпочата активна робота в напрямі реформування транспортної інфраструктури, зокрема залізничного та авіаційного транспорту, розвитку морегосподарського комплексу.

Важливим напрямом модернізації стало реформування агропромислового комплексу. Триває підготовка нової законодавчої бази для запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. В основі цих законодавчих ініціатив – необхідність створити нові стимули для інвестицій у розвиток вітчизняного сільського господарства й водночас максимально захистити інтереси та майнові права селян – власників землі.

Окрема увага приділяється інвестиціям у людський капітал. Впроваджується нова система охорони здоров'я, оновлюється технологічно-інформаційна база української освіти.

Незважаючи на економічні труднощі, в Україні вдалося забезпечити позитивний соціальний ефект від економічних заходів. У 2012 році, попри чергове загострення світової кризи, ми знайшли можливість реалізувати низку важливих соціальних ініціатив. Значна частина здійснених заходів мала виражений адресний характер і стосувалася підвищення соціальних стандартів для найменш захищених категорій громадян.

Нових рис набула регіональна політика. У багатьох регіонах вже розроблено власні стратегічні програми розвитку, визначені цілі та конкретні завдання, необхідні для їх реалізації ресурси. Для сприяння всебічному розвитку територій створено Державний фонд регіонального розвитку.

Політика реформ уже принесла позитивний ефект. В Україні вдалося стримати негативний вплив європейської депресії 2012 р. У багатьох країнах Європи рівень життя населення суттєво знизився. В Україні вдалося цього не допустити.

Зміни відбувалися не лише у соціально-економічній сфері. Одним із вагомих досягнень курсу модернізації став динамічний розвиток громадянського суспільства в Україні. Посилюється вплив громадськості на прийняття державних рішень. Створено новий механізм забезпечення прозорості та відповідальності влади, закладений в Законі про доступ до публічної інформації.

Активні й небайдужі громадяни відіграють дедалі більшу роль у боротьбі з корупцією. Активна підтримка громадськими організаціями планів європейської інтеграції сприяє зближенню позицій Європейського Союзу і України у процесі переговорів щодо лібералізації візового режиму та переходу до плану дій із запровадження безвізового режиму.

Сьогодні Україна пододала «стратегічну паузу». Це – основний здобуток останніх років. Тепер головне – не зупинятися на досягнутому.

На порядку денному – подальше реформування системи державного управління, перехід до моделі держави, орієнтованої на обслуговування потреб громадян. У кожному місті, районі має з'явитися сучасний центр надання адміністративних послуг. У кожному з них повинен надаватися гарантований перелік найбільш запитуваних громадянами та бізнесом послуг. Вони мають надаватися протягом мінімального терміну.

Найближчим часом має запрацювати Єдиний державний портал адміністративних послуг, який зробить можливим здійснити перехід до дистанційного отримання паспортів, довідок, заміни посвідчень водія або реєстрації нового бізнесу громадянами.

У 2013 році будуть зроблені нові кроки для посилення боротьби з корупцією. Продовжиться робота над відпрацюванням механізмів персональної відповідальності чиновників усіх рівнів за реалізацію завдань упровадження реформ. Зросте відповідальність за порушення вимог законодавства з питань надання адміністративних послуг.

Ще одним важливим напрямом реформування стане робота над оновленням Конституції України. Необхідно усунути нечіткість принципу народовладдя, неефективність механізмів формування та відповідальності найвищих органів державної влади, створити реальні гарантії незалежності судів та прокуратури, встановити баланс повноважень між місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування, який відповідатиме потребам сьогодення.

Для того, щоб на жодному з етапів конституційного реформування не знижувалася планка професійних вимог і громадянської відповідально-

сті, продовжить роботу Конституційна Асамблея. В її роботі нині беруть участь провідні науковці Національної академії наук України, галузевих академій, наукових установ і вищих навчальних закладів, представники громадянського суспільства та місцевого самоврядування, правозахисних організацій і незалежних експертно-аналітичних центрів, а також представники парламентських і позапарламентських політичних сил.

Світова економіка на початку 2013 року не пододала стагнацію. Провідні економічні центри демонструють нестабільне зростання або залишаються у стані рецесії. Глобальний попит на ключові товари українського експорту також залишатиметься низьким.

При цьому конкурентна боротьба на світових ринках стає дедалі жорсткішою. За таких умов для того, щоб забезпечити усталений соціально-економічний розвиток, Україні необхідно активізувати пошук внутрішніх резервів, прискорити модернізацію виробництва, підвищити його конкурентоспроможність.

Цього року необхідно прискорити структурні реформи в національній економіці й водночас знайти відповідь на нові виклики, породжені глобальною економічною кризою. Найближчий період стане значним випробуванням для України, важливим тестом політики реформ і розвитку.

Використовуючи державне фінансування та стимулювання конкретних економічних програм і проектів, необхідно підтримати національного виробника, допомогти експортерам, реалізувати політику імпортозаміщення. В умовах кризи і скорочення попиту украї важливо прискорити процес оновлення виробничих фондів, стимулювати впровадження технологічних інновацій та енергозберігаючих технологій. Це єдиний шлях до підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Не менш важливо й надалі вносити необхідні зміни у податкове та бюджетне законодавство. Їх мета – забезпечення соціальної справедливості, виконання бюджету, стимулювання економічного зростання і розвитку територій.

Вельми важливо забезпечити консолідацію та максимально ефективно використання фінансових ресурсів держави. Для цього потрібні зміни у фінансовій системі, у т.ч. ухвалення спеціальних законів про діяльність Банку розвитку, Агентства з питань страхування експорту та кредитування експортерів.

Водночас держава не повинна намагатись підмінити своїми діями приватну ініціативу. Стандартні механізми «ручного керування» ставатимуть дедалі менш ефективними. Не розподіл бюджетних коштів, а створення макроекономічних умов для всебічного розвитку приватного бізнесу, підприємницької ініціативи стають ключовими рушіями зростання.

Великий, середній та малий бізнес повинні мати максимально можливу економічну свободу. Тому поліпшення бізнес-клімату та продовження процесу дерегуляції, упорядкування та спрощення системи надання адміністративних послуг залишаються найважливішими пріоритетами.

Конкретні підходи й етапні орієнтири політики відновлення динамічного економічного зростання закріплено у Програмі активізації розвитку економіки. В її основі – відродження реального сектору економіки завдяки здійсненню політики імпортозаміщення, стимулювання розвитку високотехнологічних галузей, створення нових робочих місць.

Стратегічна мета і сутність нової Програми полягають не тільки в тому, щоб прискорити зростання макроекономічних показників. Це важливе, але підпорядковане завдання. Її основна мета – змінити саму модель соціально-економічного розвитку України, перевести національну економіку на рейки інтенсивного випереджального зростання за рахунок впровадження інновацій, розкриття інвестиційного потенціалу.

Прискорення розвитку національної економіки дасть можливість продовжити послідовний курс на підвищення рівня добробуту наших громадян. У 2013 році основним пріоритетом стануть соціальні інвестиції у майбутнє, у тих, хто будуватиме і розвиватиме Україну впродовж ХХІ століття.

Пріоритетом соціальної політики держави має бути підтримка сімей із дітьми. Сьогодні велика кількість сімей відчуває на собі негативний вплив фінансової скрути. Більшість українців мають обмежені можливості дати своїм дітям якісну освіту, забезпечити повноцінний фізичний і творчий розвиток. Державна підтримка таких сімей має бути суттєво збільшена.

Окрему увагу необхідно приділити дітям з особливими потребами, виховання і розвиток яких потребують значних зусиль і коштів. Обов'язок держави – допомогти таким дітям і сім'ям, у яких вони виховуються. У кожному регіоні мають бути створені Центри денного перебування для дітей-інвалідів. У цих закладах з дітьми працюватимуть не лише вихователі, а й реабілітологи.

Важливий блок завдань – охоплення особливим піклуванням дітей, які мають проблеми зі здоров'ям. Оперативно мають вирішуватися питання забезпечення таких дітей життєво необхідними засобами реабілітації – протезними, ортопедичними виробами, засобами спілкування та обміну інформацією. Вони не повинні опинятися на узбіччі повноцінного життя.

В Україні й досі трапляються непоодинокі випадки відмови матері від дитини у пологовому будинку. Хоча здебільшого держава здатна допомогти матерям, які опинилися у важких життєвих обставинах. Тому в кожному регіоні мають бути створені центри матері і дитини, де їм надаватиметься відповідна підтримка.

Базовим пріоритетом соціальної політики має стати забезпечення всебічного розвитку кожної дитини. Для досягнення цієї мети вже у 2013 році необхідно забезпечити розвиток державної та підтримку приватної дошкільної освіти, створення нових центрів творчості, гуртків,

секцій, організацію літніх шкіл із залученням до їх роботи провідних вітчизняних фахівців і вчених, реалізувати програму «Інтелектуальне майбутнє України», спрямовану на підтримку обдарованої молоді. Кожна дитина в Україні має отримати гарантовану можливість для розкриття і реалізації своїх талантів.

2013 рік стане роком дитячої творчості. Підтримка дитячої енергії, таланту, жаги до знань і досягнень – саме такі завдання ми ставимо перед державою. Адже в цьому – майбутнє нашої держави. Талант наших дітей – це наша найкраща стратегічна інвестиція.

Українські політики від виборів до виборів шукають різні гасла. Намагаються достукатись до сердець громадян. Але я глибоко переконаний: ідея оновленої, духовної, творчої України об'єднає всіх українців.

Президент України

Віктор ЯНУКОВИЧ

РОЗДІЛ I

ЕКОНОМІКА ТА СОЦІАЛЬНА СФЕРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Особливістю економічного та соціального розвитку України на сучасному етапі є високий ступінь впливу глобальної нестабільності на внутрішні економічні процеси. Світова економіка знову виявилася втягнутою в рецесію. Тривають напружені пошуки шляхів повернення економіки Європейського Союзу – одного з найвпливовіших партнерів України – на траєкторію зростання, які досі не дають очікуваного результату. За прогнозами Світового банку, у глобальній економіці у 2013 р. очікуються досить несприятливі показники: за приросту світового ВВП на 2,4% у зоні євро очікується спад на 0,1%, у Сполучених Штатах Америки – приріст на 1,9%.

Невизначеність світової економічної перспективи, «млявість» міжнародних потоків товарів і капіталів, негативні тренди у царині глобальних фінансів, криза національних бюджетів провідних західних країн не можуть не відбиватися й на економіці України, яка є відкритою до впливів з боку світової кон'юнктури.

Погіршення ситуації у світовій економіці ускладнило умови реалізації завдань, передбачених Програмою економічних реформ в Україні. Знизилася можливість ресурсного забезпечення реформ. Значні управлінські зусилля спрямовувалися на вирішення оперативних завдань макроекономічного збалансування. Загострилася проблема суперечливості завдань стабілізації та зростання.

Проте українська економіка зразка 2012 р., зустрічаючи ризики світової економічної депресії, суттєво

відрізняється від економіки України 2008 р. У період, що минув після кризи, зроблено чимало для зниження чутливості національної економіки до зовнішніх шоків, здійснення реформаційних перетворень, спрямованих на розбудову власних чинників економічного розвитку.

Відсутня неадекватна переоцінка гривні через неконтрольований наплив на ринок валютних кредитів. Суттєво поліпшено інфраструктуру та підвищено місткість внутрішнього ринку. Протягом 2011–2012 рр. зроблено значний заділ завдяки інвестуванню в розвиток інфраструктури. Позитивні показники демонструють капіталовкладення в основний капітал. Зрештою, що не менш важливо, існує конструктивна співпраця Президента й Уряду. Крім того, останній разом з Національним банком України набув досвіду результативних антикризових дій.

На жаль, закономірності політичної боротьби у період підготовки до парламентських виборів 2012 р. обумовили перетворення оцінок стану національної економіки та успішності урядової політики на інструмент політичного протистояння. Таке становище не сприяло об'єктивності оцінок в експертному й науковому середовищі.

Конче необхідним є кваліфікований і виважений аналіз реальних досягнень і ризиків в економічній сфері, який мав би сприяти спрямуванню очікувань у раціональне русло, відокремити реальні ризики, пов'язані із кризою, від ілюзорних, сприяти визначенню кожним учасником економічного процесу адекватних стратегії й тактики поведінки в нинішніх умовах. Лише на такій основі можна будувати суспільну довіру за умов нової конфігурації влади, досягати ефективності та системності дій державної влади як головної передумови результативності соціально-економічної політики.

Аналіз передумов і закономірностей розвитку ризиків в Україні, які призвели до нещодавньої економічної кризи, дає підстави для висновку, що досягнення реальної антикризової стійкості національної економіки можливе лише на засадах послідовного реформування основних сфер економічного та соціального життя. Цей висновок було враховано при розробленні Програми економічних реформ до 2014 року, щорічних національних планів її реалізації.

Політика модернізації, досі сконцентрована на інституційних змінах і підготовці нормативно-правових засад необхідних реформ, відтепер має бути зорієнтована на більш рішучі структурні зрушення. Експортоорієнтована низькотехнологічна, «староіндустріальна» модель економіки дедалі частіше дає збої через нестабільність традиційних зовнішніх ринків. Потрібні нові стимули для внутрішнього реінвестування в галузі з високою часткою доданої вартості, активне впровадження політики імпортозаміщення, зміни у структурі експорту на користь продукції з глибокою переробкою та застосуванням нових технологічних рішень. Економічні реформи мають закласти підвалини нової національної економічної моделі розвитку, яка відповідатиме особливостям конкурентних викликів післякризового світу. І 2013 рік може стати вирішальним для реалізації завдань реформ і розвитку.

1.1. ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ У ПЕРІОД ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

1.1.1. Зовнішня торгівля України в умовах депресивних тенденцій світової економіки

Глобальному економічному середовищу, за висновками та прогнозами провідних міжнародних фінансових інститутів, залишаються притаманними ознаки економічної депресії та досить високого рівня невизначеності перспектив і макроекономічної нестабільності. 2012 рік продемонстрував нестійку динаміку глобальної економіки – з певним поживавленням на початку року та подальшим гальмуванням зростання.

У 2012 р. економіки промислово розвинених країн продовжували балансувати на межі спаду, вражені чотирма основними проблемами, які взаємно підсилювали негативні тренди: суверенні боргові кризи, слабкий банківський сектор, низький сукупний попит (наслідок зростання безробіття та жорстких заходів бюджетної економії), а також неефективна інституційна політика. Основні країни – торговельні партнери України в Європейському Союзі демонстрували негативну динаміку ВВП протягом 2012 р. (Італія, Іспанія, Угорщина) чи сповільнення економічного зростання (Німеччина, Польща). За оцінками Євростату, за підсумками 2012 р. сумарний ВВП країн ЄС в річному вимірі зменшився на 0,3%.

Невизначеність щодо перспектив вирішення боргової кризи в ЄС, зокрема в єврозоні, – одна з головних проблем, які перешкоджають стабільному відновленню зростання в регіоні та світі. Гальмування європейської економіки негативно впливає на темпи зростання ВВП більшості країн світу, зокрема США.

Економічні проблеми в розвинених країнах уповільнюють темпи зростання ВВП країн, що розвиваються. Значне сповільнення зростання ВВП у 2012 р. відбулося в основних азійських країнах – торговельних партнерах України: у Китаї – до 7,8 із 9,3%, Туреччині – до 2,2 із 8,8%; в Індії – до 4,0 із 7,7%. Економічне зростання уповільнилося і в Російській Федерації – 3,4% у 2012 р. порівняно з 4,3% у попередньому році.

Депресивність світової економіки зумовила зниження попиту на міжнародних ринках основної експортної продукції України, умови торгівлі додатково погіршилися внаслідок застосування протекціоністських заходів у країнах – торговельних партнерах.

Унаслідок суттєвого скорочення у 2012 р. обсягів експорту з України товарів і послуг (на 7,7% у реальному вимірі) його внесок у формування ВВП набув від'ємних значень і становив –3,2 в.п.

За даними Державної служби статистики України, за підсумками 2012 р. Україна **експортувала товарів** на 68,8 млрд дол. США, що у вартісному вимірі на 0,6% (або на 415,6 млн дол. США) більше, ніж за 2011 р. Імпорт товарів за цей період становив 84,6 млрд дол. США, продемонструвавши зростання на 2,5% (або на 2,0 млрд дол. США). Таким чином, за підсумка-

ми 2012 р. сформувалося негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів у розмірі 15,8 млрд дол. США, що на 1,6 млрд дол. США більше аналогічного показника 2011 р.

Найбільше зріс експорт сільськогосподарських товарів (45,8%), транспортних засобів (22,8%) і харчових продуктів (18,9%) (рис. 1, 2). Загальний експорт зернових порівняно з 2011 р. збільшився майже удвічі, досягнувши 7,0 млрд дол. США. Зростання експорту зернових на майже 3,4 млрд дол. США стало основою загального зростання експорту з України. Високій динаміці експорту сільськогосподарської продукції сприяла відмова України від обмежень експорту зернових на тлі позитивної цінової кон'юнктури на аграрних ринках.

Разом з тим поступово зростають обсяги експорту товарів із високим рівнем обробки. У сфері торгівлі товарами машинобудівної галузі присутність у технологічних ланцюгах компаній СНД дала змогу вітчизняним виробникам збільшити експорт на 4,0%. Наприклад, реалізація українським підприємством «Мотор Січ» контрактів з постачання двигунів для російської авіатехніки підтримувала значні обсяги експорту турбореактивних і турбогвинтових двигунів, а програма модернізації вагонного парку в Казахстані дала змогу збільшити експорт вагонів. Загалом експорт з України транспортних засобів зріс на 22,8%.

Сповільнення економічної динаміки більшості країн – торговельних партнерів, зокрема в єврозоні, призвело до зниження попиту на продукцію чорної металургії. Експорт чорних металів з України скоротився майже на 3,1 млрд дол. США.

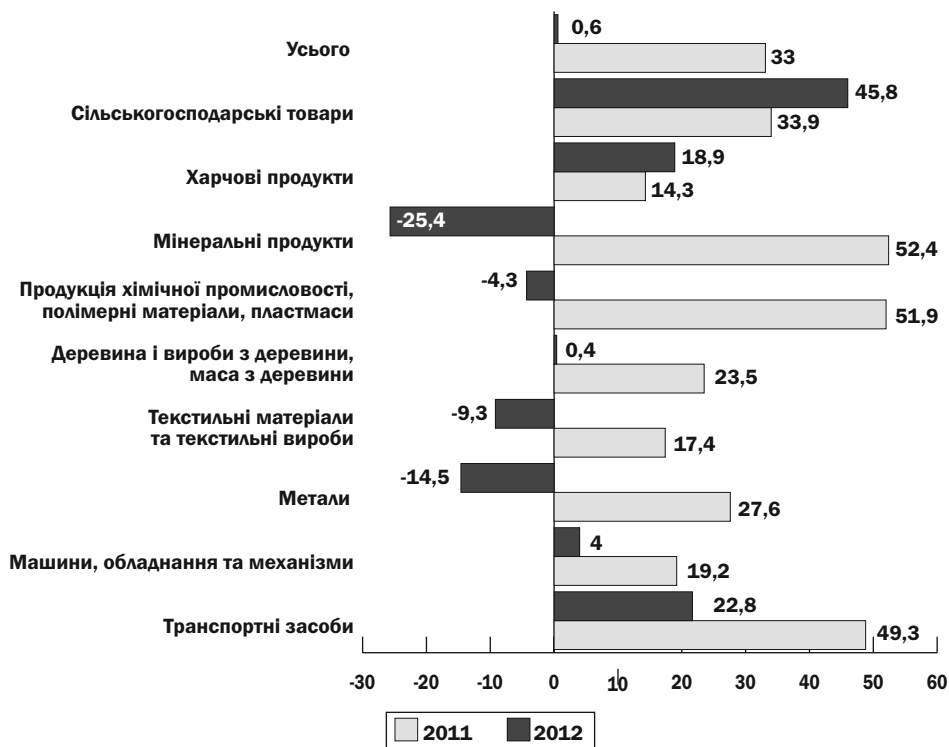

Рис. 1. Динаміка експорту товарів у 2011–2012 рр., %

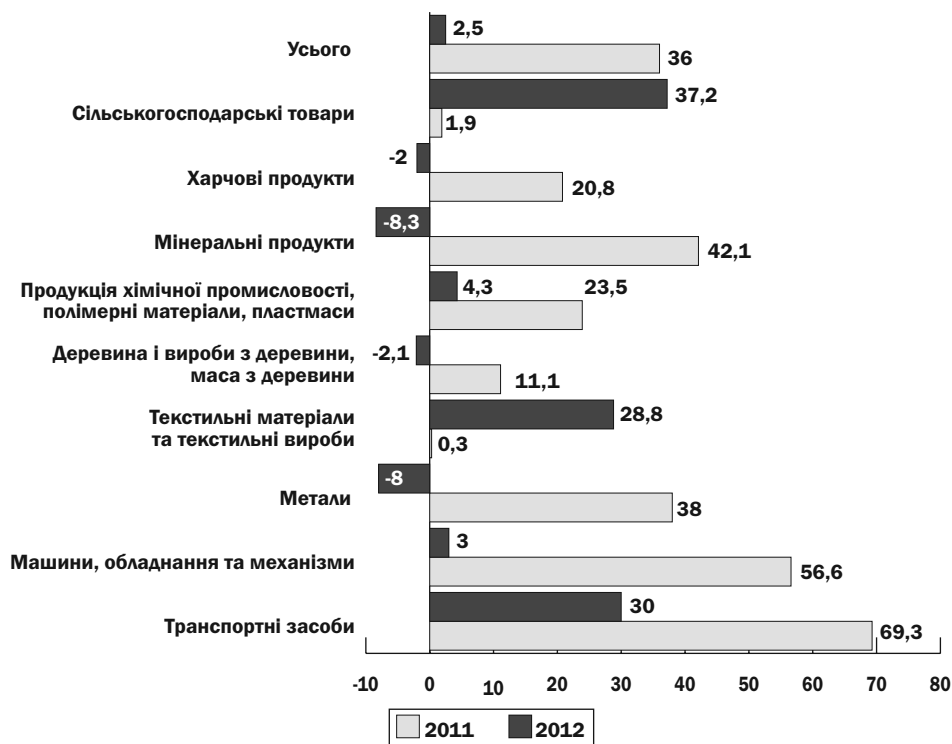

Рис. 2. Динаміка імпорту товарів у 2011–2012 рр., %

Загалом, експорт металопродукції у 2012 р. скоротився на 14,5% відносно 2011 р.

Негативна динаміка експорту зафіксована в торгівлі хімічними продуктами, обсяги якої скоротилися на 4,3% порівняно з 2011 р.

Спад експорту мінеральних продуктів пов'язаний передусім із проблемами забезпечення нафтопереробних виробництв імпортованими ресурсами – експорт нафти і нафтопродуктів у 2012 р. зменшився на 58,5%. Натомість потреба країн Східної Європи в електроенергії, приведення системи енергопостачання України відповідно до стандартів, прийнятих Європейським енергетичним об'єднанням *ENTSO-E*, сприяли збільшенню експорту електроенергії до країн ЄС. Загалом у 2012 р. Україна збільшила експорт електроенергії на 44,9% до 623,7 млн дол. США.

Водночас різке падіння темпу приросту обсягу товарного імпорту із 36,0% у 2011 р. до 2,5% у 2012 р. пояснюється насиченням попиту, сформованого у період відновлення економічної активності в післякризовий період, та проявами депресивних тенденцій в економіці України. Як і в попередні періоди, у структурі імпорту України найбільшою є частка імпорту мінеральних продуктів, насамперед природного газу. Проте виразною є тенденція до зменшення його частки у структурі імпорту. Якщо у 2011 р. частка мінеральних продуктів складала 36,4%, то за підсумками 2012 р. вона зменшилася до 32,5%.

Зменшення імпорту мінеральних продуктів було викликане не лише придбанням меншої кількості природного газу з РФ, а й суттєвим зменшенням імпорту сирої нафти, який скоротився на 3 млрд дол. США. Скорочення майже утричі фізичних обсягів імпорту сирої нафти (з 5,7 до 1,5 млн т) пов'язане із зупинкою низки українських нафтопереробних заводів, що зумовило зростання попиту на імпортовані перероблені нафтопродукти, обсяг імпорту яких за цей період зріс на 651,5 млн дол. США.

Попри ризики глобальної депресії, в Україні продовжує зростати попит на імпортовану продукцію споживчого та інвестиційного характеру. Зокрема, частка продажу непродовольчих товарів, вироблених на території України, через торговельну мережу у 2012 р. порівняно з 2011 р. зменшилася на 6,3 в.п., до 42,6%.

Найбільше зростає попит на продукцію машинобудівної галузі, імпорт якої збільшився на 30 і 3% відповідно, зокрема імпорт засобів наземного транспорту – на 505,1 млн дол. США, до 5,9 млрд дол. США. Це відбулося значною мірою у зв'язку із підвищенням попиту на легкові автомобілі, імпорт яких збільшився на 267,7 млн дол. США. Також за вказаний період суттєво, на 383,6 млн дол. США, зріс імпорт машин та обладнання.

Сукупне зростання імпорту за цими двома групами товарів, а також імпорту сільськогосподарської продукції на 1,2 млрд дол. США, до 4,6 млрд дол. США (насамперед через зростання імпорту м'яса майже в 2,5 раза) значно перевищило зниження імпорту мінеральних продуктів (на 2,5 млрд дол. США), що і призвело до загального збільшення імпорту до України.

Традиційно від'ємне сальдо торгівлі товарами частково компенсується за рахунок позитивного сальдо **торгівлі послугами**. За оперативними даними Держстату України, у 2012 р. відбулося незначне зменшення експорту послуг на 1,4%, до 13,6 млрд дол. США. Своєю чергою імпорт послуг зріс на 8,0%, до 6,7 млрд дол. США. Таким чином, протягом вказаного періоду сформувався позитивне сальдо у сфері торгівлі послугами в розмірі 6,9 млрд дол. США. Особливості зовнішньої торгівлі України в умовах поширення депресивних тенденцій світової економіки зумовили специфічні риси розвитку національної економіки протягом 2012 р.

1.1.2. Динаміка та складники економічного зростання у 2012 р.

Протягом 2012 р. в Україні під впливом світової економічної депресії сповільнювалася економічна динаміка. У I і II кв. порівняно з відповідними кварталами 2011 р. приріст ВВП складав 2,2 і 3% відповідно. III і IV кв. показали протилежний результат – скорочення реального ВВП проти відповідних періодів 2011 р. на 1,3 і 2,5% відповідно (рис. 3). Як наслідок, загалом за рік економічне зростання, за попередніми оцінками Держстату України, склало лише 0,2 проти 5,2% приросту ВВП у 2011 р.

Якщо економічне зростання у 2011 р. забезпечувалося передусім виробничими галузями економіки, то у 2012 р. ситуація змінилася – приріст ВВП сформовано насамперед сферами транспорту й торгівлі, що пов'язано з підготовкою і проведенням Євро–2012, а також задоволенням зростаючого платоспроможного попиту населення. Негативний внесок зробили сільське господарство, переробна промисловість, будівництво та фінансова діяльність.

У I кв. головними рушіями економічного зростання були торгівля і транспорт. Прискорення II кв. було забезпечене насамперед зростанням у сільському господарстві, сфері операцій з нерухомим майном і торгівлі, натомість уже в цей період позначилася негативна динаміка у переробній промисловості. Разом з тим цей ефект був нетривалим. У III кв. висхідної динаміки валової доданої вартості вдалося досягти лише у добувній промисловості, виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води, торгівлі, сфері операцій з нерухомим майном, а також соціальній сфері економіки (освіті та охороні здоров'я). Проте їхній позитивний внесок у приріст валової доданої вартості не дозволив нівелювати спад створення валової доданої вартості у сільському господарстві, переробній промисловості та будівництві. У IV кв. всі види економічної діяльності (крім торгівлі) негативно впливали на формування валової доданої вартості, найбільший спад зафіксовано у переробній промисловості, сільському господарстві та фінансовій діяльності.

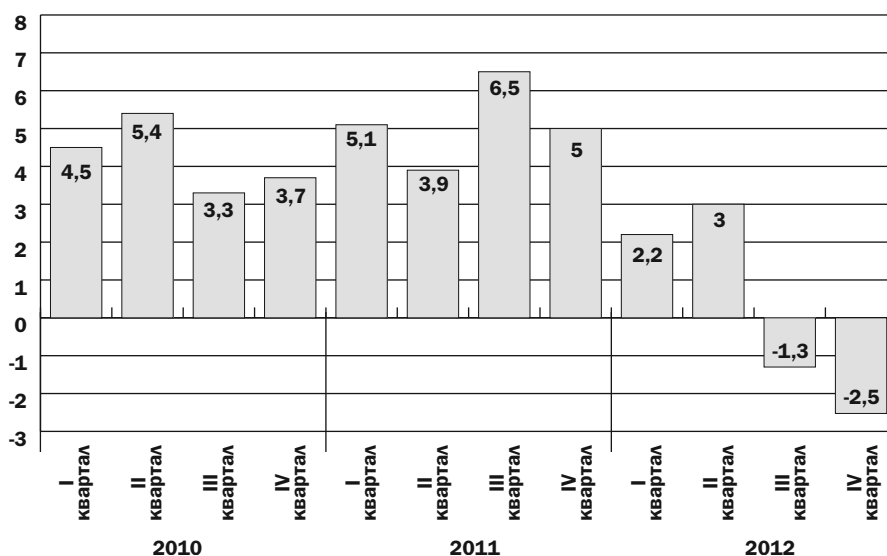

Рис. 3. Поквартальна динаміка ВВП України у 2010–2012 рр.,
% до відповідного періоду попереднього року

Кінцеві споживчі витрати стали головним рушієм економічного зростання, сформувавши 8,6 в.п. приросту ВВП у 2012 р. (рис. 4). Визначальним чинником зростання споживчих витрат був попит з боку домогосподарств, обумовлений тим, що **реальні наявні доходи населення** за 2012 р. порівняно з 2011 р. за попередніми даними збільшилися на 9,7%, а витрати на придбання товарів і послуг зросли на 14,4%.

Значно знизилася вага валового нагромадження як джерела економічного зростання, яке у 2012 р. зменшилося на 12,9%. При цьому два попередні роки зростання валового нагромадження складало понад 20%. Проте такий негативний вплив пов'язаний передусім зі зменшенням запасів, тоді як обсяги нагромадження основного капіталу мали незначну позитивну динаміку.

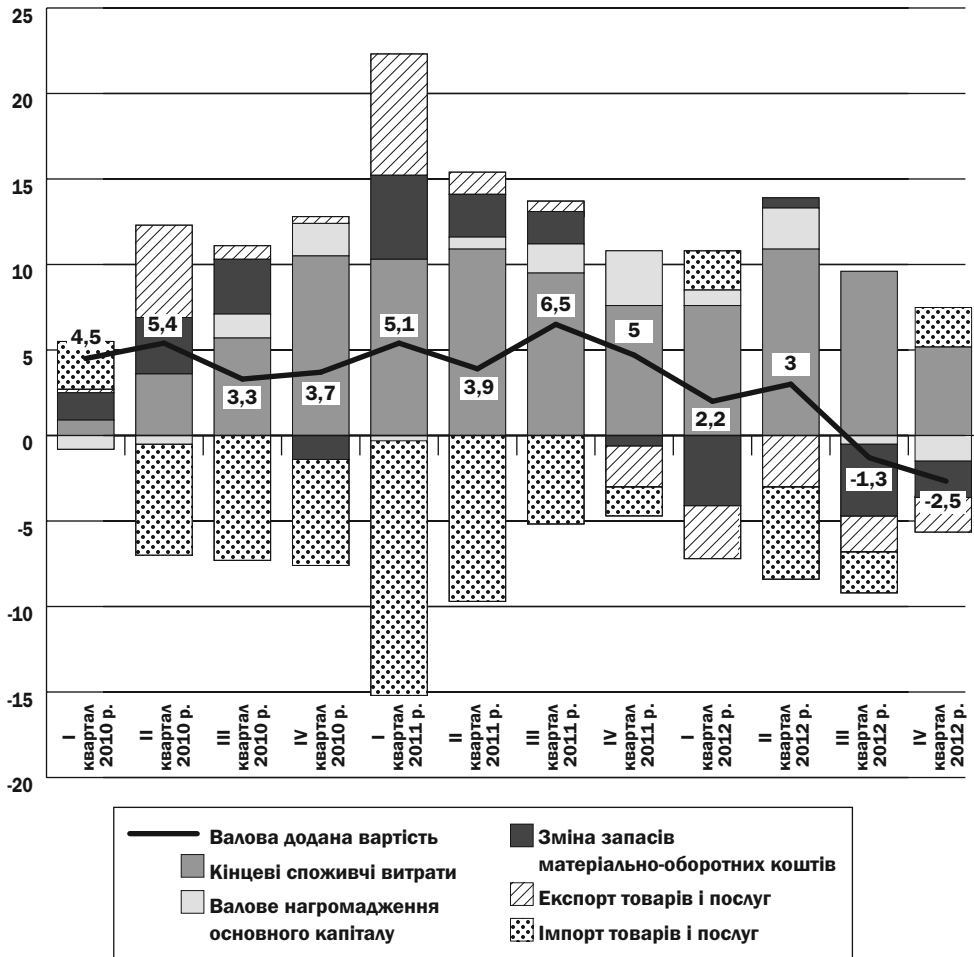

Рис. 4. Внески складників кінцевого використання у зростання валової доданої вартості у 2010–2012 рр., в.п.

Вплив валового нагромадження основного капіталу у I півріччі був позитивним (14,5%), проте в II – спостерігалось зниження цього показника, і за підсумком року приріст у постійних цінах склав лише 0,9%.

У 2012 р. помітне сповільнення динаміки економічного зростання супроводжувалося значним зниженням динаміки інвестиційної діяльності. За результатами 2012 р. вкладено лише на 8,3% більше капітальних інвестицій, ніж у 2011 р. Отже, частка валового нагромадження основного капіталу у структурі ВВП залишається вельми низькою. У 2012 р. вона складала відповідно 18,8%. Такий розподіл ВВП на користь споживання формує загрози для подальшого забезпечення розширеного економічного відтворення та реалізації модернізаційних реформ.

Не виправдалися також очікування щодо переорієнтації інвестиційних потоків із фінансово-розподільчих сфер у виробничу сферу економіки. Сформовані пріоритети інвестування засвідчують переважаючу інвестиційну привабливість секторів із високою ліквідністю та швидким обігом коштів. Приріст інвестицій у січні-грудні 2012 р. забезпечено насампе-

ред підприємствами сфер будівництва (приріст склав 20,2%), транспорту (13,4%), торгівлі (14,6%), а також паливно-видобувною та окремими галузями переробної промисловості. Відновилися також високі темпи зростання інвестицій підприємств фінансової діяльності (28,2%). Капітальні інвестиції промислових підприємств у січні-грудні 2012 р. зросли на 7,1% порівняно з аналогічним періодом 2011 р. Цього вдалося досягти насамперед унаслідок значної інвестиційної активності підприємств у сировинному секторі промисловості – обсяг капітальних інвестицій підприємств добувної промисловості збільшився на 29,2%, із виробництва та розподілення електроенергії, газу й води – на 5,5%. Натомість підприємствами переробної промисловості зафіксовано спад капітальних інвестицій на рівні 5,1%. У більшості галузей відбулося скорочення інвестування. Високу динаміку інвестування підтримували лише підприємства машинобудування (10,8%), целюлозно-паперове виробництво, видавнича діяльність (16,8%), хімічна та нафтохімічна промисловість (5,9%).

У 2012 р. дещо знизилася активність залучення іноземних інвестицій в українську економіку. За даними Держстату України, надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у 2012 р. становило 6013,1 млн дол. США, що на 7,1% менше обсягу 2011 р. При цьому значний спад приросту акціонерного капіталу (на 25,3% порівняно з 2011 р., до 4128,5 млн дол. США) лише частково компенсувався борговими інструментами (кредитами та позиками, торговельними кредитами та іншими зобов'язаннями перед прямими інвесторами). Приріст обсягу останніх у 2012 р. становив 1290,7 млн дол. США. Водночас структура внесення іноземних інвестицій за видами економічної діяльності свідчить про збереження минулорічної тенденції щодо переорієнтації іноземних інвесторів на виробничу сферу економіки. У промисловість було вкладено близько 52% сумарного приросту акціонерного капіталу (2136,8 млн дол. США), що майже удвічі більше, ніж у 2011 р. При цьому з усього приросту обсягу ПІІ у промисловість 74,2% було вкладено лише у дві галузі: харчову промисловість і сферу виробництва та розподілення електроенергії, газу й води. Натомість зупинився приріст іноземних інвестицій у фінансовій сфері економіки України.

Несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура була одним з основних чинників, що стримували економічне зростання в Україні. Сповільнення експортних виробництв знайшло відображення в розвитку галузей реального сектору економіки.

У промисловості у 2012 р. спостерігалася суттєве сповільнення динаміки виробництва, яке із серпня пішло на спад. За 2012 р. обсяг промислового виробництва зменшився на 1,8% порівняно з 2011 р. (рис. 5).

Найвищих показників приросту промислового виробництва досягнуто в хімічній і нафтохімічній промисловості (7,3%), целюлозно-паперовому виробництві (4,5%) та виробництві й розподіленні електроенергії, газу та води (2,8%). Значно повільніше зростало виробництво у харчовій та добувній промисловості (рис. 6). Низка галузей, орієнтованих на внутрішній попит, продемонструвала негативну динаміку. Спад виробництва у легкій промисловості склав 5,5%, виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції – 5,8%, обробленні деревини та виробництві виробів з деревини – 1,8%.

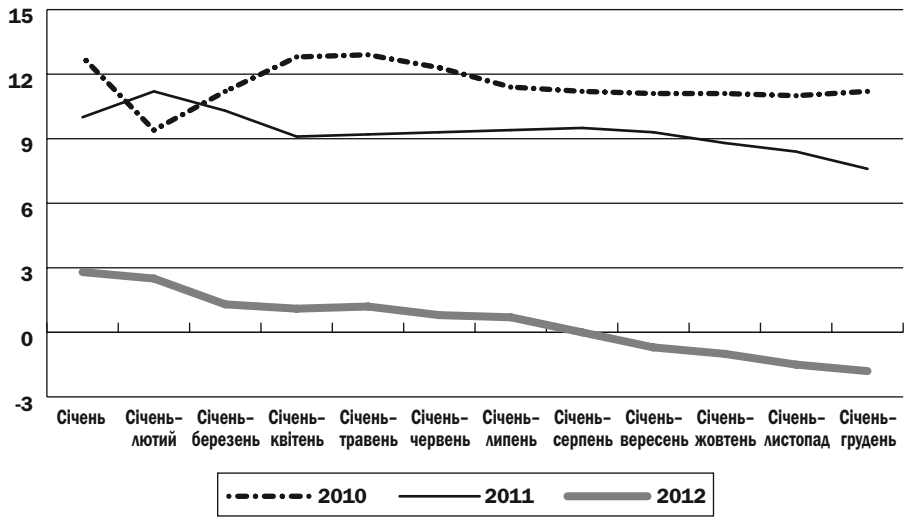

Рис. 5. Динаміка промислового виробництва у 2010–2012 рр., %

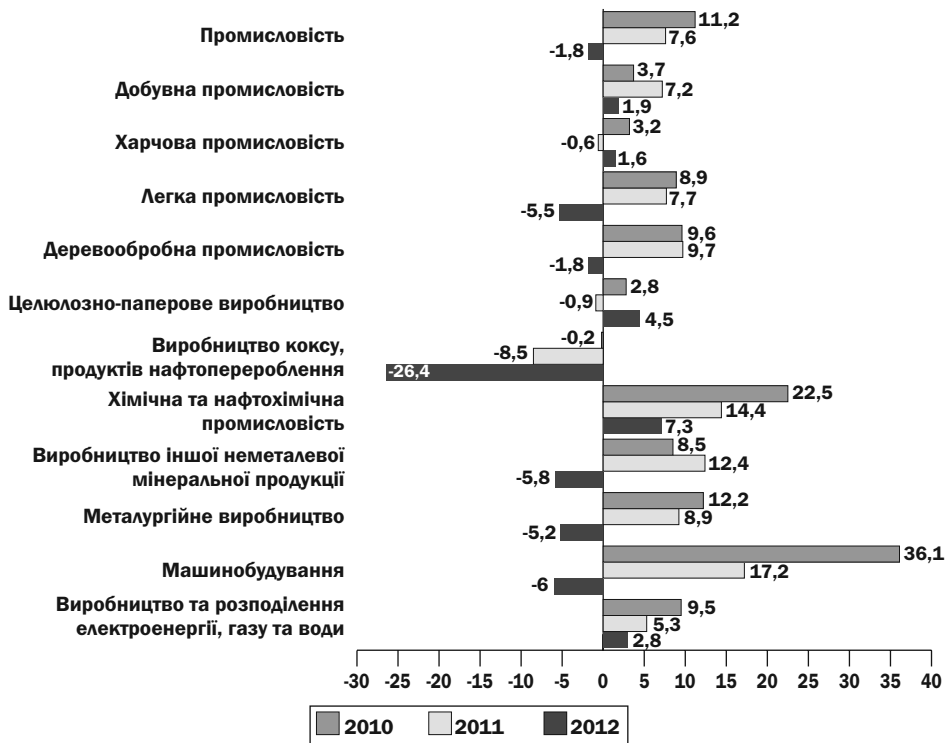

Рис. 6. Динаміка промислового виробництва за видами діяльності у 2011–2012 рр., %

Найбільший спад спостерігався у виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення (на 26,4%) насамперед за рахунок значного скорочення випуску продукції на нафтопереробних підприємствах (на 44,7%). Негативну динаміку продемонстрували експортоорієнтовані галузі – металургійна промисловість і машинобудування. У машинобудуванні лише підгалузь виробництва транспортних засобів та устаткування позитивно впливала на динаміку виробництва, головним чином завдяки збереженню зовнішнього попиту на вагони та частини до залізничних локомотивів або рухомого складу.

Загалом негативну динаміку у 2012 р. продемонструвало **сільське господарство**. Протягом січня-червня галузь мала стабільні позитивні показники, проте вже з липня становище погіршилося. Загалом за 2012 р. обсяги виробництва скоротилися на 4,5%. Падіння обсягів виробництва продукції рослинництва відбулося, зокрема, через несприятливі погодні умови в зимово-весняний період, які вплинули на зменшення врожайності основних сільськогосподарських культур. За підсумками 2012 р. було зібрано на 18,4% менше зернових і зернобобових культур. Позитивною для сільського господарства є тенденція поступового зростання виробництва продукції тваринництва, яке у 2012 р. збільшилося на 3,9%.

Упродовж 2012 р. поступово погіршувалася ситуація у **будівельній галузі**. Обсяг виконаних будівельних робіт у 2012 р. зменшився на 14,0% порівняно з 2011 р. Суттєве збільшення державного фінансування під час підготовки до проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи з футболу дещо стримувало падіння обсягів будівельних робіт, проте не змогло компенсувати загальне зниження попиту на капітальне будівництво.

У **транспортній галузі** загострюються проблеми післякризового відновлення, про що свідчить уповільнення зростання обсягів вантажних і пасажирських перевезень. У 2012 році підприємствами транспорту перевезено 771,9 млн т вантажів, що на 5,1% менше, ніж у 2011 р. Послугами пасажирського транспорту скористалися 6,8 млрд пасажирів, що на 2,4% менше від обсягу перевезень 2011 р.

1.1.3. Підтримання макроекономічної стабільності в умовах стагнації

Загострення рецесійних процесів у світовій економіці та посилення нестабільності на світових фінансових ринках, пов'язаних переважно з борговими проблемами розвинених країн, відповідним чином відображалися на розвитку грошово-фінансової системи України.

У 2011–2012 рр. Національний банк України здійснював помірковану монетарну політику та вживав заходи банківського регулювання, спрямовані на зниження монетарних ризиків інфляції та девальвації, забезпечення потреб економічних агентів у грошових ресурсах, коригування ліквідності у банківській системі відповідно до ситуації, що складається на товарно-грошових і фінансових ринках.

У першій половині 2012 р. за відносно сприятливої кон'юнктури ринків традиційного українського експорту тривало зростання реального ВВП та переважно поліпшувалися показники платіжного балансу. Продовжувала

домінувати дезінфляційна тенденція. За таких макроекономічних умов ризику розбалансування грошово-кредитного ринку були мінімальними, що давало Національному банку змогу вживати активні дії щодо стимулювання кредитної активності банків. Починаючи із червня 2012 р. умови функціонування реальної економіки та, відповідно, грошово-кредитної сфери значно ускладнилися.

Виважене монетарне регулювання сприяло стабілізації стану вітчизняної банківської системи у 2012 р. Незначні, але позитивні темпи приросту кредитування юридичних осіб, реалізація НБУ низки заходів щодо регулювання рівня ліквідності, вдосконалення порядку очищення балансу від проблемних кредитів і порядку формування витрат, активне придбання банками цінних паперів дали змогу банківському сектору після трьох років збиткової діяльності (2009–2011 рр.) вийти на прибутковий рівень. За 2012 р. прибуток системи банків становив 4,9 млрд грн (за 2011 р. – збиток 7,7 млрд грн).

Разом з тим через недостатню платоспроможність вітчизняних підприємств попит на кредити відновлювався вкрай повільно. Протягом 2009 р. – 2012 р. частка кредитів у структурі банківських активів зменшилася з 85 до 72%, довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів – з 64,0 до 48,0%, прострочених кредитів, за офіційними даними НБУ, збільшилася з 2,3 до 8,9%.

У 2012 р. спостерігалось певне позбавлення кредитування домогосподарств, що стало одним із вагомих рушіїв збільшення споживчих витрат населення. В умовах активізації споживчого попиту за 2012 р. гривневі кредити фізичним особам зросли на 16,0 млрд грн (19,3%), що в 1,4 раза менше, ніж за 2011 р. Одночасно відбувалося активне погашення наданих раніше валютних кредитів фізичним особам. За заборони надання нових залишок зменшився на 29,6 млрд грн, або близько 3,7 млрд дол. США. Майже на таку саму суму збільшився обсяг валютних депозитів фізичних осіб.

Натомість кредитування юридичних осіб демонструвало мляву динаміку – гривневі кредити збільшилися на 6,3%, або 23,4 млрд грн (58,8 млрд грн у 2011 р.) При цьому переважна частина нових кредитів була призначена для рефінансування поточної заборгованості підприємств. Тому посилення інвестиційного характеру кредитування ані за призначенням, ані за структурою розподілу не відбулося. За 2012 р. частка інвестиційних кредитів зменшилася на 1,1 в.п., до 15,9%.

Активність банків на кредитному ринку супроводжувалася поліпшенням якості сукупного кредитного портфеля. Прострочена заборгованість за наданими кредитами за 2012 р. зменшилася на 8,5% (на 6,8 млрд грн). Цьому сприяла реалізація ухваленого Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» від 22 вересня 2011 р. № 3795-VI та низки змін до податкового законодавства України, включаючи розширення можливостей банків щодо списання безнадійної заборгованості за рахунок резервів.

Вагомим чинником післякризової стагнації кредитування є низька якість ресурсної бази банків, на яку у 2012 р. продовжували впливати такі негативні чинники, як різкі коливання процентних ставок на міжбанківському ресурсному ринку, підвищений попит населення на валюту влітку та восени, вузькі можливості отримання зовнішньої підтримки від материнських структур. За таких умов основним джерелом формування

ресурсної бази були депозити населення. Для стимулювання їх припливу банки активізували політику «коротких депозитів» і підвищили процентні ставки. У підсумку приріст депозитів за 2012 р. склав 16,4% за зростання інтегральної процентної ставки за депозитами на 0,64 в.п. (за грудень ставки впали на 3,04 в.п.), тоді як депозити населення збільшилися на 19,0% (у 2011 р. приріст склав 18,0 і 12,8% відповідно).

Позитивна динаміка депозитів за посилення здатності банківської системи перерозподіляти залучені ресурси (грошовий мультиплікатор збільшився з 2,86 до 3,03 станом на 1 січня 2013 р.) значною мірою впливала на монетарну пропозицію. У підсумку протягом I півріччя 2012 р. монетарна база збільшилася на 4,1%, грошова маса – на 5,5%. Помірно позитивні темпи приросту грошових агрегатів сприяли підтриманню фінансової стабільності, проте не мали суттєвого стимулюючого впливу на макроекономічну динаміку через низьку дієвість дисконтної політики.

В умовах дії зовнішньоекономічного шоку та погіршення очікувань підвищувалася вартість позичкових ресурсів. Зокрема, середньозважена ставка за кредитами на міжбанківському ринку зросла з 5,8% у травні до 15,0% у червні 2012 р. Зважаючи на зазначене, Національний банк України активізував підтримку ліквідності банківської системи. Загалом обсяг таких операцій у січні-грудні 2012 р. становив 97,6 млрд грн порівняно з 28,8 млрд грн аналогічних операцій за 2011 р. Завдяки цьому зниження ліквідності банківської системи не набуло критичного характеру.

Посилення регулювання ліквідності банків улітку – на початку осені спричинило монетарне стиснення: за 9 місяців 2012 р. грошова база зросла лише на 2,0%, грошова маса – на 6,0% (усього за 2012 р. – на 6,4 та 12,8% відповідно).

В умовах слабкості каналу кредитування фінансові ресурси перерозподілялися переважно між сегментами фінансового ринку і спрямовувалися до сектору державних запозичень. За 2012 р. обсяг облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) у власності банків збільшився на 7,9 млрд грн, тож частка цінних паперів у банківських активах за 2012 р. збільшилася з 8,3 до 9,1% (у 2007 р. вона складала лише 4,3%). У підсумку залежність фінансового становища банків від фінансування з боку НБУ та стану державних фінансів суттєво зросла.

Отже, попри загалом успішне виконання завдань підтримання поточної стабільності, у вітчизняному банківському секторі зберігаються вагомі ризики, пов'язані з:

- високим рівнем прострочених кредитів;
- збереженням дефіциту внутрішніх середньо- та довгострокових ресурсів (клієнтська депозитна база є вельми «короткою» і волатильною через ризики швидкого відпливу вкладів у разі поширення панічних настроїв);
- слабкою інституційною структурою та роздробленістю банківської системи;
- високим рівнем доларизації депозитів;
- низькою якістю активів, що зумовлює невисоку прибутковість банків у майбутньому;
- невисокими стандартами кредитування.

Ці ризики стають на заваді повноцінної реалізації вітчизняним банківським сектором завдань фінансування модернізаційних процесів у націо-

нальній економіці, закладають підвалини суперечностей завдань макро-економічної стабілізації та стимулювання економічного зростання.

Під впливом зазначених чинників 2012 р. став роком зниження споживчих цін. За офіційними даними, за 2012 р. (грудень до грудня попереднього року) ціни знизилися на 0,2%. Такий показник цінової динаміки став не лише одним із найнижчих за всі роки незалежності України, а й одним із найменших у світі. Наприклад, у Росії інфляція з початку року складала 6,6%, у Казахстані – 6,0%, Білорусі – 21,8%. Слід підкреслити, що зниження цін спостерігалось в Україні на тлі досить високих показників зростання реальних доходів і роздрібного товарообороту.

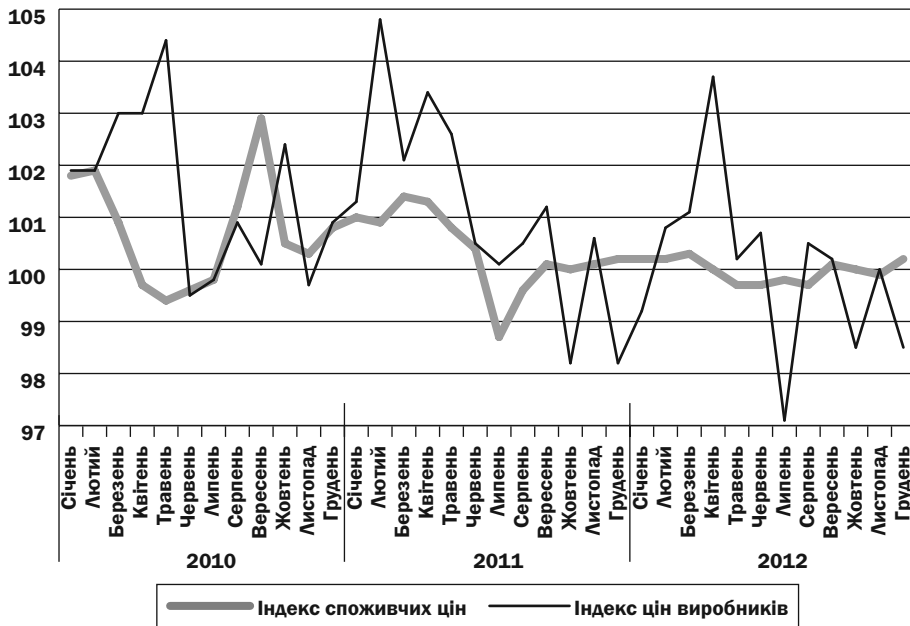

Рис. 7. Індекс цін виробників і споживчих цін у 2010–2012 рр., до попереднього місяця

Зниження цін на споживчі товари значною мірою зумовлювалося гальмуванням темпів зростання цін виробників, що пов'язано з відповідною динамікою цін на світових ринках промислових товарів і є відображенням депресивності останніх (рис. 7).

У 2012 р. ціни виробників зросли лише на 0,3%. Помітне падіння цін зафіксоване у виробництві коксу, продуктів нафтоперероблення (на 7,3% у річному вимірі) та в металургії (на 5,7%). Зниження цін у металургії та обробленні металу зумовлене зниженням світових цін на метали (на 5,1% у річному вимірі станом на кінець 2012 р.) Відповідно ціни знизилися й у супутніх галузях виробництва: кокс подешевшав на 20,9% з початку 2012 р. Це призвело до зниження цін у добувній промисловості на 11,6% у річному вимірі. Отже, спостерігається ланцюгова реакція зниження цін в економічній системі – зовнішній дефляційний імпульс провокує уповільнення динаміки у базових і суміжних галузях, що стримує зростання споживчих цін.

Суттєвими чинниками зниження споживчих цін стали також монетарна політика Національного банку України, високий урожай продукції рослинництва 2011 р. та ранніх овочів 2012 р., помірковані споживчі настрої населення.

Зазначене мало створити сприятливі умови для інвестиційної діяльності й реалізації стимулюючої монетарної політики. Проте низька чутливість кредитних ставок до цінової динаміки зумовила значне подорожчання кредитних ресурсів: у реальному виразі процентні ставки по кредитах у національній валюті зросли з 13,3% у жовтні 2011 р. до 17,3% на кінець 2012 р. (із піковими значеннями у 23,2% на початок грудня 2012 р.) Надто висока вартість фінансових ресурсів звузила можливості модернізації підприємств. Поєднання дефляції з депресивними тенденціями в економіці означає, що вітчизняні підприємства втрачають можливість частково компенсувати падіння цін збільшенням обсягів товарної пропозиції.

Унаслідок зростання нестабільності на світових ринках і погіршення ринкових очікувань протягом року на внутрішньому ринку України спостерігалися динамічні коливання попиту на іноземну валюту.

Офіційний курс гривні був майже незмінним, проте періодичне поширення панічних настроїв і глибина ситуативного падіння курсу під час окремих епізодичних сплесків попиту на валюту (зокрема на початку вересня й листопада 2012 р.) продемонстрували суттєві ризики девальвації гривні.

З початку 2012 р. надходження іноземної валюти від нерезидентів почало перевищувати грошові перекази на їхню користь. За 2012 р. нетто-надходження іноземної валюти від працюючих за кордоном склали 1,749 млрд дол. США (в еквіваленті).

У нагромадженні девальваційного потенціалу провідну роль відіграли внутрішні чинники: високі інфляційно-девальваційні очікування, зумовлені наростанням негативного сальдо торговельного балансу, значними обсягами зовнішнього боргу (від'ємна чиста зовнішня позиція економіки України на 1 січня 2013 р. становила майже 59,5 млрд дол. США), загальним депресивним станом національної економіки та демонстраційним ефектом світової фінансової нестабільності. Вагому роль також відігравав попит на купівлю населенням валюти для повернення валютних кредитів та утворення заощаджень.

Як наслідок дії згаданих чинників темп зростання попиту на безготівкову іноземну валюту (на 65,43%) перевищив темп зростання пропозиції (на 62,3%), а загалом обсяг операцій на міжбанківському валютному ринку за цей час збільшився в 1,9 раза порівняно з відповідним періодом 2011 р.

На готівковому сегменті валютного ринку за 2012 р. попит з боку населення знизився на 27,6%, а пропозиція – на 19,5% порівняно з відповідним періодом 2011 р. Загалом з початку року чистий попит на готівкову іноземну валюту становив 11,9 млрд дол. США (в еквіваленті), що на 19,6% менше, ніж у відповідному періоді минулого року.

За 2012 р. приріст готівкової валюти в обороті в Україні становив 7,5 млрд дол. США, що, однак, на 33,9% менше, ніж у 2011 р. Згідно з інформацією, представленою в розрахунку міжнародної інвестиційної позиції України на середину 2012 р., у нашій країні в обороті перебуває близько 90 млрд дол. США та іншої зарубіжної валюти, тоді як у 2008 р. перебувало 38 млрд дол. США.

Наведене позначалося на нерівномірній динаміці показників попиту і пропозиції на валютному ринку. Стимування девальваційного тиску на гривню потребувало втручання Національного банку України у функціонування валютного ринку. Утім, частка операцій Національного банку України у загальному обсязі міжбанківського валютного ринку була значно меншою (3,1%), ніж за відповідний період 2011 р. (7,8%). Обмежуючи свою присутність на ринку, Національний банк України переважно здійснював інтервенції з метою поповнення і диверсифікації міжнародних резервів, запобігання різким ситуативним курсовим коливанням гривні, збереження її прогнозованої динаміки для забезпечення виконання інфляційних орієнтирів.

Загалом за 2012 р. сальдо валютних інтервенцій Національного банку України було від'ємним і становило 7,5 млрд дол. США (в еквіваленті), ураховуючи підтримку зовнішніх розрахунків НАК «Нафтогаз України» за імпорт природного газу. За 2011–2012 рр. міжнародні резерви НБУ зменшилися на 7,2 млрд дол. США.

Інтервенції на валютному ринку доповнювалися Національним банком України комплексом заходів щодо обмеження використання на території України іноземної валюти. На початку листопада 2012 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення інструментів впливу на грошово-кредитний ринок», що дало змогу НБУ запровадити обов'язковий продаж 50% валютної виручки експортерів, зменшити терміни розрахунку за зовнішньоекономічними контрактами зі 180 до 90 днів і зобов'язати конвертувати у гривню валютні перекази на користь фізичних осіб на суму 150 тис. грн (в еквіваленті¹) та більше. Мінімізації валютних ризиків і врівноваженню валютного ринку в Україні сприяв також випуск Міністерством фінансів України в обіг у грудні 2011 р. валютних ОВДП².

Таким чином, виважена валютна політика протягом 2012 р. дала змогу досягти відносної збалансованості валютного ринку, незважаючи на наявність низки девальваційних ризиків. Збереження позитивних темпів зростання експорту упродовж 2012 р., приплив прямих іноземних інвестицій в Україну на рівні 7,8 млрд дол. США за 2012 р., що на 8,7% більше, ніж за 2011 р. (за даними платіжного балансу), відносний дефіцит гривні, відображений високими відсотковими ставками за гривневими депозитами, вчасне та в повному обсязі виконання Україною своїх боргових зобов'язань перед МВФ засвідчують відсутність передумов для неконтрольованої девальвації гривні.

Низький рівень інфляції в Україні позитивно вплинув на цінову конкурентоспроможність українських виробників відносно валют країн – основних торговельних партнерів України. Реальний ефективний обмінний курс (РЕОК) гривні знизився у грудні на 6,5% порівняно з груднем 2011 р.,

¹За оцінками експертів, понад 90% грошових переказів українців, які працюють за кордоном, не перевищують суми, еквівалентної 150 тис. грн на місяць, або приблизно 18 тис. дол. США.

²За даними НБУ, з початку 2012 р. надходження від розміщення на первинних аукціонах ОВДП, номінованих в іноземній валюті, становили 279 млн дол. США. Привабливість валютних ОВДП забезпечує їх вища порівняно з валютними депозитами середньозважена дохідність – 9,27% річних. Купувати валютні ОВДП можуть і юридичні, і фізичні особи, а в разі необхідності валютні ОВДП можуть бути і заставою по кредиту. Фізичні особи звільнені від сплати податку з відсотків, що нараховуються на валютні ОВДП, а на весь випуск валютних ОВДП діє повна стовідсоткова державна гарантія.

завдяки чому українські виробники отримали додаткові цінові переваги і на зовнішньому, і на внутрішньому ринках (рис. 8).

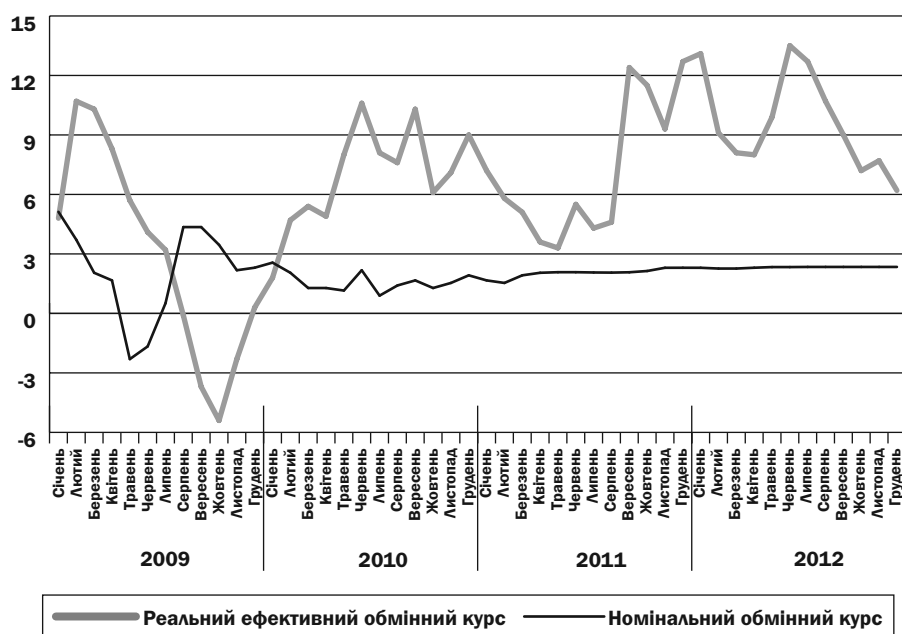

Рис. 8. Динаміка номінального курсу грн/дол. США і реального ефективного обмінних курсів гривні, наростаючим підсумком до грудня 2008 р.

Водночас така динаміка РЕОК гривні зумовлена насамперед тенденцією знецінення РЕОК, відзначеними у 2012 р. у низці країн – торговельних партнерів України³.

1.2. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ: ЗАХОДИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ

Значний рівень макроекономічної нестабільності й негативні очікування щодо загострення рецесії у світовій економіці не сприяють виконанню завдань щодо прискорення реформ в економіці України. Водночас реалізація заходів Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» набуває не лише модернізаційного, а й антикризового значення.

³У країнах Центральної та Східної Європи з ринком, який формується, спостерігалося зміцнення РЕОК національних валют. Зокрема, РЕОК російського рубля підвищився на 3,9%, чеської крони – на 1,1%, польського злотого – на 7,8%, угорського форинта – на 9,3%.

Протягом 2012 р., незважаючи на непросте економічне становище, під час реалізації Програми реформ відбулася низка вагомих зрушень у сфері соціально-економічної модернізації, які вплинули і на соціально-економічне становище у 2011 р., і на перспективи подальшого розвитку України.

1.2.1. Деретуляція та розвиток бізнесу

Упровадження заходів щодо продовження послідовної деретуляції підприємницького середовища стало одним із провідних напрямів реформування у 2012 р. Реформи у сфері деретуляції бізнес-середовища та мотивації підприємництва до зростання здійснювалися у чотирьох пріоритетних напрямках: спрощення дозвільних процедур і реєстрації речових прав на нерухоме майно, спрощення процедур відкриття і закриття бізнесу, звуження прямого адміністративного державного контролю за діяльністю суб'єктів господарювання та реформування сфери надання адміністративних послуг, пом'якшення податкового тиску.

Для спрощення відкриття і закриття бізнесу поступово переглядаються принципи взаємодії між бізнесом та органами державної влади. Так, поетапно запроваджуються механізми електронної реєстрації підприємств і господарських змін у їхній діяльності та взаємний горизонтальний обмін інформацією між різними відомствами щодо обліку підприємств без прямої участі суб'єктів господарської діяльності (отримання довідок). Зменшено з одного року до шести місяців строк процедури санації боржника, введено заборону продовження строку ліквідації підприємств у процедурі банкрутства понад один рік, запроваджено офіційне оприлюднення повідомлення про введення процедури банкрутства на офіційному веб-сайті Вищого господарського суду України. Крім того, встановлено, що майно боржника продається виключно на конкурсних засадах, знято обмеження до вимог стосовно виплати заборгованості із заробітної плати, вимоги кредиторів задовольняються у позачерговому порядку. Зроблено перші кроки до запровадження заявницького принципу при припиненні господарської діяльності підприємства і підприємців.

Здійснено низку заходів законодавчого рівня для суттєвого зниження адміністративних бар'єрів під час реалізації підприємницької ініціативи. Так, спрощено процес створення підприємств у спосіб усунення мінімальних вимог до розміру статутного капіталу при реєстрації, а також вимоги щодо нотаріального посвідчення установчих документів підприємства. Реєстрація підприємства стала швидшою і дешевшою завдяки можливості реєстрування його через інтернет. Спрощено податкові процедури завдяки створенню можливостей для середніх і великих підприємств сплачувати податки та подавати звітні дані до податкових органів в електронній формі. Скасовано обов'язкове повідомлення суб'єктами господарювання органів державної податкової служби про відкриття рахунків у банках і зобов'язано банки повідомляти органам державної податкової служби про відкриття таких рахунків.

Крім того, значно скорочено процедури, пов'язані з реєстрацією речових прав на нерухоме майно при його купівлі на вторинному ринку; переліки документів, що подаються громадянами для одержання адміністративних послуг. Передбачено можливість подання документів на державну реєстрацію речових прав і в паперовій, і в електронній формах.

Скасовано необхідність отримання дозволів в органах пожежного нагляду для початку функціонування новостворених підприємств, введення в експлуатацію нових і реконструйованих виробничих, житлових об'єктів та об'єктів іншого призначення; впровадження нових технологій завдяки первісному встановленню на підприємствах нових пожежонебезпечних виробничих об'єктів; оренди будь-яких приміщень.

Підготовлено законодавчі пропозиції щодо суттєвого скорочення кількості документів дозвільного характеру, що дасть змогу значно зменшити навантаження дозвільних процедур на бізнес.

Збільшено удвічі перелік видів господарської діяльності, що можуть провадитися на підставі подання декларації відповідності матеріально-технічної бази.

Також зменшено кількість видів діяльності, що підлягають ліцензуванню; вдосконалено процедури банкрутства та санації; відбулося розділення функцій оцінки відповідності й ринкового нагляду; посилено відповідальність за загальну безпеку продукції та збиток, завданий дефектною продукцією; впорядковано регулювання комерційних суперечок і підвищено ефективність забезпечення виконання контрактів. Продовжується адаптація національних технічних регламентів до законодавства Європейського Союзу, а також гармонізація національних стандартів з міжнародними та європейськими стандартами у пріоритетних галузях економіки.

У регіонах відкрито 114 центрів надання адміністративних послуг, у яких створено зручні умови для отримання таких послуг населенням і представниками бізнесу. Створений і проходить тестування Єдиний державний портал адміністративних послуг, у подальшому за його допомогою надаватиметься широкий спектр послуг без відвідування органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Складником змін, спрямованих на поліпшення умов для розвитку підприємництва, стало **продовження податкової реформи**, розпочатої у 2011 р. Зокрема, внаслідок зниження до 21% ставки податку на прибуток збільшилася частка коштів, які залишаються у розпорядженні бізнесу. Із 2013 р. ставку знижено до 19%. Розширюється застосування автоматичного відшкодування ПДВ за спрощеною процедурою для експортерів, які є сумлінними платниками податків. У такому режимі повернуто понад половину загального обсягу відшкодування.

Удосконалено спрощену систему оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва, яка заміняє сплату п'яти податків одним для малих підприємств і фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності (СПД). Її застосування розширено завдяки підвищенню порога річного доходу для СПД – з 0,5 до 3 млн грн, а з IV кв. 2012 р. – до 20 млн грн; юридичних осіб – з 1 до 5 млн грн, а з IV кв. 2012 р. – до 20 млн грн. Збільшено максимальну кількість найманих працівників для СПД з 10 до 20 осіб, скасовано сплату єдиного податку за кожного найманого працівника. Станом на 1 січня 2013 р. кількість підприємців, які обрали спрощену систему, становить 1272 тис. осіб, що на 21% більше, ніж на початок 2012 р.

Із 2013 р. передбачено запровадження подання декларації з податку на прибуток підприємств раз на рік, замість щоквартального, що скоротить витрати платників на адміністрування податку. Також скасовується рентна плата з видобутку вуглеводнів, яка враховуватиметься під час справлян-

ня плати за користування надрами. Для стимулювання розвитку індустрії програмної продукції законодавчо закріплено звільнення від ПДВ операцій з поставок програмної продукції та зниження до 5% ставки податку на прибуток від таких операцій.

1 червня 2012 р. набрав чинності новий Митний кодекс України, який суттєво змінив митне регулювання, модернізував законодавчу базу щодо митних процедур відповідно до міжнародних стандартів. Наслідком впровадження Кодексу стала чітка регламентація прав та обов'язків і представників митниці, і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Реформи у сфері започаткування бізнесу, реєстрації власності та оподаткування підприємницької діяльності дали змогу Україні, за оцінкою рейтингу *Doing Business-2013*, стати найактивнішою країною в регіоні і третьою з-поміж країн світу, що найінтенсивніше здійснюють політику реформ щодо створення сприятливого підприємницького середовища у власних національних економіках⁴.

Загалом у рейтингу Україна поліпшила позицію на 15 пунктів і посіла 137 місце з-поміж 185 країн світу (у 2012 р. – 152 місце) за сприятливістю умов для підприємницької діяльності, за показником «створення підприємств» – піднялася зі 116 до 50 місця (табл. 1).

Таблиця 1

Місце України в рейтингу легкості ведення бізнесу Світового банку

	<i>Doing Business</i> – 2009	<i>Doing Business</i> – 2010	<i>Doing Business</i> – 2011	<i>Doing Business</i> – 2012	<i>Doing Business</i> – 2013	Зміна <i>Doing Business</i> – 2013 до <i>Doing Business</i> – 2012
Складність ведення бізнесу, загальна оцінка	145	147	149	152	137	+15
За субіндексами:						
- започаткування бізнесу	128	136	118	116	50	+62
- реєстрація власності	140	160	165	168	149	+19
- сплата податків	180	181	181	183	165	+18
- підключення до мережі електропостачання	–	–	169	170	166	+4
- виконання зобов'язань за контрактом	48	43	44	44	42	+2
- банкрутство	143	145	158	158	157	+1
- отримання кредиту	28	30	21	23	23	–
- зовнішня торгівля	121	139	136	144	145	–1
- дозвільна система у будівництві	179	181	182	182	183	–1
- захист прав інвесторів	142	108	108	114	117	–3

⁴Зазначений рейтинг переважно оцінює дані за 2011 р., тому заходи, вжиті у 2012 р., знайдуть більш повне відображення у рейтингу *Doing Business-2014*.

Україна посіла шосте місце серед країн Європи та Центральної Азії за найбільше поліпшення системи оподаткування за останній рік. У податковій сфері України міжнародні експерти Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації високо оцінили впровадження можливості електронного надання даних та сплати податків для середніх і великих підприємств. При цьому, якщо раніше налічувалося 135 податкових платежів і зборів для середнього підприємства, на обслуговування яких витрачалося 657 год. за рік, то станом на 1 червня 2012 р. кількість платежів скоротилася до 28, а витрати часу – до 491 год. за рік.

З урахуванням необхідності забезпечення пріоритетів державної політики, спрямованих на поліпшення бізнес-середовища в Україні, у подальшому реформування регуляторної сфери відбуватиметься в напрямі забезпечення ефективного правозастосування прийнятих нормативно-правових актів у даній сфері на тлі зменшення кількості та тривалості адміністративних процедур, що стане основою і стимулом для підприємницької діяльності у країні та підвищення конкурентоспроможності підприємництва на зовнішньому і внутрішньому ринках, інтенсифікації інвестиційно-інноваційної діяльності та створення нових робочих місць.

1.2.2. Модернізація реального сектору економіки

Чутливість до цінових коливань і кризових явищ на світових ринках за низької здатності вітчизняного реального сектору оперативного реагувати на потреби ринку через його недиверсифікованість, проблеми оновлення виробничих фондів і використання потенціалу імпортозаміщення вимагають **активного проведення модернізації реального сектору економіки, впровадження енергозберігаючих технологій, зростання продуктивності праці, зміцнення конкурентних позицій вітчизняних виробників на основі впровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку.**

Під час реалізації Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» у 2012 р. здійснено низку реформаційних кроків, спрямованих на модернізацію реального сектору, прискорення післякризового відновлення економіки та створення передумов для забезпечення довгострокового економічного зростання.

Дієвим інструментом економічних реформ і механізмом, що забезпечить післякризове відновлення на якісній основі, є модернізація промислового сектору як основи економічного зростання у довгостроковому періоді. Протягом 2012 р. тривали модернізаційні процеси у базових галузях промисловості.

Розвиток *вугільної промисловості* традиційно розглядається як один із базових пріоритетів державної економічної політики. Стабільність поточної виробничої діяльності вугледобувних підприємств має забезпечуватися завдяки дієвим заходам із залучення в галузь недержавних інвестиційних ресурсів. Ухвалення базового Закону України «Про особливості приватизації вугледобувних підприємств» від 12 квітня 2012 р. № 4650-VI дало змогу на законодавчому рівні врегулювати питання щодо роздержав-

лення підприємств вугільної промисловості. Законом передбачено правове, економічне та організаційне регулювання приватизації вугледобувних підприємств, визначено способи приватизації, зокрема продаж на аукціонах, інвестиційних конкурсах, а також у спосіб викупу орендарями або концесіонерами цілих майнових комплексів.

Усього протягом 2011–2012 рр. на потреби галузі вдалося акумулювати понад 3 млрд грн недержавних інвестицій, що є рекордом для вугільної галузі України.

Протягом 2012 р. у вугільній галузі реалізовано низку соціальних ініціатив: ухвалено Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення оподаткування вартості побутового палива, що надається вдовам померлих пенсіонерів вугільних підприємств, які за життя мали право на безоплатне отримання такого палива» від 21 червня 2012 р. № 5019-VI; внесено зміни до Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці» від 2 вересня 2008 р. № 345-VI, згідно з яким діти шахтарів, батьки яких мають стаж підземних робіт не менше 15 років, отримали право зарахування до вищих навчальних закладів поза конкурсом.

Модернізаційні зрушення у *металургійній промисловості* сприятимуть її розвитку на інтенсивній основі, досягненню позитивного ефекту в будівництві, машинобудуванні, розбудові дорожньо-транспортного комплексу, створенню нових робочих місць і формуванню передумов для стійкого економічного зростання. Протягом 2012 р. в галузі реалізовано низку масштабних інвестиційних проектів, спрямованих на еколого- й енерго-ефективне оновлення та модернізацію виробництва – впровадження виробництва електросталі, застосування сучасних технологій використання технічних газів при виплавці сталі, вдосконалення доменного виробництва, збільшення потужностей із безперервного литва заготовок і прокату тощо.

Протягом 2012 р. значна увага приділялася розвитку *машинобудівної промисловості*. Ухваленням Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» від 6 листопада 2012 р. № 5478-VI передбачено створення та підготовку серійного виробництва нової техніки та обладнання для агропромислового комплексу, впровадження новітніх технологій проектування й виготовлення техніки та обладнання на підприємствах сільськогосподарського машинобудування, механізми стимулювання вітчизняних виробників техніки і обладнання, впровадження часткової компенсації державою вартості техніки та обладнання, що постачається сільськогосподарським товаровиробникам і підприємствам харчової та переробної промисловості, можливість закупівлі вітчизняної техніки та обладнання з подальшою реалізацією на умовах фінансового лізингу.

Кабінетом Міністрів України 7 листопада 2012 р. затверджено *План першочергових заходів з виконання Державної програми розвитку внутрішнього виробництва*, який, зокрема, включає заходи щодо стимулювання товаровиробників до технологічного переоснащення виробництв, розвитку внутрішнього виробництва та підвищення експортного потенціалу країни, забезпечення стабільності національної фінансової системи. Програма передбачає здійснення подальшого технічного переоснащення, модернізації, введення нових ліній, нарощування виробництва коксохімічними, металургійними підприємствами, гірничо-збагачувальними комбінатами, завдання з поліпшення ситуації в легкій промисловості, агропромислового

комплексі тощо, стимулювання внутрішнього попиту у спосіб реалізації політики збільшення доходів громадян, створення податкових і бюджетних стимулів для розвитку та модернізації пріоритетних секторів економіки.

Ухвалено також низку нормативних актів, що сприятимуть *стимулюванню наукової та науково-технічної, інноваційної та інвестиційної діяльності*, зокрема Закон України «Про індустриальні парки» від 21 червня 2012 р. № 5018-VI, нову редакцію Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 2 жовтня 2012 р. № 5407-VI, Концепцію реформування державної політики в інноваційній сфері (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2012 р. № 691-р), метою яких є визначення концептуальних засад державного регулювання в інноваційній сфері, формування економічних та організаційних основ інноваційної діяльності, створення належної інституціональної бази, забезпечення ефективності впровадження інновацій, створення системи державної підтримки інноваційного розвитку з урахуванням пріоритетів розвитку науки, техніки та інноваційної діяльності, створення сучасного ринку інновацій і технологій, визначення механізму оперативного реагування на зміни в інноваційній сфері.

Законом України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 6 вересня 2012 р. № 5205-VI визначено основи державної політики в інвестиційній сфері протягом 2013–2032 рр. щодо стимулювання залучення інвестицій у пріоритетні галузі економіки, спрямовані передусім на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній екологічно чистій продукції, високоякісних послугах.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 18 липня 2012 р. утворено Державний реєстр інвестиційних проектів і проектних (інвестиційних) пропозицій. Функціонування даного реєстру дасть змогу забезпечити ефективний моніторинг наданої державної підтримки, а також визначити об'єктивну потребу суб'єктів господарювання національної економіки у такій підтримці. Дані реєстру щодо обсягів і форм надання державної підтримки інвестиційної діяльності використовуватимуться для формування індикативних прогностичних показників обсягів видатків Державного бюджету України на наступні бюджетні періоди.

На стимулювання інвестиційної діяльності спрямовано і зміни у податковому законодавстві. Зокрема, ухвалено Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України» від 6 вересня 2012 р. № 5210-VI, яким передбачено тимчасово (до 1 січня 2018 р.) звільнити від оподаткування ввізним митом при ввезенні на митну територію України устаткування (обладнання) та комплектувальні вироби до нього (крім підакцизних товарів), що не виробляються та не мають аналогів в Україні, не були використані і ввозяться на митну територію України суб'єктами господарювання, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки. Законом України від 6 вересня 2012 р. № 5211-VI також внесено зміни до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, якими для суб'єктів господарювання, що реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки, установлюється ставка податку на прибуток з 1 січня 2013 р. на рівні 0%, а із 1 січня 2018 р. по 31 грудня 2022 р. – 8%.

Важливим напрямом модернізації реального сектору економіки України є реформування агропромислового виробництва в напрямі підтримки сільськогосподарського виробництва, формування законодавчого поля для запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення та розроблення земельного кадастру. Протягом 2012 р. в аграрному секторі здійснено низку суттєвих реформаційних кроків.

З метою створення прозорих механізмів регулювання земельних відносин ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури відведення земельних ділянок та зміни їх цільового призначення» від 2 жовтня 2012 р. № 5395-VI, яким запроваджено спрощений порядок розгляду і затвердження землепорядної документації, зокрема скорочено до 10 робочих днів строки розгляду проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки органами виконавчої влади, які відповідно до Земельного кодексу України приймають рішення про його погодження або відмову.

У липні 2012 р. ухвалено Закон України «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо порядку проведення земельних торгів у формі аукціону», яким врегульовано питання продажу земельних ділянок державної чи комунальної власності або прав на них на земельних торгах у формі аукціону.

Законодавчо впорядковано розмежування земель державної та комунальної власності. Для цього Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності» від 6 вересня 2012 р. № 5245-VI, яким встановлено, що із 1 січня 2013 р. землі державної та комунальної власності в Україні вважаються розмежованими. Розпоряджатимуться землями комунальної власності органи місцевого самоврядування.

Створено ПАТ «Державний земельний банк» зі статутним капіталом 120 млн грн. Передбачається, що функціонування цієї установи створить сприятливі умови для доступу сільськогосподарських товаровиробників до кредитних ресурсів.

Уперше запроваджено програми державної підтримки не лише сільськогосподарських підприємств, а й селянських господарств. Так, у межах програми «Державна підтримка галузі тваринництва» Міністерством аграрної політики та продовольства України в регіони спрямовано кошти у розмірі 304,6 млн грн на дотації селянам за утримання та збереження молодняка великої рогатої худоби, а також запроваджено компенсацію вартості установок індивідуального доїння (нараховано 15,0 млн грн).

Крім того, державою частково відшкодовуються: вартість будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств із виробництва комбікормів, вартість закупленої племінної худоби молочного, м'ясного і комбінованого напрямку продуктивності; відсоткова ставка за кредитами, залученими на будівництво та реконструкцію тваринницьких і птахівницьких ферм і комплексів, придбання технологічного обладнання й механізмів, закупівлю тварин і птиці; вартість придбаного обладнання та механізмів вітчизняного виробництва для тваринництва і птахівництва.

Розширено можливості кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, у т.ч. у спосіб запровадження новітнього для України механізму аграрних розписок. Із цією метою ухвалено Закон України «Про аграрні розписки» від 6 листопада 2012 р. № 5479-VI.

Для підвищення рівня захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників було запроваджено механізм компенсації страхових платежів. Із цією метою ухвалено Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» № 4391-VI, який набрав чинності 1 липня 2012 р. Загалом на зазначені цілі у державному бюджеті України минулого року було передбачено 400 тис. грн.

Активно використовуються механізми авансування сільськогосподарського виробництва через форвардні закупівлі до державного резерву та Аграрного фонду, на що за весняний та осінній періоди 2012 р. фактично виділено 1811 млн грн, з них на закупівлю зерна урожаю 2012 р. спрямовано 1373 млн грн, а урожаю 2013 р. – 438 млн грн.

Важливу роль у реалізації стратегії післякризового розвитку України та модернізації реального сектору відіграє розбудова транспортної галузі. Протягом 2012 р. було сформовано законодавче підґрунтя для подальшого впровадження реформ на різних видах транспорту та здійснено низку практичних заходів.

Під час підготовки до проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи з футболу у 2012 р. збудовано, реконструйовано та відремонтовано понад 500 км автомобільних доріг загального користування, побудовано транспортні мережі до міжнародних пунктів пропуску, завершено розбудову міжнародних пунктів пропуску для автомобільного сполучення через державний кордон України.

Здійснено заходи для оптимізації діяльності залізничного транспорту: введено електронні послуги для пасажирів, демонополізовано логістичні послуги щодо залізничних перевезень, схвалено концепцію структури розрахунку економічно обґрунтованих тарифів на перевезення вантажів і пасажирів; стартувало запровадження нової класифікації пасажирських поїздів. Запроваджено швидкісний рух пасажирських поїздів за напрямками: Київ – Львів, Київ – Полтава – Харків, Київ – Донецьк. Завершено реконструкцію вокзалу станції «Донецьк», а також будівництво пасажирського вокзального комплексу на станції «Дарниця». Збудовано залізнично-автомобільний мостовий перехід через р. Дніпро у м. Києві. Розпочалося будівництво нового Бескидського залізничного тунелю, який має забезпечити стабільне сполучення України із країнами Центральної та Південної Європи і транзитні потоки.

У лютому 2012 р. ухвалено Закони України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» від 23 лютого 2012 р. № 4442-VI і «Про внесення змін до Закону України «Про залізничний транспорт» від 23 лютого 2012 р. № 4443-VI, якими створено умови для розмежування функцій державного управління та господарської діяльності на залізничному транспорті.

З ухваленням Закону України «Про морські порти України» від 17 травня 2012 р. № 4709-VI та постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання в концесію об'єктів державної власності» від 15 жовтня 2012 р. № 1055 відбулося розмежування функцій державного управління та господарської діяльності у портовому господарстві, що дало можливість без приватизації державного майна передавати в оперативне управління інвесторам об'єкти портової інфраструктури, включаючи засоби механізації, та розвивати їх за рахунок залучених коштів.

Завершено реконструкцію аеропортів у містах Львові, Борисполі та Києві, введено в експлуатацію нові термінали для прийому пасажирів у міжнародних аеропортах «Бориспіль», «Харків», «Донецьк» і «Львів».

Постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року схвалено Концепцію Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року, спрямованої на розвиток, реконструкцію та розбудову аеропортової інфраструктури. Реалізація Програми сприятиме задоволенню потреб національної економіки та населення в авіаційних перевезеннях, підвищенню конкурентоспроможності авіаційної галузі, позитивно вплине на безпеку авіації й темпи розвитку авіаційної галузі загалом.

У серпні 2012 р. схвалено Концепцію Державної цільової програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2016 року, яка має на меті удосконалення системи державного управління безпекою дорожнього руху.

Створено правові умови для запровадження екологічних норм (рівня Євро-3 із 1 січня 2013 р. і Євро-4 із 1 січня 2014 р.) для транспортних засобів, які вперше реєструються в Україні. Із цією метою ухвалено Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про деякі питання ввезення на митну територію України та реєстрації транспортних засобів» щодо колісних транспортних засобів» від 6 липня 2012 р. № 5177-VI.

У вересні 2012 р. схвалено Концепцію Державної цільової економічної програми розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013–2018 рр. Програмою має бути закладено основи для забезпечення ефективного функціонування та розвитку мережі автомобільних доріг загального користування.

Під час підготовки до Євро-2012 також завершено розбудову міжнародних пунктів пропуску для автомобільного сполучення через державний кордон України, а саме: у пунктах пропуску «Краковець», «Нові Яриловичі», «Виступовичі», «Гоптівка», «Шегині», «Чоп (Тиса)».

Важливим напрямом залучення інвестицій у транспортну галузь є реалізація національних проектів, спрямованих на залучення інвестицій в Україну та її принципово нове позиціонування у світі. Зокрема, до національних проектів, спрямованих на підвищення ефективності використання транспортно-транзитного потенціалу України і створення нової інфраструктури транспорту, належать «Повітряний експрес» та «Олімпійська надія – 2022», реалізація яких сприятиме зміцненню конкурентних позицій українських перевізників, запровадженню кращих європейських і світових практик в обслуговуванні пасажирів, зростанню інвестиційної та туристичної привабливості країни, створенню нових робочих місць.

Незважаючи на нестабільний стан світової економіки, що негативно відбивається на динаміці економічного розвитку України, попри дискримінаційні умови постачання природного газу, Україна послідовно виконує завдання Стратегії національної безпеки України щодо зміцнення енергетичної безпеки, послаблення енергетичної залежності, забезпечення стабільного функціонування паливно-енергетичного комплексу та задоволення потреб споживачів в енергетичних ресурсах.

Протягом 2012 р. тривала адаптація енергетичного законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що відповідає зобов'язанням України за Договором про заснування Енергетичного Співтовариства, зокрема щодо лібералізації ринків газу та електроенергії.

Ухвалено Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про природні монополії» від 21 червня 2012 р. № 4998-VI щодо запровадження стимулюючого тарифного регулювання. Запроваджено механізм встановлення «зеленого» тарифу на електроенергію, що виробляється із нетрадиційних джерел енергії. Розпочато роботу із продажу державної частки пакетів акцій низки електрогенеруючих і обласних електророзподільних компаній. Продовжується підготовка до переходу до нової моделі ринку електричної енергії, ринку прямих двосторонніх договорів купівлі-продажу та балансуєчого ринку. Перехід буде здійснено до кінця 2014 р.

Створено сприятливі умови та розробляються необхідні нормативно-правові акти для реформування нафтогазової галузі та продовження реформ газового ринку. Триває активна підготовка до модернізації газотранспортної системи: ініційовано проект «Модернізація та реконструкція магістрального газопроводу «Уренгой – Помари – Ужгород», фінансування якого планується за рахунок коштів міжнародних фінансових організацій та НАК «Нафтогаз України».

Зроблено кроки для залучення альтернативних джерел природного газу. Опрацьовується можлива участь України в реалізації проекту Південного газового коридору, що передбачає постачання азербайджанського (а в перспективі – туркменського і казахського) природного газу до країн ЄС. Україна може бути залучена до проекту як споживач, транзитер газу, а також як постачальник високотехнологічного обладнання.

Таблиця 2

Місце України у *The Global Competitiveness Index*, 2008–2012 рр.

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	Зміна 2013/2012 до 2012/2011
Місце України за Індексом глобальної конкурентоспроможності	72	82	89	82	73	+9
За субіндексами:						
- інститути	115	120	134	131	132	-1
- інфраструктура	79	78	68	71	65	+6
- макроекономічні умови	91	106	132	112	90	+22
- охорона здоров'я та базова освіта	60	68	67	74	62	+12
- вища освіта й підвищення кваліфікації	43	46	46	51	47	+4
- ефективність товарних ринків	103	109	129	129	117	+12
- ефективність ринку праці	54	49	54	61	62	-1
- розвиток фінансових ринків	85	106	119	116	114	+2
- технологічна готовність	65	80	83	82	81	+1
- розмір ринку	31	29	38	38	38	-
- досконалість бізнесу	80	91	100	103	91	+12
- інновації	52	62	63	74	71	+3

Укладено угоду з німецькою компанією *RWE* щодо отримання Україною в реверсному режимі 5 млрд м³ природного газу. Здійснено послідовні кроки для нарощування внутрішнього видобутку природного газу. Так, у 2012 р. було дано старт подачі промислового газу із самопідйомної плавучої бурової установки «Петро Годованець» на Одеському родовищі та видобутку газу із пошукової свердловини на Руновщинській площі у Полтавській області. Урегульовано питання доступу до Єдиної газотранспортної системи України. Здійснюються заходи для заміщення природного газу вугіллям. Із весни 2012 р. Україна припинила використання газу при виробництві електроенергії та перейшла на виробництво електроенергії з вугілля власного видобутку. Розробляються проекти газифікації вугільного палива.

Зроблено практичні кроки для реалізації національної програми створення елементів ядерного паливного циклу.

Результати реалізації Програми економічних реформ, започаткованої у 2010 р., відображені в Індексі глобальної конкурентоспроможності, який щорічно розраховується фахівцями Всесвітнього економічного форуму. Згідно з Індексом 2012/2013⁵ Україна поліпшила позицію на 9 пунктів і посіла 73 місце з-поміж 144 країн світу (згідно з Індексом 2011/2012 – 82 місце), причому поліпшення спостерігалось за складниками Індeksu з 12 (табл. 2). Водночас порівняння показників за окремими складниками Індeksu за останні роки ілюструє значні втрати, яких економіка України зазнала в період кризи, і доводить необхідність подальшого послідовного та цілеспрямованого просування за допомогою реформ.

1.2.3. Динаміка соціальних реформ

2012 рік став роком реалізації нових соціальних ініціатив, спрямованих на подальший розвиток державної соціальної політики на засадах посилення її ефективності. Зважаючи на це, значна частина вжитих заходів мала виражений адресний характер і стосувалася підвищення соціальних стандартів для найменш захищених категорій громадян.

З метою посилення державної підтримки категоріям населення, які їй особливо потребують, збільшено розміри соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям із дітьми та непрацездатними особами, підвищень до пенсій ветеранам війни та дітям війни, пенсійних виплат постраждалим унаслідок Чорнобильської катастрофи, та військовослужбовцям у відставці. Осучаснено страхові виплати шахтарям-інвалідам та іншим потерпілим на виробництві й членам їхніх сімей. Здійснено одноразові виплати й компенсації окремим категоріям, зокрема повернуто частину коштів вкладникам колишнього Ощадбанку.

Вагомим здобутком 2012 р. стало поліпшення захисту сімей і дітей, зокрема тих, які опинилися у складних життєвих обставинах. Указом Президента України у жовтні 2012 р. затверджено Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року. Збільшується кількість усиновлених і влаштованих у сімейні форми виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що високо оцінено профільним комітетом ООН.

⁵Індекс переважно оцінює дані за попередній рік, тому заходи, вжиті у 2012 р., будуть повніше відображені у *The Global Competitiveness Index 2013/2014*.

Модернізовано роботу соціальних служб задля забезпечення повного охоплення увагою держави найуразливіших громадян. Започатковано інститут фахівців із соціальної роботи (12 тис. осіб, не враховуючи спеціалістів соціальних служб, які вже працювали на місцях).

Затверджено стандарти надання найпоширеніших послуг органами Пенсійного фонду України, розширено перелік видів державної допомоги, що надаються за єдиною заявою, створено методики моніторингу та оцінювання соціальних програм з метою забезпечення оптимізації системи соціальної підтримки населення та надання громадянам соціальної підтримки за принципом «єдиного вікна» та виїзної роботи «мобільного офісу».

Ухвалений у липні 2012 р. Закон України «Про зайнятість населення» спрямований на вдосконалення механізмів державного регулювання у сфері зайнятості населення, забезпечення ефективного використання страхових коштів, спрямованих на програми сприяння зайнятості, посилення мотивації працівників і роботодавців до легального працевлаштування, зниження рівня молодіжного безробіття, поліпшення ситуації із зайнятістю людей зрілого віку, збільшення можливостей для професійного зростання особи, підвищення темпів створення нових робочих місць.

Триває реформа системи охорони здоров'я, розпочата у 2011 р. У чотирьох пілотних регіонах завершено реорганізацію мережі первинної ланки: створено центри первинної медико-санітарної допомоги як організаційної основи для розвитку сімейної медицини, відпрацьовуються нові договірні механізми фінансування медичних закладів. У результаті запровадження нових умов оплати праці медичних працівників первинної ланки залежно від обсягу та якості роботи у пілотних регіонах зарплата медиків сягає 5–6 тис. грн за місяць. За рахунок бюджетних коштів оснащено амбулаторії загальної практики – сімейної медицини, у т.ч. закуплено автотранспорт. Створюється електронний реєстр пацієнтів.

У пілотних регіонах концентрується стаціонарна медична допомога та визначаються медичні заклади, на базі яких утворюватимуться багато-профільні лікарні інтенсивного лікування – центри відповідних госпітальних округів.

Ухвалений у липні 2012 р. Закон України «Про екстрену медичну допомогу» передбачає зміну в усіх регіонах підходів щодо надання екстреної медичної допомоги з метою гарантування вчасного доїзду бригади «швидкої» на виклик. Зроблено перші кроки та поліпшено матеріальне забезпечення: у три–п'ять разів збільшено бюджетне фінансування на комплектування ліками сумки-аптечки лікаря «швидкої допомоги»; придбано 286 од. сучасних автомобілів «швидкої допомоги». Ще 1 тис. санітарних авто має бути закуплено у 2013 р.

Відчутні перші позитивні результати державної політики стимулювання здорового способу життя. Україна однією з перших у Східній Європі підписала відповідну Рамкову конвенцію ВООЗ. Завдяки підвищенню акцизу, жорсткішим вимогам щодо торгівлі, маркування пачок тютюнових виробів, забороні реклами, обмеженню паління у громадських місцях і закладах громадського харчування вже є відчутні результати – зменшення масштабів тютюнопаління, особливо серед підлітків.

Започатковано місцеві програми стимулювання для залучення в регіони медичних кадрів: запроваджено «підйомні» та виділення житла з по-

дальшим наданням у власність для лікарів, які їдуть працювати в сільську місцевість.

Задля пом'якшення житлових проблем громадян удвічі (до 200 млн грн) збільшено фінансування Програми будівництва (придбання) доступного житла. Розпочато реалізацію іпотечного кредитування під 3% річних на строк до 15 років громадян, які потребують поліпшення житлових умов, у спосіб відшкодування державою частини процентів за кредитами, що видаються банками на будівництво (реконструкцію) чи придбання в об'єктах незавершеного будівництва.

1.3. ПРИОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПОДАЛЬШОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОСТУПУ

1.3.1. Пріоритети модифікації політики реформ

Втілення політики економічних реформ протягом 2012 р. забезпечило низку важливих системних зрушень. Одним із найважливіших досягнень є впровадження стратегічних засад суспільного розвитку, зокрема розроблення та виконання щорічних національних планів реалізації Програми економічних реформ на 2010–2014 роки, низки документів стратегічного рівня. Зміни у сфері стратегічного планування регіонального розвитку зміцнили взаємодію місцевої та державної влади з питань розроблення та реалізації регіональної політики.

Водночас результати виконання Національного плану на 2012 рік свідчать про необхідність коригування інституційних механізмів та пріоритетів реалізації реформ, посилення контролю за виконанням поставлених завдань. Поширеною практикою стала показова демонстрація активності структур державного управління без належного обґрунтування, всебічного дослідження та прорахунку можливих наслідків управлінських рішень, формалізм при виконанні поставлених завдань. Зокрема, такі проблеми притаманні реформам у регуляторній сфері, сферах охорони здоров'я, соціального захисту тощо. Непоодинокими є випадки внесення до Верховної Ради України на виконання Національного плану законопроектів із низькою якістю, непрорахованістю ресурсного забезпечення та наслідків, невідповідністю стратегічній лінії реформ. Значній частці програмних документів регіонального рівня досі притаманні патерналістські підходи – покладання відповідальності на державу, сподівання на бюджетне фінансування тощо. Це призводить до зниження ефективності державної політики, дискредитації політики реформ.

Зважаючи на важливість дієвої та послідовної політики держави, орієнтованої на забезпечення макроекономічної стабільності та відновлення економічного зростання на засадах модернізації, **стратегія реформ в Україні потребує уточнення пріоритетних завдань, зважаючи і на глобальні виклики, і на особливості сучасного етапу розвитку української економіки та суспільства, у т.ч. специфіки очікувань громадян та суб'єктів економіки.**

Імперативом розвитку економіки 2013 р. має стати відновлення динаміки економічного зростання. Прогнозовані повільні темпи відновлення світової економіки не дають підстав очікувати відновлення вирішального

впливу для економічного зростання в Україні з боку зовнішніх чинників. Досягнення економічного зростання на рівні, достатньому для належного фінансування запланованих видатків державного бюджету, забезпечення надійного підґрунтя грошово-кредитної та валютно-курсової стабільності, дотримання соціальних орієнтирів розвитку вимагатиме посилення ролі внутрішніх чинників економічної динаміки та надання додаткової підтримки діяльності українських компаній на зовнішніх ринках з метою підвищення їх експортної конкурентоспроможності.

Спад промислового виробництва у 2012 р. закладає передумови адаптаційної перебудови економіки України для функціонування в умовах значного послаблення впливу експортного чинника. Змістом такої перебудови має стати зменшення питомої ваги традиційних експортних секторів промисловості, переорієнтація ресурсів на забезпечення потреб внутрішнього ринку та освоєння нових зовнішніх ринків продукції з вищим рівнем доданої вартості, у т.ч. у сегменті послуг.

Разом з тим слід зважати на те, що потенціал відновлювального післякризового зростання, яке базується на інтенсифікації завантаження наявних потужностей, найімовірніше, буде вичерпаний уже у 2013 р. Надалі можливості швидко наростити пропозицію за збільшення попиту звужаться, тому збереження «розігрітого» внутрішнього ринку спричинятиме формування інфляційних тенденцій і прискорення зростання імпорту. У зв'язку з цим **формування сприятливих умов інвестування у 2013 р. є необхідною умовою подальшого стійкого зростання промислового виробництва.**

Реалізація завдань структурної модернізації потребує надійної макроекономічної стабільності. Це вимагатиме відходу від чинної досі моделі валютно-грошової політики, притаманної експортоорієнтованій економіці, у якій грошова пропозиція критично залежить від стану платіжного балансу. Зміна рушіїв економічного зростання потребує зміни інструментарію та пріоритетів політики забезпечення макроекономічної стабільності.

Об'єктивно зумовленою тенденцією короткострокового періоду є посилення цілеспрямованої державної політики щодо консолідації фінансових ресурсів і спрямування їх на цілі розвитку. Це відобразатиметься у значній ролі державних інвестицій і державної структурної політики. Отже, **постає критично важливе завдання забезпечення дієвості політики держави, консолідованості дій гілок влади.**

Водночас економічна політика не має права обмежуватися антикризовою логікою навіть у короткостроковому періоді. Середньо- та довгострокові тенденції післякризового періоду визначатимуться саме результативністю реформування бізнес-клімату в Україні, структурними зрушеннями, сприятливими для формування конкурентної диверсифікованої економіки внаслідок інвестиційних програм, реалізованих у післякризовий період приватним сектором та Урядом, ефективністю освоєння ресурсів, необхідних для реалізації реформ соціальної сфери, системного вирішення завдань реформування.

Лейтмотивом економічної та соціальної політики має стати перехід від антикризово-стабілізаційної ідеології діяльності органів влади (у т.ч. регіонального рівня) до запровадження стратегічних засад формування економіки, спроможної відповісти на конкурентні виклики післякризового світу.

З огляду на зазначене системними пріоритетами економічної політики в Україні у коротко- (2013 р.) та середньостроковій (2014–2015 рр.) перспективі мають стати такі.

1. Здійснення системних заходів щодо стимулювання економічного зростання. Зважаючи на очікуване вичерпання традиційних рушіїв, які забезпечували відновлювальне зростання економіки у 2010–2012 рр., зазначене завдання вимагає застосування додаткових важелів у таких сферах:

- раціоналізація використання наявного ресурсного потенціалу завдяки оптимізації в організаційному (ефективні управлінські технології) і технологічному (ресурсоощадні технології) вимірах. Метою оптимізації є отримання максимальної ресурсовіддачі та мінімізації непродуктивних втрат;

- сприяння мобілізації ресурсів розвитку у спосіб концентрації розпошених, не задіяних раніше чи задіяних неефективним чином ресурсів (насамперед фінансових) і спрямування їх на цілі розвитку;

- отримання додаткового потенціалу зростання за рахунок поліпшення якості зростання – розвитку підприємницької діяльності, капіталізації раніше не капіталізованих ресурсів, запровадження інноваційних технологій і виробництв;

- поліпшення інвестиційного клімату завдяки вдосконаленню загального (податкового, земельного, корпоративного, митного) та спеціального інвестиційного законодавства, підвищенню рівня захисту інтересів приватних інвесторів, посиленню боротьби з корупцією у сфері інвестиційної діяльності.

2. Подолання інституційної кризи для відновлення дієздатності ринкових важелів реалізації державної економічної політики, раціональності прийняття рішень суб'єктами господарювання, що є необхідним для поліпшення соціального та підприємницького клімату у суспільстві, формування суспільного консенсусу щодо здійснюваних економічних реформ.

3. Досягненню цієї мети сприятимуть:

- формування відчутного позитивного соціального ефекту економічних зрушень у спосіб сприяння збільшенню зайнятості, спрощення самозайнятості та започаткування малого бізнесу, підвищення ефективності видатків бюджету соціального спрямування;

- створення умов для раціоналізації очікувань і поведінки суб'єктів господарювання завдяки поширенню об'єктивної інформації про стан економіки, ринків, заходи державної політики у сферах реформ і протидії ризикам кризи, зміцненню партнерства держави, бізнесу та інститутів громадянського суспільства у формуванні державної політики, посиленню наукових засад політики реформ;

- забезпечення ефективного правозастосування в усіх сферах суспільного життя: здійснення ефективної антикорупційної політики, протидія рейдерству, гарантування повноцінного надання публічних послуг тощо.

4. Забезпечення дієвості політики держави у протидії ризикам глобальної економічної кризи, що дасть змогу поліпшити інвестиційний клімат і очікування економічних суб'єктів, знизити залежність реалізації політики реформ від коливань світової економічної кон'юнктури. Реалізація цього пріоритету має відбуватися у спосіб:

- модернізації інструментарію антиінфляційного регулювання із наданням переваги немонетарним інструментам, які не відіграють гальмівної ролі щодо економічного зростання;

- запровадження сучасних механізмів банківського регулювання, орієнтованого на поєднання стабільності банківської системи з активізацією кредитних механізмів структурної модернізації економіки;
- формування довгострокової стратегії валютної політики із посиленням курсової прогнозованості та запровадженням інструментів зниження валютних ризиків для учасників валютного ринку.

З урахуванням необхідності реалізації зазначених пріоритетів визначено головні заходи Національного плану дій на 2013 рік та здійснюється державна економічна й соціальна політика за основними стратегічними напрямками.

Реалізацію практичних кроків щодо відновлення динамічного економічного зростання забезпечуватиме Державна програма активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки. Програма має не лише забезпечити прискорення розвитку пріоритетних галузей національної економіки, сприяти позитивним структурним зрушенням в економіці, диверсифікації та зниженню енергоємності виробництва, а й створити тим самим передумови для підвищення соціальних стандартів, збільшення кількості робочих місць і поліпшення добробуту громадян України.

1.3.2. Деретуляція та мотивація бізнесу до зростання

Заходи регуляторної реформи забезпечили низку суттєвих зрушень у напрямі формування сприятливих умов для розвитку ділової активності в Україні. Водночас практична реалізація законодавчих новацій нерідко затримувалася.

Зокрема, потенціал електронної реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців станом на початок 2013 р. використовується не повною мірою, перелік акредитованих центрів сертифікації ключів електронного цифрового підпису не затверджений. Не впроваджено належним чином заявницький принцип закриття бізнесу. Єдиний державний портал адміністративних послуг існує лише в тестовому режимі й користувачі не можуть ним послуговуватись як готовим продуктом за критерієм зручності та наповнення інформацією.

Перегляд умов ліцензування, підходів до контролю та загального державного регулювання діяльності підприємств часто відбувався без належного обґрунтування наслідків таких дій і відповідно без запровадження компенсуючих механізмів нової моделі регуляторної політики. Це створило передумови виникнення таких негативних явищ, як зловживання підприємствами і фізичними особами-підприємцями окремими оптимізаційними нормами, загострення неконкурентної поведінки у підприємницькому середовищі, виникнення ризиків для споживачів, фіскальної сфери тощо.

Орієнтиром подальших кроків політики деретуляції має стати передусім здешевлення витрат бізнесу на дотримання та виконання обов'язкових регуляцій. Вбачається за необхідне посилити виконання вимог законодавства України щодо державної регуляторної політики в частині кількісного аналізу вигод і витрат на дотримання обов'язкових регуляцій та посилити відпові-

дальність за належне виконання вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV під час підготовки нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та відповідних центральних органів виконавчої влади.

Орієнтиром успішності таких кроків має стати входження України за підсумком 2013 р. до першої сотні держав за рейтингом Світового банку *Doing Business*.

Стратегічна орієнтованість політики дерегуляції між тим зумовлює необхідність впровадження модернізованих регуляторних механізмів, що забезпечують виконання державою її базових функцій щодо гарантування прав і безпеки працюючих, безпеки споживання та життєдіяльності, забезпечення ефективного правозастосування, гарантування прав власності та господарського законодавства.

До пріоритетів реформування у сфері дерегуляції та мотивації бізнесу до зростання належать:

- подальше скорочення дозвільних і реєстраційних процедур у спосіб переведення їхнього провадження саме у технічну площину (утвердження практичних механізмів декларування, заявного принципу, добровільного підтвердження чи реєстру, обмеження переліку ліцензування тощо);
- поширення практики електронного надання адміністративних послуг для громадян і бізнесу на всій території України у спосіб уніфікації форм і документів для різних органів державної влади щодо надання типових адміністративних послуг чи їхніх модифікацій;
- усунення подвійного (бухгалтерського і податкового) обліку щодо розрахунку та адміністрування податкових платежів, скорочення витрат часу й коштів платників податків на ведення обліку та звітності;
- оптимізація процедур забезпечення договірних відносин між економічними агентами, таких як владнання господарських спорів, визначення сторін колективних переговорів, оптимізація правочинів за договорами комерційної концесії тощо;
- модернізація механізмів державної допомоги реальному сектору економіки відповідно до євроінтеграційних орієнтирів України;
- упровадження ефективного сучасного інструментарію забезпечення добросовісної конкуренції на внутрішньому ринку, безпеки працюючих і споживачів.

Забезпечення пріоритетів дерегуляції вимагає:

- значного скорочення кількості документів дозвільного характеру (заміна більшості дозвільних процедур на відповідні декларації);
- подальшого скорочення кількості видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню;
- спрощення дозвільних процедур у сфері будівництва, підключення до електромереж тощо;
- скасування на законодавчому рівні повноважень посадових осіб контролюючих органів щодо зупинення або призупинення діяльності підприємств і передачі повноважень щодо прийняття таких рішень адміністративним судам;
- законодавчого врегулювання переліку адміністративних послуг і розміру плати за їх надання, створення в усіх регіонах України достатньої кількості сучасних центрів надання адміністративних послуг;
- приведення законодавства та відомчих підзаконних актів відповідно до норм законів України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня

2012 р. № 5203-VI та «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 6 вересня 2005 р. № 2806-IV;

- внесення змін до чинного законодавства для забезпечення вільного та безперешкодного доступу до інформації із державних реєстрів, що містять відомості про суб'єктів господарювання;
- адаптація системи державного контролю та нагляду за безпечністю і якістю харчових продуктів до законодавства та існуючої практики Європейського Союзу;
- визначення правових засад державного нагляду (контролю) за здійсненням заходів щодо профілактики та запобігання потраплянню небезпечних, неякісних, фальсифікованих або контрафактних товарів на споживчий ринок через роздрібну торговельну мережу;
- забезпечення повномасштабної роботи Єдиного державного порталу адміністративних послуг.

1.3.3. Розвиток внутрішнього ринку і стимулювання імпортозаміщення

Досвід 2012 р. свідчить, що за несприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури на традиційну українську експортну продукцію внутрішній ринок залишається єдиним безальтернативним чинником зростання вітчизняної економіки в найближчому майбутньому. Державна політика щодо розвитку внутрішнього ринку була спрямована на збільшення реальних доходів населення, збереження його купівельної спроможності у спосіб підвищення рівня заробітної плати, збільшення соціальних виплат, підтримання низького рівня інфляції та стабільного обмінного курсу гривні. Разом з тим необхідно визнати, що зростаючий споживчий потенціал внутрішнього ринку не вдалося використати належним чином для стимулювання внутрішнього товарного виробництва. Збільшення споживчих витрат населення на внутрішньому ринку супроводжувалося збільшенням споживчого імпорту та погіршенням зовнішньоторговельного балансу.

Зростання реальних доходів та роздрібно-товарообороту, а також капітальних інвестицій супроводжувалося дефляцією, а також стагнацією або і спадом у галузях, орієнтованих переважно на задоволення внутрішнього попиту. Значне зростання експорту сільськогосподарської продукції відбулося за зниження обсягів виробництва у сільському господарстві. Це засвідчує наявність суттєвих вад внутрішнього ринку і водночас, зважаючи на непевні перспективи зростання попиту на традиційну українську експортну продукцію на світових ринках, доводить безальтернативність пріоритетного розвитку внутрішнього ринку як стратегічного чинника економічного зростання.

Реальні перспективи відновлення динамічного зростання вітчизняної економіки на засадах структурної модернізації значною мірою пов'язані зі стимулюванням розвитку внутрішнього ринку та імпортозамінного виробництва, що дасть змогу забезпечити збалансований розвиток промисловості із поступовим зниженням частки сировинних видів товарів і збільшенням обсягу випуску якісної та високотехнологічної продукції, задовольнити внутрішній споживчий та інвестиційний попит,

пом'якшити вразливість економіки від коливань зовнішньої кон'юнктури та несприятливих світових тенденцій (змін валютного курсу, підвищення цін на енергоносії, волатильності цін на основну експортну продукцію України тощо).

Заходи державної політики щодо розвитку внутрішнього ринку України доцільно спрямувати на подолання відставання темпів зростання внутрішнього товарного виробництва від приросту реальних доходів і витрат населення та зміну його структури на користь інноваційної та більш якісної продукції, спроможної замінити імпорт на внутрішньому ринку.

Переформатування державної політики в зазначених напрямках потребує зміни її завдань. Найбільш актуальними з-поміж них доцільно визнати створення сприятливих умов для розвитку внутрішнього товарного виробництва, імпортозаміщення, спрощення механізму виводу нових видів вітчизняної продукції на внутрішній ринок, формування системи контролю за якістю та безпечністю продукції на внутрішньому ринку, що відповідає вимогам країн ЄС у цій сфері.

Державна політика щодо розвитку внутрішнього ринку і стимулювання імпортозаміщення має забезпечувати збалансований розвиток промисловості з поступовим збільшенням частки високотехнологічної, інноваційно-ємної продукції.

Необхідність зазначених кроків диктується не лише вимогами прискорення економічного зростання України, а й перспективами щодо створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом. Україна зможе скористатися перевагами вільної торгівлі з європейськими країнами лише за умови гармонізації вітчизняних стандартів виробництва та реалізації промислової продукції зі стандартами ЄС.

Пріоритетними напрямками розвитку внутрішнього ринку і стимулювання імпортозаміщення є такі.

1. *Удосконалення організаційно-економічних засад функціонування внутрішнього ринку, посилення торговельно-економічних зв'язків між виробництвом і споживанням, що передбачає:*

- стимулювання розвитку системи страхування підприємницьких ризиків у виробничій і торговельній діяльності;
- розміщення у вільному доступі в мережі Інтернет текстів технічних регламентів і стандартів, інших документів, якими встановлено обов'язкові регуляції;
- прогнозування попиту і пропозиції товарів на основних споживчих ринках, складання прогнозних балансів і розроблення заходів щодо забезпечення стабільності на внутрішньому ринку;
- сприяння створенню горизонтально та вертикально інтегрованих структур на основі партнерських відносин між виробничим сектором і торговельними компаніями;
- подальше розширення практики застосування безготівкових розрахунків;
- упровадження дієвих інструментів державного регулювання пропозиції та цін на чутливих ринках у спосіб здійснення державних товарних закупівель та інтервенцій, обмеження цінових коливань, регулювання торговельних націнок тощо.

2. *Запобігання недобросовісній конкуренції та монополізму на внутрішньому ринку, протидія «сірому» і контрабандному імпорту, що має забезпечуватися у спосіб:*

- сприяння усуненню дискримінації виробників і постачальників продукції з боку торговельних мереж, формуванню асортиментної політики, оптимальної для розвитку вітчизняного виробництва та представлення вітчизняних товарів на внутрішньому ринку;

- посилення контролю за проявами недобросовісної конкуренції та запобігання виявам монопольної поведінки і українських товаровиробників, і компаній-імпортерів;

- поширення практики укладання відкритих угод із представниками бізнесу щодо основних засад конкурентної поведінки на конкретних ринках;

- зниження бар'єрів для нових компаній при вході на ринок завдяки зменшенню вартості адміністративних послуг, ліцензій, дозволів тощо;

- гармонізації законодавства про захист економічної конкуренції, прав на інтелектуальну власність і судової практики розгляду актів недобросовісної конкуренції з європейським законодавством у відповідній сфері;

- активізації оперативного-профілактичних заходів щодо виявлення незаконного обігу продукції для створення дієвої системи захисту внутрішнього ринку від контрабандного ввезення товарів.

3. Посилення контролю за безпечністю і якістю товарів на внутрішньому ринку, що потребує:

- удосконалення контролю за визначенням митної вартості товарів, запобігання та розслідування випадків надходження на внутрішній ринок імпортованих контрабандних товарів, товарів із заниженою митною вартістю і таких, що не відповідають вимогам нормативних документів;

- запровадження спеціального митного контролю за ввезенням екологічно небезпечної продукції на територію України та дотриманням правил екологічної сертифікації та стандартизації імпортованих товарів; посилення відповідальності за порушення законодавства щодо імпорту екологічно небезпечної продукції;

- гармонізації вітчизняної нормативно-правової бази із загальними законодавчими положеннями та правилами щодо забезпечення стандартів якості промислової продукції, прийнятих у країнах ЄС.

4. Стимулювання виробництва кінцевої продукції, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів у спосіб побудови національної інноваційної системи, спроможної створювати й використовувати високотехнологічні інноваційні досягнення, що потребує:

- визначення пріоритетних напрямів розвитку виробництва продукції поглибленої переробки на основі системного моніторингу попиту на них з боку населення та динаміки імпорту, на основі чого мають ухвалюватися законодавчі рішення про забезпечення державної підтримки;

- поширення спеціальних правових режимів інноваційної діяльності у спосіб розбудови мережі технопарків, наукових та індустріальних парків, а також інших об'єктів інноваційної інфраструктури;

- вивчення перспектив створення інноваційних мереж у регіонах України, здійснення кластерних досліджень і визначення на конкурсних засадах найбільш перспективних існуючих і потенційних інноваційних кластерів, яким може бути надано підтримку з боку держави;

- формування комплексної бази даних щодо розроблених українськими науково-дослідними організаціями проектів виробництва інноваційної продукції, які потребують інвестицій.

5. *Сприяння розбудові оптово-логістичної та роздрібної мереж із метою зниження транзакційних витрат виробників і продавців, диверсифікації ринків збуту, посилення конкуренції торговельних мереж, розвитку муніципальних, соціальних і кооперативних форм торгівлі, що передбачає:*

- розроблення нормативно-правової бази функціонування дистанційної торгівлі через мережу Інтернет;
- розроблення та затвердження Програми розвитку внутрішньої торгівлі на період до 2016 року з урахуванням світових тенденцій розвитку сфери торгівлі та сучасного зарубіжного досвіду розвитку прогресивних форм торгівлі і детінізації роздрібної торгівлі;
- стимулювання розвитку сучасної складської мережі в оптовій торгівлі, сприяння розвитку складського бізнесу;
- розвиток локальних (місцевих і регіональних) ринків промислової продукції;
- забезпечення дотримання вимог законодавства щодо організації процесів торговельного обслуговування населення і скорочення неупорядкованої роздрібної торгівлі, зниження рівня тінізації процесів реалізації товарів споживчого призначення.

6. *Стимулювання технологічного імпорту, передусім машин і обладнання, попередження імпорту морально застарілих технологій, активізація залучення іноземних інвестицій у вигляді нових технологій та інноваційного менеджменту, що передбачає розроблення пілотних проектів щодо створення інновацій і нових продуктів у високотехнологічних секторах української промисловості із залученням провідних українських виробників, а також вітчизняних та іноземних експертів.*

7. *Розбудова фінансово-кредитних механізмів підтримки розвитку внутрішнього виробництва, що дасть змогу підвищити ефективність руху грошових коштів, здійснити перерозподіл фінансових потоків у напрямі стимулювання імпортозаміщуючих виробництв. Це передбачає реалізацію таких заходів:*

- розроблення механізму відбору інвестиційних проектів для здійснення капітальних видатків головних розпорядників бюджетних коштів та інших суб'єктів господарювання, які повністю або частково фінансуються із залученням кредитних ресурсів, наданих під державні гарантії;
- здійснення державних закупівель вітчизняної продукції для вирішення важливих соціально-економічних завдань (зокрема у спосіб розміщення державного замовлення на продукцію транспортної галузі для забезпечення транспортом інвалідів, закладів охорони здоров'я, пожежних частин, військових угруповань, оновлення муніципального транспорту, розвитку залізничного транспорту тощо) з урахуванням принципів відповідних угод СОТ.

1.3.4. Реалізація потенціалу агропромислового комплексу в умовах загострення ризиків світової продовольчої кризи

Розвиток аграрного сектору спроможний здійснити потужний вплив на економічну динаміку в Україні, зважаючи на значні перспективи його капіталізації та прогнозоване довгострокове підвищення попиту на світових ринках основних видів аграрної продукції. З огляду на це вітчиз-

няний аграрний сектор може стати «локомотивом» модернізації країни, здатним створити синергетичний ефект розвитку економіки країни.

Водночас ситуація на світових ринках продовольства спроможна сформувати довгостроковий тренд зростання експорту аграрної продукції з України без урахування потреб внутрішнього ринку країни, а також динамічного підвищення цін на продовольство на внутрішньому ринку синхронно із зростанням світових цін. Зростання зовнішнього попиту може спричинити ризики виникнення дефіциту окремих видів сільськогосподарської продукції на внутрішньому ринку України та робить критично важливими завдання підвищення ефективності державного регулювання аграрного ринку та гарантування продовольчої безпеки держави, збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на сучасних інноваційно-технологічних засадах і розвитку аграрної галузі як високо-ефективної, конкурентоспроможної на внутрішньому та зовнішньому ринках галузі економіки, створення міцної економічної основи для забезпечення соціально-економічного розвитку українського села. Зважаючи на зазначене, завданнями модернізації в аграрній сфері у середньостроковій перспективі є:

- продовження формування нормативно-правового поля для створення ефективного механізму ринкового обороту земель сільськогосподарського призначення;
- реорганізація державного управління агропромисловим комплексом, формування управлінського персоналу, здатного ефективно здійснювати управління сільськогосподарським розвитком;
- підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, доведення рівня споживання населенням харчових продуктів до науково обґрунтованих норм;
- прискорення технічної і технологічної модернізації сільського господарства;
- створення умов для запровадження систем якості та екобезпеки продуктів харчування з усього агропродовольчого ланцюга за принципом «з лану до столу»;
- збільшення частки сільськогосподарських підприємств у виробництві молока, м'яса та іншої тваринницької продукції;
- посилення здатності сільгосптоваровиробників до ефективного функціонування в умовах ринкових механізмів господарювання;
- розвиток інфраструктурних об'єктів аграрного сектору (дороги, порти, зернові елеватори, овоче- та фруктосховища, інфраструктура оптової торгівлі тощо);
- забезпечення сталого розвитку сільських територій, розбудови соціальної інфраструктури сільських територій, сільського зеленого туризму, інших видів підприємницької діяльності, не пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом, для підвищення рівня зайнятості та доходів сільського населення.

Унаслідок модернізаційних процесів має відбутися підвищення ефективності використання наявного ресурсного потенціалу галузі з урахуванням вимог щодо охорони ґрунтів і раціонального сільськогосподарського землекористування, завершення формування організаційних та економічних механізмів державного регулювання ринкового обігу земель сільсько-

господарського призначення, удосконалення механізмів державної підтримки сільськогосподарського виробництва, подальший розвиток кооперації на селі, сталий розвиток сільських територій і сприяння реалізації підприємницьких ініціатив селян. Має бути опрацьована нова інформаційна, законодавча, методична та економічна база науково обґрунтованого врахування екологічних та економічних показників при розробленні та запровадженні адаптивно-ландшафтних систем землеробства в сучасних умовах.

Отже, пріоритетними завданнями державної політики, спрямованими на реформування аграрного сектору України, мають бути такі.

1. *Подальше підвищення ефективності державного регулювання процесів використання, охорони та відтворення земель сільськогосподарського призначення, розбудова організаційних та економічних важелів впливу держави на ринковий обіг землі.* Для цього необхідно:

- ухвалити Закон України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення», що визначатиме правові та економічні засади організації обігу земель сільськогосподарського призначення, орієнтовані на захист інтересів сільського населення, встановлюватиме запобіжні заходи щодо спекуляції зазначеними землями;

- затвердити Національну програму охорони родючості ґрунтів, у якій передбачити виділення коштів на компенсацію заходів, що здійснюються агроформуваннями для збереження та підвищення родючості ґрунтів, боротьби з ерозійними процесами, консервації деградованих і малопродуктивних земель тощо;

- завершити формування автоматизованої системи державного земельного кадастру;

- здійснити інвентаризацію земель сільськогосподарського призначення;

- удосконалити економічний механізм регулювання земельних відносин, методики та показники нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь на новій методологічній основі, запровадити автоматизовану систему обліку платників земельного податку та плати за оренду землі;

- ухвалити Кодекс правильної сільськогосподарської практики, адаптувавши до умов України європейський досвід розроблення аналогічних правових актів, яким передбачити удосконалення державного контролю за здійсненням заходів щодо збереження й відтворення родючості ґрунтів і поліпшення їх екологічного стану, а також санкції при погіршенні цих показників;

- організовувати на постійній основі тренінги, семінари та курси для керівників і працівників сільськогосподарських підприємств, фермерів, селян, працівників державних адміністрацій з метою підвищення їхніх кваліфікаційних знань у галузі сільськогосподарського виробництва, змін нормативно-правового поля, системи управління галуззю, механізмів державної підтримки, оволодіння новітніми науково-технічними розробками тощо.

2. *Запровадження перевірених міжнародною практикою інструментів підтримки розвитку товарного агровиробництва та підвищення конкурентоспроможності сільського господарства, підтримки дрібних виробників, фермерських господарств і кооперативних об'єднань.* Для цього необхідно:

- переглянути і спростити умови одержання сільськогосподарськими товаровиробниками пільгових кредитних ресурсів завдяки зменшенню пе-

реліку необхідних документів і забезпеченню прозорості під час прийняття рішень конкурсних комісій;

- розширити системи кредитної кооперації у сільській місцевості;
- підвищити ефективність державної підтримки фермерських господарств з метою формування сприятливих умов для започаткування їх діяльності, створення та розвитку сімейних ферм та унормувати соціальні (некомерційні) організаційно-правові форми їх об'єднань для спільної організації виробництва на партнерських засадах;
- створити умови для трансформації найбільших особистих селянських господарств у підприємницькі формування, насамперед в ефективні фермерські господарства;
- розробити заходи для запровадження субсидування та компенсаційних доплат на виробництво рослинницької і тваринницької продукції в межах обсягів сукупного виміру підтримки, узгоджених зі Світовою організацією торгівлі;
- розширити використання можливостей вітчизняної аграрної науки, насамперед за рахунок налагодження ефективної співпраці між виробниками сільськогосподарської продукції та науково-дослідними установами для забезпечення використання адаптованого до місцевих умов високоякісного селекційно-генетичного потенціалу, прогресивних форм і методів ведення виробництва, формування інноваційної моделі розвитку сільськогосподарства та АПК загалом.

3. *Розвиток органічного виробництва.* Цей напрям передбачає реалізацію таких завдань:

- законодавчо врегулювати питання виробництва органічної сировини;
- розробити нормативно-правову базу з питань сертифікації, контролю за виробництвом та обігом сільськогосподарських і харчових органічних продуктів;
- сприяти розробленню (зокрема на базі установ Національної академії аграрних наук України) та запровадженню у виробництво інноваційних технологій вирощування органічної продукції;
- забезпечити підготовку фахівців із питань органічного виробництва;
- запровадити систему економічних важелів і стимулів (субсидування фермерів, які переходять на органічне виробництво, а також агровиробників, які ним уже займаються).

4. *Відродження кооперативного руху на селі, що дасть змогу використовувати переваги великого товарного виробництва і враховувати інтереси сільських товаровиробників.* Задля цього необхідно:

- забезпечити підтримку розвитку сільськогосподарських (у тому числі обслуговуючих) кооперативів в Україні, зокрема передбачити державну підтримку членам сільськогосподарського кооперативу на етапах створення та становлення, а також при просуванні сільськогосподарської продукції на ринок; заходи щодо поліпшення матеріально-технічної бази кооперативів;
- розширити участь кооперативів у програмах здешевлення кредитів і компенсації лізингових платежів;
- розробити інформаційно-просвітницький інтернет-ресурс, який міститиме нормативно-правову базу щодо створення та регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів, навчально-практичні матеріали,

збірники й посібники з розвитку кооперативного руху на селі, інформаційні матеріали щодо вітчизняного та світового досвіду сільськогосподарської кооперації;

- запровадити на постійній основі тренінги, семінари та курси для керівників і працівників сільськогосподарських підприємств, фермерів, селян задля підвищення кваліфікаційних знань про сільськогосподарську кооперацію, зміни нормативно-правового поля, що регулює їхню діяльність, особливості ведення бухгалтерського обліку, оподаткування кооперативу та його членів, механізми державної підтримки тощо;

- передбачити можливість акредитації сільськогосподарських кооперативів на Аграрній біржі за спрощеною системою та надання канікул зі сплати біржового збору на період до 12 місяців, що дозволить кооперативам одержати стабільний канал реалізації продукції за ринковими цінами та зарекомендувати себе на біржі як надійного постачальника продукції високої якості;

- запровадити на законодавчому рівні надійні механізми захисту вкладів членів кредитних спілок;

- забезпечити у системі закладів сільськогосподарської освіти факультативну підготовку спеціалістів-кооператорів.

5. *Розвиток аграрних кластерів.* Основними заходами у цій сфері мають стати:

- закріплення в актах законодавства правової категорії «кластер»;

- законодавче унормування діяльності самоврядних господарських об'єднань в аграрній сфері, що сприятиме врегулюванню правових, економічних і соціальних засад формування й діяльності самоврядних господарських об'єднань (у т.ч. аграрних кластерів);

- формування (на основі замовлень учасників аграрного кластеру) замовлення вищим навчальним і професійно-технічним закладам України на навчання фахівців і спеціалістів необхідного профілю з майбутнім їх працевлаштуванням у структурі кластеру;

- створення сприятливих умов для функціонування кластерних об'єднань;

- здійснення організаційно-економічної підтримки ініціатив підприємств та організацій кластерного об'єднання у спосіб розвитку соціальної та виробничої інфраструктури регіону, в якому функціонує аграрний кластер, створення комфортних умов для проживання та відпочинку працівників;

- унормування спрямування діяльності аграрних (агропродовольчих) кластерів на виробництво продовольчої продукції згідно з вимогами гармонізованих національних, європейських і міжнародних нормативних документів у сфері якості та екобезпеки;

- розроблення регіональними органами державної влади інтернет-ресурсів і формування єдиної інформаційної бази з інформацією про існуючі у регіонах кластери, інформування підприємців про переваги кластерної моделі організації виробництва під час заходів із розвитку підприємництва, створення електронних форм заявок для підприємств, які бажають стати учасниками кластерів.

6. *Підтримка сталого розвитку сільських територій, створення сприятливих умов для життєдіяльності та підвищення добробуту населення на основі максимально ефективного використання існуючого природно-ресурсного потенціалу територій.* Для цього необхідно:

- розробити і затвердити Концепцію сталого розвитку сільських територій, спрямовану на забезпечення їх ефективного соціально-економічного розвитку, підвищення рівня життя сільського населення, охорону навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва;
- розробити й запровадити механізми фінансового стимулювання розвитку сільських територій і підвищення доходів сільського населення;
- залучати на добровільній основі кошти підприємств, установ та організацій для соціально-економічних розбудовчих процесів у сільській поселенській мережі;
- розробляти і реалізовувати регіональні й місцеві стратегії та програми розвитку несільськогосподарських видів економічної діяльності на основі наявного ресурсного потенціалу та існуючих потреб у продукції та послугах конкретних сільських територій;
- забезпечити розроблення та впровадження механізмів, спрямованих на заохочення кваліфікованої молоді до проживання в сільській місцевості, створення мережі дрібних підприємств місцевого значення із перероблення аграрної продукції.

1.3.5. Реформування дорожньо-транспортного комплексу у контексті завдань внутрішнього облаштування країни

Значні позитивні зрушення, що відбулися протягом 2011–2012 рр. у сфері розвитку транспортної інфраструктури, суттєво розширили матеріально-технологічні передумови ефективного розвитку галузі, сприяли подоланню низки інфраструктурних «вузьких місць», які гальмували процеси економічного розвитку. Між тим продовження технологічного оновлення має поєднуватися із поширенням організаційної модернізації, адаптацією транспортного сектору до умов конкурентоспроможної діяльності у післякризовій вітчизняній і глобальній економіці.

У зв'язку з існуванням системних дисбалансів у транспортній галузі зростають витрати, пов'язані з недотриманням умов безпеки руху та екологічної безпеки, знижується надійність транспортної системи, відбувається погіршення якості транспортного обслуговування вітчизняних підприємств і населення, спостерігаються тенденції переорієнтації транзитних вантажопотоків в обхід України. Ураховуючи суттєву роль транспортного комплексу в забезпеченні ефективного функціонування та конкурентоспроможності національної економіки, активне продовження модернізаційних процесів у цій сфері розглядається як один із головних напрямів державної політики на сучасному етапі.

Метою реформування дорожньо-транспортного комплексу (ДТК) у контексті завдань внутрішнього облаштування країни є створення комплексної транспортної системи, яка б не лише належним чином задовольняла потреби суспільства в перевезеннях пасажирів і вантажів, забезпечувала зниження транспортних витрат у вартості продукції, використовуючи

економічно обґрунтовані тарифи, а й забезпечила б ефективну реалізацію транзитного потенціалу України.

У сфері розбудови ДТК, спрямованої на забезпечення потреб економічного розвитку та підвищення якості життя громадян, пріоритетними напрямами на 2013 р. мають бути:

- створення нової архітектури органів, відповідальних за управління та розвиток ДТК на різних видах транспорту. Необхідно закласти основи державного регулювання діяльності суб'єктів природних монополій у сфері транспорту й утворити Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері транспорту;

- розвиток і вдосконалення правового підґрунтя для подальшого впровадження реформ у сфері транспорту, насамперед здійснення гармонізації стандартів у сфері транспорту зі стандартами Євросоюзу, підвищення безпеки перевезень і якості наданих послуг під час доставки вантажів та обслуговування пасажирів, реформування системи тарифоутворення на транспортні послуги;

- реалізація проектів загальнодержавного значення щодо розвитку транспортної інфраструктури, у т.ч. із використанням ресурсів міжнародних фінансових організацій, міжнародної технічної допомоги та коштів приватних інвесторів.

З огляду на зазначене завданнями розвитку транспортної галузі в Україні в умовах післякризового відновлення мають бути такі.

1. Вжиття заходів галузевої модернізації в межах транспортного сектору, до яких, зокрема, належать:

- розроблення програмних документів і механізмів спільного фінансування розвитку доріг між обласними центрами та промисловими вузлами, а також сільських доріг;

- розроблення механізмів пріоритетного використання транспортних засобів вітчизняного виробництва при реалізації державних і регіональних (у т.ч. муніципальних) програм, що передбачають оновлення парку вантажного й пасажирського автотранспорту;

- ухвалення державної цільової економічної програми розвитку автомобільного транспорту, в якій має бути передбачено заходи щодо підвищення якості та рівня безпеки перевезень пасажирів і вантажів, створення конкурентного середовища на ринку транспортних послуг, підвищення рівня екологічності та енергоефективності транспортних засобів, забезпечення розвитку інфраструктури галузі автомобільного транспорту;

- запровадження європейських стандартів гарантування безпеки авіації та захисту прав пасажирів на основі інструментів, передбачених новим Повітряним кодексом України;

- розбудова внутрішніх авіаційних перевезень на основі заохочення політики доступних тарифів на перевезення, сприяння посиленню добросовісної конкуренції українських і зарубіжних компаній на ринку міжнародних пасажирських авіаперевезень;

- забезпечення виконання Стратегії розвитку вітчизняної авіаційної промисловості України до 2020 року – державної програми, що визначатиме пріоритетні напрями розвитку авіаційної промисловості у взаємозв'язку зі стратегічними орієнтирами розвитку авіаційного транспорту України;

- забезпечення практичного розмежування функцій державного регулювання, управління, нагляду та контролю за безпекою судноплавства, нагляду та контролю у сфері діяльності морських портів, їх адміністрацій,

власників морських терміналів, портових операторів, інших суб'єктів господарювання морських портів і споживачів їхніх послуг (товарів, робіт);

- запровадження нової тарифної політики оброблення вантажів, що дасть змогу підвищити конкурентоспроможність українських портів;

- забезпечення виконання Стратегії розвитку морських портів України на період до 2015 року щодо розвитку потужностей із перероблення контейнерних вантажів у морських торговельних портах і розширення географії функціонування морських поромних ліній;

- законодавче врегулювання розвитку судноплавства на внутрішніх водних шляхах;

- сприяння розвитку мультимодальних перевезень із залученням річкового транспорту, у т.ч. на основі розвитку відповідної логістичної інфраструктури (перевантажувальних комплексів у портах, складів тощо);

- забезпечення стабільного функціонування об'єктів водотранспортної інфраструктури, що утворюють єдину систему управління безпекою судноплавства на внутрішніх водних шляхах;

- забезпечення реалізації Державної цільової програми реформування залізничного транспорту на 2010–2019 роки, зокрема в частині реформування «Укрзалізниці», з метою створення нової організаційно-правової та економічної моделі управління залізничним транспортом, розвитку конкурентного середовища на ринку залізничних послуг.

2. *Залучення зовнішніх інвестицій для пришвидшення структурних трансформацій у транспортній галузі.* Зокрема, для активізації співробітництва України з міжнародними організаціями, які сприяють залученню інвестицій до країн-партнерів, необхідно:

- вживати заходи щодо набуття Україною членства у Світовій асоціації агентств сприяння інвестиціям (WAIPA), налагодити контакти з відповідним підрозділом Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD);

- забезпечувати поширення інформації про стратегічні та практичні рішення у сфері розвитку державно-приватного партнерства (ДПП) у транспортній галузі в Україні з метою пошуку потенційних інвесторів і кредиторів;

- поглиблювати співробітництво з інвестиційними агентствами провідних держав світу у спосіб проведення переговорів та підписання меморандумів про взаємодію.

3. *Розроблення та запровадження механізмів ДПП для залучення фінансових ресурсів у розвиток транспортної інфраструктури.* Спираючись на Закон України «Про державно-приватне партнерство» у новій редакції від 2 грудня 2012 р. та можливості, що надають Податковий і Митний кодекси, для стимулювання розвитку ДПП у транспортній галузі як механізму, що зменшує навантаження на державний бюджет, сприяє прискоренню модернізації та оновленню виробничих потужностей дорожньо-транспортного комплексу України, необхідно:

- розробити Концепцію розвитку ДПП у транспортній галузі, у якій, зокрема, передбачити механізми залучення приватного сектору до проектування, фінансування, будівництва, відновлення об'єктів транспортної інфраструктури; визначення способів і напрямів удосконалення бюджетної підтримки як чинника стимулювання ДПП у транспортній галузі; поширення позитивного досвіду застосування механізмів ДПП у транспортній сфері;

- визначити оптимальні моделі ДПП та інструменти розподілу ризиків між учасниками для реалізації проектів, у т.ч. у дорожньо-транспортній галузі (у морських, річкових портах, аеропортах, на залізниці та інших об'єктах транспортної інфраструктури); запровадити механізми заохочення розвитку ринку фінансових послуг для підтримки ДПП і схеми фінансування проектів;

- здійснювати спеціальну підготовку фахівців із питань ДПП, у т.ч. для сфери державного та місцевого управління на транспорті.

4. *Забезпечення подальшої реалізації національних проектів у транспортній галузі*, для чого необхідно:

- формувати й оновлювати перелік пріоритетних проектів загальнодержавного значення для розвитку транспортної інфраструктури;

- забезпечити впровадження рішень, ухвалених постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації проекту «Інфраструктурні об'єкти Київського регіону» від 19 вересня 2011 р. № 982 у частині дотримання строків реалізації, визначених техніко-економічними обґрунтуваннями складників проекту;

- здійснювати заходи, спрямовані на виявлення бар'єрів і проблем інвестування в Україні, і сприяти їхньому вирішенню із залученням галузевих вітчизняних і міжнародних експертів, зокрема у спосіб проведення подальших роуд-шоу за кордоном, окремих медіакампаній в Україні, просування веб-порталу як дієвого засобу впливу, інформування та надання послуг для інвесторів;

- забезпечити виконання домовленостей із китайською стороною щодо реалізації національного проекту «Повітряний експрес» із будівництва прямого залізничного сполучення між м. Києвом і Міжнародним аеропортом «Бориспіль».

1.3.6. Зовнішньоекономічна політика, орієнтована на підтримку економічного зростання

Зміщення акцентів економічної політики держави на внутрішні чинники економічного розвитку потребує модернізації зовнішньоекономічної політики України. Значна технологічно зумовлена експортоорієнтованість української економіки на тлі песимістичних оцінок світової торговельної кон'юнктури спонукає до цілеспрямованої політики підтримки експортної активності й конкурентоспроможності українських підприємств.

В умовах, спричинених світовою фінансово-економічною кризою, за обмеженості доступу до зовнішніх кредитних ресурсів та посилення конкурентної боротьби за інвестиції суттєвого значення набуває створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій. Між тим із прискоренням в Україні модернізаційних процесів нагальним і необхідним завданням є перегляд державної стратегії залучення прямих іноземних інвестицій. Зовнішньоекономічне позиціонування України як країни, що має значний потенціал економічного зростання та потребує значних ресурсів для розвитку, вимагає впровадження підходу, орієнтованого на задоволення інвестиційних потреб тих галузей і регіонів країни, які дійсно мають пріоритетне значення для створення мультиплікативних ефектів у масштабах всієї національної економіки.

Основними напрямками модернізації зовнішньоекономічної політики України мають стати такі.

1. Підтримка діяльності експортерів у сферах підвищення конкурентоспроможності на традиційних ринках у спосіб зниження трансакційних витратків та освоєння нових ринків збуту завдяки:

- створенню спеціалізованого фінансового інституту, орієнтованого на кредитування та страхування експортних поставок;
- продовженню розбудови системи оперативного, на «автоматичних» засадах, відшкодування ПДВ експортерам;
- упровадженню передбачених чинним Митним кодексом України заходів дерегуляції процедур митного оформлення експорту на основі методології СОТ і усталених європейських практик;
- наданню підтримки експортній діяльності підприємств малого та середнього бізнесу, у т.ч. у спосіб створення на засадах ДПП спеціалізованих експортних корпорацій;
- наданню методичної та практичної допомоги в організації зовнішньоекономічної діяльності підприємств, інформуванню про динаміку та прогнози кон'юнктури на провідних світових товарних ринках;
- наданню інформаційної та фінансової підтримки участі українських компаній у міжнародних виставках, ярмарках, проведенню спеціалізованих промоційних акцій на перспективних ринках.

2. «Економізація» зовнішньої політики держави, забезпечення єдності та взаємозв'язку економічних і політичних складників системи міжнародних відносин, що передбачає:

- ухвалення закону про засади зовнішньоекономічної політики, а також низки інших нормативних актів, які відобразатимуть концептуальне, стратегічне бачення місця України у глобальній економіці;
- забезпечення поглибленого співробітництва й діалогу Міністерства закордонних справ України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України з діловими колами України, громадськими організаціями, усіма зацікавленими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- реформування інституційної структури у сфері державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності для створення узгодженої системи міжвідомчої координації та підвищення ефективності роботи закордонних дипломатичних установ України з питань зовнішньоекономічних відносин;
- сприяння розширенню науково-практичних досліджень світової економіки та міжнародних економічних відносин;
- модернізацію інституту представників МЗС України у колегіях міністерств і відомств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність у значних обсягах, з метою підвищення його ефективності;
- забезпечення належної підготовки дипломатичних кадрів для роботи у сфері забезпечення зовнішньоекономічної діяльності та економічної дипломатії, у т.ч. у спосіб розроблення вимог до рівня професійної компетентності осіб, які претендують на зайняття посад у відділах з економічних питань дипломатичних представництв України в інших державах, а також створення спеціальної міжвідомчої комісії з добору кадрів для заміщення посад у цих відділах.

3. Розбудова політики створення сприятливого клімату для залучення в Україну прямих іноземних інвестицій та їх спрямування на цілі модернізації у спосіб:

- забезпечення повноцінної роботи принципу «єдиного вікна» для реєстрації інвестиційних проектів з участю іноземного капіталу;
- упровадження інструментів індустриальних парків для залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) до територій з ознаками (чи ризиками) депресивності;
- надання підприємствам малого й середнього бізнесу методичної допомоги у підготовці інвестиційних пропозицій та інвестиційних проектів, поширенні інформації щодо таких проектів засобами економічної дипломатії.

1.3.7. Використання міжнародної фінансової та технічної допомоги як чинник економічного розвитку

Збільшення відкритості України та поглиблення інтеграції до світової економічної системи значною мірою зумовлені результатами співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями (МФО) та використанням міжнародної технічної допомоги (МТД) з метою здійснення необхідних структурних реформ.

Протягом 2012 р. Україна продовжувала роботу щодо вдосконалення законодавства у сфері використання МТД, що дало змогу частково поліпшити якість систем моніторингу та оцінки проектів; підвищити відповідальність бенефіціарів за результативність проектів і цільове використання коштів МТД. Проте невирішеним залишається питання розроблення та ухвалення закону про зовнішню допомогу, який визначав би основні засади і правила залучення й використання ресурсів МФО та донорів міжнародної технічної допомоги, запроваджував би електронну систему моніторингу проектів МФО та міжнародної технічної допомоги, які реалізуються в Україні, тощо.

Багаторічна співпраця з МФО мала суттєвий вплив на ефективність процесів модернізації в Україні. Україна активно співпрацює з Міжнародним банком реконструкції та розвитку, Міжнародною фінансовою корпорацією (МФК) та Багатостороннім агентством з гарантування інвестицій (БАГІ). За період 1992–2012 рр. загальна сума відкритих кредитних ліній для України на фінансування 116 проектів і програм перевищила 7 млрд дол. США (з яких використано 5,4 млрд дол. США). Нині реалізується 12 інвестиційних проектів на загальну суму 1,72 млрд дол. США – в енергетичній сфері, агропромисловому комплексі, транспортному, державному та фінансовому секторах, муніципальній інфраструктурі.

Помітно активізувалася переговорна діяльність з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР), а також із Європейським інвестиційним банком. Водночас кількісні показники цієї співпраці відстають і від досягнутих раніше результатів, і від реальних можливостей. Інвестиції з боку ЄБРР у 2012 р. не перевищили 700 млн євро, тоді як у 2011 р. вони становили 1 млрд євро.

Основним стримуючим чинником залишається нестача співінвестицій з боку приватного сектору (що є однією з головних умов співробітництва з боку ЄБРР). Суттєвою проблемою є також брак інституціоналізації потенційних отримувачів допомоги. Зокрема, це дається взнаки щодо отримання коштів на цілі регіонального розвитку.

Забезпечені Національним банком України заходи щодо внесення змін до нормативно-правової бази, яка регламентує порядок проведення ЄБРР

операцій у гривні на території України, дають змогу ЄБРР здійснювати спектр операцій у межах його діяльності в Україні та упровадження започаткованої Програми кредитування ЄБРР резидентів у гривні. Утім практичного впровадження зазначеного механізму поки що не відбулося. Відносно дешеві ресурси ЄБРР могли б спрямуватися передусім на потреби муніципальних підприємств, а також малого та середнього бізнесу.

Міжнародне фінансове й технічне співробітництво з донорами та МФО є вагомим джерелом та ефективним інструментом у сприянні економічному розвитку, яке реалізується у спосіб залучення значних фінансових ресурсів, технологічних інновацій, найкращого міжнародного досвіду для проведення структурних реформ, модернізації економіки для підвищення національної конкурентоспроможності.

Разом з тим для своєчасного виконання пріоритетних завдань необхідно вдосконалити спільні з МФО механізми й нові інструменти надання МТД та фінансових ресурсів, підвищити якість планування проектів бенефіціарами та реципієнтами.

Формування відносин України з таким системним кредитором, як Міжнародний валютний фонд (МВФ), співпраця з яким потребує виконання зобов'язань щодо орієнтирів і заходів економічної політики за широким спектром питань, має відбуватися на засадах узгодженості таких зобов'язань зі стратегічними орієнтирами, сформульованими, зокрема, у Програмі економічних реформ. Отже, Меморандум між Україною та МВФ слід розглядати не як умови, на яких міжнародні кредитори готові надати позики, а як наміри України щодо подальшої реалізації політики соціально-економічної модернізації, підтримані авторитетними експертами, реалізація яких матиме матеріальну (фінансову) підтримку з боку Фонду.

Для забезпечення подальшого розвитку та підвищення ефективності співробітництва з МФО та донорами, збільшення обсягу ресурсів, що надходять в економіку країни, необхідно продовжити роботу за такими головними напрямками:

- розроблення та запровадження Стратегії залучення, використання та моніторингу МТД і співробітництва з МФО;
- забезпечення підвищення рівня представництва України в керівних органах МФО, а також сприяння залученню українських фахівців до діяльності в робочих органах і структурах зазначених установ з метою участі України у формуванні питань глобального порядку денного;
- надання методичної допомоги у розробленні, сприяння відбору та надання підтримки щодо подальшого передання інвестиційних проектів у приватному секторі економіки, реалізація яких матиме стратегічне значення для соціально-економічного розвитку окремих регіонів або країни загалом, на розгляд Європейському банку реконструкції та розвитку для забезпечення спільного фінансування;
- розвиток договірно-правової бази з країнами-донорами щодо залучення МТД для реалізації проектів соціально-економічного розвитку;
- започаткування та підготовка нових спільних з міжнародними фінансовими організаціями пріоритетних проектів для модернізації газотранспортної системи, підвищення безпеки АЕС України, поліпшення теплопостачання у містах України, будівництва високовольтних ліній, розвитку системи державної статистики тощо;

- започаткування проектів із залученням ресурсів МФО та донорів у межах участі України у Стратегії ЄС для Дунайського регіону;
- визначення нових пріоритетних проектів для їх фінансування за рахунок коштів Фонду Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та довкілля;
- удосконалення автоматизованої бази даних для обліку та моніторингу проектів, що підтримуються МФО та донорами міжнародної технічної допомоги, зокрема у спосіб створення єдиної автоматизованої бази з можливістю віддаленого до неї доступу усіх зацікавлених сторін.

1.3.8. Модернізація важелів макроекономічної стабілізації в умовах збереження нестабільності глобальної економіки

Потреба у забезпеченні поживлення національної економіки в умовах ризиків фінансової дестабілізації і зовнішнього, і внутрішнього походження вимагає модернізації важелів макроекономічної стабілізації з позицій їх несуперечливості цілям стимулювання економічного зростання.

На сьогодні фінансовий сектор України недостатньо ефективно виконує функції акумулювання фінансових ресурсів та їх перерозподілу на пріоритетні потреби економічного розвитку. Це знижує потенціал економічного зростання, зумовлює накопичення ендегенних ризиків нестабільності та підвищену чутливість фінансової системи до зовнішніх шоків.

Таким чином, реалізація завдань забезпечення стійкого економічного розвитку України в умовах нестабільності глобальної економіки нерозривно пов'язана із розробленням нових підходів до проведення грошово-кредитної, банківської, валютно-курсової політики.

Невідкладними завданнями забезпечення макроекономічної стабільності є підвищення стійкості фінансового сектору та відновлення активної динаміки кредитування; збільшення частки внутрішніх довгострокових ресурсів у національній валюті в загальному обсязі зобов'язань фінансових установ і частки довгострокових кредитів, наданих на розвиток пріоритетних напрямів економіки, в загальному обсязі активів фінансових установ; здійснення стимулюючої монетарної політики і на цій основі – забезпечення збалансованого економічного зростання у середньостроковій перспективі, досягнення передбачуваності курсової динаміки та мінімізації спекулятивних тенденцій у цій сфері.

Для виконання цих завдань необхідно реформувати систему фінансового регулювання на основі упереджувальних принципів у спосіб:

- посилення пруденційного нагляду за розвитком фінансового сектору на основі формування механізму аналізу, контролю та моніторингу системних ризиків, виявлення вразливих секторів фінансової системи й каналів поширення кризових явищ між ними;
- підвищення рівня координованості заходів пруденційного нагляду України з відповідними заходами зарубіжних країн для забезпечення збалансованості потоків капіталу через кордони України;
- удосконалення трансмісійного монетарного механізму на основі активізації дії його кредитного каналу та посилення дієвості дисконтної політики;

- подолання фрагментарності системи фінансового регулювання у спосіб формування системи інформаційної взаємодії та координації дій фінансових регуляторів;
- посилення контролю держави за нарощуванням капіталізації та рівня ліквідності фінансового ринку, ускладненням його структури та інфраструктури, зростанням числа учасників фінансових ринків, поширенням в обігу фінансових інновацій;
- посилення стимулюючого характеру монетарного та банківського регулювання;
- реструктуризації фінансового сектору, спрямованої на ослаблення олігополістичних тенденцій на фінансових ринках і захист конкурентного ринкового середовища;
- підвищення прозорості функціонування фінансової системи загалом та системних надвеликих фінансових інститутів зокрема;
- розроблення ефективної стратегії консультацій із суспільством на основі використання рекомендацій науковців та експертів щодо розвитку засад фінансового регулювання.

Сучасні важелі макроекономічної стабілізації мають застосовуватися за такими напрямками.

- 1. Збереження низької інфляційного середовища у спосіб:*
 - запобігання різким валютно-курсним коливанням;
 - зниження процентних ставок як складника витрат на виробництво продукції;
 - використання практики держзамовлення та формування державних резервів з метою впливу на ринкову кон'юнктуру;
 - заохочення конкуренції у сфері роздрібною торгівлі та недопущення монополізації роздрібних ринків;
 - зниження регулятивних витрат як вагової частини високих цін, зокрема на паливо;
 - здійснення прозорої та контрольованої тарифної політики;
 - стимулювання видів економічної діяльності, пов'язаних з імпортозаміщенням та енергозбереженням.
- 2. Збереження валютно-курсової стабільності у спосіб:*
 - підвищення прозорості процесу курсоутворення завдяки регулярному оприлюдненню середньострокового плану дій НБУ у сфері валютної політики та звітування про його ефективність;
 - диверсифікації складу міжнародних резервів НБУ;
 - удосконалення важелів швидкої нейтралізації спекулятивних настроїв на готівковому валютному ринку;
 - подальшого розвитку й упровадження в обіг інструментів страхування валютних ризиків;
 - концентрації зусиль на зниженні доларизації грошового обігу та збільшенні частки безготівкових розрахунків.
- 3. Підвищення стійкості банківської системи та активізація кредитування за рахунок:*
 - удосконалення чинних і розроблення нових нормативно-правових актів щодо банківського нагляду та регулювання на основі врахування рекомендацій Базельського та Європейського комітетів з банківського нагляду в частині запровадження ризик-орієнтованого нагляду та контролю за

відповідністю внутрішніх банківських систем управління ризиками новим вимогам, а саме:

- розвитку системи якісних і кількісних оцінок ризиків діяльності банків;
- упровадження антициклічних регуляторів процесу кредитування та капіталізації фінансових установ;
- розвитку інструментів рефінансування та управління ліквідністю банківської системи на основі зміцнення ринкових засад функціонування міжбанківського кредитного ринку;
- визначення стратегії діяльності державних фінансових установ і організацій, у формуванні капіталу яких взяла участь держава; зважаючи на економічні пріоритети, такі установи мають бути насамперед інструментом держави щодо спрямування фінансових ресурсів на пріоритетні цілі;
- підвищення прозорості діяльності банківської системи (розвиток кредитних бюро, рейтингових агенцій та запровадження вимоги щодо обов'язкового рейтингування тощо);
- усунення накопичених дисбалансів банківських активів і пасивів (термінових і валютних), вирішення проблеми «поганих» активів;
- диверсифікації внутрішньої ресурсної бази банків;
- законодавчого врегулювання колекторської діяльності;
- створення єдиної державної інформаційної системи зі збору, накопичення та оброблення даних щодо кредитної історії позичальників (Державного реєстру кредитних історій) для зниження ризиків процесу кредитування.

4. Стабілізація вітчизняного фінансового ринку та протидія депресивним тенденціям у спосіб:

- зниження регулятивних витрат і сприяння розвитку конкурентних засад фінансового ринку;
- стимулювання процесів капіталізації та консолідації;
- розширення внутрішнього попиту на довгострокові інвестиційні фінансові інструменти, насамперед за рахунок залучення до обігу заощаджень населення (у спосіб випуску акцій, корпоративних облігацій, розвитку механізмів страхування та гарантування тощо);
- створення механізмів протидії спекулятивному впливу внаслідок припливу коштів нерезидентів;
- спрямування систем розкриття інформації та регулювання на виявлення та мінімізацію ризиків, властивих позабіржовим фінансовим продуктам і сегментам ринку;
- формування нормативно-законодавчої бази для виявлення, кваліфікації та запобігання неліцензованій діяльності на фінансовому ринку («фінансові піраміди», безліцензійні керуючі компанії та брокери та ін.);
- удосконалення процедури визначення справедливої вартості боргових цінних паперів, що не обертаються на організованому ринку відповідно до міжнародних стандартів.

5. Розвиток фондового ринку з посиленням ваги його організованого сегмента у спосіб:

- реалізації положень Закону України «Про депозитарну систему України» від 1 січня 2013 р. № 5178-VI щодо розбудови нової інфраструктури депозитарної та розрахункової системи, а саме:
 - створення єдиної уніфікованої системи обліку прав власності на цінні папери та проведення розрахунків за укладеними договорами завдяки заснуванню центрального депозитарію, у статутному

капіталі якого частка держави разом із часткою Національного банку України на першому етапі має складати не менше 50%;

– створення ефективної системи виконання грошових розрахунків за угодами щодо цінних паперів на фондовому ринку завдяки заснуванню єдиного Розрахункового центру з обслуговування угод на фондовому ринку;

– формування ефективного та прозорого біржового ринку цінних паперів та інших фінансових активів завдяки консолідації біржової системи України, що матиме стандартизовані загальні правила укладання угод щодо операцій із цінними паперами та засоби телекомунікаційного зв'язку для забезпечення доступу учасників до торгів незалежно від місця їх проведення та отримання ними інформації щодо обсягів угод і цінових умов їх виконання;

• заохочення збільшення обсягів угод із фінансовими інструментами в організованому сегменті фондового ринку;

• подальше реформування пенсійної системи в частині розвитку системи недержавних пенсійних фондів.

6. *Протидія зовнішнім ризикам у спосіб формування інструментів абсорбції зовнішніх шоків, а саме:*

• розгляд можливості переходу до режиму курсоутворення на основі «кошика» валют, зваженого відповідно до структури валют розрахунків у зовнішній торгівлі;

• розширення практики використання гривні в міжнародних розрахунках (у т.ч. внесення відповідних змін до норм валютного регулювання);

• розширення переліку боргових інструментів на внутрішньому ринку для юридичних і фізичних осіб;

• розроблення інструментів і стимулів переважного спрямування ресурсів, отриманих на зовнішніх ринках, на інвестиційні цілі та обмеження їх використання на цілі поточного споживання;

• посилення контролю держави за фінансовими потоками (у т.ч. дивідендів, необґрунтованих платежів за нематеріальні активи, здійснення первісного розміщення акцій – *IPO* на іноземних фондових ринках) у спосіб розроблення проекту закону щодо декларування українськими резидентами наявності контролю за офшорними компаніями відповідно до норм європейського законодавства (*Controlled Foreign Company* – *CFC*).

1.3.9. Підвищення ефективності управління державним майном

Бюджетні обмеження, що формуються в умовах поміркованих прогнозів економічної динаміки у 2013 р., змушують до максимізації ефективності використання ресурсів, які має держава у своєму безпосередньому розпорядженні. Отож важливим аспектом економічної політики держави є запровадження дієвої моделі управління державним сектором, яка має забезпечити позитивний вплив на конкурентоспроможність національної економіки в цілому.

За даними Єдиного реєстру об'єктів державної власності, станом на 1 січня 2013 р. в Україні обліковувалося 3993 підприємства державного

сектору економіки, з них 3721 державне підприємство та 272 господарські товариства з державною часткою у статутному капіталі розміром понад 50%. 725 суб'єктів господарювання державного сектору не здійснювали господарської діяльності. За підсумками 9 місяців 2012 р. із працюючих суб'єктів господарювання 858 підприємств не приносили державі прибутку, управління державним майном визнано неефективним щодо 68% суб'єктів господарювання, 23% – задовільним та лише стосовно 9% – ефективним.

Критично низькі якість та ефективність управління в державному секторі України свідчать, що система управління потребує суттєвого вдосконалення в напрямі оптимізації розміру й структури державного сектору у спосіб приватизації та підвищення ефективності управління об'єктами, які мають залишитися в державній власності.

Зокрема, протягом 2010–2012 рр. було виконано значну роботу щодо вдосконалення законодавчої бази з питань управління об'єктами державної власності, у т.ч. корпоративними правами держави, активізації процесів приватизації та виведення їх на якісно новий рівень. Чітко визначено повноваження суб'єктів управління щодо об'єктів державної власності, у т.ч. корпоративних прав держави.

Протягом 2011–2012 рр. ухвалено Закони України «Про Фонд державного майна України», «Про Державну програму приватизації», «Про внесення змін до деяких законів України з питань приватизації щодо реалізації положень Державної програми приватизації на 2012–2014 роки», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення управління об'єктами державної власності», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо орендних відносин», «Про внесення змін до Закону України «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності».

Зазначені закони спрямовані на утвердження ринкових методів управління суб'єктами господарювання державного сектору економіки, створення сприятливих умов для оптимізації структури державного сектору економіки та забезпечення високих темпів приватизації державних об'єктів, застосування індивідуальних засад приватизації окремих груп об'єктів.

Затримка з ухваленням оновленого переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, ставить під загрозу виконання поставлених завдань щодо наповнення державного бюджету. Разом з тим приватизація підприємств, що є основою національної економіки, зокрема підприємств, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, потребує більш виваженого ставлення. Плани приватизації об'єктів мають спиратися на всебічний аналіз цілей, результатів і наслідків приватизації кожного з об'єктів.

Основними проблемними питаннями, які потребують вирішення у 2013–2014 рр., є такі:

- необґрунтовано велика кількість державних підприємств, діяльність яких не забезпечує виконання державою своїх функцій, або пакетів акцій господарських товариств, розмір яких не забезпечує державі вирішального впливу на їхню діяльність, та незавершеність приватизаційних процесів, що призводять до розпорошення управлінського потенціалу держави;
- диспропорція між значним розміром державного сектору та часткою у структурі валового внутрішнього продукту виробленої ним продукції;
- недосконалість організаційної структури (домінування державних підприємств у складі державного сектору, натомість частка господарських

товариств складає лише 5%), повільні темпи реформування державного сектору, корпоратизації державних підприємств та інтеграції за галузевими ознаками як важливої передумови дієвого управління об'єктами державної власності;

- низький рівень ефективності функціонування суб'єктів господарювання державного сектору економіки та дохідності їхніх активів, неефективність існуючої системи управління та менеджменту суб'єктів господарювання, відсутність належної прозорості при прийнятті стратегічних рішень;

- відсутність стратегічного планування діяльності та розвитку підприємств державного сектору економіки.

Для вирішення зазначених проблем необхідно:

- переглянути перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, з позицій їхньої ролі в реалізації модернізаційної стратегії держави на відповідних напрямках;

- нормативно визначити критерії виявлення підприємств, які мають суттєве економічне та/або соціальне значення у масштабах держави чи окремого регіону (місцевості) та потребують у зв'язку із цим спеціальних підходів до їхньої приватизації чи управління;

- оптимізувати структуру державного сектору економіки (з реорганізацією державних підприємств, які залишаються у державному секторі, у господарські товариства або казенні підприємства);

- здійснити продаж пакетів акцій, володіння якими не дає державі змоги впливати на роботу підприємств;

- запровадити прозорі механізми підвищення якості управління державним майном і цілеспрямованої реалізації державою своїх прав як власника в межах реалізації завдань Програми економічних реформ на 2010–2014 роки;

- забезпечити проведення при приватизації об'єктів, що мають суттєве економічне та/або соціальне значення в масштабах держави чи окремого регіону (місцевості), всебічного аналізу цілей, результатів і наслідків приватизації кожного з об'єктів і розроблення на цій основі планів приватизації та передприватизаційних вимог.

1.3.10. Реалізація потенціалу оборонної промисловості

Значний потенціал структурної модернізації економіки України має оборонна промисловість як одна з її найбільш високотехнологічних галузей.

Протягом 2012 р. в Україні активізувалася робота щодо зміцнення національної безпеки та оборони. Нові редакції Стратегії національної безпеки та Воєнної доктрини України визначили, з-поміж іншого, напрями поліпшення технічного оснащення Збройних Сил України. Так, вже у 2012 р. здійснено модернізацію та ремонт низки систем озброєнь і військової техніки, закуплено ряд нових систем озброєнь, що дало змогу оборонній промисловості отримати додаткові замовлення та запрацювати ефективніше.

Однак в цілому незначне оборонне замовлення з боку держави та малий обсяг зовнішньоекономічних контрактів для оборонної промисловості

негативно позначаються на її інноваційному розвитку, прибутковості та інших критичних параметрах. Непрацюючі підприємства оборонної промисловості створюють і посилюють негативні соціально-економічні чинники (безробіття, борги із зарплати, заборгованість перед бюджетами всіх рівнів, деградація кадрового потенціалу, втрата технологій виробництва тощо). Відбувається старіння науково-виробничої бази.

При цьому потенціал оборонної промисловості недостатньо використовується для вирішення загальних завдань економічного розвитку, зокрема імпортозаміщення. Технології та устаткування на підприємствах оборонної промисловості для виробництва навіть простої продукції цивільного призначення використовуються мало або зовсім не використовуються.

Водночас в Україні оборонна промисловість має значний науковий, технологічний, виробничий і кадровий потенціали, інтегрована з фундаментальною та прикладною наукою, іншими високотехнологічними галузями промисловості й має значний інноваційний потенціал розвитку.

Підприємства **ракетно-космічної промисловості**, підпорядковані Державному космічному агентству України (ДКАУ), виробляють продукції оборонного призначення в обсязі лише 2% від загального обсягу продукції підприємств, що перебувають в управлінні ДКАУ. При цьому ракетно-космічна промисловість України виробляє ефективні супутники різного призначення, ракетноносії різних модифікацій, які можуть доправляти на навколосемні орбіти вантажі різного наукового та господарського призначення. Підприємства ракетно-космічної промисловості беруть участь у реалізації низки перспективних міжнародних проектів спільно з Російською Федерацією, США, Бразилією, країнами ЄС та ін.

У ракетно-космічній промисловості зосереджено значний інноваційний потенціал, який доцільно використати для розвитку економіки знань у різних формах: передачі технологій в інші галузі української промисловості, створення нових підприємств із виробництва високотехнологічної інноваційної продукції, освоєння виробництва нових високотехнологічних товарів для вирішення проблем імпортозаміщення.

Авіаційна промисловість також виробляє значний обсяг продукції подвійного використання. Крім розроблення та виробництва військово-транспортних літаків, у т.ч. Ан-70, вона розробляє та виготовляє широкий спектр літаків цивільного призначення. Україна належить до небагатьох країн світу, що володіють повним циклом створення авіаційної техніки, і посідає провідне місце на світовому ринку у секторі воєнно-транспортної, транспортної та регіональної пасажирської авіації.

Суднобудівна промисловість має можливості розробляти, виготовляти і ремонтувати не лише військові кораблі, а й судна цивільного призначення. Нині в Україні діють дев'ять великих суднобудівних заводів. Переважно це сучасні високотехнологічні потужні комплекси, спроможні виконати замовлення з будівництва конкурентоспроможних на світовому ринку суден і кораблів як цивільного, так і військового призначення. Суднобудівні підприємства будували і спроможні будувати всі типи надводних кораблів, спеціальних кораблів, допоміжних суден і базових плавучих засобів, виготовляти значну частину суднового обладнання.

У складі оборонної промисловості перебувають також підприємства таких високотехнологічних галузей, як **електронна, радіотехнічна, приладобудівна, інформаційна, телекомунікаційна, електротехнічна** та ін. Ці

підприємства можна спрямувати на виробництво широкої номенклатури товарів промислового, транспортного, медичного, телекомунікаційного та побутового призначення.

Підприємства з **виробництва звичайних озброєнь** зі світовим досвідом мають можливості зробити позитивний внесок у розвиток транспортного машинобудування, виробництво інженерних машин і механізмів, будівельної та вантажно-розвантажувальної техніки, сільськогосподарської техніки, інструментів, побутових приладів тощо.

Сучасні завдання соціально-економічного розвитку вимагають пошуку економічних механізмів, які оптимізували б витрати на національну безпеку та оборону, забезпечили розвиток високотехнологічної промисловості. У цьому контексті одним із важливих питань є ефективне використання можливостей української оборонної промисловості і для технічного оснащення Збройних Сил України та інших військових формувань, і для економічного розвитку держави. У процесі реструктуризації та розвитку оборонної промисловості мають бути визначені способи її інтеграції з іншими високотехнологічними галузями промисловості для економічного розвитку України.

Для формування державної політики з реалізації потенціалу оборонної промисловості як однієї з високотехнологічних галузей у контексті подальшого розвитку економіки знань України необхідно:

- розробити, уточнити або скоригувати стратегії розвитку провідних галузей оборонної промисловості до 2025 р., зокрема ракетно-космічної, авіаційної, суднобудівної та радіоелектронної, з орієнтацією на інноваційний розвиток економіки загалом;
- забезпечити вдосконалення нормативно-правової бази з питань політичної, економічної та фінансової підтримки експорту товарів військового та цивільного призначення, а також із питань захисту інтересів вітчизняних виробників на світових ринках;
- забезпечити удосконалення нормативно-правової бази залучення приватного капіталу в ОПК;
- сформувати дієві механізми захисту інтелектуальної власності щодо продукції, яка виробляється за державні кошти;
- урахувати при реструктуризації та реформуванні підприємств ОПК можливості диверсифікації їх діяльності в напрямку виробництва високотехнологічних товарів цивільного призначення, зокрема імпортозаміщення у сферах виробництва приладів та устаткування для медицини, освіти і науки, побутової техніки;
- забезпечити інформаційне супроводження реалізації важливих для економіки держави стратегічних інноваційних проектів;
- сприяти розвитку міжнародного воєнно-економічного співробітництва для реалізації спільних проектів з виробництва озброєння, військової та спеціальної техніки, широко використовувати офсетні механізми при імпорті продукції іноземного виробництва.

1.4. ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ

1.4.1. Стан забезпечення національної економіки енергоресурсами

На тлі кризових явищ у світовій економіці та посилення глобальної економічної нестабільності великого значення набувають забезпеченість країн сировинними, зокрема паливно-енергетичними, ресурсами, спроможність підтримувати стабільне функціонування та розвиток національних економік незалежно від дисбалансів глобального ринку. Системний характер енергетичної галузі зумовлює її визначальний вплив на темпи та пропорції економічного зростання, конкурентоспроможність вітчизняних виробників, стан навколишнього середовища, реалізацію завдань соціальної політики. Отже, оптимізація енергопостачання та енергоспоживання відіграватиме важливу роль у процесі соціально-економічної модернізації.

Погіршення кон'юнктури на світових ринках металургійної та хімічної продукції на тлі збільшення вартості енергоресурсів змусило повернутися до питання відповідності й адекватності сучасним умовам механізму економічного зростання, який базувався на відносно дешевій паливно-енергетичній сировині.

Згідно з даними Державної служби статистики України щодо енергетичного балансу України за 2011 р. обсяг загального постачання первинної енергії становив 126,4 млн т нафтового еквівалента. Найважливішим джерелом енергії у структурі постачання первинної енергії залишається природний газ (36,9%). Частка вугілля складає 32,7%, атомної енергії – 18,7%, нафти – 9,7%, відновлюваних джерел енергії (гідроенергії, геотермальної, сонячної, вітрової енергії та біопалива) – 2%.

Потенціал ПЕК, сформований за часів колишнього СРСР, досі здатний задовольняти основні потреби вітчизняних споживачів у паливно-енергетичних ресурсах. Так, потенційні потужності української електроенергетики дають змогу виробляти близько 300 млрд кВт-год електроенергії за рік, тоді як обсяг її споживання (брутто) галузями національної економіки та населенням у 2011 р. становив 188,7 млрд кВт-год.

Українські нафтопереробні заводи (НПЗ), які у 1990 р. забезпечували первинну переробку 59 млн т, у 2011 р. переробили лише 9 млн т нафтової сировини, у 2012 р. – 4 млн т.

Разом з тим стале функціонування ПЕК пов'язане зі стабільністю постачання паливно-енергетичної сировини, власні можливості забезпечення якою в Україні залишаються обмеженими. Так, видобуток сирої нафти в Україні у 2012 р. становив 2,3 млн т, що за нинішнього стану українських НПЗ дає змогу задовольнити менше 20% потреб внутрішнього ринку. Обсяги видобутого в Україні природного газу (у т.ч. нафтового попутного, у 2012 р. – 20,0 млрд м³) задовольняють лише потреби населення, частка якого у загальному внутрішньому споживанні газу становить менше половини. Немає в Україні і власного виробництва пального для атомних електростанцій (АЕС).

Єдиний різновид енергетичної сировини, що може забезпечити потреби вітчизняних енергетичних компаній у повному обсязі, – це вугілля, прог-

нозні запаси якого оцінюються на рівні 120 млрд т, а обсяг видобутку готового вугілля у 2011 р. становив 62,7 млн т, у 2012 р. – 64,7 млн т.

Головним чинником стабільного енергозабезпечення країни є власний потенціал підприємств із виробництва (видобутку) паливно-енергетичних ресурсів. Виробництво первинної енергії у 2011 р. становило 85,2 млн т нафтового еквівалента, що забезпечило 67,4% загального постачання первинної енергії. Основою внутрішнього потенціалу залишається вугілля (47% власного виробництва енергетичних матеріалів).

За рахунок чистого імпорту паливно-енергетичних ресурсів у 2011 р. забезпечено 37,7% постачання первинної енергії у країну. У структурі імпорту палива питома вага природного газу збільшилася до 62,4% і продовжує залишатися найбільшою. Обсяги імпортованого вугілля збільшилися на 26%.

Структура кінцевого споживання за джерелами енергії у 2011 р. складалася з природного газу (38,5%), сирої нафти і нафтопродуктів (16,2%), електроенергії (15,9%), теплоенергії (15,7%), вугілля й торфу (12,3%), біопалива (1,4%). Порівняно з 2005 р. у структурі кінцевого споживання за джерелами енергії сталися певні зрушення, з-поміж яких можна виділити зменшення частки природного газу (на 3,2 в.п.), вугілля й торфу (на 2,1 в.п.) при збільшенні частки електроенергії (на 3,2 в.п.) та біопалива (на 1,2 в.п.)

Функціонування паливно-енергетичного комплексу у 2012 р. відзначилося суперечливими тенденціями. За даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, виробництво електроенергії у 2012 р. становило 198114 млн кВт·год, що на 2,1% більше порівняно з 2011 р., експорт електроенергії становив 11560,8 млн кВт·год (на 82,9% більше), видобуток вугілля – 85,946 млн т (на 4,8% більше). Видобуток газу залишився приблизно на рівні попереднього року – 20185 млн м³ (на 0,4% більше). Водночас дещо скоротився видобуток нафти з газовим конденсатом – до 3290 тис. т (на 0,8% менше).

Нафтопереробна промисловість продовжує перебувати у кризовому стані: поставки нафти на НПЗ України скоротилися до 4013 тис. т (на 52,5%), виробництво нафтопродуктів – до 3709 тис. т (на 45,7%).

Суттєвою негативною тенденцією 2012 р. стало скорочення транзиту енергоресурсів територією України. Так, транзит природного газу за 2012 р. скоротився до 84261 млн м³ (на 19,1% порівняно з 2011 р.), транзит нафти – до 14557 тис. т (на 18,1%).

З-поміж позитивних тенденцій 2012 р. слід визнати скорочення імпорту природного газу (до 32937 млн м³, або на 26,5%) та його споживання (до 54775 млн м³, або на 7,6%).

Незважаючи на складну економічну ситуацію, у 2012 р. було започатковано низку стратегічних проектів, які мають визначальне значення для перспектив розвитку вітчизняного ПЕК і забезпечення енергетичної безпеки держави.

Відбувається масштабне реформування електроенергетичного комплексу, що передбачає завершення приватизаційних процесів у галузі та реформування ринку електричної енергії до кінця 2014 р.

Ухвалено низку нормативно-правових актів щодо реалізації положень Закону України «Про засади функціонування ринку природного газу» від

8 липня 2010 р. № 2467-VI та лібералізації ринку газу в Україні відповідно до європейських стандартів. Це має на меті формування привабливого інвестиційного клімату й утвердження гарантій для інвесторів у даній сфері. Затверджено Порядок доступу до Єдиної газотранспортної системи України. Попри об'єктивні фінансові труднощі, Україна послідовно виконує зобов'язання, взяті при приєднанні до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства.

Україна переходить до ліпшої європейської практики побудови ринку на основі моделі безпосередніх прямих договорів між виробником і споживачем енергії без адміністративного втручання держави.

Продовжується будівництво першої черги Дністровської гідроакмулюючої електростанції. Зроблено практичні кроки з реалізації національної програми створення елементів ядерного паливного циклу: розпочато будівництво заводу із виробництва ядерного палива у Кіровоградській області та затверджено проект будівництва підприємства на базі Новокостянтинівського родовища уранових руд.

У 2013 р. необхідно продовжити роботу з виконання Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» в енергетичній сфері та зосередити особливу увагу на поглибленні ринкових перетворень у ПЕК. Основними завданнями на 2013 р. є такі:

- ухвалення Закону України «Про державне регулювання в енергетиці України»;
- ухвалення Закону України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України»;
- розроблення плану поетапного скорочення перехресного субсидування в електроенергетиці;
- затвердження плану заходів щодо поетапного переходу до єдиних цін на природний газ для всіх категорій споживачів;
- проведення комплексного аналізу ситуації у нафтопереробній галузі та затвердження плану заходів щодо виведення її із кризового стану;
- ухвалення необхідних регуляторних актів для вчасного завершення реформування ринку електричної енергії та ринку природного газу;
- доопрацювання та затвердження нової редакції Енергетичної стратегії України на період до 2030 р.

1.4.2. Розбудова власної сировинної бази енергоресурсів

Основою сталого функціонування та успішного розвитку паливно-енергетичного комплексу України, а також надійного забезпечення українських споживачів паливно-енергетичними ресурсами є мінерально-сировинна база ПЕК. Її нарощуванню та ефективному використанню необхідно приділити особливу увагу.

Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 р., оновлену редакцію якої затверджено Законом України від 21 квітня 2011 р. № 3268-VI, спрямована на забезпечення потреб національної економіки у мінеральних ресурсах за рахунок власного видобутку, зменшення залежності України від імпорту мінеральних ресурсів і збільшення експортного потенціалу країни за рахунок власного ви-

добутку корисних копалин, що мають великий попит на світовому ринку. Загальнодержавною програмою встановлено цільові показники розвитку мінерально-сировинної бази паливно-енергетичного комплексу (табл. 3).

Таблиця 3

**Показники Загальнодержавної програми розвитку
мінерально-сировинної бази України на період до 2030 р.
щодо розвитку мінерально-сировинної бази
паливно-енергетичних ресурсів**

Найменування показника	Значення показника				
	Усього	У т.ч. за роками			
		Перший етап		Другий етап	Третій етап
		2011	2012	2013–2020	2021–2030
Приріст запасів і ресурсів нафти й конденсату, млн т	611,1	25,3	26,1	222,5	337,1
Приріст запасів і ресурсів газу, млрд м ³	2343,8	94,7	96,4	846,1	1306,7
Запаси промислових категорій вугілля кам'яного, млн т	1000,0	10,0	20,0	470,0	500,0
Приріст запасів вугілля кам'яного, млн т	572,4	25,0	30,0	206,4	311,0
Оцінка запасів і перспективних ресурсів вугілля кам'яного, млн т	1602,6	70,0	90,0	571,8	870,8
Запаси промислових категорій вугілля бурого, млн т	100,0	4,0	6,0	40,0	50,0
Приріст запасів вугілля бурого, млн т	103,0	1,5	4,5	41,0	56,0
Оцінка запасів і перспективних ресурсів вугілля бурого, млн т	670,0	30,0	50	220,0	370,0
Оцінка запасів і ресурсів торфу, млн т	17,0	1,0	1,5	8,0	6,5
Приріст запасів та ресурсів метану вугільних родовищ, млрд м ³	9,5	0,3	0,3	3,0	5,9
Оцінка запасів та ресурсів метану вугільних родовищ окремих ділянок, млрд м ³	23,4	0,7	0,7	10,0	12,0
Забезпечення поточної експлуатації родовищ урану запасами промислових категорій, ум. од.	11,4	0,5	0,5	4,2	6,2
Приріст запасів урану, ум. од.	115,4	5	5	42,7	62,7

Перспективними напрямками енергетичної політики, орієнтованої на власні паливно-енергетичні ресурси, є пріоритетний розвиток нових енергетичних технологій, що базуються на значних запасах в Україні кам'яного і бурого вугілля, метану вугільних родовищ і сланцевого газу, ресурсів української частини шельфу Чорного та Азовського морів.

Так, видобуток метану вугільних родовищ належить до складних технологічних процесів, оскільки на відміну від природних родовищ газу переважна частина метану перебуває у сорбованому стані й лише незначна його кількість – у вільному та розчиненому вигляді. Через це використання традиційних технологій при видобуванні вугільного газу є неможливим.

Україна має певний досвід проведення робіт із дегазації та видобутку метану вугільних шахт у спосіб буріння підземних свердловин і свердловин із поверхні на полях діючих шахт. Проте, на відміну від розвинених країн, вилучення шахтного газу в Україні до останнього часу диктувалося насамперед вимогами безпеки видобутку вугілля, через що більша його частина викидається у повітря або спалюється.

Між тим міжнародний досвід свідчить про можливість та економічну доцільність промислового видобутку метану з вугільних пластів та гірничих виробіток діючих і закритих вугільних шахт України. За оцінками експертів, уже до 2015 р. видобуток метану можна було б наростити до 6–8 млрд м³ за рік.

Проте відчутних позитивних результатів у цій сфері не досягнуто, що пов'язується з декларативністю низки прийнятих нормативно-правових актів, браком доступних технологій видобутку шахтного метану та належного фінансування.

На відміну від шахтного метану, можливості налагодження видобутку сланцевого газу в Україні досі є недостатньо вивченими. Це пов'язано передусім із відсутністю вірогідних геологічних даних щодо запасів сланцевого газу та технологій його видобутку. Визначенню перспектив роботи в даному напрямі сприятиме реалізація проектів щодо вивчення можливостей промислового видобутку на території України сланцевого газу із залученням компаній *Shell* і *Chevron*, започаткованих у 2012 р. За оцінками експертів, потенціал видобутку сланцевого газу та газу з пісковиків в Україні становить від 7–8 до 20–22 млрд м³ за рік.

Окрім сланцевого, Україна має запаси газу, що міститься у щільних пісковиках. Колектори вуглеводнів з низькими ємнісно-фільтраційними властивостями тривалий час були поза увагою розвідників надр, оскільки їх освоєння було нерентабельним. Навіть сьогодні ці запаси газу не обліковуються. Разом з тим досвід видобутку газу у щільних пісковиках у США, а також вітчизняні наукові дослідження засвідчили перспективність освоєння таких запасів, зокрема в межах Дніпровсько-Донецької западини.

Перспективним джерелом видобутку природного газу в Україні є також вилучення метану з газогідратів, поклади яких було виявлено в українській економічній зоні Чорного моря. У результаті робіт, виконаних Інститутом геологічних наук НАН України, на підставі геофізичних і сейсмічних досліджень було виявлено три зони гідратоутворення у північній частині Чорного моря з імовірними сумарними запасами в обсязі 50–60 трлн м³ газу. Незважаючи на великі запаси метану, який міститься в газогідратах, його промисловий видобуток нині ускладнюється відсутністю в Україні технологій утилізації метану з газогідратів.

Крім розвитку мінерально-сировинної бази нафтогазової промисловості, вагомий потенціал вбачається у відродженні буровугільної галузі, яку через недбалість органів державної влади фактично втрачено у попередні роки. Потужний комплекс із видобування та перероблення бурого вугілля, створений на території України протягом 1950–1965 рр., зазнав руйнації у 1990-ті рр. і фактично припинив роботу з 2008 р.

Між тим сумарні запаси і прогнозні ресурси бурого вугілля на території України становлять 8,6 млрд т, або 7,3% від загальних ресурсів вугілля в Україні. 2,05 млрд т з них придатні до розроблення відкритим способом.

Порівняння цінових параметрів та енергетичної цінності бурого вугілля і природного газу демонструє, що збільшення власного видобутку бурого

вугілля є цілком обґрунтованим і вигідним. Як дешевий енергетичний ресурс буре вугілля може стати альтернативою більш дорогого вугілля інших груп для усіх без винятку східноєвропейських країн, а досвід інших країн засвідчив ефективність використання його як сировини для:

- виробництва електроенергії й тепла на місці його безпосереднього видобутку;
- брикетування й термобрикетування, випуску високоякісного брикетного палива;
- виробництва рідкого палива (автомобільних бензинів, дизельного палива);
- газифікації вугілля, отримання енергетичного газу;
- виробництва бітумів і мінеральних добрив.

Аналіз можливостей порівняно швидкого досягнення вагомих результатів у сфері видобутку паливно-енергетичних ресурсів засвідчує необхідність залучення великих іноземних інвесторів і світових енергетичних компаній, які володіють відповідними технологіями й фінансовими ресурсами. Основним джерелом фінансування заходів Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази паливно-енергетичних ресурсів є не кошти державного бюджету, а залучення фінансових ресурсів з інших джерел, обсяг яких на весь період виконання програми становить 163 млрд грн (86% загального прогнозованого обсягу фінансування). Це обґрунтовує необхідність формування сприятливих умов для інвестиційної діяльності у добувній галузі, у т.ч. із застосуванням механізмів, передбачених Законами України «Про державно-приватне партнерство» у редакції від 02 грудня 2012 р., «Про угоди про розподіл продукції» в редакції від 02 грудня 2012 р., а також податкових і митних стимулів.

Головним завданням на 2013 р. у даній сфері є створення відповідних умов на рівні законодавства та забезпечення виконання Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року.

Для закріплення позитивних тенденцій у сфері розвитку мінерально-сировинної бази, започаткованих останніми роками, та створення сприятливих умов для залучення інвестицій у нарощування видобування паливно-енергетичних ресурсів у 2013 р. необхідно:

- забезпечити належну реалізацію завдань і заходів Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року;
- проаналізувати ефективність механізмів стимулювання інвестиційної діяльності у сфері видобування паливно-енергетичних ресурсів, передбачених чинним законодавством, і розробити заходи щодо формування сприятливих умов для залучення інвестицій у дану сферу, усунення бюрократичних перешкод для інвестиційної діяльності в мінерально-сировинному комплексі;
- ухвалити пакет нормативно-правових актів щодо роздержавлення вугільної галузі та переведення її на ринкові принципи господарювання, що передбачено Програмою економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»;
- розробити й затвердити концепцію розвитку буровугільної промисловості України;

- проаналізувати причини неефективності заходів щодо реалізації потенціалу видобутку газу (метану) вугільних родовищ, у т.ч. недоліки нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності у даній сфері, вжити комплексних заходів щодо створення умов для нарощування видобутку газу (метану) вугільних родовищ.

1.4.3. Розвиток відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива

Зеленою книгою Європейської Комісії «Європейська стратегія безпеки енергопостачання» (20 листопада 1996 р.) і Білою книгою Європейської Комісії «Стратегія та план дій Європейського Союзу. Енергія майбутнього: відновлювані джерела енергії» (8 червня 1998 р.) розпочато процес розвитку та подальшого виконання європейської стратегії та відповідного плану дій стосовно розвитку відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) та альтернативних видів палива. Цими документами було, зокрема, поставлено завдання щодо досягнення до 2010 р. частки використання відновлюваних джерел енергії у загальному споживанні електроенергії на рівні 12%.

Згодом керівні органи ЄС ухвалили низку документів, які коригують і уточнюють зазначену стратегію, з-поміж яких:

- Директива від 27 вересня 2001 р. 2001/77/ЄС Європейського Парламенту і Ради про створення сприятливих умов продажу електроенергії, виробленої з відновлюваних енергоджерел, на внутрішньому ринку електричної енергії;
- Директива від 8 травня 2003 р. 2003/30/ЄС Європейського Парламенту і Ради щодо сприяння використанню біологічного та інших видів палива з відновлюваних ресурсів;
- Директива від 23 квітня 2009 р. 2009/28/ЄС Європейського Парламенту і Ради про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел тощо.

У 2007 р. Європейська Рада підтвердила зобов'язання Європейського Союзу розвивати видобуток енергії з відновлюваних джерел на всій території ЄС після 2010 р. і досягти до 2020 р. 20% частки енергії, видобутої з відновлюваних джерел, у загальному споживанні енергії. Директива 2009/28/ЄС визначила цей показник, а також показник 10% використання цього типу енергії на транспорті як обов'язкові національні цілі.

Згідно з Протоколом про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, ратифікованого Законом України від 15 грудня 2010 р., Директиви 2001/77/ЄС та 2003/30/ЄС мають бути імplementовані в Україні.

Наша країна володіє значним потенціалом розвитку відновлюваної енергетики та використання альтернативних видів палива. При цьому найбільший потенціал експерти вбачають у вітроенергетиці та в енергії біомаси, далі за значущістю йдуть енергія доквілля, геотермальна енергія, сонячна енергія та мала гідроенергетика. Загальний потенціал відновлюваної енергетики оцінюється у 98 млн т умовного палива за рік.

Розвиток використання ВДЕ є важливим чинником:

- переходу на новітні технології вищих технологічних укладів;
- поліпшення екологічної ситуації;

• скорочення використання викопних паливно-енергетичних ресурсів (зокрема імпортованих).

Прийняття Державної цільової економічної програми енергоефективності й розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2015 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 р. із наступними змінами) значно активізувало роботу з використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива в Україні. Метою цієї програми визначено оптимізацію структури енергетичного балансу держави, у якому частка енергоносіїв, отриманих із відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, має становити у 2015 р. не менше 10%, у спосіб зменшення частки імпортованих викопних органічних видів енергоресурсів, зокрема природного газу, та заміщення їх альтернативними видами енергоресурсів, у т.ч. вторинними.

Застосування економічних механізмів стимулювання виробництва енергії з альтернативних і нетрадиційних джерел, передбачених ухваленими протягом 2009–2012 рр. нормативно-правовими актами, та впровадження стимулюючих «зелених» тарифів принесли позитивні результати. Успіх у розширенні використання альтернативних і нетрадиційних джерел енергії є прикладом ефективних дій держави з реалізації енергетичної політики.

Так, за даними Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України, з 2010 р. по 2012 р. встановлена потужність об'єктів відновлюваної енергетики, що працюють за «зеленим» тарифом, зросла у 4,42 раза. За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики, станом на 01 січня 2013 р. встановлена потужність об'єктів відновлюваної енергетики, які виробляють електроенергію з відновлюваних джерел, становить 645 МВт, із яких 234,8 МВт (36%) були введені в експлуатацію протягом 2012 р.

Об'єктами відновлюваної енергетики за 2012 р. вироблено 780,7 млн кВт-год електроенергії (в 2,35 раза більше, ніж у 2011 р.) (табл. 4).

Таблиця 4

Виробництво електроенергії об'єктами відновлюваної енергетики за «зеленим» тарифом у 2010–2012 рр.

Напрямок відновлюваної енергетики	Загальна кількість об'єктів відновлюваної енергетики			Встановлена потужність, МВт, у т.ч.:			Вироблено електроенергії, млн кВт-год		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
Вітроенергетика	8	11	14	76,6	146,4	193,8	49,2	89,0	257,5
Сонячна енергетика	2	18	41	2,5	188,2	371,6	0,5	30,1	333,6
Мала гідроенергетика	57	73	80	63,2	70,8	73,5	192,5	203,4	171,9
Біоенергетика	2	2	3	4,2	4,2	6,2	0,0	9,6	17,7
Усього	69	104	138	146,5	409,7	645,1	242,2	332,1	780,7

Слід ураховувати, що застосування «зеленого тарифу» є тимчасовим механізмом, який діятиме до утворення «критичної маси» споживачів енергії, виробленої з відновлюваних джерел, у промисловості й серед населення України. Саме такий механізм був застосований на початковому етапі розвитку ядерної енергетики, яка нині є одним із найбільш дешевих джерел енергії.

Зважаючи на викладене, головним завданням у даній сфері є зміцнення позитивних тенденцій, започаткованих останніми роками, та збереження динамічного розвитку відновлюваних джерел енергії, для чого у 2013 р. необхідно:

- розглянути питання про розроблення Національної стратегії розвитку відновлюваної енергетики, яка містила б науково обґрунтовані цілі розвитку відновлюваної енергетики та визначила правові, економічні, організаційно-управлінські й інші аспекти забезпечення збільшення частки відновлюваних джерел в енергетичному балансі України;

- проаналізувати доцільність ухвалення єдиного законодавчого акта з регулювання діяльності відновлюваної енергетики замість чинних Законів України «Про альтернативні види палива» в редакції від 21 липня 2012 р. і «Про альтернативні джерела енергії» в редакції від 21 жовтня 2008 р. для забезпечення цілісного правового регулювання даної сфери;

- забезпечити належну реалізацію завдань і заходів Державної цільової економічної програми енергоефективності й розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2015 роки;

- розробити принципово новий підхід до створення умов розвитку виробництва і споживання біологічних палив в Україні з урахуванням останніх рішень керівних органів Європейського Союзу з даного питання, реальних можливостей виробництва біологічних палив і технологічних умов їх використання в Україні, ухвалити відповідні нормативно-правові акти;

- розробити Національний план дій щодо розвитку відновлюваної енергетики на період до 2020 р. відповідно до зобов'язань України перед Енергетичним Співтовариством;

- забезпечити прийняття в цілому схваленого Верховною Радою України 22 травня 2012 р. у першому читанні проекту закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлюваних джерел енергії».

1.4.4. Диверсифікація енергопостачання

Одним із ключових пріоритетів забезпечення енергетичної безпеки України є зниження рівня монопольної залежності від поставок енергоносіїв. У Законі України «Про основи національної безпеки України» в редакції від 13 жовтня 2012 р. зазначено, що недостатні темпи диверсифікації джерел постачання паливно-енергетичних ресурсів є загрозою національній безпеці в економічній сфері (ст. 7), а забезпечення енергетичної безпеки на основі послідовного й активного здійснення політики диверсифікації джерел енергопостачання – одним із напрямів державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері (ст. 8).

Питання диверсифікації джерел постачання енергоресурсів неодноразово порушувалося із середини 1990-х років в указах Президента України, по-

становах Кабінету Міністрів України, рішеннях Ради національної безпеки і оборони України, введених у дію указами Президента України. Відповідний розділ є і в Енергетичній стратегії України на період до 2030 року.

Незважаючи на це, фактично розвивалася протилежна тенденція – посилення зовнішньої залежності України від постачання паливно-енергетичних ресурсів з монопольного джерела. Наочним прикладом ставлення органів державної влади до додержання фундаментальних принципів забезпечення енергетичної безпеки стало підписання 4 січня 2006 р. контрактів між НАК «Нафтогаз України» і ВАТ «Газпром», що призвело до стрімкого й неконтрольованого підвищення цін на імпортований в Україну природний газ і монополізації постачання газу в Україну. Аналогічно були проігноровані вимоги керівних документів із питань енергетичної безпеки при підписанні контрактів між НАК «Нафтогаз України» і ВАТ «Газпром» від 19 січня 2009 р., що закріпили залежність України від монополізованих поставок надмірних обсягів природного газу з Російської Федерації за завищеними цінами на 10 років.

Вказані умови, з одного боку, ускладнюють диверсифікацію поставок паливно-енергетичних ресурсів, а з іншого – доводять безальтернативність політики диверсифікації для реального забезпечення енергетичної безпеки, постачання паливно-енергетичних ресурсів в Україну за конкурентними цінами.

Найбільш реальним способом диверсифікації поставок природного газу в Україну в найближчій перспективі залишаться поставки з ЄС, зокрема закупівля на спотовому ринку поза межами опалювального сезону, коли спотові ціни на природний газ нижчі за ціни за довгостроковими контрактами. Для цього необхідно повною мірою використовувати унікальні українські підземні сховища газу, в т.ч. і для потреб європейських споживачів.

Успішний досвід поставок спотового газу з ЄС в Україну за угодою з німецькою компанією *RWE* у 2012 р. у реверсному режимі використання газотранспортної системи довів перспективність цього напрямку диверсифікації джерел енергопостачання.

Додатковим способом диверсифікації поставок природного газу у значних обсягах у найближчій перспективі може стати реалізація проекту будівництва *LNG*-терміналу. У цьому напрямі потрібна системна робота, спрямована передусім на пошук вільних ресурсів природного газу з укладанням відповідних ф'ючерсних контрактів та опрацюванням логістики проекту. Найімовірнішими постачальниками скрапленого газу в Україну на першому етапі можуть бути Катар і США у зв'язку з наявними значними запасами ресурсу та сприятливими ціновими параметрами; на другому етапі, після створення відповідної інфраструктури на території Грузії, – Азербайджан.

Одним з альтернативних варіантів поставок *LNG* в Україну є використання турецького терміналу в Мармуровому морі. Це дасть змогу розв'язати проблему використання Босфорської протоки для проходу танкерів до українського терміналу, а також задіяти газотранспортні потужності Румунії та Болгарії.

У середньостроковій і віддаленій перспективі можливим шляхом диверсифікації поставок і використання транзитних можливостей може стати природний газ із Азербайджану й Туркменистану. У цьому напрямі

доцільно запропонувати компаніям – інвесторам проектів Трансанатолійського газопроводу (*TANAP*) і проекту *Nabucco West* транзит територією України з використанням українських підземних сховищ газу в обсязі до 10 млрд м³, який транспортувати в Україну через Болгарію та Румунію до українських підземних сховищ, а з підземних сховищ – через Словаччину до інших країн ЄС.

Доцільно також повернутися до розгляду проекту «Білий потік» як альтернативного маршруту постачання в Україну природного газу з Азербайджану, а в разі успішної реалізації проекту будівництва Транскаспійського газопроводу – також із Туркменістану та Казахстану.

Привабливість зазначених проектів визначається такими чинниками:

- можливістю досягнення домовленостей із потенційним постачальником щодо поставок газу на довгостроковій основі за взаємовигідними цінами;
- тенденціями щодо посилення конкуренції на європейському газовому ринку, що відбиватиметься на цінах на газ у напрямі їх зниження;
- цінами й умовами поставок газу в Україну традиційними постачальниками.

Реалізація найбільш перспективних варіантів диверсифікації джерел імпорту газу може допомогти Україні не лише забезпечити альтернативні його поставки на рівні до 10–15 млрд м³ щорічно за консервативним сценарієм, а й сприяти залученню нових транзитних потоків газу для більш повного використання наявного комплексу потужностей газотранспортної інфраструктури. При цьому успішна реалізація проекту поставок природного газу із ЄС в Україну в реверсному режимі відкриває для нашої країни перспективну можливість участі у системі спотової (біржової) торгівлі природним газом у ЄС.

Скорочення постачання нафти в Україну обґрунтовує необхідність визначення можливих альтернативних джерел постачання нафти, найперспективнішими з яких вбачаються Казахстан і Азербайджан. Диверсифікації джерел постачання нафти в Україну та підвищенню рівня використання транзитних можливостей української нафтотранспортної системи сприятиме продовження реалізації проекту Євро-Азійського нафтотранспортного коридору згідно з його техніко-економічним обґрунтуванням.

Нарешті, важливим механізмом утвердження гарантій стабільності постачання паливно-енергетичних ресурсів українським споживачам має стати створення системи стратегічних резервів цих ресурсів відповідно до практики ЄС і нормативів Міжнародного енергетичного агентства.

З метою розширення географії поставок паливно-енергетичних ресурсів, збільшення номенклатури продукції та кількості постачальників у 2013 р. необхідно розпочати реалізацію комплексу першочергових заходів, спрямованих на зниження ризиків у цій сфері та рівня їх негативного впливу на національну економіку, зокрема:

- посилити політичну підтримку нових маршрутів постачання енергоносіїв у Європу, насамперед із Каспійського регіону та країн Центральної Азії; першочергову увагу приділити маршрутам, які передбачають транзит енергоносіїв територією України або технічно дають змогу зробити відгалуження в Україну, а також не відкидають можливості безпосередньої участі українських підприємств у їх реалізації;
- опрацювати технічну можливість, а також економічну та політичну доцільність можливого приєднання України до європейської мережі інтер-

коннекторів з метою зниження рівня залежності від одного зовнішнього постачальника; в разі отримання позитивних висновків підготувати конкретні обґрунтовані пропозиції та розпочати консультації із цього питання із країнами – членами Європейського Союзу, що мають спільні кордони з Україною;

- ґрунтовно проаналізувати економічну й технологічну можливості і доцільність розширеного використання газотранспортної системи в реверсному режимі для збільшення обсягів поставок в Україну природного газу зі спотового ринку;

- додатково поглиблено опрацювати економічні й технічні аспекти постачання в Україну скрапленого газу, зокрема побудови *LNG*-терміналу; основну увагу приділити питанням економічної доцільності цих проектів, терміну їх окупності, визначенню реальних постачальників та їх спроможності забезпечити регулярні поставки необхідних обсягів енергоресурсу;

- провести консультації з можливими країнами-партнерами, які потенційно можуть бути залучені до практичної реалізації проекту «Білий потік», насамперед з Азербайджаном, Грузією, Туркменистаном та Європейським Союзом;

- опрацювати питання економічної доцільності й можливості введення граничних квот на поставку на територію України нафтопродуктів однією країною або постачальником;

- активізувати взаємодію із зовнішніми партнерами України щодо завершення реалізації проекту Євро-Азійського нафтотранспортного коридору згідно з його техніко-економічним обґрунтуванням;

- вивчити питання щодо диверсифікації реакторних технологій у спосіб побудови нових енергоблоків атомних електростанцій неросійського виробництва задля уникнення монопольної залежності від Російської Федерації у цій сфері.

1.4.5. Підвищення енергоефективності національної економіки

Заходи щодо розширення використання власних енергоресурсів і диверсифікації джерел їх постачання в Україну не дадуть бажаного ефекту, якщо не вирішити головної проблеми паливно-енергетичного комплексу та економіки України загалом – підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів. Висока енергоємність економіки, нераціональне енергоспоживання знижують конкурентоспроможність продукції, створюють навантаження на зовнішньоторговельний баланс і посилюють енергетичну, економічну та політичну залежність України. Саме тому Законом України «Про основи національної безпеки України» неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів і відсутність активної політики енергозбереження названо загрозами енергетичній безпеці України та загалом національній безпеці в економічній сфері (ст. 7), а послідовне й активне проведення політики енергозбереження визначено одним з основних напрямів забезпечення енергетичної безпеки і загалом державної політики з питань національної безпеки (ст. 8). Фактично енергоємність економіки України є у три-чотири рази більшою, ніж у наших найближчих

сусідів – країн Євросоюзу: Польщі, Чехії, Угорщини та навіть країн СНД (Казахстану, Російської Федерації, Білорусі). Це є серйозним викликом національній конкурентоспроможності. Україна продовжує витратити значні кошти на закупівлю та виробництво енергоносіїв, які у подальшому використовуються без належної віддачі. Імпорт первинних енергоресурсів складає 39% від сукупного їх постачання в Україну. Водночас згідно з розрахунками Міжнародного енергетичного агентства упровадження дієвих заходів з енергоефективності дало б змогу Україні вже через 15 років відмовитися від імпорту газу і, таким чином, значно підвищити рівень своєї енергетичної безпеки.

Зменшення енергоемності ВВП України, що спостерігалось з початку 2000-х років до кризи 2008–2009 рр., було зумовлене відновленням промислового виробництва та виявом ефекту масштабів виробництва (зменшення частки умовно-постійних витрат у собівартості продукції). Зменшення питомих витрат енергоресурсів на виробництво окремих видів товарів і послуг відбулося внаслідок відносно невеликої кількості енергозберігаючих проектів із модернізації виробництва, що свідчить про відсутність системного характеру державної політики енергоефективності, а також про недосконалість економічного механізму реалізації цієї політики. Така ситуація цілком закономірно зумовила зростання енергомісткості ВВП у кризовий і післякризовий періоди.

Найбільшим споживачем сировини та паливно-енергетичних ресурсів і, відповідно, найбільшим виробником продукції у промисловості є гірничо-металургійний комплекс, енергоспоживання якого складає 65% від загального енергоспоживання у промисловості. Водночас витрати енергоресурсів на виробництво продукції українськими металургійними підприємствами суттєво перевищують енерговитрати іноземних виробників.

Галузева програма енергоефективності та енергозбереження на період до 2017 року, затверджена наказом Мінпромполітики України від 25 лютого 2009 р. № 152, передбачала наблизити підприємства гірничо-металургійного комплексу України до стандартів провідних країн світу, тобто скоротити різницю у питомих витратах паливно-енергетичних ресурсів до 6–8%. Проте фактичні питомі витрати паливно-енергетичних ресурсів на виробництво окремих видів продукції залишаються високими та перевищують показники підприємств інших країн. Понад те, спостерігається збільшення фактичних питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів на виробництво низки видів продукції.

Не ліпша ситуація спостерігається й у паливно-енергетичному комплексі. За даними 2011 р., питомі витрати умовного палива на виробництво електроенергії на ТЕС і ТЕЦ залишаються високими й сягають 379,4 кг у.п./тис. кВт·год порівняно з відповідним показником розвинених країн 310–320 кг у.п./тис. кВт·год. Витрати на виробництво теплоенергії становлять 164,8 кг у.п./Гкал, тоді як середньосвітовий показник питомих витрат енергоресурсів на виробництво 1 Гкал теплової енергії становить 140–150 кг у.п.

Проте найбільш загрозлива ситуація склалася у житлово-комунальному господарстві, на яке припадає майже 30% усього енергоспоживання в Україні. Енергоресурси у цій сфері використовуються вкрай неефективно. Серйозною проблемою є незадовільний технічний стан системи централізованого тепlopостачання, що спричиняє значні втрати тепла, суттєві економічні збитки внаслідок частих аварій і значних обсягів ремонтних робіт.

На кожні 100 км теплових мереж щороку реєструється понад 70 випадків їх пошкоджень. Утрати теплової енергії в трубопроводах магістральних мереж перевищують 14%, а сумарні втрати з урахуванням розподільних мереж – 30%.

У Загальнодержавній програмі реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки, затвердженій Законом України від 24 червня 2004 р. № 1869-IV (у редакції Закону від 11 червня 2009 р. № 1511-VI), зазначено, що задля реформування галузі необхідно, зокрема, вирішити питання щодо підвищення ефективності використання енергоносіїв та інших ресурсів, радикального зниження енергоемності виробництва, підвищення енергоефективності будинків, створення стимулів та умов для переходу економіки на раціональне використання й економне витрачання енергоресурсів. Галузева програма енергоефективності та енергозбереження у житлово-комунальному господарстві на 2010–2014 роки, затверджена наказом Мінжитлокомунгоспу України від 10 листопада 2009 р. № 352, передбачала зменшення енергоемності виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг щорічно на 3–5% та скорочення втрат теплової енергії і води щорічно на 1–3%. Однак відчутного ефекту у зниженні енергетичних затрат не спостерігається, значного зменшення енергоемності виробництва основних видів продукції в галузі не відбувається, а втрати теплової енергії та води у деяких регіонах постійно зростають.

При цьому наявні механізми утворення тарифів досі не стимулюють підвищення енергоефективності технологічних процесів, оскільки існуюча практика відшкодування втрат постачальників енергетичних послуг за рахунок перехресного субсидування населення більш платоспроможними групами споживачів (промисловістю) і бюджетного дотування тарифів спотворює вигоду від реалізації енергозберігаючих проектів.

Така ситуація спричиняє порушення ринкового балансу (конкуренції) між різними видами енергоресурсів, негативно впливає на платежі в енергетиці та на стан державного бюджету, а існуючі умови гарантованого отримання енергопостачальними комунальними підприємствами коштів від держави через програми субсидування і дотування та завдяки «витратній» методології утворення тарифів майже знищують зацікавленість цих підприємств у підвищенні енергоефективності виробництва.

До основних чинників, що обумовлюють високу енергоемність виробництва та побуту, слід віднести:

- неефективне й марнотратне споживання паливно-енергетичних ресурсів, зокрема внаслідок недотримання чинних вимог щодо технологій та обладнання;
- застарілість основних фондів і комунікацій та незадовільні темпи їх оновлення;
- значні втрати енергоресурсів, передусім природного газу, теплової та електроенергії, під час їх транспортування, зберігання й розподілу;
- низький рівень упровадження енергоефективних технологій та обладнання (упровадження нових технологічних процесів, зокрема маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних, здійснюють не більше 3% загальної кількості промислових підприємств);
- суттєве технологічне відставання української промисловості від рівня розвинених країн;

- високий рівень зношеності основних фондів у економіці (74,9%) і відповідне підвищення питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів на виробництво низки важливих видів продукції в найбільш енергоємних галузях;

- неадекватність тарифів на продукцію та послуги, що надаються підприємствами ПЕК, насамперед населенню країни, їхньому економічно обґрунтованому рівню;

- недостатнє використання промислового перероблення відходів, повільне впровадження відновлюваної енергетики.

Дослідження українських експертів⁶ доводять, що в разі підвищення енергоефективності в кожному секторі української економіки до рівня Європейського Союзу енергоспоживання України скоротилося б удвічі за збереження існуючої структури економіки. Потенціал щорічного енергозбереження у сільському господарстві, промисловості, будівництві, в секторі послуг і житловому секторі становить 31,9 млн т нафтового еквівалента, що відповідає приблизно 39 млрд м³ природного газу – більше, ніж весь його імпорт із РФ.

Проблемам енергоефективності та енергозбереження приділялася особлива увага органів державної влади України фактично протягом усіх років незалежності; з метою їх розв'язання було прийнято низку нормативно-правових актів і державних програм. Проте, незважаючи на певні позитивні зрушення, рішення, спрямовані на активізацію державної політики у сфері енергозбереження, загалом не досягли мети.

Головними причинами низької ефективності енергозберігаючої політики, яка здійснювалася до останнього часу, експерти вважають:

- декларативність прийнятих державних програм і незадовільне виконання передбачених ними заходів у сфері енергозбереження;

- недостатність коштів, які виділяються державою на реалізацію заходів, передбачених чинними програмами, та низький рівень контролю за їх використанням;

- відсутність дієвих стимулів для основних споживачів паливно-енергетичних ресурсів щодо впровадження енергозберігаючих технологій;

- адміністративне втручання в ринкові механізми ціноутворення на паливно-енергетичні ресурси, спотворення цінових сигналів споживачам через існуючу систему субсидування, перехресного субсидування й дотування;

- недосконалість чинного законодавства у сфері інвестиційної діяльності, що утримує потенційних інвесторів від участі у фінансуванні енергозберігаючих заходів.

Досвід реалізації державної політики у сфері енергоефективності й енергозбереження в Україні засвідчив, що без упровадження дієвих механізмів заохочення споживачів до раціонального та ощадливого споживання паливно-енергетичних ресурсів завдання щодо наближення показників енергоефективності до середньоєвропейського рівня залишиться нездійсненим.

Таким чином, пріоритетним завданням держави у вказаній сфері є упровадження в систему державного регулювання ефективних засобів та інструментів стимулювання суб'єктів господарської діяльності й

⁶Рейтинг енергоефективності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.energy-index.com.ua

населення України до енергоощадження. З урахуванням зазначеного, у 2013 р. необхідно:

- ухвалити Закон України «Про ефективне використання паливно-енергетичних ресурсів»;
- доопрацювати й затвердити Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року відповідно до зобов'язань України перед Енергетичним Співтовариством;
- забезпечити встановлення ринкових правил ціноутворення на паливно-енергетичні ресурси задля вирівнювання цін на енергоносії для всіх категорій споживачів, реформування системи пільг, що надаються вразливим верствам населення, у спосіб переходу до системи монетарних адресних субсидій;
- активізувати роботу щодо стандартизації та розроблення технічних регламентів у сфері енергоефективності задля встановлення цільових індикаторів ефективності використання енергоресурсів;
- забезпечити реалізацію заходів, спрямованих на упровадження енергоефективних та енергозберігаючих технологій у бюджетних установах та на об'єктах соціальної сфери;
- розробити і впровадити механізм надання кінцевим споживачам енергоресурсів (насамперед населенню) реальних важелів впливу на монополістів – постачальників енергії щодо кількості та якості необхідних ресурсів, можливості вибору альтернативних постачальників;
- проаналізувати причини гальмування створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, у т.ч. недоліки нормативно-правових умов створення і функціонування таких об'єднань, та вжити відповідних заходів;
- удосконалити механізми державного регулювання природних монополій у частині проведення енергетичного аудиту і врахування його результатів при затвердженні цін (тарифів) на продукцію природних монополій;
- розробити заходи щодо стимулювання модернізації систем енергопостачання, створення умов для укладення договорів енергоефективного підряду (предмета діяльності енергосервісних компаній), підтримки реалізації енергоефективних проектів у бюджетній і житлово-комунальній сферах;
- упровадити державну систему моніторингу виробництва, постачання, транспортування, споживання та оплати постачання паливно-енергетичних ресурсів і комунальних послуг як основу для складання енергобалансів на всіх рівнях територіально-галузевої ієрархії управління;
- ужити заходів щодо активізації державно-приватного партнерства у сфері енергоефективності, зокрема у спосіб запровадження практики укладання добровільних угод між підприємствами, об'єднаннями підприємств різних галузей і відповідними органами виконавчої влади щодо підвищення рівня енергоефективності виробництва, поширення та популяризації кращого досвіду у цій сфері, виробництва та впровадження новітніх енергоефективних технологій.

1.5. РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ СПОВІЛЬНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ

1.5.1. Основні виклики для соціального розвитку та необхідність радикальної модернізації соціальної політики

Ризики економічної нестабільності, вплив світової економічної депресії та депресивність розвитку економіки України обумовлюють специфічні ризики та виклики для соціальної сфери. Складність і терміновість завдань, що потребують розв'язання й дієвої участі держави задля збереження високого рівня державних соціальних зобов'язань та обсягів соціальних гарантій, зростає.

Ризики поширення депресивних тенденцій в економіці накладають відбиток на реалізацію стратегії соціальних реформ, подекуди різко звужуючи їхній ресурсний потенціал і підвищуючи соціальну ціну. Проте досягнення стабільності соціальної сфери майже неможливе без послідовного реформування головних сфер соціального життя, спрямованого на подолання тривалих суперечностей, а безальтернативним завданням держави є забезпечення адекватного соціального ефекту економічного зростання.

В умовах, коли джерела швидкого екстенсивного зростання, які могли бути підґрунтям позитивної динаміки соціальної сфери у докризові роки, вичерпані, єдиний спосіб виходу України на траєкторію стійкого розвитку – це рішучі та всеосяжні реформи, спрямовані на підвищення добробуту населення й поліпшення якості людського капіталу. Реформування соціальної політики в умовах сповільнення економічної динаміки стає невідкладним завданням, незадовільне виконання якого призведе до поглиблення кризових явищ через подальше зростання недовіри суспільства до держави, посилення соціальної пасивності, патерналізму та інших негативних соціальних настроїв.

2012 рік став роком реалізації ініціатив, які мали забезпечити нову якість державної соціальної політики. Бюджет України у 2012 р. став одним із найбільш соціально орієнтованих: його видатки на духовний і фізичний розвиток порівняно з 2011 р. зросли на 43,3%, на охорону здоров'я та освіту – на 11,1%, на соціальний захист і соціальне забезпечення – на 18,4%.

Вагомим здобутком 2012 р. стала послідовна політика, спрямована на поліпшення захисту сімей і дітей. Запроваджуються нові підходи до забезпечення соціальної підтримки вразливих верств населення у складних життєвих обставинах, оптимізується система соціальної допомоги та послуг. Розпочато роботу щодо надання доступного житла.

Цьому сприяла реалізація соціальних ініціатив, зокрема в частині посилення допомоги тим, хто не може обійтися без сторонньої підтримки, та створення належних умов для того, щоб активна працездатна частина населення могла забезпечити себе самостійно.

Водночас соціальна політика України потребує подальшої модернізації, стратегічними пріоритетами якої є:

- реформування ринку праці України для забезпечення його адекватності цілям післякризової модернізації структури економіки;
- удосконалення політики доходів, спрямоване на розширення спектра джерел формування добробуту населення України, зменшення рівня майнового розшарування;
- перебудова системи соціального забезпечення та соціальної допомоги задля здійснення максимально ефективного використання видатків бюджету соціального спрямування, адресності надання допомоги;
- концентрація на найчутливіших секторах соціальної сфери, реформування яких може достатньо швидко та відчутно вплинути на якість життя громадян, зокрема на охорону здоров'я та забезпечення житлом.

1.5.2. Ринок праці та політика зайнятості

Нестабільність світового економічного розвитку призводить до значних коливань зовнішньої та внутрішньої кон'юнктури, що безпосередньо впливає на можливість забезпечення зайнятості. Завдяки стабілізаційним тенденціям у 2012 р. загальна ситуація на ринку праці дещо поліпшилася. За 2012 р. чисельність зайнятого населення віком 15–70 років збільшилася порівняно з 2011 р. на 30,1 тис. осіб і становила 20354,3 тис. осіб. Рівень зайнятості населення зріс із 59,2 до 59,7%. Чисельність безробітних скоротилася за 2012 р. порівняно з 2011 р. у середньому на 75,5 тис. осіб і становила 1657,2 тис. осіб. Зниження рівня безробіття відбулося майже в усіх вікових групах, насамперед – серед молоді 15–24 років (з 18,6 до 17,3 %). Деяке зростання рівня безробіття спостерігалось серед осіб віком 25–29 років та осіб віком 50–59 років.

Усього протягом 2012 р. на обліку в службі зайнятості перебувало 1,83 млн незайнятих. Чисельність працевлаштованих громадян становила 764,4 тис. осіб, а рівень працевлаштування зріс із 41,1% у 2011 р. до 41,9% у 2012 р.

Обсяги вивільнення працівників з економічних причин нині не несуть загрози щодо скорочення зайнятості населення. Кількість працівників, вивільнених у зв'язку зі змінами в організації виробництва, та військово-службовців, звільнених за скороченням чисельності або штату без права на пенсію, за 2012 р. становила 32,4 тис., або 6,4% від загальної кількості безробітних (506,8 тис.) За даними Державної служби зайнятості України, у 2012 р. загальна кількість вивільнених із зазначених причин порівняно з відповідним періодом 2011 р. збільшилася на 5,6% і становила 110,2 тис. осіб.

Скорочуються обсяги вимушеної неповної зайнятості. Чисельність працівників, які перебували у відпустках без збереження заробітної плати, у 2012 р. порівняно з відповідним періодом 2011 р. зменшилася на 51,6 тис. осіб і становила 137,9 тис. осіб (1,3% середньооблікової кількості штатних працівників). Кількість працюючих у режимі неповного робочого дня (тижня) скоротилася на 172,1 тис. осіб і становила 736,8 тис. осіб.

Водночас ринок праці зберігає низку суттєвих системних вад, які перешкоджають ефективному поширенню позитивних соціальних ефектів економічного розвитку.

Неефективна структура зайнятості. Досі у структурі зайнятого населення України значною залишається частка представників найпростіших

професій (23,4% у 2012 р.) Натомість частка професіоналів і фахівців у структурі зайнятих залишається невисокою (відповідно 14,8 та 11,2%). Збереження індустріальної структури зайнятості в Україні на протигагу інноваційній, характерній для економічно розвинених економік, ускладнює можливість переходу до інноваційної моделі розвитку.

Збереження значної частки неефективних робочих місць. Повільні темпи структурної перебудови економіки, обмежені інвестиційні можливості та слабка мотивація роботодавців ускладнюють процес створення ефективних робочих місць, який мав би сприяти підвищенню конкурентоспроможності робочої сили в Україні. Реальна вартість створення нового робочого місця значно перевищує виплати й податкові пільги, за допомогою яких держава намагається заохочувати роботодавця до створення робочих місць. Наслідком цього може стати ослаблення стимулів для роботодавців до створення нових робочих місць і працевлаштування безробітних.

Зберігається значна частка неформальної зайнятості, переважно – у сільському господарстві (64,8%), а також у значній кількості в будівництві, торгівлі, ремонті автомобілів, діяльності готелів і ресторанів. Розвиток недержавного сектору відбувається не стільки у спосіб створення цивілізованої системи малого й середнього бізнесу, скільки за рахунок перерозподілу населення у неформальну зайнятість.

Відхід матеріальних інтересів значної частини населення (особливо молоді) в «тінь» спотворює трудову мотивацію, соціальні та професійні орієнтації, призводить до зміни системи особистих цінностей.

Поширення нестандартних форм зайнятості. Досить широкого розповсюдження набуло використання в Україні запозиченої праці в межах схем лізингу персоналу, аутстафінгу та аутсорсингу. Законодавча неврегульованість цих питань призводить до поширення прихованих трудових відносин, що послаблює трудовий захист працівників. Доволі часто умови тимчасової зайнятості (строкові трудові договори, контракти) застосовуються до працівників, зайнятих на постійній основі, або тих, які виконують роботи, що не є тимчасовими.

Неузгодженість розвитку ринку праці з ринком освітніх послуг. Для економіки України характерним залишається існування значних освітньо-кваліфікаційних диспропорцій між попитом на робочу силу та її пропозицією. Незбалансованість обсягів потреби (з боку підприємств) у працівниках певних професій з обсягами пропозиції (з боку освітніх закладів) призводить до суттєвих диспропорцій: збільшення кількості претендентів на одну вакантну посаду за одними видами професій і нестачі кваліфікованих працівників за іншими. Слабка мотивація роботодавців до участі у підготовці навчальних програм, узгодженні освітніх і професійних стандартів, відсутність економічної зацікавленості навчальних закладів у підготовці, працевлаштуванні та закріпленні на робочих місцях випускників призводить до збереження значної частки випускників у складі незайнятого населення.

Статтею 29 Закону України «Про зайнятість населення» передбачається право учнів і студентів проходити стажування за професією (спеціальністю), за якою здобувається освіта, на підприємствах. Проте існують серйозні обмеження застосування цієї практики, оскільки роботодавець, наймаючи людину на тимчасові неоплачувані робочі місця, має можливість не сплачувати їй заробітну плату.

Слабка мотивація до підвищення кваліфікації кадрів з боку і роботодавців, і працівників. Існуючий стан професійної підготовки в Україні

свідчить про скорочення чисельності працівників, навчених новим професіям, та працівників, які підвищили кваліфікацію. Причому найбільш суттєвим є скорочення їхньої чисельності у промисловості, оскільки не забезпечено можливості професійного навчання працівників за рахунок фінансових ресурсів підприємств.

Важливе значення для активізації державної політики на ринку праці має ухвалення в липні 2012 р. нової редакції Закону України «Про зайнятість населення». Запровадження додаткових стимулів для роботодавців до створення робочих місць, розширення доступу до професійного навчання та підвищення кваліфікації для працівників, збільшення можливостей працевлаштування для молоді й інших уразливих категорій населення, поширення самозайнятості населення мають сприяти поліпшенню загальної соціально-економічної ситуації в країні. Підвищення рівня зайнятості населення, поліпшення якості робочих місць дадуть змогу скоротити видатки бюджетів різних рівнів на соціальну допомогу. Відповідно до ст. 30 Закону України «Про зайнятість населення» можливе сприяння підвищенню конкурентоспроможності громадян віком понад 45 років у спосіб надання ваучера для перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності.

Водночас дотепер недостатньо чітко врегульовано процедуру сертифікації працівників (підтвердження навичок, отриманих неформально), не визначено органи, відповідальні за здійснення контролю за цільовим використанням ваучерів, – усе це потребує відповідного доопрацювання.

Закон України «Про професійний розвиток працівників» від 12 січня 2012 р. визначає базові правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи професійного розвитку працівників. Статтею 14 цього Закону регламентується порядок підтвердження результатів неформального професійного навчання працівників завдяки створенню у складі Державної служби зайнятості України центрів визнання результатів неформального професійного навчання. Це може забезпечити більшу прозорість інформації на ринку праці щодо наявної робочої сили.

Затвердження постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2012 р. Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року має на меті розширення можливостей реалізації права громадян на гідну працю, підвищення їхніх доходів у спосіб:

- створення умов для підвищення рівня зайнятості населення;
- стимулювання зацікавленості роботодавців у створенні нових робочих місць;
- збереження та розвитку трудового потенціалу;
- підвищення ролі зацікавлених у перетвореннях на ринку праці учасників соціального діалогу (об'єднань організацій роботодавців і професійних спілок).

З огляду на необхідність мінімізації негативних наслідків загострення проблем розвитку ринку праці та політики зайнятості, слід визначити такі напрями вирішення проблемних питань:

- створення умов для реструктуризації зайнятості в напрямі збільшення частки зайнятих у сфері послуг, стимулювання розвитку інноваційних форм зайнятості;

- стимулювання попиту на робочу силу у спосіб державного замовлення на створення об'єктів соціальної і транспортної інфраструктури;
- розширення сфери застосування праці у спосіб створення робочих місць завдяки реалізації інвестиційних проектів у різних сферах економіки;
- забезпечення можливостей пільгового кредитування підприємств малого та середнього бізнесу за умов створення нових робочих місць із гідними умовами найму та оплати праці;
- надання особам із числа безробітних консультацій щодо організації та провадження підприємницької діяльності;
- здійснення інвентаризації існуючих робочих місць;
- розроблення методичних підходів до оцінки вартості створення робочого місця за видами економічної діяльності та в різних регіонах;
- поліпшення інформаційного забезпечення аналізу стану ринку праці України;
- розроблення методичних засад довгострокового прогнозування потреби економіки в робочій силі за видами економічної діяльності та професіями;
- встановлення порядку розроблення та надання суб'єктами господарювання планів заходів щодо посилення соціального захисту працівників, які працюють у режимі неповного робочого дня (тижня) або перебувають у відпустках без збереження заробітної плати у зв'язку з тимчасовою зупинкою виробництва;
- надання суб'єктами посередницької діяльності у сфері працевлаштування фахівців відомостей про працевлаштованих ними осіб Державній службі зайнятості України;
- сприяння розвитку державно-приватного партнерства у сфері освіти, розроблення механізмів залучення інвестицій бізнесу в розвиток професійно-технічної та вищої освіти;
- залучення роботодавців до участі у підготовці навчальних програм, узгодженні освітніх і професійних стандартів на основі створення галузевих рад;
- розвиток системи освіти упродовж життя.

1.5.3. Політика доходів та вдосконалення системи оплати праці

Протягом 2012 р. органами державної влади здійснювалася цілеспрямована діяльність щодо вдосконалення системи оплати праці та підвищення рівня життя населення. Так, поступово зростали показники основних соціальних стандартів і гарантій, розміри заробітної плати, пенсій і соціальних допомог тощо. Зокрема, було продовжено роботу з виконання Державної цільової програми з подолання та запобігання бідності на період до 2015 року, яка ставить завдання комплексної модернізації у соціальній сфері, визначає основні напрями подолання бідності (підвищення соціальних стандартів, сприяння зайнятості населення, вдосконалення оплати праці, соціального страхування, пенсійного забезпечення, системи соціального захисту, медичного обслуговування, соціальної підтримки молоді, сімей і захисту прав дітей).

Прожитковий мінімум, який законодавчо покладено в основу для розрахунків усіх державних соціальних гарантій, збільшився за рік для різних категорій населення в середньому на 14% порівняно з 2011 р. Його підви-

щення відбувалося п'ять разів протягом року і станом на 31 грудня 2012 р. прожитковий мінімум становив: 1134 грн – для працездатних осіб, 961 грн – для дітей до 6 років, 1197 грн – для дітей від 6 до 18 років, 844 грн – для осіб, які втратили працездатність. Найбільше підвищення (14,9%) було закладено для дітей віком від 6 до 18 років. Відповідно до підвищення прожиткового мінімуму збільшилися мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, державна соціальна допомога та інші соціальні виплати.

Упродовж 2012 р. державні соціальні гарантії в частині мінімальної заробітної плати й мінімальної пенсії зростали високими темпами – темп росту (грудень 2012 р. до грудня 2011 р.) становив відповідно 112,9 та 110,5%, що перевищувало значення 2011 р. Найбільше порівняно з попереднім роком зросла мінімальна заробітна плата – у 2012 р. річні темпи збільшилися на 4 в.п. (до 112,9%).

Водночас слід зазначити, що політика доходів в Україні традиційно зосереджена на максимальному забезпеченні державних гарантій у системі соціальних трансфертів. Разом з тим необґрунтовано нехтується широкий спектр джерел формування доходів поза соціальними трансфертами, які у міжнародній практиці є основою добробуту громадян: належна заробітна плата, доходи від самозайнятості, бізнесу, власності, особливості оподаткування тощо.

Суттєвим чинником, який деформує та послаблює ефективність державної політики доходів, є значна тінізація ринку праці. Існування значних масштабів тіньової зайнятості підриває систему соціальної підтримки, послаблює результативність реформи соціальних програм і порушує принципи соціальної справедливості в розподілі соціальної допомоги, роблячи останню надміру обтяжливою для бюджету.

Таким чином, природним в умовах сповільнення економічного зростання є подальше зближення питомої ваги надходжень від оплати праці та соціальних трансфертів: якщо 2011 р. ці частки склали відповідно 41,8 та 37,0%, то за даними III кв. 2012 р. – вже 39,9 та 33,5%. Якщо взяти до уваги те, що із заробітної плати здійснюються обов'язкові відрахування (податки та внески до державних страхових фондів) у середньому на рівні 20% від бруто-доходу, стає очевидним, що в бюджетах домогосподарств джерелом доходів переважно є вже не заробітна плата, а доходи у вигляді пенсій, стипендій, соціальної допомоги. За умов економічної депресії таке співвідношення, імовірно, відіграло позитивну роль у збереженні загальної динаміки доходів, а отже, і споживчого попиту, проте у стратегічному вимірі воно фактично дестимулює ефективне використання людського потенціалу країни та укорінює соціальне споживацтво.

Протягом 2012 р. тривало зростання середньої заробітної плати штатних працівників. За даними Держстату України, середньомісячна заробітна плата штатного працівника у 2012 р. становила 3026 грн, що на 14,9% більше, ніж у 2011 р. Реальна заробітна плата порівняно з 2011 р. зросла на 14,4%, насамперед за рахунок підвищення мінімальної заробітної плати і збільшення розмірів посадових окладів працівників бюджетної сфери.

Водночас у грудні 2012 р. 5,2% працівників отримали заробітну плату, розмір якої не перевищує розміру прожиткового мінімуму (1134 грн), при цьому в окремих видах діяльності ці показники є значно більшими. Майже чверть працюючих (19,6%) отримали заробітну плату в межах 1134–

1500 грн. У грудні 2012 р. мінімальна заробітна плата складала 34% від середньої заробітної плати, тоді як у країнах Центральної Європи вона встановлюється на рівні 45–60%.

Відчутною залишається проблема заборгованості з виплати заробітної плати. Хоча упродовж січня-грудня 2012 р. загальна сума заборгованості зменшилася на 8,6% (найбільш помітно у грудні 2012 р. – майже на 57 млн грн), на 1 січня 2013 р. вона становила 893,7 млн грн. На 1 січня 2013 р. не виплачено заробітної плати 1,1% від загальної кількості працівників України, з них у будівництві – 5,0%, промисловості – 2,1%. 451,0 млн грн (50,5%) заборгували економічно активні підприємства (з них 59,5% заборгованості припадає на підприємства недержавної форми власності).

У 2012 р. відбулося підвищення розміру посадового окладу (тарифної ставки) працівника першого тарифного розряду ЄТС, у цілому за рік він мав зрости на 25,5%. Хоча цей розмір ще не досяг рівня мінімальної заробітної плати (станом на грудень відставання становило 295 грн), проте зроблено важливий крок на шляху до повномасштабного впровадження тарифної сітки, що має сприяти зростанню заробітної плати в країні.

Зважаючи на те, що в бюджетній сфері працює понад 3,5 млн осіб, або понад третину штатних працівників, зайнятих в економіці України, питання щодо вдосконалення оплати їхньої праці є дуже важливим. Недосконала система регулювання оплати праці у бюджетних сферах, низькі розміри заробітної плати, неадекватні високій відповідальності й напруженості трудової діяльності, призвели до падіння престижності праці, руйнування зацікавленості працівників організацій та установ в ефективній трудовій діяльності і професійному зростанні.

Одним з найважливіших інструментів державного регулювання доходів традиційно є система оподаткування доходів громадян. Діюча в Україні шкала оподаткування доходів фізичних осіб, по суті, є пласкою (хоча й передбачає незначне одноступеневе підвищення ставки податку), що сприяє нерівномірності й несправедливості розподілу податкового навантаження, за якого основними платниками податків є середньо- та низькодохідні групи населення. У більшості розвинених країн світу діє прогресивна шкала, яка дозволяє основний податковий тягар перекласти на більш забезпечені прошарки суспільства, – таким чином принцип прогресивності гарантує певне вирівнювання доходів населення. Не спрацьовують також інші можливі механізми обмеження диференціації за доходами: податок на нерухомість, на предмети розкоші, оподаткування угод з високовартісним майном (автомобілі, яхти тощо).

На сучасному етапі найважливішими кроками у сфері політики доходів мають стати:

- удосконалення порядку встановлення на основі прожиткового мінімуму розміру державних соціальних гарантій; чітке узгодження цього порядку із пріоритетами соціально-економічного розвитку;
- поетапне економічно обґрунтоване підвищення мінімальної заробітної плати й підтримання її випереджального зростання порівняно з іншими мінімальними соціальними гарантіями, визначення чіткого терміну встановлення розміру тарифної ставки I розряду ЄТС на рівні мінімальної заробітної плати, як це передбачено законодавством про оплату праці;
- подальше вдосконалення Єдиної тарифної сітки та відповідне підвищення доходів працівників бюджетної сфери згідно з Концепцією удоско-

налення оплати праці працівників бюджетної сфери, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2011 р.;

- проведення державного обстеження великих підприємств різних форм господарювання для подальшого розроблення методичних рекомендацій щодо впровадження цілісної системи мотивації праці, яка забезпечить встановлення залежності оплати праці від її результату і конкурентоспроможності підприємства;

- упровадження єдиних уніфікованих показників оцінки діяльності підприємств щодо оплати праці й соціального партнерства (незалежно від форм власності) державними органами та органами місцевого самоврядування, на території яких розміщене дане підприємство;

- упровадження пакету змін до Податкового кодексу України, який передбачатиме, зокрема, поглиблення прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, запровадження податку на розкіш, зміни в оподаткуванні нерухомості тощо.

1.5.4. Продовження реформ у сфері соціальної підтримки та соціального страхування

Серед пріоритетів соціальної політики на першому плані залишається виконання державних соціальних зобов'язань, передусім реалізація на належному рівні програм соціальної підтримки та реформування соціальної підтримки населення згідно з Програмою економічних реформ на 2010–2014 роки, а також соціальних ініціатив Президента України.

Сьогодні програмами соціальної підтримки охоплено майже 60% домогосподарств України. Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення у 2012 р. становили 125,3 млрд грн, або 25,4% загального обсягу видатків зведеного бюджету України. Важливим завданням державної соціальної політики є підвищення ефективності програм соціальної підтримки, посилення їхнього адресного спрямування на підтримку вразливих верств населення, впровадження заходів для соціальної адаптації сімей і дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, упровадження сучасного інструментарію для моніторингу та оцінювання програм соціальної спрямованості.

У межах реалізації Національного плану дій у 2012 році виконувалися завдання щодо посилення адресності та обґрунтованості надання соціальної підтримки громадянам і супроводження соціально вразливих сімей. Для цього здійснювалися заходи щодо:

- застосування нових підходів до оцінювання доходів громадян, які претендують на одержання соціальної допомоги для малозабезпечених сімей;

- створення єдиної бази даних одержувачів усіх видів соціальної підтримки, єдиного інформаційного середовища для органів праці та соціального захисту населення;

- оптимізації систем соціальної допомоги та соціальних послуг задля досягнення ліпшої взаємодії між ними та посилення позитивного соціального впливу на вразливі верстви населення;

- удосконалення інституту державних соціальних інспекторів;

- розроблення та запровадження системи моніторингу та оцінки програм соціальної підтримки.

У межах виконання завдань щодо вдосконалення інституту державних соціальних інспекторів, а також реалізації ініціативи Президента України «Модернізація роботи соціальних служб» було збільшено на 12 тис. осіб чисельність соціальних працівників, на яких покладено функції з раннього виявлення та своєчасного надання соціальних послуг сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Здійснюються заходи щодо забезпечення належної кваліфікації фахівців із соціальної роботи завдяки навчальним семінарам і тренінгам. Проводиться робота з підбору кадрів та організації робочих місць для фахівців із соціальної роботи в районних, міських центрах і філіях районних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді.

Станом на початок 2013 р. працює 10,5 тис. таких фахівців (усього в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді нараховується 14,8 тис. спеціалістів), які, починаючи з липня, відвідали 1,2 млн сімей із дітьми, здійснивши у 518 тис. сімей оцінку потреб у соціальних послугах. 109 тис. сімей визнано такими, що перебувають у складних життєвих обставинах (порівняно з 2011 р. цей показник збільшився майже втричі), і 55 тис. сімей взято під соціальний супровід. Для забезпечення діяльності фахівців із соціальної роботи у 2013 р. в державному бюджеті передбачено додаткові кошти у сумі 430,9 млн грн.

Заходи щодо впровадження нових підходів до оцінювання доходів громадян, які претендують на одержання соціальної допомоги, реалізовувалися за підтримки Проекту Світового банку щодо вдосконалення системи соціальної допомоги. Зокрема, було розроблено методологію оцінювання доходів громадян, які звертаються за призначенням соціальної допомоги; проекти нормативних актів, що регламентують новий порядок призначення соціальної допомоги з використанням розробленої методології; порядок упровадження.

Ціла низка ініціатив Президента України стосувалася підвищення розміру соціальних виплат та інших видів підтримки для соціально вразливих категорій населення – інвалідів війни, малозабезпечених сімей, дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування, інвалідів, дітей, хворих на дитячий церебральний параліч, психічно хворих тощо.

Водночас кроки у сфері соціальної допомоги досі орієнтовані більше на подолання наслідків, а не на створення сприятливих умов для попередження або самостійного подолання громадянами негативних наслідків соціальних ризиків. Досі зберігаються проблеми надмірної розгалуженості системи пільг, зокрема встановлення пільг за професійною (службовою) ознакою, неврегульованим залишається питання щодо прав на пільги: вони є конституційним правом на соціальний захист чи компенсатором занижених соціальних стандартів.

2013 рік має стати переламним щодо зміни застарілих підходів, зокрема в частині призначення пільг і компенсацій, з їх заміною на інші механізми соціального захисту, що вимагає розв'язання низки завдань:

- упровадити на принципах адресності нові підходи під час надання всіх видів соціальної допомоги (за винятком допомоги при народженні та усиновленні дитини, інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам);
- удосконалити систему контролю за додержанням законодавства у сфері соціальної підтримки та надання соціальних послуг громадянам;

- посилити адресність надання пільг громадянам, які мають на них право за професійною ознакою;
- забезпечити розроблення та ухвалення закону України про внесення змін до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні гарантії» щодо уточнення термінології стосовно державних соціальних стандартів;
- врегулювати питання нормативного забезпечення диверсифікації надавачів соціальних послуг шляхом залучення до цього процесу недержавних організацій на конкурсних засадах.

У 2012 р. було зроблено важливі кроки щодо виконання завдань Програми економічних реформ стосовно реформування системи пенсійного страхування.

З метою вирівнювання розмірів пенсій (незалежно від часу виходу на пенсію) в межах соціальних ініціатив Президента України проведено актуалізацію зарплатної бази для нарахування пенсій, призначених до 2008 р.

На виконання соціальних ініціатив Президента України та відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про підвищення рівня соціального захисту населення» від 23 квітня 2012 р. № 327 у 2012 р. органи Пенсійного фонду України здійснили перерахунок пенсій для 12,9 млн осіб.

Загалом із початку року середній розмір пенсії збільшився на 217,45 грн і на 1 січня 2013 р. досяг 1470,73 грн. Чисельність пенсіонерів, які отримують виплату менше 1000 грн, скоротилася до 2,4 млн (на початок року – 7,6 млн осіб). Підвищено пенсії для 135 тис. інвалідів війни, 4,3 млн дітей війни та 323 тис. членів сімей померлих військовослужбовців.

Разом з тим розмір пенсій залишається незадовільно низьким: на 1 січня 2013 р. середня пенсія становить 1470,73 грн; 8,8 млн осіб (64,7% від загальної кількості) отримують менше 1300 грн, а кількість пенсіонерів із пенсією, меншою за 1 тис. грн, становить 2,4 млн осіб.

Завдяки вжиттю заходів пенсійної реформи стабілізувалася чисельність пенсіонерів. З часу набрання чинності Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» правом виходу на пенсію в 55 років (за умови звільнення з роботи й часткового скорочення розміру пенсії) скористалися лише 7% жінок, які досягли цього віку. Крім того, почала зростати чисельність громадян, які відстрочили час виходу на пенсію задля отримання підвищення розміру пенсії за місяці страхового стажу після досягнення пенсійного віку.

Відчутні також перші фінансові результати пенсійної реформи. Фактичні видатки на пенсійні виплати за рік становили близько 235 млрд грн (понад 15% ВВП). При цьому видатки Державного бюджету України на покриття дефіциту Пенсійного фонду України за 2012 р. становили 15,3 млрд грн, що на 2,4 млрд грн, або на 13,7%, менше, ніж у 2011 р. Головною проблемою подальшого збільшення власних надходжень до пенсійної системи в умовах сповільнення темпів економічного зростання залишається скорочення чисельності найманих працівників підприємств, установ, організацій, які є основним контингентом загальнообов'язкового державного соціального страхування. Чисельність застрахованих осіб продовжує скорочуватися і вже зрівнялася з чисельністю пенсіонерів (13,6 млн осіб).

На фінансове забезпечення пенсійної системи негативно впливають масштабна неформальна зайнятість, поширена практика приховування частини зарплат через виплати «в конвертах» і мінімізація зобов'язань зі сплати соціальних внесків. Близько чверті застрахованих осіб сплачують внески в розмірі не вище мінімального.

Невирішеними залишилися також основні проблеми:

- наявність численних пенсійних пільг за професійною та соціальною ознаками, які ставлять під сумнів справедливість пенсійної системи, дестимулюючи участь у ній;

- низький рівень залучення населення до пенсійного страхування: внески сплачують лише три чверті зайнятих, до того ж унаслідок високого рівня тінізації зайнятості й доходів майже третина застрахованих осіб сплачує пенсійні внески із зарплати, яка не перевищує мінімальну;

- недостатня диверсифікованість механізмів пенсійного забезпечення. В Україні повною мірою функціонує лише солідарний рівень пенсійного страхування, тоді як запровадження II рівня (обов'язкової накопичувальної системи) постійно відкладається, а розвиток добровільного пенсійного забезпечення гальмується нерозвиненістю фондового ринку, низьким рівнем доходів громадян і недовірою населення до фінансових інститутів.

Реформа майже не зачепила й інші вади пенсійної системи, з-поміж яких складність, запутаність і непрозорість пенсійного законодавства, недостатнє запровадження страхового принципу (що порушує принцип соціальної справедливості при призначенні пенсій і зумовлює у край низьку особисту зацікавленість громадян у майбутньому пенсійному забезпеченні), недосконале фінансове адміністрування тощо.

Отже, **головними завданнями у сфері продовження пенсійної реформи є:**

- ревізувати і вдосконалити пенсійне законодавство, яке повинне мати за мету стабілізацію фінансового стану Пенсійного фонду України (насамперед завдяки забезпеченню поступового переведення фінансування пенсійних схем для працівників пільгових категорій із солідарної системи до корпоративних пенсійних фондів);

- забезпечити реалізацію принципу соціальної справедливості – рівність умов обчислення розміру пенсій незалежно від року їх призначення;

- удосконалити систему адміністрування доходів пенсійної системи, зокрема завдяки підвищенню рівня платіжної дисципліни роботодавців при сплаті єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

- підвищити особисту відповідальність громадян за власні пенсійні накопичення, визначити дату запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи та розробити комплементарну нормативну базу.

1.5.5. Завдання реформування системи охорони здоров'я

Пріоритетність розвитку та реформування вітчизняної сфери охорони здоров'я обумовлена високою чутливістю сучасного суспільства до становища у цій сфері, якісне поліпшення якого не лише безпосередньо впливатиме на поліпшення умов та якості життя широких верств населення,

а і водночас сприятиме зменшенню витрат громадян на отримання неякісних послуг з охорони здоров'я, втрат суспільства від погіршення якості людського капіталу.

Наявні проблеми системи охорони здоров'я в Україні мають багатоаспектний комплексний характер, що обумовлює необхідність оновлення політики охорони здоров'я, розроблення та реалізації нових стратегій і програм. Завдання для національної системи охорони здоров'я в умовах економічної нестабільності мають визначатися сучасними українськими реаліями затяжної медико-демографічної кризи, економічною ситуацією в країні, реальним станом медичної сфери й одночасно відповідати міжнародному баченню шляхів розвитку медицини, постійно вдосконалюватися та оновлюватися відповідно до суспільних змін і наукових досягнень. Успішна боротьба з реальними загрозами для здоров'я населення обумовлюється застосуванням інтегрального міжсекторального підходу на програмно-цільовій основі. Вирішення проблем громадського здоров'я потребує поліпшення визначальних його детермінантів, скорочення поширеності чинників ризику, впровадження сучасних стратегій профілактики та формування здорового способу життя.

Нині потреби в амбулаторній терапевтичній і спеціалізованій консультативній допомозі не задовольняються в середньому на 47,0%; у реабілітаційному поліклінічному лікуванні – на 81,0%; в організації стаціонарів удома – на 71,1%; у швидкій медичній допомозі – на 32,5%; стаціонарному інтенсивному лікуванні – на 26,2%; у соціально-побутовому обслуговуванні – на 20,5%.

Диспропорційність у фінансово-організаційній структурі сфери охорони здоров'я виявляється у зміщенні акценту з первинної на вторинну і третинну ланки; в розподілі коштів між медичними закладами залежно від ресурсних показників (кількості ліжок, штатних посад тощо), що обумовлює екстенсивний розвиток цих закладів; кошторисному фінансуванні медичних закладів, яке призводить до відсутності мотивації їхнього керівництва до підвищення якості діяльності та ефективного використання фінансів.

Розвиток сфери охорони громадського здоров'я в Україні відбувається з урахуванням положень Європейської політики в охороні здоров'я «Здоров'я–2020», схваленої восени 2012 р. і зверненої до всіх структур державного управління та всього суспільства і на міжнародному, і на національному та місцевому рівнях.

У сучасних умовах перед системами охорони здоров'я поставили нові завдання зі зміцнення профілактичних служб, підвищення доступності та якості медичного обслуговування, вдосконалення первинної медико-санітарної допомоги, поліпшення кадрового забезпечення, скорочення нерівності та забезпечення справедливості в охороні здоров'я; завдання модернізації інфраструктури, її адаптації до потреб у наданні допомоги при хронічних неінфекційних хворобах.

Продовжується відпрацювання кроків щодо реформування вітчизняної сфери охорони здоров'я в пілотних регіонах. Формується розгалужена мережа первинної ланки медичної допомоги: створюються центри первинної медико-санітарної допомоги в усіх пілотних регіонах, відпрацьовуються нові механізми фінансування закладів охорони здоров'я, які дають змогу

розпорядникам коштів спрямовувати їх на найбільш нагальні потреби лікувальних закладів; задля наближення якісної медичної допомоги та раннього виявлення захворювань до населення сільських районів організуються виїзні консультації в селах пілотних регіонів.

У межах реалізації національного проекту «Нове життя» вже створено десять перинатальних центрів, де народилися понад 25 тис. дітей, триває робота з відкриття ще десяти. Створення високотехнологічних перинатальних центрів зменшує материнську й дитячу смертність, значно поліпшує якість медичного супроводу жінок та новонароджених.

За даними Держстату України, у 2012 р. в Україні зареєстровано найменший за останні 20 років рівень смертності дітей віком до одного року – вісім з половиною випадків на тисячу народжених живими.

Аналогічна тенденція показника материнської смертності, який у 2012 р. зменшився на 26% – до 12,48 на 100 тис. народжених живими.

Відбулися суттєві зміни у фармацевтичному секторі, зокрема встановлено граничні оптово-відпускні ціни, розширено перелік соціально орієнтованих ліків, зафіксовано диференційовані роздрібні надбавки до закупівельної ціни залежно від вартості лікарських засобів, запроваджено механізм визначення порівняльних (референтних) цін і відпрацювання механізму часткового відшкодування вартості ліків за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Запроваджено обов'язкову перевірку виробництва лікарських засобів на відповідність вимогам Належної виробничої практики (GMP) перед їхньою реєстрацією та перереєстрацією в Україні, що дасть змогу підвищити якість і доступність лікарських засобів для населення.

Водночас перетворення у сфері охорони здоров'я супроводжуються низкою негативних тенденцій, у т.ч.:

- перший етап реформування неоднозначно та переважно негативно сприйнятий медичною спільнотою;
- первинній ланці катастрофічно не вистачає кадрів, деякі населені пункти не мають жодного працюючого пункту медичної допомоги, а поліклінічна та стаціонарна допомога віддаляються від сільського населення на 30–40 км і більше;
- доступність медичної допомоги знижується через непередумані дії окремих посадових осіб, які зводять оптимізацію мережі закладів охорони здоров'я до ліквідації частини з них;
- служба швидкої медичної допомоги працює в умовах тотального недофінансування (особливо в непілотних регіонах), що, відповідно, призводить до погіршення показників її роботи (запізнення на виклики, неможливість надати потрібну допомогу, кадровий голод тощо).

Крім того, незважаючи на постійне підвищення посадових окладів протягом 2010–2012 рр., середня заробітна плата медичних працівників залишається однією з найнижчих по Україні. Так, у 2012 р. вона становила 2201 грн, що на 37% менше за середню заробітну плату у промисловості, на 63% менше, ніж у фінансовому секторі, на 13% – ніж у працівників освіти. За підсумками 2012 р. становище дещо поліпшилося. Водночас за 2012 р. середня заробітна плата по економіці зросла майже на 15%, а в галузі охорони здоров'я – на 23,8%.

Загострюється проблема забезпеченості кадрами, особливо на рівні первинної ланки: укомплектованість лікарями склала 80,6% (від 85,1% на рівні обласних лікарень до 69,2% у селищних лікарських амбулаторіях). Розрив між потребами за чисельністю населення та наявними штатними

посадами лікарів становить 47,1 тис. од. Особливо гострою ця проблема є для первинної ланки.

Через недофінансування поточних і капітальних видатків закладів охорони здоров'я доступність безоплатної медичної допомоги в повному обсязі за медичними стандартами стала неможливою. Вартість лікарських засобів та їх невідповідність стандартам якості створюють значні труднощі у призначенні адекватного лікування.

Для підвищення ефективності реформування системи охорони здоров'я необхідно вжити таких заходів:

- в усіх регіонах активізувати розширення мережі первинної медичної допомоги, зокрема забезпечити доступність закладів згідно з визначеним МОЗ України нормативом доступності, провівши (з урахуванням досвіду пілотних регіонів) реорганізацію первинної медичної допомоги та створивши центри первинної медичної допомоги як юридичні особи;
- продовжити укріплення первинної ланки надання медичної допомоги та популяризацію інституту сімейного лікаря, підвищити мотивацію медичних працівників для перекваліфікації за спеціальністю «сімейна медицина», у т.ч. завдяки реалізації місцевих програм стимулювання;
- модернізувати регіональні системи екстреної медичної допомоги на виконання ухваленого у 2012 р. Закону України «Про екстрену медичну допомогу» (в т.ч. затвердити регіональний план функціонування та розвитку системи екстреної медичної допомоги, а також регіональний план заходів на 2013–2014 рр. щодо будівництва, реконструкції, ремонту й утримання в належному стані вулиць і доріг, функціонування яких є пріоритетним для системи екстреної медичної допомоги), приділивши першочергову увагу розширенню мережі пунктів базування бригад та оновленню санітарного автотранспорту, у т.ч. за рахунок місцевих джерел;
- активізувати підготовку і затвердження медичних стандартів та уніфікованих клінічних протоколів для захворювань і станів, що найчастіше зустрічаються в роботі лікаря загальної практики – сімейної медицини, у практиці надання екстреної медичної допомоги;
- розпочати модернізацію вторинної (спеціалізованої) ланки медичної допомоги, зокрема в межах реалізації пілотного проекту щодо реформування системи охорони здоров'я у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях і м. Києві, у т.ч. завдяки апробації в окремих закладах охорони здоров'я нової моделі бюджетного фінансування на основі вартості медичної допомоги для груп пацієнтів, пов'язаних із певними захворюваннями;
- змінити принцип визначення нормативів забезпеченості закладів охорони здоров'я, насамперед штатними одиницями, лікарняними ліжками, що впливають на розрахунок фінансової забезпеченості у сфері охорони здоров'я;
- здійснити перехід до визначення обсягів ресурсного забезпечення закладів охорони здоров'я, що надають вторинну (спеціалізовану) медичну допомогу, на підставі планів-схем госпітальних округів, планів перспективного розвитку кожного закладу охорони здоров'я, результатів аналізу, оцінки медичних потреб і обсягу надання медичної допомоги, кадрового забезпечення;
- передати у власність відповідних територіальних громад державні заклади охорони здоров'я, що належать до сфери управління Мінінфра-

структури України, Міністерства охорони здоров'я України та надають медичну допомогу населенню, у т.ч. за професійною, не пов'язаною зі станом здоров'я людини ознакою;

- продовжити в межах національного проекту «Нове життя» – нова якість охорони материнства та дитинства» розбудову мережі сучасних перинатальних центрів (у кожному регіоні) для надання високоспеціалізованої медичної допомоги вагітним, породіллям і новонародженим;

- запровадити заходи щодо забезпечення населення доступними і якісними лікарськими засобами та виробами медичного призначення, в т.ч. у спосіб удосконалення нормативно-правової бази фармацевтичної галузі, її гармонізації з міжнародними та європейськими стандартами, надання підтримки вітчизняним виробникам лікарських засобів, стимулювання розроблення та виробництва основних лікарських засобів із застосуванням сучасних технологій для виробництва препаратів із вищим рівнем ефективності, модернізації технологічних процесів;

- внести на розгляд Верховної Ради України проекти законів України «Про особливості діяльності закладів охорони здоров'я» та «Про затвердження Загальнодержавної програми «Здоров'я–2020: український вимір»;

- розробити основні засади державної політики стосовно громадян похилого віку в Україні, які охоплюватимуть різні сфери життєдіяльності цієї категорії громадян (зайнятість, медицина, освіта протягом життя, соціальний захист) і регулюватимуть взаємодію медичних і соціальних служб (зокрема щодо надання хоспісної та паліативної допомоги).

1.5.6. Завдання політики підтримки сім'ї та дитини

3-поміж пріоритетів соціальної політики 2013 р. – забезпечення інтересів дитини, що є логічним продовженням політики щодо сім'ї та дитинства, розпочатої в 2012 р., та стало предметом нових соціальних ініціатив Президента України, проголошених у лютому 2013 р. Першочергову увагу приділено забезпеченню прав дитини у процесі адміністративної реформи та побудови нової системи соціальної роботи; підвищенню ефективності відповідної діяльності місцевих органів виконавчої влади; збільшенню охоплення дітей дошкільною та позашкільною освітою; реалізації права дитини на виховання в сім'ї, права на здоров'я, освіту і розвиток тощо. Прикладом є прогрес у сфері соціального захисту дітей і сімей з дітьми: підвищено розмір державної допомоги при народженні та при всиновленні дитини, збільшено виплати й усунуто дискримінацію у фінансуванні утримання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, сформовано мережу реабілітаційних установ, закладів соціального захисту і соціального обслуговування сімей у складних життєвих обставинах тощо.

Проте актуальним залишається питання щодо підвищення ефективності діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів опіки та піклування, спрямованої на профілактику соціального сирітства і підтримку сімей із дітьми у складних життєвих обставинах, упровадження нових технологій соціальної роботи з такими дітьми і сім'ями. Нові соціальні ініціативи створюють умови для подальшого вдосконалення державної політики у сфері захисту дітей і сімей, посилюють захист прав дітей і забезпечення їхніх інтересів.

Чітка орієнтація державної політики на забезпечення належних умов для дитини і сім'ї з дітьми є стратегічною інвестицією в розвиток України XXI ст. Її головна мета – відновити здатність сімей надавати дітям якісну освіту, забезпечувати їм усебічний фізичний і творчий розвиток, а також створити підстави для виховання всіх дітей (незалежно від віку, стану здоров'я та інших обставин) у сімейному середовищі. Задля реалізації у повному обсязі цієї мети передбачається:

- підвищити доходи кожної малозабезпеченої сім'ї до кінця 2013 р. на 619 грн, а у 2014 р. – на 976 грн (порівняно з 2012 р.) До кінця 2014 р. має бути скасовано гарантований рівень прожиткового мінімуму на дітей, встановлений для призначення допомоги дітям із малозабезпечених сімей, що поліпшить становище 245 тис. дітей;
- збільшити розмір допомоги по догляду за дитиною з інвалідністю (з найтяжчим ступенем втрати здоров'я) на 25%, що дасть змогу поліпшити становище 15 тис. дітей з інвалідністю;
- забезпечити захист права дітей з інвалідністю на виховання в сім'ї, у т.ч. у спосіб створення розгалуженої системи центрів денного перебування дітей із вадами розвитку (із залученням фахівців-реабілітологів);
- створити умови для всебічного розвитку й доступу до всіх сфер суспільного життя дітей з особливими потребами, стовідсотково забезпечивши їх засобами реабілітації, протезно-ортопедичними виробами, засобами спілкування та обміну інформацією;
- створити дієву систему медико-соціальної реабілітації дітей, стан яких потребує ранньої корекції, включаючи своєчасне виявлення та постійний медичний супровід таких дітей, а також психологічну підтримку їхніх батьків;
- знизити рівень відмов матері від дитини у пологовому будинку завдяки подальшому створенню розгалуженої системи центрів матері й дитини, де надаватиметься відповідна підтримка, яка забезпечить матір з дитиною тимчасовим житлом, соціальним супроводом;
- забезпечити право на освіту:
 - створити 100 тис. нових місць у дошкільних навчальних закладах;
 - сприяти відновленню роботи та відкриттю нових закладів позашкільної освіти і дозвілля для дітей (гуртків, секцій, творчих майстерень тощо);
 - приділити увагу належному забезпеченню права на освіту дітей з вадами зору, забезпечивши їх сучасними підручниками та засобами доступу до інформації;
 - започаткувати програму «Інтелектуальне майбутнє України» – для найобдарованіших дітей країни, які зможуть поглиблювати свої знання під супроводом науковців і провідних фахівців;
 - організувати для обдарованих дітей (у системі Малої академії наук України) на постійній основі роботу обласних і республіканських літніх шкіл для обдарованих учнів із залученням до їхньої роботи провідних фахівців і вчених задля створення умов для всебічного розвитку дітей та їхнього оздоровлення;
- відновити діяльність закладів спортивно-оздоровчого спрямування, модернізувавши спортивні майданчики 28,5 тис. загальноосвітніх і дошкільних навчальних закладів.

Усебічне забезпечення прав дитини вимагає зворотного зв'язку між дитиною та фахівцем: задля цього створюється Всеукраїнська «гаряча» телефонна лінія з питань захисту сімей із дітьми, яка буде оперативно приймати і організовувати термінове реагування органів державної влади й установ на порушення прав дітей, випадки насильства над дітьми.

1.5.7. Розвиток житлової політики

Забезпечення житлом залишається найбільш гострою соціальною проблемою в Україні, яка потребує негайного пошуку ефективних шляхів щодо забезпечення реалізації конституційних прав громадян на гідні умови проживання та доступ до якісних житлово-комунальних послуг. Активна житлова політика сприятиме поліпшенню демографічної ситуації, більш динамічному розвитку економіки, скороченню проявів соціального відторгнення в суспільстві.

У 2012 р. в Україні було продовжено роботу щодо розв'язання житлових проблем громадян. За рахунок коштів державного бюджету 2012 р. прийнято в експлуатацію 68,4 тис. м² загальної площі житла (0,6% від загального обсягу), що на 5,0% менше рівня відповідного періоду попереднього року. Загалом за 2012 р. в Україні було прийнято в експлуатацію 10749,5 тис. м² загальної площі житла, з яких 66,7% – в *одноквартирних будинках*. За різноманітними механізмами державної підтримки громадян у забезпеченні житлом («Доступне житло 70/30», «молодіжне кредитування під 3% річних», «здешевлення іпотеки 3% + 13%») отримали змогу поліпшити свої житлові умови 4039 сімей.

Запроваджено механізм здешевлення вартості іпотечних кредитів, який дає можливість громадянам отримати кредит під 3% річних – 1233 сімей скористалися цим механізмом. На кінець 2012 р. нараховувалося понад 19 тис. кандидатів на отримання таких кредитів. 1231 сім'я отримала кредити на придбання житла за підтримки Державної іпотечної установи. Державним фондом сприяння молодіжному житловому будівництву надано 361 пільговий кредит у межах програми молодіжного житлового кредитування. 998 пільгових кредитів надано індивідуальним сільським забудовникам на будівництво індивідуального житла та 3220 – на газифікацію садиб.

Під час реалізації соціальних ініціатив Президента України затверджено Порядок здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов, у спосіб відшкодування частини процентів за кредитами (постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2012 р. № 343).

Проте житлова криза не втратила своєї гостроти. Обсяги державної допомоги громадянам, які потребують поліпшення житлових умов, є недостатніми, до того ж наявні житлові програми в їхньому нинішньому вигляді розраховано на сім'ї з досить високими статками. Тому вони залишаються недоступними для більшості українських сімей, які потребують поліпшення житлових умов. Через високий рівень комерціалізації житлового будівництва ринкова вартість житла значно випереджає рівень платоспроможності населення. Жорсткі умови банків перешкоджають пересічним громадянам скористатися механізмом іпотечного кредитування, обсяги якого є незначними.

Продовження реалізації житлової політики в напрямі створення системи забезпечення населення доступним житлом передбачає багатоваріантність механізмів фінансово-кредитної підтримки окремих категорій громадян. Необхідно підвищити соціальну ефективність державних житлових програм і забезпечення доступності житла для сімей із середньостатистичними статками, зокрема:

- завершити розроблення Закону України «Про основні засади державної житлової політики», яким буде визначено концептуальні засади державної житлової політики, закріплено основні організаційні й фінансові принципи та механізми для вирішення житлових проблем населення;
- знизити вартість будівництва, переглянути мінімальні стандарти забезпечення житлом, реформувати механізм державного обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов;
- завершити формування єдиного реєстру громадян, які потребують поліпшення житлових умов, запровадити механізм фінансового моніторингу домогосподарств, які перебувають у квартирній черзі;
- збільшити обсяги державних видатків на житлове будівництво та розвиток сектору доступного орендного житла;
- розвивати малоповерхове будівництво і створювати молодіжні житлові комплекси (кооперативи) із залученням молоді до спорудження власного житла, передусім у сільській місцевості та в регіонах;
- фінансувати за рахунок бюджетних коштів інженерно-транспортну й соціальну інфраструктуру на земельних ділянках, відведених під будівництво доступного житла;
- запроваджувати різноманітні програми іпотечного кредитування (регіональні програми за участю іноземних банків тощо). Найбільший інтерес становлять регіональні програми іпотечного кредитування, які мають соціальний характер і дають певні результати з розширення можливостей цільових категорій населення щодо поліпшення житлових умов. Основною перевагою таких програм є орієнтація на специфіку регіону й потреби громадян;
- запровадити комплекс нормативно-правових і фінансових заходів, що передбачає формування нового сегмента житла економ-класу;
- забезпечити розвиток системи найму житлових приміщень для сімей, що перебувають на квартирному обліку, у т.ч. у спосіб будівництва муніципального житла економ-класу, яке не підлягає подальшій приватизації квартиронаймачами.

1.5.8. Міграційні процеси та міграційна політика

Високий рівень відкритості економіки України, розширення участі в інтеграційних процесах обумовлюють активне включення нашої країни у міграційні потоки.

Традиційно значним чинником є високий рівень трудової міграції з України. До заробітків за межами держави залучено щонайменше 2,5–3 млн осіб. Завдяки трудовій міграції послаблюється напруження на ринку праці, забезпечується добробут багатьох родин. Разом з тим вона спричиняє

зменшення трудового потенціалу країни, посилення інфляційних тенденцій та зростання імпорту, руйнування сімейних взаємин тощо.

Однією з найгостріших проблем, пов'язаних із трудовою міграцією, є відсутність належного соціального захисту працівників-мігрантів. У зв'язку з цим захист прав та інтересів громадян за кордоном, вирішення проблем їхнього соціального забезпечення у спосіб укладення міждержавних угод із країнами перебування завжди були пріоритетами міграційної політики України.

Суттєвими є також питання, пов'язані з урегулюванням імміграції в Україну. У 2012 р. відбувся різкий сплеск міграційного приросту населення країни. За 2012 р. перевищення кількості прибулих над чисельністю вибулих становило 61,8 тис. осіб проти 17,1 тис. осіб за 2011 р. При цьому кількість прибулих до України за 2012 р. перевищила відповідний показник 2011 р. понад удвічі, тоді як кількість вибулих майже не змінилася.

Загалом станом на початок 2012 р. на обліку в органах внутрішніх справ перебувало понад 310 тис. іноземців, переважно громадян країн колишнього СРСР. На початок 2013 р. було зареєстровано 2609 осіб, визнаних біженцями. За даними Міністерства освіти і науки України, на початок 2011/2012 навчального року у вищих навчальних закладах України навчалось майже 43 тис. іноземних студентів, причому їх чисельність щорічно зростає.

За даними Державної служби зайнятості України, кількість іноземців, які тимчасово працюють в Україні, становила на початку 2013 р. 7,5 тис. осіб. Цей показник залишається помітно меншим, ніж у 2009 р., коли було досягнуто максимального рівня (12,4 тис. осіб). Найбільші групи трудових іммігрантів зайняті у таких видах діяльності, як торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку (21,7%), будівництво (17,5%), переробна промисловість (17,0%).

Органами Міністерства внутрішніх справ України також щорічно затримується 14–15 тис. нелегальних мігрантів. Більшість із них – громадяни колишніх радянських республік, головним чином Російської Федерації, Узбекистану, Азербайджану, Молдови, Грузії, Вірменії.

Протягом 2011–2012 рр. набула чинності низка базових законів, які регулюють міграційну сферу, зокрема Закони України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI та «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 р. № 3671-VI. Задля їх імплементації було оновлено відповідні частини чинного законодавства та розроблено необхідні підзаконні акти. Проте проблема неузгодженості різних законодавчих актів збереглася, що потребує додаткових зусиль для практичної реалізації нових ухвалених законів.

Протягом 2012 р. міністерства та відомства працювали над виконанням положень затвердженого у 2011 р. Плану заходів з реалізації Концепції міграційної політики, продовжується розбудова Державної міграційної служби України.

Найважливішими нормативно-правовими актами з питань міграційної політики, ухваленими у 2012 р., стали Концепція створення єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 р.; Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України

від 21 березня 2012 р., Національна стратегія профілактики соціального сирітства на період до 2020 року, затверджена Указом Президента України від 22 жовтня 2012 р. (у якій, зокрема, ставиться завдання соціального супроводу дітей, батьки яких є трудовими мігрантами).

Концепція створення єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами визначає підходи до формування та створення інформаційно-аналітичної системи, яка дасть можливість автоматизувати процеси діяльності Державної міграційної служби України, здійснювати обмін інформацією з іншими органами державної влади для забезпечення реалізації ними державної політики у сфері міграції, а також сприятиме удосконаленню системи державного управління міграційними процесами відповідно до міжнародних стандартів у сфері реалізації прав людини.

Метою Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року є запобігання торгівлі людьми, підвищення ефективності переслідування осіб, які вчиняють пов'язані з нею злочини або сприяють їх вчиненню, а також захист прав осіб, постраждалих від торгівлі людьми, та надання їм допомоги. Визнається важливість налагодження співпраці державних установ із громадськими організаціями, зокрема щодо організації інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення, підвищення професійного рівня спеціалістів, які надають допомогу особам, постраждалим від торгівлі людьми, проведення постійного моніторингу ефективності заходів, спрямованих на протидію торгівлі людьми.

У сучасних умовах важливим завданням є формування національної міграційної політики, що передбачатиме поєднання заходів щодо повернення населення (у т. ч. українців, які тривалий час працюють за кордоном) до України та оптимізації зовнішніх міграційних припливів. Державна політика щодо регулювання зовнішніх трудових міграцій має спиратися на комплекс заходів, спрямованих на забезпечення і зворотності зовнішніх трудових поїздок, і соціальної захищеності українських працівників за кордоном, якнайширше залучення коштів, що надходять від трудових мігрантів, в економіку України, і на поліпшення можливостей працевлаштування на внутрішньому ринку праці.

З огляду на зазначене для модернізації державної політики у сфері регулювання міграції необхідно:

- продовжити переговорний процес щодо укладання угод про соціальне та пенсійне забезпечення із країнами перебування численних контингентів українських працівників-мігрантів;
- активізувати роботу закордонних дипломатичних установ України з українськими працівниками-мігрантами, опрацювати питання запровадження інституційних механізмів відповідної взаємодії;
- поширювати інформацію щодо прав мігрантів серед українських працівників, що перебувають у країнах, з якими підписано угоди про працевлаштування та про соціальне забезпечення;
- заохочувати до участі в системі добровільного пенсійного страхування українських працівників, що перебувають у країнах, з якими відповідних угод немає, а також поширювати інформацію про її можливості та вигоди;
- формувати засобами державної та регіональної інформаційної політики відповідальну поведінку потенційних мігрантів (збереження ними

зв'язків із родиною та Батьківщиною, ретельна перевірка інформації про перспективне місце працевлаштування, законослухняність тощо);

- розробити й ухвалити державну програму повернення та реінтеграції довгострокових мігрантів, доповнивши її регіональними програмами, в яких передбачити надання мігрантам інформаційних і консультаційних послуг щодо започаткування й ведення бізнесу, працевлаштування загалом, психологічну допомогу особам, які її потребують, тощо;

- удосконалити вітчизняне законодавство, спрямоване проти расової та національної дискримінації, поширити його дію на негромадян, налагодити постійний моніторинг його виконання;

- створити механізми легалізації іммігрантів, які тривалий час перебувають у державі без визначеного статусу, проте працюють, мають сім'ї, не порушують законодавство;

- забезпечити гарантії повної реалізації права на вільне пересування й вибір місця проживання, зокрема усунути обмеження трудових, освітніх, соціальних та інших прав громадян та іноземців, які легально проживають у державі, пов'язані із сучасною системою реєстрації за місцем проживання;

- розробити спеціальні програми інтеграції іммігрантів та біженців в українське суспільство, де визначити основоположні принципи та цілі інтеграційного процесу, права та зобов'язання держави й іммігрантів у ньому, конкретні інтеграційні заходи та механізми їх здійснення;

- забезпечити рівний доступ іммігрантів до праці, сприяти реалізації цього права у спосіб контролю за виконанням відповідного законодавства, а також організації необхідного професійного навчання;

- забезпечити рівний доступ іммігрантів до освіти, яка є передумовою продуктивного працевлаштування, у спосіб недискримінації та запровадження адресних навчальних програм;

- сприяти вирішенню житлового питання іммігрантів, вивчити можливості поліпшення житлової ситуації мігрантів і біженців через кредитування, оренду із правом викупу, створення відомчого житлового фонду тимчасового розселення тощо;

- розробити й запровадити механізми стимулювання поселення мігрантів і біженців у депресивних районах;

- розробити й запровадити спеціальні навчальні програми для іммігрантів різного віку, спрямовані на опанування ними державної мови, вивчення історії та культури України, а також методи адаптації дітей і молоді з іммігрантських родин до української освітньої системи;

- забезпечувати постійний суспільний діалог із залученням і представників влади, експертів, і неурядових організацій з організаціями мігрантів в Україні та поза її межами;

- комплексно проаналізувати нормативно-правові акти, що становлять законодавчу базу управління міграційними процесами, для їх подальшої кодифікації та чіткого окреслення функцій і повноважень Державної міграційної служби України, що дасть змогу посилити її інституційну спроможність;

- забезпечити функціональну інтеграцію інформаційних ресурсів державних органів із питань міграційних процесів, надання Державній міграційній службі України інформації, необхідної для здійснення її повноважень.

1.6. ОСОБЛИВОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЗОВНІШНІХ РИЗИКІВ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.6.1. Бюджетна політика у 2012 р. і продовження реформування системи державних фінансів

Протягом 2012 р. Уряду вдалося продемонструвати певні позитивні результати у виконанні поточних завдань бюджетної політики, навіть попри те, що економічна ситуація виявилася гіршою від макроекономічного прогнозу, на базі якого було сформовано Державний бюджет України на 2012 рік і розроблено Основні напрями бюджетної політики на 2012 рік.

До головних досягнень у сфері фіскальної політики 2012 р. варто віднести такі.

1. Утримання позитивної динаміки зростання доходів бюджету попри актуалізацію низки негативних чинників. За даними Державної казначейської служби України, за 2012 р. до загального та спеціального фондів державного бюджету України надійшло 346,1 млрд грн (з урахуванням власних надходжень бюджетних установ і субвенцій із місцевого бюджету), що на 10,0% (на 31,4 млрд грн) більше, ніж за 2011 р. При цьому вдалося забезпечити зростання надходжень майже від усіх головних податків (рис. 9).

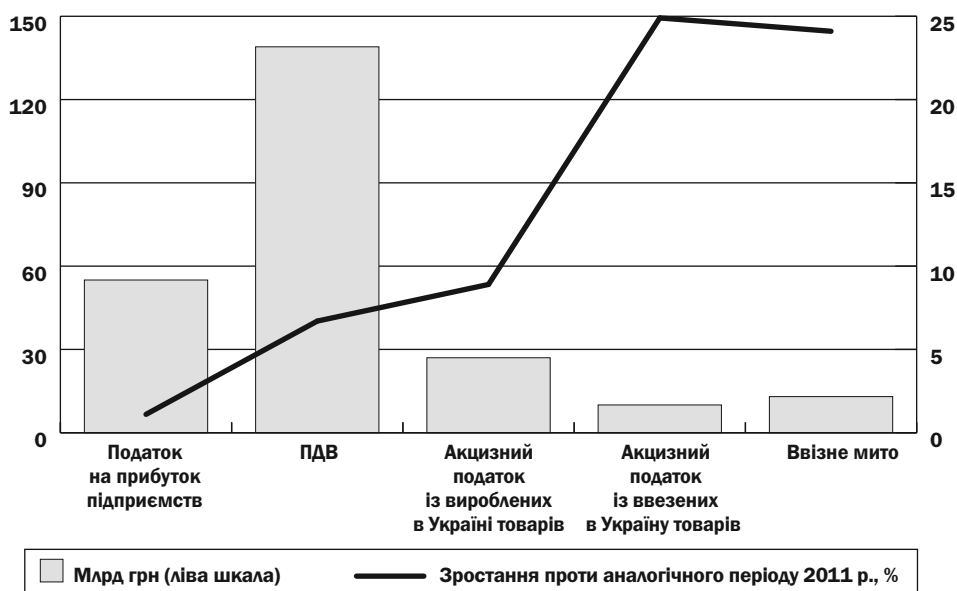

Рис. 9. Надходження основних податків до держбюджету у 2012 р.

2. Продовження налагодження партнерських відносин із бізнесом. Кроки, здійснювані в напрямі удосконалення системи автоматичного відшкодування ПДВ, скорочення звітності та створення можливості для її дистанційного подання, а також відкриття центрів обслуговування платників податків у різних регіонах України допомогли досягти належної сплати платежів до бюджетів усіх рівнів і зменшення ухилень від оподаткування. Також у 2012 р. Урядом здійснено понад 50% відшкодування податку на додану вартість в автоматичному режимі (за 2012 р. відшкодовано податку на додану вартість на суму 46 млрд грн, у т.ч. в автоматичному режимі – 23,2 млрд грн). Перевищення фактичних обсягів відшкодування над заявленими (43,3 млрд грн) свідчить про налагодження стабільності при вирішенні питань вчасного відшкодування податку.

3. Збереження послідовності в питанні фіскального стимулювання економіки. Попри складну ситуацію Уряд притримувався взятих зобов'язань щодо надання преференцій бізнесу для стимулювання зростання інвестицій і збільшення кількості робочих місць. Протягом року було реалізовано заплановане зменшення ставки податку на прибуток (до 21%), запроваджено нову, більш ліберальну, спрощену систему оподаткування.

Продовжено практику стимулювання розвитку пріоритетних видів економічної діяльності у спосіб надання цільових податкових пільг. Зокрема, надано пільги для суб'єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних сферах економіки, а також національний проект «Повітряний експрес»; запроваджено пільгові умови оподаткування податком на прибуток і ПДВ суб'єктів галузі інформаційних технологій; розширено сферу застосування пільг із податку на прибуток для готелів.

4. Зростання видатків соціального характеру, спрямованих на захист населення від наслідків економічної нестабільності. На відміну від більшості європейських країн, які скорочують соціальні видатки для вивільнення коштів на покриття збитків фінансової системи, Україна збільшила соціальну підтримку громадян, передусім незахищених верств населення. Показово, що найвищі темпи зростання в розрізі функціональної класифікації видатків державного бюджету за 2012 р. продемонстрували такі статті:

- видатки на духовний і фізичний розвиток – на 43,3% – до 5,5 млрд грн;
- видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення (без урахування видатків на покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду України для виплати пенсій) – на 30,9% – до 59,9 млрд грн (за 2011 р. порівняно з 2010 р. – на 7,2%);
- видатки на охорону навколишнього середовища – на 37,5% – до 4,1 млрд грн;
- видатки на охорону здоров'я – на 11,1% – до 11,4 млрд грн;
- видатки на освіту – на 11,1% – до 30,2 млрд грн.

5. Фінансування на належному рівні видатків на проведення Євро-2012. Значна частина прямих бюджетних видатків на проведення чемпіонату з футболу припала на початок 2012 р. У першій половині року Уряду вдалося профінансувати завершальну стадію підготовки та етап проведення чемпіонату.

6. Зменшення дефіциту Пенсійного фонду України. Завдяки цьому у 2012 р., як і у 2011 р., продовжилася тенденція щодо зниження потреби у видатках на покриття дефіциту ПФУ для виплати пенсій за рахунок коштів державного бюджету. У 2012 р. на ці цілі з державного бюджету було перераховано 15,3 млрд грн, тоді як за 2011 р. – 17,8 млрд грн, за 2010 р. – 26,6 млрд грн.

7. Своєчасне виконання боргових зобов'язань. Уряд своєчасно та в повному обсязі виконував свої зобов'язання щодо погашення та обслуговування державного боргу. За 2012 р. погашення державного боргу становило 68,1 млрд грн, ще 24,2 млрд грн було спрямовано на обслуговування державного боргу. При цьому Міністерство фінансів України і Національний банк України повністю і своєчасно здійснили у 2012 р. усі платежі за своїми зобов'язаннями перед Міжнародним валютним фондом: загальна сума платежів становила близько 3,8 млрд дол. США.

8. Проведення виплат щодо компенсації втрачених вкладів Сбербанку колишнього СРСР. За 2012 р. Ощадбанком виплачено громадянам 4,55 млрд грн, з яких перераховано на поточні рахунки вкладників у межах 1 тис. грн 4,11 млрд грн (компенсацію отримали 4 млн 393 тис. 662 вкладники) та проведено виплати 895 тис. 802 спадкоємцям вкладників (у межах 500 грн) на загальну суму 0,44 млрд грн.

Разом з тим через посилення дії негативних макроекономічних чинників, а також унаслідок недостатніх зусиль органів влади в окремих напрямках у 2012 р. спостерігалася низка несприятливих тенденцій у системі державних фінансів:

- темпи зростання доходів державного бюджету були нижчими від визначених відповідним законом, що зумовлено уповільненням економічного зростання та значно меншим за прогнозований фактичним Індексом споживчих цін (рис. 10). Загалом показник зростання доходів у 2012 р. зі змінами мав скласти 18,9%, фактично за 2012 р. порівняно з 2011 р. обсяги доходів зросли на 10% (приріст доходів у 2011 р. порівняно з 2010 р. складав 30,8%);

- необхідність вчасного проведення видатків за захищеними та пріоритетними статтями з урахуванням підвищених соціальних зобов'язань держави сприяла високим темпам зростання видатків, які в цілому за 2012 р. збільшилися на 18,7%. За 2011 р. порівняно з 2010 р. цей показник складав 9,8%. Як наслідок, при стриманій динаміці зростання доходів дефіцит державного бюджету у 2012 р. становив 53,4 млрд грн (рис. 11);

- дефіцит бюджету і значний обсяг державних боргових зобов'язань, які необхідно було погасити у 2012 р., призвели до необхідності активізації державних запозичень. За 2012 р. вони становили 109,8 млрд грн (у т.ч. випуск ОВДП на поповнення статутного капіталу НАК «Нафтогаз України» у сумі 6 млрд грн, ПАТ «Укргідроенерго» – у сумі 1 млрд грн). Як наслідок, номінальний обсяг державного боргу України за 2012 р. зріс на 41,9 млрд грн (11,7%) – до 399,2 млрд грн. Це відбулося за рахунок зростання внутрішнього боргу на 17,9% і зовнішнього боргу на 6,7% (рис. 12). Рівень прямого державного боргу до ВВП на кінець 2012 р. склав 28,3%, що на 0,9 в.п. більше, ніж на кінець 2011 р. (рис. 13);

- в умовах розширення пропозиції ОВДП банківська система переорієнтовує вкладення з кредитування в державні цінні папери. За даними НБУ, за 2012 р. приріст ОВДП у портфелі банків становив 7,9 млрд грн, або 13,5%;

- недостатньо ефективними є механізми забезпечення цільового використання коштів, які залишаються в розпорядженні підприємств унаслідок отримання податкових пільг, що призводить до необґрунтованих утрат бюджету за порівняно незначного ефекту окремих пільг для стимулювання економічного розвитку та структурних зрушень;

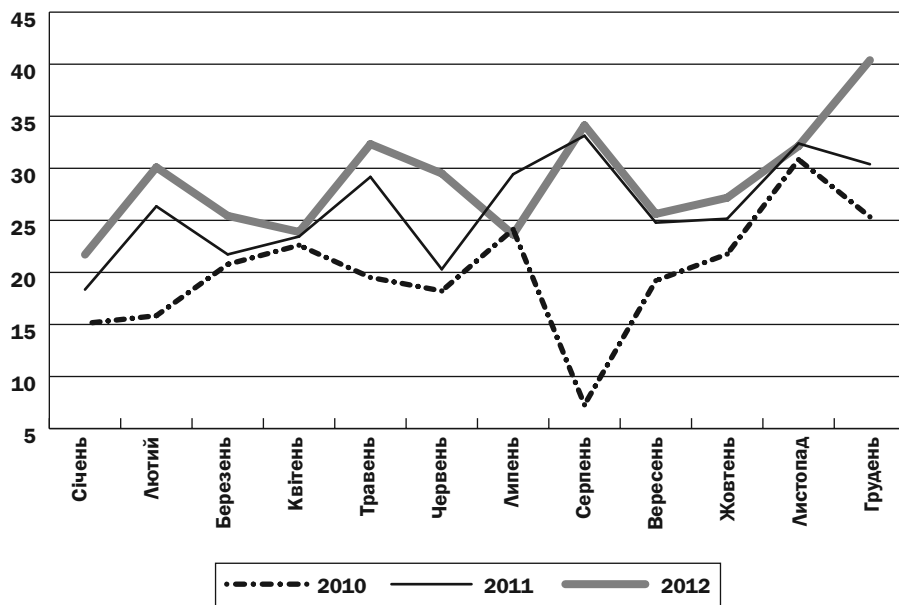

Рис. 10. Динаміка доходів Державного бюджету України протягом 2010–2012 рр., млрд грн

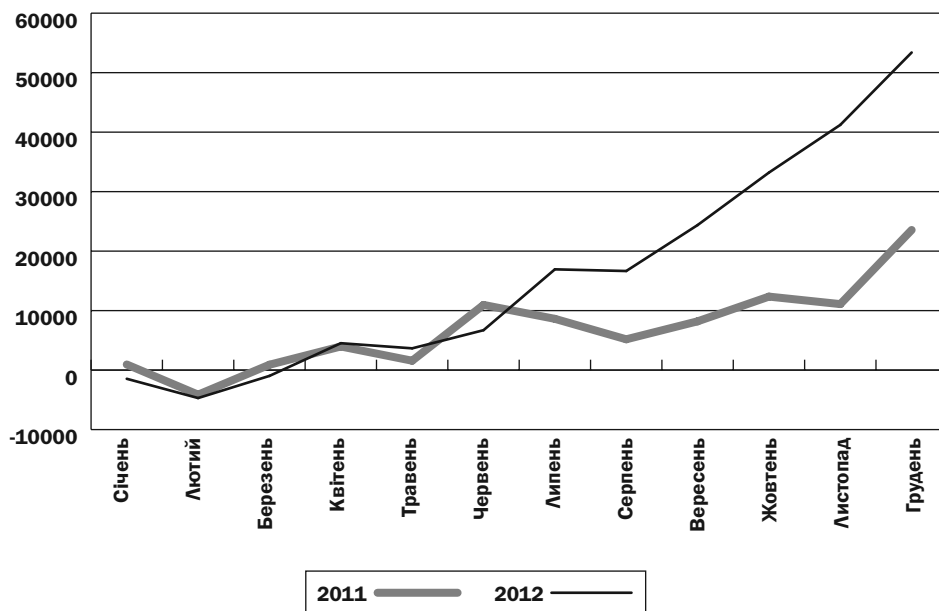

Рис. 11. Дефіцит Державного бюджету України у 2011–2012 рр. (кумулятивно)

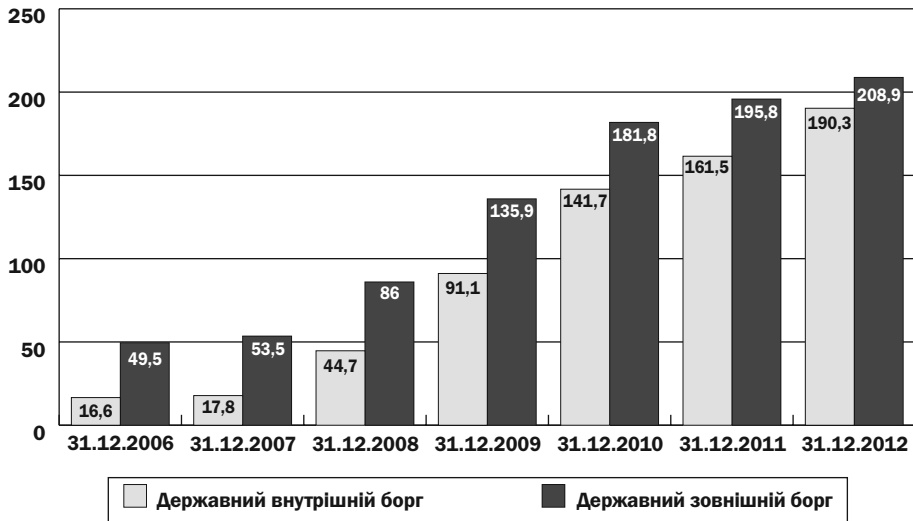

Рис. 12. Державний борг України, млрд грн

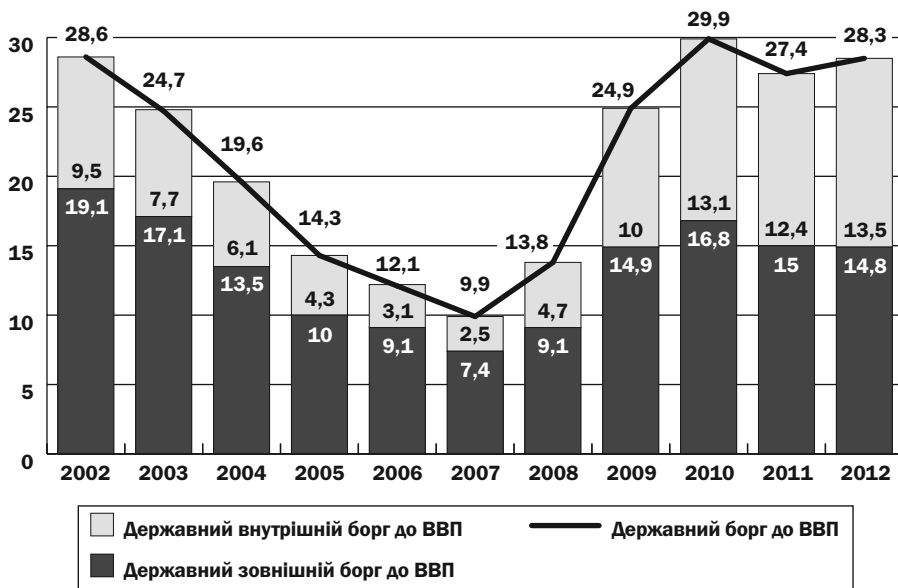

Рис. 13. Відношення державного боргу України до ВВП
(на кінець року), %

• попри те, що доходи місцевих бюджетів і трансферти з державного бюджету зросли, місцеві бюджети продовжують стикатися із проблемами під час збалансування своїх доходів і видатків. Станом на 1 січня 2013 р. Державна казначейська служба України надала місцевим бюджетам 41,9 млрд грн позик на покриття тимчасових касових розривів, що в 1,7 раза більше, ніж за 2011 р.

Незважаючи на наявність значних ризиків для системи державних фінансів, зумовлених негативним впливом на економіку України зовнішніх чинників, у 2012 р. було продовжено реалізацію інституційних перетворень у фіскальній сфері. Протягом року було здійснено низку важливих заходів у цьому напрямі.

1. Прийняття та введення в дію нової редакції Митного кодексу України та змін до Податкового кодексу України. Представники бізнесу, українські та іноземні експерти позитивно оцінили зміни до податкового та митного законодавства, відзначивши їх ліберальне спрямування, що наближає Україну в даній сфері до європейської практики. Запроваджені зміни переміщують акценти впливу від фіскального тиску, спрямовуючи увагу на боротьбу з корупцією і ухиленням від оподаткування. Завдяки цьому вдалося забезпечити зростання доходів без створення перешкод для легального бізнесу.

2. Подальше підвищення ефективності системи адміністрування податків, зборів та обов'язкових платежів в Україні. У 2012 р. Державною податковою службою України було вжито комплексних заходів щодо підвищення ефективності адміністрування податків, зокрема:

- забезпечено суспільне обговорення ініціатив у напрямі реформування податкової системи із бізнесом та інститутами громадянського суспільства;

- скасовано обмеження щодо добровільної реєстрації платником податку на додану вартість і зменшено строк реєстрації платників ПДВ з 10 до 5 робочих днів. У результаті утричі скоротився обсяг необхідних документів; жорстко лімітовані строки розгляду поданих платниками заяв;

- створено правові підстави та забезпечено повноцінне функціонування центрального офісу з обслуговування великих платників податків;

- забезпечено створення законодавчих підстав для проведення електронної перевірки;

- успішно здійснено перехід на нову модель спрощеної системи оподаткування. Кількість підприємств, що обрали спрощену систему оподаткування, зросла за 2012 р. на 221 тис. осіб, або на 21%, і станом на 1 січня 2013 р. становила 1272 тис. осіб;

- здійснено переорієнтацію роботи податкової служби на клієнтоорієнтований підхід у роботі із платниками завдяки створенню розгалуженої мережі із 470 центрів обслуговування платників податків з уніфікованими функціями: реєстрація, взяття на облік, консультації, прийом звітності тощо;

- створено сприятливі умови платникам податків для подання звітності в електронному вигляді, зокрема створено центр сертифікації ключів для забезпечення платників податків безкоштовними ключами електронного цифрового підпису (у 2012 р. за допомогою централізованої системи опрацьовано у 6,1 раза більше документів порівняно з 2011 р.);

- удосконалено систему автоматичного відшкодування ПДВ і реєстрації податкових накладних;

- запроваджено низку електронних податкових сервісів;
- запроваджено ризикоорієнтовану систему моніторингу, яка дає змогу ефективно виявляти ризики та схеми, не втручаючись у поточну діяльність добросовісних платників. Як результат – утричі скорочено кількість планових документальних перевірок платників податків (не більше 7,5 тис. перевірених підприємств).

3. Забезпечення функціонування підрозділів внутрішнього аудиту в усіх міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади. Система внутрішнього контролю дає змогу більш ефективно контролювати витрачання бюджетних коштів за допомогою зміщення акценту на попередження зловживань із покарання за вже скоєні правопорушення.

4. Запровадження перспективних законодавчих механізмів протидії ухилянням від сплати податків і неправомірному зменшенню податкових зобов'язань. Найбільш значними нововведеннями в цьому напрямі є такі: обмеження для фізичних (також для фізичних осіб-підприємців) та юридичних осіб максимальних лімітів готівкових платежів при розрахунках за товари (послуги) та надання податковій службі права здійснювати контроль за наявністю у підприємств платіжних терміналів і дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків.

5. Розширення спектра інструментів боротьби зі схемами мінімізації оподаткування. Зокрема, урядами України і Республіки Кіпр було підписано Конвенцію про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи та майно, що звужить можливості виведення капіталу з України та збільшить податкові надходження до бюджету (за оцінкою Міністерства фінансів України, на 1 млрд грн щорічно) завдяки запровадженню ставок оподаткування дивідендів, процентів, роялті та відчуження майна.

6. Створення Державного фонду регіонального розвитку. Цей крок було ініційовано Президентом України для забезпечення державної підтримки середньо- та довгострокових інвестиційних програм (проектів), спрямованих на розвиток регіонів. На законодавчому рівні було визначено модель функціонування зазначеного фонду, затверджено порядок використання його коштів і відбору інвестиційних програм (проектів), що можуть реалізовуватися за рахунок коштів фонду.

Із 2012 р. Державний фонд регіонального розвитку став невід'ємним складником державного бюджету.

7. Запровадження системи контролю ризиків, пов'язаних з управлінням державним боргом, що сприятиме прозорості боргової політики Уряду та місцевих органів влади. У 2012 р. Урядом затверджено Порядок здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з управлінням державним (місцевим) боргом, і встановлено обов'язкове затвердження Міністерством фінансів України та місцевими фінансовими органами програм управління боргом на відповідний рік та їх оприлюднення в місячний термін після початку відповідного бюджетного періоду.

8. Запровадження реєстру місцевих запозичень і гарантій. Порядок ведення Реєстру місцевих запозичень і місцевих гарантій затверджено Міністерством фінансів України в липні 2012 р. Нині на офіційному веб-сайті Мінфіну України розміщується інформація стосовно здійснення місцевих запозичень і надання місцевих гарантій.

9. Установлення переліку квазіфіскальних операцій і запровадження оцінки можливого впливу таких операцій на показники бюджету та визначення відповідальних за проведення такої оцінки. У серпні 2012 р. рішенням Уряду затверджено Перелік квазіфіскальних операцій і органів влади (управління), відповідальних за проведення оцінки можливого впливу таких операцій на показники бюджету. Із 2013 р. інформація про квазіфіскальні операції та оцінка можливого впливу таких операцій на показники бюджету в наступних бюджетних періодах подаватиметься разом із проектом закону про Державний бюджет України до парламенту.

10. Утворення Міністерства доходів і зборів України. Цей організаційний захід має оптимізувати організаційну структуру контролюючих органів держави для підвищення рівня економічності й ефективності стягнення податків та зборів і зниження фактичного фіскального тиску на бізнес.

Поряд із певними досягненнями слід зазначити, що частина заходів Національного плану дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» була не виконана або виконана формально. Зокрема, це стосується:

- розроблення нової системи стратегічного планування;
- законодавчого забезпечення затвердження Кабінетом Міністрів України планів міністерств – головних розпорядників коштів державного бюджету на плановий і наступні за плановим два бюджетні періоди;
- законодавчого визначення системи надання державної допомоги суб'єктам господарювання відповідно до принципів ЄС.

Це засвідчує необхідність подальшого розвитку реформи у сфері державних фінансів, що має бути враховано при формуванні бюджетної політики на 2014 і наступні роки.

Основними завданнями бюджетної політики у 2013 р. визначено:

- забезпечення стабільності державних фінансів;
- підвищення ефективності податкової політики відповідно до її пріоритетних завдань;
- підтримку регіонального економічного зростання;
- проведення подальшої роботи щодо інвентаризації та визначення головними розпорядниками бюджетних коштів пріоритетних державних (цільових) програм у відповідних сферах;
- посилення державного контролю за пріоритетним спрямуванням державних інвестиційних ресурсів на реалізацію соціальних та інфраструктурних проектів у регіонах і недопущення неефективного використання бюджетних коштів.

Реалізація бюджетної політики у 2013 р. спрямовується на забезпечення сталого розвитку національної економіки та продовження економічних реформ, підвищення стандартів життя і рівня добробуту громадян, сприяння збалансованому розвитку конкурентоспроможної економіки, забезпечення фінансової стабільності держави, підвищення ефективності виконання програм імпортозаміщення, розвиток виробництва вітчизняних товарів, забезпечення ефективного захисту внутрішнього ринку та підтримки експорту, модернізацію інфраструктури й базових секторів економіки, забезпечення екологічної безпеки, оптимізацію соціального захисту населення завдяки підвищенню його рівня та адресності.

1.6.2. Орієнтири бюджетної політики у 2014 р.

В умовах глобальної макроекономічної нестабільності, яка знижує потужність зовнішніх чинників економічного зростання, бюджетна політика в Україні має стати вагомим інструментом реалізації внутрішнього потенціалу зростання, продовження модернізаційних реформ.

У процесі підготовки Державного бюджету України на 2014 р. необхідно забезпечити ефективну реалізацію поточних завдань бюджетної політики, водночас зберігаючи високу динаміку реформ. При цьому держава має бути готовою до актуалізації ризиків сповільнення економічної динаміки та мати в розпорядженні відпрацьований пакет антикризових заходів, який дасть змогу в разі потреби у короткий термін задіяти додаткові важелі стабілізації ситуації, що забезпечить локалізацію потенційних проблем у системі державних фінансів і недопущення продукування ними деструктивних макроекономічних тенденцій.

Реалізація бюджетної політики на 2014 р. має спрямовуватися на активізацію процесів модернізації національного виробництва, визначених Програмою активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки, продовження здійснення комплексу заходів, спрямованих на поліпшення інвестиційного клімату в Україні, стимулювання експорту й реалізацію Державної програми розвитку внутрішнього виробництва і програм імпортозаміщення.

Пріоритетними завданнями у 2014 р. у сфері державних фінансів мають стати такі.

1. Зменшення дефіциту державного бюджету. В умовах реалізації модернізаційної стратегії можливим і доцільним для України може бути помірне дефіцитне фінансування інвестиційних видатків у прибуткові проекти і програми, що дасть змогу щонайменше повернути ресурси, залучені для їх фінансування.

2. Недопущення зростання податкового навантаження на бізнес. В умовах необхідності створення сприятливих умов для ведення бізнесу частка перерозподілу валового внутрішнього продукту через зведений бюджет не має перевищувати **30% ВВП (прогнозний показник на 2013 р. дорівнює 29,5% ВВП з урахуванням ВВП у сумі 1576,0 млрд грн).**

3. Збереження високого рівня інвестиційних видатків і видатків розвитку зведеного бюджету. Видатки розвитку зведеного бюджету й надання державних гарантій для реалізації **інвестиційних проектів мають складати не менше 5% ВВП.** При цьому зростання ВВП понад прогнозні показники забезпечить збільшення обсягів інвестиційних видатків. Такий показник інвестиційних видатків має стати усталеним орієнтиром при підготовці бюджету на 2014 р. і в подальшій перспективі.

4. Перегляд інвестиційних проектів, які підлягають фінансуванню з державного бюджету. Має бути забезпечено відбір таких проектів з огляду на їхню значущість.

Критеріями значущості таких видатків є:

- спрямованість на проекти, які в коротко- чи середньостроковій перспективі дадуть змогу зменшити видатки бюджету або збільшити його доходи (такими передусім є проекти з енергоефективності, освоєння альтернативних джерел енергії, диверсифікації поставок газу тощо);

- сприяння створенню якомога більшої кількості робочих місць, передусім у регіонах з ознаками депресивності;
- наявність значного мультиплікативного ефекту для економіки завдяки зниженню трансакційних, логістичних витрат тощо.

5. Забезпечення ефективності використання інвестиційних коштів бюджету. Протягом 2013 р. має бути сформовано інституційну базу ефективного відбору інвестиційних проектів для державного фінансування та фінансового супроводу їх виконання. Ідеться насамперед про утворення Державного банку розвитку, запуск механізму фінансування капітальних видатків головних розпорядників бюджетних коштів і суб'єктів господарювання у спосіб їх кредитування та випуск облігаційних позик під державні гарантії, удосконалення функціонування державного фонду регіонального розвитку, забезпечення під час реалізації національних проектів концентрації ресурсів із різних джерел – і приватних, і державних – на вирішенні стратегічно важливих завдань. З метою забезпечення ритмічності й наступності фінансування прогноз видатків за бюджетними програмами, які забезпечують протягом декількох років виконання інвестиційних програм (проектів), у тому числі тих, що здійснюються із залученням державою кредитів (позик) від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій, має здійснюватися у складі прогнозу Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди.

При цьому для підвищення ефективності здійснення бюджетних інвестиційних програм і проектів необхідно:

- удосконалити координацію дій центральних органів виконавчої влади у процесі формування та реалізації інвестиційних проектів;
- постійно застосовувати аналіз вигід і витрат як складник процесу оцінювання та відбору проектів, упровадити прозорі і стандартні методології оцінювання;
- упровадити методики оцінювання потенційних фіскальних ризиків для схем державно-приватного партнерства;
- здійснювати щорічні аудити для оцінки ефективності управління та виконання інвестиційних програм і проектів.

6. Удосконалення бюджетного планування. Основою середньострокового планування мають бути документи, що визначають напрями державної політики, які ґрунтуються на фінансовій оцінці можливостей держави щодо виконання прийнятих рішень, їх впливу на розвиток економіки. Розвиток середньострокового бюджетного планування потребує тісного взаємозв'язку прогнозних і програмних документів, взятих за основу державної економічної та соціальної політики, формування довгострокового економічного й демографічного прогнозів та оцінки впливу визначених ними тенденцій на бюджетні показники.

У 2013 р. мають бути розроблені концептуальні засади середньострокового бюджетного планування та визначені основні етапи переходу від річного до середньострокового планування державного бюджету.

У процесі переходу на середньострокове бюджетне планування важливою є консолідація зусиль Мінфіну України, Мінекономрозвитку України, головних розпорядників бюджетних коштів та інших учасників бюджетного процесу для вжиття заходів щодо:

- встановлення більш тісного зв'язку між стратегічним плануванням діяльності головних розпорядників бюджетних коштів і середньостроковим бюджетним плануванням. Головні розпорядники бюджетних коштів мають

суттєво підвищити якість планування своєї діяльності, прискорити процес оптимізації державних цільових програм і сконцентрувати бюджетні кошти на фінансуванні пріоритетних напрямів державної політики, реалізація яких дасть змогу забезпечити реформаційні зрушення у відповідних сферах і досягти максимальних результатів;

- використання переваг програмно-цільового методу щодо оцінки ефективності бюджетних програм у середньостроковій перспективі.

7. Оптимізація видатків на державне управління. Для цього необхідно вдосконалити розподіл і збалансування повноважень і функцій між територіальними підрозділами центральних органів виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування задля уникнення дублювання, спрощення системи управління та економії бюджетних коштів.

8. Підвищення видатків на забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави. Слід зосередити увагу на доведенні бюджетного фінансування сектору безпеки і оборони до оптимального рівня та забезпечити фінансування програм та планів реформування та розвитку Збройних Сил України.

Основні завдання фінансової політики у сфері оборони у 2014 р. мають бути зосереджені на удосконаленні організаційної та інституційної структури Збройних Сил України, оптимізації чисельності військовослужбовців та переходу на контрактну форму комплектування.

9. Підвищення соціальних стандартів та ефективності видатків на соціальні проекти. У 2014 р. слід зосередити увагу на перегляді методики визначення та розрахунку і, відповідно, розміру соціальних стандартів і вдосконаленні інструментів селективної підтримки найменш соціально захищених категорій населення. Упорядкування системи соціальних пільг дасть змогу значно посилити підтримку категорій населення, які дійсно її потребують, без надмірного додаткового збільшення видатків бюджету.

Для цього необхідно:

- поступово перейти від кошторисного фінансування постачальників соціальних послуг до замовлення соціальних послуг, яке здійснюється за принципом їх купівлі;

- встановити обґрунтовані норми та нормативи споживання соціальних послуг, у межах яких надаються пільги з їх оплати громадянам, що мають на них право;

- упровадити фінансові нормативи надання соціальних послуг;

- налагодити облік фактично спожитих послуг і наданих пільг для визначення фактичних розмірів відповідних бюджетних видатків;

- удосконалити механізм розрахунку видатків місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Бюджетна політика у 2014 р. та на середньострокову перспективу має забезпечувати економічно обґрунтовану й виважену політику щодо підвищення мінімальної заробітної плати та посадового окладу працівника І тарифного розряду Єдиної тарифної сітки з урахуванням прогнозних індексів інфляції та рівня продуктивності праці.

1.6.3. Напрями податкової політики на 2014 р.

У 2014 р. задля послаблення податкового навантаження на реальний сектор економіки здійснюватиметься зниження ставок податків: ПДВ – з 20 до 17%, податку на прибуток підприємств – з 19 до 16%, що призведе до очікуваних втрат бюджету обсягом близько 25 млрд грн.

Задля удосконалення та розширення дохідної бази державного бюджету 2014 р. у першій половині 2013 р. має відбутися низка змін у системі оподаткування. Основним пріоритетом податкової політики має залишатися формування сприятливого податкового простору для стимулювання економічної діяльності та посилення справедливості податкової системи.

Перспективними заходами в зазначених напрямках є такі.

1. Посилення боротьби з мінімізацією оподаткування та ухилянням від сплати податків:

- Україна має значні резерви залучення додаткових бюджетних надходжень за рахунок удосконалення державного регулювання у сфері оподаткування зовнішньоекономічної діяльності, зокрема запобігання штучному виведенню прибутків до іноземних підрозділів українських корпорацій;
- значним резервом щодо розширення бази оподаткування та оптимізації видатків бюджету залишається легалізація оплати праці;
- джерелом додаткових податкових надходжень залишається руйнування схем мінімізації податкових зобов'язань із використанням фіктивних цінних паперів.

Детінізація економіки як один із пріоритетних напрямів державної політики у 2014 р. передбачає реалізацію системи заходів щодо:

- внесення змін до податкового законодавства та розроблення відповідного методологічного забезпечення щодо запровадження податкового контролю за трансфертним ціноутворенням, який ґрунтується на стандартах ОЕСР;
- удосконалення системи державного фінансового моніторингу у спосіб внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» та інших нормативно-правових актів з метою приведення національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним способом, у відповідність до рекомендацій ФАТФ від 16 лютого 2012 р.;
- ліквідації «конвертаційних центрів»;
- протидії заниженню митної вартості товарів і ввезенню їх поза митним контролем;
- легалізації ринку праці у спосіб внесення змін до нормативно-правових актів щодо легалізації оплати праці, посилення відповідальності роботодавців за неоформлення трудових відносин із працівниками;
- підвищення ефективності адміністрування акцизного податку;
- удосконалення системи державного регулювання фінансових ринків, зокрема здійснення заходів щодо припинення обігу фіктивних цінних паперів на фондовому ринку України та руйнування схем ухилення від оподаткування з їх використанням;
- продовження упровадження міжнародних стандартів у сфері відповідальності за корупційні правопорушення, зокрема групи країн GRECO, Ради Європи та Стамбульського плану дій, щодо боротьби з корупцією.

2. Упровадження оподаткування багатства та предметів розкоші. Зокрема, необхідно посилити фіскальне навантаження на власників, які володіють значними об'єктами житлової нерухомості. До переліку предметів розкоші також доцільно віднести операції з придбання автомобілів і мотоциклів з великим об'ємом двигуна, яхт, літаків і вертольотів, ювелірних виробів тощо.

3. Реформування системи екологічного оподаткування в напрямі поступового підвищення екологічно орієнтованих податків і зборів при забезпеченні їх цільової спрямованості до середньоєвропейського значення, насамперед у спосіб запровадження прогресивних коефіцієнтів до встановлених нормативів.

4. Оптимізація системи податкових пільг на основі аналізу ефективності їх застосування.

Задля запровадження ефективного управління процесами надання, використання і скасування податкових пільг необхідно:

- визначати оптимальний строк надання податкових пільг відповідно до нормативних строків окупності інноваційно-інвестиційного проекту;
- забезпечити оприлюднення звітів Міністерства доходів і зборів України про втрати бюджету внаслідок надання податкових пільг;
- ввести щорічні публічні галузеві звіти про результати використання отриманих податкових пільг;
- запровадити моніторинг ефективності податкових пільг, що надаються суб'єктам господарювання в межах законів про стимулювання інвестиційної діяльності, здійснити аналіз таких пільг і в разі необхідності відкоригувати механізм їх надання.

5. Спрощення адміністрування податків для підприємств.

Система адміністрування податків потребує подальшого вжиття заходів, спрямованих на спрощення адміністрування податків для підприємств, зменшення витрат часу та коштів суб'єктів підприємницької діяльності на ведення податкового обліку і звітності й сплату податків. Із цією метою необхідно:

- спростити форми декларацій за основними податками і зборами;
- забезпечити перехід до визначення об'єкта оподаткування податком на прибуток підприємств у спосіб коригування фінансового результату, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку;
- вжити заходів щодо переведення більшості платників податків на подання декларацій з податку на прибуток підприємств у електронному вигляді (за прикладом декларацій з ПДВ);
- створити єдиний інформаційно-аналітичний простір для обміну інформацією про платників податків, об'єкти оподаткування та об'єкти, пов'язані з оподаткуванням;
- упровадити повноцінний електронний документообіг між платниками та контролюючими органами;
- удосконалити ризик-орієнтовану систему контролю, що зменшить кількість перевірок і підвищить якість відбору несумлінних платників податків;
- запровадити розширений перелік критеріїв оцінки результативності адміністрування податків, що дасть змогу удосконалити систему адміністрування та поліпшити ставлення платників до обов'язку сплати податків;
- уніфікувати та синхронізувати подання звітності, яка подається до податкових органів та органів Пенсійного фонду України.

1.6.4. Завдання та пріоритети боргової політики

Основними чинниками, що впливатимуть на формування державної боргової політики в Україні у 2013–2014 рр., є значний обсяг фінансування державного бюджету і платежів із погашення державного боргу. Скорочення дефіциту державного бюджету є основним засобом зменшення потреб держави у державних запозиченнях і стримування зростання державного боргу України, який в умовах глобальної нестабільності характеризується підвищеними ризиками рефінансування. Між тим надмірно жорстка бюджетна політика містить ризики уповільнення зростання економіки внаслідок негативного впливу на рівень сукупного попиту й доходи економічних суб'єктів.

Тому Україна має здійснювати помірковану бюджетно-податкову політику, поступово зменшуючи дефіцит бюджету з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників, тенденцій розвитку економіки та змін у податковому законодавстві.

В умовах посилення волатильності міжнародних ринків першочерговим завданням держави є використання внутрішніх джерел і резервів. Переорієнтація боргової політики на розвиток внутрішнього ринку державних цінних паперів сприяла збільшенню частки внутрішнього державного боргу до 47,7% на кінець 2012 р. Стратегічною метою у цій сфері є подальше зростання частки внутрішнього боргу в загальних боргових зобов'язаннях України.

Доцільно зосередити увагу на перетворенні ОВДП на надійний інструмент управління ліквідністю для банків і фінансових установ.

В умовах нестабільності й невизначеності глобальних економічних тенденцій та економічної динаміки в середньостроковій перспективі Уряд у разі наявності понадпланових надходжень до бюджету має розглядати як пріоритет спрямування частини з них на дострокове погашення частини державного боргу.

Здійснення виваженої боргової політики позитивно впливатиме на рівень відсоткових ставок в економіці та динаміку приватного інвестування, зменшуватиме тягар боргових виплат і фінансові розриви платіжного балансу.

З огляду на зазначене пріоритетними завданнями боргової політики в Україні є такі.

1. Проведення регулярних емісій цінних паперів з еталонними термінами погашення (12 місяців, 2, 3, 5 та 7 років) і формування рівномірного профілю боргових виплат.

2. Розширення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями (МФО) щодо спрямування їхнього фінансового та інноваційного потенціалу на розв'язання актуальних проблем соціально-економічного розвитку України. Вирішення цього завдання передбачає посилення ролі української сторони у процесах підготовки проектів, які підтримуються МФО, зокрема на стадії їх ініціювання органами державної влади, та розроблення програмних документів МФО. Процес опрацювання Стратегії партнерства Світового банку з Україною, Стратегії ЄБРР в Україні та інших документів має бути двостороннім і ґрунтуватися на стратегічних завданнях і пріоритетах діяльності Уряду.

У 2013 р. за підтримки міжнародних фінансових організацій очікується реалізація проектів, які сприятимуть розвитку муніципальної інфраструктури міст України, транспортної інфраструктури, енергетики, енергозбереження і газотранспортної системи, а також охороні навколишнього середовища.

3. Забезпечення цільової спрямованості державних гарантій на фінансування потенційно самоокупних проектів інвестиційного характеру на об'єктах, що мають загальнодержавне значення, та встановлення верхньої межі відповідальності Уряду при настанні гарантійного випадку. При цьому необхідно забезпечити належний розподіл ризиків між сторонами кредитної угоди із застосуванням механізму часткових гарантій.

1.6.5. Завдання бюджетної політики у середньостроковій перспективі

У 2014 р. завершується реалізація Програми економічних реформ на 2010–2014 роки. У подальшому реформування системи державних фінансів має забезпечити:

- імплементацію планових заходів відповідно до Програми економічних реформ на 2010–2014 роки;
- роботу щодо виправлення помилок, допущених під час реалізації попередніх етапів реформ;
- пошук нових рішень, здатних підвищити ефективність функціонування системи державних фінансів та її складників.

Зважаючи на це, пріоритетами бюджетної політики в середньостроковій перспективі мають стати такі.

1. Повноцінне застосування механізму середньострокового бюджетного прогнозування. Прогнозовані показники майбутніх періодів мають бути обґрунтованими та відображати конкретні пріоритети й завдання головних розпорядників бюджетних коштів, які вони планують реалізувати у середньостроковій перспективі.

2. Перехід до середньострокового бюджетного планування.

Для запровадження ефективного середньострокового планування і прогнозування необхідно:

- законодавчо закріпити і впровадити систему державного стратегічного планування;
- забезпечити належне функціонування системи планування діяльності міністерств – головних розпорядників коштів державного бюджету, за якої на засіданні Уряду затверджуватимуться трирічні плани діяльності міністерств із метою інтеграції головних розпорядників у межах середньострокового планування;
- урегулювати часові межі та строки встановлення і коригування індикативних показників та інших планових показників і параметрів, а також розроблення прогнозних і програмних документів щодо середньострокового планування і прогнозування.

3. Підвищення ефективності державних інвестицій. Задля максимізації економічного ефекту від державних інвестицій необхідно:

- затвердити чітку методику визначення пріоритетних проектів розвитку, фінансування яких здійснюватиметься за бюджетні кошти. Бюджетні

кошти мають витратитися на ті проекти і програми, реалізація яких матиме найбільший економічний чи соціальний ефект для держави;

- упровадити принцип співфінансування інвестиційних проектів, оптимально розподіливши фінансові зобов'язання між центральною, місцевою владами та приватними інвесторами, які отримують вигоду від їх реалізації;

- законодавчо закріпити надання державних гарантій з урахуванням пріоритетності кредитування проектів інвестиційного характеру, що мають загальнодержавне значення;

- запровадити регулярний моніторинг стану реалізації найбільш потужних інвестиційних проектів, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів, з публічною презентацією його результатів.

4. Удосконалення та розширення застосування програмно-цільового методу бюджетування (ПЦМ). Очікувані результати бюджетних програм повинні мати кількісне вираження, що сприятиме більш якісній оцінці ефективності різних програм і відбору тих, які матимуть максимально можливий ефект за мінімальних затрат. Із 2014 р. ПЦМ має бути поширений на всі місцеві бюджети, тому правове й методичне забезпечення його впровадження має завершитися.

5. Підвищення ефективності державних закупівель і посилення відповідальності за порушення у цій сфері. Державні закупівлі можуть частково нівелювати звуження інших складників сукупного попиту, чим послаблять вплив негативних чинників на економіку України. Проте досягти цього можна, лише переглянувши такі принципи державної політики в даній сфері:

- підвищення рівня конкуренції, подолання тенденції щодо зростання частки закупівлі в одного учасника торгів, яка призводить до підвищення ризиків корупції та зниження ефективності державних закупівель як інструменту стимулювання економічної активності;

- перегляду структури державного замовлення з метою орієнтації її на внутрішнє виробництво, зокрема у спосіб запровадження цінових чи технічних вимог щодо товарів, придбання яких здійснюється за державні кошти, з дотриманням міжнародних зобов'язань України, у т.ч. в межах СОТ;

- збільшення у структурі держзамовлення частки послуг і товарів, які надаються малим бізнесом.

6. Розширення фінансової бази місцевих органів влади завдяки налагодженню системи адміністрування податку на нерухомість, запровадження індексації нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, яка є базою розрахунку суми фіксованого сільськогосподарського податку.

7. Забезпечення прозорості й відкритості бюджетного процесу. Головним розпорядникам коштів державного бюджету необхідно регулярно звітувати про досягнення й актуальні проблеми сфер або галузей, політику яких вони формують чи реалізують. Крім того, необхідно забезпечити максимальну публічність у питанні освоєння бюджетних коштів, зокрема зобов'язати головних розпорядників бюджетних коштів оприлюднювати інформацію про стан і результати виконання бюджетних програм, а також розподіл коштів, отриманих у межах виконання бюджетних програм. Мають бути забезпечені повне розкриття інформації про фінансовий стан цільових соціальних фондів, регулярні публікації даних щодо структури й динаміки надходжень до зазначених фондів та їх видатків.

Головним стратегічним пріоритетом податкової політики у середньостроковій перспективі є забезпечення сприятливого фіскального простору для економічного розвитку. З огляду на це необхідно:

- забезпечити стабільність податкових правил;
- надалі оптимізувати систему надання податкових пільг;
- зменшити податкове навантаження на фонд оплати праці та перейти до більшої прогресивності оподаткування доходів громадян.

1.6.6. Особливості та орієнтири формування місцевих бюджетів і модернізація міжбюджетних відносин

Відносини державного та місцевих бюджетів у 2012 р. формувалися на базі оновлених Бюджетного та Податкового кодексів України.

У сфері формування та виконання місцевих бюджетів у 2012 р. у контексті подальшої децентралізації бюджетних повноважень і надання органам місцевого самоврядування більшого обсягу ресурсів для виконання покладених на них завдань відбулися такі зміни.

1. Зміни нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні:

- визначено участь місцевих бюджетів у порядку надання їм із державного бюджету субвенцій на виконання інвестиційних програм (проектів);
- передбачено зарахування до доходів, які не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, плати за різного роду ліцензії, державну реєстрацію;
- змінено зі щомісячного на щодаквдний період застосування нормативів відрахувань субвенцій із державного місцевим бюджетам на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання вулиць і доріг комунальної власності в населених пунктах;
- розширено повноваження щодо передання коштів між місцевими бюджетами на здійснення видатків місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів.

2. Запровадження програмно-цільового методу (ПЦМ) бюджетування. У 2012 р. у межах поетапного запровадження ПЦМ на місцевому рівні відбувалося формування на основі нової методології 346 місцевих бюджетів (бюджети АР Крим, м. Києва, м. Севастополя, усі бюджети міст обласного (республіканського) значення, усі обласні бюджети України, окремі районні бюджети АР Крим, Житомирської, Львівської, Луганської, Дніпропетровської, Донецької та Вінницької областей). Для цього постійно удосконалювалося законодавство, розроблялися підзаконні акти, навчалися фахівці. Так, було затверджено понад 20 тис. бюджетних програм, і перший економічний ефект від їх реалізації має бути оцінений вже у 2014 р.

3. Запровадження державного фонду регіонального розвитку. На початку року на законодавчому рівні було визначено основні засади формування та критерії розподілу коштів державного фонду регіонального розвитку. Зокрема встановлено, що кошти фонду мають розподілятися відповідно до чисельності населення, яке проживає у відповідному регіоні (70% коштів), та з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку адміністративно-

територіальних одиниць (30% коштів). Окремим порядком було затверджено перелік умов конкурсного відбору інвестиційних програм і проектів, які фінансуються за рахунок коштів фонду, визначено часову та інституційну схему його проведення. Завдяки запровадженню цього нового фінансового механізму у 2012 р. передбачено фінансування проектів і програм регіонального розвитку у сумі 1,6 млрд грн. У галузевому розрізі ці кошти спрямовуються переважно на об'єкти й заходи у сфері освіти – 40,1% від загального обсягу коштів фонду та охорони здоров'я – 32,2%.

З урахуванням нових норм міжбюджетних відносин дохідна частина місцевих бюджетів у 2012 р. збільшилася порівняно з попереднім роком на 24,1% – до 225,3 млрд грн (у 2011 р. доходи місцевих бюджетів зросли на 13,9% та становили 181,5 млрд грн). Питома вага місцевих податків і зборів свідчить про тенденцію до збільшення. Рівень перерозподілу ВВП через місцеві бюджети складає 16,0%, що на 2,1 в.п. більше за відповідний показник 2011 р.

Фіскальне наповнення місцевих бюджетів у 2012 р. порівняно з 2011 р. характеризується збільшенням обсягу надходжень. Доходи місцевих бюджетів за минулий рік становили 225,3 млрд грн, що на 24,1%, або на 43,8 млрд грн, більше, а без урахування міжбюджетних трансфертів – 100,8 млрд грн, або на 16,3%, більше за минулорічний показник.

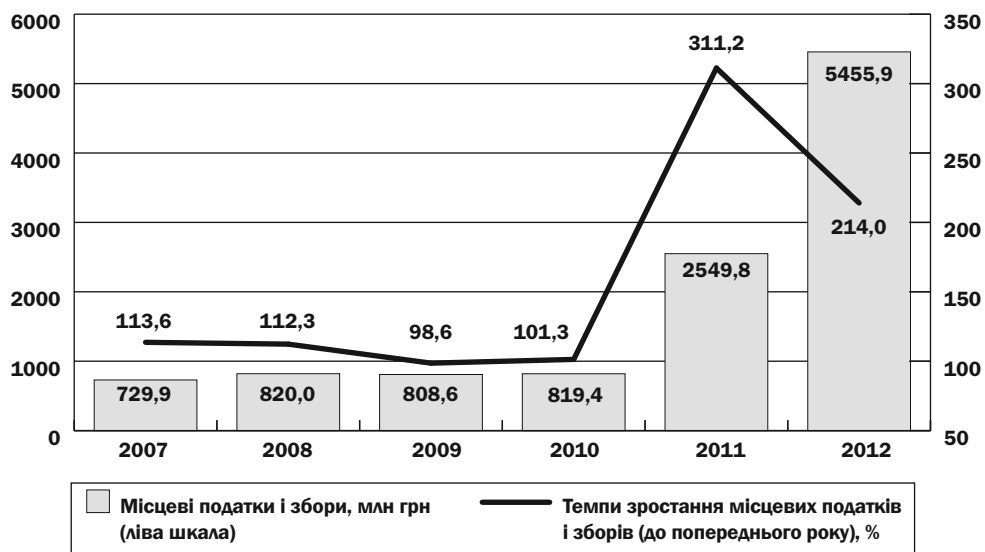

Рис. 14. Надходження місцевих податків і зборів за 2007–2012 рр.⁷

За рахунок змін, передбачених новою редакцією Бюджетного кодексу України, у 2012 р. місцеві органи влади додатково отримали близько 11,3 млрд грн, у т.ч. за рахунок передачі доходів державного бюджету до доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, – 2,5 млрд грн; розширення джерел власних надходжень – 3,5 млрд грн; зарахування до доходів бюджету розвитку єдино-

⁷Із 2011 р. до місцевих податків і зборів віднесено єдиний податок і збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності.

го податку і коштів пайової участі в розвитку інфраструктури населеного пункту – 5,3 млрд грн тощо.

Крім того, значно зросли надходження від справляння зборів за спеціальне використання води і плати за користування надрами, що пов'язано з розширенням кількості платників і підвищенням ставок оподаткування. Зросли надходження від податку на доходи фізичних осіб (на 13,0%) та плати за землю (на 17,6%). Суттєвий фіскальний результат мало передання єдиного податку до категорії «місцеві податки і збори».

Порівняно із 2011 р. обсяг надходжень цього податку зріс у 2,4 раза і становив 4,8 млрд грн, що складає 88,3% надходжень від усіх місцевих податків і зборів. Значно зросли обсяги надходжень від місцевих податків і зборів (у 2,2 раза) та їхня частка у власних доходах місцевих бюджетів (з 1% у 2010 р. до 5,4% у 2012 р.) (рис. 14). Збільшився й обсяг бюджету розвитку майже удвічі.

Водночас складання та виконання місцевих бюджетів у 2012 р. супроводжувалося низкою проблем:

- застосований принцип фінансового вирівнювання у спосіб покриття нестачі фінансових ресурсів у регіонах трансфертами із державного бюджету не сприяє активізації внутрішнього потенціалу розвитку регіону. Формула розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів не враховує усіх специфічних умов господарювання кожної місцевості, методика обчислення видаткової потреби ґрунтується на фінансовому нормативі бюджетної забезпеченості, що не враховує стандартів надання суспільних послуг. Частка трансфертів із державного бюджету постійно зростає і нині складає понад 50% доходів місцевих бюджетів. Утім майже 40% із них – «соціальні субвенції», які спрямовуються на виконання суто державних повноважень;

- через відсутність чіткого розподілу делегованих і власних повноважень та недостатність ресурсів потребує додаткових джерел фінансування житлово-комунальне господарство, місцеві соціально-економічні та культурні програми тощо;

- неефективним є визначений Податковим кодексом України підхід до оподаткування нерухомості. Про це свідчить незначна сума запланованих на 2013 р. надходжень із цього джерела. Недоліки відповідного розділу Податкового кодексу можуть використовуватися для виведення з-під оподаткування об'єктів житлової нерухомості, які перевищують встановлену Кодексом неоподатковувану площу;

- через надзвичайну подрібненість адміністративно-територіальних одиниць базового рівня більшість територіальних громад, особливо на сільських територіях, не мають спроможності надавати навіть базові послуги місцевому населенню, що призводить до поступової передачі нових функцій від органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад на рівень району.

Модернізація системи складання та виконання місцевих бюджетів і регулювання міжбюджетних відносин має відбуватися у напрямі зменшення залежності місцевих бюджетів від державного на основі створення стимулів до розкриття внутрішнього потенціалу розвитку регіонів, збільшення надходжень до місцевих бюджетів, зменшення неефективних витрат.

Зважаючи на складну фінансову ситуацію у місцевих бюджетах України, підвищення ефективності управління бюджетними коштами є одним із го-

ловних напрямів реформ. Застосування ПЦМ на місцевому рівні дасть змогу підвищити кредитоспроможність місцевих бюджетів, забезпечить збільшення інвестиційної привабливості та залучення додаткових ресурсів.

Пріоритетними напрямами реформування міжбюджетних відносин у середньостроковій перспективі є упровадження державних соціальних стандартів надання суспільних послуг і фінансових нормативів бюджетної забезпеченості, запровадження середньострокового планування показників місцевих бюджетів, повноцінне функціонування програмно-цільового методу бюджетування на рівні місцевих бюджетів.

Задля досягнення названих цілей необхідно вжити таких заходів:

- удосконалити механізми врахування регіональної специфіки при обчисленні обсягу міжбюджетних трансфертів у спосіб деталізації коригуючого коефіцієнта, що враховує відмінності у кількості та щільності населення, рівні доходів;
- здійснити типологізацію бюджетів місцевого самоврядування, районів і регіонів за видами здійснюваних ними видатків задля підвищення коректності обчислення показників і нормативів таких видатків;
- установити відповідність соціальних стандартів і фінансових нормативів бюджетної забезпеченості у сферах охорони здоров'я, освіти, спорту та молоді, культури, соціального захисту й соціального забезпечення;
- конкретизувати цілі та завдання у бюджетних програмах, які реалізуються за ПЦМ;
- удосконалити методологічну базу планування та виконання місцевих бюджетів і впровадити відповідне програмне забезпечення для обслуговування місцевих бюджетів за програмно-цільовим методом;
- запровадити систему моніторингу та оцінки ефективності виконання бюджетних програм на основі комплексного аналізу використання розпорядниками бюджетних коштів і досягнутих результатів у процесі реалізації бюджетних програм, внести відповідні зміни до системи результативних показників бюджетних програм, які б дали змогу повномасштабно визначити економічний та/або соціальний ефект від використання бюджетних коштів;
- розширити дохідні джерела бюджету розвитку за рахунок зміни бази оподаткування податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- відпрацювати механізми узгодження програм і заходів, які реалізовуватимуться за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку, із пріоритетами, визначеними у стратегічних документах розвитку;
- сприяти розвитку співробітництва територіальних громад (міжмуніципальне співробітництво) для реалізації інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток територій;
- визначити на законодавчому рівні сучасні форми контрактних взаємовідносин для енергозбереження в бюджетній сфері (запровадження середньострокових підходів при реєстрації зобов'язань; виокремлення обсягу економії енергоресурсів у бюджетних розрахунках та обліку тощо);
- започаткувати практику фінансово-організаційної кооперації на місцевому рівні у спосіб створення механізмів для об'єднання ресурсів місцевих бюджетів, передусім завдяки затвердженню бюджетів об'єднаних територіальних громад;
- унормувати завдяки змінам у Бюджетному кодексі України окремий статус бюджету об'єднаної громади із визначенням власної дохідної бази,

закріпленням видаткових повноважень і прямих взаємовідносин з державним бюджетом;

- визначити порядок фінансування делегованих повноважень, унормування вичерпного переліку повноважень, які можуть бути делегованими, й тих, які взагалі не можуть бути делегованими (повноваження загальнодержавного значення), уточнити методику розрахунку видатків на делеговані повноваження;
- сприяти підвищенню ефективності використання бюджетних коштів, зокрема у спосіб виваженої оптимізації мережі бюджетних установ.

1.7. РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

1.7.1. Особливості й ризики регіонального розвитку у післякризовий період

Політика соціально-економічної модернізації країни нерозривно пов'язана із забезпеченням збалансованого розвитку регіонів, упровадженням дієвої регіональної політики. У комплексі це забезпечить ефективне використання наявного у країні ресурсу розвитку, адекватний соціальний ефект позитивних економічних зрушень. Актуальності набуває формування «точок зростання» та «ареалів економічного розвитку» як потужних мультиплікаторів, центрів економічної активності на місцевому, регіональному та міжрегіональному рівнях.

Нестійка динаміка соціально-економічного розвитку протягом 2012 р. набула чіткого відображення в регіональному вимірі. Однією з головних ознак стала зміна регіональних центрів зростання, що пов'язано з вичерпанням потенціалу розвитку, який базувався на експортоорієнтованому виробництві.

Протягом 2012 р. порівняно з відповідним періодом 2011 р. відбувся спад промислового виробництва у Луганській (на 7,5%), Донецькій (на 5,4%), Запорізькій (на 3,2%), Харківській (на 2,4%) областях та ін. Таке падіння в межах національної економіки частково компенсовано за рахунок приросту обсягів виробництва у Житомирській (на 16,6%), Кіровоградській (на 7,5%), Вінницькій (на 7,1%), Херсонській (на 4,7%) та Дніпропетровській (на 2,2%) областях.

Загальний депресивний тренд промислового виробництва визначила сировинна продукція, частка якої в обсязі реалізованої продукції добувної та переробної промисловості за 2012 р. скоротилася на 3,4 в.п., у т.ч. у Донецькій – на 2,9 в.п. (до 79,6%), у Луганській – на 3,1 в.п. (до 80,8%) та Запорізькій – на 3,8 в.п. (до 63,6%) областях.

За тривалий виробничий цикл у провідних галузях промисловості негативна динаміка більш яскраво проявилася в показниках реалізованої промислової продукції. Так, за 2012 рік сукупна частка чотирьох регіонів – лідерів промислового виробництва – скоротилася з 56,4 до 52,7% (рис. 15).

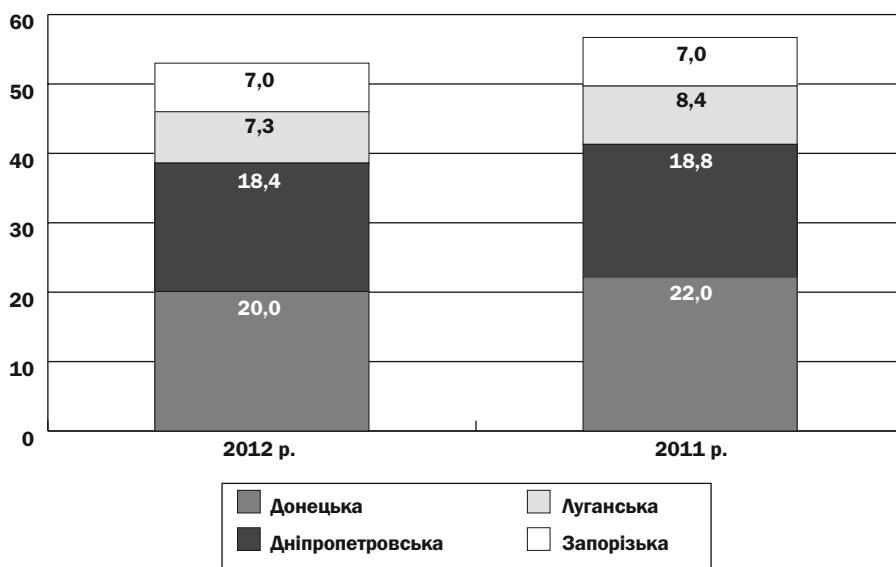

Рис. 15. Зміна частки промислових регіонів у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, (за даними короткострокової звітності) у 2011–2012 рр., %

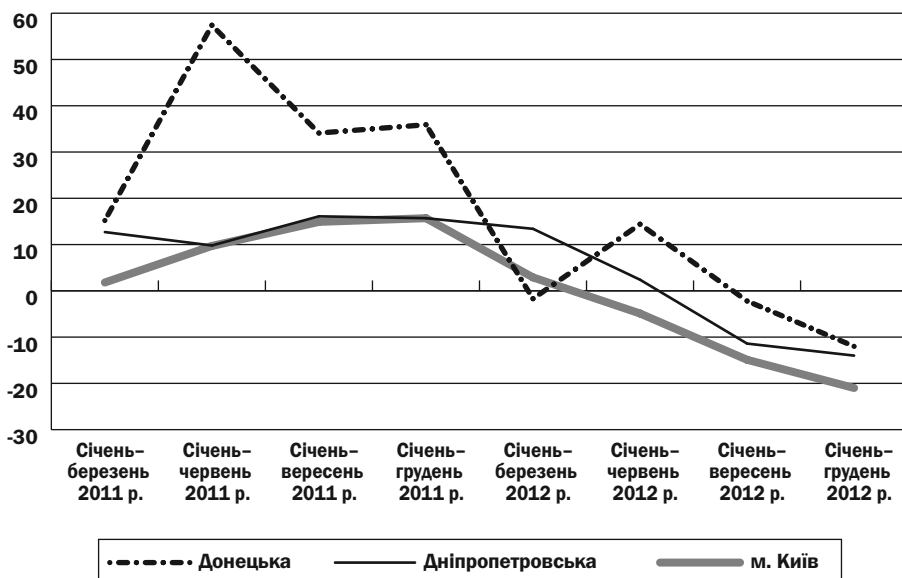

Рис. 16. Приріст (зниження) обсягу виконаних будівельних робіт за регіонами у 2011–2012 рр. до відповідного періоду попереднього року, %

Негативна динаміка зовнішньоторговельної діяльності регіонів спричинила падіння сукупної частки основних експортерів (Дніпропетровської, Донецької, Запорізької та Луганської областей) із 55,9% у 2011 р. до 47,1% у 2012 р. До того ж зменшення ролі промислових регіонів у зовнішній торгівлі відбувалося на тлі концентрації зовнішньоторговельних товаропотоків у м. Києві. За аналогічний період частка столиці в експорті товарів збільшилася з 13,2 до 18,6%, у імпорті – з 27,6 до 30,8%.

Протягом 2012 р. відбулося скорочення виробництва сільськогосподарської продукції в регіонах, які традиційно були лідерами в цій сфері: у Миколаївській обл. – на 17,2%, Херсонській – на 16,4%, Дніпропетровській – на 20,3%, Одеській – на 19,7%, Запорізькій – на 18,9%, Кіровоградській – на 15,0%, у АР Крим – на 19,8%. Натомість дещо збільшився обсяг виробництва сільськогосподарської продукції в регіонах, які посідають менш помітне місце у сфері аграрного виробництва країни: в Закарпатській – на 4,0%, Львівській – на 4,2%, Чернігівській – на 8,2% областях.

Індикатором погіршення економічної активності на регіональному рівні є поквартальна динаміка показників розвитку будівельної галузі регіонів-лідерів протягом 2011–2012 рр. (рис. 16).

Динаміка обсягу будівництва в Донецькій (погіршення з початку II півріччя 2012 р.), Дніпропетровській областях та м. Києві погіршувалася з початку 2012 р. (навіть попри активну підготовку до проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу), на кінець 2012 р. короткостроковий приріст попереднього року змінився спадом. Подібна тенденція в зазначений період характерна для будівельної галузі 23 із 27 регіонів.

Незмінно вищою залишається інвестиційна привабливість м. Києва та індустріально розвинених регіонів України. Так, станом на 31 грудня 2012 р. частка столиці в сукупному обсязі залучених прямих іноземних інвестицій складала 48,8%, Дніпропетровської обл. – 15,3%, Донецької – 5,5%, Харківської – 4,0%. Серед аутсайдерів були Чернігівська – 0,2%, Кіровоградська – 0,2%, Тернопільська – 0,1%, Чернівецька – 0,1% області.

Диспропорційність інвестування, різні рівні економічної активності й розвитку підприємництва на регіональному рівні впливають на стан розвитку регіональних ринків праці. На кінець 2012 р. порівняно невелике навантаження незайнятого населення, яке перебувало на обліку державної служби зайнятості, на одне вільне робоче місце (вакансію) спостерігалось в містах Києві (1 особа) та Севастополі (3 особи); Дніпропетровській області (5 осіб); в АР Крим (6 осіб). Складна ситуація на регіональних ринках праці спостерігалася в Івано-Франківській (52 особи), Вінницькій (58 осіб офіційно зареєстрованого незайнятого населення на одне вільне робоче місце – вакансію), Запорізькій (62 особи), Хмельницькій (93 особи) та Черкаській (167 осіб) областях.

Структурні диспропорції проявляються і на міжрегіональному рівні. Традиційно високою залишається економічна роль м. Києва у концентрації виробничих, фінансових, людських та інших ресурсів. Крім того, посилюється концентрація ресурсів у містах обласного значення, їх перетікання із прилеглих, периферійних територій до сформованих центрів економічної активності. Так, у Донецькій обл. найбільші обсяги іноземних інвестицій зосереджені на підприємствах м. Донецька – 54,7% від загального обсягу; у Харківській – 87,5% від обсягу прямих іноземних інвестицій надійшло

безпосередньо до м. Харкова. У Дніпропетровській обл. за обсягами прямих іноземних інвестицій лідером є м. Кривий Ріг – 64,7%. Такі тенденції притаманні перерозподілу більшості ресурсів на регіональному рівні, що загострює проблему диспропорційності та депресивності регіонального розвитку.

Наведені показники дають підстави стверджувати, що потенціал зростання економіки українських регіонів-лідерів, який базується на очікуваннях сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури на товари з низькою часткою доданої вартості, *переважно вичерпано*. Подальше екстенсивне нарощування регіонального виробництва, розвиток економіки виключно на засадах експортної сировинної зорієнтованості без глибинних структурно-інноваційних зрушень уже найближчим часом стикнеться з ризиками і загрозами, вплив яких на регіональний розвиток неухильно посилюватиметься й може спричинити:

- подальше падіння обсягів виробництва в основних галузях економіки регіонів (передусім це стосується тих регіонів, виробничі комплекси яких глибше інтегровані у світове господарство);
- поглиблення диспропорційності соціально-економічного розвитку регіонів, збільшення кількості проблемних територій;
- втрату інвестиційної мотивації суб'єктів господарювання, погіршення інвестиційного клімату в регіонах, відплив капіталу з виробничої сфери у сферу торгівлі, посередницьких і фінансових операцій;
- поширення прагнення місцевих товаровиробників обмежити доступ зовнішніх конкурентів на локальні ринки, нарощування тенденцій «економічної замкненості» регіонів;
- прискорення процесів перерозподілу місцевих ресурсів на користь адміністративних центрів регіонів, що загострить ризики занепаду периферійних територій.

Посилення ризиків настання «другої хвилі» світової фінансово-економічної кризи, очікування погіршення кон'юнктури світових ринків обумовлюють **необхідність визнання серед базових пріоритетів соціально-економічного розвитку України на період 2013–2014 рр. орієнтацію на зміцнення конкурентоспроможності регіонів (у т.ч. у спосіб задіяння потенціалу внутрішнього облаштування країни, посилення ємності регіональних ринків, зростання платоспроможності місцевих суб'єктів господарювання, дієздатності публічної влади на місцевому рівні) зі збереженням переваг відкритості національної економіки**. Зазначене потребує мобілізації місцевих ресурсів розвитку, оптимізації процесів їх використання на основі узгодження економічних інтересів та об'єднання зусиль регіонів, держави, бізнесу і громадськості.

1.7.2. Модернізація системи державного управління регіональним розвитком

Упродовж 2012 р. спостерігалася активна робота з модернізації економічної та соціальної сфер регіонального розвитку, започаткована Програмою економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». 2012 рік засвідчив, що дієвість державного управління регіональним розвитком залежить безпо-

середньо від ефективності роботи державних інститутів, які визначають спроможність регіональної політики й інституційно-правового забезпечення регіонального розвитку.

Упродовж 2012 р. посилювався інституційний вплив *Ради регіонів як консультативно-дорадчого органу при Президентові України* на розроблення та впровадження державної регіональної політики в Україні.

Рішення Ради регіонів були спрямовані на досягнення ефективної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування у вирішенні питань реалізації державної регіональної політики, системне вдосконалення моделі територіальної організації влади, пошук дієвих механізмів та інструментів мінімізації міжрегіональних диспропорцій, досягнення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності й інвестиційної привабливості.

На засіданнях Ради регіонів 21 лютого, 19 вересня та 25 грудня 2012 р. під головуванням Президента України було визначено основні пріоритети впровадження нової регіональної політики, в т.ч. засади нового формату відносин «регіон – держава», нові важелі та механізми впливу на регіональну економіку (у т.ч. державно-приватне партнерство, міжрегіональне співробітництво), сформовано вимоги щодо активізації місцевої економічної ініціативи та підвищення відповідальності регіональної влади за реалізацію державної регіональної політики на місцях.

У сфері уваги Ради регіонів упродовж 2012 р. були питання розвитку малого та середнього бізнесу в регіонах, визначалися способи вдосконалення роботи місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства стосовно стимулювання підприємництва, підтримки економічної ініціативи на місцевому, регіональному рівнях (травень 2012 р.). На засіданні Ради регіонів (вересень 2012 р.) було окреслено низку пріоритетних завдань для центральних і місцевих органів влади щодо забезпечення збалансованого, комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій. У грудні 2012 р. Радою регіонів було підбито підсумки 2012 р. і сформульовано низку завдань на 2013 р., з-поміж яких – практична реалізація нової регіональної політики, що передбачає перехід регіонів і громад до системного освоєння власних ресурсів на стратегічних засадах, поширення міжрегіональної співпраці. Особливу увагу приділено стану виконавської дисципліни щодо реалізації державної регіональної політики.

У процесі формування засад нової регіональної політики, пошуку сучасних механізмів впливу на регіональну економіку Рада регіонів наголошувала на вдосконаленні моделі стимулювання регіонального розвитку на основі забезпечення переходу від традиційного централізованого фінансування розвитку базових галузей економіки до багаторівневої моделі стимулювання економічного зростання одночасно на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Основними критеріями ефективності роботи публічної влади всіх рівнів визнано підвищення показників зайнятості й рівня доходів домогосподарств, створення нових робочих місць, зростання економічної активності на місцях, посилення безпеки та поліпшення якості життя населення.

Упродовж 2012 р. відбувалися системні зміни у сфері стратегічного планування регіонального розвитку. Розгорнуто роботу з підготовки *Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року*. Термін її дії

дасть змогу органічно поєднати стратегічні орієнтири регіональної політики розвинених країн світу (насамперед країн ЄС) зі стратегічним баченням основних пріоритетів досягнення збалансованого регіонального розвитку в Україні. *Документ передбачає* необхідність визначення найважливіших стратегічних пріоритетів і цілей регіональної політики, способи, механізми та інструменти їх досягнення. З-поміж стратегічних цілей регіонального розвитку є зростання конкурентоспроможності регіонів, подолання надмірних соціально-економічних диспропорцій і досягнення збалансованого регіонального розвитку, реформування системи державного управління регіональним розвитком. Стратегія створює можливості для врахування специфіки розвитку кожного регіону і водночас ставить завдання щодо формування консолідованого економічного простору країни.

Упродовж 2013 р. передбачено продовжити процес *оновлення стратегій економічного і соціального розвитку регіонів*. Регіональна влада має забезпечити оновлення чинних стратегій, узгодити їх основні положення з базовими положеннями Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», осучаснити ці стратегії відповідно до вимог і стратегічних пріоритетів, що будуть визначені в новій Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року.

Узгодження стратегічних документів розвитку регіонів передбачає створення дієспроможної інституційної бази впровадження державної регіональної політики. У 2012 р. відбувалося зміцнення взаємодії місцевої та державної влади з питань розроблення та реалізації державної регіональної політики. Зокрема, для реалізації Національного плану дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ було утворено *Міжвідомчу координаційну комісію з питань регіонального розвитку*. До її повноважень віднесено досягнення узгодженості діяльності центральних органів виконавчої влади, координацію діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади під час формування та реалізації державної регіональної політики; підготовку пропозицій щодо визначення основних пріоритетів, стратегічних цілей і завдань державної регіональної політики на відповідний період; узгодження пріоритетів розвитку регіонів зі стратегічними завданнями державної регіональної політики; використання позитивного досвіду європейських та інших країн світу під час підготовки і прийняття урядових рішень із питань державної регіональної політики тощо. Діяльність Комісії має орієнтуватися на координацію зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадськості під час прийняття й виконання рішень із питань реалізації державної регіональної політики, спрямованих на досягнення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів та окремих територій країни, зростання їх конкурентоспроможності.

Водночас процес розроблення та реалізації державної регіональної політики в Україні залишається розпорошеним. Насамперед через те, що цим питанням опікуються щонайменше три центральних органи виконавчої влади: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство фінансів України. Відсутній і державний орган, до кола повноважень і завдань якого належали б питання координації міжрегіонального та міжмуніципального співробітництва як невід'ємного складника регіонального розвитку.

Системному реформуванню державного управління регіональним розвитком в Україні заважає недосконалість інституційно-правового забезпечення державної регіональної політики. Станом на кінець 2012 р. не ухвалено *Закон України «Про засади державної регіональної політики»*, на необхідності якого наголошувалося в рішеннях Ради регіонів ще у 2011 р. Як наслідок, і досі законодавчо не унормовано поняття «регіон», не визначено його співвідношення зі значеннями конституційних понять «область» та «адміністративно-територіальна одиниця». Не визначено статус правосуб'єктності регіонів, представництва їхніх власних (локальних) інтересів, статус регіонального самоврядування, що на практиці обмежує реалізацію принципу субсидіарності.

Перешкодою успішній реалізації державної регіональної політики в Україні є недосконале *інституційно-правове забезпечення* регіонального розвитку: невизначеним залишається правовий статус більшості інститутів, що стимулюють регіональний розвиток (у т.ч. агентств регіонального розвитку); законодавчо не унормовано особливості та сфери застосування інноваційних механізмів модернізації регіональної економіки – міжрегіонального співробітництва, зокрема формування регіональних кластерів (у т.ч. транскордонних) і кластерних об'єднань; незавершеність реформи місцевого самоврядування; унормування засад диверсифікації регіональної економіки; унормування механізмів державно-приватного партнерства; залучення міжнародної технічної допомоги на потреби місцевого й регіонального розвитку.

Законодавчого врегулювання потребують суперечливі питання відносин між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Зокрема, йдеться про необхідність оптимального розмежування повноважень між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування, унормування поняття «делеговані повноваження», законодавчого визначення економічних та управлінських засад функціонування територіальних громад (з питань управління комунальною власністю, розвитку різних форм безпосередньої участі громадян у виконанні завдань і функцій місцевого самоврядування, налагодженні ефективної взаємодії територіальних громад під час реалізації спільних місцевих і регіональних проектів тощо).

В Україні й досі не визначено територіальну сферу впливу місцевого самоврядування, оскільки законодавчо не встановлено просторові межі територіальної громади. Це створює проблеми для визначення територіальних кордонів регіонального рівня, наявність яких передбачена ст. 5 Європейської хартії місцевого самоврядування.

Упродовж 2012 р. в Україні зростає роль держави як фундатора масштабних проектів-мультиплікаторів на регіональному рівні. Реалізація низки *національних проектів* продемонструвала позитивний ефект для регіонального розвитку.

Втілення національного проекту *«Нове життя»* дає змогу забезпечити населення низки областей комфортними умовами для народження та виходжування дітей. Реалізація проекту на регіональному рівні сприяє поліпшенню функціонування об'єктів охорони здоров'я та медичної інфраструктури, позитивно впливає на розвиток людського капіталу, сприяє вирішенню демографічних проблем регіону. У 2013 р. передбачено відкриття перинатальних центрів у Волинській, Івано-Франківській, Закарпатській,

Запорізькій, Київській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Рівненській, Сумській, Херсонській, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях і в м. Севастополі.

Стратегічне значення для регіонального розвитку має реалізація інноваційного проекту «*Нова енергія*», що пов'язано з розвитком альтернативної енергетики, будівництвом у регіонах України вітрових, сонячних електростанцій, малих гідроелектростанцій. Національний проект «*Нова енергія*» сприяє підвищенню рівня енергетичної безпеки на регіональному рівні, вирішує проблеми енергозабезпечення, поліпшення екологічної ситуації та підвищення конкурентоспроможності регіональних економічних комплексів.

У межах національного проекту «*Чисте місто*» у 2013 р. передбачена реалізація на засадах співфінансування пілотних проектів із будівництва 10 сміттєпереробних заводів у Києві, Вінниці, Сумах, Хмельницькому, Тернополі, Чернівцях, Дніпропетровську, Полтаві, Харкові, Кіровограді. Проект орієнтований на впровадження на місцевому рівні засад сталого розвитку, поліпшення екології та створення комфортного середовища для проживання людей у великих містах.

Національний проект «*Відкритий світ*» передбачає реалізацію пілотного проекту, пов'язаного зі створенням у регіонах України інформаційно-комунікаційної освітньої мережі національного рівня на базі технологій радіозв'язку четвертого покоління 4G, що сприятиме підвищенню якості й доступності освітніх послуг, розвитку дистанційної форми навчання, забезпечить спадковість усіх рівнів освіти (дошкільної, початкової, середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої, післядипломної, «освіти упродовж життя»). У межах національного проекту «*Відкритий світ*» у 2012 р. були задіяні 705 пілотних загальноосвітніх навчальних закладів, з-поміж яких 225 – сільських (32%), 95 – у селищах міського типу (13%), 259 – у районних центрах (37%), 126 – в обласних центрах та у м. Києві (18%). З електронними освітніми ресурсами працювало 5,5 тис. вчителів і 14 тис. учнів. Реалізація зазначеного проекту забезпечить інтеграцію навчальних закладів, розташованих у регіонах України, в загальноєвропейській освітній простір, підвищить конкурентоспроможність української освіти.

Національні проекти є дієвим важелем стимулювання регіонального розвитку. Потужний потенціал щодо активізації економічного зростання на місцевому і регіональному рівнях формують такі національні проекти, як «*Якісна вода*», «*Відроджене скотарство*», «*Олімпійська надія–2022*», «*Індустріальні парки України*», «*Технополіс*», «*Місто майбутнього*». За підсумками 2012 р., реалізація національних проектів «*Нове життя*», «*Відкритий світ*», «*Енергія природи*», «*Вчасна допомога*», «*Зелені ринки*» демонструє позитивний мультиплікативний ефект щодо стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів, оптимізує процес залучення місцевих ресурсів, людського капіталу, підвищує конкурентоспроможність регіональних економічних комплексів.

Упродовж 2012 р. в Україні спостерігалася активізація процесів між-регіонального співробітництва. Тривала робота у сфері інституційно-правового забезпечення механізму підготовки й укладання угод щодо регіонального розвитку (у т.ч. стосовно запровадження угод із питань реалізації міжрегіональних проектів загальнодержавного значення).

Потужний потенціал у сфері стимулювання регіонального розвитку та активізації міжрегіонального співробітництва має розвиток регіональних

кластерів, які довели свою високу перспективність як форма економічної взаємодії суб'єктів господарювання на регіональному та міжрегіональному рівнях. В Україні успішно функціонують такі регіональні кластери: науковий парк «Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля» (Тернопільська обл.), інноваційно-технологічний кластер «Сорочинський ярмарок» (Полтавська обл.), кластери сільського туризму, бджільництва та сільськогосподарського машинобудування в м. Мелітополі, «Інноваційно-технологічний кластер малого та середнього машинобудівного бізнесу» (Запорізька обл.), кластер народних художніх промислів «Сузір'я» (Івано-Франківська обл.), кластер деревообробки «Полісся Рокитнівщини», інноваційний кластер «Впровадження» у Рівненській обл., транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України» та «Швейний кластер» у Херсонській обл., Асоціація «Поділля Перший», що об'єднує швейні, будівельні й туристичні кластери у Хмельницькій обл., Асоціація сталого розвитку м. Севастополя «Аура», до якої входять пілотні кластери «Еко-Енерго», «Байдари-тур», «Водні ресурси», «Здоров'я» та ін.

Упродовж 2012 р. системно проводилася робота із формування *транс-кордонних кластерів*: на межі Сумської обл. та Курської обл. Російської Федерації, на межі Донецької обл. та Ростовської обл. РФ, на межі Харківської обл. та Белгородської обл. РФ, на межах Чернігівської обл., Брянської обл. РФ та Гомельської обл. Республіки Білорусь.

Вагому роль у стимулюванні структурно-інноваційних зрушень на регіональному рівні відіграють *індустріальні парки*. Завдяки ухваленню Законів України «Про наукові парки» та «Про індустріальні парки» сьогодні в Україні діють 11 наукових парків, 57 бізнес-інкубаторів (більшість яких зосереджена в Харківській, Донецькій, Київській, Миколаївській та Одеській областях), 27 регіональних центрів з інвестицій та розвитку, 10 регіональних центрів науки, інновацій та інформатизації (у містах Київ, Житомир, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Львів, Полтава, Рівне, Хмельницький, Черкаси та Чернігів).

Подальший розвиток інноваційних кластерних об'єднань, наукових та індустріальних парків, спеціальних правових режимів економічної діяльності та їх функціональних одиниць, що діють в Україні (у т.ч. спеціальних економічних зон, технологічних і наукових парків), потребує відповідного інституційного забезпечення, у т.ч. удосконалення чинного законодавства.

Стимулювання регіонального розвитку, реалізація в регіонах національних проєктів, формування регіональних і міжрегіональних кластерів, інтенсифікація міжрегіонального співробітництва в Україні уповільнюються внаслідок недосконалості інституційно-правового забезпечення регіонального розвитку, низької ефективності задіяння механізму державно-приватного партнерства, недооцінки можливостей і потенціалу державного замовлення та державних контрактів для стимулювання проєктів міжрегіонального співробітництва (насамперед у виробничій сфері), відсутності розвиненої регіональної інформаційної інфраструктури, сучасної (у т.ч. цифрової) регіональної та загальнонаціональної мережі інформаційного забезпечення регіональних інвестиційних проєктів, недосконалості наявної бази даних стосовно потенційних контрагентів у виробничій і збутовій діяльності, що звужує можливості залучення ресурсів (насамперед із вітчизняних небюджетних джерел).

Перехід регіонів і громад до системного освоєння власних ресурсів (у т.ч. комунальної власності), орієнтація на внутрішній потенціал розвитку обумовлюють необхідність зміни підходів до застосування інноваційних важелів фінансового забезпечення регіонального розвитку – емісії муніципальних цінних паперів, задіяння потенціалу фінансових асоціацій, кредитних спілок, а також **державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), запровадженого у 2012 р.**

На законодавчому рівні визначено основні засади функціонування ДФРР та напрями використання його коштів: виконання Державної стратегії регіонального розвитку та регіональних стратегій розвитку, державних цільових програм та інвестиційних програм (проектів) у частині виконання заходів регіонального розвитку, угод щодо регіонального розвитку та програм подолання депресивності територій, державних програм розвитку транскордонного співробітництва, програм і заходів соціально-економічного розвитку регіонів, у т.ч. програм та заходів розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць (малих міст, населених пунктів у гірській місцевості та ін.).

Упродовж 2012 р. до переліку напрямів пріоритетного фінансування ДФРР було включено понад 500 інвестиційних програм (проектів), реалізація яких передбачала будівництво та реконструкцію закладів освіти, охорони здоров'я, культури, спорту й соціального захисту, газифікацію населених пунктів, модернізацію об'єктів житлово-комунального господарства і транспортної інфраструктури, що, зрештою, задовольняло «точкові» запити і водночас не відповідало стратегічним завданням досягнення збалансованого регіонального розвитку. Тим самим функцію ДФРР як інвестиційного джерела реалізації стратегічних завдань регіонального розвитку було суттєво «розмито».

1.7.3. Пріоритети й завдання у сфері регіональної політики

Консолідація місцевих ресурсів розвитку, оптимізація їх використання на основі об'єднання зусиль регіонів, держави, бізнесу та громадськості є одним із найважливіших перспективних напрямів протидії ризикам настання нової хвилі кризи та відновлення позитивної динаміки соціально-економічного розвитку регіонів України. Практична реалізація нової регіональної політики в Україні передбачає новий формат відносин регіонів із центром, нові важелі й механізми впливу на регіональну політику, які ґрунтуються на зростанні ініціативи та посиленні відповідальності регіональної влади, обумовлюють потребу стимулювання регіонального розвитку на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Головним очікуваним результатом успішного впровадження регіональної політики є зростання добробуту, підвищення комфорту й безпеки життєдіяльності людини на всій території України незалежно від місця проживання.

Стратегічними пріоритетами удосконалення політики регіонального розвитку в Україні на період 2013–2014 рр. мають стати:

- завершення розроблення та ухвалення Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року;
- оновлення регіональних стратегій розвитку відповідно до базових положень Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне сус-

пільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» та нової Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року;

- удосконалення роботи Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку стосовно досягнення узгодженості, координації розроблення та впровадження державної регіональної політики в Україні;
- розвиток партнерських відносин місцевої влади з бізнесом із питань стимулювання місцевої економічної ініціативи та реалізації стратегічних завдань соціальної політики на місцевому рівні;
- розвиток соціально відповідального бізнесу;
- сприяння структурній модернізації регіональних економічних комплексів (у т.ч. на засадах інноваційно-інвестиційного розвитку), диверсифікації регіонального виробництва на основі пріоритетності використання місцевих ресурсів;
- сприяння диверсифікації економіки старопромислових регіонів (зокрема в напрямі зменшення питомої ваги традиційних ресурсо- та енергоємних галузей, стимулювання розвитку сфери послуг, інноваційно-інвестиційної діяльності);
- розроблення програм подолання депресивності територій, зменшення диспропорційності соціально-економічного розвитку регіонів, сприяння регіональній конвергенції;
- оптимізація функціонування та комплексне задіяння потенціалу спеціальних (вільних) економічних зон, технологічних і наукових парків у реалізації структурно-інноваційних зрушень на рівні регіональної економіки;
- сприяння розвитку малого та середнього підприємництва на місцевому рівні (передусім у легкій промисловості, сферах послуг, туризму та рекреації, побутового обслуговування населення);
- створення та розвиток інтеграційних форм просторової організації та умов для саморозвитку міжрегіональних об'єднань (регіональних, міжрегіональних, транскордонних кластерів);
- сприяння реалізації національних проектів у регіонах, у т.ч. завдяки задіянню механізму державно-приватного партнерства;
- запровадження дієвих механізмів та інструментів інтенсифікації міжрегіонального й міжнародного міжрегіонального співробітництва, у т.ч. щодо розвитку регіональної інфраструктури, вирішення спільних для регіонів еколого-економічних проблем, розвитку різноманітних форм кооперації на регіональному рівні;
- запровадження регулярного моніторингу (у т.ч. статистичного, соціологічного та екологічного) щодо стану системних і поточних проблем соціально-економічного розвитку регіонів з метою їх виявлення та ефективного вирішення за допомогою важелів, механізмів та інструментів реалізації регіональної політики.

У сфері інституційно-правового забезпечення реалізації державної регіональної політики та реформування системи державного управління регіональним розвитком і підвищення дієздатності місцевого самоврядування необхідно унормувати:

- основи державної регіональної політики у спосіб ухвалення Закону України «Про засади державної регіональної політики» як базового закону з питань регіонального розвитку; внесення змін до Закону України «Про

стимулювання розвитку регіонів» у частині державного стимулювання розвитку депресивних територій;

- правовий режим поняття «кластер» і режим його функціонування (завдяки внесенню відповідних змін до Господарського кодексу України);
- правовий режим комунальної власності (ухваливши Закон України «Про комунальну власність»);
- механізм залучення іноземної фінансової допомоги, у т.ч. на потреби місцевого розвитку (ухваливши Закон України «Про міжнародну технічну допомогу»);
- інституційні механізми та залучення державних, приватних коштів і коштів міжнародних установ на потреби регіонального розвитку, досягнення довгострокових цілей держави у сфері регіональної політики;
- порядок синхронізації зусиль територіальних громад для вирішення питань місцевого значення (ухваливши Закон України «Про засади співробітництва територіальних громад»);
- концептуальне бачення реформування місцевого самоврядування у спосіб оновлення редакцій Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації»;
- відносини між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (зокрема завдяки чіткому розмежуванню повноважень між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування);
- функціонування територіальних громад (з питань управління комунальною власністю, розвитку різних форм безпосередньої участі громадян у виконанні завдань і функцій місцевого самоврядування, розбудови взаємодії територіальних громад під час реалізації спільних проектів тощо);
- розширення повноважень органів місцевої влади з питань вирішення завдань регіонального та/або місцевого розвитку, розв'язання проблем, спільних із проблемами сусідніх регіонів, а також регіонів сусідніх держав (у т.ч. у межах прикордонного, міжрегіонального та єврорегіонального співробітництва).

З метою інтенсифікації міжрегіонального співробітництва необхідно:

- сприяти задіяню потенціалу міжрегіонального співробітництва у таких сферах регіонального розвитку, як будівництво соціального житла, спорудження об'єктів міжрегіонального/загальнодержавного значення, промислового освоєння місцевих ресурсів, створення дорожньо-транспортної, комунікаційної, інформаційної, туристичної, рекреаційної інфраструктури, проведення робіт із забезпечення екологічного балансу регіонів, реалізації регіональних проектів енергозбереження та розвитку відновлюваної енергетики, запровадження енергозберігаючих технологій, здійснення соціальних і культурних заходів, розроблення спільних інвестиційних проектів;
- заохочувати органи місцевого самоврядування до системного проведення інформаційної кампанії щодо пропагування переваг наявного ресурсного та виробничого потенціалу територій, представлення на інтернет-сторінках органів місцевого самоврядування даних щодо ресурсного потенціалу регіону, інвестиційних і виробничих можливостей, вичерпної інформації щодо заходів виставково-просвітницького характеру, які проводяться в регіоні;
- сприяти створенню та розвитку міжрегіональних кластерів як інноваційних форм виробничо-збутової інтеграції, просторової організації та

саморозвитку міжрегіональних систем, широко застосовувати для цього механізм державно-приватного партнерства;

- сприяти розробленню спільних міжрегіональних програм щодо забезпечення стабільної екологічної ситуації у певній сфері природокористування, здійснення на регіональному рівні заходів, орієнтованих на досягнення параметрів сталого розвитку територій;
- сприяти розвитку міжнародного міжрегіонального співробітництва, у т.ч. у сфері транскордонного співробітництва;
- задіяти механізм державно-приватного партнерства під час реалізації національних проєктів у регіонах, регіональних проєктів (місцевого, регіонального значення) та проєктів, що реалізуються на засадах міжрегіонального, міжнародного міжрегіонального співробітництва, а також у межах функціонування єврорегіонів.

З метою вдосконалення застосування нових фінансово-економічних інструментів регулювання регіонального розвитку доцільно вжити низку заходів:

- спростити доступ міських рад до кредитних ринків у спосіб розширення їхніх можливостей щодо випуску муніципальних цінних паперів, збільшити частку середньострокових облігацій у випусках муніципальних цінних паперів;
- унормувати здійснення видатків із Державного фонду регіонального розвитку винятково на інвестиційні цілі, визначені в регіональних стратегіях, у т.ч. на реалізацію регіональних проєктів, що формують мультиплікативний ефект стабільного соціально-економічного розвитку міст, селищ і сіл, створюють нові робочі місця та збільшують реальні прибутки, які спрямовуватимуться на користь місцевих громад.

Має бути забезпечено зосередження видатків, які спрямовуються у регіони з державного бюджету на реалізацію проєктів соціально-економічного розвитку та на капітальні видатки, на напрямках, що мають особливе соціальне значення, а також координацію дій з органами місцевого самоврядування щодо вирішення нагальних проблем громад за такими напрямками:

- відновлення та забезпечення цілодобового водопостачання, будівництво й реконструкція об'єктів водопостачання та водовідведення;
- будівництво та реконструкція мереж вуличного освітлення;
- капітальний ремонт і будівництво внутрішніх та прибудинкових доріг, і доріг, функціонування яких є пріоритетним для системи екстреної медичної допомоги;
- придбання необхідної кількості спеціалізованого санітарного транспорту бригад екстреної медичної допомоги;
- виконання щорічних регіональних планів функціонування та розвитку системи екстреної медичної допомоги, передусім щодо створення централізованих оперативно-диспетчерських служб, оснащення відділень екстреної медичної допомоги у складі багатопрофільних лікарень, формування мережі пунктів базування бригад екстреної медичної допомоги;
- будівництво та реконструкція дитячих садків, переобладнання шкіл під навчально-виховні комплекси;
- завершення формування мережі регіональних перинатальних центрів;
- оснащення районних і міських лікарень необхідним діагностичним обладнанням та пересувними діагностичними комплексами для населення;

- придбання шкільних автобусів;
- придбання навчальних комп'ютерних комплексів та забезпечення підключення 100% шкіл до мережі Інтернет;
- оновлення ліфтового господарства;
- оновлення рухомого складу громадського електротранспорту;
- будівництво об'єктів спортивної інфраструктури тощо.

РОЗДІЛ II

ГУМАНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ – БАЗОВА ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Здійснення ефективної гуманітарної політики в сучасному світі неможливе без розуміння культури як цілісного комплексу матеріальних, духовних і мистецьких цінностей і забезпечення верховенства культури у стратегічних розробках програм сталого розвитку країни відповідно до сучасних принципів розбудови майбутнього, проголошених у резолюціях ООН і ЄС 2010–2011 рр. «Культура та розвиток».

Утворення глобального інформаційного простору спричиняє жорстку експансію з боку виробників інформації та провокує розмивання національного суверенітету. У сучасних умовах суверенітет можуть зберегти лише країни, здатні перетворити потенціал культури, науки та освіти в основний ресурс розвитку. Іншими словами, головною рушійною силою розвитку є людина зі своїм світоглядом, цінностями і творчим потенціалом. Це орієнтир для будь-якої стратегії, спрямованої на сталий та інноваційний розвиток.

У ХХІ ст. гуманітарний складник набуває виключного значення для формування власного майбутнього. Людиноцентрична модель розвитку має стати фундаментом для розроблення стратегій економічного, інфраструктурного та регіонального розвитку України.

З огляду на внутрішні та зовнішні виклики, з якими стикається гуманітарна сфера України на сучасному етапі, стратегічні цілі гуманітарної політики мають три виміри:

- подальша кристалізація загальнонаціональної ідентичності, забезпечення солідарності та соціокультурної консолідації;

- розвиток людського капіталу та креативного потенціалу нації;
- стимулювання відкритості суспільної свідомості до інновацій та реформ.

Відповідно ключові пріоритети гуманітарної політики України передбачають таке:

- розвиток, захист і просування власного культурного, наукового та інформаційного продукту – перехід від статусу країни споживання до статусу країни виробництва такого продукту;
- у центрі гуманітарної і культурної стратегії України має бути проактивна політика держави у сфері охорони культурної спадщини, створення умов для нарощування і реалізації креативного потенціалу нації, якості життя та індексу людського розвитку в Україні;
- фінансування культури та науки, всієї гуманітарної сфери за принципом «інвестування в людей – інвестування в майбутнє». Позиціонування культурних проєктів як інвестиційно-привабливих об'єктів для інвестора в особі держави.

2.1. ОСОБЛИВОСТІ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1.1. Активізація діяльності Громадської гуманітарної ради при Президентові України

Утворення Громадської гуманітарної ради як консультативно-дорадчого органу при Президентові України виявилось досить ефективним кроком в умовах комплексної модернізації країни.

У такий спосіб, по-перше, було публічно акцентовано увагу на принциповій значимості гуманітарного складника державної політики. Уже на першому установчому засіданні Громадської гуманітарної ради було наголошено, що політика влади у гуманітарній сфері не менш важлива, ніж виведення країни із кризи, тому питання гуманітарного поступу України в нових суспільно-політичних реаліях набувають статусу одного з основних національних пріоритетів.

По-друге, створення Громадської гуманітарної ради дало змогу систематизувати гуманітарний напрям державної політики. Істотна нівеляція гуманітарної сфери, відведення їй другорядної позиції порівняно з іншими суспільними сферами, спорадичність гуманітарної політики за роки незалежності позначилися накопиченням великої кількості нерозв'язаних досі проблем: невизначеність щодо способів консолідації української нації, консервування регіонального підходу до розвитку історичної свідомості українців, політизація міжнаціональних і міжконфесійних відносин, відсутність консенсусу з мовного питання, девальвація вітчизняної системи освіти, криза ціннісних орієнтацій молодого покоління, постійні труднощі зі збереженням і захистом культурного спадку тощо. Вирішення названих проблем фактично окреслило спектр основних завдань Громадської гуманітарної ради.

По-третє, за відсутності належного концептуального оформлення гуманітарної політики Громадська гуманітарна рада стала осередком обговорення актуальних проблем, рекомендацій, проєктів стосовно реформування гумані-

тарної сфери та одночасно взяла на себе роль координаційного центру. За майже три роки функціонування Рада на своїх засіданнях розглянула чималий спектр питань. Зокрема, йшлося про створення політико-правових умов для зміцнення в Україні громадянського суспільства, запровадження суспільного телебачення і радіомовлення, перспективи розвитку освіти в Україні, пріоритетні напрями розвитку фізичного виховання та масового спорту, життєзабезпечення людей із особливими потребами, збереження та актуалізацію національної культурної спадщини, вшанування пам'яті видатних українців, відзначення у 2014 р. 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка, задоволення прав осіб, які належать до національних меншин, тощо.

Один із важливих функціональних аспектів Ради – ініціативи щодо концептуалізації актуальних проблем. Саме ця інституція ініціювала розроблення проектів Концепції створення і діяльності Національної громадської телерадіокомпанії України, Концепції діяльності та розвитку Державної телерадіокомпанії «Культура», Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року, розвитку вітчизняної кіноіндустрії, створення електронної бібліотеки, єдиної інформаційної системи надбань національної культурної спадщини тощо. Окремі рішення Ради отримали реальну нагоду для імплементації після видання відповідних актів Глави держави та Кабінету Міністрів України. Так, 30 вересня 2010 р. вийшов Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» № 926, 19 травня 2011 р. – Указ Президента України «Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями» № 588, 11 квітня 2012 р. – Указ Президента України «Про додаткові заходи з підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка» № 257, 17 серпня 2011 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI», 4 липня 2012 р. прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції діяльності та розвитку Державної телерадіокомпанії «Культура», а 17 жовтня 2012 р. Уряд ухвалив законопроект «Про Суспільне телебачення та радіомовлення України», розроблений з метою реалізації Концепції створення та діяльності Національної громадської телерадіокомпанії України.

З метою запровадження інноваційних підходів щодо реалізації гуманітарної політики та забезпечення прозорості діяльності Громадської гуманітарної ради при Президентові України необхідно вжити таких заходів:

- створити інтернет-сайт Громадської гуманітарної ради з максимальною структурованою інформацією – нормативно-правовою, аналітичною, статистичною, анонсовою – щодо розвитку гуманітарної сфери. На веб-порталі доречно подавати українські версії документів ООН, ПАРЕ з гуманітарних проблем;
- проводити періодичні, раз на півроку, виїзні (регіональні) або публічні (за участю громадськості) засідання Ради. Виносити на розгляд таких засідань найбільш актуальні для розвитку певного регіону або країни в цілому питання;
- синхронізувати взаємодію Ради з інституціями, відповідальними за практичну реалізацію її рішень, у спосіб проведення постійного міжвідомчого діалогу у форматі відповідних груп чи комісій;

- організувати роботу Ради за принципом циклічності, установивши контроль за всіма етапами проходження ухвалених нею рішень завдяки механізму оперативного звітування;
- унормувати проведення засідань Ради у строки, визначені положенням про Громадську гуманітарну раду;
- постійно висвітлювати діяльність робочих груп, що функціонують у складі Ради.

2.1.2. Концепція гуманітарного розвитку України як інструмент програмування гуманітарної політики

Ухвалення Концепції гуманітарного розвитку України – нагальна вимога часу. Ідеться про рамковий документ, спрямований на вирішення кількох принципових завдань:

- започаткування якісно нового розуміння гуманітарної сфери як однієї з провідних царин суспільного буття;
- визначення стратегічних пріоритетів гуманітарної політики Української держави;
- забезпечення інституційної координації органів влади всіх рівнів, відповідальних за реалізацію гуманітарної політики;
- визначення орієнтирів для розроблення нормативно-правових актів у різних сегментах гуманітарної сфери (освітнянському, науковому, культурному, суспільно-релігійному тощо);
- утвердження в суспільстві загальнонаціональних цінностей, сприяння консолідації української нації.

Концептуальна невизначеність гуманітарної політики у попередні роки незалежності України стала однією з причин хаотичних процесів у гуманітарному просторі країни, почасти «ручного» регулювання гуманітарної сфери, появи комплексу складних проблем.

Необхідно зазначити, що спроби усунути існуючу прогалину все-таки були. Так, у 2000 р. був підготовлений проект Концепції розвитку гуманітарної сфери України, а у 2008 р. – проект Концепції гуманітарного розвитку України, дискутований на Всеукраїнському форумі інтелігенції. Проте обидва напрацювання, незважаючи на незадовільний стан гуманітарної політики, так і не були доведені до логічного завершення.

Сьогодні країна вкотре перебуває за крок до прийняття доленосного документа. У травні 2010 р. Президентом України було доручено підготувати проект Стратегічного плану розвитку гуманітарної сфери України на період до 2015 року. Невдовзі у Державній програмі економічного і соціального розвитку України на 2010 рік, затвердженій Законом України від 20 травня 2010 р. № 2278-VI, з'явилося положення про розроблення Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року. На одному із засідань Громадської гуманітарної ради у 2011 р. Глава держави наголосив на потребі доопрацювання нової Концепції гуманітарної політики.

Над підготовкою проекту документа працювало широке коло провідних фахівців із Національної академії наук України, представників органів влади різного рівня, незалежних експертів. У 2012 р. відбулася низка публічних обговорень і вдосконалено кілька його редакцій.

Остаточний варіант проекту Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року охоплює майже всі головні сектори гуманітарної сфери,

визначає вектори модернізації національних систем освіти, науки та культури, інформаційної сфери, пропонує способи взаємодії держави та громадянського суспільства, наголошує на важливості змін у сфері охорони здоров'я та збереження довкілля.

Після доопрацювання проекту Концепції гуманітарного розвитку України до 2020 року Кабінет Міністрів України має підготувати відповідний законопроект та внести його на розгляд Верховної Ради України.

Концепція має стати не тільки *інструментом для майбутнього програмування гуманітарної політики, запорукою поступального розвитку гуманітарної сфери, а й могутнім консолідуючим чинником для суспільства*. Концепція гуманітарного розвитку України до 2020 року надасть відчутного імпульсу розвитку всіх напрямів гуманітарної сфери, ставши «дорожньою картою» для реалізації нових амбітних національних проектів (зокрема завдяки механізмам міжнародного співробітництва та державно-приватного партнерства). За умови послідовної реалізації Концепція гуманітарного розвитку *здатна створити ефект мультиплікатора*, який за необхідності поширюватиметься не тільки на гуманітарну, а й на всі інші сфери буття суспільства та держави.

2.1.3. Формування ціннісної парадигми гуманітарного розвитку

Нинішня епоха – час не тільки масштабних соціально-економічних і політичних трансформацій. Істотні зрушення помітні також у царині духовно-моральній: змінюються ціннісні орієнтації, світосприйняття, мотивація людської діяльності. Реалії життя доводять, що одним із найбільш значних наслідків подібних змін є *тотальна комерціалізація свідомості, розвиток суспільства масового споживання. Прагнення до накопичення матеріальних благ, по суті, перетворюється на визначальне кредо буття сучасної людини*, витісняючи на периферію традиційні чесноти.

В Україні світоглядно-ціннісна криза обумовлена дією щонайменше трьох чинників. По-перше, руйнація радянської тоталітарної ідеології призвела до відчутної невизначеності у суспільній свідомості: попередня система цінностей ще повністю не зникла, а нова не сформувалася. По-друге, становлення ринкової економіки на вітчизняному ґрунті супроводжувалося різким матеріальним розшаруванням. В умовах поширення бідності та невпевненості у майбутньому задоволення повсякденних потреб виявилось головною життєвою спонукою. По-третє, в українському суспільстві процес утвердження цілісної національної ідентичності поки що далекий від завершення. Неусталеність загальнонаціональної ціннісної матриці лише сприяє популярності світоглядних принципів, привнесених ззовні не кращими зразками продукції, створеної глобальною індустрією масової культури та спрямованої на підтримку споживацького світогляду.

Домінування утилітарно-прагматичної моделі світовідчуття є реальною загрозою для особистості, спільноти та природного середовища, оскільки продукує споживацьке ставлення до дійсності загалом. На порядку денному – формування ціннісних засад суспільного буття, без якого українська нація не має шансів на успішний поступ.

Формування нової ціннісної парадигми гуманітарного розвитку вимагає максимальної консолідації зусиль органів влади та інститутів громадянського суспільства. У цьому контексті важливим є *конституювання масштабного (стратегічного) мислення, тобто мислення, здатного співвідносити теперішнє з майбутнім, чітко передбачати наслідки поточної діяльності у перспективі.*

Стратегічне мислення *обов'язково містить етичний та екологічний складники.* Ідеться також про культивування у повсякденній практиці людських взаємовідносин загальноновизнаних моральних приписів, без яких украї проблематично досягти спільного блага. Також не менш суттєвим є дбайливе відношення до власної національної спадщини та уміння усвідомлювати її органічною частиною глобального історично-культурного простору. Необхідно розуміти, що довкілля – наш єдиний дім. Зруйнувавши його, ми позбавимо себе та прийдешні покоління умов для життя. Саме такий сценарій пропонує ідеологія споживацтва, превалювання якої призвело до катастрофічного погіршення природного середовища в Україні. Стан останнього вимагає інкорпорування екологічних цінностей у процес реалізації державної політики. Екологізація світогляду спрямована на переосмислення людською спільнотою свого ставлення до природного середовища та життєвого простору. У ХХІ ст. стає очевидним, що збереження довкілля та забезпечення гармонії між людиною і природою є більш значущим, аніж отримання прибутку.

Іншим вагомим складником процесу формування ціннісної парадигми гуманітарного розвитку є *зміна уявлень про концепт «якість життя».* Сьогодні головним критерієм оцінки життєвого рівня громадян здебільшого вважається матеріальний статок. Однак такий підхід занадто звужений. Він не дає змоги визначити належним чином ані ефективність державного менеджменту, ані рівень соціальної солідарності, ані моделі соціальної мотивації та активності громадян. У європейських країнах усталеної демократії якість життя уже давно вимірюється за допомогою взаємодоповнюючих параметрів, які конструюють модель «збалансованого розвитку особистості», беручи до уваги:

- фізичний розвиток;
- духовно-інтелектуальний розвиток;
- соціальну облаштованість чи соціальний комфорт.

Таким чином, очевидно, що не все *вимірюється рівнем матеріального споживання.* Життя має й інші аксіологічні грані. Формування світоглядно-ціннісної парадигми гуманітарного розвитку зачіпає глибини людської психології. *Фактично йдеться про зміну мотиваційних чинників поведінки та дій. Нові мотиви – це нові можливості, а нові можливості – це завжди перспектива для оновлення та модернізації, яких так потребує Україна.*

З-поміж конкретних заходів, реалізація яких сприятиме формуванню ціннісної парадигми гуманітарного розвитку, доречними є такі:

- формування «попиту на здоровий спосіб життя» завдяки роз'ясненню переваг від дотримання здорового способу життя, занять фізичною культурою та спортом, правильного й раціонального харчування;
- стимулювання розвитку екологічної освіти у дошкільних закладах і початковій школі; поширення екологічних знань засобами телебачення, електронних і друкованих ЗМІ серед широких верств населення;
- приведення у відповідність до європейських стандартів національного екологічного законодавства;

- підтримка на центральному й місцевому рівнях діяльності громадських екологічних організацій і рухів;
- зміна підходів до бюджетного фінансування масового спорту, відмова від практики спорадичного використання коштів на одноразові показові заходи, перехід до пріоритетного фінансування постійно діючих фізкультурно-оздоровчих закладів, доступних широким верствам населення усіх вікових категорій;
- активне сприяння створенню та розвитку різноманітних форм самоорганізації громадян, спрямованих на популяризацію занять фізкультурою та спортом;
- оптимізація наявної спортивної інфраструктури задля її раціонального використання у межах загальнодержавної програми оздоровлення населення;
- заборона реклами алкогольних виробів на національному телебаченні;
- запровадження мораторію на вирубку зелених насаджень у місцях компактного проживання населення;
- недопущення використання виробниками алкогольної та тютюнової продукції національної та релігійної символіки, спрямованої на рекламування відповідних товарів.

2.1.4. Розвиток фізичної культури та спорту

2012 рік був для Української держави та українців по-спортивному знаковим. Передусім успішне проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи з футболу засвідчило про *виняткове політичне, економічне, гуманітарне та іміджеве значення масштабних спортивних заходів, їхню роль у піднесенні міжнародного престижу держави*. Позитивний досвід реалізації проекту «Євро–2012» необхідно врахувати при підготовці інших спортивних змагань європейського та світового рівня. Зокрема, це стосується підготовки та проведення в Україні юнацького чемпіонату світу з легкої атлетики 2013 р., чемпіонату світу з художньої гімнастики 2013 р., фінального турніру чемпіонату Європи з баскетболу 2015 року (Євробаскет–2015), а також реалізації національного проекту «Олімпійська надія – 2022» (створення якісної спортивно-туристичної інфраструктури, здатної прийняти зимові Олімпійські та Паралімпійські ігри 2022 року в Карпатах) та наміру домогтися проведення в Україні фінальної частини чемпіонату світу з футболу. Здійснення названих заходів потребує великих зусиль і зваженої та комплексної державної політики у сфері спорту. Тому не випадково вони перебувають у центрі уваги Президента України, про що свідчать відповідні акти Глави держави, його доручення під час засідань і нарад різного рівня.

Динаміка результатів, продемонстрованих українськими спортсменами упродовж останніх років, свідчить про істотний прогрес вітчизняного спорту. Так, Анна Ушеніна – перша українка з часу відновлення Україною державної незалежності, яка здобула титул чемпіонки світу з шахів; Юлія Джима, сестри Віта та Валентина Семеренко, Олена Підгрушна – багаторазові призерки етапів Кубка світу з біатлону; Сергій Семенов – переможець індивідуальної гонки на чемпіонаті Європи з біатлону; гравці хокейного клубу «Донбас» (Донецьк) – володарі Континентального кубка з хокею. Достойні результати показали й спортсмени національних збірних команд України на ХХХ літніх

Олімпійських та XIV літніх Паралімпійських іграх у Лондоні. Проте збереження цих позитивних тенденцій вимагає комплексної уваги з боку держави до питань належного матеріально-технічного забезпечення спортсменів, тренерів і тренерських штабів, а також допоміжного персоналу.

Одна з відомих проблем, що стоять на заваді розвитку фізичної культури і спорту в Україні, – це брак коштів. Цілком очевидно є потреба у зміні підходів до бюджетного фінансування олімпійського та масового спорту на центральному й місцевому рівнях. Проте важливим є не тільки належне державне фінансування спортивних заходів і проектів, а й створення сприятливих організаційно-правових умов для розвитку відповідної спортивної інфраструктури, залучення приватних інвестицій у зазначену сферу. Зважаючи на зарубіжний досвід, виправданим є ухвалення спеціального закону про меценатство у спорті, який має стимулювати інвесторів укладати кошти у розвиток і професійного, олімпійського, і аматорського, масового спорту, фізичної культури та оздоровлення населення. Також на порядку денному – внесення відповідних змін і доповнень до Податкового кодексу України, Програми економічних реформ на 2010–2014 роки, Національного плану дій на 2013 рік та наступні роки. Подібні ініціативи мають продемонструвати реальну ефективність державно-приватного партнерства в Україні, стимулювати до активності зарубіжних інвесторів.

Успіхи українських спортсменів є *найліпшою пропагандою здорового способу життя серед широких верств населення* (зокрема дітей і молоді). Саме тому вкрай важливо забезпечити якнайширше висвітлення спортивних подій у загальнонаціональних і регіональних ЗМІ (особливо телевізійних), розширивши сегмент і обсяги трансляцій різноманітних змагань з олімпійських і неолімпійських видів спорту. Для власників мас-медіа, які сприятимуть розміщенню відповідного контенту, а також соціальної реклами, що популяризує заняття спортом, здоровий спосіб життя загалом, має бути запроваджена система державних стимулів. Тобто йдеться про формування «моди на здоров'я» – комплексну інформаційно-просвітницьку політику держави, спрямовану на зміну психологічних установок і моделей поведінки громадян у їхньому ставленні до збереження власного здоров'я, боротьби зі шкідливими звичками, занять фізичною культурою та спортом.

Навіть поверховий аналіз кількісних та якісних показників стосовно наявної у регіонах України інфраструктури для занять спортом (спортивних споруд загального призначення, спортивних і дитячих майданчиків) чітко вказує на її невідповідність сучасним потребам і запитам громадян. Крім того, частина об'єктів використовується нераціонально або не за призначенням. За таких умов будь-яка загальнодержавна чи місцева програма щодо розвитку фізкультурного руху чи оздоровлення населення априорі приречена на невдачу.

Отже, необхідно приділити комплексну увагу регіональному розвитку масового спорту. Логічним кроком у цьому контексті може стати створення постійно діючих обласних центрів олімпійської підготовки, де не лише функціонували б дитячо-юнацькі спортивні школи та готувалися спортсмени найвищого рівня, а й надавалася можливість для повсякденного оздоровлення місцевого населення. Це дасть змогу вирішувати низку завдань – від планомірного завантаження спортивних споруд і забезпечення їх економічної рентабельності до загального поліпшення якості життя населення регіону. Поява таких багатофункціональних спортивних споруд позитивно вплине не лише на стан здоров'я місцевих жителів, а й відкриє нові можливості для

працевлаштування, розвитку підприємництва, зростання туристичної привабливості регіону. Разом з тим заслуговує на апробацію ідея, пов'язана з підсиленням мотивації приватного спортивного сектору. Зокрема для власників приватних спортивних закладів, які відкриють доступ до занять спортом за зниженою ціною для людей, що належать до соціально вразливих категорій населення, доречно запропонувати систему певних державних преференцій.

У такий спосіб, безумовно, буде сформовано *підґрунтя для розвитку сучасної спортивної інфраструктури в усіх областях України*, що сприятиме відродженню у загальнонаціональному масштабі аматорського спорту, насамперед тих його напрямів, які відносяться до розряду олімпійських (спортивні гуртки, секції, клуби). У перспективі це дасть змогу створити потужну базу для регулярного проведення на українських теренах престижних міжнародних змагань з олімпійських і неолімпійських видів спорту.

Виправданим стало створення окремого Міністерства молоді та спорту України (з огляду на те, що попереднє Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України було неспроможне ефективно реалізовувати державну політику у відповідній сфері). Необхідно також звернути увагу на суттєві недоліки у роботі інших державних органів, які поставили під загрозу ухвалення та виконання загальнонаціональних і регіональних програм щодо залучення дітей та молоді до занять фізичною культурою, фінансування дитячо-юнацьких спортивних шкіл і санаторіїв-профілакторіїв.

Реалізація зазначеного дасть змогу *не лише зміцнити реноме України як потужної європейської спортивної держави, а й сприятиме популяризації та утвердженню серед громадян (зокрема молодого покоління) здорового способу життя як соціальної цінності, що позитивно вплине на трансформаційні процеси в державі*. Адже ефективність реформ політичних, економічних, соціальних залежить не тільки від виробничого, інтелектуального, духовного потенціалу нації, а й від загального стану її фізичного здоров'я.

2.2. ДИНАМІКА ПРОБЛЕМ І ПЕРСПЕКТИВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

2.2.1. Дошкільна та позашкільна освіта

Дошкільна освіта відіграє особливу роль у системі освіти з огляду на те, що у ранньому віці закладаються основи особистості людини, а також формується фундамент для подальшого навчання у середній, професійно-технічній і вищій школі, успішність якого великою мірою визначає життєвий шлях громадянина. При цьому дитина з найбільш раннього віку має отримувати усі можливості, щоб зростати здоровою, вільною та щасливою, гармонійно розвиватися, розкривати свій творчий потенціал у максимально дружньому середовищі. З огляду на своє непересічне значення для громадян і суспільства в цілому **дошкільна освіта в Україні законодавчо визначена обов'язковим первинним складником системи безперервної освіти**. Чинний Закон України «Про дошкільну освіту» унормовує право-

ві, організаційні та фінансові засади цієї освітньої ланки. Нині реалізується Державна цільова соціальна програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року. Оновлений у 2012 р. Базовий компонент дошкільної освіти, який покликаний забезпечити наступність змісту дошкільної та початкової загальної освіти у комплексному особистісному розвитку кожної дитини.

Упродовж останніх трьох років спостерігається позитивна динаміка при вирішенні актуальної проблеми забезпечення доступності дошкільної освіти, зростає кількість дитячих садків – з 2010 р. їх мережа збільшилася на 768 одиниць. На кінець 2012 року в Україні налічувалося 16396 дошкільних навчальних закладів різних типів, що на 318 закладів (1,9%) більше, порівняно з попереднім роком. Кількість місць збільшилася на 32524 (2,7%) і становила 1203918 одиниць. Спостерігається збільшення чисельності дітей у дошкільних навчальних закладах з 1354,4 тис. осіб у 2011 році до 1428,4 тис. осіб (на 5,2%) у 2012 році. Цей процес відбувається переважно за рахунок відновлення діяльності тимчасово не функціонуючих дошкільних закладів та повернення системі освіти приміщень дитячих садків, що здаються в оренду або по-іншому використовуються не за цільовим призначенням. Актуальним завданням є повернення для використання за призначенням ще понад 800 приміщень дитячих садків для належного забезпечення навчально-виховного процесу. Також необхідно активізувати роботу з будівництва нових сучасних дитячих садків, які більшою мірою відповідатимуть вимогам до дошкільних закладів ХХІ ст. і задовольнятимуть потреби наймолодших громадян України та їхніх батьків.

Завдяки розширенню мережі дошкільних закладів удалося домогтися певного поліпшення становища із рівнем забезпеченості дітей дошкільного віку місцями у дитячих садках, дефіцит яких, особливо у великих містах, створює передумови для корупції та зловживань і викликає закономірне невдоволення з боку батьків. Разом з тим **кількість місць у дитячих садках досі залишається надто низькою**: майже чверть українських дітей не має можливості відвідувати дошкільні заклади через брак місць. Показники забезпеченості дітей місцями у дитячих садках уже найближчим часом необхідно довести мінімум до 85%. Для цього упродовж двох років необхідно створити щонайменше 100 тис. нових місць у дошкільних закладах.

Крім підвищення рівня доступності дошкільних закладів, необхідним є вирішення таких завдань цієї ланки освіти, як поліпшення матеріально-технічного оснащення дитячих садків; значне підвищення якості підготовки вихователів, особливо в частині практичних навичок роботи з дітьми; підвищення заробітної плати та ступеня соціальної захищеності працівників дошкільних закладів.

Позашкільна освіта. У сучасних умовах забезпечення всебічного розвитку особистості учня носить визначальний характер, а відтак посилюється роль позакласної та позашкільної роботи. Спеціалізовані школи та гуртки мають давати учням можливість робити перші кроки до спеціалізованої спортивної, естетичної, професійної освіти. Належний рівень позакласної та позашкільної роботи також позитивно позначається на загальноосвітній успішності та сприяє свідомому вибору подальшого життєвого шляху.

Ми маємо чудову традицію: для багатьох наших відомих митців, учених, винахідників, майстрів творчий шлях розпочинався з гуртків, студій, музичних і художніх шкіл, малих академій наук. Цю добру традицію необхідно відроджувати та розвивати на базі збережених і нових позашкільних навчальних

закладів. Нині у системі освіти функціонує близько 1,5 тис. позашкільних навчальних закладів державної та комунальної форми власності, 630 дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Позашкільною освітою охоплено понад 1 млн 632 тис. дітей, що складає близько 40% від загальної кількості учнів. У системі середньої освіти діє близько 85,5 тис. гуртків і творчих об'єднань різних напрямів.

Одна з найгостріших проблем позашкільної освіти полягає у нерівності доступу до неї міських і сільських школярів: близько 85% закладів позашкільної освіти сконцентровано у великих містах, тоді як на села й невеликі міста припадає лише 15%.

2013 рік проголошено в Україні Роком дитячої творчості. Він має дати новий поштовх її піднесенню, розвитку талантів українських дітей, удосконаленню системи захисту прав дитини. Для цього потрібно активізувати процес розвитку та модернізації мережі закладів позашкільної освіти, удосконалити систему виявлення і розкриття талантів дітей, підтримки мистецьких, інтелектуальних, спортивних досягнень. Необхідно створювати нові та поліпшувати якість наявних закладів позашкільної освіти, модернізувати їхню матеріально-технічну базу. Особливо гострою ця проблема є у сільській місцевості та малих містах.

У контексті проведення Року дитячої творчості нового значення набуває **підтримка обдарованих дітей**. У 2013 р. та у подальшому необхідно забезпечити умови для нормального функціонування і розвитку закладів дошкільної та позашкільної освіти, які сприяють творчому зростанню, самореалізації та організації змістовного дозвілля дітей. З урахуванням конкретної ситуації в територіальних громадах необхідно передбачати створення нових закладів, що сприяють розвитку дитячої творчості та спрямовані на організацію дозвілля. Закриття гуртків, спортивних секцій, центрів дитячо-юнацької творчості є неприпустимим.

Розробляючи та реалізуючи державну політику в галузі освіти, потрібно пам'ятати, що олімпійські медалі і здоров'я наших громадян починаються на уроках фізичної культури, у спортивних школах і на спортивних майданчиках. На жаль, дуже велика частина цих необхідних об'єктів первинної спортивної інфраструктури нині не функціонує. Тому **упродовж наступних двох років потрібно привести у робочий стан і переоснастити понад 28 тис. спортивних майданчиків при школах і дитячих садках**.

З огляду на зростання ролі людського капіталу та знань в економіці та громадсько-політичному житті XXI ст. постійної уваги потребують питання інтелектуального розвитку молоді. У зв'язку з цим **необхідно реалізувати комплексну програму «Інтелектуальне майбутнє України»**, спрямовану на підтримку науково-технічної творчості дітей та юнацтва, формування та зміцнення сучасного наукового світогляду. Для реалізації цього проекту необхідно, зокрема, організувати роботу обласних і національних літніх шкіл, залучаючи до співпраці із цими закладами провідних науковців та експертів у відповідних галузях знань.

Зазначені заходи вимагають змін у підходах до фінансування системи позашкільної освіти, передусім забезпечення пріоритетності такого фінансування. Під час проведення Року дитячої творчості й комплексної роботи з розширення й удосконалення системи позашкільних навчально-виховних закладів необхідно зважати на те, що така робота є запорукою конкуренто-

спроможності нашої молоді у сучасному світі, першим кроком до забезпечення можливостей розвитку та самореалізації молодих громадян в Україні.

Цілеспрямована, масштабна, всебічна підтримка дитячо-юнацької творчості, системи дошкільної та позашкільної освіти – це критично необхідна стратегічна інвестиція у людський капітал, у тих, хто будуватиме і розвиватиме Україну упродовж наступних десятиріч.

2.2.2. Загальна середня освіта

Стратегічним напрямом розвитку сучасної середньої освіти є **забезпечення її якості**, що нарівні з добробутом і здоров'ям людини стає обов'язковим чинником і показником успішності країни, благополуччя громадян. Упровадження ідей людиноцентричної освіти зумовлює нове розуміння освітньої якості. Якісна освіта має відповідати і суспільним потребам, і різноманітним запитам особистості, якомога точніше враховувати індивідуальні нахили, здібності, інтереси, формувати здатність до співпраці, подальшого навчання упродовж життя, виховувати гуманність, толерантність, відповідальність у ставленні до людей, природи, суспільства, держави.

Загалом у 2012/2013 навчальному році в Україні функціонувало 19,7 тис. загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчалося понад 4,2 млн учнів, працювало 510 тис. учителів. Майже дві третини шкіл (12,8 тис., або 65%) розташовані в сільській місцевості, у них здобувають освіту 1,3 млн учнів.

У 2012 р. новий етап розвитку шкільної освіти розпочато із суттєвих змін у **початковій школі**. Цей рівень освіти здобувають 1,6 млн (37%) учнів 1–4 класів. Початкову освіту одержують у різних умовах: автономній школі I ступеня, у складі школи I–II чи I–III ступенів, навчально-виховному комплексі «Школа–дитячий садок», малочисельній початковій школі, у спосіб індивідуального навчання. Загалом у країні створено належні умови для **доступності та обов'язковості** початкової освіти для всіх дітей молодшого шкільного віку незалежно від місця проживання, етнічного походження та матеріального становища батьків.

Водночас не може бути жодних виправдань, якщо поза школою залишаються окремі діти. Жодна дитина не може бути позбавлена права на вчасну й повноцінну освіту ні через безвідповідальність батьків, ні через байдужість органів влади. У зв'язку з цим необхідно забезпечити суворий контроль із боку державних органів, формувати відповідну позицію громадськості, вчителів, ЗМІ. Суворо й безкомпромісно слід реагувати й на кожен випадок насильства над дітьми, у якій би формі воно не виявлялося.

Чотири роки початкової школи вельми потужно впливають на дитячу психіку, пізнавальний і моральний розвиток. Справедливим є вислів «початкова школа – корінь шкільної освіти». Тут вони мають набути міцну предметну підготовку, достатній розвиток, позитивний соціальний досвід. У зв'язку з цим важливо забезпечити належну передшкільну підготовку, яка кількісно збільшується, але її якість далеко не завжди відповідає потребам віку дошкільників і перспективним вимогам початкової освіти. Проблема наступності в усіх вимірах потребує нагальних наукових і організаційних рішень.

Зміст освіти є системоутворювальним чинником її якості. Позитивним кроком стало його оновлення на засадах особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів. У новому державному стандарті й нових програмах чітко окреслено вимоги до засвоєння освітнього змісту. Учні початкової шко-

ли розпочинають вивчати природознавство й іноземну мову з першого класу, інформатику – з другого. Першокласників вчасно забезпечено новими підручниками з усіх предметів.

Поки що не вдалося досягти належної варіативності підручників, учителі не отримали права їх вибирати. Упровадження оновленого державного стандарту, як і на попередньому етапі, не забезпечене державним замовленням на видання навчальних комплектів для учнів і методичних посібників для учителів. Потребує значного розширення створення та виготовлення засобів навчання нового покоління. Орієнтуючись на досвід країн-лідерів у галузі освіти, освітню модернізацію обов'язково необхідно супроводжувати відповідними державними гарантіями щодо умов її повноцінного здійснення.

Викликає занепокоєність погіршення **здоров'я дітей** шкільного віку взагалі, і молодших учнів зокрема. З-поміж причин домінують шкільні чинники (зростання навчального навантаження, гіподинамія, нераціональний розклад, недостатнє освітлення і неякісне повітря в класах, проблеми з харчуванням і питним режимом тощо). Значно збільшилася кількість учнів початкових класів із погіршенням зору та ознаками емоційного неблагополуччя. Педагогам разом із медиками необхідно розробити нові вимоги до створення сприятливого для дітей навчального середовища, а органам управління освітою їх реалізувати. Стан здоров'я дітей, умови їх навчання необхідно обов'язково враховувати при оцінюванні якості роботи школи, її педагогічного колективу.

Підвищеної уваги потребує **початкова освіта у сільській місцевості**. Тут початкову освіту діти здобувають у школах I ступеня (474 з них із чисельністю до 10 осіб), у школах I–II ступенів (1559 із чисельністю до 40 осіб), школах I–III ступенів (2521 із наповнюваністю до 100 учнів). У 2012 р. на парламентських слуханнях «Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання» прийнято слушні рекомендації, які потрібно взяти до уваги та домогтися їх реалізації і Кабінету Міністрів України, і новому складу Верховної Ради України.

Щодо одержання початкової освіти необхідно зважати на те, що процеси оптимізації мережі навчальних закладів, включно з утворенням освітніх округів, не мають позбавляти дітей цього віку **можливості навчатися за місцем проживання**, адже підвезення до великої школи створює для дітей надто тривалий навчальний день. Для них треба розширювати мережу груп продовженого дня (нині цими групами охоплено 31% учнів), організовувати якісне гаряче харчування тощо. Потрібно всебічно вивчати і впроваджувати позитивний досвід закладів «Школа–родина» з малою чисельністю учнів, комплексів «Школа–дошкільний заклад», враховувати прогнозовані демографічні зміни, очікуваний розвиток агрокомплексів тощо.

Якісна початкова освіта значною мірою залежить від **підготовки учителя**. В умовах швидкого зростання обсягів інформації, поширення нових способів навчання й комунікації особа вчителя і роль школи не стають менш значущими. Особливо важливою є роль учителів початкової школи, які є тією ланкою, що має закласти міцну пізнавальну та моральну основу для подальшого навчання, дієво сприяючи подоланню негативних тенденцій, наявних сьогодні у середній і вищій освіті. Враховуючи значення початкової освіти та вчителя початкових класів, реальна реабілітація педагогічної діяльності, підвищення матеріального становища та суспільного статусу, ремотивація педагогічних працівників мають починатися саме на рівні початкової школи.

У зв'язку з новою ситуацією у розвитку початкової освіти необхідно внести зміни до освітньо-професійних програм бакалаврів і магістрів педагогічних спеціальностей, **посилити практичну підготовку майбутніх педагогів**. У перспективі необхідно здійснити поступовий перехід до забезпечення початкової школи вчителями з кваліфікацією магістра, особливу увагу при їх підготовці приділяючи виховним компонентам. Крім того, з огляду на інтенсифікацію змін, необхідно забезпечити запровадження сучасних методів підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, у т.ч. на основі дистанційних та інтерактивних методів. Важливо реалізувати право учителя початкової школи викладати всі предмети навчального плану, працювати на повну ставку. Молодий учитель, ідучи на своє перше робоче місце, має розраховувати на гідну матеріальну винагороду і наставництво досвідчених колег.

Оновлення у 2012 р. державних стандартів **базової та повної загальної середньої освіти**, ухвалення нових навчальних програм для основної школи потрібно повною мірою використати для посилення впливу школи на формування самодостатньої молоді людини. Окрему увагу необхідно приділити реальному утвердженню **профільної старшої школи**, цікавої і потрібної школярам, які постають перед надзвичайно важливим життєвим вибором щодо подальшої самостійної діяльності. Для цього, крім оновлення змісту освіти, необхідно сформувати ефективну мережу навчальних закладів, які повною мірою забезпечуватимуть освітні потреби старшокласників. Чільне місце тут мають посісти одно- або багатопрофільні ліцеї з відповідною базою та кадровим потенціалом, гімназії, а також профільні класи у звичайних школах. Вони мають задовольняти потреби більшої частини випускників 9-х класів, які переходять до 10-х класів (їх 63%). Решта випускників 9-х класів продовжують навчання у професійно-технічних (17%) та вищих (20%) навчальних закладах.

Поступ до знаннєвого, інноваційного, інформаційного суспільства вимагає модернізації освітнього середовища, зокрема насичення його сучасними інформаційно-комунікаційними засобами, забезпечення широкого доступу учнів і вчителів до інформаційних ресурсів, запровадження в педагогічну практику інноваційних технологій навчання, широке використання підходів і методів базованої на новітніх технологіях відкритої освіти. В умовах безперервної освіти це має створити нові можливості для формування особистості, спроможної до постійного самовдосконалення і самореалізації у сучасному суспільстві. Сьогодні, коли майже в кожній школі є комп'ютери та доступ до інтернету, коли багато шкіл мають інтерактивні мультимедійні дошки та інші засоби інформаційно-комунікаційних технологій, перед освітою постають невідкладні завдання повноцінного забезпечення формування та належного функціонування цілісного інформаційно-навчального середовища, спрямованого на задоволення потреб громадян у якійсній освіті, на розвиток кожної особистості відповідно до її здібностей і творчого потенціалу.

На жаль, досягнутий стан інформатизації та комп'ютеризації освіти поки що суттєво не вплинув на зміст, методи і форми навчання, організацію та управління навчальною діяльністю. За темпами інформатизації освіти Україна відстає не лише від світових лідерів, а й від країн-сусідів – Польщі, Росії та ін. Разом з тим світові тенденції розвитку освіти засвідчують, що запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес сприяє появі нових, майже необмежених можливостей для його індивідуа-

лізації та диференціації, розширення простору для інноваційної педагогічної діяльності.

Розв'язанню проблем інформатизації української школи має сприяти реалізація чинних цільових державних програм з інформатизації освіти, національного проекту «Відкритий світ», ініціативних програм розвитку освіти регіонального рівня. Насамперед необхідно створити комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання й навчальні середовища, що створюють умови повного, швидкого, точного, з мінімальними зусиллями доступу всіх суб'єктів навчання до інформаційних освітніх ресурсів. Для цього слід зосередити зусилля вчителів, викладачів, учених на розробленні широкого спектра навчальних матеріалів нового покоління з різних предметів – сучасних електронних бібліотечних систем, які були б загальнодоступними й постійно оновлювалися.

Забезпеченню вільного доступу до освітніх ресурсів і послуг мають сприяти розгалужені системи дистанційного навчання та електронних освітніх ресурсів, які повинні ефективно доповнювати традиційні форми освіти, формуючи головні та предметні компетентності учнів, здатність до самостійної роботи й самовдосконалення. Такі сучасні форми освіти набувають додаткової актуальності з огляду на запровадження профільного навчання в загальноосвітніх школах, де опанування профільних предметів є ускладненим з тих чи інших причин. Вони також дають позитивний педагогічний і соціальний ефект для дітей з особливими потребами, в умовах надання додаткової позашкільної освіти, розвитку обдарованих дітей тощо. Інформатизація вітчизняної освітньої системи є необхідною умовою забезпечення рівного доступу громадян до якісної освіти, їх підготовки до життя в новому суспільстві. Дистанційне навчання та активне використання новітніх навчальних технологій має свої незаперечні переваги й у підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів.

Значну роль у поліпшенні якості освіти здатні відігравати інноваційні комплексні проекти, що поєднують традиційні методи навчання і просвітництва з новітніми технологіями. У січні 2013 р. Президент України підтримав своїм Указом пропозицію Національної академії наук України щодо підготовки та видання протягом 2013–2020 років Великої української енциклопедії. Дуже перспективним є проект створення та публікації у книжковій формі, на електронних носіях та в мережі Інтернет багатотомної Національної дитячої енциклопедії. Реалізація проектного підходу дає змогу вирішувати одночасно кілька важливих завдань, з-поміж яких: зміцнення єдиного змістовного поля у системі середньої освіти та подолання розбіжностей у навчальних програмах, дієве сприяння посиленню використання державної мови у навчальній практиці, активізація продуктивного діалогу між фахівцями-науковцями та педагогами, посилення ступеня наукової обґрунтованості навчальних програм та освітніх матеріалів.

Ефективне використання вчителями сучасних навчальних та інформаційних засобів і ресурсів вимагає належної методичної підготовки, підвищення професійної компетентності в галузі інформатизації освіти. Для цього мають бути розроблені вимоги до педагогічних кадрів щодо володіння ними засобами сучасної комп'ютерної техніки. У нинішніх умовах ІКТ-компетентність має стати обов'язковим елементом атестації педагогічних кадрів. Необхідно сформулювати постійно діючу систему навчання й підтримки вчителів, виклада-

чів і керівних кадрів освіти щодо застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Це потрібно передбачити при розробленні та реалізації реформи педагогічної освіти.

Незамінною є роль української школи у вихованні дітей та учнівської молоді. Проте у цій сфері залишається багато невирішених проблем. Їх наявність зумовлена і успадкованою з радянських часів парадигмою освіти, яка суттєво звужує можливості для особистісного розвитку учня, рецидивами авторитарної, репресивної педагогіки, і вадами, набутими українською освітою за роки переходу до нових суспільних відносин.

Трансформація суспільства на ринкових засадах призвела до надмірної формалізації та комерціалізації взаємовідносин суб'єктів освітнього процесу. Серед багатьох працівників освіти та й загалом у суспільстві поширилося розуміння її лише як сфери надання освітніх послуг, що нібито не потребує уваги до виховання, розвитку особистості учня. За роки незалежності частка вихователів і педагогів-організаторів з-поміж педагогічних працівників у школі зменшилася майже удвічі.

Недооцінка виховного складника в освіті не дає змоги ефективно протидіяти нав'язуванню дітям і молоді культу сили, грошей і споживацтва, асоціального способу життя, що викликає обґрунтовану тривогу в українському суспільстві. За даними соціологічних опитувань, понад 40% громадян України стурбовані поширенням в учнівському середовищі вживання наркотиків, спиртних напоїв, проявів аморальності, бездуховності, ранніх сексуальних стосунків; близько третини – поборами з батьків; кожен четвертий – хабарами, яких вимагають учителі, керівництво навчального закладу; кожен п'ятий – упередженим ставленням учителів до учнів, необ'єктивним оцінюванням їхніх навчальних досягнень, випадками приниження вчителями учнів і фізичного насильства над ними, а також характером взаємин між учнями, значною мірою зумовленим майновою нерівністю.

Варто зазначити послаблення впливу школи на життєву успішність випускників, їх визначення щодо професійної кар'єри. З-поміж громадян віком 56 років і старше позитивний вплив шкільних учителів на свої життєві досягнення визнають близько 51%, серед 30–55-річних – 43%, серед молоді від 18 до 29 років – лише 36%.

Головним предметом виховання є формування цінностей, що утворюють світоглядний стрижень особистості, слугують для неї орієнтирами в житті й діяльності. Однак сьогодні становлення ціннісних орієнтацій учнів загальноосвітніх навчальних закладів відбувається здебільшого стихійно, за мінімальної участі освіти, учителя. Нинішні учні 10–11-х класів, що перебувають на порозі входження в самостійне життя, зазвичай зорієнтовані передусім на вітальні (здоров'я, матеріальна забезпеченість) і гедоністичні (розваги, задоволення) цінності. Процес переорієнтації молоді на постматеріалістичні цінності, з-поміж яких провідне місце посідають екологічна свідомість і здоровий спосіб життя, особистісна свобода й незалежність, пізнання і творчість, саморозвиток і самореалізація, відбувається повільно. Це ставить молодих українців у гіршу позицію порівняно із західними ровесниками, робить їх, по суті, людьми вчорашнього дня, малоцікавими у сучасному глобалізованому світі й недостатньо конкурентоспроможними.

Несприятливу ситуацію для майбутнього країни, демократичного розвитку суспільства зумовлює те, що більшість молодих громадян, які сьогодні здобувають середню освіту, не надають істотного значення толерантності, чесності, чуйності, совісті, повазі до життя і прав людини, іншим гуманіс-

тичним і моральним цінностям. Суперечностями позначене становлення громадянської, правової, екологічної позиції дітей та учнівської молоді. Близько двох третин старшокласників стверджують, що пишаються своїм українським громадянством, проте майже стільки ж готові змінити його на громадянство інших країн. У молодіжному середовищі набуває небезпечних розмірів індиферентне, а подекуди нігілістичне ставлення до правових норм, недостатня повага до Конституції та законів держави. Подолання цих негативних явищ, виховання молоді у дусі патріотизму, взаємної довіри, поваги і допомоги мають стати пріоритетом діяльності української школи на всіх етапах навчання.

Не послаблюються тенденції нереалістичного, а почасти й безвідповідального планування свого майбутнього частиною учнівської молоді. Здійснюючи первинний професійний вибір, лише кожен третій старшокласник бере до уваги власні здібності та затребуваність фахівців на ринку праці, й тільки кожен п'ятий спирається на знання про майбутню професію. Близько третини абітурієнтів вступають до вищих навчальних закладів не за тим фахом, який хотіли б отримати. Це призводить до зростання безробіття серед молоді, засилля на ринку праці байдужих, некомпетентних фахівців.

Настав час повернути українську школу обличчям до виховання, рішуче змінити формально інтерпретовану сцієнтистсько-технократичну парадигму освіти на гуманістичну, людиноцентричну. Потрібно, щоб у цьому брало активну участь усе суспільство, передусім на рівні місцевих громад, які у процесі реформування системи місцевого самоврядування повинні отримати реальний голос у справах освіти. Досягнення нових цілей виховання, перебудова його відповідно до сучасних потреб значною мірою залежатимуть від ступеня зацікавленості, дієвого сприяння навчальним закладам з боку органів державної влади і місцевого самоврядування, територіальних громад, організацій громадянського суспільства, представників фахової спільноти, засобів масової інформації. Модернізації шкільної освіти слід надати системності та завершеності, узгодженості суспільних потреб і очікувань та державного замовлення.

2.2.3. Професійна освіта

Професійну освіту в Україні у 2012/2013 навчальному році забезпечували 334 вищих навчальних заклади III і IV рівнів акредитації (навчалось 1824,9 тис. студентів), 489 вищих навчальних закладів I і II рівнів акредитації (345,2 тис. студентів), 972 професійно-технічних навчальних заклади (423,3 тис. учнів), кілька сотень закладів післядипломної освіти. Водночас кількісні та якісні параметри підготовки професійних кадрів у країні не повною мірою відповідають потребам економічного та суспільного розвитку. Тому велика частка валового внутрішнього продукту (а це 2,6% ВВП у 2012 р.), що спрямовується на потреби вищої (2,1%), професійно-технічної (0,4%) та післядипломної (близько 0,1%) освіти, витрачається недостатньо ефективно.

Є кілька причин такого становища.

Насамперед – це **неоптимальна рівнева й галузева структура** освітньої системи, від якої залежить професійна підготовка персоналу.

Варто виділити також **невиправдано високі кількісні показники вищої освіти** минулих років, за якими надто часто криється брак якості. За часткою

залученості молодого населення відповідного віку у вищу школу у 2010 р. Україна (79%) випереджала західні країни (76% у 29 країнах Північної Америки та Західної Європи). У Європі Україна за кількістю студентів поступається лише Туреччині (в 1,6 раза більший за кількістю населення) та Росії (у 3,2 раза більший за цим показником).

Крім того, у вищій освіті спостерігається **невиправданий ухил до так званої університетської освіти** (частка якої складає 85%, у західних країнах – 77%), однак, незважаючи на її значні масштаби, частка аспірантів і докторантів, навпаки, є відносно невеликою – дещо більшою за 1% (у світі – 2%, у західних країнах – 3%). З-поміж кваліфікованих працівників, які поповнюють ринок праці, випускники вищих навчальних закладів III і IV рівнів акредитації складають 61% і не затребувані в такій кількості.

До того ж **неоптимальною є структура кадрів із вищою освітою за напрямками та спеціальностями**. Наприклад, порівняно з усередненими даними по Німеччині, Великій Британії та Франції Україна відстає за часткою випускників освітніх сфер: науково-природничої (у 2,4 раза), гуманітарної та мистецької (2,8 раза), охорони здоров'я та соціального захисту (3,6 раза). Натомість готує забагато фахівців з аграрних (у 4 рази більше, ніж у середньому у вказаних країнах) і соціальних наук, бізнесу та права (44% від усіх випускників – не виправдано великий відсоток).

Така структура фахової підготовки не тільки не відповідає очікуванням роботодавців, а й ускладнює здійснення інноваційних перетворень в економіці, до того ж вона не орієнтована на розвиток людського потенціалу. Як наслідок, за роки незалежності частка (18,7%) випускників навчальних закладів досягла максимальної величини серед безробітного активного населення, а національна економіка не набула ознак інноваційної.

Отже, задля досягнення якісних зрушень невідкладним є завдання встановлення оптимального балансу в підготовці кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів, інших фахівців із вищою освітою, що сприятиме запобіганню «перекваліфікації» економіки, коригуванню кількості фахівців із вищою освітою бакалаврського та магістерського рівнів і водночас подоланню дефіциту кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів. Пріоритети незатребуваної кількості необхідно замінити пріоритетами гарантовано затребуваної якості.

Розв'язанню цієї проблеми сприятимуть такі кроки.

1. Розроблення законодавства щодо формування повноцінної освітньої ланки – середньої професійної освіти завдяки інтеграції нинішньої професійно-технічної освіти та вищої освіти I і II рівнів акредитації, об'єднання професійно-технічних училищ і технікумів у професійні коледжі. Утворені на консолідованій основі професійні заклади нового типу мають готувати і кваліфікованих робітників, і молодших спеціалістів, що за змістом набутих кваліфікацій більш споріднені між собою, ніж із бакалаврами та магістрами.

2. На основі затвердженої Урядом Національної рамки кваліфікацій необхідно за участю роботодавців пришвидшити розроблення галузевих рамок кваліфікацій та активізувати моніторингову і прогнозну роботу задля визначення того, працівників яких кваліфікацій і в якій кількості потребує сучасна економіка з урахуванням перспектив подальшого її розвитку. Відповідні корективи необхідно внести в державне замовлення на підготовку кадрів і в систему її стимулів. Важливо також визначити перелік регульованих професій, обіймання посади яких має відповідати чітким вимогам до фахової освіти і кваліфікацій, післядипломного навчання працівників. Потребують

перегляду й уточнення освітні напрями та спеціальності задля їх укрупнення, інтеграції та забезпечення наскрізності за рівнями освіти. В умовах мінливості світу, зростаючої географічної та економічної мобільності кваліфікованої робочої сили звужена й надміру подрібнена система підготовки кадрів відходить у минуле.

3. З огляду на необхідність формування інноваційної конкурентоспроможної економіки особливої уваги потребує модернізація вищої освіти, яка готує найбільш кваліфіковані кадри. Тут багато претензій передусім до якості навчання та наукових досліджень у системі вищої освіти. Саме на випускників вищих навчальних закладів найбільше нарікань від роботодавців. Дійсно, в Україні частка дорослого населення віком 25 років і старші, яке формально має вищу освіту, складає 38%, що більше, ніж у Німеччині та Франції (по 24%), Японії (30%), Швейцарії (33%), Великій Британії (34%), однак продуктивність суспільної праці у п'ять–сім разів менша порівняно із цими розвиненими країнами. Громадян також здебільшого не влаштовує якість фахової підготовки у вітчизняній вищій школі, адже вона не гарантує їм працевлаштування за фахом і гідну заробітну плату.

На міжнародній арені українські вищі навчальні заклади поки що не здобули належного визнання, молодь західних країн не прагне здобувати вищу освіту в Україні. Для порівняння, у країнах-сусідах з-поміж студентів-іноземців громадяни країн Північної Америки й Західної Європи у Польщі складають 27%, Словаччині – 25%, Угорщині – 37%. При цьому українські вищі навчальні заклади мають потенціал підготовки набагато більшої кількості іноземних студентів, у т.ч. з європейських країн, де останнім часом бракує фахівців, підготовка яких в Україні здійснюється на традиційно високому рівні. Для реалізації цього потенціалу необхідні узгоджені дії відповідних державних органів і вищих навчальних закладів.

Одним зі способів реформування вищої освіти є створення умов для реальної автономії університетів. Час довів неефективність надмірного централізованого управління зазначеними інтелектуальними осередками суспільства. Це стосується академічної, адміністративної, кадрової та фінансової автономії, всебічного розвитку академічної свободи. Водночас забезпечити відповідальність закладів за результати діяльності можна лише в контексті їх змагальності не стільки за кількість, скільки за якість студентів, а також за кращих викладачів, державне замовлення. Останнє має стимулювати, заохочувати й коригувати. Цього можливо досягти завдяки оптимізації мережі вищих навчальних закладів. Потрібно також ефективно підвищувати якість підготовки студентів, усувати примітивні та спрощені схеми здобуття вищої освіти.

Починати треба з удосконалення інструменту ліцензування. Ліцензії мають надаватися кращим закладам з урахуванням їх профілю й досвіду, за наявності реальних практичних потреб і відповідних ресурсів. Адже ситуація, коли у вищій школі для разового річного прийому є 2,4 млн ліцензованих місць, не сприяє ані інтелектуальному відбору вступників, ані конкуренції закладів за право готувати фахівців, ані оптимізації обсягу їхньої підготовки.

Крім того, ліцензування потрібно доповнити механізмами зовнішнього та внутрішнього забезпечення якості. Важливо створити незалежні агенції із забезпечення якості вищої освіти, у яких мають бути зацікавлені насам-

перед вищі навчальні заклади. Це відповідатиме принципам болонської модернізації вищої школи з метою створення привабливого й конкурентоспроможного Європейського простору вищої освіти, невід'ємним складником якого має стати українська вища освіта.

Законодавчо закріпленою невід'ємною функцією вищої школи має стати наукова й науково-технічна діяльність. Нині її частка за обсягами фінансування у середньому складає лише 3% від видатків на утримання вищих навчальних закладів (у вищих навчальних закладах країн Організації економічного співробітництва і розвитку цей показник складає 25–30%). Як наслідок, інтегральний внесок вищої школи у виконання наукових і науково-технічних робіт у країні за параметрами фінансування складає лише 6,3%. Усе це дисонує з тим, що до роботи у вищій школі залучено 80% кандидатів і 90% докторів наук, наявних в Україні.

Вищі навчальні заклади мають реально стати провідними центрами освіти, досліджень, інновацій. Продуктивним шляхом такого розвитку може стати концентрація ВНЗ, особливо в регіонах, де на цій основі з'являться потужні регіональні університети. Це дасть змогу створити необхідну для якісної роботи інфраструктуру, забезпечити потрібні показники основної діяльності, домогтися конкурентоспроможності вітчизняних закладів у світі.

Із цією метою система національного моніторингу та ранжування закладів має працювати на повну потужність, виявляти з-поміж них неефективні, формувати пропозиції для оптимізації мережі вищої освіти в Україні та цільової підтримки розвитку найкращих університетів. Адже вітчизняні університети, академії, інститути мають забезпечувати економіку насамперед фахівцями розвитку й інновацій, спроможними сприяти технологічному переозброєнню виробництва, підвищенню продуктивності суспільної праці.

Особливої уваги потребують умови діяльності науково-педагогічних працівників. Заробітна плата викладачів і дослідників у вищій школі має бути конкурентоспроможною, сприяти залученню до роботи найкращих представників суспільства, не ставити фахівців найвищої кваліфікації у пригноблене становище пошуку додаткових підробітків.

Не набула достатнього розвитку система післядипломної освіти, яка має оперативно реагувати на зміни економічних і суспільних потреб у кваліфікації кадрів, забезпечувати безперервну освіту дорослих. У 2011 р. опанували нові професії та підвищили кваліфікацію 1,2 млн (11,2%) працівників. Отже, не виконується навіть мінімальна вимога щодо підвищення кваліфікації, принаймні раз на п'ять років. З метою забезпечення належного підвищення кваліфікації працівників необхідно створити вигідні умови для активізації роботодавців у сприянні фаховому зростанню працівників. Виправленню ситуації слугуватиме запровадження нових форм навчання, зокрема дистанційних. Для досягнення цієї мети також необхідно більш повно використовувати можливості провідних українських університетів.

2.2.4. Наука та інновації

Наука в сучасному світі загалом і в Україні зокрема характеризується комплексністю та багатовимірністю, відіграючи важливу роль в економічній, соціальній і гуманітарній сферах. Виконання пріоритетних завдань інноваційного суспільного та державного розвитку, впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку національної економіки є можливими лише

за умови максимального використання й оновлення науково-технологічного та освітнього потенціалу. У світовому масштабі інновації дедалі більше стають джерелом зростання продуктивності праці. Так, зростання ВВП за рахунок упровадження нових технологій у передових країнах досягає показника 90%, а інвестиції дають значно вищі результати за наявності висококваліфікованих працівників і сучасної технологічної бази. Модернізація вітчизняної освітньо-наукової системи вимагає системної роботи за кількома основними напрямками.

1. Подолання дисбалансу між науковим потенціалом України та можливостями вітчизняного виробництва. Значною проблемою наукової сфери України на сучасному етапі є системне протиріччя між наявністю досить потужного наукового комплексу, здатного продукувати результати високого світового рівня, та браком адекватного попиту на існуючі й потенційні результати досліджень і розробки українських науковців з боку національної економіки. Тож очевидно, що розвиток наукової сфери, в широкому розумінні цього терміна (включно з інноваційними, освітніми, соціокультурними компонентами), передбачає необхідність напрацювання дієвих засобів і механізмів подолання зазначеного протиріччя. Указана проблема, незважаючи на діяльність наукових організацій, спрямовану на збереження наукового потенціалу, вже призвела протягом останнього десятиріччя до появи ознак його стагнації, а часом і руйнування. Так, упродовж 2000–2012 рр. кількість спеціалістів, які виконували наукові й науково-технічні роботи, скоротилася з 120,7 тис. до 89,6 тис. осіб, а кількість наукових організацій – з 1490 до 1208 (при цьому найбільше скорочення відбулося у секторі технічних наук).

Вирішення питань розвитку вітчизняної науки, враховуючи її важливу роль і значення для суспільства, потребує масштабних перетворень, що виходять за межі наукової сфери. Передусім ідеться про необхідність здійснення структурних реформ національної економіки, розвитку сучасних наукоємних виробництв, конкурентного середовища, заохочення підприємницької активності громадян (насамперед середнього та малого бізнесу виробничого сектору), що, зрештою, приведе до необхідних модернізаційних змін у структурі економіки в цілому. Здійснення таких масштабних позитивних змін потребує значного часу й зусиль, проте якраз у цьому питанні продумана й цілеспрямована модернізація наукової сфери здатна стати потужним чинником перетворень в економіці загалом, рушієм переходу до прогресивних технологічних укладів, розвитку нових наукоємних виробництв, підготовки сучасних високоосвічених фахівців.

З огляду на зазначені особливості, на сучасному етапі підвищується актуальність подальшої оптимізації державного управління науковою сферою, стимулювання розвитку інноваційних секторів національної економіки, зміцнення міжнародного співробітництва. На вирішення цих нагальних завдань була спрямована діяльність держави у науковій сфері у 2012 р. У вересні 2012 р. Кабінетом Міністрів України було ухвалено Концепцію реформування державної політики в інноваційній сфері, спрямовану на вирішення завдання, визначеного у Програмі економічних реформ, щодо збільшення з 10,7 до 25% частки промислових підприємств, що провадять інноваційну діяльність, та підвищення з нинішніх (2011 р.) 0,73 до 1,5% наукоємності валового внутрішнього продукту за рахунок усіх джерел фінансування. Концепція пе-

редбачає створення сприятливих економічних (податкових, кредитних, страхових) умов прискореного розвитку інновацій; створення сучасних основ інноваційних процесів; сприяння створенню нової інституційної бази інноваційної діяльності.

2. Широке запровадження конкурсного фінансування наукових досліджень, застосування проектного підходу. Вітчизняна наука має значні напрацювання та відповідний потенціал для того, аби у стислі терміни істотно наростити масштаби і практичну віддачу досліджень у багатьох актуальних напрямках: математика й теоретична фізика, нанотехнології, радіофізика, імунобіотехнології, молекулярна діагностика; біотехнологія рослин, кріомедицина, нейрофізіологія, інформатика, мікро- та оптоелектроніка; аерокосмічні технології, а також у низці інших напрямів фізики, хімії, біології. Однак існуюча система розподілу й використання бюджетного фінансування науки не може забезпечити ефективних механізмів управління державним сектором наукових досліджень і не дає змоги перерозподіляти ресурси відповідно до встановлених пріоритетних напрямів.

Важливим кроком для підвищення ефективності фінансування наукової сфери стало ухвалення Кабінетом Міністрів України у жовтні 2012 р. Концепції реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю, якою передбачено поетапне збільшення обсягу видатків із державного бюджету на проведення наукових досліджень і науково-технічних розробок, що відбираються на конкурсній основі; залучення іноземних експертів до оцінювання наукових проектів; удосконалення порядку формування державного замовлення на проведення наукових досліджень, науково-дослідних або дослідно-конструкторських розробок.

Перспективним напрямом є залучення вітчизняного наукового потенціалу до різноманітних проектів модернізації українського оборонно-промислового комплексу як складника реформування Збройних Сил України. Крім підвищення ступеня обороноздатності армії, розроблення новітніх технологій, їх оперативне впровадження у виробництво продукції оборонного призначення приведе до зростання її конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, а отже, й до додаткових надходжень до державного бюджету, зміцнення військово-технічного, виробничого та наукового співробітництва із зарубіжними партнерами. Цей напрям дасть змогу також забезпечити певним секторам української науки практичну реалізацію свого потенціалу, а отже, і перспективу подальшого розвитку.

Для ефективного цільового використання коштів і ресурсів потрібно ширше застосовувати проектний підхід – визнану в усьому світі методологію вирішення організаційно-технічних проблем, основним завданням якої є вибір та ефективна організація виконання обраного проекту. Управління проектами на сьогодні є однією з найбільш актуальних і прогресивних управлінських технологій, спрямованих не на процес, а на кінцевий продукт. У цьому контексті велике значення має запровадження дієвого механізму конкурсного відбору наукових проектів. Саме за рахунок розширення проектного конкурсного фінансування наукових досліджень можна оптимізувати систему бюджетного фінансування науки.

3. Розвиток механізмів участі наукової громадськості у формуванні наукової політики. Важливим аспектом модернізації освітньо-наукової системи в контексті становлення громадянського суспільства є залучення наукової громадськості до формування наукової політики, що сприятиме значному

підвищенню її ефективності. Розбудова національної наукової системи, підвищення її престижу, забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку багато в чому залежать від налагодження дієвої співпраці між органами державної влади й науковою громадськістю.

Законодавством України передбачено механізми участі інститутів громадянського суспільства загалом і наукових громадських організацій зокрема у формуванні та реалізації державної політики. Механізми залучення наукової громадськості до питань формування наукової політики закріплено в низці нормативних актів: в Указі Президента України «Про стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» від 24 березня 2012 р., постановках Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 р. і «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» від 12 жовтня 2011 р.

Відповідно до цих документів основними механізмами взаємодії влади та громадськості є участь представників наукової громадськості в роботі колегіальних органів, діяльності підготовчих комісій і робочих груп, створених при органах влади, різні форми консультацій із представниками наукової громадськості, проведення громадських слухань, прийняття програм, ухвалення концепцій у сфері формування засад наукової політики, подання звернень, клопотань, пропозицій, здійснення науковцями експертизи актів, документів, програм стосовно наукової політики. Залучення наукової громадськості до вирішення питань розвитку науки сприятиме ухваленню ефективних рішень завдяки глибшому й ширшому розумінню існуючих проблем. Владні рішення та пропозиції ліпше сприйматимуться науковим середовищем, якщо його думка враховуватиметься у процесі підготовки до прийняття цих рішень.

Отже, першочерговим завданням на найближчий термін для відповідних державних інституцій є вироблення з максимальним залученням наукової спільноти ефективних конкретних заходів, спрямованих на реалізацію положень Концепції реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю, та послідовна їх реалізація.

4. Посилення ступеня інтеграції науки з вищою освітою. Сучасні навчально-дослідницькі центри здатні дієво сприяти виконанню ще одного актуального для вітчизняної освітньо-наукової системи завдання – зближення науки й вищої освіти із перспективою адекватного поєднання наукової та освітньої діяльності в українських дослідницьких університетах. Такі інноваційні навчально-дослідницькі центри мають залучати до роботи і фахівців відповідних науково-дослідних установ, і провідних науковців, які працюють в університетах, аспірантів і студентів. Перспективним напрямом інтеграції науки та освіти є також реорганізація окремих відомчих наукових установ, що спеціалізуються на здійсненні прикладних досліджень, та їх приєднання до університетів.

Для інтенсифікації процесу зближення науки й вищої освіти доцільною є також більш тісна інтеграція досліджень, здійснюваних у наукових установах та університетах, запровадження цілісних наукових програм і масштабних

дослідницьких проєктів, до яких на всіх етапах виконання залучатимуться представники наукових організацій та університетів із різних регіонів України, а також іноземні спеціалісти.

При цьому однією з вирішальних передумов успішного створення єдиного освітньо-наукового комплексу є суттєве розширення університетської автономії і в академічному та дослідницькому, і в господарському плані, у т.ч. в частині розпорядження коштами у межах науково-дослідної та інноваційної діяльності, комерціалізації результатів досліджень.

5. Розширення міжнародного співробітництва в науковій сфері. Україна продовжує розвивати міжнародне співробітництво в науковій і науково-технологічній сферах, передусім із країнами ЄС, СНД, зі США та провідними державами Азії. Особливе значення для вітчизняної науково-технологічної сфери матиме активізація співпраці з Індією, у т.ч. у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, у якій індійські компанії впевнено посідають провідні місця у світі. Новий рівень співпраці в ІТ-сфері з індійськими компаніями сприятиме подальшому розвитку українських інноваційних компаній, які вже довели свою здатність не тільки виконувати певні види робіт, а й створювати нові проривні технології, зацікавлення якими виявляють світові лідери цієї сфери.

Важливим етапом міжнародної співпраці в науковій сфері став розгляд доповіді експертної місії ЦЕРН (Європейська рада з ядерних досліджень) щодо відповідності України критеріям асоційованого члена ЦЕРН, який відбувся на засіданні Ради ЦЕРН 20 вересня 2012 р. Рада ухвалила позитивне рішення – розпочати переговори з українською стороною про офіційне надання нашій державі асоційованого членства у цій провідній міжнародній науковій організації.

Для розвитку міжнародного співробітництва України в науково-інноваційній сфері важливе значення мають наукометричні результати українських дослідників, що визначаються на основі показників представленості доробку вітчизняних науковців у провідних міжнародних базах даних наукової інформації. Упродовж кількох останніх років поспіль Україна в міжнародній базі *SCOPUS* посідає місця у четвертому десятку, що забезпечується порівняно високою кількістю та якістю наукових праць на кількох традиційно сильних в Україні напрямках, з-поміж яких є, зокрема, фізика й астрономія, матеріалознавство, молекулярна біологія, генетика, хімія. Відносно невисокі місця в загальному рейтингу автоматично не означають низької якості роботи українських науковців, проте вони наочно свідчать про те, що міжнародна наукова спільнота є недостатньо поінформованою про роботу українських науковців.

Для подолання такого становища необхідно вживати заходів із розвитку науково-видавничої інфраструктури (з максимальним використанням технологій електронної публікації), глибшого вивчення майбутніми науковцями іноземних мов, підвищення рівня знайомства науковців з організаційно-економічними аспектами наукових досліджень у сучасному світі, заохочення участі в міжнародних наукових проєктах на рівні і великих наукових установ, і менших дослідницьких колективів, заохочення підприємницької ініціативи молодих науковців.

Головні напрями модернізації вітчизняної наукової системи. Враховуючи визначальні риси вітчизняної наукової сфери, тенденції розвитку і потреби суспільства й держави, зусилля державних органів, що працюють у цій сфері (з активним залученням представників наукової спільноти і громадських ор-

ганізацій), необхідно спрямувати на вирішення, зокрема, таких пріоритетних завдань:

- створення сприятливих інституційних та економічних умов для прискореного розвитку інновацій і сучасних наукоємних виробництв, у т.ч. в межах виконання пріоритетних державних програм і міжнародного партнерства;
- реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю, зокрема вжиття заходів щодо утвердження проектно-конкурсного принципу фінансування наукових досліджень і науково-технічних розробок, збільшення обсягів фінансування наукових проектів, що реалізуються в межах міжнародного співробітництва, заохочення приватної інвестиційної діяльності в науково-інноваційній сфері;
- посилення ступеня залученості наукової спільноти, громадських організацій до розроблення та реалізації рішень щодо розвитку науково-інноваційної сфери;
- розвиток нових організаційних форм здійснення наукових досліджень, що дають змогу реалізувати потенціал об'єднань наукових установ і вищих навчальних закладів;
- активізація діяльності наукових установ, вищих навчальних закладів і відповідних державних органів, спрямованої на забезпечення поінформованості міжнародної наукової спільноти щодо результатів роботи українських науковців;
- пропагування світоглядно-ціннісного значення науки, її ролі в розвитку суспільства та особистості, забезпеченні високої якості життя.

2.3. КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК РОЗБУДОВИ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

2.3.1. Єдність і цілісність культурного простору – основа національної консолідації та соціально-економічного розвитку

Культурна фрагментація як загроза національній безпеці. Однією із причин політичної нестабільності, повільної розбудови громадянського суспільства та перманентних труднощів у економічному розвитку є недостатня єдність українського соціуму. Консолідація суспільства значною мірою забезпечується спільною національною культурою в широкому сенсі цього слова, яка охоплює етнічні особливості, світогляд, систему цінностей, мотиви соціальної поведінки.

Відсутність спільної культурної основи, поглиблення соціокультурних меж, що існують між окремими регіонами, мовними та релігійними спільнотами, яке ми спостерігаємо протягом останніх років, може призвести до соціокультурного розколу суспільства. Зазначені ризики особливо посилюються за умов політичної нестабільності та економічних негараздів, і це накладає особливу відповідальність і на державну владу, і на впливові політичні сили, що іноді спекулюють на соціокультурних розбіжностях і протиріччях із так-

тичних міркувань, не замислюючись над стратегічними наслідками такої політики.

Подолання стану латентного взаємовідчуження – справа багатьох років навіть за умови послідовної, продуманої політики держави у відповідному напрямі. Однак така політика навряд чи буде вироблена зусиллями лише урядовців і депутатського корпусу. Необхідна якнайширша участь у цій роботі науковців, представників незалежного експертного середовища. Потенціал для цього в Україні є. Але обов'язковою умовою має бути неупередженість і незаангажованість, іншими словами, об'єктивність та інтелектуальна чесність.

Небезпеку становить культурна фрагментація, зумовлена швидкими змінами у структурі українського соціуму. Безперечно, негативне значення має той факт, що Україна вже давно стала полем конкуренції іноземних культур, до того ж часто не в найліпших їх проявах. Українській культурі за таких обставин дуже складно розширити ареал своєї присутності, і вона поступово маргіналізується навіть у тих регіонах, де її позиції є традиційно більш сильними. Призвичаювання до споживання іноземного культурного продукту і створення власного за іноземними лекалами нівелюють мотивацію до творчого пошуку, розвитку власної культури, осягнення її історичної глибини та духовного багатства. Ситуацію не можуть змінити окремі яскраві культурні явища, визнання високої естетичної вартості яких об'єднує громадськість Сходу і Заходу, Півдня і Півночі країни. Необхідна нова культурна політика держави, яка б не обмежувалася реагуванням на процеси в культурній сфері, а випереджала і спрямовувала їх.

Вдалою в цьому контексті є апеляція до загальнонаціональних цінностей і символів, глибоко закарбованих у культурі та пам'яті. **Яскравим прикладом того, як національна культура може виконувати роль об'єднавчого чинника, є підготовка до відзначення у 2014 р. 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка.** Творча спадщина поета, художника, громадського діяча є настільки багатогранною, а його фігура – настільки символічною для всієї України, що святкові заходи, присвячені його ювілею, можуть справити вплив на кожного громадянина та мати великий консолідуючий ефект. Слово поета пролунає в багатьох мистецьких залах нашої Вітчизни, об'єднавши представників різних вікових груп, соціальних прошарків, політичних сил, мешканців багатьох регіонів України та українських симпатиків за кордоном.

Актуалізувати національну духовну спадщину неможливо без образу Тараса Шевченка як ключової постаті в українській культурі. Необхідне всебічне осмислення його літературного та мистецького надбання, яке ґрунтувалося б на фундаментальних наукових дослідженнях, сучасних історичних і культурологічних інтерпретаціях. Саме тому Указом Президента України «Про додаткові заходи з підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка» від 11 квітня 2012 р. № 257 передбачено різноманітні заходи – від дослідницьких проєктів, наукових конференцій міжнародного рівня, видання повного зібрання творів і «Шевченківської енциклопедії», факсимільного видання рукописних збірок творів, альбомів і листів Т. Г. Шевченка до заходів з популяризації його творчості – створення художньо-просвітницького серіалу про життя і творчість Кобзаря, започаткування гуманітарного проєкту «Шевченківські читання» тощо. До цих заходів долучаться відомі українські вчені, письменники, актори, освітяни, студентська молодь, школярі.

Відкриваючи світові Тараса Шевченка, ми реалізуємо наш тривалий євроінтеграційний проект. Цьому сприятимуть переклади спадщини поета іншими мовами (англійською, німецькою, французькою, польською, російською та ін.), а також проведення урочистостей на рівні ООН і включення відзначення ювілею до Календаря пам'ятних дат ЮНЕСКО на 2014 р.

Заохочення та підтримка міжкультурного діалогу. Відсутність дискримінації за національною ознакою, утисків та обмежень на мовному ґрунті, масштабних міжнаціональних конфліктів є беззаперечними здобутками Української держави та Українського народу. Однак для національної єдності залишаються небезпечними такі явища, як взаємне нерозуміння та байдужість культурних спільнот, їхня орієнтація не на формування спільного культурного простору, а передусім на культурні контакти з іншими країнами. Необхідно вжити заходів щодо сприяння інформаційному обміну, творчій взаємодії культурних спільнот України. Ідеться про розвиток міжкультурного діалогу в його практичному аспекті, який обумовив би не лише зростання взаєморозуміння і толерантності, а й започаткування нових креативних процесів у культурній сфері.

11 січня 2012 р. відбулися парламентські слухання з теми «Етнонаціональна політика України: здобутки та перспективи», а 3 липня – засідання Громадської гуманітарної ради, на якому розглядалися питання щодо задоволення в Україні прав осіб, які належать до національних меншин, подальшої гармонізації міжетнічних відносин. На цих заходах увага акцентувалася на проблемах збереження і підтримки культур національних меншин як спільного надбання Українського народу.

Представники національних меншин в особі лідерів національно-культурних товариств та інших організацій вважають актуальним ухвалення Концепції етнонаціональної політики. Верховній Раді України потрібно зважати на ці побажання та проаналізувати, наскільки чинне законодавство відповідає потребам збереження і розвитку культур національних меншин, їхньої ідентичності, а також міжнародним правовим документам у сфері міжкультурних відносин і забезпечення прав людини, до яких приєдналася Україна, – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Європейській культурній конвенції, Конвенції про охорону та заохочення культурного самовираження, Рамковій конвенції про статус національних меншин.

Подальший успішний розвиток міжкультурного діалогу передбачає уникнення крайнощів у розумінні культурної спадщини. По суті, нам необхідно перейти до нового формату осмислення української культурної географії на сучасному етапі.

Цей формат передбачає усвідомлення української традиційної (етнічної), української сучасної (постмодерної) культури спільно з культурами інших соціокультурних ідентичностей (етнічних, соціальних, релігійних, мовнокультурних груп) в Україні як ексклюзивних, неповторних, автономних за етичними, естетичними й іншими критеріями, що сукупно становлять культурне надбання нашої країни. Такий міжкультурний діалог істотно розширює сучасну культурну географію України та не обмежує її колишніми центрами культурних впливів (Москва, Варшава, Відень, Париж, Нью-Йорк та ін.). В умовах постмодерної дійсності, яку посилюють процеси глобалізації та віртуалізації свідомості, поняття культурних «периферій» і «центрів» зазнають демонтажу й деконструкції.

Інтенсивний міжкультурний діалог в Україні – це можливість істотно розширити орбіту знань про культурні надбання і процеси в Україні, а також здійснення важливої та далекоглядної роботи із закріплення (навіть на масовому рівні) розуміння сучасної європейської демократичної моделі української культури – не лише української за змістом, а й відкритої до збагачення іншими культурними надбаннями та символічних обмінів.

Туристична та інвестиційна переваги від такого методологічного підходу очевидні. Яскравий приклад – «полікультурна спадщина» м. Львова, задіяна у підвищенні привабливості регіону та якості сфери послуг (культурно-тематичні ресторації, готелі, туристичні й релігійні маршрути тощо). Завдяки цьому вдалося позиціонувати м. Львів як осередок унікальної та самобутньої культури, яка постала на основі тривалої міжкультурної взаємодії та культурного синтезу.

Оскільки кожен регіон України має свою самобутню й неповторну історію (ексклюзивні події, факти, явища, історичні персоналії), в методології міжкультурного діалогу це може стати не «мертвим і статичним краєзнавством», а живою культурною індустрією – підставою для вироблення відповідного типу культурного продукту. Будь-який феномен історії та культури можна зробити цікавим, комерційно успішним, туристично затребуваним. Україні потрібні потужні культурні бренди, зміст яких спроможний викликати в суспільства гордість за свою історію.

У практичному сенсі діалог культур успішно реалізується у так званій фестивалній культурі як формі суспільної взаємодії: виставки живопису, кулінарні, театральні, екологічні, етнічні фестивалі, літературні читання. Ці та інші акції можуть мати і двосторонні (наприклад, українсько-кримськотатарський фестиваль), і багатосторонні зустрічі; і локальну (наприклад, фестиваль вина в Ужгороді), і транзитну географії. Головний лейтмотив цих акцій – неповторна креативна ідея та максимальна свобода у процесі презентації учасників, а також поєднання творчого контенту із комерційною основою (щорічний київський етнофестиваль «Країна мрій»). Такий полікультурний формат фестивалів – поєднання обрядових етнокультур із сучасними (урбаністичними, техногенними, концептуалістськими) – розширює горизонт культурної комунікації, стає сучасним інструментом соціалізації особистості, збагачує її уявлення про культуру України та світ загалом.

Головною проблемою в контексті зміцнення міжкультурного діалогу є формування нового покоління представників державного менеджменту, залучених у сферу культурних індустрій або причетних до реалізації культурної політики держави. Крім того, в Україні доцільно системно запроваджувати заходи щодо збагачення міжкультурного діалогу, зокрема завдяки популяризації культурно-історичної спадщини народів, представники яких мешкали й мешкають у нашій країні.

Передусім це максимальне сприяння держави, державних органів влади на місцях та органів самоврядування фестивалям і мистецьким заходам, які ідеологічно посилюють міжкультурний діалог: театральні, етнічні, кулінарні, літературні, мистецькі акції та дні кіно. З боку держави можлива підтримка на рівні локації – забезпечення приміщеннями, інформаційний супровід. Від культурного діалогу до суспільної взаємодії – це оптимальна модель для культурних процесів, які інтегруватимуть надбання всіх народів у формат сучасної української культури, робитимуть її конкурентоспроможною на міжнародному рівні.

2.3.2. Політика у сфері охорони культурної спадщини та культурний вимір регіонального розвитку

Охорона культурної спадщини України входить до пріоритетних напрямів нової культурної політики. Сьогодні першочергове завдання полягає не лише у визначенні статусу пам'яток, їх охороні та збереженні. Сучасні підходи у сфері охорони культурної спадщини роблять акцент на виявленні гуманістичного та символічного потенціалу об'єктів культурної спадщини, переоцінці культурної спадщини в контексті глобального інформаційного суспільства та формування мультикультурних спільнот, розвитку національних культурних і креативних індустрій на основі цінностей та культурних сенсів, які є основою кращих зразків матеріальної та інтелектуальної спадщини української культури.

Сучасна доба висуває нові вимоги до історико-культурних заповідників, парків і музеїв. Головна проблема полягає в тому, як актуалізувати культурну спадщину України та перетворити її на платформу розвитку української культури в межах європейського цивілізаційного простору. Як зробити так, щоб до музею та пам'ятки постійно поверталися у пошуках нових вражень, нових знань і каналів соціокультурних комунікацій.

Ставляться нові вимоги до професіоналізму людей, причетних до політики у сфері охорони культурної спадщини. Сьогодні компетенція не зводиться лише до навичок, пов'язаних зі збереженням артефактів і передачею знань про історію та культурну спадщину України. Компетенція керівництва культурною сферою розширюється до таких питань, як здатність до стратегування розвитку, маркетинг і використання різних фінансових інструментів, планування, промоції усередині країни та поза її межами, постійне підвищення кваліфікації працівників. Керівники у сфері культури мають пильно стежити за такими напрямками діяльності, як збільшення кількості відвідувачів, соціо-економічний ефект, туристична привабливість, формування креативного потенціалу територіальних громад, актуалізація їх культурних надбань та підтримка локального розвитку.

Запровадження ефективної політики у сфері охорони культурної спадщини передбачає:

- оновлення законодавства у сфері охорони культурної спадщини відповідно до викликів глобалізації та становлення інформаційного суспільства;
- приведення правової бази галузі у відповідність до міжнародних норм і конвенцій ЮНЕСКО, до яких приєдналася Україна;
- прискорення робіт, пов'язаних із формуванням в Україні єдиного національного електронного реєстру нерухомої спадщини України;
- залучення інноваційних технологій для розвитку інфраструктури, яка визначає сучасну політику у сфері охорони культурної спадщини;
- актуалізацію та включення програм і заходів, що стосуються пам'ятко-охоронної справи, до загальнонаціональних (регіональних) програм розвитку та проектів міжнародного співробітництва;
- підвищення кваліфікації кадрів завдяки запровадженню спеціальних експрес-навчальних програм і стажуванню у провідних музеях світу;

- пошук нових форм державно-приватного партнерства при вирішенні гострих проблем пам'яткоохоронної справи.

Окремо слід відзначити необхідність появи інноваційних проектів, здатних надати нового імпульсу політиці у сфері охорони культурної спадщини. Прикладами таких проектів у 2012 р. стали виставка скульптури Іоана Пінзеля в Луврі та створення в АР Крим Чорноморського центру підводних досліджень. Державна підтримка інноваційних проектів у сфері культури й надалі має бути в центрі уваги Уряду та представників регіональних органів влади.

Основну роль у реалізації політики у сфері охорони культурної спадщини має відігравати національна музейна система України. Значення музеїв у житті суспільства визначається тим, що вони зберігають історію та культуру народу як частину світового історико-культурного надбання, слугують джерелом інформації та знань, мають значний виховний і туристичний потенціал. Музеї відіграють важливу роль у формуванні та популяризації національної ідеї та загальнолюдських гуманістичних цінностей.

Проте нинішній стан музеїв України не завжди сприяє виконанню покладених на них завдань, а їхній потенціал використовується лише частково. Суперечливість наявних нормативних актів, застаріла матеріально-технічна база музеїв та інфраструктура збереження національної культурної спадщини, зокрема реставраційна сфера, – усе це потребує перегляду, розвитку та кардинального оновлення. За даними Національного науково-дослідного реставраційного центру України (ННДРЦУ), понад 70% предметів державної частини Музейного фонду України потребують уваги реставраторів (як мінімум профілактичних консерваційних робіт), а близько 2,5 млн предметів потребують негайної рятівної реставрації.

Вирішити весь комплекс проблем, з якими стикаються музейники України, неможливо за один день. Потрібна комплексна стратегія реформ у музейній справі. Реформування потребують більшість напрямів роботи музеїв, пов'язаних із науково-дослідною та культурно-освітньою діяльністю, комплектуванням музейних зібрань, експозиційною, фондовою, видавничою, реставраційною, виставковою та пам'яткоохоронною роботою.

Особливу увагу необхідно звернути на вирішення основних проблем національної музейної системи:

- забезпечити стратегічну оцінку стану справ у галузі з урахуванням усього спектра музеїв;
- запровадити моніторинг музейних закладів усіх рівнів і статусів для створення єдиного реєстру музеїв України, зібрання яких належить до державної частини Музейного фонду України;
- покласти функції, пов'язані з науково-дослідною діяльністю у сфері музеєзнавства, на Національний науково-дослідний реставраційний центр України;
- здійснити комплекс заходів, спрямованих на захист майнових комплексів музейних установ і модернізацію матеріально-технічної бази музейної справи;
- розробити та вдосконалити нормативно-правову базу захисту музеїв і музейних фондів, зокрема розробити галузеві нормативи, методичні рекомендації та інші регламентуючі документи, які забезпечували б єдину методологію створення системи захисту музеїв і музейних фондів;
- запровадити конкурсні механізми фінансування музейних проектів. Зокрема, створити умови для запровадження моделі фінансування музейних

проектів із державного та місцевих бюджетів на підставі проведення відкритих конкурсів.

Інструментом вирішення зазначених проблем має стати прийняття Концепції цільової національно-культурної програми розвитку музейної справи на період до 2018 року, а також розроблення й запровадження відповідної державної програми. Остання має визначити концептуальну платформу для реформування галузі та запропонувати ефективні шляхи її реалізації.

Культурний вимір регіонального розвитку, активізація пам'яткоохоронної справи та підтримка краєзнавства. Культурна політика є частиною більш широкої стратегії державної політики, спрямованої на модернізацію суспільства. Завдання відродження територіальних громад як соціокультурних одиниць є одним із важливих завдань розвитку культури. Їх сталий розвиток як соціокультурних одиниць є джерелом розвитку Української держави. На жаль, соціокультурні чинники недооцінюються у процесі формування державних програм регіонального розвитку. Водночас необхідно зазначити, що паралельно з економічним відродженням територіальних громад має оновлюватися культурний і гуманітарний складник регіонального розвитку.

Планомірна й системна робота з відродження культурного та гуманітарного потенціалу громад сприятиме подоланню регіональних диспропорцій і формуванню цілісного гуманітарного простору. Реалізація цієї ідеї дає змогу пом'якшити негативні наслідки так званого киевоцентризму, коли інтелектуальні та культурні ресурси зосереджуються у столиці.

Для подолання диспропорцій у гуманітарній сфері необхідно, зокрема, більш активно використовувати різноманітні форми міжрегіонального культурного обміну, впроваджувати спільні культурні програми. Це сприятиме зміцненню самобутності регіонів та гармонізації міжрегіональних відносин.

Важливим складником реалізації культурної політики у регіонах України є розвиток пам'яткоохоронної справи. Краєзнавство є важливим напрямом духовного відродження України, засобом патріотичного виховання молоді та складником формування у громадян національно-державної свідомості. Останнім часом зроблено чимало задля зміцнення краєзнавства та пам'яткоохоронної справи як громадського руху, наукової галузі та просвітницької роботи. У цій сфері працює низка академічних закладів, видаються навчальні посібники, реалізуються наукові та громадські заходи. Водночас доводиться констатувати, що потенціал пам'яткоохоронної справи донині ще недостатньо використаний у справі зміцнення національно-державного світогляду та модернізації українського суспільства. Також повною мірою він не задіяний для консолідації громад та їх соціально-економічного поступу.

Розвиток пам'яткоохоронної справи не має обмежуватися науково-організаційними заходами, незважаючи на їхню актуальність. На часі формування ставлення до краєзнавства та пам'яткоохоронної справи як до потужного інструменту соціалізації громадян завдяки підтримці громадських рухів, діяльність яких спрямована на збереження історико-культурної спадщини, довкілля та пропагування національної самобутності, а також як соціально-економічного чинника, що має потенціал для розвитку туризму і створення конкурентоспроможної культурної продукції, яка репрезентує самобутність

регіонів. За допомогою цих важелів пам'яткоохоронна справа може дати відчутний поштовх соціально-економічному розвитку громад. Місцеві органи влади мають сприяти розвитку пам'яткоохоронної справи, використовуючи різні форми державно-приватного партнерства.

Особливої уваги потребує інформаційна підтримка краєзнавчої і пам'яткоохоронної тематики, яка має бути більш системно представлена в інформаційній сфері на регіональному рівні.

Питання розвитку культури, формування творчих індустрій і пам'яткоохоронної справи мають належним чином відображатися, зокрема в регіональних програмах розвитку. Таким чином, завдання соціально-економічного розвитку регіонів гармонійно поєднуюватимуться з духовним і національним відродженням громад.

2.3.3. Українська культура перед викликами глобалізації: інноваційні підходи та збереження традицій

Вплив процесів глобалізації на розвиток української культури: виклики, ризики, нові можливості. Після демонтажу біполярного світу глобалізація матеріальних і культурних ресурсів людства як визначальний наднаціональний процес є невід'ємною рисою сучасності. Поширення глобалізаційних тенденцій та інформаційних технологій має об'єктивний, універсальний характер і спонукає всі національні культури активно реагувати на ці процеси. Очевидно, що економічна самодостатність і культурна ізоляція уже стали цілком безперспективним шляхом для будь-якого суспільства, що модернізується. Тому в умовах глобалізації головною проблемою для України є не тільки збереження своєї національно-культурної самобутності, спадку, який дістався нам від предків, а й використання можливостей глобалізації як чинника економічного та соціального поступу країни.

Кожна модернізація, як і кожна культура, може реалізовуватися тільки на основі загальнолюдських надбань, але, як засвідчив досвід країн Південно-Східної Азії, можна використовувати і власні соціокультурні основи, які донедавна вважалися перепоною модернізації. Очевидно, що такий досвід може бути використаний і Україною. Глобальна культура становить загрозу лише обмеженому суспільству, яке саме через свою обмеженість здатне тільки на бездумну імітацію, а не на творче засвоєння позитивного досвіду інших країн в усіх сферах життя. В умовах глобалізації під загрозою опиняються лише ті народи, які не чинять спротиву почуттям культурної меншовартості.

Глобалізація для культури має значний позитивний потенціал завдяки розширенню творчих здібностей людини та суспільства, інтеграції життєвих цінностей, обміну культурними надбаннями, інтенсифікації світових потоків інформації тощо.

Проте не варто забувати, що глобалізація – це процес, який супроводжується культурними зіткненнями і протиріччями. В умовах України брак ефективних організаційно-правових, адміністративних механізмів, а також належної державної фінансової, інформаційної підтримки національної культури може призвести до поширення явищ культурної уніфікації, поступової втрати зв'язку духовних підвалин суспільного життя, сучасної культури з національно-культурними цінностями і традиціями.

В Україні безперешкодно поширюються фільми, що насаджують культ насильства, тоді як показ їх аудиторії суворо заборонено законодавством

багатьох країн. Культурна глобалізація, таким чином, має потенціал інформаційних війн, що полягає в маніпуляції свідомістю громадян і насаджуванні чужих цінностей і світогляду. Також вона обумовлює проникнення безнаціонального культурного продукту (наприклад, так звані клубна музика та клубна культура), який часто є сумнівною культурною та духовною цінністю.

Причиною цього є не стільки сам процес культурної глобалізації, скільки асиметричність потоків культурного продукту – і кількісна, і якісна. Односторонній характер культурної взаємодії спричиняє нівеляцію національних культур і, зрештою, може призвести до втрати національно-культурної самобутності. Показовим тут є досвід Франції. Неспівмірність експорту унікальних шедеврів мистецтва та імпорту голлівудських фільмів змусили владу започаткувати проект «культурного винятку», за яким закони ринку виробництва та конкуренції не мають поширюватися на культурні цінності. Адже деякі з них необхідно виводити з-під дії ринкових законів. У Франції згаданий проект реалізується з початку 1980-х років. Ця ідея знаходить розуміння й серед інших країн Європейського Союзу. Зважаючи на експансію низькопробної російської теле- та кінопродукції на український ринок, така сама проблема є і в Україні.

Важливо, аби відносини культур будувалися на взаємному обміні та взаємному збагаченні справді культурними цінностями. Для цього в Концепції гуманітарного розвитку мають бути сформульовані національні культурні пріоритети й механізми захисту національного культурного та інформаційного простору. Наступним кроком має стати розроблення та ухвалення Національної програми культурного розвитку. Відповідальність за її реалізацію має нести Кабінет Міністрів України, а не лише профільне міністерство.

2.3.4. Культурний вимір євроінтеграційної стратегії України та завдання нової культурної політики України у 2013 році

Історичною вимогою сучасності є інтеграція нашої країни у світові (насамперед європейські) структури. При залученні України до глобальних процесів необхідно зберегти культурну та історичну спадщину всього Українського народу, його національну самобутність і споконвічне прагнення до незалежності, миру і добросусідства, територіальної цілісності країни на основі формування єдиного культурного простору. При цьому потрібно враховувати, що головним суб'єктом зазначених процесів у Європейському Союзі є національна держава.

Далі розглянемо особливості європейського культурного простору та завдання культурної політики України у 2013 р. у зв'язку з реалізацією євроінтеграційного курсу.

1. Європейський культурний простір – це розмаїття культурних форм та їх розвиток, включно з багатоманітністю національних культур і можливістю діалогу між ними. Саме цього року Україна відзначатиме 1025-річчя хрещення Київської Русі. Християнство упродовж багатьох сторіч визначало основні обриси європейської цивілізації в різних вимірах – культурному, політико-правовому, економічному, воєнно-дипломатичному. Тому христия-

нізація Русі-України стала новим етапом національної історії, який окреслив європейську приналежність Української держави, засвідчив наш вибір на користь гуманістичних цінностей та успішної суспільної модернізації.

Християнська віра консолідувала державу русичів, спонукала їх до розвитку власної писемності, різних жанрів мистецтва, політичної і правової думки, освіти й науки. У подальшому ідеї християнства безпосередньо впливали на процес національного державотворення, окреслювали контекст становлення взаємин Русі-України з іншими державами. Після прийняття християнства як державної релігії Київ став одним із найбільших духовних центрів світу. Наша держава не тільки увійшла в сім'ю європейських народів на правах рівноправного члена, а й почала відігравати роль вагомого гравця на міжнародній арені.

Хрещення Русі та християнство залишаються символом соборності і для сучасного покоління. Тому ми сприймаємо християнську віру передусім як консолідуючу та інтегруючу силу, надійну платформу для діалогу.

2. Використання культури на рівні міжнародних відносин. Роль культури у житті європейців стає дедалі вагомішою і вже давно не обмежується мистецтвом і пам'яткоохоронною діяльністю – сучасні бізнес, економіка, екологічний захист неможливі поза сферою культури. Сьогодні ми можемо говорити про певну місію культури, завдяки якій ухвалюються важливі політичні рішення у межах ЄС.

3. Сприяння розвитку вітчизняних культурних індустрій. Європейський парламент наголошує на тому, що культурні і творчі індустрії, які у Європі дали мільйони робочих місць, є одним із головних чинників економічного зростання у Європейському Союзі.

4. Упровадження проектного підходу як адаптаційного механізму до європейських умов реалізації культурної політики. Це дасть змогу більш активно залучати до реалізації культурної політики організації, що фінансуються із державного бюджету, наприклад національні творчі спілки. Адже європейська культурна політика характеризується різними формами фінансування культури, які доповнюють пряме фінансування із державних бюджетів. Важливими також є особливий режим оподаткування, співпраця із приватним сектором, розподіл коштів на культуру неурядовими органами (як у Великій Британії, де ці завдання виконують чотири національні ради з питань мистецтва), стимулювання попиту на товари й послуги, які виробляє культурний сектор.

5. Участь України у спільних програмах культурного розвитку. Ще один важливий момент реалізації культурної політики ЄС – упровадження її на рівні окремих програм, що активізують обміни у сфері культури та художньої творчості, забезпечують вільне пересування Європою митців і діячів культури, передбачають навчання та освіту, сприяють розвитку культурного розмаїття, стимулюють перекладацькі й видавничі проекти. Україна має бути не лише учасником таких програм, а й ініціатором.

6. Модернізація культурно-інформаційних центрів, що працюють у складі закордонних дипломатичних установ України. Їх призначення – відкривати перспективи співпраці України з країною, на території якої працює відповідний центр. Таким чином, більш активне поширення інформації про нашу державу та представлення не лише традиційної, а й сучасної української культури відкриє нові можливості для такої співпраці.

7. Конкретними механізмами інтеграції української культури в європейську є спільні мистецькі проекти, такі як копродукція в кінематографії та пе-

рекладацькі проекти в літературі, які необхідно заохочувати й підтримувати спільними зусиллями держави та громадян.

У своїй культурній політиці Україна має керуватися Декларацією тисячоліття ООН, у якій зазначено, що глобалізація матиме повністю всеохоплюючий і справедливий характер лише за посередництва масштабних і наполегливих зусиль задля формування спільного майбутнього, заснованого на нашій спільній приналежності до людської цивілізації в усьому її культурному різномайтті.

Пріоритетні завдання нової культурної політики України. Перехід на нову модель розвитку – пріоритетне завдання нової культурної політики. Так, у 2013 р. необхідно започаткувати перехід до чіткої програмної політики у сфері культури та гуманітарного розвитку. Зокрема необхідно:

- Кабінету Міністрів України разом із Національною академією наук України підготувати законопроект щодо затвердження Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року та внести його на розгляд Верховної Ради України;

- оптимізувати та реформувати роботу Українського центру культурних досліджень (УЦКД), який має виконувати функції експертного та науково-аналітичного супроводу процесу розроблення і реалізації державної культурної політики, у т.ч. Концепції гуманітарного розвитку України до 2020 року.

У 2013 р. необхідно дати поштовх новій політиці у сфері розвитку культури та збереження культурної спадщини. Необхідно забезпечити:

- прийняття нового закону про охорону культурної спадщини та прискорити процес створення єдиного державного реєстру національної спадщини у спосіб паспортизації нерухомих пам'яток, що є вельми важливим з огляду на її збереження та актуалізацію;

- опрацювання питання про підготовку щорічного Національного звіту про культурну політику та ухвалити Національну програму культурного розвитку.

Держава має докласти зусиль для захисту та розвитку національного ринку культурних індустрій. Уже цього року необхідно:

- продовжити поширення практики розроблення та прийняття регіональних концепцій і програм розвитку культури та формування кластерів креативних індустрій;

- критично оцінити та оновити чинне законодавство, спрямоване на захист національного культурно-інформаційного простору (телеєфіру, видавничої справи, кіновиробництва та гастрольної діяльності);

- вжити заходів для зростання ролі сучасного театру в Україні, зокрема організувати проведення Всеукраїнського національного театрального фестивалю.

Необхідно перейти від слів до ефективних проектів, які мають забезпечити присутність української культури у світі, розпочати перехід України до більш глибоких форм співробітництва з країнами ЄС у сфері культури. У зв'язку з цим Кабінетові Міністрів України та регіональним органам влади необхідно забезпечити:

- активне долучення України до програм і проектів ЄС, які стосуються розвитку культури, освіти, інформаційного простору та розвитку креативного потенціалу. Розробити план дій щодо імплементації положень Угоди про

політичну асоціацію в частині культурного співробітництва між Україною та країнами ЄС;

- ініціативні кроки України щодо участі у глобальних форматах співпраці, які були ініційовані ООН, – «Цілі розвитку тисячоліття» і «Культура та розвиток»;

- розроблення плану дій щодо зростання української культурної присутності у світі за рахунок серії виставок і презентації зразків культурної спадщини та сучасного мистецтва України на престижних майданчиках світу.

РОЗДІЛ III

РОЗВИТОК І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТІВ НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ

3.1. РОЗВИТОК ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1.1. Реформування виборчої системи в Україні та її вплив на інститути представницької демократії

Парламентська виборча кампанія 2012 р. віддзеркалила і досягнення, і проблемні питання молодшої української демократії. Укотре був продемонстрований високий рівень конкурентності вітчизняного політикуму. Перебіг виборчої кампанії та результати народного волевиявлення чітко засвідчили демократичність і конкурентність парламентських виборів.

Один із головних їх підсумків полягає в тому, що жодна з політичних сил не має мандата на представлення інтересів більшості українських виборців. Розмаїття українського суспільства проявляється і в різноманітності політичних уподобань українських виборців. І на це повинні зважати політики з різних партійних таборів.

Чергові вибори народних депутатів України відбулися за відновленою змішаною виборчою системою. Її зміна значною мірою відповідала очікуванням громадян, які бажали мати тісніший зв'язок із депутатами та виявляли низький рівень довіри до політичних партій як виразників своїх інтересів. Як засвідчили результати соціологічних досліджень, народного депутата громадяни прагнуть бачити передусім гарантом захисту прав громадян або їхнім представником у законодавчому органі (22,8 і 20,9% відповідно). Дещо менш актуальними

для виборців є законодавча функція народного обранця та його політико-ідеологічна приналежність до певної партії (18,9 і 17,8%)¹.

Відновлення одномандатних виборчих округів дало змогу забезпечити:

- розширення для українських громадян можливості впливати на персональний склад Парламенту, тісніший зв'язок депутатів із виборцями та вищий ступінь політичної відповідальності народних обранців. Персональна відповідальність депутата є стимулом для проведення зустрічей із виборцями віддалених районів. (Щоправда, самі виборці часто виявляють неготовність до використання такого інструменту: згідно з останніми опитуваннями громадської думки близько 40% громадян України не знають прізвища депутата, обраного в їхньому виборчому окрузі²);

- більш ефективного представництва інтересів територій;
- відновлення права громадян України на балотування в народні депутати України у спосіб самовисування;
- підвищення самостійності фігури народного депутата України, відповідального за свої дії та рішення безпосередньо перед виборцями, а не перед керівництвом партії чи фракції;

- стимулювання політичних партій до більш якісного добору своїх партійних кадрів, а також до розбудови організаційної структури на місцях.

Заборона участі виборчих блоків і підвищення прохідного бар'єра сприяли консолідації виборців відповідно до політичних симпатій і забезпечили проходження до Верховної Ради України великих політичних партій, здатних до самостійної політичної діяльності й готових нести відповідальність за реалізацію своїх програмних настанов. Так, з-поміж політичних партій, що не подолали виборчий бар'єр, найвищий результат складав менше 2% голосів виборців. Разом з тим жодна із політичних сил, що здобули перемогу в багатомандатному виборчому окрузі, не набрала менше 10% голосів.

Водночас чинна виборча система зберігає окремі вади попередньої системи або призводить до виникнення нових проблем.

Справедливу критику викликає система голосування за «закритими» загальнонаціональними виборчими списками. Зокрема, в умовах слабкості процедур внутрішньопартійної демократії виникає загроза їх непрозорого формування керівниками політичних партій.

Потребують удосконалення також деякі виборчі процедури. Їхні вади уже спричинили недовіру до результатів виборів частини виборців та спостерігачів у кількох одномандатних виборчих округах, стимулювали виникнення локальних акцій протесту і створили певний негативний резонанс за кордоном. Зокрема, йдеться про таке.

1. Недосконалість способу формування виборчих комісій:

- несправедливий розподіл посад членів комісій між партіями. Допуск позапарламентських політичних партій в умовах невизначеності поняття «політична партія, що має парламентську фракцію», з одного боку, можна розцінювати як прояв демократизації виборчих процедур. Однак через законодавчу невизначеність основних принципів і процедуру жеребкування при розподілі місць у виборчих комісіях не отримали жодної посади у виборчих комісіях

¹Парламент і парламентські вибори в Україні 2012 р.: політична ситуація, суспільні настрої та очікування : аналіт. доп. Центр Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2012. – №7–8. – С. 72.

²2012: політичні підсумки і прогнози – загальнонаціональне опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/politichni-pidsumki-i-proggalnonacionalne-opituvannja.htm>

деякі політичні партії, що висували кандидатів у понад 90% округів. Натомість значну кількість посад членів окружних виборчих комісій отримали партії, які висунули мінімальну кількість кандидатів;

- інтенсивна заміна членів виборчих комісій. За підрахунками місії спостереження Бюро з демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ, протягом виборчої кампанії було замінено близько 60% складу окружних і майже половина дільничних виборчих комісій. При цьому більшість замін зроблено маловпливовими політичними партіями³. Високий показник плинності персонального складу виборчих комісій негативно позначився на рівні компетентності органів, що здійснюють адміністрування виборчого процесу.

Загалом, чинний спосіб формування виборчих комісій слід розглядати як перехідний.

2. Недосконале визначення окремих принципів утворення одномандатних виборчих округів. Зокрема, відсутня вимога щодо кореляції меж виборчих округів з адміністративними межами районів і міст усередині областей, а також урахування етнічного складу населення. Унаслідок цього:

- окремі виборчі округи не становили суцільної території;
- деякі виборчі округи були сформовані у спосіб недоцільного розділення території сільських і селищних рад⁴;
- не враховано територіальні особливості проживання національних меншин⁵.

3. Непрозорий механізм фінансування виборчих кампаній політичних партій. На цей недолік традиційно вказують представники Групи держав Ради Європи проти корупції (*GRECO*). Закон не встановлює:

- граничних меж припустимих витрат;
- співмірних санкцій за порушення норм законодавства у частині фінансування виборчих кампаній⁶.

Вартість виборчих кампаній провідних політичних партій, за офіційними даними, становила від 23 до 218 млн грн, а за неофіційними – значно більше. Ці витрати не могли бути покриті лише за рахунок членських внесків і внесків фізичних осіб.

Надзвичайно висока ціна виборчих кампаній в Україні ставить партії в залежність від крупного капіталу, негативно позначаючись на внутрішньопартійній демократії, доборі кандидатів у депутати, сприяє зростанню політичної корупції та лобізму. Не дивно, що в суспільній свідомості партії продовжують вважатися представниками інтересів передусім олігархічних груп. Так, за даними опитувань Центру Разумкова, найбільша частка громадян вважає, що політичні партії служать інтересам фінансових і бізнесових структур⁷. Частка громадян, які вважають, що діяльність партій в Україні

³Україна – Парламентські вибори, 28 жовтня 2012 р. : проміжний звіт № 2, 29 вересня – 14 жовтня 2012 р. / Місія спостереження за виборами Бюро з демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/node/96546>

⁴Підсумковий звіт за результатами спостереження за виборами народних депутатів України 2012 року / Комітет виборців України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cvu.org.ua/files/doc/1353679796Report_CVU_LTO_2012_final_ukr.pdf

⁵Там само.

⁶Україна – Парламентські вибори, 28 жовтня 2012 р. : заява щодо попередніх результатів та висновків / Міжнародне спостереження за виборами ОБСЄ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/node/96677>

⁷Політичні партії і партійна система України очима громадян / Національна безпека і оборона. – 2010. – №5. – С. 64.

не відповідає демократичним стандартам, складає 54,1%, а з-поміж причин такої невідповідності найбільша частка респондентів (42,4%) обрала відповідь: «Партії обстоюють не інтереси людей, а лише своїх лідерів і фінансово-економічних кланів»⁸.

4. *Суперечливі наслідки розширення гарантій прав кандидатів у народні депутати України, зокрема відмова від скасування їхньої реєстрації* через порушення ними виборчого законодавства. З одного боку, це дало змогу зняти один із нелегітимних засобів конкурентної боротьби, зокрема в одномандатних виборчих округах. А з другого – така лібералізація режиму конкуренції сприяла збільшенню порушень виборчого законодавства з боку кандидатів (насамперед використання прямого та непрямого підкупу виборців, порушення правил агітації тощо).

Проте необхідно зазначити, що результати виборів не вдалося виявити лише в п'яти округах. В абсолютній більшості територіальних виборчих округів підбиття підсумків голосування відбулося цивілізовано та без суттєвих конфліктів.

Зважаючи на викладене, для вдосконалення виборчої системи та виборчих процедур необхідно розглянути доцільність таких заходів.

1. Перехід до голосування за партійними списками із преференціями.

2. Запровадження додаткових критеріїв визначення меж територіальних виборчих округів: вимога щодо неперервності (суцільності) їх території, крім випадків, коли принцип неперервності порушений при встановленні меж областей; рекомендація щодо максимального врахування внутрішньо-регіонального адміністративного поділу та меж проживання етнічних груп.

3. Надання пріоритетного права формування персонального складу окружних виборчих комісій саме політичним партіям, що формують власні фракції у Верховній Раді України поточного скликання. Встановлення принципу пропорційності при формуванні персонального складу дільничних виборчих комісій залежно від кількості кандидатів, висунутих політичними партіями в одномандатних виборчих округах. Необхідним є також обмеження права політичних партій делегувати своїх представників до дільничних виборчих комісій лише в тих одномандатних виборчих округах, де ними були висунуті кандидати.

4. Встановлення граничних обмежень щодо витрат на виборчу кампанію політичних партій і кандидатів у народні депутати України.

Очевидно, що проблема оптимізації виборчого законодавства залишається актуальною й має стати однією з головних на порядку денному Верховної Ради України VII скликання. Робота парламентаріїв має базуватися за такими принципами:

- правила виборів мають стати результатом спільної роботи всіх політичних сил, представлених у Верховній Раді України, з урахуванням думки провідних експертів у сфері виборчого права;

- нове виборче законодавство має формуватися на засадах європейських політико-правових стандартів, з урахуванням новітнього міжнародного досвіду використання сучасних електоральних процедур;

- необхідність рухатися до створення єдиної універсальної системи правил і процедур виборчого процесу (від місцевих виборів до виборів Президента

⁸Дослідження проведено соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва з 10 по 15 серпня 2012 р. Опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

України та Верховної Ради України) і голосувань у межах місцевих і всеукраїнських референдумів, з урахуванням специфічних особливостей кожного конкретного виборчого процесу;

- зрозумілість і доступність виборчих правил і процедур для виборців;
- функціональність виборчих правил і процедур (вони не мають надто ускладнювати виборчий процес, навпаки, повинні оптимізувати його організацію та пришвидшити і зробити більш прозорим процес підрахунку голосів).

Зважаючи на викладене, пропонуємо інтенсифікувати роботу над створенням Виборчого кодексу, який би дав змогу сформувати єдину інфраструктуру виборчого процесу, уніфікувати більшу частину електоральних правил і процедур.

3.1.2. Розвиток партійної системи

Останні парламентські вибори засвідчили, що роль політичних партій у формуванні представницької влади і загалом у політичному житті країни продовжує зростати.

90% парламентаріїв нового складу Верховної Ради України були обрані за партійними списками або як кандидати від політичних партій в одномандатних територіальних округах. Якщо під час парламентських виборів 2002 р., які також відбувалися за змішаною системою, кандидати від політичних партій перемогли у 68% одномандатних виборчих округів, то у 2012 р. партійні кандидати перемогли у 80% одномандатних територіальних округів.

Змінили парламентські вибори 2012 р. і конфігурацію партійної системи України. Повністю втратили чи значно послабили свої позиції низка політичних партій, утворених ще на початку або в середині 1990-х років. Так, майже зійшли з політичної арени СПУ, УРП, КУН, УНП. Значно послабили свої позиції, фактично втративши суб'єктність, НРУ, ПРП, Народна партія.

Натомість **запит на так звану третю силу** вивів на рівень провідних політичних сил нові партії – «Фронт Змін» та «УДАР». Обидві партії є лідерськими за характером, ідеологічно належать до політичного центру, поєднуючи у програмних документах елементи соціал-демократії та лібералізму, дотримуються прозахідної орієнтації.

Згідно з результатами соціологічних досліджень актуальність для електорату поділу політичних сил за ознакою їх належності до «помаранчевого» або «біло-блакитного» табору порівняно з минулими парламентськими виборами знизилася. Натомість зросла кількість виборців, для яких цей поділ не має значення (з 19 до 24%), і тих, хто хотів би проголосувати за партію, що не належить ані до «помаранчевих», ані до «біло-блакитних» (з 4 до 16%)⁹.

Ще один важливий висновок, який можна зробити за результатами виборчої кампанії 2012 р., – **це зростання в суспільстві запити на програмно-ідеологічну визначеність і змістовність пропозицій політичних партій**, певна радикалізація політичних настроїв, що призвела до проходження до Парла-

⁹Вибори-2012: за кого і чому збираються голосувати виборці? Рейтинги, мотивація вибору, завдання громадськості / Фонд «Демократичні ініціативи». – 2012. – 8 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/modules/pages/files/1349695289_2041.doc

менту правої радикальної політичної партії ВО «Свобода» та до збільшення популярності її ідеологічного антагоніста – Комуністичної партії України (КПУ).

Подібні тенденції політичної радикалізації проявляються зараз і в багатьох європейських країнах, що є наслідком кризових тенденцій в економіці, реагуванням на болісні антикризові заходи. Настрої соціального незадоволення є досить поширеними і в українському суспільстві. Для цього є об'єктивні підстави: ми ще неповністю подолали наслідки економічної руїни 2008–2009 рр., а вже змушені боротися з викликами нової хвилі глобальної економічної рецесії. Є, на жаль, і численні прояви байдужого ставлення до реальних проблем і потреб людей з боку багатьох чиновників, що, зрештою, позначається і на ставленні до влади.

Успіхи ідеологічних партій своєю чергою ставлять інші парламентські сили перед необхідністю більш активно працювати над формуванням свого ідеологічного іміджу й загалом радикалізують політичний простір України.

Особливістю виборчої кампанії 2012 р. стала також **тенденція до консолідації** провідних українських партій. Це відповідає суспільним очікуванням, оскільки більшість громадян хотіла б бачити в Україні до п'яти потужних політичних партій¹⁰. Провідні політичні партії зайняли достатньо стабільні позиції в політичному процесі, сформували більш чи менш стійке коло своїх прихильників. Партія регіонів посідає перше місце у змаганнях за партійними списками на трьох останніх парламентських виборах із результатом не менше 30%. Партія «Батьківщина», яка раніше була основою Блоку Юлії Тимошенко (БЮТ), тричі поспіль посідає друге місце на парламентських виборах. На парламентських виборах 2012 року партія «Батьківщина» посіла друге місце, об'єднавши свої зусилля з представниками інших політичних сил, зокрема партії «Фронт Змін», які увійшли до її списку як «безпартійні». Комуністична партія України стабільно проводить своїх депутатів до Верховної Ради України, починаючи з парламентських виборів 1994 р.

Якщо в середині 1990-х років лише 0,5–0,7% українських громадян називали себе членами політичних партій, то останніми роками, за даними соціологічних опитувань, близько 3–4% українців декларують членство в політичних партіях або беруть активну участь у їх діяльності. Ці дані відповідають середньоевропейським показникам, зокрема рівню партійної активності громадян у європейських країнах із довготривалими традиціями демократії.

3-поміж старих проблем, характерних для політичних партій і, як наслідок, виборчих кампаній в Україні – **збереження територіального розподілу основної електоральної підтримки партій**. Як і на попередніх парламентських виборах, головним чинником впливу на структурування партійної системи поки що залишаються соціокультурні аспекти ідентичності. Визначальна роль соціокультурних чинників у конфігурації партійної системи, з одного боку, зумовлена об'єктивно існуючим конфліктом ідентичностей, соціокультурних орієнтацій громадян різних регіонів України, а з другого – штучно посилюється використанням відповідного поділу провідними політичними силами в конкурентній боротьбі.

Партія регіонів і КПУ отримали першість на Сході та Півдні України, ВО «Батьківщина» – у Центрі й на Заході, ВО «Свобода» – на Заході. При цьому ВО «Свобода» не пододало 5% бар'єр у семи областях України,

¹⁰ *Політичні партії і партійна система України очима громадян / Національна безпека і оборона. – 2010. – № 5. – С. 82.*

м. Севастополь та АРК, ще у двох областях – Дніпропетровській і Чернігівській – партія отримала результати на межі проходження (5,19 та 5,98% відповідно). Мажоритарних депутатів партія змогла провести лише в Західній Україні, Полтавській і Хмельницькій областях та у м. Києві. КПУ, навпаки, основну підтримку отримала у Східній і Південній Україні, посівши там переважно друге місце після ПР. Натомість у трьох західних областях (Львівській, Івано-Франківській і Тернопільській) не змогла подолати прохідний бар'єр.

Попри певні очікування, у виборчій кампанії 2012 р. не з'явилася політична сила, яка б могла претендувати на рівномірну підтримку виборців у всіх регіонах України, стала б загальнонаціональною партією. Такі надії пов'язувалися з «новими» політичними силами, зокрема, з партіями «Фронт Змін» та «УДАР». Проте біполярний характер кампанії не залишив місця для «третьох сил», вимагаючи від партій визначення в координатах «влада–опозиція», що значною мірою співпало з поділом у координатах «схід–захід».

Виборча кампанія 2012 р. виявила один із негативних аспектів української багатопартійності – **існування значної кількості так званих фантомних партій і «тіньового» партійного ринку**. Більшість партій, які номінально зареєстровані, не здійснюють активну політичну діяльність. Передусім ідеться про значні протиріччя між кількістю та якістю вітчизняних політичних партій, яких, за даними Міністерства юстиції України, станом на 13 листопада 2012 р. було зареєстровано 209. Проте на останніх парламентських виборах 93% виборців, які взяли участь у голосуванні, проголосували лише за 5 партій, які подолали виборчий бар'єр. У виборах за партійними списками взяли участь 21 політична партія. Своїх кандидатів у народні депутати висунули 87 політичних партій. Водночас лише 5 партій висунули своїх кандидатів більш ніж у 100 одномандатних виборчих округах, а 26 партій висунули своїх кандидатів лише у 10 округах. Ще третина суб'єктів виборчого процесу (29 партій) були представлені на виборах 1–2 кандидатами або навіть жодним кандидатом. Недосконалість норм чинного Закону України «Про вибори народних депутатів України» уможливила використання представництва таких партій у виборчих комісіях в інтересах інших політичних сил.

Ще більш прикрим фактом є те, що понад половину зареєстрованих на той момент партій узагалі не брали участь у парламентських виборах. Загалом в Україні існують десятки партій, які проігнорували всі останні вибори, прямо порушуючи вимоги Закону України «Про політичні партії в Україні».

Виборча кампанія 2012 р. вкотре засвідчила **важливість лідерського чинника в діяльності політичних партій**, однак є підстави говорити і про певне зменшення його ролі. У структурі електоральних мотивацій громадян цей чинник традиційно має велике значення. Так, за даними опитування Центру Разумкова, проведеного у червні 2012 р., особистість лідера партії як найважливіший чинник для здійснення електорального вибору визначили 40,9% респондентів, що є другим показником після ідеології та виборчої програми партії (44,7%)¹¹.

¹¹Парламент і парламентські вибори в Україні 2012р.: політична ситуація, суспільні настрої та очікування: інформ.-аналіт. мат-ли (робоча версія) до «круглого столу» з теми «Україна напередодні парламентських виборів: чи справдяться очікування громадян» / Центр Разумкова. – 2012. – 26 вересня. – С. 68 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/upload/Przh_Partiiyi_2012_fnll.pdf

Парламентські вибори 2012 р. засвідчили, що в українському суспільстві поступово формуються передумови для якісних змін у політичній системі. Цьому сприятимуть оптимізація виборчої системи, розвиток парламентаризму, а також підвищення рівня політичної компетентності громадян. Політичним партіям слід урахувувати тенденцію до зростання запиту на програмно-ідеологічну визначеність і змістовність пропозицій суб'єктів політики. Важливо домогтися відмови від експлуатації партіями регіональних соціокультурних відмінностей у передвиборчій боротьбі.

Наявні проблеми та деформації в розвитку партійної системи України зумовлюють нагальну потребу у вдосконаленні правового поля функціонування політичних партій, а також у модернізації політичних практик їх діяльності за європейськими політико-правовими стандартами. Саме це дасть змогу українським партіям більш повно відповідати високим вимогам наших громадян.

3.1.3. Організація роботи Верховної Ради України VII скликання

Реалізація задекларованого курсу на модернізацію країни передбачає проведення низки реформ, які мають сприяти побудові демократичної моделі політичної системи, налагодженню діалогу влади й суспільства, відновленню довіри до Парламенту і перетворенню його на реальний орган представництва інтересів Українського народу.

Важливими заходами у цьому напрямі стали ухвалення нового Закону України «Про вибори народних депутатів України» та вдосконалення нормативно-правової бази діяльності депутатських об'єднань у Парламенті (в частині формування фракцій і депутатських груп), статусу позафракційних депутатів, етики депутатської діяльності (внесення змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» від 3 березня 2013 р.).

Важливим засобом удосконалення функціонування Верховної Ради України є запровадження механізмів, які могли б забезпечити ефективну діяльність народних депутатів, їх взаємодію з партіями, за списками яких вони обиралися до Парламенту, виборцями та колегами по депутатському корпусу. Досягнення поставленої мети щодо формування дієздатного й ефективного Парламенту першочергово передбачає вдосконалення статусу народного депутата України.

Проте, незважаючи на позитивні ефекти від зазначених вище законодавчих змін, повністю вони не вирішили питань наближення депутатів до їхніх виборців, формування культури політичної відповідальності депутатського корпусу, запобігання конфлікту інтересів парламентарів з обов'язками, які випливають із представницького мандата, тощо.

Беручи до уваги практичний досвід функціонування Верховної Ради України, ліпшу практику зарубіжних країн із питань статусу членів Парламенту, основні світові тенденції розвитку законодавства у цій сфері, подальше удосконалення правового регулювання статусу народного депутата вимагає внесення змін до чинних або нових законодавчих актів, що стосуються зазначених питань.

Посилення зв'язку народних депутатів із виборцями. Відповідно до чинної Конституції мандат, який отримують народні депутати, варто визначити як вільний, адже Конституція України не передбачає таких складників ім-

перативного мандата, як накази виборців і відкликання народного депутата України виборцями, позбавлення депутата мандата партією.

Закон України «Про статус народного депутата України» встановлює такі правові основи взаємовідносин народних депутатів України з виборцями, які свідчать про їхню відносну незалежність від виборців. Так, згідно зі ст. 7 Закону народні депутати України, обрані в одномандатних виборчих округах, зобов'язані підтримувати зв'язок із виборцями своїх округів. Народні депутати України, обрані в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, здійснюють зв'язок із виборцями, які мешкають на території України, у порядку персонального представництва, визначеному депутатськими фракціями (групами) Верховної Ради України відповідно до Закону.

Проте реалізація вимог Закону ускладнюється з огляду на те, що:

- не передбачені жодні юридичні наслідки у випадку, коли фракція або депутатська група не визначають порядок представництва народних депутатів в округах;

- відсутні санкції (за винятком політичної відповідальності перед партією) щодо депутатів, які не дотримуються визначеного депутатською групою чи фракцією порядку персонального представництва;

- «регіоналізація» партій (низка фракцій парламентських партій у Верховній Раді України попередніх скликань мали чітко виражене домінування у своєму складі представників певного регіону) створює можливості для виникнення ситуацій, коли народні депутати будуть закріплені за тими регіонами, проблеми яких для них невідомі.

Механізм взаємодії партій із виборцями було частково вдосконалено у спосіб персоніфікації виборчої системи, за якою формується персональний склад Верховної Ради України (завдяки запровадженню мажоритарного складника виборчої системи з голосуванням в одномандатних округах). Очікується, що це значно підвищить зацікавленість депутатів Верховної Ради України VII скликання у підтриманні зв'язків зі своїми виборцями для забезпечення переобрання на новий строк у тому самому окрузі.

Крім того, зв'язок членів Парламенту з виборцями забезпечується у спосіб закріплення за народними депутатами відповідно до ст. 28 Закону України «Про статус народного депутата України» певних матеріальних (фінансових) ресурсів, які можуть бути використані для підвищення ефективності взаємодії з виборцями (так звані представницькі витрати).

Поліпшення взаємодії народних депутатів і партій, налагодження фракційної дисципліни. Загрозою для стабільного й ефективного функціонування Верховної Ради України VII скликання є так звана міграція депутатів. Досвід роботи Верховної Ради України попередніх скликань свідчить, що порушення фракційної дисципліни народними депутатами стало одним з основних дестабілізуючих чинників роботи Парламенту і деформації його політичної структури: постійно змінювалися кількість фракцій та їхня чисельність (що навіть становило загрозу для їх існування), були відсутні зобов'язання депутата (так звана партійна лояльність) перед «рідною» фракцією.

Неможливість входження депутата до складу іншої фракції (передбачена частиною 2 ст. 59 Регламенту ВР України) мала б запобігати тривалим і численним депутатським «міграціям», дисциплінувати самих депутатів і діяльність депутатських фракцій у Парламенті. Водночас виключені зі складу

фракції депутати, а також відповідно до чинної редакції Регламенту і народні обранці, що за власним бажанням вийшли зі складу фракції, не втрачають депутатський мандат, а набувають статусу позафракційних.

Збереження «міграційної активності» депутатів у новообраній Верховній Раді України потенційно актуалізує такі загрози, як «політична корупція» народних депутатів; викривлення політичного волевиявлення населення через формування відмінної від підтриманої виборцями політичної конфігурації Парламенту; зростання впливу адміністративно-економічних груп на внутрішньопарламентські процеси.

Одним із можливих засобів урегулювання проблеми може бути введення до Регламенту норм, відповідно до яких вихід чи виключення депутата із фракції є підставою для його відкликання з посад у комітетах, інших органах ВР України. Фракція отримає право делегувати до комісії чи комітету іншого свого члена. Запровадження згаданого правила може бути особливо дієвим у ситуаціях, коли такий депутат обіймає в українському Парламенті керівну посаду в комісії чи комітеті, входить до «престижного» комітету.

Труднощі із подальшим вирішенням проблеми запобігання міжфракційним переходам будуть пов'язані насамперед із можливістю держави регулювати внутрішньопартійні відносини. І, на жаль, реформа винятково на рівні законодавства не допоможе вирішенню наявної проблеми, адже загалом це питання не юридичне, а політичне та морально-етичне.

Обмеження депутатського імунітету. Багато років і експертами, і самими політиками вказувалося на надмірний обсяг імунітету, який надає народним депутатам ст. 80 Конституції України. Проблема звуження депутатського імунітету неодноразово використовувалася в популістських цілях, проте жодного зрушення в напрямі її вирішення так і не було зроблено. Основний Закон України гарантує народним депутатам України і індемнітет (відсутність юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образи чи наклеп), і широкий імунітет (неможливість без згоди ВР України бути притягненими до кримінальної відповідальності, затриманими чи заарештованими). Таким чином, потреба у звуженні депутатського імунітету передбачатиме внесення змін до Конституції України.

Депутатам новообраної Верховної Ради України необхідно визначитися, чи доцільно запроваджувати дозвіл на затримання депутата на місці скоєння злочину або на період проведення слідчих дій, не пов'язаних з обмеженням свободи пересування депутата (сьогодні будь-які слідчі дії відносно народного депутата України неможливі без попереднього дозволу ВР України; дані положення докладно прописані у ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України»), чи обмежувати депутатський імунітет лише у разі скоєння тяжких злочинів.

Удосконалення інституту дисциплінарної відповідальності депутатів. Авторитетність Парламенту в очах виборців багато в чому залежить від того, наскільки достойними будуть народні депутати, чи зможуть вони керуватися вимогами совісті та обов'язку, а не вузькопартійними цілями. У більшості демократичних країн ці аспекти депутатської діяльності детально врегульовані: в одних прийнято спеціальні кодекси поведінки членів парламенту, в інших – норми щодо етики депутатської діяльності достатньою мірою деталізовано в регламентах парламентів.

Сьогодні правила депутатської етики містяться у Законі України «Про статус народного депутата України» та в Регламенті Верховної Ради України.

Відповідно до згаданого Закону народний депутат у своїй діяльності повинен дотримуватися загальноприйнятих норм моралі, уникати дій, заяв і вчинків, що компрометують його, виборців, Верховну Раду України, державу; не повинен використовувати депутатський мандат в особистих, зокрема корисливих, цілях (тобто індивідуальні та корпоративні інтереси народних депутатів не повинні перешкоджати виконанню ними представницьких функцій), повинен дотримуватися вимог трудової дисципліни та норм депутатської етики (ст. 8, 24).

Регламент Верховної Ради України передбачає деякі механізми боротьби з порушеннями норм депутатської етики під час роботи у сесійній залі: ст.ст. 51–52 Регламенту забороняють внесення до зали засідань плакатів, гучномовців, перешкоджання виступам депутатів, образи на адресу депутатів, виступи без дозволу головуючого на засіданні, перевищення часу тривалості виступів. Контроль за дотриманням норм етики покладено переважно на Комітет Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики та забезпечення діяльності Верховної Ради України (не є політично незалежним органом), а також головуючого на засіданні Верховної Ради України (у частині дотримання правил етики на засіданнях Парламенту).

Правила (Кодекс) поведінки депутатів Верховної Ради України упродовж тривалого часу прийнято не було, а за умов відсутності Кодексу поведінки депутатів Регламент Верховної Ради України має бути тим механізмом, що перешкоджає втручанням особистих інтересів і конфліктів у сферу парламентських процедур. Однак практика свідчить, що його норми в частині депутатської етики не виконуються належним чином, оскільки:

- норми Регламенту Верховної Ради України в частині депутатської етики встановлюють відповідальність лише за вчинення окремих дій (виголошення образливих висловлювань), тоді як вчинення інших порушень (перешкоджання проведенню засідань, виведення з ладу системи голосування, позбавлення головуючого можливості ведення засідання) узагалі не передбачає будь-якої відповідальності;
- законодавством визначено лише норми етичної поведінки на засіданнях Парламенту і не врегульовано поведінку депутатів поза його межами;
- контроль за дотриманням правил етики депутатами здійснюють самі депутати (члени відповідного комітету Верховної Ради України).

Крім того, поза межами правового регулювання залишаються питання відповідальності народних депутатів за порушення ними обов'язку бути присутніми на сесійних засіданнях Парламенту і брати участь у роботі його комітетів і комісій; застосування санкцій за відмову присутнього на засіданні Парламенту депутата брати участь у голосуванні; утворення незалежного органу, який би здійснював контроль за дотриманням правил етики депутатами (нині його здійснюють самі депутати – члени відповідного профільного комітету Верховної Ради України).

Посилення відповідальності народних депутатів за порушення етики депутатської діяльності має передбачати:

- у короткостроковій перспективі – внесення змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», які передбачали б, що санкції за порушення норм етики, закріплені Регламентом Верховної Ради України, мають встановлюватися за порушення всіх, а не лише окремих, норм; внесення змін до Закону України «Про статус народного депутата України»,

які встановлюватимуть відповідальність за невиконання депутатом своїх обов'язків та порушення порядку роботи комітетів і Парламенту в цілому;

- у довгостроковій перспективі – визначення правил поведінки та стандартів етики народних депутатів України не в Регламенті Верховної Ради України та Законах України «Про статус народного депутата України», «Про правила етичної поведінки», а в окремому документі (Правилах етики діяльності народного депутата чи Кодексі поведінки народних депутатів), який встановлюватиме правила поведінки депутатів (у сесійній залі Парламенту, на засіданнях комітетів, у відносинах із третіми особами, наприклад із представниками ЗМІ, лобістськими групами); створення спеціального органу, уповноваженого стежити за дотриманням депутатами Кодексу поведінки народних депутатів України.

Посилення механізмів запобігання конфлікту інтересів. Депутат повинен також дотримуватися обмежень, спрямованих на попередження корупції, які встановлені законодавством про боротьбу з корупцією (Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції»): депутат не має права обмежувати доступ до інформації, сприяти іншим особам у здійсненні ними підприємницької діяльності з використанням службового становища, незаконно одержувати матеріальні блага, послуги, пільги або інші переваги тощо.

Хоча конфлікт інтересів не слід ототожнювати з корупцією, проте неадекватне врегулювання конфліктів між приватними інтересами та обов'язками народних депутатів може стати джерелом корупції, а будь-яке корупційне правопорушення має під собою певний нерегульований конфлікт інтересів. У багатьох країнах світу на рівні Конституції або спеціальних законів встановлено вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності та низка інших механізмів, спрямованих на запобігання виникненню конфлікту інтересів. У вітчизняному законодавстві перелік інструментів запобігання конфлікту інтересів у депутатській діяльності передбачає заборону суміщення депутатського мандата з іншими видами діяльності (ст. 78 Конституції), декларування доходів і майна (ст. 25 Закону України «Про статус народного депутата України») та вимоги попереджати керівництво про можливість виникнення конфлікту інтересів, обов'язково проводити антикорупційну експертизу проектів законів України (ст.ст. 14–15 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»). Статтею 8 цього Закону передбачено також певні обмеження щодо отримання подарунків (пожертв).

Проте існуючі механізми попередження конфлікту інтересів депутатів Верховної Ради України містять низку суттєвих недоліків:

- законодавство не створює дієвих можливостей для здійснення контролю за отриманням депутатами подарунків, інших матеріальних благ (механізми, передбачені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», на практиці складно застосувати до народних депутатів через спеціально встановлену конституційну процедуру притягнення їх до відповідальності);

- хоча на законодавчому рівні визначено поняття «конфлікт інтересів» і передбачено їх (інтересів) обов'язкове декларування парламентарями, проте відсутній контроль і відповідальність у цій сфері;

- декларації про доходи, майно і фінансові зобов'язання народних депутатів зазвичай не оприлюднюються (крім випадків висування депутатами своїх кандидатур на виборах);

- відсутні інші поширені в іноземній практиці механізми запобігання конфлікту інтересів (наприклад, декларування особистих інтересів, утримання від голосування під час прийняття рішень, обмеження щодо подальшого працевлаштування депутатів у приватному секторі після припинення повноважень);

- поза межами правового регулювання перебуває лобістська діяльність членів Парламенту (крім відносин, пов'язаних із вчиненням корупційних діянь і злочинів у сфері службової діяльності, відповідальність за які передбачена згаданим Законом України).

Таким чином, існує необхідність у розширенні інструментарію запобігання конфлікту інтересів у депутатській діяльності, проблема якого може бути вирішена і ухваленням спеціального закону (наприклад «Про запобігання конфлікту інтересів у діяльності посадових осіб»), який регулюватиме відповідні відносини у сфері державної служби в цілому, і у спосіб внесення змін до чинних Законів «Про статус народного депутата України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про засади запобігання і протидії корупції».

3.2. ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ ФОРМ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Одним із головних викликів, які стоять на порядку денному демократичного реформування політичної системи України, є необхідність більш повної реалізації конституційного права громадян брати участь в управлінні державними справами.

Від виборів до виборів зменшується кількість громадян, які беруть у них участь. Значною мірою така ситуація зумовлена зростанням у громадян відчуття обмеженості можливостей впливати на розроблення та прийняття органами влади рішень. Так, понад третину суспільства (31%) вважають, що найменший вплив на вироблення державної політики в Україні мають громадяни України. Натомість найбільший, на думку громадян, здійснюють Президент України (44,2%), Кабінет Міністрів України (30,6%), Верховна Рада України (27,9%) та великий український бізнес (26,4%)¹².

Удосконалення таких механізмів прямої демократії, як право громадян на всеукраїнському референдумі ухвалювати закони України (вносити до них зміни), було визначене Президентом України одним з основних напрямів конституційного реформування у щорічному Посланні до Верховної Ради України у 2012 р.

Передвиборчі програми парламентських партій та окремих народних депутатів також містять положення щодо змін чи уточнень механізмів здійснення влади народом, у т.ч. завдяки народній законодавчій ініціативі та «народному вето». Тому вже зараз можна говорити про спільність позицій Глави держави та вищого представницького органу щодо необхідності роз-

¹²Дані дослідження соціологічної служби Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=579

виту форм і механізмів безпосередньої демократії та більш повного утвердження принципу народовладдя.

У цьому аспекті важливим є врахування практичного досвіду реалізації положень Основного Закону України та досягнення і тенденції сучасного європейського конституціоналізму.

Законодавчі референдуми за народною ініціативою можуть проводитися в Італії, Латвії, Литві, Мальті, Польщі, Словенії, Угорщині. Разом з тим в окремих країнах народна законодавча ініціатива, поряд з іншими обмеженнями національного законодавства щодо референдумів, також обмежується правом Парламенту вирішувати питання про доцільність проведення референдуму за народною ініціативою (Польща, Угорщина) чи правом Парламенту схвалити законопроект до винесення його на загальнодержавний референдум (Італія, Мальта)¹³.

Певним різновидом законодавчих референдумів за народною ініціативою є «народне вето». Його суть полягає в тому, що загальнодержавний референдум може проводитися для з'ясування волі народу щодо відхилення ухваленого Парламентом відповідного закону. Так, право **«народного вето»** закріплене в конституціях Італії та Швейцарії. Водночас у цих країнах існують досить жорсткі обмеження щодо порядку ініціювання референдумів, що скасовують чинні закони. Наприклад, в Італії не можна ініціювати «народне вето» за рік до закінчення каденції однієї з палат Парламенту тощо.

Таким чином, законодавство країн-членів ЄС містить різні варіанти реалізації права народу на здійснення законодавчої ініціативи. Умовно їх можна згрупувати таким чином: в одних країнах допускається ухвалення або скасування законів на референдумі за народною ініціативою, оформленою відповідно до вимог національного законодавства; в інших – народна законодавча ініціатива реалізується через представницький орган державної влади – Парламент.

У контексті цього при подальшій роботі над оновленням Конституції України слід розглянути можливість уточнення положень розділів III («Вибори. Референдум») та IV («Верховна Рада України»), зокрема:

- передбачити, що народна законодавча ініціатива реалізується у спосіб внесення постатейно розробленого законопроекту на розгляд Верховної Ради України або всеукраїнського референдуму. При цьому необхідно передбачити, що законопроект на розгляд Парламенту може бути внесений на вимогу не менше 80 тис. виборців (що є співмірним із кількістю виборців, достатньою для обрання народного депутата України (суб'єкта законодавчої ініціативи) в одномандатному виборчому окрузі);

- установити, що закони, ухвалені на всеукраїнському референдумі, можна змінювати за звичайною парламентською процедурою не раніше ніж за п'ять років або конституційною більшістю Верховної Ради України наступного скликання;

- установити, що в разі видання указу Президента України про проголошення всеукраїнського референдуму щодо прийняття законопроекту за народною ініціативою Верховна Рада України може розглянути такий законопроект. При цьому в разі ухвалення Парламентом такого закону референдум не проводиться, а внесення змін до нього відбувається у порядку, визначеному для законів, ухвалених на всеукраїнському референдумі;

¹³Чебаненко О. Д. Референдуми в Європейському Союзі / О. Д. Чебаненко, О. Ю. Грищук, Н. В. Колодяжна, А. Євгенєва; за ред. Д. С. Ковриженка. – К. : ФАДА, ЛТД, 2007. – С. 108.

- запровадити «народне вето» як різновид народної законодавчої ініціативи, що передбачатиме можливість скасування на всеукраїнському референдумі ухвалених Верховною Радою України законів. При цьому референдум не проводиться, якщо Парламент самостійно відміняє такий закон;

- установити, що закон, ухвалений на всеукраїнському референдумі, набуває чинності за загальним правилом набуття чинності законів України (не раніше дня їхнього опублікування).

Одним зі складних і дискусійних питань реалізації громадянами України свого права на звернення до суду для захисту своїх конституційних прав і свобод (гарантованого частиною 3 ст. 8 Конституції України) є питання **запровадження так званого інституту конституційної скарги**. Основною метою функціонування інституту конституційної скарги є надання можливості громадянам захищати свої права від порушень з боку держави. У частині 3 ст. 152 Конституції України визначено, що «матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку». Проте Основний Закон України, як і Закон України «Про Конституційний Суд України», не передбачає права громадян на безпосереднє звернення до Конституційного Суду України із приводу конституційності законів.

Натомість в Україні задіяний опосередкований механізм захисту громадянами своїх конституційних прав у спосіб звернення до Конституційного Суду України для тлумачення Конституції та законів України, або коли в їхніх інтересах до Конституційного Суду України звертаються Президент України, не менше 45 народних депутатів України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховний Суд України, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади та місцевого самоврядування. Таким чином, в Україні судовий захист конституційних прав громадян залишається обмеженим, як і можливість громадян для захисту своїх конституційних прав через КС України здійснювати контроль за діяльністю державних органів влади, що є одним із механізмів народовладдя.

Інститут конституційної скарги існує в багатьох європейських країнах: Австрії, Німеччині, Бельгії, Іспанії, Греції, Угорщині, Чехії, Хорватії, Словаччині, Швейцарії, Латвії, Російській Федерації¹⁴. У цих країнах застосовуються кілька відмінних моделей конституційної скарги. Щодо України, то на думку багатьох експертів, предметом конституційної скарги, у разі запровадження цього інституту, мають бути визначені питання конституційності законів, постанов ВР України, нормативних актів Президента України та КМУ – тобто все те, що знаходиться поза сферою повноважень національної системи судів загальної юрисдикції. Конституційна скарга має містити чітку вказівку на порушення права особи, гарантованого їй Конституцією України, з боку державної влади.

Можна передбачити, що впровадження конституційної скарги призведе до зростання навантаження на КС України і потребуватиме збільшення його Секретаріату. Проте це не може бути застереженням стосовно запрова-

¹⁴Арутюнян Г. Г. Индивидуальная конституционная жалоба: европейские тенденции системного развития : выступление на Международной конференции, посвященной пятнадцатилетию Конституционного Суда Украины. – К. : – 2011. – 16 сентября.

дження в Україні інституту конституційної скарги, що є одним з елементів демократичного розвитку. Реалізація запропонованої реформи передбачатиме впровадження змін до Основного Закону України, до Закону України «Про Конституційний Суд України», до регламенту Конституційного Суду України, до Кодексу адміністративного судочинства України для розмежування компетенції між КС України та адміністративними судами. Важливо зазначити, що у підсумку реформи Конституційний Суд України не повинен перетворитися на апеляційну чи касаційну інстанцію.

3.3. РОЗВИТОК МІСЦЕВОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

На думку більшості експертів і практиків, головним завданням реформи системи організації влади на місцевому рівні є усунення надмірної централізації владних функцій, формування належної ресурсної бази для реалізації територіальними громадами права на місцеве самоврядування.

Водночас перспективи децентралізації ускладнюються низкою таких чинників:

- неефективний адміністративно-територіальний устрій, що припускає взаємне підпорядкування територіальних громад одного рівня, а також наявність значної кількості малих територіальних громад (населення половини з яких становить менше 1 тис. осіб), які не володіють належною ресурсною базою для здійснення місцевого самоврядування;

- централізована та недостатньо прозора система міжбюджетних відносин на тлі складної фінансової ситуації у країні. Як наслідок, держава надає обмежені ресурси територіальним громадам для реалізації власних повноважень без урахування їхньої реальної вартості. Непрозорість міжбюджетних відносин виявляється у процесі розподілу субвенцій на реалізацію цільових програм та інвестиційних проектів, що часто має вибірковий характер і залежить від політичної лояльності органів місцевого самоврядування. Традиційною проблемою є також недофінансування делегованих повноважень;

- відсутність належної інституційної бази місцевого самоврядування на регіональному й субрегіональному рівнях. Районні та обласні ради не мають можливості утворювати власні виконавчі органи, незалежні від державних адміністрацій. Натомість практика делегування більшості повноважень районних та обласних рад місцевим державним адміністраціям, а також можливість висловлення недовіри керівникам місцевих державних адміністрацій представницькими органами є джерелом політичних конфліктів між цими інститутами публічної влади.

Як наслідок, органи місцевої влади виявляються неспроможними ефективно надавати громадянам України соціальні послуги.

Упродовж 2012 р. зроблено важливі кроки до реалізації найважливішого на сьогодні складника адміністративної реформи – реформи територіальної організації влади, що передбачає також створення умов для розвитку повноцінного місцевого та регіонального самоврядування в Україні.

Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України розроблено проект Концепції реформування

місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні, який було розглянуто і схвалено Координаційною радою з питань сприяння розвитку громадянського суспільства при Президентові України.

Удосконалення конституційних засад місцевого самоврядування і територіального устрою визначено одним із пріоритетних завдань Конституційної Асамблеї. У межах конституційного процесу передбачається, зокрема, уточнення визначення місцевого самоврядування, його суб'єкта, принципів і критеріїв.

Комісією з питань місцевого самоврядування і територіального устрою підготовлено доповідь щодо проблем, наявних у цій сфері, а розроблювана в межах цього органу Концепція модернізації організаційно-правового забезпечення місцевої демократії в Україні стане основою для подальших законодавчих ініціатив.

Основними завданнями реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади у найближчій перспективі є такі.

1. Стимулювання мешканців територіальних громад до активізації їхньої безпосередньої участі у процесах управління місцевим розвитком. Для цього передбачається підвищення юридичного статусу і визначення процедури зборів мешканців громади й органів самоорганізації населення, створення громадських консультативно-дорадчих органів при органах місцевого самоврядування, визначення предмета, умов ініціювання, процедур проведення та способів імплементації місцевих референдумів.

2. Розвиток власної ресурсної бази місцевого самоврядування та вдосконалення міжбюджетних відносин, виходячи з об'єктивних потреб органів місцевої влади, закріплених за ними повноважень. У 2012 р. запрацював новий інструмент бюджетної політики у цій сфері – Державний фонд регіонального розвитку. Цей механізм спрямований на підкріплення власної матеріальної бази регіонів для реалізації інвестиційних проектів і програм. У 2012 р. Фонду було виділено понад 1 млрд гривень.

Надалі матеріальна база місцевого самоврядування розширюватиметься та вдосконалюватиметься за рахунок поширення юрисдикції місцевих рад на сільськогосподарські угіддя; регламентації принципів міжбюджетних трансфертів, що дасть змогу знизити корупційні ризики в міжбюджетних відносинах.

3. Удосконалення механізму делегування повноважень. Ідеться про законодавче визначення порядку делегування повноважень органів державної влади органам місцевого самоврядування, а також порядку відмови від делегованих повноважень у разі неможливості їх реалізації.

У більш віддаленій перспективі реформування місцевого самоврядування і територіальної організації держави відбуватиметься у тісному зв'язку із конституційним процесом у країні. Реформа матиме комплексний характер і передбачатиме такі заходи.

1. Реформа адміністративно-територіального устрою. Передбачає укрупнення малих територіальних громад, визначення оптимальних меж. Критеріями реформи є, з одного боку, створення фінансово й організаційно спроможних суб'єктів місцевого самоврядування; із другого – визначення меж адміністративно-територіальних одиниць з погляду доступності громадянам соціальних послуг, що надаються відповідними органами місцевого самоврядування.

2. Створення правових умов для добровільного укрупнення територіальних громад. Слід зазначити, що у 2012 р. Верховна Рада України розглядала проект Закону України «Про об'єднання територіальних громад», внесений Кабінетом Міністрів України. Об'єднання, що утворювалося б на добровільних засадах, мало б формувати єдині органи місцевого самоврядування та об'єднаний місцевий бюджет. Однак цей законопроект не був повністю узгоджений з окремими формулюваннями Конституції України, зокрема щодо категорій адміністративно-територіальних одиниць, у т.ч. тих, які повинні мати власні органи місцевого самоврядування, а також із системою адміністративно-територіального устрою держави загалом. Як наслідок, він був відхилений до комплексного вирішення питання адміністративно-територіального устрою.

3. Реформа інститутів публічної влади на місцях. Упровадження повноцінного місцевого самоврядування на всіх рівнях адміністративно-територіального поділу держави. Утворення виконавчих органів районних та обласних рад із переданням їм більшості повноважень, що нині делегуються місцевим державним адміністраціям. Передусім це стосується ініціативи щодо розроблення бюджетів і програм розвитку. Своєю чергою місцеві державні адміністрації мають бути перетворені на наглядово-координаційні органи. Наглядова функція має зосереджуватися на таких аспектах, як законність рішень, ухвалених органами місцевого самоврядування; ефективність реалізації ними делегованих повноважень; відповідність місцевої бюджетної політики національній нормативно-правовій базі.

4. Зміна системи стримувань і противаг між органами державної влади. Скасування делегування повноважень органів місцевого самоврядування органам державної виконавчої влади має супроводжуватися позбавленням можливості районних та обласних рад висловлювати недовіру відповідним місцевим державним адміністраціям.

5. Удосконалення системи державного та громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Державний контроль має здійснюватися місцевими державними адміністраціями, а громадський – інститутами громадянського суспільства з використанням засобів місцевої безпосередньої демократії (громадських слухань, зборів, місцевих ініціатив і референдумів).

Реалізація зазначених реформ передбачає ухвалення Верховною Радою України нових нормативно-правових актів – Законів України «Про територіальний устрій України», «Про об'єднання територіальних громад», «Про місцеві референдуми», нових редакцій Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації», внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України тощо.

Демократичне функціонування органів місцевого самоврядування, а також ступінь репрезентації ними інтересів громадян залежать від системи та процедур їх обрання.

Чинна система виборів до органів місцевого самоврядування та до Верховної Ради АР Крим діє з 2010 р. Сільські, селищні, міські голови та депутати сільських і селищних рад обираються за мажоритарною виборчою системою відносної більшості, депутати інших місцевих рад – за змішаною. Упровадження чинної виборчої системи дало змогу збільшити вплив громадян на формування персонального складу місцевих рад. Водночас така виборча система зберігає низку недоліків, що стримують демократичний розвиток місцевого самоврядування:

- порушення права громадян на самовисування, оскільки право на висування кандидатів на посади міських голів і депутатів місцевих рад (крім сільських і селищних) знаходиться виключно у компетенції місцевих організацій політичних партій. До того ж така система сприяє політизації депутатського корпусу рад;

- обрання сільських, селищних, міських голів за системою відносної більшості призводить до перемоги кандидатів, наділених довірою порівняно незначної частини виборців, що негативно впливає на легітимність органів місцевого самоврядування, особливо тоді, коли перевага переможця виборів є мінімальною;

- недосконалість порядку призначення позачергових виборів депутатів місцевих рад, особливо сільських, селищних, міських голів. Відповідне рішення в кожному окремому випадку ухвалюється постановою Верховної Ради України. Унаслідок цього звичною практикою є вибірковий підхід до оголошення дострокових виборів, ухвалення відповідних постанов із погляду політичної доцільності.

Також існують **проблеми в реалізації форм місцевої безпосередньої демократії**, зумовлені переважно недосконалістю її нормативно-правової бази. Як наслідок, деякі питання застосування інструментів місцевої демократії залишаються нормативно неврегульованими або недостатньо врегульованими. З-поміж них найчастіше експерти виділяють такі.

1. *Нерозвиненість статутного права в Україні*. На сьогодні багато аспектів регулювання місцевої демократії віднесено до сфери статутного права. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» вимагає врегулювання статутом територіальної громади таких питань:

- порядку внесення місцевої ініціативи на розгляд місцевої ради (частина 2 ст. 9);
- порядку організації та проведення громадських слухань (частина 4 ст. 13).

Водночас норма про ухвалення територіальними громадами власних статутів має рекомендаційний характер, тому багато органів місцевого самоврядування, насамперед невеликих громад, утримується від їх ухвалення.

Низка проблем пов'язана із прагненням місцевих політичних еліт за допомогою статутного права ускладнити реалізацію громадянами свого права на участь у місцевому управлінні. Положення значної частини статутів територіальних громад спрямовані на обмеження права місцевої ініціативи та інших засобів впливу територіальних громад на органи місцевої влади¹⁵. Одним з найбільш поширених способів є обмеження кола суб'єктів ініціювання демократичних процедур – ними визнаються органи місцевої влади, однак громадські структури позбавлені відповідного права. У деяких статутах (навіть окремих територіальних громад обласних центрів) питання місцевої демократії взагалі ігноруються¹⁶.

2. *Недосконалі вимоги до періодичності проведення громадських слухань*. Так, частиною 2 ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлено, що громадські слухання мають проводитися не рідше

¹⁵Лациба М. В. Як територіальна громада може впливати на вирішення питань місцевого значення / М. В. Лациба, В. В. Бондаренко. – К. : 2007. – С. 13.

¹⁶Там само. – С. 7.

одного разу на рік. Як наслідок, проведення громадських слухань може ініціюватися органами місцевого самоврядування із зазначеною періодичністю, але з другорядних питань.

3. *Фактична відсутність правового регулювання інституту місцевих референдумів.* Застарілий Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 1991 р. був надто абстрактним і не визначав ані кола суб'єктів ініціювання місцевого референдуму, ані чітких умов його чинності, ані шляхів імплементації його результатів. У 2012 р. він узагалі втратив чинність у зв'язку з ухваленням Закону України «Про всеукраїнський референдум». У законодавстві недосконало визначено суб'єкти, що мають право участі у місцевому референдумі: відповідно до Конституції України таке право мають громадяни України, а право на здійснення місцевого самоврядування – всі члени територіальних громад. Таким чином, ігноруються права постійних мешканців адміністративно-територіальних одиниць, які не мають українського громадянства.

Створення сприятливих умов для розвитку громадської участі у місцевому самоврядуванні може відбутися завдяки реалізації таких **заходів з реформування нормативно-правової бази місцевої демократії.**

1. *Реформування системи виборів до місцевих рад.* По-перше, необхідно передати призначення позачергових виборів до органів місцевого самоврядування у компетенцію Центральної виборчої комісії, причому за ухилення від винесення відповідного рішення мають передбачатися санкції. У Бюджетному законодавстві має бути передбачене щорічне фінансування позачергових виборів. По-друге, має бути забезпечене право самовисування кандидатів до всіх органів місцевого самоврядування. По-третє, необхідне впровадження двотурової системи виборів сільських, селищних, міських голів.

2. *Заборона ініціювання процедур місцевої демократії з предмета, що не належить до сфери компетенції органів місцевого самоврядування.*

3. *Фіксація на рівні законодавства права груп громадян (а не лише органів місцевого самоврядування) на ініціювання тих чи інших процедур місцевої демократії (крім місцевого референдуму).* При цьому на рівні національного законодавства має бути визначено межі кількості ініціаторів процедури залежно від кількості населення територіальної громади, а в статутах територіальних громад – точна кількість відповідно до встановлених законом норм.

4. *Розроблення типових положень про проведення громадських слухань, зборів громадян за місцем проживання та про місцеву ініціативу.* Ці документи мають стати зразками для розроблення відповідних нормативно-правових актів органами місцевого самоврядування. При цьому органи місцевого самоврядування територіальних громад мають бути зобов'язані законом затверджувати такі положення.

5. *Щодо громадських слухань. Конкретизація часового обмеження їх проведення.* Так, громадські слухання не можуть проводитися протягом одного року лише з одного й того самого питання. Визначення суб'єкта ініціювання (не лише ініціативні групи, але й громадські організації). Встановлення порядку розгляду пропозицій, терміну розгляду, способу оприлюднення відповіді.

6. *Щодо зборів громадян. Встановлення порядку обрання делегатів для участі у зборах. Визначення кола посадових осіб місцевого самоврядування, присутність яких на зборах є обов'язковою. Впровадження порядку врахування наслідків зборів у діяльності органів місцевого самоврядування.*

7. *Щодо місцевої ініціативи. Визнання предметом місцевої ініціативи лише готового проекту рішення (або нормативно-правового акта). Упровадження двоетапної процедури розгляду місцевої ініціативи:* на першому етапі – консультації між ініціативною групою та місцевою радою щодо доцільності розгляду даного питання; на другому (в разі недосягнення консенсусу щодо ініціативи) – збирання підписів громадян та обов'язковий розгляд ініціативи місцевою радою за результатами підписної кампанії.

8. *Щодо місцевих референдумів. Розроблення та ухвалення закону про місцеві референдуми в Україні, який має вирішити такі завдання:*

- розроблення та законодавча фіксація різновидів місцевих референдумів за такими критеріями, як суб'єкт ініціювання (ініціативна група або орган місцевого самоврядування); юридичні наслідки (консультативний, зобов'язальний або імперативний). Застосування кожного різновиду має пов'язуватися із предметом референдуму;

- встановлення порядку імплементації рішень імперативних місцевих референдумів;

- зменшення можливостей втручання з боку місцевої влади в перебіг місцевих референдумів, насамперед у разі, якщо його предметом є висловлення довіри/недовіри органам місцевого самоврядування.

9. *Надання активного виборчого права та права участі у місцевих референдумах громадянам іноземних держав, які постійно на законних підставах проживають на території України.*

3.4. РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

2012 рік підтвердив серйозність намірів держави щодо утворення в Україні громадянського суспільства як гарантії її демократичного розвитку. Справжнім майданчиком для відкритого і конструктивного обміну думками між представниками органів державної влади, різними суспільно-політичними та громадськими об'єднаннями стала Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства (утворена відповідно до Указу Президента України «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні») від 25 січня 2012 р. № 32/2012. Ця громадсько-державна структура у стислий термін довела свою спроможність не лише аналізувати проблеми й генерувати ідеї, але й продукувати конкретні управлінські рішення та здійснювати моніторинг їх виконання. Її діяльність сприяла оперативному ухваленню Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та Плану першочергових заходів з її реалізації. Тільки за один рік було проведено чотири загальних засідання Координаційної ради. У її складі регулярно працюють сім робочих груп за найбільш актуальними напрямками державного сприяння розвитку громадянського суспільства.

На основі консенсусу та співпраці між фахівцями державних установ і громадськими експертами неурядових організацій розроблено низку юридичних документів, що мають засадниче значення для розвитку в Україні громадянського суспільства. Важливо відзначити, що їхнє ухвалення Верхов-

ною Радою України відбулося завдяки підтримці і провладної більшості, і парламентської опозиції. Отже, ідея консолідуючої ролі громадянського суспільства для формування української громадянської нації починає наповнюватися реальним змістом.

Майже виключно позитивні оцінки і вітчизняних, і зарубіжних експертів та громадських активістів отримав новий базовий Закон України «Про громадські об'єднання» як такий, що суттєво наблизив вітчизняне законодавство у даній сфері до відповідних європейських стандартів. Хоча про його вплив на розвиток громадянського суспільства в Україні говорити ще зарано (набув чинності лише 1 січня 2013 р.), однак уже потрібно відзначити значний обсяг нормативно-правової, адміністративно-організаційної та просвітницької роботи, здійсненої задля забезпечення дієвості цього Закону.

Ще один сприятливий для правового середовища громадянського суспільства Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» набрав чинності 3 лютого 2013 р., він визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, здійснює правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму та милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення й діяльності благодійних організацій. Цим Законом передбачено спрощення процедури реєстрації благодійних організацій і запровадження нових інструментів благодійної діяльності, що надає їм значно ширших можливостей для розвитку. За прогнозами експертів, запроваджені цим Законом найкращі європейські практики регулювання благодійної діяльності сприятимуть збільшенню кількості громадян і бізнес-компаній, що здійснюють благодійні проекти, спрямовані на вирішення суспільно важливих проблем.

Відзначимо також ухвалення Верховною Радою України 16 жовтня 2012 р. Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України». Ним, зокрема, внесено зміни до статей 87 та 91 Бюджетного кодексу України, що мають розширити коло громадських об'єднань, які, починаючи з 1 січня 2014 р., матимуть змогу отримувати фінансову підтримку для реалізації проектів (програм, заходів), спрямованих на розв'язання важливих проблем державної та регіональної політики.

Водночас залишається актуальним завдання доопрацювання та ухвалення низки нормативно-правових актів, що мають наблизити правове регулювання розвитку громадянського суспільства в Україні до найкращих європейських практик, надійно забезпечити дотримання конституційних прав і свобод українських громадян. Ідеться, зокрема, про Закон України «Про порядок організації і проведення мирних заходів» та інші нормативно-правові акти, передбачені Планом першочергових заходів щодо реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

Ефективному співробітництву між громадськими об'єднаннями та органами влади, посиленню відкритості і прозорості державної політики, діяльності органів державної влади сприяє долучення України до міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». Конкретним кроком на шляху її реалізації в Україні стало ухвалення розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2012 р. «Про схвалення плану дій з впровадження в Україні міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». Спеціальну комісію з координації впровадження цієї міжнародної Ініціативи в

Україні створено у складі Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства. Заслугує на увагу той факт, що на всесвітньому форумі в Ріо-де-Жанейро Національний план дій України з її впровадження було визнано одним із найкращих. Здійснення передбачених ним заходів має сприяти оптимізації взаємодії органів влади та громадськості під час підготовки та реалізації державних рішень, забезпеченню доступу до публічної інформації, застосуванню дієвих інструментів протидії корупції, підвищенню ефективності державного управління, у т.ч. завдяки широкому застосуванню сучасних електронних технологій.

Зазначені позитивні зміни у правовому забезпеченні розвитку громадянського суспільства в Україні, суттєве розширення прав громадян та їх об'єднань потребують відповідного закріплення на конституційному рівні, тому мають бути враховані Конституційною Асамблеєю при розробленні пропозицій щодо внесення змін і доповнень до тексту чинної Конституції України.

Крім того, зміни політико-правового середовища вплинули на розвиток громадської самоорганізації, громадської практики, які в умовах соціально-економічної нестабільності певним чином поліпшили можливості громадян адаптуватися до нових змін і сприяють розв'язанню їхніх життєвих проблем. Водночас протягом 2012 р. динаміка розвитку організацій громадянського суспільства суттєво не змінилася. За офіційними статистичними даними, кількість зареєстрованих об'єднань громадян постійно збільшується¹⁷. Міжнародні рейтингові агенції, оцінюючи сучасні вітчизняні практики громадської самоорганізації, відзначають загальну позитивну динаміку розвитку третього сектору в Україні, однак водночас вказують на її повільні темпи¹⁸.

Незважаючи на кількісне зростання організацій громадянського суспільства, показник кооперативних практик громадської самоорганізації залишається невисоким. Участь у діяльності громадських організацій досі є однією з найменш значущих для громадян України цінностей, що зумовлюється загалом невисоким рівнем довіри до громадських структур. За даними соціологічного опитування Київського міжнародного інституту соціології, у 2012 р. громадським організаціям довіряло 27,1% респондентів, не довіряло – 29,4%¹⁹. Результати моніторингу громадської думки в Україні, проведеного у 2012 р. Міжнародною фундацією виборчих систем (*IFES*), вказують на недостатню обізнаність громадян щодо діяльності неурядових організацій (НУО) та засвідчують низький рівень громадянської культури взагалі: тільки 13% опитаних зазначили, що вони знають про діяльність конкретних НУО; не знають, чим вони займаються – 50%; 30% – узагалі не знають, що

¹⁷Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) на 15 січня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoу/ukr/edrpu_2013/ks_opfg.htm; Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) на 1 січня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/express/expr2012/01_12/13.zip

¹⁸*Nations in Transit – Ukraine (2012)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2012/ukraine>; *The 2011 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://transition.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/

¹⁹Довіра українців до соціальних інституцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.kiis.com.ua/ua/news/view-152.html>

таке НУО. Однак, незважаючи на недостатню обізнаність громадян щодо діяльності вітчизняних НУО, 52% з них переконані, що такі організації потрібні країні, 25% вважають їх діяльність важливою і лише 9% дотримуються думки, що НУО не є потрібними. Водночас іноземні експерти відзначають збільшення частки громадян України, які визнають, що діяльність громадських організацій сприяє поліпшенню становища в українському суспільстві (61% порівняно з 55% у 2011 р.)²⁰.

Тренд, притаманний останнім рокам щодо соціально-економічної мотивації виникнення громадської активності, залишився актуальним і у 2012 р., ставши відповіддю на повільні зміни в економічній та соціальній сферах. Основними суспільними групами, що у 2012 р. виступили на захист своїх соціально-економічних прав, стали громадські об'єднання, асоціації ветеранів, ліквідаторів аварії на ЧАЕС, підприємців та професійні галузеві організації.

У 2012 р. соціально-гуманітарна тематика завдяки «мовним» протестам та активності громадськості під час виборів до Верховної Ради України складала конкуренцію за масштабом традиційним соціально-економічним причинам виникнення протестної активності. Під час парламентських виборів організації громадянського суспільства (*дали* – ОГС) продемонстрували високий рівень активності в забезпеченні їх демократичного та прозорого характеру, відстоюванні політичних прав і свобод виборців. Зокрема, перебіг виборів народних депутатів 2012 р. у якості офіційних спостерігачів контролювали 68 громадських організацій.

Важливою сферою діяльності громадських об'єднань залишається захист прав та інтересів громадян, порушених незаконними діями представників органів публічної влади. Завдяки застосуванню засобів інформаційного впливу ОГС спонукали правозахисні органи до винесення законних рішень у резонансних справах, зокрема щодо незаконних ув'язнень людини або безпідставних звільнень із-під варті осіб, обвинувачуваних у скоєнні тяжких злочинів.

Відчутне напруження у суспільстві викликає незадоволення громадян станом соціально-трудових відносин. Конструктивність розв'язання конфліктів у цій сфері та, відповідно, здобуття соціальної злагоди у суспільстві, необхідної для сталого розвитку держави, потребує підвищення політичного статусу профспілок і посилення їх ролі у представництві та захисті соціально-економічних інтересів громадян. Реалії сьогодення змусили змінити зміст, характер і методи роботи профспілок, що характеризує безпосередню участь останніх у захисті прав працівників у судах.

Важливою умовою ефективності профспілкового руху є забезпечення паритетності прав організацій роботодавців і профспілок як сторін соціального діалогу. Масштаби та значення соціального діалогу в Україні цілком європейські. За безпосередньою участю профспілок розробляються десятки законів, державних і регіональних програм, реалізується соціальна політика на місцях.

Близько 100 тис. колективних договорів на підприємствах, понад 70 галузевих, 27 регіональних угод – результат пошуку компромісу між роботодавцями, профспілками та владою, що дає поштовх зростанню фонду заробітної

²⁰Key Findings: Public Opinion in Ukraine / International Foundation for Electoral Systems. – Washington, 2012. – Р. 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifes.org/-/media/Files/Publications/>

плати на 30–50 млрд грн щороку (а це додаткове джерело інвестицій, надходжень до бюджету і пенсійної системи).

Позитивним підсумком дворічного впровадження норм Закону України «Про соціальний діалог в Україні» можна назвати застосування соціального діалогу на національному й територіальному рівнях для вирішення важливих соціально-економічних питань. Вагомим здобутком діяльності Національної тристоронньої соціально-економічної ради слід вважати ухвалення 2012 р. Національної стратегії тристороннього співробітництва з протидії ВІЛ/СНІДу у сфері праці на 2012–2017 рр. Подальший розвиток соціального партнерства, безумовно, залежить від перегляду передбачених зазначеним Законом критеріїв репрезентативності сторін соціального діалогу, які фактично залишають об'єднання підприємців середнього і малого бізнесу, новостворені профспілкові організації та організації роботодавців без реальних важелів впливу на вироблення й реалізацію соціальної та економічної політики держави. Сприятиме забезпеченню сталого розвитку територіальних громад і утворення тристоронніх рад на рівні міст і районів.

Дуже важливо в подальшому орієнтуватися на досягнення продуктивності соціального діалогу, спроможності усіх його сторін об'єктивно оцінювати реалії та знаходити рішення, які допомагатимуть поліпшувати життя людей, зробити умови праці безпечними, а саму працю високопродуктивною та гідно оплачуваною. Від якості соціального діалогу залежить, наскільки повно для розвитку країни задіюватимуться інвестиції у створення високотехнологічних робочих місць, можливості підвищення продуктивності суспільної праці, використання творчого потенціалу працівників, підвищення конкурентоспроможності економіки.

Варто підкреслити, що на сьогодні профспілки мають усі шанси збільшити свій вплив у громадсько-політичному житті. *По-перше*, цьому може сприяти критичне падіння довіри до політичних партій і загальний занепад наявної партійної системи. Місце політичних партій у справі захисту соціальних і політичних інтересів більшості громадян могли б посісти профспілкові організації та «дочірні» лобістські структури. *По-друге*, економіки країн ЄС більше не здатні поглинати надлишок робочої сили з України дотеперішніми темпами (за песимістичного сценарію навіть імовірно повернення частини «заробітчан» створить додатковий тиск на систему соціального забезпечення). У цих умовах певною альтернативою партіям або стихійним низовим рухам також можуть бути потужні профспілки, спроможні ефективно обстоювати права не лише працюючих, але й безробітних і пенсіонерів.

Отже, подальші перспективи українських профспілок залежатимуть від їхньої здатності виробити стратегію діяльності та іміджеву політику, яка відповідає б статусові суб'єкта суспільного діалогу та головної ланки не-партійної комунікації народу із владою.

Подальшими перспективами інституалізації громадської самоорганізації мають стати ухвалення необхідних нормативно-правових актів для виконання заходів Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства та посилення контролю за їх реалізацією на місцевому рівні; розроблення національної стратегії громадянської освіти, спрямованої, зокрема, на формування у громадян навичок і вмінь щодо використання

конвенційних форм захисту законних прав та інтересів; державна підтримка успішних практик суспільно-корисної громадської самоорганізації та впровадження громадських ініціатив у вирішенні місцевих і регіональних проблем.

Щодо взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, то конструктивна владно-суспільна взаємодія має стати невід'ємним складником усієї системи відносин в українському суспільстві та, відповідно, пронизувати усі сфери життєдіяльності – соціальну, політичну, економічну, культурно-освітню, екологічну та ін.

На сьогодні триває накопичення досвіду й компетентності обох сторін у налагодженні конструктивної взаємодії та паритетних відносин. Необхідно чітко розуміти, що громадянське суспільство є суб'єктом впливу на всі суспільні процеси, при цьому держава може спиратися на його структури при вирішенні широкого спектра завдань. Усе це своєю чергою потребує спільного фокусування на проблемах, що проявилися останнім часом, адже сучасні умови вимагають прискорених змін. Важливо зазначити, що результативність взаємодії органів державної влади та громадськості потребує сьогодні не стільки винаходу нових механізмів і процедур, скільки поширення якісної практики вже визначених законодавством, а саме: консультацій із громадськістю, громадських слухань, соціального діалогу тощо. Ця ланка у процесі формування державної політики є гарантією «зворотного зв'язку» між громадянами та органами державної влади. Разом з тим при наповненні правового поля слід долати й ті ризики, що виникають під час реалізації на практиці різних форматів співпраці.

Утвердження позицій громадянського суспільства вимагає посиленої системи громадського контролю, що забезпечуватиме, по-перше, врахування інтересів громадян в управлінських рішеннях і діях органів державної влади, по-друге, підвищення прозорості, звітності, відповідальності при виконанні органами державної влади своїх функцій, адже складником ефективної системи управління є ухвалення суспільно важливих рішень неодмінно зі схваленням їх громадськістю. Повноцінне виконання структурами громадянського суспільства своїх функцій (соціальної, правоохоронної, комунікаційної, просвітницької та ін.), а також свого основного призначення (інтеграції громадян) має бути суттєвою противагою вкрай заполітизованому та поляризованому контексту суспільних відносин. Важливим є те, аби кількість таких структур – справжніх виразників і захисників інтересів громадян та водночас націлених на взаємодію з органами державної влади – зростала.

Перехід на більш якісний рівень взаємодії інституцій громадянського суспільства з органами державної влади передбачає нові завдання державної політики щодо сприяння розширенню умов взаємодії. Удосконалення потребує і нормативно-правова база, і прямо пов'язана із цим системна взаємодія з усіма ефективними інструментами й механізмами. Отже, прямо пропорційним є зв'язок між досконалістю системи державного управління держави та зрілістю громадянського суспільства; рівнем взаємної довіри та мірою залучення обох сторін до процесу спільного формування порядку денного державної політики. Перспективи повноцінного налагодження відносин між органами державної влади й ОГС напряму залежать від усвідомлення обома сторонами цінності такої взаємодії, подальшого вдосконалення відповідної законодавчої бази, закріплення практичної реалізації, координації спільних дій.

Важливим здобутком на шляху формування сучасної моделі державно-суспільної взаємодії, публічного управління загалом стало ухвалення низки важливих документів, спрямованих на ефективне використання потенціалу громадянського суспільства у виробленні та реалізації державної політики у сфері надання соціальних та управлінських послуг. Суттєво розширює права громадських організацій з надання соціальних послуг новий Закон України «Про громадські об'єднання», який чітко визначає право громадських об'єднань здійснювати суспільно корисну діяльність на всій території України, не обмежуючись місцем їх реєстрації.

У 2012 р. закладено новий формат взаємодії державного та громадського секторів у забезпеченні соціальними послугами громадян України. З-поміж найбільш важливих механізмів міжсекторного співробітництва у цій сфері виділимо такі: залучення громадських і благодійних організацій до планування та надання соціальних послуг; запровадження нових умов співпраці місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування й ОГС при визначенні потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах і під час їх забезпечення; проведення громадського моніторингу якості соціальних послуг і здійснення громадського контролю за їх наданням.

На виконання нового Закону України «Про адміністративні послуги» завершується підготовка до апробації такого інструменту децентралізації управлінських функцій держави, як створення центрів надання адміністративних послуг на рівні територіальних громад.

Подальше розширення доступу ОГС до здійснення управлінських і соціальних послуг потребує вжиття низки заходів, з-поміж яких:

- удосконалення правового забезпечення участі ОГС у здійсненні соціальних та управлінських послуг (розроблення й ухвалення нормативних актів, необхідних для реалізації Закону України «Про адміністративні послуги», зокрема проекту Адміністративно-процедурного кодексу; визнання права ОГС безпосередньо надавати соціальні послуги; визначення надання соціальних послуг суспільно корисною (основною) діяльністю ОГС без надмірної деталізації в їх установчих документах вичерпного переліку цільових груп і видів соціальних послуг; чітке розмежування функцій організації соціальних послуг (державних органів та органів місцевого самоврядування) і надання послуг (суб'єкти надання послуг);
- посилення впливу ОГС на якість адміністративних послуг (затвердження переліку адміністративних послуг, які доцільно передати через відкриті механізми тендерів недержавним структурам; визначення критеріїв доцільності делегування надання управлінських послуг ОГС з унормуванням відповідного порядку);
- запровадження конкурсних механізмів участі ОГС у вирішенні пріоритетних соціальних проблем (поширення позитивного вітчизняного досвіду реалізації соціального замовлення, законодавче визначення правових, економічних та організаційних засад соціального замовлення);
- затвердження плану заходів із виконання Стратегії реформування системи надання соціальних послуг, у якому необхідно передбачити проведення пілотного експерименту «Державне замовлення у сфері надання соціальних послуг», спрямованого на передачу коштів громадським і благодійним організаціям для здійснення соціальних послуг;

- зміцнення фінансової спроможності суспільно корисних організацій (надання субсидій ОГС, які пропонують соціальні послуги, для відшкодування вартості оренди приміщень; включення таких ОГС до переліку організацій, щодо яких конкурси на право користування державним чи комунальним майном не є обов'язковими).

3.5. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН

Збереження міжетнічного миру, відсутність міжнаціональних конфліктів є одним з основних досягнень політики Української держави за роки незалежності. Українці традиційно виявляють повагу до всіх культур, національних і релігійних особливостей представників різних рас, націй і конфесій, що вкотре було продемонстровано громадянами України під час проведення чемпіонату Європи з футболу (Євро-2012). Це дає змогу Україні сьогодні бути прикладом цивілізованих міжетнічних відносин і брати активну участь у міжнародному врегулюванні міжетнічних конфліктів на пострадянському просторі, зокрема це є одним із головних пріоритетів головування України в ОБСЄ у 2013 р.

Водночас у сучасних умовах, коли збільшуються міграційні потоки, поширюються радикальні ідеології, одним зі стратегічних пріоритетів політики національної безпеки України залишається **попередження конфліктів та інцидентів міжконфесійного, міжетнічного, мовного, міжрегіонального та регіонального характеру.**

Україна не лише гарантувала на законодавчому рівні права національних меншин, а й забезпечила відповідні умови для їх самоорганізації та етнокультурного відродження. У діяльності товариств і громадських організацій національних меншин України нині беруть участь десятки тисяч людей. Саме це було зазначено учасниками Міжнародного саміту з проблем захисту прав національних меншин «Досвід України для світу», присвяченого 20-й річниці ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН «Декларації про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин», який відбувся у жовтні 2012 р. у м. Києві.

Попри очевидні досягнення й успіхи у сфері етнополітики, залишається низка невирішених питань. Одним із пріоритетних завдань є вдосконалення її законодавчої бази, що має здійснюватися на принципах верховенства права, неухильного дотримання міжнародних стандартів щодо захисту прав національних меншин, гармонійного поєднання загальнонаціональних інтересів із забезпеченням можливостей для кожного етносу розвивати свою культурну та мовну самобутність.

Першочерговим завданням **правового регулювання етнополітичних відносин** на даному етапі розвитку українського суспільства є прискорення законодавчого затвердження Концепції державної етнополітичної політики України – базового документа, який завдяки чіткому правовому визначенню цілей політики у цій сфері, принципів і механізмів її реалізації, а також основних понять забезпечуватиме від різних правових і політичних колізій, довільного тлумачення термінів, суперечливих положень у законах і підзаконних актах.

Потребує вдосконалення і засадничий для державної етнополітики документ – Закон України «Про національні меншини в Україні», ухвалений 20 років тому, який на той час став одним із вагомих внесків у нормативно-правове забезпечення захисту прав людини у міжнаціональних відносинах.

Держава взяла на себе зобов'язання всебічної, у т.ч. фінансової, підтримки діяльності громадських організацій з метою збереження та розвитку традиційних національних культур. Результатом плідної співпраці держави із громадськістю стало культурне розмаїття українського суспільства – його справжня цінність, запорука його єдності, запобіжник ксенофобії та екстремізму.

Разом з тим лідери понад двох тисяч національно-культурних товариств і громадських організацій, що презентують сектор громадянського суспільства України, звертають увагу на низку проблем, які перешкоджають їм бути тим суспільно-політичним механізмом, у якому кристалізуються і завдяки якому транслуються на владно-політичний рівень інтереси етнічних спільнот.

Не повною мірою відповідає сучасним потребам **інституційне забезпечення державної етнонаціональної політики**. Відсутність на сьогодні у системі центральних виконавчих органів влади спеціального відомства, уповноваженого у справах етнонаціональних відносин, викликає значне занепокоєння у представників національних меншин. Цей спеціальний державний орган мав би бути головним розпорядником бюджетних коштів, що виділяються на підтримку та розвиток традиційних національних культур; відповідальним за моніторинг ситуації та дотримання законів, зобов'язань України за міжнародними договорами у сфері етнонаціональної політики, виконання указів, розпоряджень Президента України щодо протидії ксенофобії, розпалюванню у суспільстві міжетнічної, міжконфесійної ворожнечі, а також мав би забезпечувати діяльність міжкультурних комісій та сприяти розвитку етнокультурних і гуманітарних зв'язків товариств і громадських організацій національних меншин України з відповідними організаціями за межами країни.

Створення такого відомства дасть змогу відновити вертикаль державного управління у сфері етнополітики, збалансувати і структурувати її діяльність на центральному й місцевому рівнях. Очевидно, що для ефективного здійснення своїх функцій така вертикаль органів влади потребує значно ліпшого матеріально-технічного та кадрового забезпечення, ніж те, що існує сьогодні.

Значно більшої уваги потребують товариства та громадські організації національних меншин України з боку органів місцевого самоврядування для вирішення практичних питань, наприклад надання пільгових умов оренди приміщень для офісів цих організацій. У такий спосіб реалізовуватимуться положення Указу Президента України «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації».

Окремої уваги потребує **недопущення конфлікту в нашому поліетнічному суспільстві довкола мовного питання** у зв'язку з ухваленням Закону України «Про засади державної мовної політики». Корені проблеми – у високому ступені політизації цього питання (особливо під час останніх

парламентських виборчих перегонів), декларативності нормативної бази мовної політики, а також некоректна імплементація міжнародно-правових норм у вітчизняне законодавство. Ситуація, що склалася, потребує тісної взаємодії Парламенту й Уряду з інститутами громадянського суспільства і представниками науково-експертного середовища для досягнення консенсусу.

Саме на новообраний Парламент покладається завдання ухвалення змін до Закону України «Про засади державної мовної політики». Цей Закон створив нові можливості для збереження мовної багатоманітності в Україні. Водночас окремі його положення потребують доопрацювання для дотримання балансу інтересів усіх мовно-етнічних спільнот і створення гарантій дотримання статусу української мови як державної на всій території України.

Разом із Законом України діятиме вже розроблена Програма забезпечення розвитку і функціонування української мови. Вона діятиме за проектним принципом, коли державна підтримка та ресурси надаватимуться на розвиток конкретних проектів у галузях культурних індустрій, освіти, книговидавництва, що своєю чергою сприятиме конкурентоспроможності української мови.

Потребують удосконалення нормативне забезпечення **боротьби із ксенофобією як проявом етнічної, релігійної та політичної нетолерантності** в Україні. У зв'язку з глобальними міграційними процесами в Україні зростає кількість іноземців – шукачів притулку, біженців тощо. Поява значної кількості новітніх мігрантів, відсутність програм їх інтеграції в українське суспільство, економічні негаразди та культурні стереотипи створюють передумови для зростання напруження на міжетнічному та міжконфесійному ґрунті.

Аби протидіяти ксенофобії, недостатньо лише змін до кримінального та адміністративного законодавств, які посилюють ступінь відповідальності за вчинені дії. Необхідно і надалі працювати над вдосконаленням вітчизняного міграційного законодавства відповідно до сучасних міжнародних стандартів.

Облаштування та соціально-культурна адаптація депортованих громадян, які повернулися в Україну, залишається одним із важливих питань у сфері міжнаціональних відносин в Автономній Республіці Крим. У Верховній Раді України VI скликання ці питання широко дискутувалися під час парламентських слухань щодо державної етнонаціональної політики, у першому читанні був розглянутий відповідний законопроект. Новообраний Парламент має продовжити цю роботу. Ухвалення Закону України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» сприятиме гармонізації міжетнічних відносин, зниженню ризику виникнення міжнаціональних конфліктів.

Важливим напрямом залишається робота із **закордонним українством**, яке є частиною гуманітарного простору України. Тому українська державна політика має спрямовуватися на створення засад для розвитку й ефективного залучення економічного, інтелектуального, духовного та культурного потенціалу наших співвітчизників, які перебувають за кордонами держави.

Удосконалення законодавства з питань співпраці із закордонними українцями та посилення захисту їх інтересів у країнах постійного й тимчасового проживання є одним із пріоритетних завдань Державної програми співпраці

із закордонними українцями на період до 2015 року. Для виконання цієї Програми необхідно забезпечити стабільне фінансування.

На особливу увагу заслуговують і проблеми, пов'язані із **трудовою міграцією**. Метою держави у цій сфері має бути забезпечення соціальної захищеності українських громадян за кордоном, сприяння зворотності міграції, стимулювання інвестування зароблених мігрантами коштів у економіку України.

Сьогодні з більшості питань етнонаціонального розвитку України досягнуто громадянського, експертного та політичного консенсусу. Запорука успішної реалізації названих завдань і напрямів державної політики в етнонаціональній сфері полягає в активній взаємодії всіх зацікавлених сторін, парламентарів та урядовців, представників етнічних спільнот і громадянського суспільства України.

3.6. ПРІОРИТЕТИ РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ СИСТЕМИ

Одним із головних завдань модернізації державного управління в Україні є **вдосконалення системи надання адміністративних послуг населенню**. Створення ефективної системи надання фізичним і юридичним особам адміністративних послуг є головним напрямом реалізації в Україні принципу «сервісної» держави – держави для громадян. Втілення в життя ідеї «сервісної» держави насамперед вимагає кардинального перегляду відносин між управлінським апаратом і громадянином. Пріоритетом для державного службовця мають стати інтереси й потреби пересічного громадянина.

Отже, головним завданням діяльності чиновників стає обслуговування громадян – споживачів адміністративних послуг, рівень якості якого має відповідати європейським стандартам.

Упродовж 2012 р. було здійснено низку заходів організаційного та нормативно-правового характеру, спрямованих на те, щоб спростити процедуру отримання фізичними та юридичними особами адміністративних послуг, зробити її швидкою, доступною, більш зручною та зрозумілою для одержувачів, знизити вартість адміністративних послуг для громадян і підвищити їхню якість.

Важливим кроком у напрямі вдосконалення чинного законодавства з урегулювання суспільних відносин, що виникають у процесі надання фізичним та юридичним особам адміністративних послуг, стало ухвалення у 2012 р. базового Закону України «Про адміністративні послуги», який має на меті впорядкувати систему надання адміністративних послуг, запобігти проявам корупції під час їх надання, врегулювати питання оплати адміністративних послуг, зробити процедуру отримання послуг максимально зручною, прозорою для громадян, забезпечити доступність інформації щодо адміністративних послуг.

У низці областей України успішно реалізуються комплексні пілотні проекти з реформування сфери надання адміністративних послуг. У містах і

районах областей запроваджено їх надання у відповідних центрах, що дає змогу отримувати їх за принципом «єдиного вікна». Протягом 2012 р. було створено 103 таких центри в усіх обласних центрах і великих містах України.

Суттєвим досягненням у справі вдосконалення обслуговування громадян і бізнесу та одним із кроків на шляху реалізації в Україні ідеї електронного урядування стало створення у 2012 р. Реєстру адміністративних послуг, який функціонує на сайті Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Створення публічного Реєстру адміністративних послуг підвищує прозорість дій влади, а отже, є суттєвим кроком у боротьбі з корупцією у сфері надання адміністративних послуг.

Важливим у цьому контексті також стало запровадження у 2012 р. пілотного проекту Єдиного державного порталу адміністративних послуг, який стане офіційним джерелом інформації про надання адміністративних послуг в Україні і дасть змогу його користувачам завантажувати й заповнювати в електронній формі заяви та інші документи, необхідні для отримання адміністративних послуг.

Попри суттєві досягнення у реформуванні системи адміністративних послуг, що відбулися протягом року, невирішеною залишається низка важливих питань.

По-перше, треба остаточно ліквідувати практику делегування органами виконавчої влади повноважень із надання адміністративних послуг небюджетним установам.

По-друге, слід ухвалити Закон України «Про перелік адміністративних послуг та плату (адміністративний збір) за їх надання», яким має бути визначений вичерпний перелік адміністративних послуг, встановлено критерії щодо розміру їх оплати.

По-третє, слід завершити роботу зі створення регіональної мережі центрів надання адміністративних послуг, а також увести в експлуатацію Єдиний державний портал адміністративних послуг.

Задля підвищення обізнаності населення щодо нових можливостей отримання адміністративних послуг також необхідно здійснювати інформаційні заходи, спрямовані на роз'яснення громадянам змісту основних положень Закону України «Про адміністративні послуги».

Пріоритетом подальшого реформування системи адміністративних послуг має стати запровадження механізму надання адміністративних послуг в електронній формі. Це створить для громадян можливість одержувати якісні послуги в будь-який час, максимально швидко і в зручний для них спосіб.

Належне урядування на нинішньому етапі розвитку державного управління та сучасних інформаційних технологій неможливе без ефективних і дієвих інструментів електронного урядування, що не лише автоматизують класичні державні послуги, а й суттєво трансформують саму систему державного управління, сприяють посиленню його прозорості, зменшують потенційний корупційний складник.

У 2012 р. Україна здійснила низку заходів, спрямованих і на **впровадження принципів** інформаційного суспільства загалом, і на розвиток електронного урядування як одного з його головних компонентів.

Передусім ідеться про розроблену Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України «Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні», в якій розбудова електронного урядування

визначена однією зі стратегічних цілей. Важливим є той факт, що даний документ було створено за участю представників громадянського суспільства та науковців.

Суттєві зрушення спостерігаються і в упровадженні сучасних форм ведення електронного документообігу. Майже всі відомства до кінця 2012 р. вже були підключені до системи електронної взаємодії, також було створено технологічні умови для роботи держчиновників із листами, електронними документами, постановами та розпорядженнями КМУ, які не містять інформації з обмеженим доступом.

У 2012 р. Україна розпочала активну діяльність у межах міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»», яка передбачає виконання урядами зобов'язань щодо сприяння прозорості державного управління, а також подальше залучення громадян до участі у процесах ухвалення та реалізації державних рішень, протидію корупції та використання нових технологій для поліпшення державного управління. Протягом квітня-липня 2012 р. Кабінетом Міністрів України було затверджено План дій та План заходів з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд», що містить низку практичних кроків у забезпеченні взятих на себе зобов'язань.

Варто зазначити, що за оцінками громадських організацій, які здійснювали моніторинг роботи органів виконавчої влади з виконання Плану заходів, у 2012 р. найбільш успішно виконувалися заходи, спрямовані на розвиток електронного урядування та поліпшення системи адміністративних послуг.

Подальша реалізація Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» вимагає посилення співпраці органів державної влади із громадськістю у процесі впровадження Ініціативи, а також здійснення інформаційно-роз'яснювальних заходів серед державних службовців і населення щодо мети, основних складників розвитку та переваг упровадження Ініціативи.

3.7. РЕФОРМА СИСТЕМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Одним із важливих викликів сьогодення є необхідність реформування системи правоохоронних органів в Україні. Основою таких змін має стати формування нової ідеології діяльності правоохоронних інститутів – ідеології пріоритету прав людини.

Для комплексного реформування системи правоохоронних органів необхідна Концепція реформування правоохоронних органів, що ґрунтуватиметься на європейському досвіді їх функціонування. При цьому слід ретельно проаналізувати відповідний досвід країн пострадянського простору. Такий аналіз успіхів і невдач реформування правоохоронних органів наших сусідів має вберегти від необдуманих рішень в Україні.

Опрацювання всіх аспектів реформи в умовах обмеженості фінансових ресурсів вимагає раціонального підходу, а саме: концентрації фінансових, матеріальних, технічних ресурсів на важливих і виважених структурних пере-

твореннях. При цьому пріоритетом має стати посилення основної оперативної ланки за рахунок перерозподілу кадрового та ресурсного забезпечення обслуговуючих і керівних підрозділів.

Слід зазначити, що у 2012 р. було вжито низку заходів щодо осучаснення органів прокуратури у спосіб поетапного внесення змін до відповідного законодавства, зокрема:

- скасовано право прокурора на видання таких обов'язкових для виконання актів прокурорського реагування, як припис і протест;
- актом прокурорського реагування на виявлені порушення закону залишилося виключно подання, внесення якого не тягне за собою наслідків у вигляді покладення на особу обов'язку негайного та безумовного вчинення певних дій, а спір між прокурором та особою вирішується судом;
- прокурору заборонено реалізовувати повноваження щодо здійснення нагляду за дотриманням і застосуванням законів (крім тих, що спрямовані на встановлення наявності порушень) без проведення перевірки, яка може мати місце лише після прийняття мотивованої постанови. Остання обов'язково надається особі, щодо діяльності якої здійснюється перевірка, та може бути оскаржена нею до прокурора вищого рівня або до суду;
- прокурору заборонено здійснювати перевірку за заявами фізичних та юридичних осіб (крім тих, які містять повідомлення про кримінальне правопорушення), якщо така заява попередньо не розглянута компетентними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування або ж останніми не прийнято у встановлені строки рішень із цих питань;
- обмежено раніше невичерпний перелік підстав для представництва прокурором інтересів громадянина в суді;
- підвищено рівень прокурорів, які вправі ініціювати перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами у цивільних, господарських та адміністративних справах або перегляд судового рішення Верховним Судом України;
- прокурори обмежені у праві ініціювати розгляд питань щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності чи про звільнення судді з посади за порушення присяги, якщо такі порушення були допущені суддею під час розгляду справи, у якій брав участь прокурор; за їх зверненнями подібні перевірки можуть здійснюватися лише у випадку, якщо судова справа не перебуває у провадженні суду будь-якої інстанції або якщо закінчилися строки для подання апеляційних чи касаційних скарг на судові рішення, тобто коли рішення набрали законної сили.

Такі зміни стали важливими кроками на шляху зміни статусу прокуратури з метою оптимізації її повноважень, скасування надмірного втручання в господарську діяльність та вирішення проблеми справедливого співвідношення правових можливостей прокуратури порівняно з можливостями громадян і юридичних осіб. Разом з тим робота над удосконаленням правового регулювання діяльності прокуратури не завершена. Подальші кроки у цьому напрямі є пріоритетним завданням і мають здійснюватися у співпраці з міжнародними експертами та максимально забезпечувати побудову в Україні сучасного та ефективного органу, наділеного обсягом повноважень та інструментами для їх реалізації відповідно до вимог європейських стандартів у цій сфері та міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною.

У 2012 р. відбулася масштабна подія у сфері реформування кримінального судочинства: був ухвалений і набрав чинності новий Кримінальний

процесуальний кодекс України. Слід зауважити, що в роботі над цим законодавчим актом активну участь брали експерти Ради Європи, які високо оцінили кінцевий документ у контексті його відповідності європейським стандартам.

Кодекс докорінно змінив модель кримінального процесу з пострадянської обвинувальної на змагальну європейського типу, а також створив необхідні законодавчі умови для забезпечення процесуальної рівності сторін провадження, наділення учасників процесу дієвими механізмами відстоювання своїх інтересів, підвищення ефективності роботи органів кримінальної юстиції, гарантування належного рівня дотримання прав осіб.

Разом з тим, здійснивши масштабні заходи, пов'язані з прийняттям і набуттям чинності Кримінальним процесуальним кодексом України, важливого значення набуло питання його належного та професійного застосування суддями, адвокатами, прокурорами та слідчими.

Нині вбачається вельми важливим зосередитися на формуванні правильної практики застосування нового законодавства, а також на забезпеченні його успішного функціонування, у т.ч. завдяки вжиттю необхідних організаційних, матеріально-технічних і кадрових заходів. Зокрема, йдеться про заходи забезпечення належного функціонування Єдиного реєстру досудових розслідувань, оснащення відповідних органів електронними засобами контролю, технічними засобами фіксування кримінального провадження й технічними засобами проведення дистанційного провадження в режимі відеоконференції, завершення необхідних структурних та кадрових перетворень тощо.

З метою систематизації та аналізу практики застосування Кодексу здійснюється постійний моніторинг процесу запровадження нового законодавства, який необхідно продовжити. Слід зауважити, що перші результати функціонування Кримінального процесуального кодексу України свідчать про правильність обраного напрямку реформування кримінального судочинства, суттєву гуманізацію кримінального процесу та формування позитивних тенденцій (зниження рівня втручання правоохоронних органів у конституційні права осіб; зменшення кількості осіб, що утримуються під вартою; підвищення оперативності правосуддя, зокрема у зв'язку з активним застосуванням інституту угод у кримінальному провадженні тощо).

Прийняття Кримінального процесуального кодексу України стало основою для подальшого інституційного реформування кримінальних процесуальних відносин і реформування законодавства про кримінальну та адміністративну відповідальність.

Одним із важливих питань інституційного забезпечення реформування правоохоронних органів є створення Державного бюро розслідувань України – нового органу, до функцій якого має перейти розслідування злочинів, скоєних державними службовцями високого рангу, працівниками правоохоронних органів і суддями.

Зазначений орган має бути створений у такій формі, яка забезпечить належний рівень його незалежності, ефективності і професійності. Такий підхід має унеможливити тиск і втручання в діяльність органів слідства та забезпечити достатній рівень професійності з метою ефективного розслідування резонансних і складних справ.

З метою створення зазначеного органу досудового розслідування необхідно ухвалити відповідний закон про Державне бюро розслідувань України, який має визначити спосіб формування, завдання, функції, принципи діяльності, повноваження та процедуру їх реалізації, гарантії незалежності та інші правові засади діяльності вказаного органу.

Потребує принципового оновлення законодавство про адміністративну відповідальність, стан правового регулювання якого не відповідає сучасним вимогам, що формуються реаліями економічних відносин. Зокрема, слід систематизувати та оптимізувати значний масив законодавства, що регулює адміністративну відповідальність юридичних осіб. Це має стати одним із заходів, спрямованих на мінімізацію надмірного адміністративного тиску на суб'єктів господарювання, який, зокрема, проявляється у зловживанні державними органами та їх посадовими особами заходами адміністративного примусу.

Реформування законодавства про адміністративну відповідальність також має досягнути такої мети, як розвантаження судів від десятків тисяч справ, у яких відсутній спір щодо законності притягнення до відповідальності (тобто громадянином визнається правомірність дій владних органів щодо притягнення до адміністративної відповідальності).

Невідповідність умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту, нормам національного законодавства та європейським стандартам неодноразово відзначалася в доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також у доповідях авторитетних міжнародних інституцій – Комітету ООН проти катувань, Комітету ООН з прав людини, Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Неодноразові факти порушення в Україні прав людини в місцях утримання під вартою були предметом розгляду Європейським судом з прав людини. Це потребує докорінної зміни існуючої системи виконання кримінальних покарань та попереднього ув'язнення, яка була сформована ще за радянських часів і не відповідає вимогам сьогодення.

Так, станом на 1 лютого 2013 р. у 182 установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, утримувалося близько 145 тис. осіб. При цьому однією з найгостріших проблем Державної кримінально-виконавчої служби України є перевантаженість установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

Важливі кроки в напрямі вирішення цієї проблеми зроблено завдяки ухваленню Кримінального процесуального кодексу України, який суттєво вдосконалив систему запобіжних заходів. Законодавчо створені приписи та стимули до активного застосування запобіжних заходів, альтернативних утриманню під вартою, і поміщення осіб під варту лише у виняткових випадках привели до значного зменшення кількості осіб, що утримуються під вартою.

Крім того, правова політика держави має орієнтуватися на забезпечення активного застосування альтернативних позбавленню волі видів покарань і забезпечення умов для відходу від практики необґрунтованого надання судами переваги покаранням у вигляді позбавлення волі.

У 2012 р. здійснено законодавчі заходи щодо гуманізації кримінальної відповідальності, зокрема в межах реалізації державної політики щодо захисту підприємців від протиправного тиску правоохоронних органів і по-жвавлення інвестиційного клімату в Україні. Згідно з ухваленим Законом

України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» низка складів злочинів була декриміналізована, а щодо інших встановлено основне покарання виключно у вигляді стягнення штрафу замість позбавлення волі. Роботу з гуманізації кримінальної відповідальності відповідно до європейських підходів необхідно продовжувати.

У цьому контексті також необхідно підвищувати ефективність роботи кримінально-виконавчої інспекції з виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. На вирішення цього та інших завдань спрямована Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджена Указом Президента України від 8 листопада 2012 р. № 631/2012.

Концепція визначає засади реформування за такими основними напрямками:

- поліпшення умов утримання засуджених та осіб, узятих під варту; удосконалення системи охорони здоров'я засуджених та осіб, узятих під варту, підвищення якості медичної допомоги;
- підвищення рівня організації соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими;
- модернізація підприємств установ виконання покарань, а також удосконалення системи професійної підготовки;
- підвищення ефективності виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі;
- підвищення ефективності діяльності персоналу органів та установ виконання покарань.

Законодавчого врегулювання потребують питання запровадження в Україні пробації, яка є елементом системи кримінальної юстиції у багатьох європейських країнах і довела свою ефективність як дієвий превентивний засіб вчинення кримінальних правопорушень, передусім у спосіб соціалізації осіб, які притягалися до кримінальної відповідальності.

Комплексне вирішення зазначених проблем у процесі реформування Державної кримінально-виконавчої служби України істотно посилить гарантії захисту прав людини та забезпечить реальне перевиховання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню з особами, які утримуються в установах закритого типу, має забезпечити належне функціонування національного превентивного механізму, запровадженого у спосіб внесення у 2012 р. змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», яким правозахисні організації були наділені правом здійснювати громадський контроль за дотриманням прав і свобод осіб, які утримуються у слідчих ізоляторах, установах виконання покарань, психіатричних лікарнях, школах-інтернатах та інших закладах закритого типу.

Арсенал механізмів протидії катуванням та іншим видам жорстокого поводження з особами, що утримуються під вартою, має розширюватися та постійно вдосконалюватися.

Забезпечення права кожної особи на правову допомогу, незалежно від майнового стану, є одним з актуальних питань державної політики. Важливим законодавчим підґрунтям для досягнення такої мети став ухвалений у 2012 р.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Він передбачає можливість надання адвокатом правової допомоги за рахунок держави, а його функціонування в комплексі із Кримінальним процесуальним кодексом України та раніше ухваленим Законом України «Про безоплатну правову допомогу» має забезпечити належний рівень захисту прав та інтересів кожного громадянина.

У 2012 р. вжито низку заходів, спрямованих на реалізацію положень Закону України «Про безоплатну правову допомогу», ухвалення якого стало важливою подією у сфері забезпечення правового захисту громадян.

Слід зауважити, що для реалізації положень законодавства щодо безоплатної правової допомоги вже утворено 27 центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги в АР Крим, областях, у містах Києві та Севастополі, які в установленому порядку пройшли процедуру державної реєстрації та розпочали свою діяльність; на конкурсній основі відібрано адвокатів, які залучаються для надання безоплатної правової допомоги; проведено інформаційно-роз'яснювальну кампанію та низку освітніх заходів тощо.

Усі необхідні заходи, спрямовані на подальший розвиток системи безоплатної правової допомоги, мають вживатися й надалі.

3.8. СУДОВА РЕФОРМА

У 2010 році внаслідок реалізації положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у вітчизняній правовій системі відбулася судова реформа. На сьогодні маємо констатувати, що в українське законодавство успішно запроваджено низку загальноєвропейських Міжнародних стандартів судочинства – автоматизовану систему розподілу справ, конкурсну систему добору суддівських кадрів; уніфіковано та спрощено значну кількість судових процедур тощо.

Разом з тим певна частина вимог Ради Європи щодо запровадження в Україні новітніх демократичних стандартів судочинства не може бути здійснена без внесення змін до Конституції.

Для врахування міжнародних стандартів незалежності суддів, викладених у висновках і рекомендаціях Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія) та рішеннях Європейського суду з прав людини, було підготовлено та подано на розгляд до Конституційної Асамблеї проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо посилення гарантій незалежності суддів».

Положеннями законопроекту передбачено **внесення до Основного Закону України таких змін.**

1. Утворення, реорганізація та ліквідація судів, а також визначення їх мережі має здійснюватися законами, а не указами Президента України.

Відповідно до запропонованих змін визначення мережі судів загальної юрисдикції, а також їх утворення, реорганізація та ліквідація здійснюватиметься Верховною Радою України за поданням Президента України у спосіб ухвалення закону.

2. Позбавлення Верховної Ради України права брати участь в обранні суддів на посади та у звільненні їх з посад.

На необхідності усунення Парламенту від процедури обрання суддів неодноразово наголошувалося у висновках Венеціанської Комісії, оскільки участь законодавчого органу в процесі призначення суддів може виступати причиною зайвої політизації вказаної процедури.

Відповідно до положень законопроекту Верховна Рада України повністю позбавляється права обирати на посади та звільняти з посад суддів судів загальної юрисдикції (зміни до п. 27 частини 1 ст. 85, частини 5 ст. 126, частини 1 ст. 128 Конституції України).

Згідно із запропонованими змінами призначення на посаду судді здійснюватиметься Президентом України на підставі та згідно з поданням Вищої ради юстиції (зміни до п. 23 частини 1 ст. 106, частини 1 ст. 128 Конституції України).

3. Скасування п'ятирічного строку призначення на посаду судді вперше.

Зважаючи на зазначене, у проекті змін до Конституції України пропонується повністю відмовитися від п'ятирічного строку перебування на посаді судді (зміни до частини 1 ст. 128 Конституції України).

Натомість законопроектом передбачається, що призначення на посаду судді здійснюватиметься Президентом України безстроково. При цьому призначення на посаду судді здійснюватиметься Головою держави лише на підставі та згідно з поданням Вищої ради юстиції, тобто роль Президента України носитиме фактично церемоніальний характер і залежатиме від змісту волевиявлення Вищої ради юстиції (зміни до п. 23 частини 1 ст. 106, частини 1 ст. 128 Конституції України). Аналогічні за змістом положення стосуються і права Президента України на переведення суддів, де рішення Президента України залежатиме від змісту подання кваліфікаційної комісії суддів і згоди судді на переведення (зміни до ст. 128 Конституції України).

Водночас, враховуючи той факт, що суддя призначатиметься на посаду судді безстроково, а своєрідний випробувальний п'ятирічний період скасовується, законопроектом підвищуються вимоги до осіб, які можуть претендувати на посаду судді. Зокрема, у частині 3 ст. 127 Конституції України змінюється вимога щодо мінімального віку (із 25 років до 30 років), а також вимога щодо мінімального стажу у сфері права (із 3 до 5 років). Такі зміни спрямовані на те, щоб на посаду судді безстроково призначалися лише особи, які за своїм кваліфікаційним рівнем і життєвим досвідом були здатні професійно та гідно виконувати функції представників судової влади.

4. Зміна складу та порядку формування Вищої ради юстиції, переліку її повноважень.

Положеннями законопроекту передбачається змінити склад Вищої ради юстиції, закріпивши, що 12 із 20 членів цього органу становлять судді, обрані самими суддями на з'їзді суддів України. Разом з тим при призначенні таких членів Вищої ради юстиції має забезпечуватися представництво суддів судів різних інстанцій та спеціалізації.

Крім того, для забезпечення широкого представницького складу цього органу законопроектом запропоновано, аби членами Вищої ради юстиції за посадою були також Голова Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, голова найвищого органу суддівського самоврядування України – Ради суддів України.

Всеукраїнська конференція працівників прокуратури згідно із запропонованими змінами до ст. 131 Конституції України втрачає статус суб'єкта, уповноваженого призначати своїх представників до складу Вищої ради юстиції. До складу Вищої ради юстиції входитиме за посадою лише Генеральний прокурор України. Збереження за ним статусу члена Вищої ради юстиції обумовлюється тим, що вона продовжує здійснювати повноваження щодо прийняття рішень стосовно порушення прокурорами вимог щодо несумісності, а також щодо розгляду скарг на рішення про притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності. З огляду на це забезпечення хоча б мінімального представництва органів прокуратури видається необхідним.

5. Зміна існуючого порядку зняття суддівської недоторканності.

У разі внесення змін до Конституції України в частині складу та порядку формування Вищої ради юстиції повноваження із надання згоди на затримання чи арешт судді можуть бути покладені саме на цей орган. При цьому з огляду на необхідність зміцнення гарантій незалежності суддів на сучасному етапі розвитку судової системи України доцільним є збереження повного суддівського імунітету, а не функціонального, про який неодноразово зазначала Венеціанська Комісія.

6. Збільшення граничного віку перебування на посаді судді, а також встановлення, добору кандидатів на посаду судді на конкурсній основі (зміни до п. 2 частини 5 ст. 126, частини 4 ст. 127 Конституції України).

Крім того, як конституційну засаду судочинства пропонується закріпити положення про автоматизований розподіл справ між судьями (зміни до п. 9 частини 3 ст. 129 Конституції України).

3-поміж прикінцевих і перехідних положень законопроекту є такі, що покликані вирішити організаційні та інші питання, які виникатимуть у разі ухвалення відповідного законопроекту, та спрямовані насамперед на недопустимість погіршення становища суддів та осіб, які отримали право на обіймання суддівської посади, у зв'язку зі зміною окремих положень Конституції України.

Є всі підстави вважати, що у разі ухвалення зазначеного проекту змін до Конституції України, вітчизняна судова влада отримає нову систему гарантій незалежності, яка відповідатиме всім чинним на сьогодні найвищим європейським стандартам у сфері судочинства.

Виконання судових рішень. Важливим подальшим кроком судової реформи має стати суттєве вдосконалення механізму виконання судових рішень, без ефективного функціонування якого гарантоване Конституцією України право громадянина на судовий захист перетворюється на суто декларативне.

Кожний громадянин, звертаючись до суду, повинен мати впевненість у тому, що за наявності судового рішення його порушені права та законні інтереси будуть відновлені в ефективний спосіб та найкоротші терміни.

Разом з тим проблема невиконання судових рішень в Україні має системний характер, на що безпосередньо вказує Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях, насамперед по справі «Юрій Миколайович Іванов проти України», а також звертає увагу Комітет міністрів Ради Європи у своїх актах, зокрема у прийнятих 14 вересня 2011 р. та 6 грудня 2012 р.

У зв'язку із цим на Україну покладено обов'язок запровадити ефективні засоби юридичного захисту, спроможні забезпечити адекватне й достатнє відшкодування за невиконання або затримку у виконанні рішень судів від-

повідно до принципів, встановлених практикою Європейського суду з прав людини.

Про наявність системних проблем з виконанням рішень суду зазначає і Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у Стратегічному плані діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на 2013–2017 роки.

З метою вирішення вказаної проблеми Верховною Радою України 5 червня 2012 р. ухвалено Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» № 4901-VI, що передбачив реальні механізми виконання рішень суду, за якими боржниками є державні органи, підприємства, установи, організації, а також юридичні особи, щодо яких встановлено мораторій на застосування примусової реалізації майна.

Одним із державних гарантій виконання вказаної категорії судових рішень цим Законом визначено наявність окремої бюджетної програми, за кошти якої буде забезпечуватися виконання рішення суду; виплата компенсації стягувачу в разі несвоєчасного виконання рішення суду; визнання коштів, виплачених за рішенням суду, збитками державного бюджету та встановлення відповідальності посадових і службових осіб за їх нанесення.

Реалізація положень цього Закону значно поліпшить ситуацію з виконання рішень суду за вказаною категорією справ і дозволить збільшити рівень інвестиційної привабливості України.

Разом з тим у контексті вказаного Закону залишається невирішеною проблема невиплачених коштів за рішеннями судів, винесених на підставі правовідносин, що мали місце до набрання ним чинності. Це питання потребує розв'язання на законодавчому рівні.

Крім того, на сьогодні є актуальною проблема забезпечення виконання судових рішень фінансовими ресурсами. Тому фінансування вказаних потреб має бути передбачене в Законі України «Про Державний бюджет України» на рівні 100%.

Водночас необхідно підкреслити, що питання державних гарантій виконання судових рішень є лише окремих складником цілої низки проблем, які на сьогодні мають місце у сфері виконання рішень суду, а їх вирішення потребує здійснення низки заходів законодавчого та організаційного характеру.

Так, виконавчі документи у значній кількості залишаються незавершеними, а відсоток завершених виконавчих документів шляхом фактичного виконання є низьким.

Органами Державної виконавчої служби України не приділяється належна увага виконання судових рішень, ухвалених на користь держави, що призводить до значних втрат державного бюджету України.

Незадовільним є рівень виконання рішень про стягнення коштів на користь Пенсійного фонду України.

Необґрунтоване затягування процесу виконання судових рішень працівниками органів Державної виконавчої служби України призводить до неможливості належної реалізації права громадян на судовий захист, на чому акцентував увагу Європейський суд з прав людини.

Особливо гостро стоїть питання реалізації арештованого майна, яка здійснюється спеціалізованими торговельними організаціями. Рівень ефективності такої реалізації є вкрай низьким, наслідком чого є заповідання знач-

ної шкоди інтересам держави, правам та інтересам боржників і кредиторів. Мають місце випадки нестачі переданого на реалізацію майна, що призводить до значних втрат Державного бюджету України. Законодавчо закріплена система уцінки майна до 50% початкової вартості створює можливості для його продажу за заниженою ціною, що порушує інтереси боржника та кредитора.

Зазначені проблеми мають вирішуватися передусім у спосіб ухвалення відповідних змін до Закону України «Про виконавче провадження» та інших законів. Основними напрямками вдосконалення законодавства у цій сфері мають стати:

- оптимізація термінів виконання судових рішень;
- посилення відповідальності державних виконавців за незабезпечення своєчасного виконання рішень суду;
- урегулювання більшості питань, пов'язаних з реалізацією арештованого майна безпосередньо на рівні Закону (забезпечення відкритості процедури торгів із продажу арештованого майна та можливості участі в них усіх бажаючих; стимулювання до реалізації майна за найбільш вигідними цінами; зменшення рівня уцінки арештованого майна у процесі його реалізації; встановлення відповідальності за недостачу майна, переданого на реалізацію тощо).

Також потребують удосконалення положення Закону України «Про державну виконавчу службу» від 24 березня 1998 р. № 202/98-ВР, які мають узгоджуватися з основними напрямками проведеної адміністративної реформи.

Потрібна подальша наполеглива спільна праця всіх інститутів держави та громадянського суспільства, спрямована на вдосконалення процесу виконання судових рішень. Адже наявність ефективної системи виконання рішень суду є однією з важливих передумов для подальшої розбудови України як правової демократичної держави.

3.9. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС

Упродовж 2012 р. в Україні було здійснено низку кроків щодо системного оновлення Конституції України. Указом Президента України від 25 січня 2012 р. № 31/2012 «Питання формування та організації діяльності Конституційної Асамблеї» схвалено Концепцію формування та організації діяльності Конституційної Асамблеї. Це дало змогу сформувати персональний склад Конституційної Асамблеї, яку очолив Президент України у 1991–1994 рр. Леонід Кравчук. До її складу увійшли провідні вчені Національної академії наук України, галузевих академій, наукових установ і вищих навчальних закладів.

Для налагодження ефективнішої роботи до її складу включено представників громадянського суспільства та місцевого самоврядування, профільних громадських організацій і незалежних експертно-аналітичних центрів, а також представників парламентських і позапарламентських політичних сил. Крім того, до складу Конституційної Асамблеї були включені деякі колишні представники Кабінету Міністрів України, Конституційного Суду України та Верховної Ради України.

У Положенні про Конституційну Асамблею, затвердженому Указом Президента України «Про Конституційну Асамблею» від 17 травня 2012 р. № 328/2012, визначено її основні завдання:

- узагальнення практики реалізації Конституції України, пропозицій і рекомендацій щодо її вдосконалення з урахуванням досягнень і тенденцій сучасного конституціоналізму;
- підготовка та схвалення Концепції внесення змін до Конституції України, подання її Президентові України;
- підготовка на основі Концепції внесення змін до Конституції України відповідного законопроекту (законопроектів) та попереднє його (їх) схвалення;
- організація громадського, а також фахового, у т.ч. за участю міжнародних експертів, зокрема експертів Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія), обговорення законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України;
- доопрацювання за результатами громадського та фахового обговорення законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України;
- схвалення законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України та подання Президентові України для внесення на розгляд Верховної Ради України відповідно до розділу XIII Конституції України.

Крім того, в Україні створено необхідні умови для повноцінного, відкритого та публічного процесу конституційного реформування. На веб-сайтах офіційного Інтернет-представництва Президента України та Дискусійного форуму Конституційної Асамблеї розміщено інформацію про нормативні засади її діяльності, персональний склад, стенограми та протоколи засідань, рішення Конституційної Асамблеї та її робочих органів тощо. Усі члени Конституційної Асамблеї також мають можливість оприлюднити на цих сайтах свої позиції щодо оновлення Основного Закону України.

Конституційною Асамблеєю на першому засіданні схвалено низку організаційних рішень щодо її діяльності. Зокрема було утворено такі комісії Конституційної Асамблеї:

- з питань прав, свобод та обов'язків людини і громадянина;
- з питань організації державної влади;
- з питань правосуддя;
- з питань здійснення народовладдя;
- з питань адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування;
- з питань конституційного ладу і порядку ухвалення та набуття чинності змін до Конституції України;
- з питань правоохоронної діяльності.

У 2012 році Конституційна Асамблея розпочала роботу з напрацювання законопроектів про внесення змін і доповнень до Основного Закону України. Так 21 вересня 2012 р. Конституційною Асамблеєю підтримано пропозицію щодо необхідності внесення змін до ст. 98 Конституції України в частині розширення контрольних повноважень Рахункової палати за надходженням коштів до Державного бюджету України. Відповідний законопроект Президент України подав до Верховної Ради України. 16 квітня 2013 р. зазначений законопроект було включено до порядку денного другої

сесії Верховної Ради України сьомого скликання і надіслано до Конституційного Суду України.

На даний момент усіма комісіями Конституційної Асамблеї підготовлені пропозиції щодо проекту Концепції внесення змін до Конституції України. Очікується, що проект Концепції буде розглянуто на найближчому засіданні Конституційної Асамблеї.

РОЗДІЛ IV

УКРАЇНА В НОВИХ УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

4.1. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У 2012 р.: ПІДСУМКИ ТА ОЦІНКИ

Незмінність європейського вибору України зумовлена самим фактом нашої цивілізаційної приналежності до спільноти європейських народів.

Протягом 2012 р. **європейська інтеграція** залишалася орієнтиром і системоутворювальним чинником для реалізації стратегічних завдань розвитку України й нині складає два взаємопов'язані виміри: укладання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка передбачатиме створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, та реалізацію комплексної програми внутрішніх перетворень і модернізації в усіх сферах політичного, економічного та соціального життя держави.

Угода про асоціацію України з ЄС уже парафрована сторонами, і ми сподіваємося на її підписання під час Вільнюського саміту «Східного партнерства» наприкінці 2013 р.

Реалізація політики європейської інтеграції України відбувається з урахуванням динамічних процесів політичного та економічного розвитку Європейського Союзу. Його трансформація триває під впливом актуальних викликів сьогодення. Водночас немає сумнівів щодо того, що європейські країни знайдуть внутрішні ресурси та мотивацію для закладення нових, більш потужних підвалин для об'єднання Європи.

Світова економічна криза вразила також і Україну. Саме тому і наша держава, і ЄС мають використати існуючі можливості двостороннього співробітництва для

послаблення її наслідків. Сьогодні Україна, яка визначилася зі стратегічними орієнтирами свого розвитку та кінцевою метою європейської інтеграції, розглядає участь у реалізації Європейського проекту з його орієнтованістю на безпеку та процвітання всієї Європи як найважливіший зовнішньополітичний пріоритет.

Україна є важливим учасником цього процесу. На нашу думку, участь України в такому масштабному проекті, як Об'єднана Європа, є джерелом очевидних позитивів. Особливу увагу тут привертають взаємовигідні можливості, що утворюються внаслідок паралельного поглиблення зв'язків України з потужними економіками євразійського та азіатського простору. Саме український майданчик може стати додатковою платформою для посилення партнерства між ЄС та азійськими країнами, що динамічно розвиваються.

Безперечним досягненням 2012 р. стало успішне проведення в Україні Євро-2012, яке продемонструвало європейській спільноті спроможність української влади реалізовувати масштабні національні проекти на сучасному світовому рівні. Проведення в Україні європейського чемпіонату з футболу сприяло тому, що Європа певним чином «відкрила» для себе Україну як сучасну європейську країну. Євро-2012 показало більшості європейських гостей України привітне та цивілізоване обличчя Українського народу.

Україна прагне вибудовувати **стратегічні відносини** із глобальними гравцями – США та КНР, а також із Росією (нашим найбільшим сусідом), зважаючи на проголошений нею стратегічний курс на модернізацію країни у сучасному глобалізованому світі. Наша мета – здійснювати ефективну, прагматичну, збалансовану зовнішню політику, побудовану на обстоюванні власних національних інтересів і неутручанні в суперечності між глобальними державами. Головна мета відносин стратегічного партнерства України з провідними країнами світу полягає в посиленні міжнародних гарантій безпеки України, її суверенітету, територіальної цілісності, демократичного розвитку й економічного зростання.

Спираючись на Хартію про стратегічне партнерство, Україна прагне посилити взаємодію зі **Сполученими Штатами Америки** в напрямі зміцнення демократії, верховенства права, проведення судової реформи та боротьби із корупцією.

На сьогодні актуальними завданнями українсько-американського співробітництва є розвиток економічної співпраці, передусім у торговельно-інвестиційній сфері та з питань посилення енергетичної безпеки, у т.ч. щодо розвитку можливостей видобутку нетрадиційних джерел енергії. Україна готова й надалі активно долучатися до вирішення глобальних міжнародних проблем, зокрема в тому, що стосується нашої участі у миротворчих місіях і забезпеченні продовольчої безпеки у світі.

Для України виняткове значення має збереження послідовного та поступального характеру відносин із **КНР**. Нещодавно в Китаї відбулася зміна партійно-державного керівництва. В Україні вітають прихід до влади п'ятого покоління китайського керівництва і сподіваються на збереження й подальший розвиток високого рівня двосторонніх відносин.

Протягом 2012 р. зберігалася позитивна динаміка українсько-російських відносин. Нині **Російська Федерація** є основним торговельним партнером України, а Україна своєю чергою – провідним економічним партнером Росії серед країн СНД.

Продовжено роботу Українсько-Російської міждержавної комісії. На черговому (п'ятому) засіданні президентами двох держав підписана Декларація про зміст українсько-російського стратегічного партнерства. Документ окреслює основні цілі стратегічного партнерства між Україною та Росією, механізми реалізації стратегічного партнерства, а також сфери українсько-російського співробітництва. Розпочато демаркацію сухопутної ділянки державного кордону України із Російською Федерацією.

Беззаперечним двостороннім досягненням стало підписання довгострокової комплексної Програми економічного співробітництва між Україною та Російською Федерацією до 2020 р.

Слід відзначити позитивну динаміку у сфері міжрегіонального та прикордонного співробітництва. Активно розвивається транскордонне співробітництво між адміністративно-територіальними суб'єктами України та Росії у форматі єврорегіонів, двостороннє співробітництво в межах Підкомісії з питань міжрегіонального та прикордонного співробітництва Комітету з питань економічного співробітництва Українсько-Російської міждержавної комісії.

Разом з тим на порядку денному українсько-російських відносин залишається низка актуальних питань. Пріоритетним з-поміж них є оптимізація умов газових і нафтових контрактів, укладених із російською стороною. Нині центральним пунктом переговорів є перегляд чинного контракту 2009 р., зокрема щодо зміни формули ціноутворення на імпортований російський газ.

Триває міждержавний діалог України та Російської Федерації щодо завершення делімітації акваторій в Азовському та Чорному морях і Керченській протоці. Суттєві відмінності сторін у базових підходах до проблем визначення морського кордону ускладнюють переговорний процес. Разом з тим відхід від політизації прикордонних питань і позитивна налаштованість обох сторін дозволяють розраховувати на досягнення взаємоприйнятого результату.

Триває робота з урегулювання політичних, економічних, соціальних питань, пов'язаних із базуванням Чорноморського флоту РФ на території України. З-поміж першочергових – функціонування дієвих механізмів контролю з боку Української держави за оперативною діяльністю ЧФ РФ, оскільки його перебування в Україні було і залишається чинником, значення якого виходить за межі двостороннього формату.

Товарообіг між Україною та Російською Федерацією у 2012 р. становив понад 51 млрд дол. США, що поступається показнику 2011 р. (понад 55 млрд дол. США). Це вимагає пошуку нових форм співробітництва й активізації економічних відносин.

Варто зазначити, що в умовах існуючої динаміки кількісних показників спостерігається поступове якісне поліпшення структури українського експорту до Російської Федерації. Проте однією з головних перешкод подальшому збільшенню обсягів українського експорту до Росії залишається застосування обмежувальних заходів у взаємній торгівлі, передусім це стосується тарифних і нетарифних обмежень (квотування, санітарні та ветеринарні стандарти, антидемпінгові розслідування).

Важливим чинником українсько-російського міждержавного діалогу залишається гуманітарна сфера. У цьому контексті актуальним є зняття політизації окремих гуманітарних питань та унеможливлення використання наявних розбіжностей у цій сфері для політичного тиску.

Активні зусилля України на міжнародній арені щодо пошуку нових можливостей для плідного співробітництва, розвитку та поглиблення двосторонніх відносин взаємовигідного партнерства можуть бути проілюстровані на прикладі тих країн, до яких протягом 2012 р. і на початку 2013 р. були здійснені державні візити Президента України.

Зокрема, відновлення активного політичного діалогу на найвищому рівні та започаткування всеохоплюючого партнерства у відносинах з Індією стало у 2012 р. вагомим здобутком української зовнішньої політики на азіатському напрямі. Державний візит до Індії Президента України продемонстрував взаємну зацікавленість двох держав у поглибленні співробітництва і став основою для розширення двосторонньої взаємодії у найбільш перспективних сферах – торговельно-економічній, науково-технічній і виробничо-інвестиційній.

Для України Індія є важливим партнером, дуже великим експортним ринком, параметри якого дають змогу планувати довготермінові партнерські відносини. Крім того, Україна розглядає Індію як одного з лідерів сучасної світової політики, що зумовлює інтерес нашої держави до більш тісної співпраці в межах міжнародних організацій і форумів. Визнанням важливості співпраці з Індією є намір України розвивати із цією країною відносини всеохоплюючого партнерства.

Підписання Спільної заяви про поглиблення відносин дружби і співробітництва між Україною і Туркменистаном під час державного візиту Президента України до цієї країни в лютому 2013 р. підтвердило готовність обох держав до зміцнення українсько-туркменських відносин, їх подальшого розвитку за всіма напрямками та сферами, що становлять взаємний інтерес. Ми поглиблюватимемо співробітництво у паливно-енергетичній, фінансовій, транспортній, промисловій сферах і продовжуватимемо реалізацію масштабних проектів промислового та соціального будівництва у Туркменистані. Спільність поглядів наших держав щодо подальшого розвитку міжнародних відносин у світі та регіоні Центральної Азії визначає напрями партнерства на довгостроковій основі.

4.2. АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО СВІТОВОГО РОЗВИТКУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ

4.2.1. Глобалізаційні передумови формування нового світоустрою

Найвиразнішою ознакою нашої епохи є стрімке зростання процесів глобалізації. Міжнародні відносини неймовірно ускладнюються, стають динамічними і ще більш суперечливими, мінливими й ризиковими. Виникає особлива потреба у точних тактичних і стратегічних прогнозах. Сучасний світ формує нові доміанти економічного, соціально-політичного, культурного розвитку, що визначатимуть риси майбутнього.

Унаслідок процесів глобалізації людство опинилося перед необхідністю спільно приймати рішення щодо власного виживання й визначення нових векторів розвитку.

Зростаюча економічна взаємозалежність породжує тенденцію посилення цілісності та єдності світу, відкриває шлях до формування світової системи людської спільноти. Глобальне виживання стає головним імперативом суспільного розвитку, що обумовлено зростанням загроз подальшому існуванню людства внаслідок процесів неконтрольованої міграції, цивілізаційних протистоянь, ядерної чи екологічної катастрофи. Проблеми глобальної безпеки набувають дедалі більшого загострення й не можуть бути вирішені на національному рівні, на рівні наддержав чи воєнно-політичних об'єднань. Їх вирішення можливе через створення глобальних інтегрованих систем безпеки, побудованих на принципах неподільності безпеки, оскільки без виживання всіх країн загалом і кожної зокрема немає розвитку і прогресу людства в цілому. Саме тому ідея виживання та розвитку є стрижнем глобальних і національних стратегій.

Розвиток глобальної економіки не може визначатися чинниками обмеження сировинних і матеріальних ресурсів, як це було в умовах індустріальної економіки. Пріоритетом стає пошук принципово нових форм економічного життя з орієнтацією переважно на істотну інтелектуалізацію виробництва, нові підходи суспільного поділу та організації праці, застосування інформаційних технологій. Перевага інтелектуальної економіки в тому, що вона має більш значний простір для розвитку, оскільки інтелектуально-інформаційні ресурси, на відміну від матеріальних, не мають кількісних обмежень.

Важливими чинниками світового розвитку стають глобальна інтеграція та кооперування, що є не лише складниками національних процесів розширеного відтворення, а й головними чинниками, що визначають масштаби, темпи та пропорції суспільного виробництва, закономірності науково-технічного прогресу й модель глобальної економіки, а отже, і світової політичної системи. Визначальними чинниками цього процесу є інтернаціоналізація виробництва й обігу, яка своєю чергою стимулює процеси в напрямі глобальної інтеграції економічного, політичного, соціального та духовного життя людства. Глобальна економічна система, де ринок не урівноважується іншими регулюючими та балансуючими системами, не може забезпечити гармонію і спрямованість світового розвитку.

На цих засадах формується глобальний цивілізаційний організм – світова макроцивілізація. Різні локальні цивілізації, численні та невеликі нації, соціальні інститути, групи й окремі соціальні гравці глобального соціуму, які є суб'єктами цього процесу, роблять свій внесок у розбудову інтернаціоналізованого світу. Загалом, у світі таким чином формується відповідна ієрархія міжнародних систем та їх складників, окремих структурних елементів, одиниць тощо. Водночас глобалізація стимулює масштабну концентрацію капіталу в найбільш розвинених країнах, що домінують у світовій економіці, насамперед у США, країнах ЄС і Східної Азії.

Не менш важливим чинником світового розвитку на новому етапі стає суперечлива система глобалізації економічних інтересів, що формує нову структуру світового господарства і нову специфічну систему міжнародних економічних відносин. Відбуваються зміни у співвідношеннях підприємств, регіонів, держав-націй, транснаціональних компаній, міждержавних інтеграційних об'єднань. Переведення домінуючих чинників розвитку на глобалізаційний рівень знижує значення локальних спільнот і вплив націй на процеси не тільки у зовнішньому світі, а й у межах державних утворень.

Внутрішні суперечності глобалізаційних процесів, зокрема пов'язані з нерівномірним розвитком і тиском на суверенітет країни, спричиняють і таке явище, як дезінтеграція або фрагментація – відмежування національних економік від світових тенденцій розвитку або від процесів регіональної інтеграції через ті або інші історичні обставини, цивілізаційні уподобання або національний егоїзм. Глобалізація є причиною відродження локальних культурних ідентичностей у різних частинах світу – місцеві націоналізми виникають як реакція на глобалізаційні тенденції.

Процеси дезінтеграції та фрагментації національних держав, активізацію етнічного націоналізму та сепаратизму відносять до характерних рис світового суспільно-політичного розвитку. У сучасному світі інтеграція та дезінтеграція розвиваються синхронно, як два різноспрямовані процеси, але об'єктивні та взаємопов'язані між собою. Особливо відчутними дезінтеграційні процеси стають під час світових фінансово-економічних криз, коли зростають національний егоїзм і прагнення вижити за рахунок інших. Інтеграційні процеси в умовах глобалізації розгортаються на тлі сильних дезінтеграційних тенденцій і допомагають їх закріпленню. Понад те, дезінтеграція формує передумови інтеграції на нових кількісних і якісних засадах.

Але попри дезінтеграційні процеси сучасній економічній системі більш притаманна загальна глобальна інтеграція, унаслідок чого виникає глобально функціонуючий світовий виробничо-господарський механізм, складниками якого стають окремі національні економіки. Посилення інтеграційних процесів на рівні внутрішніх виробничо-економічних систем країн і міждержавних об'єднань приводить до істотних змін загальної моделі світової економіки.

Розширення виробничих і невиробничих зв'язків між суб'єктами господарювання різних країн світу незалежно від їх розташування, формування світових ринків праці, товарів, капіталів і послуг, зростання транснаціональних товарних потоків і міжнародного транзиту вантажів створюють умови для глобалізації конкуренції як чинника сучасного розвитку світової економіки.

Загострення конкурентної боротьби вносить до порядку денного питання підвищення конкурентоспроможності національної економіки, критеріями якої є відкритість, компетентність Уряду, ефективність фінансових посередників, рівень розвиненості інфраструктури, розвиток технологій, якість менеджменту, ефективність робочої сили та розвиненість правових інститутів. Важливим чинником підвищення конкурентоспроможності країни є те, що вона має забезпечуватися не стільки суто протекціоністськими заходами, скільки створенням нормального регулятивного режиму, який однаковою мірою застосовується і до національних, і до іноземних виробників.

Значну роль у глобальних інтеграційних процесах відіграють глобальні транснаціональні корпорації. Їх формування є об'єктивним наслідком еволюції господарських і торговельних зв'язків на основі приватної власності. Розвиток глобальних корпорацій є об'єктивним процесом, і на певній стадії технологічного й економічного розвитку вони рано чи пізно отримують провідне значення в організації глобальної економіки. Але водночас унаслідок цього загострюється конфлікт економічних і політичних інтересів між глобальними корпораціями й державами. Для нейтралізації цього зростаючого потенціалу конфліктного напруження має посилюватися роль міжнародних організацій та об'єднань.

Глобалізація призводить до розчинення націй і держав у нових більш складних міжнародних структурах, що сприяє подоланню авторитарності в політичних відносинах, демократизації суспільного розвитку загалом, посилює

орієнтацію на міжнародне право як на єдиний спосіб вирішення конфліктів. Із цього погляду занепокоєність викликають країни, що знаходяться поза демократичною спільнотою, які протидіють їй або ще не готові увійти у глобальне суспільство.

Малі та слабкі країни можуть протиставити могутності глобальних корпорацій лише силу їх внутрішньої та регіональної інтеграції. Зрозуміло, що такі країни прагнуть будувати свої національні стратегії розвитку на засадах прискореної інтеграції до складу таких міжнародних регіональних інтеграційних об'єднань, як ЄС, або таких міжнародних організацій, які не рахуються з їх невисокою конкурентоспроможністю, оскільки потребуватимуть захисту від експансії та тиску транснаціональних корпорацій, а також від провідних країн, чий економічні інтереси, як і раніше, спрямовуватимуться на глобальну експансію.

Послідовний розвиток форм міжнародної економічної інтеграції забезпечує більш повне використання економічного потенціалу країн і підвищення темпів їх розвитку. У зрілих інтеграційних угрупованнях виробляються й реалізуються потужні та дієві механізми й інструменти колективної безпеки. Проте, незважаючи на очевидні переваги, процеси міжнародної інтеграції відбуваються на тлі складного переплетіння соціально-економічних і політичних проблем.

Унаслідок нерівномірності розвитку окремих країн і регіонів набуває значення формування асиметрії міжнародних відносин як явища сучасної світової політичної системи. Асиметрія відносин породжує асиметричні конфлікти, і такі глобальні країни, як США, стикаються з асиметричними відповідями на прояви своєї силової політики, зокрема у вигляді міжнародного тероризму.

Глобальна інтеграція світового господарства вимагає особливих політичних і правових механізмів, що мають забезпечити ефективне функціонування усіх підсистем світової економіки. Глобалізація, з одного боку, не тільки перетворює світову економіку й комунікації, а й формує міжнародну політику та сферу безпеки, а з іншого – формується ними. Поряд із національними та міжнародними політичними системами формується система глобального політичного менеджменту, яка має забезпечити збалансованість світової економіки, розвиток регіональних інтегрованих комплексів тощо.

З-поміж негативів глобалізації називають прогресуюче наростання розриву в рівнях економічного розвитку між найбільш розвиненими та відсталими державами і у світовому масштабі, і в межах окремих, у т.ч. і найбільш благополучних, держав. Ідеться про те, що країни, які залишилися на узбіччі суспільної модернізації та науково-технічного прогресу (а це низка країн Африки, Азії та Латинської Америки, пострадянського простору тощо), перебувають якщо не в системній кризі, то у стані невизначеного соціально-економічного розвитку. Закони ринкової економіки діють переважно в інтересах найбільш потужних сил, а отже, наслідки глобалізації дають негативний ефект у вигляді ігнорування безробіття, занепаду соціально-громадських структур, руйнування довкілля, розриву між бідними та багатими, що ставить бідні нації у залежне становище.

Разом з розширенням ідеологічної ролі глобальної культури, коли з використанням сучасних технологій зростають можливості маніпулювання людьми, поглиблюється розколина між домінуючою верхівкою, яка є моно-

полістичною за природою, та рештою населення. Перевага найбільш розвинутих країн у сфері програмних матеріалів та електронних продуктів гарантує їм домінування в інформаційній сфері. Отже, такі складники глобалізації зовсім не сприяють демократизації світових суспільних відносин, створенню глобального громадянського суспільства та самоврядування в межах світового суспільства.

Глобалізаційні процеси створюють умови, за яких держави світу стають більш відкритими, що своєю чергою створює для людства не тільки нові історичні можливості, а й нові виклики та загрози. До останніх можна віднести кризові явища у світовій економіці, посилення негативних зовнішніх впливів на внутрішні процеси у країні, глобалізацію міжнародного тероризму, нелегальну міграцію, активізацію транскордонної організованої злочинності, інформаційну залежність тощо. Ці чинники активно впливають на безпеку та розвиток країн, що потребує відповідного ретельного аналізу впливів глобалізаційних процесів на вирішення проблем міжнародної та національної безпеки.

4.2.2. Кризові явища у глобальній економічній системі: ризики для України

Як і очікувалося, протягом 2012 р. прояви глобальної рецесії набули подальшого розвитку. Порівняно з попереднім роком скоротилися темпи економічного зростання майже всіх груп країн, у т.ч. нових світових центрів зростання, які мали відіграти роль локомотива при виході із глобальної фінансово-економічної кризи. За оцінками експертів, економічне зростання у 2012 р. виявилось нижчим, ніж прогнозувалося раніше, а ризики наприкінці року оцінені вище, ніж наприкінці 2011 р. та у I кв. 2012 р.

Однією з основних причин цього явища стало більш масштабне, ніж передбачалося, скорочення обсягів світової торгівлі. Слабкість фінансових інститутів і державна політика окремих країн, спрямована на стримування кредитної активності задля утримання на безпечному рівні інфляції, також стали чинниками, що не дали змоги реалізувати внутрішній потенціал економічного зростання повною мірою.

У 2012 р. не вдалося повною мірою вирішити головні проблеми глобального економічного розвитку: врегулювання кризи єврозони та відновлення стійкого зростання економіки США.

Хоча на початку року у США спостерігалася більш висока економічна активність, ніж очікувалося, починаючи з II кв. відбулося уповільнення темпів зростання, а динаміка ринку праці та обсягів споживання не залишила надії на поліпшення. Неврегульованість проблеми зростання державного боргу США залишається суттєвим стримуючим чинником стійкого економічного зростання.

Криза єврозони не лише не зупинилася, а й просунулася з периферії до центру, охопивши Італію, Іспанію, а також похитнувши позиції Франції й навіть Німеччини. Неповною мірою реалізовані плани щодо утворення фіскального союзу. Залишаються сумніви щодо спроможності Європейського центрального банку та Європейського стабілізаційного механізму (*EFSF/ESM*) подолати фінансові проблеми єврозони в разі реалізації найгіршого сценарію.

На тлі економічних проблем посилилися й політичні протиріччя між окремими членами ЄС. Недосконалість процесу прийняття спільних рішень і контролю за їх виконанням суттєво ускладнює проведення важливих економічних реформ у ЄС. Далі тривають дискусії щодо майбутнього єврозони та ЄС у цілому, які передбачають, зокрема, перспективу їх розпаду. Можливість проведення референдуму щодо перебування в ЄС оголосив консервативний уряд Великої Британії.

Протягом 2012 р. у багатьох країнах світу тривало зростання рівня безробіття (особливо серед молоді). Це, а також наміри урядів низки європейських країн здійснити реформи в окремих сферах, спрямовані на скорочення бюджетних видатків, призвели до посилення протестної активності. Зокрема, демонстрації та страйки відбулися протягом року в таких країнах, як Греція, Іспанія, Італія, Португалія, Німеччина, Бельгія, Велика Британія, Румунія, Болгарія.

Неможливість використання зовнішніх стимулів економічного зростання змусила низку країн вдаватися до застосування протекціоністських заходів щодо захисту внутрішнього ринку. Так, при здійсненні державних закупівель дедалі більше країн надавали перевагу продукції власного виробництва, навіть якщо вона і програвала іноземним аналогам за ціновими критеріями.

З-поміж небажаних тенденцій слід також відзначити посилення дисбалансів у світовій економіці, зокрема в частині нарощування одними країнами значних обсягів державного боргу та отримання іншими суттєвих профіцитів платіжних балансів і збільшення обсягів їхніх валютних резервів. Останні (з-поміж яких Китай, Німеччина, Нідерланди, Швейцарія) дедалі частіше критикуються світовою спільнотою, оскільки їх внеском у подолання глобальної економічної кризи має стати переорієнтація із зовнішнього ринку на внутрішній та відповідне розширення внутрішнього попиту.

Як і передбачалося, у 2012 р. відбулося зниження темпів економічного зростання країн, що розвиваються (нових центрів зростання). В умовах значного падіння зовнішнього попиту й намагання національних урядів утримати фінансову систему під контролем цим країнам не вдалося забезпечити ефективну політику, спрямовану на підтримання високих темпів зростання за рахунок внутрішніх джерел. Зокрема, у Китаї було прийнято рішення дотримуватися більш жорсткої кредитної політики з метою недопущення формування «бульбашок» на ринку нерухомості. Аналогічну політику стримування процентних ставок та обсягів кредитування задля утримання на безпечному рівні інфляції застосовували у 2012 р. Індія та Бразилія. Усе це разом зі зниженням активності іноземного бізнесу не сприяло розвитку внутрішнього ринку.

За оцінками експертів, оптимістичний прогноз на 2013 р. передбачає незначне зростання світової економіки, темпи якого будуть нижчими, ніж вважалося раніше. Проте у разі відсутності ефекту від заходів, що будуть застосовуватися керівництвом ЄС і США для поліпшення ситуації у фінансовій сфері, рецесія може поглибитися.

На жаль, головні проблеми, які стояли перед світом на початку 2012 р., залишилися невирішеними. З-поміж них – зниження темпів економічного зростання світової економіки та рівня зайнятості, високий рівень державного боргу в одних країнах і необхідність переорієнтації національної економіки інших із зовнішніх на внутрішні джерела зростання, вразливість фінансової системи.

Серед нових викликів, що потребують підвищеної уваги з боку світової спільноти, слід виділити ускладнення, яких завдають протекціонізм і націоналізм для багатостороннього співробітництва та економічної інтеграції, а також посилення конкуренції за найважливіші природні ресурси (передусім енергетичні, продовольчі, водні).

У нинішніх умовах світової фінансово-економічної кризи держави-донори та міжнародні організації поступово скорочують витрати на вирішення традиційних проблем глобального розвитку, таких як забруднення навколишнього середовища, подолання бідності тощо. Зростання рівня загроз у відповідних сферах може з часом мати вкрай небезпечні наслідки для всього світового співтовариства.

Продовження та поглиблення світової рецесії спричиняє значні ризики для України як країни з відкритою економікою, орієнтованою на експорт. Низька інвестиційна активність у світі та все ще недостатньо привабливий внутрішній інвестиційний клімат не дозволяють сподіватися на подолання проблем у фінансовій сфері України виключно за рахунок іноземних інвестицій. Крім того, в умовах підвищеного рівня невизначеності у глобальній економічній системі можуть виникати ускладнення у сфері міжнародного співробітництва України, у т.ч. у контексті підвищення ефективності взаємодії з регіональними міждержавними утвореннями.

4.2.3. Динаміка змін у міжнародному безпековому середовищі та їх вплив на національну безпеку

Міжнародна система XXI ст. позначена суперечністю: з одного боку, регіональна та національна фрагментація, а з іншого – зростаюча глобалізація. Процес переходу до нового світового порядку співіснує із глобальним хаосом, породженим внутрішніми проблемами слабких і занепадаючих країн та непередбачуваною поведінкою держав, віднесених до числа таких, що є загрозою міжнародній безпеці.

У постбіполярну добу оптимістичні очікування щодо стабілізації міжнародної системи, зрештою, не виправдалися. Відбувається зсув центру світової конфліктогенності із глобального на регіональний і локальний рівні, а також зростання дії інших загроз і викликів стійкому розвитку світової спільноти, з-поміж них міжнародний тероризм, розповсюдження зброї масового ураження, кібертероризм, загострення боротьби за ресурси тощо.

Унаслідок розпаду біполярної системи міжнародних відносин і пов'язаного із цим зниження ризику глобального конфлікту світ зіштовхнувся з новими викликами та із загостренням старих локальних конфліктів, наявність яких підриває регіональну стабільність у різних частинах світу. Відбуваються зміни засобів і форм забезпечення міжнародної та національної безпеки. Усвідомлення нових типів загроз стабільності світового устрою в економічній, екологічній, інформаційній та гуманітарній сферах спричиняє необхідність урахування регіональних і глобальних чинників для забезпечення належного рівня національної безпеки.

З-поміж головних глобальних тенденцій розвитку міжнародної політичної системи можна назвати розмивання меж між внутрішньою та зовнішньою політикою, демократизацію міжнародних відносин, розширення складу впливових політичних акторів, зміни у змісті загроз міжнародній безпеці.

Гарантії національної безпеки у сучасному світі створюються лише в умовах тісної співпраці із впливовими міжнародними структурами безпеки субрегіонального, регіонального та глобального рівнів. Але ефективність функціонування міжнародних структур безпеки значною мірою стримується недосконалістю існуючих механізмів міжнародного правопорядку. Нові геополітичні реалії підвищують рівень уразливості України щодо новітніх безпекових загроз.

Сучасна міжнародна система перебуває у трансформаційному процесі, який відбивається на відносинах у трансатлантичному, транстихоокеанському та європейському просторах. Перерозподіл сил на глобальному рівні, стрибкоподібне зростання ролі Азійсько-Тихоокеанського регіону, бурхливі події на Близькому Сході спонукають світові потуги до перегляду й «осучаснення» деяких засадничих положень своєї глобальної та регіональної політики.

Домінуючою рисою світових політичних процесів залишається глобальна політика США, акцентована адміністрацією Б. Обама на пріоритетну увагу до КНР і Тихоокеанського регіону, Індії, Європейської спільноти, країн Близького та Середнього Сходу. Така політика позначається на перерформатуванні відносин у межах Євроатлантичної спільноти, впливає на вирішення глобальних конфліктів, визначає рівень відносин стратегічного партнерства США з іншими державами світу, зокрема з Україною.

Нова оборонна доктрина США засвідчила переосмислення ролі цієї країни в новітньому безпековому середовищі та врахування принципів змін, що відбулися у світі протягом першого десятиріччя XXI ст. Особливу увагу викликає положення про «зсув» зовнішньої та оборонної політики США в напрямі Азійсько-Тихоокеанського регіону. Уперше за майже 70 років після закінчення Другої світової війни США вбачають свої головні безпекові виклики не у Європі (з особливою увагою до радянського і пострадянського простору, як це склалося ще за часів «холодної війни»), а в Азії. Відносини з Китаєм набувають для США значення домінуючого зовнішньополітичного вектора, позбавленого, втім, конфронтаційного забарвлення.

Відмовляючись від конфронтаційних моделей поведінки, США концентрують увагу на вирішенні глобальних проблем і позиціонують себе, скоріше, як арбітра стабільності міжнародної системи, аніж прямого учасника регіональних систем міжнародних відносин або гравця, зацікавленого в розподілі зон і сфер впливу. Більш важливим для США є встановлення відносин конструктивного партнерства, яке включає більшість реальних суб'єктів міжнародної політики. Позиція США щодо Європи підтверджує цю тезу. З одного боку, Європа проголошується основним партнером США, а з іншого – нині Сполучені Штати Америки прагнуть не потрапляти в залежність від процесу прийняття рішень усередині ЄС.

Після того як політика «перезавантаження» з РФ вичерпала себе, не досягнувши вагомих результатів, США дещо зменшили увагу до пострадянського простору. У ставленні до України США враховуватимуть позицію РФ відповідно до власних інтересів, що іноді може означати певне зниження рівня підтримки української зовнішньополітичної стратегії. Українській державі у цих умовах слід визначити власний геополітичний маневр, який полягає у своєрідній рівновіддаленості (рівнонаближеності) щодо зовнішньополітичних ініціатив обох значущих для держави геополітичних потуг відповідно до власних національних інтересів.

Зростаюча роль КНР як глобального гравця в сучасній системі міжнародної безпеки викликає певне занепокоєння з боку інших впливових світових держав. Китай, маючи значні фінансові та економічні ресурси, використовує їх для посилення свого політичного впливу в різних регіонах світу, зокрема серед пострадянських держав. Чинник Китаю набуває більшого значення у процесі реалізації зовнішньополітичного курсу України. У розвитку відносин із цією країною існує певний потенціал, реалізація якого зміцнюватиме позиції нашої держави у світі.

Зміни у зовнішній політиці США та нові міжнародні реалії стимулюють Європу до посилення власної безпекової політики з розрахунком на власний безпековий і воєнний потенціал, який на сьогодні не є достатнім. Це створює серйозний виклик для підтримання безпеки в Європі. Якщо на нього не буде знайдено адекватної відповіді, він здатен перетворитися на суттєву загрозу європейській безпеці в середньо- або довгостроковій перспективі.

Україні важливо будувати відносини з ЄС на основі можливостей, які надаються у межах Європейської політики сусідства та «Східного партнерства», просуваючи свої інтереси завдяки упродовженню Угоди про асоціацію та створення зони вільної торгівлі. Оскільки Україна залишається провідним транзитером газу до Європи, від неї очікують надійності газопостачання. Важливим кроком у цьому напрямі має стати модернізація газотранспортної системи. Врегулюванню проблемних питань міжнародних відносин в енергетичній сфері сприятиме також виконання Україною зобов'язань, визначених у Договорі про заснування Енергетичного Співтовариства, до якого приєдналася наша країна.

Найбільш серйозні безпекові виклики і на глобальному, і на регіональному рівнях створює бурхливий розвиток подій на Близькому та Середньому Сході й у Північній Африці (Сахель). Небезпека дестабілізації регіональної політичної системи стає найбільш актуальною для країн, географічно наближених до осередків кризи на Близькому Сході – Туреччини, країн ЄС, Центральної Азії, РФ. У зоні ризику опиняються також країни Чорноморського регіону, до яких належить і Україна.

Протягом останніх двох років, починаючи від подій «арабської весни», Близький та Середній Схід, власне, ареал напруження від Марокко до Пакистану, концентрує в собі майже всі актуальні загрози міжнародній безпеці. Проблема Ірану з його ядерною програмою, триваючий конфлікт у Сирії, черговий виток ізраїльсько-палестинського протистояння, поновлення масових протестів у Єгипті – ось лише неповний перелік питань, що нині стоять на порядку денному та вимагають уваги й дієвих заходів з боку міжнародної спільноти.

На сьогодні, однак, політика провідних міжнародних гравців щодо цієї групи країн залишається невизначеною. Неузгодженість позицій міжнародного співтовариства щодо Сирії, шляхів урегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту й інших подій у регіоні пов'язана із розбіжностями інтересів глобальних і регіональних потуг – США, ЄС, Китаю, Росії, Туреччини, Ірану, окремих арабських країн. Інша причина – глибинні соціально-економічні протиріччя в ареалі напруження, що поєднуються з інформаційною революцією та медійною доступністю, неготовністю та невмінням еліт вчасно вирішувати нагальні проблеми. Це не тільки заважає пошукові прийнятних шляхів вирішення конфліктів на Близькому Сході, а й створює серйозні приводи для погіршення взаємовідносин між впливовими державами, збільшуючи напруження у глобальному міжнародному середовищі. Водночас це засвідчує

недостатню ефективність міжнародних організацій (насамперед ООН) у вирішенні проблем безпеки регіону.

На тлі ситуації в ареалі напруження вкрай несприятливим для України чинником є послаблення її регіональних позицій унаслідок неоднозначних процесів у сфері безпеки Чорноморського регіону. Регіональна політика держави має отримати нові імпульси, набути більш прагматичного характеру завдяки реалізації різнопланових регіональних проектів співробітництва.

4.3. НОВА МІЖНАРОДНА РОЛЬ УКРАЇНИ ЯК ДЕРЖАВИ, ЩО ГОЛОВУЄ В ОБСЄ

Важливою зовнішньополітичною подією 2013 р. є головування України в Організації з безпеки і співробітництва в Європі. За часи незалежності наша держава вперше отримує можливість очолити таку авторитетну міжнародну структуру. Це не лише визнання заслуг України в забезпеченні міжнародного миру і стабільності, її внеску у зміцнення регіональної безпеки. Головування в ОБСЄ – це передусім тест на здатність Української держави бути одним із вагомих гравців світової політики. Це також виклик для всіх державних органів, що опікуються зовнішньою політикою, які мають підійти до виконання всіх завдань, пов'язаних із головуванням, із максимальною серйозністю та відповідальністю.

Під час свого головування в ОБСЄ у 2013 р. Україна спиратиметься на досвід і здобутки, досягнуті за попередні роки, працюючи на зміцнення ролі та авторитету цієї організації на міжнародній арені й підвищення її ефективності. У цьому контексті одним з основних пріоритетів нашої держави як головної стане посилення координації роботи ОБСЄ для досягнення головних цілей і завдань цієї організації, пошуку збалансованих рішень щодо реалізації кожного із трьох вимірів її діяльності – воєнно-політичного, економіко-довкільного, людського (гуманітарного). Ми прагнутимемо також до посилення потенціалу ОБСЄ у боротьбі із транснаціональними викликами та загрозами безпеці, такими як тероризм, транскордонна організована злочинність, незаконний обіг наркотичних речовин тощо. Відповідно, значна увага приділятиметься зміцненню профільного інституційного співробітництва між державами-членами організації.

У воєнно-політичній сфері Українське головування підтримуватиме зусилля, спрямовані на відновлення дієвого режиму контролю над звичайними озброєннями в Європі, нерозповсюдження зброї масового ураження та зміцнення заходів довіри у військовій галузі. Зокрема, пріоритетним завданням вбачається відновлення переговорного процесу щодо комплексу питань, пов'язаних із контролем над озброєнням і підвищенням транспарентності у цій сфері. Україна має намір ініціювати діалог щодо пошуку нових основоположних принципів, на яких має базуватися майбутній режим контролю над звичайними збройними силами в Європі, що враховуватиме сучасні воєнно-політичні реалії в регіоні, позиції та інтереси всіх учасників процесу – країн-членів НАТО, Росії, а також нейтральних і позаблокових держав.

Буде також продовжено роботу в межах Форуму ОБСЄ зі співробітництва у сфері безпеки щодо приведення Віденського документа 2011 р. у відповідність до сучасної військової діяльності, включення до нього положень про заходи довіри щодо нових сучасних видів такої діяльності.

У контексті зміцнення процесу протидії розповсюдженню зброї масового ураження Україна намагатиметься завершити до кінця 2013 р. роботу з підготовки оновлених Принципів ОБСЄ, що регулюють нерозповсюдження з тим, щоб цей документ було схвалено на київському засіданні Ради міністрів ОБСЄ. Вона також надаватиме всебічне сприяння імплементації проектів ОБСЄ з допомоги країнам-членам організації у знищенні надлишкових запасів легких озброєнь, стрілецької зброї та боеприпасів.

В економіко-довкільному вимірі Україна надаватиме сприяння обговоренню проблем впливу на навколишнє середовище діяльності в енергетичній сфері. У цьому контексті важливим заходом під час головування України має стати 21-й Економіко-довкільний форум, порядок денний якого включатиме проблематику наявних викликів і загроз, пов'язаних із процесами видобутку, транспортування та споживання енергетичних ресурсів у регіоні ОБСЄ та їх впливом на довкілля, а також вироблення спільних заходів, що мають поліпшити екологічну ситуацію в регіоні. Наша держава також усебічно підтримуватиме розвиток діалогу в межах ОБСЄ з питань енергетичної безпеки, розроблення та узгодження принципів енергетичної безпеки ОБСЄ відповідно до положень Астанинської декларації 2010 р. Крім того, надаватиметься сприяння реалізації Маастрихтського документа-стратегії для економіко-довкільного виміру ОБСЄ 2003 р., започаткування роботи з його адаптації до сучасних викликів і загроз безпеці у цій сфері.

Окрему увагу під час головування України буде приділено широкому колу питань людського (гуманітарного) виміру ОБСЄ, зокрема проблематиці свободи слова, просування толерантності та недискримінації, гендерної рівності, боротьби з торгівлею людьми, протидії корупції. При цьому важливе значення надаватиметься конструктивному залученню неурядових організацій до досягнення цілей ОБСЄ.

Одним із головних питань порядку денного ОБСЄ під час головування України стане досягнення прогресу у врегулюванні тривалих конфліктів на просторі ОБСЄ, передусім Придністровського конфлікту, а також зміцнення ефективності Організації у ранньому попередженні конфліктів і реагуванні на нові виклики та загрози безпеці.

Україна докладатиме також усіх зусиль для зміцнення ролі ОБСЄ при реалізації ідеї «безпекової спільноти ОБСЄ», вільної від розподільчих ліній, конфліктів, сфер впливу та зон із різними рівнями відповідальності.

4.4. НАГАЛЬНІ ЗАВДАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Європейський вибір України визначає державну політику як таку, що спрямована на наближення рівня життя громадян України до європейських стандартів, укорінення європейських цінностей в усіх сферах функціонування Української держави та суспільства. Укладення Угоди про асоціацію для

України є на нинішньому етапі головним кроком у зближенні з Європейським Союзом, оскільки це означатиме перехід співробітництва нашої держави з ЄС у якісно новий формат політичної асоціації та економічної інтеграції.

Ми очікуємо, що наступний саміт ініціативи «Східне партнерство» у Вільнюсі восени 2013 р. принесе суттєві практичні результати для розвитку відносин України та Європейського Союзу, передусім у питанні укладення Угоди про асоціацію.

Ця міжнародна угода за своїм змістом не має аналогів з-поміж подібних договорів, укладених Європейським Союзом з іншими державами. Основна цінність цієї Угоди полягає у тому, що вона є орієнтиром у впровадженні всеохоплюючих внутрішніх перетворень в Україні.

Водночас з підписанням Угоди про асоціацію наша держава погоджується із чіткими зобов'язаннями стосовно адаптації внутрішнього законодавства до законодавства ЄС. У зв'язку з цим нас очікує копітка робота з ухвалення законів та підзаконних актів, необхідних для забезпечення реалізації Угоди. Зважаючи на масштабність завдань, нам необхідно вже сьогодні впроваджувати відповідну нормативно-правову базу для її виконання. Із цією метою нинішнього року має бути розроблений національний механізм імплементації Угоди про асоціацію, включаючи створення ефективної системи координації даного процесу та підготовку відповідної програми імплементації Угоди.

Укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відкриє шлях для запровадження умов взаємовигідного економічного співробітництва, що сприятиме економічному зростанню України та підвищенню добробуту українських громадян.

Однією з головних практичних цінностей Угоди про асоціацію має стати створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, яка передбачатиме гармонійну інтеграцію економіки України до спільного ринку ЄС.

Зона вільної торгівлі має забезпечити вільне переміщення товарів і послуг між Україною та ЄС. Створюватимуться нові умови для доступу нашої держави до передових європейських технологій та залучення інвестицій. Для українських підприємств відкриється можливість збільшення експорту, що призведе до створення нових робочих місць.

Беручи до уваги високі стандарти і технічні вимоги ринку Євросоюзу, підвищуватимуться також стандарти й українського виробництва, що позитивно позначиться на посиленні конкурентоздатності національної економіки, а також експортоспроможності вітчизняних товарів як безпосередньо в ЄС, так і на інших зовнішніх ринках.

Свобода пересування – одне з найбільш визначних досягнень в історії становлення ЄС і необхідна умова для поширення та укорінення на Європейському континенті спільних цінностей.

Запровадження безвізового режиму поїздок наших громадян до держав Євросоюзу є для українського суспільства одним з найбільш важливих питань у відносинах між Україною та ЄС. Саме тому забезпечення належної реалізації положень Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України належить до головних пріоритетів діяльності української влади. Це передбачає масштабну роботу зі створення в Україні у максимально стислі строки усіх передумов, необхідних для запроваджен-

ня безвізового режиму короткострокових поїздок українських громадян до країн Шенгенського простору.

Важливим кроком у цьому напрямі стало підписання 23 липня 2012 р. Угоди про внесення змін до Угоди спрощення оформлення віз між Україною та ЄС. Після завершення нинішнього року усіх ратифікаційних процедур стосовно цієї Угоди, вона набуває чинності з 1 липня 2013 р.

Перспективність розвитку торговельних відносин між Україною та ЄС не викликає сумнівів, а сьогоднішня динаміка свідчить про відновлення їх показників після спаду 2009 року. Обсяги торгівлі між Україною та ЄС фактично вже вийшли на докризовий рівень і продовжують зростати.

У контексті європейської інтеграції Україні необхідно більш ефективно використовувати можливості дво- та багатосторонніх форумів, передусім у межах ініціативи «Східне партнерство».

Крім політичного діалогу, значний вплив на реалізацію євроінтеграційного курсу держави має громадянське суспільство України, національний бізнес, українські засоби масової інформації, які також є ключовими учасниками цього процесу.

Нині європейський інтеграційний проект перебуває на важливому етапі розвитку. Триває встановлення сприятливих політичних умов для здійснення глибинних інституційних перетворень в ЄС та Єврозоні. Перед державами-членами Європейського Союзу постала необхідність прийняття політичних рішень, без перебільшення, фундаментального характеру. Успішний вихід Євросоюзу із кризи зі збереженням його цілісності означатиме подальше поглиблення політичної та економічної інтеграції.

Історична прихильність українського суспільства до європейських цінностей свободи і демократії та прагнення до повноцінного впровадження інноваційної моделі економічного розвитку є визначальними чинниками для перейняття Україною європейського досвіду та здійснення необхідних економічних і політичних реформ.

4.5. ШЛЯХИ ВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНОЮ СВОГО МІСЦЯ В ЄВРАЗІЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ

Національні інтереси України полягають у поєднанні євроінтеграційного вектора з послідовною реалізацією власних національних інтересів на євразійському напрямі, активним використанням форматів Співдружності Незалежних Держав, а також активізацією двосторонніх відносин.

Україна і Росія є незалежними суб'єктами міжнародного права, провідними державами пострадянського простору, від взаємного розуміння та партнерських відносин між якими залежить стабільність не тільки в регіоні, а й на континенті загалом. Російська Федерація є стратегічним партнером України, з яким наша країна поглиблює співпрацю в усіх площинах міжнародного життя. Відносини з РФ є пріоритетним напрямом зовнішньої політики Української держави.

Головною метою українсько-російського стратегічного партнерства є забезпечення модернізаційного розвитку обох країн. Це передбачає не тільки потужну співпрацю в економічній сфері, а і взаємодію в політичній та безпековій сферах на принципах взаємного партнерства.

Україна усвідомлює значення російського чинника у власній внутрішньо-політичній ситуації та зовнішньополітичній діяльності, фактичну на сьогодні безальтернативність широкого співробітництва з РФ, що визначається критичною залежністю української економіки від російських енергоносіїв, значними обсягами товарообігу і традиційними ринками збуту української продукції, спільністю культурно-інформаційного простору, гуманітарними зв'язками й іншими чинниками.

В українських інтересах активно розвивати стратегічний характер українсько-російських відносин за умови взаємної поваги та врахування інтересів обох країн, обопільної здатності йти на компроміс, взаємної підтримки з урахуванням інтересів третіх країн – наших партнерів. Проявами солідарності на шляху стратегічного партнерства може бути спільна боротьба з тероризмом, об'єднання зусиль у встановленні міцного громадянського миру в конфліктних регіонах, надання гарантій або взяття на себе відповідальності як гаранта за дотримання миру та стабільності в регіоні.

Обравши європейський напрям розвитку як головний, Українська держава не зменшує увагу до євразійського напрямку як важливої сфери національних інтересів. Не є секретом, що пошук Україною власного бачення та підходів до співробітництва з **Митним союзом** Російської Федерації, Білорусі та Казахстану не завжди знаходить належну підтримку у партнерів. Разом з тим питання участі України у Євразійському інтеграційному проекті мають вирішуватися із урахуванням зобов'язань нашої держави відповідно до Протоколу про вступ до СОТ та проекту Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Водночас ми розглядаємо підписану наприкінці 2011 р. Угоду про зону вільної торгівлі СНД як важливий і суттєвий крок уперед у подальшому розвитку торгово-економічного й науково-технічного співробітництва між Україною та РФ.

Україна розглядає цю Угоду як реальний крок у справі подолання торгових обмежень, хоча наявність численних вилучень істотним чином знижує її ефективність. Конструктивний пошук взаємоприйняттого режиму торговельно-економічних зв'язків України з країнами Митного союзу, передусім із Російською Федерацією, який дозволив би зберегти обсяги торгівлі та реалізовувати спільні виробничі проекти, є нагальним і важливим завданням української влади.

Інтеграційні процеси на пострадянському просторі є проявом загальносвітової тенденції зростання кількості регіональних інтеграційних об'єднань і торгових союзів. Україні важливо повноцінно включитися у ці процеси, запропонувавши власне бачення розвитку своїх відносин із країнами Митного союзу в умовах створення Єдиного економічного простору та формування Євразійського союзу – з одного боку, та незмінності власного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу – з іншого.

Україна зацікавлена у формуванні нової моделі стосунків з Митним союзом, що передбачатиме «особливі відносини» у сферах взаємного інтересу. Національні інтереси України полягають у збереженні і стратегічних стосунків із партнерами, і диверсифікованості та багатовекторності зовнішньоекономічної співпраці.

Розвиток торговельно-економічних відносин із **країнами СНД** є одним із пріоритетів зовнішньоекономічної політики України. Саме економічне співробітництво є базовим напрямом діяльності Співдружності, у якому

зацікавлені всі без винятку держави СНД. Україна активно обстоює активізацію та розвиток торговельно-економічного співробітництва в межах СНД на засадах суверенного партнерства, рівноправності та взаємної вигоди. Підписання Угоди про зону вільної торгівлі СНД значно просунуло подальший розвиток дво- та багатосторонньої співпраці в межах Співдружності.

Слід зважати на те, що рівень технологічного розвитку більшості країн пострадянського простору не дає змоги розглядати інтеграцію з ними як чинник модернізації економіки України. Проте активний і системний пошук нових форм секторальної взаємодії з інтеграційними об'єднаннями євразійського простору сприятиме мінімізації втрат від невходження України до вказаних утворень. Це стосується подолання конкуренції на зовнішніх ринках (продукція металургійної галузі, машино- і приладобудування, агропромислового комплексу, військово-технічної продукції, авіа- та ракетобудування), захисту конкурентоспроможних секторів економіки України, перешкоджання перетіканню трудових ресурсів тощо.

Розроблення та реалізація Україною нових форм взаємодії і з інтеграційними утвореннями, що вже існують та створюються на пострадянському просторі, і з Європейським Союзом та асоційованими з ним країнами дасть нам змогу набути нової якості – ініціатора форматів, а не споживача запропонованих проектів. Унікальність досвіду України у цьому випадку полягає в тому, що багато із цих питань уже були опрацьовані нами за час підготовки Угоди про асоціацію з ЄС.

Дуже великий потенціал для подальшого розвитку України має **Чорноморський регіон**, який є не тільки важливим перехрестям транспортних шляхів, а й енергетичною скарбницею прийдешніх поколінь. Постійно зростає значення Чорноморського регіону як важливого енергетичного транзитного коридору.

2012 року відзначено 20-річчя створення ОЧЕС – організації, що посіла важливе місце в геоекономічній системі континенту, стала однією з провідних платформ економічного співробітництва в регіоні та поза його межами. Нині настав час повернутися до реалізації Програми використання ресурсів Чорного моря, що була задекларована під час створення ОЧЕС і набула ще більшої актуальності в умовах світової кризи. Слід посилити екологічний аспект цієї організації, запровадити принципи екологічної відповідальності за наслідки економічної діяльності в регіоні.

Відбувається поступове розширення та поглиблення українсько-турецьких відносин. Ми цінуємо те, що розбудова стратегічного партнерства з Україною розглядається керівництвом **Туреччини** як важливий складник загальних зусиль зі зміцнення зони миру, стабільності та сталого соціально-економічного розвитку в Чорноморському регіоні. У 2012 р. між нашими країнами продовжувався активний політичний діалог, значно розширилася торгово-економічна співпраця, сторони наближаються до створення зони вільної торгівлі.

Важливою запорукою безпеки та стабільного розвитку регіону є активізація взаємовигідних відносин України із **країнами Південного Кавказу**. Партнерські відносини із Грузією та Азербайджаном на основі поваги до взаємних інтересів сторін дали змогу реалізувати низку транспортних проектів міжнародного значення (транспортні коридори «Баку–Тбілісі–Ахалкалакі–Карс», «Іллічівськ–Поті», «Керч–Поті»), що стали основою інфраструктурної інтеграції всього регіону.

Україна має відігравати важливу роль у складних, багатофакторних процесах у **Центрально-Азіатському регіоні**, а отже, забезпечити там свої стратегічні, передусім енергетичні й економічні інтереси. На сучасному етапі постає завдання розроблення нового формату наших відносин із країнами Центральної Азії і на двосторонньому, і на багатосторонньому рівнях.

Україна посідає важливе місце на світовому продовольчому ринку. Аналіз стану торговельно-економічних відносин між Україною та країнами Центральної Азії нагадує про значний потенціал нарощування такого співробітництва. Тому в подальшому Україна може стати провідним і впливовим гравцем на світовому продовольчому ринку.

Збалансована зовнішня політика України на євразійському напрямі вимагає врахування політичних і економічних можливостей таких впливових країн, як Росія та Китай, а також позиції США та Європейського Союзу. Практичні результати співпраці будуть найліпшим критерієм ефективності відповідного зовнішньополітичного курсу України. Потенціал дво- та багатосторонньої співпраці далеко не вичерпаний і має значні резерви для підвищення ефективності євразійського вектора зовнішньої політики України.

4.6. ПОШУК СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ І ПЕРСПЕКТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Для України важливо зберегти позитивну динаміку у відносинах не лише із традиційними «глобальними гравцями», а і з державами, які утверджуються на сучасній світовій мапі як нові світові та регіональні лідери.

Теперішні реалії вимагають від України також більш широкої та змістовної взаємодії з іноземними партнерами, насамперед в економічному напрямі.

Особливо важливе значення має підтримка України з боку країн **Центрально-Східної Європи**. Значимість відносин між Україною та її європейськими сусідами – Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Чехією – підтверджують економічні показники, активні регіональні, транскордонні й міжлюдські контакти. Однак очевидно, що співробітництво між Україною та її сусідами має значні нереалізовані резерви. З-поміж іншого, необхідно сконцентрувати увагу за такими напрямками:

- транзит енергоносіїв, насамперед нафти і газу, а також залучення європейських партнерів до модернізації української газотранспортної системи;
- спорудження транспортної інфраструктури, зокрема в межах створення міжнародних транспортних коридорів;
- використання ресурсів транскордонних річок;
- спільне вирішення питань екологічної безпеки та природоохоронної діяльності, насамперед у прикордонних регіонах;
- інтенсифікація взаємодії у сфері міграційної політики, транскордонного співробітництва та гуманітарних контактів;
- активізація діяльності єврорегіонів, реалізація дво- і багатосторонніх міжнародних проектів у сферах співробітництва органів місцевого самоврядування, освіти й культури, збереження природного середовища.

Для України співробітництво із країнами Центрально-Східної Європи має особливе значення у зв'язку з нашою приналежністю до центрально-європейської ідентичності, яка є дорогоцінним надбанням загальноєвропейської культури. Саме таке відчуття «спільноти» відіграє головну роль у зміцненні загальноєвропейської єдності в нинішній непростий для Об'єднаної Європи період розвитку.

Економічні інтереси на сучасному етапі визначають завдання та характер розвитку Україною відносин із **державами Азії**, тому загальним пріоритетом політики нашої держави у відносинах з ними є стимулювання економічної співпраці: розширення торгівлі, передусім українського експорту, залучення інвестицій, розвиток спільних виробничих проєктів, взаємодія в науково-технологічній сфері.

Україна продовжує курс на просування національних інтересів у бік перспективних ринків і закріплення в нових центрах зростання, насамперед в азійському регіоні. Країни Азії суттєво впливають на формування сучасної світової економіки та картину міжнародних відносин не лише на регіональному, а й на міжнародному рівнях.

На сьогодні актуальним для України є формування сучасної «східної» політики, напрацювання конкретних планів подальшого розвитку українських відносин із Китайською Народною Республікою та іншими провідними азіатськими країнами.

Наші відносини з **Китаєм** мають далекосяжний, стратегічний характер та є одним із найважливіших зовнішніх чинників реалізації економічного потенціалу України. Останнім часом спільні зусилля підтверджені економічною конкретикою та практичною реалізацією економічних домовленостей. Низка реалізованих важливих двосторонніх заходів і проведених переговорів визначили подальший розвиток співпраці. Залучення китайських інвестиційних і сучасних технологічних можливостей до різних галузей української економіки є провідним напрямом українсько-китайської співпраці.

Володіючи значним інвестиційним потенціалом і здійснюючи активну інвестиційну політику в багатьох країнах світу, Китай проявляє закономірний інтерес до економіки України. Своєю чергою Україна має гарантувати сприятливий інвестиційний клімат і механізми захисту інвестицій. Крім того, відчувається актуальність розроблення нових фінансових інструментів гарантування китайських інвестицій в Україну. Участь у реалізації спільного виробництва високотехнологічної продукції з Китаєм могла б забезпечити Україні належне місце на конкурентних ринках інших країн і стати важливим джерелом модернізаційного розвитку нашої держави.

Нині ситуація вимагає від України пришвидшення напрацювання комплексної програми стратегічної взаємодії з Китаєм на середню та далеку перспективу.

Відносини між Україною та **Бразилією** мають характер стратегічного партнерства. Зміцнення всебічних українсько-бразильських зв'язків пов'язане зі значним економічним потенціалом цієї південноамериканської країни – одним із лідерів економічного розвитку не лише в регіоні, а й у світі. Україна розглядає Бразилію як велику державу та основного партнера в Латинській Америці. Співробітництво в космічній сфері у межах програми «Циклон-4» на пусковому центрі Алкантара винятково важливе і для України, і для Бразилії. Перспективними для двостороннього співробітництва є також освітня, військово-технічна, фармацевтична сфери, співпраця в галузі хімічної промисловості, енергетичного машинобудування у спосіб реалізації

нових спільних проєктів. Це відображено у графіку двосторонніх політичних та економічних контактів.

Важливим для України є розвиток співпраці з **Японією** як однією з найпотужніших світових економік, що володіє значними технологічними та інвестиційними можливостями. Глобальне партнерство України та Японії передбачає узгодження позицій двох держав щодо порядку денного світової політики, у межах міжнародних організацій, а також взаємну підтримку ініціатив під час проведення міжнародних форумів.

Японія залишається важливим торговельно-економічним партнером України і провідним міжнародним інвестором і кредитором. Досить перспективним є двостороннє співробітництво в галузях енергетики та мінеральних ресурсів, чорної металургії, сільського господарства та харчової промисловості, а також у сфері туризму.

Україна та Японія постраждали від найбільших у світі аварій на АЕС. За останній рік активно розвивається співпраця, чимало зроблено для об'єднання зусиль для подолання наслідків аварій на атомних електростанціях, що є важливим складником двосторонніх відносин.

Україна зацікавлена у продовженні плідного двостороннього співробітництва з **Республікою Корея** з метою його подальшого поглиблення та надання нової якості міждержавним відносинам. Протягом 2012 р. реалізовано низку важливих заходів, спрямованих на активізацію українсько-корейської співпраці в торговельно-економічній, науково-технічній, транспортній і культурно-гуманітарній сферах.

Україна вбачає велику перспективу у взаємодії з країнами **Перської затоки** і приділяє особливу увагу поглибленню економічної співпраці з ними. Важливим є об'єднання зусиль сторін в оборонно-промисловій галузі, сферах торгівлі, енергетики, авіації. Аграрна галузь є також перспективним складником взаємодії України із країнами цього регіону.

Розбудова відносин із країнами **Південно-Східної Азії** є одним із важливих елементів сучасної зовнішньої політики України на азіатському напрямі, у т.ч. зусиль, спрямованих на економізацію зовнішньої політики. Повномасштабне співробітництво на взаємовигідних і рівноправних умовах, безумовно, належить до наших пріоритетних національних інтересів. Важливість розвитку політичного й економічного співробітництва із державами субрегіону визначається його роллю як одного з «локомотивів» світової економіки, однієї з рушійних сил глобального розвитку.

За останній рік активно розвивалися **українсько-в'єтнамські відносини**, що за багатьма показниками набули ознак всебічного партнерства. В'єтнам як торговельно-економічний партнер становить значний інтерес для України та відіграє провідну роль у реалізації економічних інтересів України в регіоні. Перспективним виглядає розвиток українсько-в'єтнамського співробітництва у транспортній і військово-технічній сферах, реалізації масштабних енергетичних та інфраструктурних проєктів. Існує взаємне бажання розвивати співпрацю у таких галузях та сферах, як машинобудування, атомна енергетика, сільське господарство, освіта, наука, технології, а також у культурній та гуманітарній сферах.

У співпраці з **Малайзією** існує значний невикористаний потенціал у торговельній, промисловій, інвестиційній сферах. Активізація українсько-малайзійського політичного діалогу нині є важливою і необхідною запорукою

налагодження ефективних зв'язків із цією країною. Малайзія – важливий партнер у Південно-Східній Азії, який може відкрити для України доступ до потужного ринку АСЕАН, що стрімко розвивається.

Україна зацікавлена в розвитку нових партнерських відносин з **Індонезією**. Важливим завданням і для Києва, і для Джакарти залишається створення умов для ефективного розвитку двостороннього співробітництва.

Активний розвиток процесів регіональної економічної інтеграції в Азії є об'єктивним підґрунтям необхідності пошуку Україною дієвих підходів до співпраці з регіональними об'єднаннями в Азії (передусім **АСЕАН**) і транс-регіональних безпекових форумів і механізмів співпраці за участю азіатських держав (**АСЕМ, ШОС**), що створить необхідні умови для просування та забезпечення національних інтересів, активізації контактів з азіатськими державами, передусім у торговельно-економічній сфері.

Участь України в роботі Шанхайської Організації Співробітництва як партнера по діалогу вбачається важливим каналом розвитку зв'язків зі стратегічними партнерами нашої держави, зокрема КНР і Росією, механізмом підтримання постійного діалогу з державами-членами ШОС.

***Довідково.** Питання стану та політики забезпечення національної безпеки України детально розглянуто у Доповіді про стан національної безпеки України, яка згідно зі статтею 5 Указу Президента України від 8 червня 2012 р. № 389/2012 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» щорічно готується та подається Президентові України.*

У Доповіді висвітлено зміст актуальних зовнішніх і внутрішніх загроз, викликів і ризиків національній безпеці України, визначено їх рівень та окреслено напрями державної політики захисту національних інтересів, що реалізується через ефективну систему забезпечення національної безпеки, обороноздатності держави.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Загальне керівництво підготовкою Послання здійснював Глава Адміністрації Президента України, доктор економічних наук **С. В. Львовчкін**.

Над підготовкою тексту Послання Президента України працював авторський колектив під керівництвом директора Національного інституту стратегічних досліджень **А. В. Єрмолаєва**.

РОЗДІЛ I ЕКОНОМІКА ТА СОЦІАЛЬНА СФЕРА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Рецензент

В. М. ГЕЄЦЬ

віце-президент Національної академії наук України, директор ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», доктор економічних наук, професор, академік НАН України, заслужений діяч науки і техніки України

Автори

Я. А. ЖАЛІЛО

перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, заслужений економіст України (керівник)

Т. П. АВРАМЕНКО

докторант Національної академії державного управління при Президентові України, кандидат наук з державного управління

І. М. АКІМОВА

Перший заступник Глави Адміністрації Президента України, кандидат економічних наук, доцент

В. М. БЕГМА

завідувач відділу оборонних стратегій та військово-технічної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, доцент

Я. В. БЕЛІНСЬКА

головний науковий співробітник сектору грошово-фінансової стратегії відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор

Я. В. БЕРЕЖНИЙ

старший консультант сектору інституційного розвитку відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат наук з державного управління

С. О. БІЛА

завідувач відділу регіонального розвитку Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, професор, заслужений економіст України

О. А. БІЛЬОВСЬКИЙ

старший консультант сектору трудових ресурсів та людського розвитку відділу соціальної політики Національного інституту стратегічних досліджень

- В. В. БЛИЗНЮК** завідувач відділу соціально-економічних проблем праці ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», кандидат економічних наук
- Т. П. БОГДАН** головний науковий співробітник відділу державних фінансів ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», доктор економічних наук
- З. С. ВАРНАЛІЙ** головний науковий співробітник сектору грошово-фінансової стратегії відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
- О. С. ВЛАСЮК** перший віце-президент ДННУ «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України
- С. Б. ВОРОНЦОВ** радник Департаменту економічного співробітництва Міністерства закордонних справ України, кандидат економічних наук
- С. С. ГАСАНОВ** директор НДФІ ДННУ «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України, кандидат економічних наук, доцент, заслужений економіст України
- О. Ю. ЄМЕЛЬЯНОВА** старший консультант сектору проблем розвитку транспортної інфраструктури відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень
- Т. І. ЄФИМЕНКО** президент ДННУ «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений економіст України
- В. І. ЖУК** завідувач сектору регіонального моніторингу відділу регіонального розвитку Національного інституту стратегічних досліджень
- В. М. ЖУК** академік-секретар Відділення аграрної економіки і продовольства НААН України, член-кореспондент НААН України, доктор економічних наук, професор
- І. В. КЛИМЕНКО** завідувач відділу зовнішньоекономічної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук
- О. П. КОВАЛЬ** завідувач сектору управління соціальними ризиками відділу соціальної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент
- О. О. КОЧЕМИРОВСЬКА** завідувач сектору трудових ресурсів та людського розвитку відділу соціальної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат психологічних наук
- М. О. КУШНІР** головний консультант сектору стратегій регіонального розвитку відділу регіонального розвитку Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат наук з державного управління

- С. М. ЛАРІН** Заступник Глави Адміністрації Президента України
- Е. М. ЛІБАНОВА** директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, доктор економічних наук, професор, академік НАН України, заслужений економіст України
- Л. С. ЛІСОГОР** завідувач відділу економіки праці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, доктор економічних наук, професор
- Ю. О. ЛУПЕНКО** директор ННЦ «Інститут аграрної економіки», доктор економічних наук, професор
- Д. В. ЛЯПІН** старший науковий співробітник сектору інституційного розвитку відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат технічних наук, заслужений економіст України
- О. В. МАКАРОВА** заступник директора з наукової роботи Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, доктор економічних наук
- О. А. МАЛИНОВСЬКА** головний науковий співробітник сектору управління соціальними ризиками відділу соціальної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, професор, заслужений економіст України
- О. О. МОЛДОВАН** завідувач сектору грошово-фінансової стратегії відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук
- В. І. ОКАРА-ПРАВДЕНКО** завідувач відділу з питань бюджетної політики управління бюджетної політики та загальнонаціональних програм Департаменту бюджетної політики та соціального захисту апарату Федерації професійних спілок України
- А. П. ПАВЛЮК** завідувач сектору стратегій структурних перетворень відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
- О. М. ПИЩУЛІНА** завідувач відділу соціальної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник, заслужений економіст України
- О. В. ПОЗНЯК** завідувач відділу міграційних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, кандидат економічних наук
- Д. С. ПОКРИШКА** завідувач відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень
- В. М. РУСАН** завідувач сектору аграрних і земельних відносин відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

- О. О. СВЕРГУНОВ** провідний науковий співробітник відділу оборонних стратегій та військово-технічної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат технічних наук
- А. Ю. СМЕНКОВСЬКИЙ** завідувач відділу енергетичної та ядерної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, заслужений економіст України
- О. В. СОБКЕВИЧ** завідувач відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
- А. М. СОКОЛОВСЬКА** заступник директора НДФІ ДННУ «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України, доктор економічних наук, професор
- О. М. СУХОДОЛЯ** заступник завідувача відділу енергетичної та ядерної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, доцент
- Т. А. ТИЩУК** завідувач відділу макроекономічного прогнозування та досліджень тіньової економіки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент
- І. В. УС** старший консультант сектору зовнішньоекономічних відносин відділу зовнішньоекономічної політики Національного інституту стратегічних досліджень
- Л. М. ЧЕРЕНЬКО** завідувач відділу досліджень рівня життя населення Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, кандидат економічних наук
- О. І. ЧУРКІНА** заступник директора Департаменту фінансової політики Інституту бюджету і соціально-економічних досліджень
- О. М. ШАРОВ** завідувач сектору досліджень глобальної економіки відділу зовнішньоекономічної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор
- А. В. ШЕВЧЕНКО** старший консультант сектору досліджень реального сектору економіки відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень
- О. В. ШЕВЧЕНКО** завідувач сектору стратегій регіонального розвитку відділу регіонального розвитку Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
- І. Ф. ЩЕРБИНА** генеральний директор Інституту бюджету і соціально-економічних досліджень, кандидат економічних наук

При підготовці розділу були враховані пропозиції та зауваження експертів

- О. А. БАТАЛОВ** старший науковий співробітник сектору регіонального моніторингу відділу регіонального розвитку Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук

- Є. В. БЄЛАШОВ** старший консультант сектору досліджень реального сектору економіки відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень
- В. Г. БУРЛАКА** старший науковий співробітник відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
- І. В. ВАЛЮШКО** старший консультант сектору регіонального моніторингу відділу регіонального розвитку Національного інституту стратегічних досліджень
- І. Г. ВЕРЕМІЙ** Керівник Головного управління з питань економічної політики та впровадження економічних реформ Адміністрації Президента України, заслужений економіст України
- В. В. ВОЙТЕНКО** начальник відділу міжгалузевого балансу Департаменту макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України
- Л. С. ВОЛИНЕЦЬ** Керівник Управління забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини Адміністрації Президента України, кандидат політичних наук, заслужений працівник соціальної сфери України
- С. Л. ВОРОБІЙОВ** старший науковий співробітник сектору досліджень реального сектору економіки відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат технічних наук
- О. М. ГЛАДУН** завідувач відділу демографічного моделювання та прогнозування Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, доктор економічних наук
- Б. С. ДОДОНОВ** старший економіст Аналітичного центру «Бюро економічних і соціальних технологій», доктор економічних наук
- М. О. ДУДА** заступник директора Департаменту макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України
- О. О. ЄГОРОВА** старший науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгороді
- І. В. ЄФИМЕНКО** заступник начальника Управління інформаційно-аналітичного забезпечення Міністерства енергетики та вугільної промисловості України
- А. П. ІГНАТОВ** заступник голови Державної податкової служби України
- Ю. В. КАРАКАЙ** Радник Президента України – Керівник Головного управління з питань реформування соціальної сфери Адміністрації Президента України, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

- Т. С. КАРПЕНКО** заступник начальника Управління стратегічної політики та інвестицій Департаменту стратегічної політики Міністерства енергетики та вугільної промисловості України
- В. А. КОМАРОВ** перший заступник Керівника Головного управління з питань економічної політики та впровадження економічних реформ Адміністрації Президента України
- О. П. КОШАРНА** провідний науковий співробітник відділу енергетичної та ядерної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат хімічних наук,
- Т. П. КРУПЕЛЬНИЦЬКА** науковий співробітник сектору досліджень реального сектору економіки відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень
- В. О. ЛЕПУШИНСЬКИЙ** начальник Управління стратегії грошово-кредитної політики Генерального Департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України, кандидат економічних наук
- В. Е. ЛІР** провідний науковий співробітник сектору галузевих ринків відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
- І. І. МАЗУР** завідувач кафедри підприємництва Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор
- А. А. МАКСЮТА** перший заступник Міністра економічного розвитку і торгівлі України
- Н. С. МЄДВЕДКОВА** консультант сектору грошово-фінансової стратегії відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук
- А. І. МЯРКОВСЬКИЙ** перший заступник Міністра фінансів України, кандидат економічних наук, заслужений економіст України
- Р. З. ПОДОЛЕЦЬ** завідувач сектору прогнозування розвитку паливно-енергетичного комплексу відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», кандидат економічних наук
- Н. О. РАХУБА** директор Департаменту економічного розвитку і торгівлі Кіровоградської обласної державної адміністрації
- Н. О. РИНГАЧ** головний науковий співробітник відділу демографічного моделювання та прогнозування Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, доктор наук з державного управління
- А. І. СУХОРУКОВ** головний науковий співробітник сектору досліджень реального сектору економіки відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України

О. Г. ТИЩЕНКО

заступник директора Департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду – начальник управління організації банківського нагляду Національного банку України

В. О. ТОЧИЛІН

завідувач відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків – завідувач сектору галузевих ринків ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України

**РОЗДІЛ II
ГУМАНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ –
БАЗОВА ПЕРЕДУМОВА УСПІШНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ**

Рецензент

Ю. П. БОГУЦЬКИЙ

Радник Президента України – Керівник Головного управління з питань гуманітарного розвитку Адміністрації Президента України, кандидат філософських наук, професор, академік Національної академії мистецтв України, заслужений діяч мистецтв України

Автори

В. М. ЯБЛОНСЬКИЙ

заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, доцент (керівник)

А. О. АСТАФ'ЄВ

завідувач сектору культурологічних досліджень відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук

О. Л. ВАЛЕВСЬКИЙ

провідний науковий співробітник сектору культурологічних досліджень відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління

С. І. ЗДІОРУК

завідувач відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, доцент, заслужений діяч науки і техніки України

С. О. ЗУБЧЕНКО

старший консультант сектору розвитку освітньо-наукової системи відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук

А. Ю. ПЩЕНКО

старший науковий співробітник сектору розвитку освітньо-наукової системи відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філологічних наук

М. М. КАРПЕНКО

завідувач сектору розвитку освітньо-наукової системи відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник

- В. Г. КРЕМЕНЬ** президент Національної академії педагогічних наук України, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, заслужений діяч науки і техніки України
- О. М. ЛИТВИНЕНКО** головний консультант сектору культурологічних досліджень відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
- В. С. ЛОЗОВИЙ** головний науковий співробітник сектору розвитку освітньо-наукової системи відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор історичних наук, професор
- В. І. ЛУГОВИЙ** перший віце-президент Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений працівник освіти України
- В. С. ЛУПАЦІЙ** радник при дирекції Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат соціологічних наук
- О. І. ЛЯШЕНКО** академік-секретар Відділення загальної середньої освіти Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений діяч науки і техніки України
- О. В. МЕЛЬНИЧУК** радник директора Національного інституту стратегічних досліджень
- В. О. РАДКЕВИЧ** директор Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, заслужений працівник освіти України
- О. П. РОЗУМНА** старший консультант сектору культурологічних досліджень відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
- О. Я. САВЧЕНКО** радник Президії Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений працівник освіти України
- М. М. СЛЮСАРЕВСЬКИЙ** директор Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, кандидат психологічних наук, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, заслужений працівник освіти України
- М. Т. СТЕПИКО** головний науковий співробітник сектору культурологічних досліджень відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

- В. В. ТОКМАН** заступник завідувача відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
- С. М. ЧЕРНЕНКО** головний спеціаліст аналітично-інформаційного відділу Національного інституту стратегічних досліджень

При підготовці розділу були враховані пропозиції та зауваження експертів

- О. О. РОМАНОВСЬКИЙ** ректор Українсько-американського гуманітарного інституту «Вісконсінський міжнародний університет (США) в Україні», доктор педагогічних наук, професор

РОЗДІЛ III РОЗВИТОК І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТІВ НАРОДОВЛАДДЯ В УКРАЇНІ

Рецензент

- Ю. А. ЛЕВЕНЕЦЬ** директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, академік НАН України, доктор політичних наук

Автори

- В. М. ЯБЛОНСЬКИЙ** заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, доцент (керівник)
- Д. М. ГОРЕЛОВ** старший консультант сектору громадянської самоорганізації відділу стратегій розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень
- О. О. ДАНИЛЯК** головний консультант сектору реформування політичної системи відділу політичних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат наук з державного управління
- Т. В. ДЖИГА** головний консультант сектору реформування політичної системи відділу політичних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук, доцент
- Д. В. ДУБОВ** завідувач відділу досліджень інформаційного суспільства та інформаційних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник
- О. А. КОРНІЄВСЬКИЙ** завідувач відділу стратегій розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, доцент
- Л. І. ЛОЙКО** старший науковий співробітник відділу правових проблем політології Інституту держави і права ім. В. М. Корецького, доктор політичних наук, професор

- Л. І. МАЗУКА** головний консультант сектору етнополітики відділу політичних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук
- Г. В. МАКАРОВ** завідувач сектору суспільно-політичного проектування відділу політичних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
- Ю. В. ОПАЛЬКО** завідувач сектору громадської самоорганізації відділу стратегій розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень
- І. А. ПАВЛЕНКО** заступник завідувача відділу політичних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
- Г. О. ПАЛІЙ** завідувач сектору державно-громадської взаємодії відділу стратегій розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
- Н. І. ПЕЛІВАНОВА** старший науковий співробітник сектору державно-громадської взаємодії відділу стратегій розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень
- А. Л. ПЕТРИЦЬКИЙ** завідувач сектору нормопроектної діяльності відділу державної правової політики Національного інституту стратегічних досліджень
- А. В. ПОРТНОВ** Радник Президента України, доктор юридичних наук, заслужений юрист України
- М. М. РОЗУМНИЙ** завідувач відділу політичних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, старший науковий співробітник, заслужений діяч науки і техніки України
- О. М. РУДНЄВА** завідувач відділу державної правової політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
- І. С. САЛО** завідувач сектору реформування політичної системи відділу політичних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
- І. М. СИМОНЕНКО** завідувач сектору етнополітики відділу політичних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук
- О. В. ТОКАР-ОСТАПЕНКО** старший консультант сектору суспільно-політичного проектування відділу політичних стратегій Національного інституту стратегічних досліджень

При підготовці розділу були враховані пропозиції та зауваження експертів

- Ю. П. ГАРЯЧА** заступник завідувача відділу державної правової політики Національного інституту стратегічних досліджень

- Н. О. ГУТОРОВА** директор Кримського інституту Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України
- І. Б. КОЛУШКО** голова правління громадської організації «Центр політико-правових реформ»
- А. О. КРАСНОСІЛЬСЬКА** керівник проектів громадської організації «Український незалежний центр політичних досліджень»
- А. С. КРУПНИК** доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування Одеського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України; директор громадської організації «Одеський суспільний інститут соціальних технологій», кандидат політичних наук
- М. В. ЛАЦИБА** керівник програм громадської організації «Український незалежний центр політичних досліджень»
- О. Д. МАРКЄЄВА** завідувач відділу стратегій реформування сектору безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, заслужений юрист України
- Л. М. ПАЛИВОДА** президент благодійного фонду «Творчий центр ТЦК»
- О. В. ПЕТРИШИН** перший віце-президент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України
- М. І. СТАВНІЙЧУК** Радник Президента України – Керівник Головного управління з питань конституційно-правової модернізації, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України
- В. П. СЮМАР** виконавчий директор громадської організації «Інститут масової інформації»
- Ю. А. ТИЩЕНКО** керівник програм розвитку громадянського суспільства громадської організації «Український незалежний центр політичних досліджень»
- В. В. ФЕСЕНКО** голова Центру прикладних політичних досліджень «Пента», кандидат філософських наук, доцент
- О. А. ФІСУН** заступник директора з наукової роботи Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Харкові, доктор політичних наук
- Ю. В. ЯКИМЕНКО** директор політико-правових програм Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова
- О. Н. ЯРМИШ** член-кореспондент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Розділ IV
УКРАЇНА В НОВИХ УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

Рецензент

О. Ф. БЕЛОВ радник Голови Служби безпеки України, заслужений діяч науки і техніки України

Автори

О. Д. МАРКЄЄВА завідувач відділу стратегій реформування сектору безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, заслужений юрист України (керівник)

А. І. ВЕСЕЛОВСЬКИЙ директор Департаменту міжнародних зв'язків Міністерства доходів і зборів України, кандидат політичних наук

А. І. ГОНЧАРУК Радник Президента України – Керівник Головного управління з питань міжнародних відносин Адміністрації Президента України, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, заслужений економіст України

А. З. ГОНЧАРУК завідувач відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень

М. Ф. ЄЖЕСВ завідувач сектору Росії та країн СНД відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат військових наук, доцент

К. А. КОНОНЕНКО завідувач відділу глобалістики та безпекових стратегій Національного інституту стратегічних досліджень

М. О. ЛЕНДЬБЕЛ головний науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгороді, доктор політичних наук, професор

С. І. МІТРЯЄВА директор Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгороді, кандидат історичних наук, заслужений діяч науки і техніки України

О. О. РЕЗНІКОВА заступник завідувача відділу глобалістики та безпекових стратегій Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, заслужений економіст України

Б. О. ПАРАХОНСЬКИЙ головний науковий співробітник відділу глобалістики та безпекових стратегій Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

О. В. СНІГИР завідувач сектору Європи відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук

Г. М. ЯВОРСЬКА головний науковий співробітник відділу глобалістики та безпекових стратегій Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філологічних наук, професор

ДОДАТКИ

ПРО СТАН РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

ВСТУП

Одним з основних напрямів політики нової української влади є сприяння становленню в Україні громадянського суспільства, зміцненню його інститутів, удосконаленню участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, посиленню її впливу на прийняття політико-управлінських рішень. У цьому контексті важливо зазначити, що у 2012 р. були здійснені чи не найбільш значні за часів незалежності України кроки щодо подальшої інституалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. Із затвердженням Указом Президента України Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні цей напрям державної політики набув системного характеру, що своєю чергою дало змогу досягти якісних змін на краще в інституційному, насамперед правовому, забезпеченні процесів утворення та функціонування в Україні інститутів громадянського суспільства.

Разом з тим у цьому контексті залишається актуальним завдання доопрацювання та прийняття низки нормативно-правових актів, які мають наблизити правове регулювання громадянського суспільства до кращих європейських практик і гарантувати дотримання конституційних прав і свобод. Ідеться передусім про необхідність ухвалення законів України «Про свободу мирних зібрань», «Про місцевий референдум», «Про органи самоорганізації населення», інших законів і підзаконних нормативно-правових актів, передбачених Планом пер-

шочергових заходів щодо реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

Позитивні зрушення у сфері правового забезпечення становлення в Україні громадянського суспільства на законодавчому рівні зумовили суттєве розширення прав громадян та їх об'єднань. Водночас ці процеси потребують відповідного закріплення на конституційному рівні та мають бути враховані Конституційною Асамблеєю при розробленні пропозицій щодо внесення змін і доповнень до тексту чинної Конституції України. Тож саме розгляд можливих способів подальшої оптимізації політико-правового середовища розвитку громадянського суспільства як одного з головних чинників успішності суспільних трансформацій розпочинає пропонована аналітична доповідь.

Логічним підґрунтям пошуків у цій галузі має бути вивчення наявних тенденцій громадянської активності, адже тільки зважаючи на реальний стан справ, можна розраховувати на ефективність будь-яких політико-конституційних реформ. Таким чином, авторами 2 розділу доповіді доведено, що позитивним трендом 2012 р., який підсилює потенціал розвитку громадянського суспільства в Україні, слід вважати процеси самоорганізації українських громадян, коли індивідуальні та колективні дії спрямовані на визначення й вирішення нагальних питань сьогодення та створюють нову якість організації оточуючого простору. Показово, що сучасне українське суспільство поступово відходить від патерналістської традиції взаємозв'язку між державними органами та громадськістю, знаходячи перспективу більш продуктивної самореалізації у кооперації в горизонтальній площині, що своєю чергою ставить на порядок денний завдання створення державою сприятливих умов для становлення та функціонування інститутів громадянського суспільства, заохочення громадян до суспільно корисної самоорганізації, зокрема у спосіб передачі їх об'єднанням окремих управлінських функцій.

Можливості побудови дієвої системи партнерства між владою та громадськістю, рівень організованості якої дедалі зростає, як запоруки стабільності всього державного організму аналізуються у третьому розділі доповіді. Автори доповіді передусім спираються на Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, що базується на усвідомленні державою і громадянським суспільством необхідності підвищення ефективності взаємодії при вирішенні важливих завдань суспільства й держави. Досягнення соціального та економічного ефекту від такої взаємодії, безумовно, залежить від темпів напрацювання реальних практик, насиченості інституційного середовища громадянського суспільства на основі принципів відкритості, прозорості та партнерства, встановлення громадського контролю над владою. Втім, попри поступове вибудовування системи взаємодії держави з громадським сектором, практика реалізації її потенційно ефективних процедур і механізмів лише набуває певних стійких ознак. Неповне використання усіх можливостей діалогу спостерігається і з боку органів державної влади, і з боку інститутів громадянського суспільства. Незважаючи на нормативне поліпшення умов комунікації між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства, несистемною залишається практика використання унормованих процедур і механізмів взаємодії.

Важливим напрямом реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні визначено розширення можливостей громадської участі у здійсненні місцевого самоврядування,

а одним з основних завдань цієї політики – підтримка різноманітних форм місцевої демократії. Разом з тим сучасні законодавчі умови участі інститутів громадянського суспільства у прийнятті рішень на місцевому рівні не забезпечують розвиток місцевої демократії та потребують удосконалення.

Про необхідність удосконалення правових механізмів їх залучення у процес формування та реалізації місцевої політики неодноразово зазначалося і в експертному середовищі, і на державному рівні. Тому цілком логічно, що при розгляді сучасних проблем розвитку місцевої демократії та впровадження нових форм місцевої самоорганізації громадян автори доповіді акцентували увагу на необхідності всебічного зміцнення позицій територіальних громад у процесі суспільного діалогу, дослідженні позитивного вітчизняного досвіду організації системи залучення громадськості до ухвалення політичних рішень на рівні місцевих громад і на проблемах міжсекторної взаємодії. З огляду на міркування, що реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні потребує вироблення узгодженої позиції з боку представників органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, у доповіді відображаються основні орієнтири модернізації системи громадської участі на місцевому рівні, запропоновані громадськими експертами.

Загалом матеріали доповіді містять і аналітичний огляд наявного стану розвитку громадянського суспільства в Україні, і комплексну оцінку проблемних напрямів у цій сфері. Доповідь може бути цікавою для науковців, політиків, державних службовців, громадських активістів та експертів неурядових аналітичних центрів, для всіх, хто цікавиться проблематикою становлення в Україні громадянського суспільства та взаємодії його інститутів із політико-владними структурами.

1. ЗМІНИ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Основні принципи державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні були сформульовані ще в Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р.). Стратегічні пріоритети цієї політики вперше були закріплені на законодавчому рівні у 2010 р. Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Затвердження у 2012 р. Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та Плану першочергових заходів щодо її реалізації довели серйозність намірів держави у даній сфері та наявність політичної волі для їх втілення.

Варто відзначити, що зроблені у цьому напрямі кроки здебільшого отримали належне суспільне визнання та широку політичну підтримку. Це підтверджується, зокрема, тим, що низка нормативно-правових актів, які мають засадниче значення для громадянського суспільства, передусім закони України «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благо-

дійні організації», розроблялися на основі консенсусу та співпраці між фахівцями державних інституцій і незалежними громадськими експертами, а їх ухвалення Верховною Радою України відбулося завдяки підтримці і провладною більшістю, і парламентською опозицією. Таким чином, був реально продемонстрований значний консолідуючий потенціал громадянського суспільства для формування політичної нації та усвідомлення загальнонаціональних інтересів.

Утворена відповідно до Указу Президента України «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 25 січня 2012 р. № 32/2012 Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства (*далі* – Координаційна рада) за відносно короткий час стала дієвим майданчиком для відкритого та конструктивного обміну думками між представниками органів державної влади та різними за спрямуванням громадськими об'єднаннями. Головою Координаційної ради призначено Радника Президента України – Керівника Головного управління з питань конституційно-правової модернізації Адміністрації Президента України Ставнійчук Марину Іванівну. До основних завдань Координаційної ради віднесено:

- розроблення з урахуванням суспільно-політичних процесів, що відбуваються в Україні, та кращого світового досвіду концептуальних напрямів і механізмів державного сприяння розвитку громадянського суспільства;
- сприяння проведенню громадських обговорень, наукових конференцій, круглих столів із питань розвитку в Україні громадянського суспільства, забезпечення та захисту прав і свобод людини, а також вивчення громадської думки з питань, віднесених до її відання;
- здійснення аналізу ефективності реалізації Стратегії, загального моніторингу стану виконання плану першочергових заходів і щорічних планів щодо реалізації Стратегії та підготовка пропозицій з їх коригування;
- підготовка, розгляд законопроектів щодо сприяння розвитку в Україні громадянського суспільства, які пропонуються для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України, проектів актів Президента України у цій сфері та підготовка пропозицій до проектів;
- участь у підготовці послань Президента України до народу, щорічних і позачергових послань Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;
- сприяння налагодженню ефективної взаємодії державних органів з інститутами громадянського суспільства (*далі* – ІГС).

Хоча формально повноваження Координаційної ради щодо законопроектної роботи обмежені підготовкою та розглядом законопроектів, суб'єктом подання яких є Президент України, у 2012 р. склалася позитивна практика надсилання Координаційній раді проектів нормативно-правових актів, що стосувалися питань забезпечення розвитку в Україні громадянського суспільства. Водночас слід зауважити, що отримані від Координаційної ради пропозиції та зауваження не завжди враховуються розробниками при доопрацюванні цих проектів.

До складу Координаційної ради увійшли представники інститутів громадянського суспільства, наукових установ, керівні працівники окремих центральних органів виконавчої влади, до компетенції яких належить розроблення проектів актів щодо вдосконалення правового середовища для розвитку громадянського суспільства та здійснення взаємодії з громадськістю, керівники профільних управлінь Адміністрації Президента України, а також голови окремих обласних державних адміністрацій та обласних рад, народні

депутати України. Включення до складу Координаційної ради керівництва Міністерства соціальної політики України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України, Міністерства регіонального розвитку та житлово-комунального господарства України та інших, безумовно, сприятиме координації їхньої діяльності з реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства.

Отже, склад Координаційної ради є достатньо збалансованим за пропорційністю представництва в ньому інститутів громадянського суспільства та органів державної влади: представники третього сектору та наукових установ складають половину від загальної кількості її членів. Водночас суттєвим недоліком представництва центральних органів виконавчої влади у складі Координаційної ради у 2012 р. була відсутність у ньому представника Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

З метою виконання покладених на неї завдань упродовж 2012 р. було проведено чотири загальних засідання Координаційної ради. Нині в її складі постійно працюють 7 робочих груп за найбільш актуальними напрямками розвитку громадянського суспільства: з питань правового забезпечення діяльності ІГС; з питань державної фінансової підтримки ІГС, їх оподаткування та залучення до надання соціальних послуг; з питань інформаційної політики; з питань благодійництва, волонтерства і громадянської освіти; з питань місцевої демократії та самоорганізації населення; з питань дослідження стану громадянського суспільства; з питань відкритості органів державної влади та залучення громадськості до формування політики.

Координаційна рада неухильно дотримувалася вимог щодо відкритості та гласності своїх засідань і систематичного інформування громадськості про свою діяльність. При цьому за відносно короткий час функціонування Координаційна рада довела свою спроможність і аналізувати проблеми й генерувати нові ідеї, і продукувати конкретні управлінські рішення та здійснювати моніторинг їх виконання. У цьому контексті зазначимо, що проекти Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та Плану першочергових заходів щодо її реалізації були розроблені громадськими експертами, погоджені робочою групою у складі громадських експертів, науковців і представників Адміністрації Президента, схвалені Координаційною радою та затверджені у запропонованій нею редакції.

Стратегія ґрунтується на розумінні громадянського суспільства та його інституцій як такого стану суспільства, в якому вільно реалізуються основоположні права і свободи людини та громадянина завдяки різноманітним формам публічної громадської активності та самоорганізації. Її розробниками ґрунтовно проаналізовано сучасний стан розвитку громадянського суспільства в Україні та його взаємодії з державою, виокремлено комплекс основних проблем, актуальних і для суспільства, і для держави у цьому процесі.

Метою державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні визначено створення більш сприятливих умов, спрямованих на задоволення інтересів, захист прав і свобод людини та громадянина, становлення громадянського суспільства на засадах безпосередньої, представницької демократії, широкого впровадження форм демократії участі, самореалізації та самоорганізації громадян. При цьому розвиток громадянського

суспільства в контексті вказаної мети розглядається Стратегією не як самоціль, а як шлях до більш повного задоволення законних прав та інтересів особистості. Крім того, у тексті Стратегії дано розгорнуту характеристику способів виконання визначених завдань і механізмів її реалізації.

Принципове значення має той факт, що Стратегія – це документ державної політики, якому притаманний відкритий, творчий характер. Так, нею передбачено, що результати аналізу ефективності її реалізації, загального моніторингу та оцінки стану виконання Плану першочергових заходів, щорічних планів, а також положення щорічної доповіді про стан розвитку громадянського суспільства в Україні можуть бути підставою для актуалізації положень Стратегії, коригування Плану першочергових заходів, щорічних планів, прискорення здійснення відповідних заходів. До речі, у зв'язку із затвердженням Стратегії зазначена Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства була визнана такою, що втратила чинність (розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 червня 2012 р. № 389-р).

Нині громадськими експертами пропонується імплементувати до чинної Стратегії такий механізм реалізації політики сприяння розвитку громадянського суспільства та контролю за її виконанням, як щорічні плани та звіти усіх органів виконавчої влади щодо реалізації цієї політики. При цьому вони вказують на те, що Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства орієнтувала їх на виконання низки обов'язків. Вони повинні були складати та оприлюднювати щорічні плани з реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, аналізувати свою діяльність із виконання відповідної політики, складати звіти за результатами діяльності, проводити щорічне громадське обговорення результатів такої діяльності та враховувати підсумки обговорення при складанні планів із реалізації політики на наступний рік. Зазначені норми створювали ефективний механізм реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, забезпечували належне планування та моніторинг відповідної діяльності органів виконавчої влади, а також залучення громадськості до формування та реалізації цієї політики. Крім того, нормативне закріплення зазначених обов'язків органів виконавчої влади сприяло включенню питань взаємодії з громадськістю та сприяння розвитку громадянського суспільства до порядку денного їхньої діяльності (у межах компетенції).

Пропонується також, щоб Стратегія визначала механізми реалізації відповідної політики органами виконавчої влади.

Показово, що у Плані першочергових заходів щодо реалізації Стратегії головне місце посіли завдання, спрямовані на поліпшення правового поля для розвитку громадянського суспільства завдяки суттєвому оновленню та вдосконаленню відповідної законодавчої системи. Так, Планом передбачалося супроводження у Верховній Раді України таких проектів законів України до їх прийняття: про громадські організації; про благодійництво і благодійні організації; про порядок організації і проведення мирних заходів; про місцевий референдум; про внесення змін до деяких законів України щодо участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення. У сфері законотворчості цим Планом були також поставлені такі завдання: підготовка та подання в установленому порядку проектів законів України про внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення» (нова редакція); про внесення

змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання процедур консультацій із громадськістю у процесі підготовки проєктів нормативно-правових актів; про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо вдосконалення механізму забезпечення гарантій залучення громадськості до прийняття рішень органами місцевого самоврядування.

Важлива роль відводилася Планом підготовці проєкту закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо надання об'єднанням громадян на конкурсних засадах фінансової підтримки для виконання завдань державної та регіональної політики. Нарешті, Планом було передбачено й завдання проаналізувати стан виконання Закону України «Про волонтерську діяльність» і надати пропозиції щодо його вдосконалення. До того ж Планом передбачено комплекс заходів інформаційної, освітньої, навчально-методичної, науково-дослідної роботи, зокрема з підвищення рівня громадянської та правової культури, які у разі їх успішного виконання, безумовно, сприятимуть зростанню правосвідомості та посиленню дієвості прийнятих раніше нормативно-правових актів.

Одним із найпереконливіших і найрезультативніших доказів дієвості Стратегії та Плану першочергових заходів щодо її реалізації, а також ефективності роботи Координаційної ради стало ухвалення 22 березня 2012 р. Закону України «Про громадські об'єднання». Необхідність ухвалення нового закону про громадські об'єднання ініціювалася у громадському секторі, починаючи з 1998 р. Чинний на той час Закон України «Про об'єднання громадян» був прийнятий ще у 1992 р. Значна частина його положень не відповідає ані суспільним вимогам, ані європейській практиці у цій сфері. Невідповідність вітчизняних законодавчих процедур легалізації об'єднань громадян європейським критеріям засвідчило рішення Європейського суду з прав людини від 3 квітня 2008 р. у справі № 40269/02 «Корецький та інші проти України». Цим рішенням Суд, з-поміж іншого, зобов'язав Україну вжити заходів щодо недопущення подібних порушень у майбутньому, що потребувало зміни відповідного законодавства та практики його застосування.

Тричі, у 2005, 2008 та 2009 роках, потреба удосконалення нормативно-правової бази утворення та функціонування організацій громадянського суспільства (зокрема потреба у прийнятті нового Закону України «Про громадські об'єднання») фіксувалася у щорічних Посланнях Президента України до Верховної Ради України. Міністерством юстиції України двічі, у 2007 та 2008 рр., було розроблено відповідні законопроекти, а Кабінетом Міністрів України передано їх до парламенту. Втім Верховна Рада України не спромоглася їх розглянути до квітня 2011 р.

Найбільш суттєві недоліки у сфері законодавчого регулювання правового статусу неурядових організацій упродовж попередніх 20 років були пов'язані з такими чинниками, як:

- відсутність у юридичних осіб права бути засновниками громадських організацій та унеможливлення створення спільних об'єднань фізичними та юридичними особами;
- поділ громадських об'єднань за їх територіальним статусом на міжнародні, всеукраїнські та місцеві, що призводило до заборони їм провадити свою діяльність за межами території реєстрації;

- можливість громадських об'єднань захищати виключно права членів цих об'єднань, що фактично рівнозначно забороні захисту прав інших громадян. Своєю чергою це унеможливило розвиток правозахисного руху у суспільстві;

- установа порядку фактично подвійної реєстрації громадських організацій із досить складною та тривалою у часі процедурою.

Слід підкреслити, що ухвалення нового прогресивного та європейського Закону України «Про громадські об'єднання» стало можливим завдяки ініціативі Координаційної ради, яка у конструктивній співпраці з представниками громадянського суспільства розробила відповідний законопроект, а потім відпрацювала його спільно з профільним комітетом Верховної Ради України. Під впливом вказаних чинників Верховна Рада України 22 березня 2012 р. ухвалила новий Закон України «Про громадські об'єднання». За його прийняття проголосувала конституційна більшість – 334 народних депутати.

Новий Закон України «Про громадські об'єднання» визначає громадські організації як добровільне об'єднання фізичних і (або) юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. Положення Закону максимально наближені до європейських стандартів у сфері неурядових організацій та відповідають більшості рекомендацій, висловлених свого часу представниками вітчизняного громадянського суспільства. Так, цей прогресивний характер по відношенню навіть до чинної Конституції України полягає у знятті обмежень для громадських організацій щодо захисту інтересів виключно своїх членів (як це було у попередньому законі), що дає їм змогу ефективніше здійснювати екологічну, просвітню діяльність, надавати правову допомогу та здійснювати інші суспільно корисні види діяльності.

Законом також передбачено надання громадським організаціям права діяти на всій території України, спрощення державної реєстрації громадських об'єднань, приведення положень про контроль за діяльністю громадських об'єднань до європейських стандартів, спрощення ведення громадською організацією господарської діяльності для реалізації своїх статутних завдань. Відтепер громадські об'єднання зі статусом юридичної особи можуть реалізовувати підприємницьку діяльність не тільки завдяки створеним ними підприємствам і товариствам, але й безпосередньо, якщо така діяльність відповідає меті громадського об'єднання та сприяє її досягненню.

Законом також встановлюється, що реєстрація громадських об'єднань здійснюється безкоштовно, а плата стягується лише за внесення змін до статуту, видачу дубліката оригіналу свідоцтва про реєстрацію або статуту громадського об'єднання. Обмежено підстави відмови в реєстрації громадських об'єднань і скорочено термін їх реєстрації (реєстрація громадських об'єднань передбачена протягом семи робочих днів, а легалізація – протягом п'яти). Законом встановлено вичерпний перелік із п'яти документів, необхідних для реєстрації. Також визначено вичерпний перелік підстав для відмови у реєстрації громадського об'єднання чи повернення документів на доопрацювання. Громадські організації та громадські спілки можуть діяти і як юридичні особи приватного права, і без статусу юридичної особи.

Також уточнено вичерпний перелік підстав для ліквідації (розпуску) громадських організацій. До прогресивних положень Закону слід віднести публічність і відкритість у питаннях реєстрації та легалізації громадських об'єднань. Законом гарантовано вільний доступ до Єдиного реєстру громад-

ських об'єднань, який містить інформацію про види діяльності об'єднань, їх контакти та органи управління.

Однією з новацій Закону є підхід до діяльності громадських організацій без обмежень за територіальною ознакою (тобто без поділу громадських організацій на місцеві, всеукраїнські та міжнародні), що надає громадським організаціям можливість самим визначати територію своєї діяльності, вільно діяти відповідно до статуту на всій території України без перереєстрації. Однак при цьому будь-яка громадська організація відповідно до нового Закону може підтвердити статус «всеукраїнська» за умови наявності територіальних підрозділів у більшості регіонів України або відмовитися від нього.

Нормами Закону приведено у відповідність до європейських стандартів і питання контролю за діяльністю громадських об'єднань. З часу введення в дію Закону України «Про громадські об'єднання» органи виконавчої влади не матимуть права здійснювати контроль за статутною діяльністю громадських організацій.

Однак не всі норми нового Закону були позитивно сприйняті у громадському середовищі. Так, під час навчальних семінарів, тренінгів, круглих столів, спрямованих на ознайомлення з новим законом, з'ясувалося, що найбільше нарікань від представників громадських організацій викликала норма, яка вимагає ліквідувати осередки всеукраїнських організацій, створених як юридичні особи до вступу в дію нового закону. На їхню думку, у разі її практичної реалізації це може спричинити чимало юридичних колізій у взаєминах між центральною організацією та її осередками. Тому ними неодноразово висловлювалася думка про необхідність скасування або удосконалення згаданої норми та внесення відповідних змін до закону.

Загалом новий базовий для інститутів громадянського суспільства Закон України «Про громадські об'єднання» отримав майже виключно позитивні оцінки і вітчизняних, і зарубіжних експертів та громадських активістів як такий, що суттєво наблизив вітчизняне законодавство у даній сфері до відповідних європейських стандартів, зокрема сформульованих у «Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec (2007) 14» (прийнята у жовтні 2007 р.). Ухвалення нового вітчизняного закону про громадські об'єднання відповідає низці міжнародних зобов'язань України та рішенням Європейського суду з прав людини.

Хоча про його вплив на розвиток громадянського суспільства говорити ще зарано, адже він набув чинності лише 1 січня 2013 р., все-таки потрібно відзначити значний обсяг нормативно-правової, адміністративно-організаційної та просвітницької роботи, здійсненої задля забезпечення реалізації його норм. Як свідчать дані соціологічного дослідження «Творчого центру «Каунтерпарт», пов'язаного зі змінами у політико-правовому забезпеченні розвитку в Україні громадянського суспільства, більшість опитаних (59%) представників неурядових організацій (далі – НУО) вважають себе досить обізнаними щодо чинного законодавства, яке так чи інакше впливає на діяльність неурядових організацій. Частково обізнаними вважають себе 39% респондентів і лише 1% представників НУО вважає себе зовсім необізнаними з даного питання. У 2011 р. головними законодавчими перешкодами для розвитку третього сектору, на думку респондентів, були: законодавство в цілому (41% респондентів); податкове законодавство (41%); пасивність НУО в забезпеченні втілення

законів і регуляторних актів належним чином (39%) і недостатність знань про існуючі закони (34% респондентів)¹. Усе це може свідчити про те, що не менш важливою, ніж законотворча діяльність, є інформаційно-пропагандистська та просвітницька робота, націлена на роз'яснення переваг нових нормативно-правових актів, можливостей їх практичного застосування та формування в цілому відповідної громадянської культури та правосвідомості.

Позитивним кроком у залученні громадськості до імплементації норм Закону України «Про громадські об'єднання» стало те, що Укрдержреєстр провів восени 2012 р. (тобто напередодні набуття Законом чинності) публічне обговорення частини підзаконних актів до нього, зокрема Порядку ведення Реєстру громадських об'єднань та обміну відомостями між Реєстром громадських об'єднань і Єдиним державним реєстром юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Ці підзаконні акти встановлюють форми заяви на легалізацію громадських об'єднань, порядок реєстрації їх символіки та інші реєстраційні процедури. Втім, як критично зауважили громадські експерти, на широке громадське обговорення винесено не всі необхідні підзаконні акти. До того ж, на їхню думку, зберігається низка ризиків щодо забезпечення належної практики реалізації нового закону². Чи не найбільший із них полягає в тому, що Кабінет Міністрів України так і не вніс на розгляд Верховної Ради України законопроект, який дозволив би привести інші закони у відповідність до нового Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. № 4572-VI.

Така ситуація створює численні правові колізії та обмежує використання громадськими організаціями позитивних новацій Закону. Значний виклик застосуванню норм цього Закону полягає також у недостатній кваліфікації працівників територіальних підрозділів Державної служби реєстрації, які безпосередньо мають здійснювати реєстрацію нових громадських об'єднань. Тому нагальною є потреба у проведенні відповідної навчально-методичної та роз'яснювальної роботи щодо підвищення кваліфікації кадрів територіальних підрозділів Державної служби реєстрації в даному напрямі.

Однак уже сьогодні можна говорити і про позитивні кроки щодо реалізації Закону України «Про громадські об'єднання» в частині реєстрації та легалізації. Так, у період із 1 по 22 січня 2013 р. громадянами України за новим законодавчим порядком зареєстровано одинадцять громадських об'єднань і ще шість легалізовано в порядку повідомлення про утворення.

Варто зазначити, що в межах діяльності Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства утворено моніторингову групу щодо реалізації Закону України «Про громадські об'єднання», до складу якої увійшли представники органів влади та інститутів громадянського суспільства. Цією групою здійснюється аналіз дотримання органами реєстрації вимог згаданого Закону та підзаконних актів під час виконання реєстраційних дій.

Ще один сприятливий для правового середовища громадянського суспільства Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 р. № 5073-VI набрав чинності 3 лютого 2013 р. Він визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, здійснює правове

¹ *Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України, 2002–2011 роки* : звіт за даними дослідження / авт.-упорядн. : Любов Паливода, Софія Голота. – К. : БФ «Творчий центр ТІЦК», 2012. – С. 70–71.

² *Укрдержреєстр оголосив публічне обговорення процедур реєстрації громадських організацій* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/ukrderzhreestr-ogolosiv-publichne-obgovorennia-protcedur-reestracii-gromadskikh-organizatcii>

регулювання суспільних відносин, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму й милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення та діяльності благодійних організацій.

Робота над законопроектом, узятим за основу зазначеного Закону, розпочалася коаліцією благодійних і громадських організацій ще у 2008 р. Координаторами коаліції стали Український незалежний центр політичних досліджень та Український форум благодійників. Ініціативу благодійників підтримала частина народних депутатів України, яка внесла вказаний законопроект на розгляд парламенту у 2009 р. Активна підтримка законопроекту Координаційною радою допомогла успішно завершити цей процес. За цей Закон проголосували 238 народних депутатів України.

Безсумнівними перевагами Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» у створенні правового фундаменту для розвитку філантропії за кращими європейськими зразками є такі.

1. Спрощення реєстрації та управління благодійними організаціями:

- державну реєстрацію благодійних організацій відтепер здійснюватиме державний реєстратор протягом трьох днів, як це передбачено для більшості інших юридичних осіб (раніше реєстрацію здійснювали територіальні управління Мін'юсту України, державні реєстратори у системі Держкомпідприємництва України, податкові інспекції; вона могла тривати від трьох до шести місяців);

- громадяни та юридичні особи отримали право створювати благодійні організації не лише у формі товариств, а й установ (без членів) і фондів (створюють і керують благодійним цільовим капіталом);

- скасовано територіальні статуси для благодійних організацій, що дозволяє фондам безперешкодно надавати допомогу на всій території України;

- спрощується система управління благодійних організацій: замість чотирьох обов'язкових органів управління (наглядова рада, загальні збори членів, дирекція, правління) Закон вимагає обов'язкового створення лише двох – наглядової ради та виконавчого органу.

2. Підвищення контролю благодійників за коштами та майном, передачею на благодійні цілі:

- запроваджено поворотну фінансову пожертву, ефективність і точність використання якої може контролювати благодійник (він також отримує право вимагати повернення благодійної пожертви, використаної нецільовим способом);

- запроваджено вимогу здійснювати збір благодійних пожертв на користь благодійних організацій або громадян тільки на підставі спеціальної довіреності керівника цієї благодійної організації або громадянина;

- посилено вимоги щодо звітності і прозорості роботи благодійних організацій.

3. Запровадження нових інструментів для реалізації благодійної діяльності і громадянами, і юридичними особами:

- введено благодійні сервітути, які надають можливість приватним власникам будинків, маєтків, пам'яток архітектури встановити режим публічності і вільного доступу до цих приміщень;

- благодійним організаціям надано право отримувати благодійні спадщини і ставати виконавцями заповітів з управління благодійним майном і реалізації благодійних програм;

- юридичні особи, компанії отримали право створювати ендавменти (фонди із цільовим капіталом), тобто капітали, на відсотки від яких можна проводити благодійну діяльність;

- визначено цілі меценатської діяльності й умови публічного доступу до продуктів меценатської діяльності.

Водночас є потреба у поліпшенні законодавства у сфері залучення гуманітарної допомоги та створенні більш сприятливого податкового режиму для отримувачів і надавачів благодійної допомоги.

У зв'язку з набуттям чинності Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» Президент України 1 лютого 2013 р. дав Доручення Прем'єр-міністру України (№ 1-1/253) до 30 квітня 2013 р. забезпечити підготовку та внесення в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекту про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавчого регулювання благодійної діяльності в контексті вирішення таких завдань: узгодження норм Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» з нормами Цивільного кодексу України, Податкового кодексу України та Закону України «Про державні лотереї в Україні» (в частині врегулювання діяльності із проведення негрошових лотерей); удосконалення процедури здійснення державної реєстрації благодійних організацій і підтвердження статусу юридичної особи таких організацій; визначення суб'єктів і підстав звернення до суду з позовами щодо припинення діяльності благодійних організацій³.

Нові можливості для більш ефективного залучення організацій громадянського суспільства до сфери надання соціальних послуг надають правові норми Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг» від 15 березня 2012 р. № 4523-VI та положення Стратегії реформування системи надання соціальних послуг, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2012 р. № 556 р⁴. Цим Законом, зокрема, передбачено внесення змін до Законів України «Про об'єднання громадян», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про соціальні послуги» щодо визначення потреб громади у соціальних послугах, їх видах та обсягах, планування й надання послуг з урахуванням визначених потреб, запровадження стандартизації соціальних послуг, залучення до надання соціальних послуг недержавного та приватного секторів завдяки здійсненню соціального замовлення, наданню права об'єднанням громадян безпосередньо провадити господарську діяльність без мети отримання прибутку та запровадження диференційованого підходу під час оплати соціальних послуг залежно від доходу їх отримувача.

Очікується, що реалізація Стратегії реформування системи надання соціальних послуг має значно посилити захист найбільш уразливих категорій громадян. Її актуальність обґрунтовується тим, що, хоча в Україні за участю держави, місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування створено мережу в понад 3 тис. соціальних закладів та установ, що обслуговують понад 3 млн громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах, водночас, за результатами попереднього визначення потреб адміністративно-

³Президент України доручив Уряду вдосконалити законодавче регулювання благодійної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://civil-rada.in.ua/?p=1274>

⁴Схвалено Стратегію реформування системи соціальних послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=6A43BE2B18716559CFA38D6F5DE64B1C?art_id=245497002&cat_id=244276429

територіальних одиниць у соціальних послугах, не охопленими такими послугами є понад 1 млн громадян. До того ж маємо констатувати відсутність системної роботи із залучення до надання соціальних послуг і підтримки, зокрема фінансової, громадських, благодійних і релігійних організацій. Тому саме забезпечення доступності громадян до соціальних послуг, підвищення якості та ефективності їх надання є основною метою Стратегії реформування системи надання соціальних послуг⁵.

16 жовтня 2012 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» № 5428-VI, яким, зокрема, внесено зміни до ст. 87 та 91 Бюджетного кодексу, що розширюють коло громадських об'єднань, які, починаючи із 1 січня 2014 р., матимуть змогу отримувати фінансову підтримку для реалізації своїх проектів (програм, заходів).

Нові норми Бюджетного кодексу орієнтовані на залучення громадських організацій до реалізації соціальних, гуманітарних, екологічних, культурницьких проектів за рахунок бюджетних коштів. Таким чином, порівняно з попередньою редакцією Бюджетного кодексу розширюється коло організацій, для яких передбачена фінансова підтримка (раніше це були виключно організації інвалідів і ветеранів, молодіжні й дитячі громадські організації, творчі спілки та організації фізкультурно-спортивного спрямування) та сфери державної і регіональної політики, у межах яких можлива фінансова підтримка ІГС. До позитивних характеристик зазначеного Закону слід віднести наявність у ньому прямої вказівки на конкурсний порядок розподілу таких коштів, що має забезпечити прозорість розподілу і сприяти ефективності використання коштів. Для цього, вірогідно, може бути використаний Порядок проведення конкурсу, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1049.

Значним недоліком законодавства, яке унормовує фінансову підтримку інститутів громадянського суспільства, є відсутність указівок на конкурсний порядок надання фінансової підтримки іншим категоріям організацій (передусім всеукраїнським громадським організаціям інвалідів і ветеранів), а також відсутність благодійних організацій з-поміж суб'єктів, для яких передбачена фінансова підтримка на конкурсних засадах. Такий підхід створює загрозу виключення благодійних організацій із програм фінансової підтримки, ухвалених протягом 2011–2012 рр. на регіональному рівні. Крім того, на сьогодні не визначено порядок формування переліку завдань державної та регіональної політики, на виконання яких надаватиметься фінансова підтримка громадськими організаціями. Доречно було б передбачити поширення на визначення таких завдань Порядку проведення консультацій із громадськістю, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996.

Нині вже існує невідкладна необхідність наблизити українське тендерне законодавство до загальноприйнятих стандартів доброчесності у сфері державних закупівель та усунути законодавчі дискримінаційні норми щодо участі неурядових організацій у закупівлях та їх моніторингу. Зокрема, запровадити постійне використання неурядовими організаціями спеціалізованих

⁵Стратегія реформування системи надання соціальних послуг : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8.08.2012 р. № 556-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80>

інструментів громадського контролю, а саме громадської експертизи, методу звітних карток і моніторингу здійснення торгів відповідно до щорічних планів закупівель. Запровадити громадський моніторинг у сфері державних закупівель як окремий жанр журналістських розслідувань. Сприяти максимальному доступу до інформації про перебіг державних закупівель у визначених сферах.

Елементом «громадянської економіки» є також упровадження в Україні стандартів Міжнародної ініціативи із прозорості у видобувних галузях (*EITI – Extractive Industries Transparency Initiative*). Членство в *EITI* передбачає оприлюднення у відкритих джерелах доступної для розуміння інформації про доходи, які держава отримує від видобувних компаній. Ця інформація має підтверджуватися незалежним аудитом і громадськими організаціями, що входять до складу спостережної ради⁶.

Свого часу Уряд ухвалив постанову «Про приєднання України до Ініціативи щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях» від 30 вересня 2009 р. № 1098. У затвердженому Кабінетом Міністрів України Національному плані дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2012 р. № 220) є пункт про те, що Уряд до грудня 2012 р. має забезпечити імплементацію в Україні Ініціативи щодо прозорості видобувних галузей відповідно до її критеріїв. Таким чином, у нашій державі закладено нормативну основу для запровадження режиму прозорості і громадського контролю над видобувною галуззю.

Проблемним складником правового середовища для розвитку громадянського суспільства є регулювання волонтерської діяльності Законом України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI, який містить низку обмежень для розвитку волонтерської діяльності в Україні: необхідність спеціальної реєстрації організацій для набуття статусу «волонтерська організація», обмеження за віком щодо участі фізичних осіб у волонтерській діяльності, покладення зобов'язань щодо обов'язкового страхування волонтерів, що спричиняє додаткові витрати організацій без встановлення податкового чи іншого компенсаційного механізму. Все це, безумовно, стримує розвиток волонтерського руху та обмежує зусилля ІГС щодо залучення населення до суспільно корисної громадської діяльності.

У рамках роботи Координаційної ради протягом 2012 р. були напрацьовані законодавчі пропозиції. Зокрема, розроблено проект закону «Про внесення змін до деяких законів України (щодо волонтерської діяльності)», основним завданням якого є забезпечення ефективного регулювання правовідносин, що виникають у процесі провадження волонтерської діяльності в Україні, сприяння розвитку волонтерського руху в Україні, підвищення якості надання волонтерської допомоги. Пропонованим законопроектом передбачено внесення змін до Законів України «Про волонтерську діяльність», «Про страхування» та «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», які мають зняти проблемні аспекти, пов'язані із провадженням волонтерської діяльності. Пропозиції робочої групи з питань благодійництва та волонтерства щодо вдосконалення законодавства у цій сфері були підтримані Координаційною радою з питань розвитку громадянського суспільства на засіданні 11 грудня 2012 р.

⁶Зануда А. Як перетворити прокляття в благословення. Або чи буде Україна в ЕІТІ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/inozmi/bbc/2011/02/23/5950664/>

Для формування сприятливого політико-правового середовища для розвитку громадянського суспільства в Україні дуже важливим є усвідомлення громадянами та їх об'єднаннями свого права на отримання публічної інформації та використання його на потреби суспільства. За час, що минув із дня набуття чинності Законом України «Про доступ до публічної інформації», досягнуто помітного поступу в імplementації його норм і підвищенні їх дієвості. Так, у 2012 р. центральні органи виконавчої влади та обласні державні адміністрації забезпечили доступ до 290 тис. документів. За цей час надано 43 тис. відповідей на інформаційні запити, при цьому 25 тис. запитувачів скористалися електронною поштою. 93% відповідей було надано протягом п'яти днів⁷. З часу набуття чинності Законом, за даними Інституту масової інформації, у 20 разів зросла кількість інформаційних запитів від представників ЗМІ, які раніше надсилали запити відповідно до Закону України «Про інформацію».

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 17 травня 2012 № 4711-VI було значно посилено антикорупційний складник Закону України «Про доступ до публічної інформації». Зокрема, відтепер згідно із внесеними змінами не належать до інформації з обмеженим доступом відомості, зазначені у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Таким чином, законодавчо встановлено, що майнові декларації всіх державних службовців є публічними документами, доступ до яких не може бути обмежений⁸.

До результатів співпраці представників органів влади та громадських організацій, що сприяє практичній реалізації норм Закону України «Про доступ до публічної інформації», слід також віднести проведення моніторингу його виконання обласними державними адміністраціями та міськими радами міст обласного значення, який проводиться експертами Центру політичних студій та аналітики. Моніторинг, розпочатий у липні 2011 р., охоплює щомісяця по шість органів влади в кожній області. З-поміж виявлених моніторингом найпоширеніших порушень, допущених органами влади – розпорядниками інформації, є надання відповідей на інформаційні запити не в повному обсязі, перевищення відведеного законом п'ятиденного терміну для надання відповідей, повне ігнорування інформаційних запитів, несвоєчасне надання відповідей на електронну пошту, відсутність реквізитів органу влади, що надав відповідь, та підпису відповідальної особи, складність знаходження інформації про адресу, телефон або електронну скриньку для надсилання інформаційного запиту на сайтах РДА та міських рад невеликих міст⁹.

Реалізацію права на доступ до публічної інформації своєю чергою слід розглядати у більш широкому контексті забезпечення свободи слова як

⁷За два роки з часу ухвалення Закону «Про доступ до публічної інформації» держава зробила великий крок у напрямку до прозорості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/26793.html>

⁸Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»: Закон України від 17.05.2012 р. № 4711-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4711-17>

⁹Слизьконіс Д. Влада та громадськість об'єднали зусилля / Дарія Слизьконіс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://access-info.org.ua/news/url/vlada_ta_gromadskist_objednali_zusillja

фундаментальної цінності громадянського суспільства, гарантування безпеки й належних умови роботи журналістів. На думку громадських експертів, для дотримання європейських стандартів у цій сфері та виконання взятих Україною зобов'язань перед Радою Європи доцільно вжити низку заходів, найважливішими з-поміж яких є такі:

- реформування державних телерадіокомпаній у систему суспільного мовлення. Доопрацьований законопроект має охоплювати і Національну телерадіокомпанію України, і обласні державні телерадіокомпанії, а також забезпечувати реальну незалежність суспільного мовника, зокрема стосовно призначення його керівних і наглядових органів, фінансування та користування майном;

- роздержавлення преси має забезпечити рівні конкурентні умови для всіх друкованих видань і заблокувати можливості для прихованої реклами місцевих посадовців у таких друкованих виданнях;

- скасування Закону України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» як такого, що відкриває можливості для зловживань і втрачає актуальність у зв'язку з реформуванням державних ЗМІ. Перехід до висвітлення діяльності владних органів у спосіб формування державного (муніципального) замовлення з чіткою ідентифікацією замовника у відповідних матеріалах;

- забезпечення прозорості медіавласності у сфері телерадіомовлення задля недопущення маніпулювання громадською думкою. Необхідно законодавчо закріпити обов'язок телерадіоорганізацій оприлюднювати перелік фізичних осіб, які прямо чи опосередковано володіють принаймні 10% їхніх корпоративних прав;

- скасування Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» як такого, що запроваджує неконституційні привілеї для окремих категорій журналістів. При цьому норми щодо гарантій трудових прав журналістів мають бути перенесені у відповідний кодекс, а визначення терміна «журналіст» – оновлене з урахуванням права журналістів працювати самостійно, без постійних зобов'язань перед конкретним засобом масової інформації;

- внесення змін до ст. 171 Кримінального кодексу України з метою передбачити покарання за умисне перешкоджання будь-якій діяльності щодо збору або поширення суспільно важливої інформації незалежно від того, проводиться така діяльність журналістом чи ні;

- внесення змін до законів України «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» та «Про телебачення і радіомовлення» задля вдосконалення порядку формування персонального складу регулятора для гарантування його незалежності від органів влади та учасників ринку, конкретизації обов'язку й повноважень регулятора з нагляду за дотриманням балансу та інших журналістських стандартів у матеріалах телерадіоорганізацій, а також усунення неузгодженостей в останньому Законі;

- ухвалення Закону України «Про захист персональних даних» у новій редакції з метою приведення його у відповідність до Закону України «Про доступ до публічної інформації» та міжнародних зобов'язань України щодо захисту персональних даних і конфіденційної інформації загалом, формування адекватних способів захисту персональних даних, які б не були надмірно обтяжливими для тих, хто володіє базами таких даних.

Найближчим часом залишається актуальним завдання доопрацювання та прийняття низки нормативно-правових актів, які мають наблизити правове регулювання громадянського суспільства до кращих європейських практик і забезпечити дотримання конституційних прав і свобод громадян. Ідеться передусім про Закон України «Про свободу мирних зібрань», актуальність якого підтверджена численними конфліктними ситуаціями, що виникали у суспільно-політичному житті країни за останній рік. Так, за даними правозахисних організацій, у середньому по Україні на 100 акцій протесту припадає 19 репресивних заходів з боку влади. За 2012 р. влада через суди спробувала заборонити 358 мирних зібрань, у 90% випадків їй це вдалося. 124 особи були притягнуті до адміністративної відповідальності «за порушення порядку організації та проведення мирних зборів»¹⁰. Негативною тенденцією характеризується й динаміка цього процесу: лише за 2012 р. кількість судових заборон щодо мітингів і демонстрацій зросла на 30%¹¹. Основна причина обмежень і порушень конституційного права на свободу мирних зібрань полягає у тому, що органи влади й судочинства використовують у цій сфері законодавство СРСР 1980-х років, довільно тлумачать норми Конституції України, штучно обмежуючи права, що ними надаються.

Не менш важливим залишається завдання ухвалення Закону України «Про місцевий референдум», інших нормативно-правових актів, передбачених планом першочергових заходів щодо реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

Втім після ухвалення Закону України «Про всеукраїнський референдум» у листопаді 2012 р. маємо серйозні теоретичні та практичні проблеми, пов'язані зі звуженням змісту і обсягу конституційного права громадян України на участь у місцевому референдумі. Статтею 92 Конституції України передбачено, що питання проведення виборів і референдумів регулюється виключно законами України. Після втрати чинності Законом України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» 1991 р. нехай і застарілий, недосконалий, однак існуючий правовий механізм місцевих референдумів втрачено.

Тому важливим є ухвалення у другому читанні Верховною Радою України законопроекту про місцевий референдум.

Крім того, Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства запропонувала профільному комітету Верховної Ради України спільно з комісією Конституційної Асамблеї, з Національним конгресом місцевого самоврядування на основі Рекомендацій (113 (2002) Про відносини між громадськістю, місцевою радою, виконавчою владою в місцевій демократії (Рекомендація Постійних конференцій місцевих і регіональних влад Ради Європи); Європейської хартії місцевого самоврядування та Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади; Кодексу належної практики щодо референдумів, ухваленого Венеціанською Комісією у березні 2007 р.;

¹⁰Громадські організації стверджують: свобода мирних зібрань в Україні під загрозою зникнення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gurt.org.ua/news/recent/16827/bull/>

¹¹Лутковська Валерія. Право на мирні зібрання – це друга Конституція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucipr.kiev.ua/publications/valeriia-lutkovska-pravo-na-mirni-zibrannia-tce-druga-konstitutciia>

Висновку Венеціанської Комісії щодо проекту закону «Про місцеві референдуми», ухваленого у березні 2011 р., скласти план необхідних першочергових заходів щодо створення належної системи місцевої демократії.

На сьогодні експертами інститутів громадянського суспільства розроблені:

- **Біла книга громадянської участі у процесі прийняття рішень на місцевому рівні** (Проект «Громадяни і держава: розвиток партнерства для ефективного врядування в Україні» Лабораторії законодавчих ініціатив);
- **залучення громадян до прийняття рішень на рівні місцевого самоврядування** (матеріали проекту «Підвищення спроможності форм залучення громадян до прийняття управлінських рішень на місцях» Українського незалежного центру політичних досліджень).

Долучення України до міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд», покликаної забезпечити прозорість державного управління та підзвітність органів влади громадськості, завдяки поєднанню зусиль урядовців і громадських активістів перейшло від декларації намірів у стадію конкретних кроків з їх реалізації. Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 5 квітня 2012 р. ухвалив Національний план дій щодо впровадження цієї Ініціативи, врахувавши усі пропозиції громадськості щодо цього питання. У складі Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства діє спеціальна Комісія з координації впровадження міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» в Україні. На всесвітньому форумі в Ріо-де-Жанейро Національний план дій України з її впровадження було визнано одним із ліпших. Здійснення передбачених ним заходів сприятиме оптимізації взаємодії органів влади та громадськості під час підготовки та реалізації державних рішень, забезпеченню доступу до публічної інформації, застосуванню дієвих інструментів протидії корупції, підвищенню ефективності державного управління завдяки широкому застосуванню сучасних електронних технологій.

Однією з визначальних тенденцій сучасної глобальної політики є запровадження механізмів «зеленої демократії». Експерти вважають, що поряд з запровадженням 10-річних рамок політики сталого споживання та виробництва необхідно розробити новий міжнародний договір щодо питань доступу до інформації та участі громадськості у прийнятті рішень стосовно довкілля (глобальна Орхуська конвенція), запровадити інститут «омбудсменів майбутніх поколінь» на глобальному та національному рівнях, які опікуватимуться питаннями сталого розвитку, «зеленою демократією» тощо.

Значний вплив на політичні процеси має і громадський рух проти кліматичних змін, який виріс із альтернативних форумів і набув нового значення у країнах, що істотно потерпають від штучного терраформування.

Провідна тема останніх міжнародних конференцій зі сталого розвитку й доступу до екологічної інформації – запровадження жорстких санкцій до країн, що не дотримуються вимог Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція).

Україна ратифікувала Орхуську конвенцію у 1999 р. Відразу після цього було ухвалено низку документів, які мали впровадити положення Конвенції в національне законодавство, також було внесено відповідні зміни до нормативно-правових актів. Але ці зміни й доповнення виявилися недостатніми.

Тільки з ухваленням Закону України «Про доступ до публічної інформації» та нової редакції Закону України «Про інформацію» поліпшилася ситуація з доступом до екологічної інформації. Водночас ухвалення Закону України «Про регулювання містобудівельної діяльності» скасувало інститут екологічної експертизи проектів екологічно небезпечної діяльності та об'єктів, у процесі здійснення якої передбачалося залучення громадськості.

Пунктом 1(с) Рішення П/5b Наради сторін Орхуської конвенції від 2007 р. констатовано нечіткість вимог законодавства України щодо порядку проведення громадських слухань під час процедури оцінки впливу на навколишнє середовище та у процесі прийняття рішень із питань, що стосуються довкілля, зокрема такі: відсутність чітко визначених часових меж і способів процесу публічних консультацій; відсутність чітких вимог щодо обов'язку врахування думки громадськості та стосовно оприлюднення інформації відповідно до ст. 6 Орхуської конвенції. Така ситуація означає порушення Україною міжнародно-правових зобов'язань, передбачених ч. 1 ст. 3 Конвенції. Варто зазначити, що Україну тричі було визнано такою, що не дотримується Орхуської конвенції: у 2005, 2008 і 2011 рр.

Процедура участі громадськості у прийнятті екологічно значимих рішень є гарантією прав людини. Відповідно до ст. 92 Конституції України права та свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина визначаються виключно законами України. Отже, згадана проблема може бути вирішена виключно у спосіб ухвалення відповідного закону України чи внесення змін і доповнень до чинного законодавства.

Таким чином, з метою подальшої реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та створення належних умов для функціонування ІГС вважаємо за необхідне вжити таких заходів:

- на основі моніторингу виконання Плану першочергових заходів щодо реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та аналізу його результатів розглянути доцільність внесення до нього необхідних змін і доповнень на спеціальному засіданні Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства;
- забезпечити прийняття усіх необхідних нормативно-правових актів задля приведення норм чинного законодавства у відповідність до норм Закону України «Про громадські об'єднання» і моніторинг їх виконання; вжити заходів щодо методологічної та інформаційно-освітньої підтримки нового закону;
- сприяти якнайшвидшому доопрацюванню законопроектів та ухваленню законів «Про свободу мирних зібрань», «Про місцевий референдум», інших нормативно-правових актів, передбачених Планом першочергових заходів щодо реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні;
- ініціювати внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» з метою скасування норм, що перешкоджають розвитку волонтерського руху;
- доопрацювати законопроект «Про Суспільне телебачення та радіомовлення України» з урахуванням зауважень громадських експертів та ініціювати внесення змін до законодавства, що регулює діяльність засобів масової інформації з метою наближення його до відповідних європейських стандартів;

- забезпечити проведення моніторингу виконання Національного плану дій щодо впровадження міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» в Україні.

2. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ТА СУЧАСНІ ПРАКТИКИ ГРОМАДСЬКОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ

На основі узагальнення різних дослідницьких підходів вітчизняних і західних учених до визначення чинників формування суспільної активності, умовно можна виділити такі групи:

- чинники, які можна контролювати (мобілізація, соціальні контракти, членство в різних організаціях та ініціативах і соціалізація);
- демографія як чинник, який не можна змінити (вік, національність, розмір громад);
- чинники, які можна змінити (освіта, дохід).

З-поміж інших чинників, які можуть вплинути на суспільну активність, важливо виділити релігію, власні ресурси, інтерес та увагу громадян до політики, ЗМІ, особисту вмотивованість, віру у відповідальність чиновників, такі людські цінності, як віра й довіра. Експерти зазначають, що люди зі значними ресурсами (освіта, дохід, навички) та соціальними зв'язками більше схильні до суспільної активності. Також громадяни, які відслідковують політичні події і ті, які вірять, що можуть щось змінити, більш схильні долучатися до суспільної активності.

За рекомендаціями авторів дослідження «Громадяни в центрі: новий підхід до громадянської участі» для активізації громадянського суспільства необхідно таке.

Змінити фокус. Замість питання про те, як підвищувати громадську участь, розглядати оптимальні способи, як створювати для людей можливості, аби вони могли визначати й вирішувати проблеми самостійно.

Починати з молодих. Не очікувати до закінчення школи, починати розвивати основні навички, які допомагатимуть молодим людям ефективно вирішувати проблеми. Потрібно проводити бесіди зі школярами та учасниками дитячих організацій.

Залучати всі інститути громади. Залучати до участі релігійні організації, школи, бізнес та органи влади при організації громадських консультацій та розробленні рішень для всіх громадян.

Використовувати технології для створення громадських майданчиків нового типу. Користуватися технологічними перевагами для підтримки та розвитку діалогу, під час якого громадяни перебувають у центрі дорадчих процедур, акцій із найрізноманітніших питань.

Досліджувати і створювати нові механізми. Зважати на те, що традиційних форм – таких як зібрання в мерії – недостатньо, аби різні категорії людей були по-справжньому залучені й ділилися своїм баченням. Шукати місця, де люди вже вступають у взаємодію (асоціації сусідів, школи, за місцем роботи), і розглядати інші підходи, структури та майданчики.

Систематично досліджувати кращі практики (що працює і чому). Значна частина досліджень уже проводилася з тем волонтерства, участі в голосуваннях, громадських послуг, участі в політичному житті, але необхідно оцінити

мотивуючі чинники, що визначають таку поведінку й перепони, які заважають, а також те, які підходи допомагають ефективно вирішувати проблеми громад.

Заохочувати фінансування таких підходів. Багато донорів не поспішають підтримувати довгострокові, локальні зусилля, воліючи підтримувати масштабні ініціативи з більш прогнозованим дивідендом. Щоб залучати більші обсяги фінансування, потрібно демонструвати конкретні результати локальних консультацій і дій.

Допомагати громадам переходити від консультацій до дій. Консультації мають слугувати засобом, щоб, зрештою, громада перейшла до колективної дії, побачила результати й відчула ефект від своїх дій¹².

З огляду на необхідність стимулювати громадян України до громадської/суспільної діяльності ефективними напрямками роботи в даному контексті можуть бути такі: організація програм, спрямованих на розвиток дитячої та молодіжної участі, зокрема створення конкурентних переваг при вступі до вищих навчальних закладів для абітурієнтів із досвідом громадської чи волонтерської діяльності; введення до штату органів місцевого самоврядування посади фахівця з розбудови громад, до функцій якого входить навчання людей можливостям участі та допомога в організації й функціонуванні ІГС; збір та опис найефективніших практик громадянської участі, їх розповсюдження та рекламування в українському суспільстві.

Водночас існує низка об'єктивних чинників, що демотивують громадян брати участь у громадських об'єднаннях, які передусім базуються на психологічно-ціннісних чинниках. З-поміж найбільш помітних виокремимо такі: брак довіри у взаєминах між співгромадянами; дефіцит цінностей, що сприяють громадській участі: толерантність, активна громадянська позиція; розчарування громадян у нинішній демократичній системі й ринковій економіці, елітарність наявних громадських об'єднань та їх відірваність від інтересів та очікувань пересічних громадян. Натомість критичний погляд на загальний стан розвитку суспільства спонукає громадян до пошуку оптимальної моделі поведінки, яка гарантувала б перспективу самореалізації. Причинами залучення до громадської активності зазвичай є високий рівень корупції у країні, зневіра до інститутів влади та правлячої еліти, низький рівень економічного добробуту та інші негативні явища і процеси.

Дослідження розвитку громадянського суспільства в Україні, проведене у листопаді-грудні 2012 р. фондами «Спочатку люди» та «Творчий центр ТЦК», показало, що громадяни переважно називають такі перешкоди для формування суспільної активності:

- у державі відсутня стратегія та плани розбудови ІГС і залучення громадян до громадської діяльності;
- молоді люди не мають можливості отримати навички громадської участі в навчальних закладах, що призводить до відсутності досвіду та невпевненості у собі в більш старшому віці;
- у містах і селах відсутні фахівці, до функцій яких входить навчання людей участі та допомога в організації і функціонуванні ІГС;

¹²Citizens at the Center: A New Approach to Civic Engagement, The Case Foundation, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.casefoundation.org/case-studies/citizens-at-the-center>

- не існує місць для зібрання людей, які бажають взяти участь у будь-якій громадській діяльності, що значно ускладнює пошук місця, де може бути реалізована мотивація до громадської участі;
- відсутня інформація про місця потенційної участі у громадських заходах¹³.

Необхідно зазначити, що нинішній стан громадської думки вказує на дефіцит у громадян України інформації стосовно кроків влади в напрямі формування сприятливого політико-правового поля для функціонування ІГС. Водночас слушним слід вважати поширене в експертному середовищі твердження про те, що проблеми реалізації громадської участі знаходяться у спектрі від небажання влади забезпечувати участь громадськості у творенні державної політики та перебувати під її контролем (через побоювання виявити свою некомпетентність і нести за це відповідальність перед громадськістю та інші причини) до небажання громадськості активно залучатися до суспільно-політичного життя.

Щодо характеристики сучасних практик громадської самоорганізації, то слід зазначити, що громадянське суспільство в Україні представлене і формалізованими його формами: громадські організації та рухи, профспілки, благодійні організації, об'єднання на місцевому рівні (органи самоорганізації населення та об'єднання співвласників багатоквартирних будинків), і неформалізованими: новітні соціальні рухи, що не мають організаційної структури (спонтанні виступи громадян) чи, за її наявності, не хочуть координувати свої дії з державою (антисистемні рухи). Європейська Комісія до ІГС відносить учасників ринку праці, тобто соціальних партнерів, організації, що представляють соціальних та економічних гравців у широкому сенсі (наприклад організації споживачів), громадські організації та організації на рівні громади, через які громадяни можуть брати участь в організації життя громади¹⁴.

Міжнародні рейтингові агенції, оцінюючи сучасні українські практики громадської самоорганізації, загалом вказують на позитивну динаміку розвитку третього сектору в Україні, але водночас на її повільні темпи. Так, міжнародна неурядова організація *Freedom House* у дослідженні *Nations in Transit* зазначає, що у 2012 р. більшість основних показників демократичного розвитку України порівняно з 2011 р. погіршилися (табл. 1). Зокрема, середній інтегральний показник «демократичного розвитку» у 2012 р. експерти визначили у 4,82 бала, що на 0,21 бала гірший від результату 2011 р. Іншими напрямками демократичного розвитку, що зазнали втрат у рейтингу, стали: «Виборчий процес», «Незалежні медіа», «Національне демократичне управління», «Незалежність судової системи», «Корупція». Натомість показники напрямів «Місьцеве демократичне управління» та «Громадянське суспільство» втримали свої позиції, хоча й не поліпшили їх. Лідуючі позиції порівняно з іншими показниками демократичного розвитку України кожного року традиційно посідає напрям «Громадянське суспільство».

¹³Оцінка громадянської участі та організації громадянського суспільства в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://peoplefirst.org.ua/uk/articles/assessment-of-civic-engagement>

¹⁴*Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, «Civil Society Dialogue between the EU and Candidate Countries», COM(2005) 290 final, Brussels, 2005. – 29 June. – P. 4.*

Таблиця 1

**Показники рейтингу демократичного розвитку України у 2008–2012 рр.
(за даними *Freedom House. Nations in Transit – Ukraine, 2012*)¹⁵**

Напря́м	2008	2009	2010	2011	2012
Виборчий процес	3,00	3,50	3,50	3,50	3,75
Громадянське суспільство	2,75	2,75	2,75	2,75	2,75
Незалежні медіа	3,50	3,50	3,50	3,75	4,00
Національне демократичне управління	4,75	5,00	5,00	5,50	5,75
Міське демократичне управління	5,25	5,25	5,25	5,50	5,50
Незалежність судової системи	4,75	5,00	5,00	5,50	6,00
Корупція	5,75	5,75	5,75	5,75	6,00
Розвиток демократії	4,25	4,39	4,39	4,61	4,82

Незважаючи на зростання самоорганізаційних тенденцій та вдосконалення політико-правового поля функціонування громадянського суспільства у 2012 р., укладачі рейтингу з 2006 р. зазначають, що рівень його розвитку залишається незмінним. Логічну послідовність у цьому контексті простежити складно, адже в липні 2012 р. експерти *Freedom House* у звіті «Б'ючі на сполох – раунд 2: на захист демократії в Україні» констатували: «у той час, як ситуація у більшості сфер, які ми оцінювали минулого року, погіршилася, громадянське суспільство виглядає більш активним і менш пригніченим, ніж рік тому»¹⁶.

У червні 2012 р. інша відома організація – Агентство США з міжнародного розвитку (*USAID*) в межах дослідження «Індексу сталості неурядових організацій» (*CSOSI*) опублікувала більш деталізований звіт щодо стану розвитку громадянського суспільства в Україні за 2011 р. Протягом 15-ти років Індекс визначає загальні сприятливі умови для розвитку громадянського суспільства, приділяючи особливу увагу правовому середовищу, організаційній спроможності, фінансовій життєздатності, кампанії громадянського представництва (адвокасі), наданню послуг, інфраструктурі та ставленню з боку громадськості. Кожен показник вимірюється за семибальною шкалою, де 1 показує дуже розвинений рівень та 7 означає низький рівень розвитку. Бали від 1 до 2 характеризують сталість розвитку громадянського суспільства, від 3 до 5 – розбудову сталості, бали 6 і 7 – зародження сталості.

Отже, українське громадянське суспільство третій рік поспіль оцінено експертами у 3,5 бала¹⁷. На думку експертів, Україна знаходиться у «верхній половині розбудови сталості» розвитку, оскільки у 2011 р. цьому сприяли деякі поліпшення законодавства, що регулює діяльність НУО, а також ухвалення нового Податкового кодексу України, який «створює кращі умови для

¹⁵ *Nations in Transit – Ukraine (2012)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2012/ukraine>

¹⁶ *Б'ючі на сполох – раунд 2: на захист демократії в Україні. Продовження звіту Freedom House.* – 2012. – Липень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files>

¹⁷ *Індекс сталості НУО в Україні в 2011 р.* 15 видання. – Червень 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://transition.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/reports/2011/Ukraine6-20_FORMATTED.pdf

благодійності», та Закону України «Про доступ до публічної інформації»¹⁸ від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. Утім, попри зазначені позитивні зміни, динаміку до зростання індексів розвитку громадянського суспільства в рейтингу, яке запропонувало *USAID*, як і в рейтингу від *Freedom House*, не виявлено.

Аналізуючи показники Індексу сталості неурядових організацій в Україні за останні роки (табл. 2), вважаємо за необхідне зазначити, що поліпшення секторальних показників, з яких складається головний зведений індекс, майже не впливають на нього з огляду на низький рівень зростання¹⁹. Так, сумарна оцінка складників розвитку громадянського суспільства у 2007 р. дорівнювала 25,1 бала, у 2008 р. – 25,0 бала, у 2009 р. – 24,8 бала, у 2010 – 24,5 бала, у 2011 – 24,2 бала. Загальний показник розвитку громадянського суспільства змінився лише на один бал: з 36 до 35. При цьому за останні п'ять років тільки в одному секторі, за яким досліджується стан розвитку громадянського суспільства в Україні, виявлено незначний регрес показника «фінансова життєздатність». Інші показники свідчать про стабільність і прогрес.

Таблиця 2

Показники Індексу сталості неурядових організацій в Україні у 2007–2011 рр. (за даними *USAID CSOSI*)

Показник	2007	2008	2009	2010	2011
Сталий розвиток НУО	3,6	3,6	3,5	3,5	3,5
Правове середовище	3,6	3,6	3,6	3,6	3,5
Організаційна спроможність	3,7	3,7	3,6	3,5	3,5
Фінансова життєздатність	4,2	4,1	4,2	4,2	4,3
Кампанія громадянського представництва (адвокація)	2,9	2,9	2,8	2,7	2,6
Надання послуг	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3
Інфраструктура	3,5	3,5	3,5	3,5	3,4
Ставлення з боку громадськості	3,9	3,9	3,8	3,7	3,6

За загальними оцінками, розвиток громадянського суспільства України значно випереджає відповідні показники країн СНД і Кавказу, а за середніми показниками навіть випереджає країни Південної Європи, хоча значно відстає від країн Вишеградської групи – Польщі, Чехії, Угорщини і Словаччини. Показник адвокації НУО в Україні, тобто дієвості у захисті прав і реалізації інтересів соціальних груп, які представляє та чи інша НУО, випереджає не тільки середній відповідний показник для країн Південної Європи, а й відповідний показник кожної окремої із цих країн (крім Болгарії). Законодавче середовище для розвитку громадянського суспільства – єдиний показник, за яким Україна не є лідером з-поміж країн СНД. А фінансова життєздатність НУО та їх сприйняття громадськістю є найслабшими по-

¹⁸Індекс сталості розвитку неурядових організацій в Україні високий три роки поспіль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sumynews.com/ngo/teksty/item/4254-indeks-stalosti-rozvytku-neuryadovykh-organizacij-v-ukrayini-vysokyj-try-roky-pospil.html>

¹⁹The 2011 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://transition.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/

казниками України. За показником надання послуг НУО Україна випереджає середній рівень країн Південної Європи. Оцінка стану інфраструктури громадянського суспільства України та оцінка сприйняття громадянського суспільства громадськістю дорівнює відповідним середнім оцінкам країн Південної Європи. Так, за кількістю НУО на 10 тис. населення Україна значно відстає від країн ЄС. Наприклад, в Угорщині на 10 тис. населення налічується 46 громадських організацій, у Хорватії – 55, Естонії – 201, Україні – 17.

Водночас протягом усього існування незалежної України фіксується статистичне зростання кількості зареєстрованих громадських об'єднань, що є характерною особливістю розвитку громадянського суспільства в Україні. Так, за даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, оприлюдненими Державною службою статистики України, на початку 2013 р. було зареєстровано (разом із міжнародними, всеукраїнськими, місцевими організаціями, їх осередками, філіями та відокремленими структурними підрозділами) 74500 громадських організацій (на початку 2012 р. – 71767), 28852 профспілок та їх об'єднань (27834), 14055 благодійних організацій (13475), 15018 об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (13872) та 1426 органів самоорганізації населення (1306). Динаміка зростання кількості об'єднань громадян в Україні у 2008–2012 рр. (за даними ЄДРПОУ Державної служби статистики України) представлена на рис. 1–5²⁰. За експертними даними, 82% організацій-респондентів є членськими: 27% із них налічує від 11 до 30 членів, понад 100 членів має 25% неурядових організацій²¹.

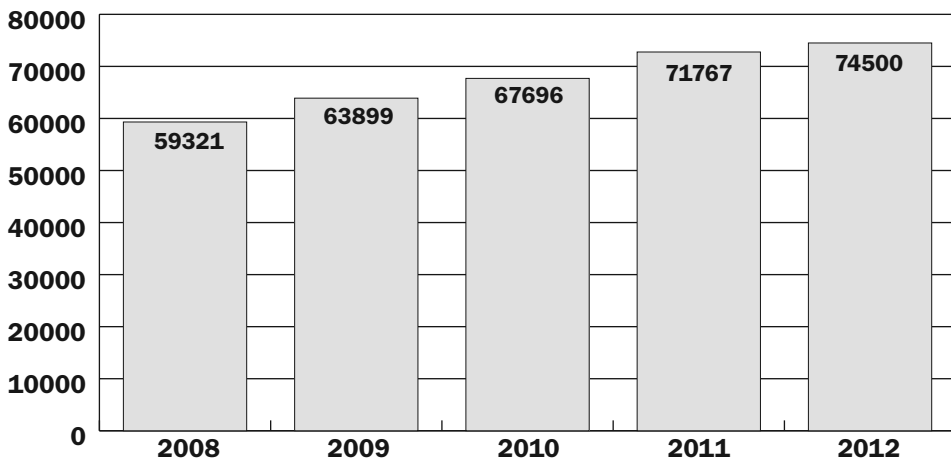

Рис. 1. Громадські організації та їх осередки

²⁰Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) на 1 січня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/edrpo/ukr/EDRPU_2013/ks_opfg/ks_opfg_0113.htm

²¹Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України 2002–2011 роки : звіт за даними дослідження/ авт. - упорядн. : Любов Паливода, Софія Голота – К. : БФ «Творчий центр ТЦК», 2012. – 116 с.

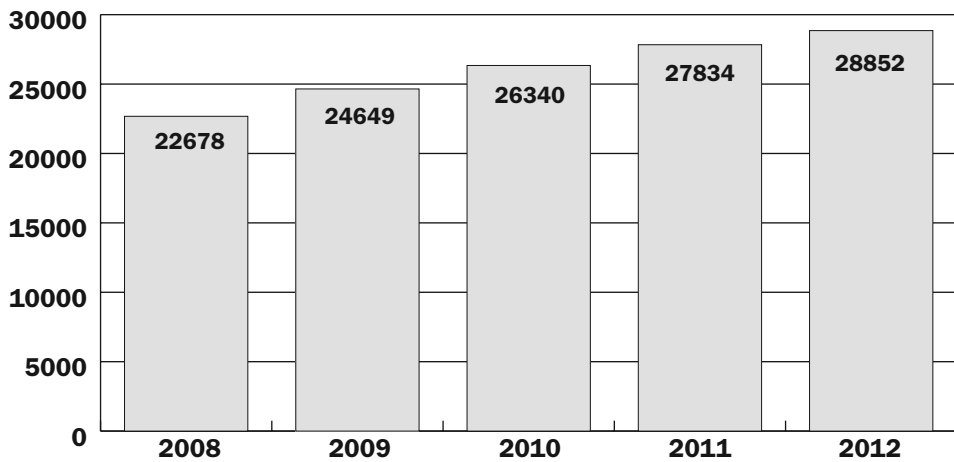

Рис. 2. Профспілки, об'єднання профспілок

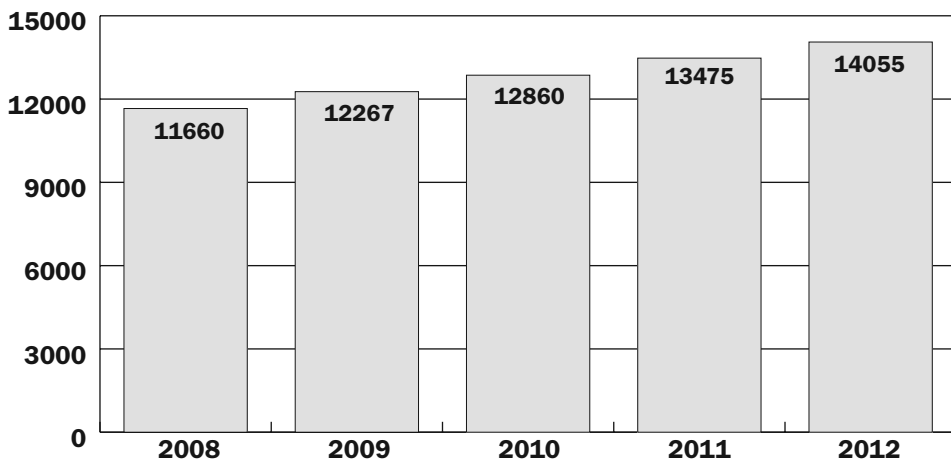

Рис. 3. Благодійні організації

Попри кількісне зростання суб'єктів громадянського суспільства, показник кооперативних практик громадської самоорганізації є невисоким, системно діють лише 8–9% від загальної кількості наявних неурядових структур. Участь у діяльності громадських організацій досі залишається однією з найменш значущих для громадян України цінностей, що загалом можна пояснити низьким рівнем їхньої довіри до них. За даними соціологічного опитування Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), проведеного у 2012 р., громадським організаціям довіряє 27,1% респондентів, не довіряє 29,4%. Відповідно більше, ніж громадським організаціям респонденти довіряють церкві, ЗМІ та Збройним Силам, найменше – таким суспільно-політичним інститутам, як політична опозиція, Президент, міліція, Уряд, Парламент України²².

²²Довіра українців до соціальних інституцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.kiis.com.ua/ua/news/view-152.html>

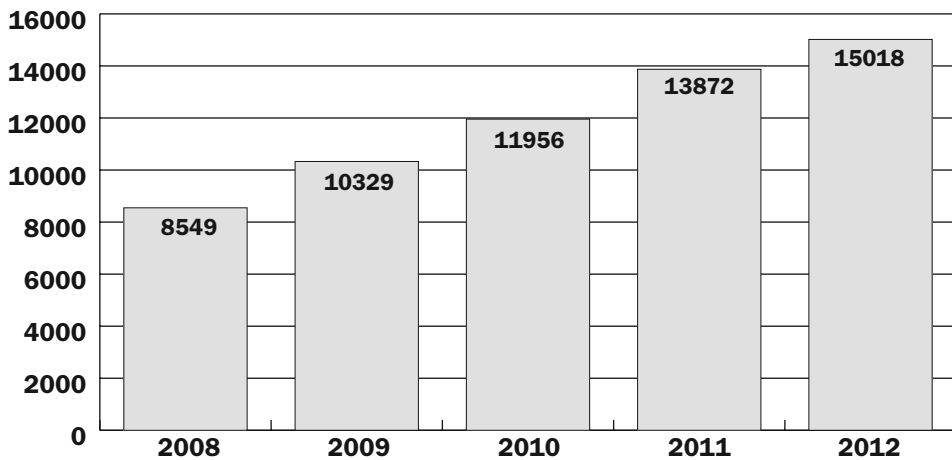

Рис. 4. Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків

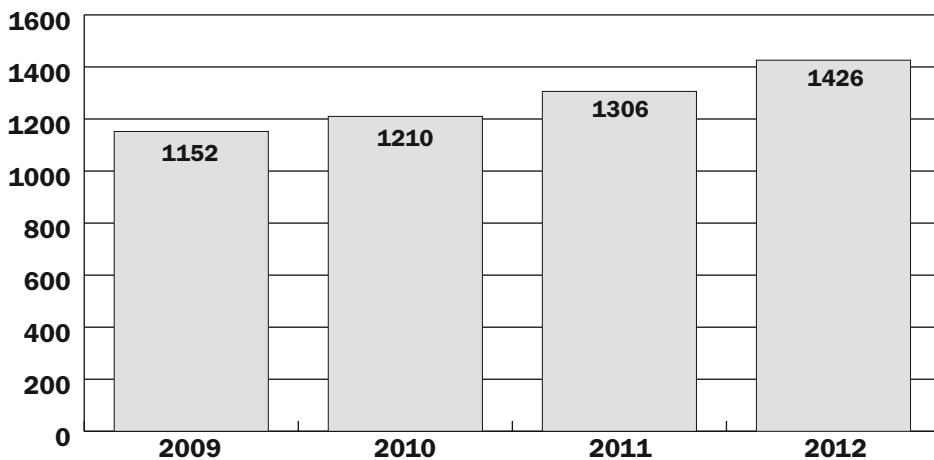

Рис. 5. Органи самоорганізації населення

На думку експертів, причинами недовіри до громадських об'єднань є участь деяких ІГС у корупційних схемах, робота найбільш успішних громадських організацій винятково на гранти зарубіжних донорів (певна частина населення вважає, що «...закордонні організації збирають інформацію про нас, щоб потім її використати...»), участь громадян у публічних акціях, які оплачуються зацікавленими силами, недостатня поінформованість населення про діяльність успішних акторів громадянського суспільства («ЗМІ не приділяють цій темі належної уваги»).

Основними комплексними причинами, що утруднюють розвиток громадянського суспільства та його інститутів в Україні, є такі:

- інституційні (слабка інституційна спроможність інститутів громадянського суспільства);

- законодавчі (недосконале законодавство, що регламентує діяльність громадських організацій; перешкоди до реєстрації та діяльності), принаймні до ухвалення нового Закону України «Про громадські об'єднання»;
- ресурсні (відсутність ресурсного забезпечення для здійснення заходів державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, відсутність відкритих конкурсів, делегування повноважень із боку інститутів влади);
- причини, обумовлені взаємовідносинами між НУО та органами влади, власне між НУО (відсутність ефективних механізмів для реалізації демократії участі).

Результати моніторингу громадської думки в Україні, проведеного Міжнародною фундацією виборчих систем (*IFES*) у 2012 р., свідчать про недостатню обізнаність громадян щодо діяльності НУО та низький рівень громадянської культури загалом. Так, тільки 13% опитаних знають про діяльність конкретних НУО, 50% нічого не можуть сказати про їхню діяльність, 30% заявили, що їм нічого не відомо про НУО. Але, попри недостатню обізнаність українських громадян щодо діяльності НУО, 52% опитаних переконані, що такі організації потрібні для країни, 25% вважають їхню діяльність важливою, тоді як 9% дотримуються думки щодо непотрібності НУО. Ті респонденти, які знайомі з діяльністю громадських організацій, підтримують такі напрями їхньої діяльності: охорона здоров'я (88%), надання гуманітарної та благодійної допомоги (87%), освіта (85%), захист прав жінок (83%), надання юридичної допомоги (82%) і просування демократії та належного врядування (70%). Утім результати дослідження свідчать про те, що підтримка діяльності НУО в цих секторах не змінилася порівняно з результатами опитування, проведеного *IFES* у 2011 р. Загалом населення, знайоме з діяльністю НУО, має позитивне відношення до них. 2/3 українських громадян (66%) погоджуються із твердженням, що НУО опікуються тими питаннями, які влада не може або неспроможна вирішувати. 61% вважають, що НУО роблять важливий внесок у розвиток України (у 2011 р. частка таких респондентів складала 55%). 52% зазначили, що НУО представляють усе українське суспільство²³.

Найпопулярнішими секторами діяльності українських НУО протягом останніх десяти років залишаються діти й молодь, права людини, громадянська освіта та вирішення соціальних питань. Також незмінними залишаються основні види діяльності: захист інтересів та їх лобіювання, тренінги й консультивання, поширення інформації.

Важливими напрямками діяльності інститутів громадянського суспільства є благодійна робота й волонтерство. За даними дослідження Асоціації благодійників України стану розвитку благодійництва в Україні, яке проводилося в листопаді 2011 р. – лютому 2012 р., основними проблемами, що гальмують розвиток благодійництва, є відсутність податкових пільг для бізнесу при здійсненні ним благодійної діяльності (68,7%), брак довіри з боку суспільства до діяльності благодійних організацій (62,8%), оподаткування отриманої благодійної допомоги (52,3%)²⁴.

У світовому рейтингу благодійництва, який формує Міжнародна благодійна організація *Charities Aid Foundation (CAF)*, Україна у 2012 р. посіла

²³Key Findings: Public Opinion in Ukraine / International Foundation for Electoral Systems. – Washington, 2012. – P. 9.

²⁴Стан розвитку благодійності в Україні – 2011 : річний звіт. – К., 2012. – С. 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vboabu.org.ua/img/forall/Report.pdf>

111 місце, (у 2011 р. – 105, у 2010 р. – 150) з такими показниками: благодійні пожертвування – 7% (у 2011 р. – 11%), волонтерська робота – 20% (2011 р. – 30%), допомога нужденним – 36 % (2011 р. – 37%)²⁵. У зазначеному рейтингу Україна випередила таких сусідів: Румунія (119 місце), Російська Федерація (127 місце) та Болгарія (137 місце).

Завдяки проведенню в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу нових рис набув волонтерський рух, який став хоч і не масовим явищем, проте помітним у суспільстві. Євро-2012 виявився найбільшим волонтерським проектом в історії України, у якому взяли участь понад 12 тис. волонтерів, 2879 із яких – волонтери УЄФА. Відповідно до звіту ООН про стан волонтерства у світі у 2011 р. загальний показник залучення громадян до волонтерської діяльності громадськими об'єднаннями в Україні є досить низьким і дорівнює 10%, тоді як середній відповідний показник у європейських країнах складає 40%²⁶. У більшості НУО волонтерами є студенти (73%). У третини громадських організацій волонтерами є отримувачі послуг (34%), безробітні (16%), люди похилого віку (11%), домогосподарки (8%).

Необхідно зазначити, що більшість громадян України не бере участі в роботі політичних партій і громадських об'єднаннях, а тому майже єдиними засобами впливу на політичний процес із боку мас залишаються вибори. Громадянське суспільство абсорбує суспільний емоційний стан і завдяки своїм інституційним механізмам – громадським організаціям і рухам – створює альтернативні державним системи захисту для громади.

Серед громадських організацій і рухів України у 2012 р. найбільшу активність виявили організації ліквідаторів наслідків аварії на ЧАЕС, підприємців, ветеранів війни в Афганістані, національних меншин, захисників тварин та умов проживання громадян, профспілки, організовані групи української інтелігенції, футбольні фанати та ЛГБТ-рух (табл. 3). Більшість громадських акцій, організованих цими громадськими об'єднаннями, мала правозахисний характер.

Таблиця 3

**Вияви громадської активності у 2012 р.
(за даними моніторингу стрічок інформаційних новин «Інтерфакс–
Україна» та УНІАН, проведеного з 1 січня по 1 грудня 2012 р.)²⁷**

Критерії виявів громадянської активності	Показники виявів громадянської активності	Суспільні групи
За рівнем організації	стихийний	захисники умов проживання, підприємці, інтелігенція, футбольні фанати
	організований	чорнобильці, афганці, профспілки, підприємці, захисники умов проживання, інтелігенція, ЛГБТ-рух, національні меншини, захисники тварин, футбольні фанати

²⁵World giving index 2012. A global view of giving trends [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cafonline.org/PDF/WorldGivingIndex2012WEB.pdf>

²⁶Цікаві факти про волонтерство в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gurt.org.ua/news/recent/16290/>

²⁷Горелов Д. М. Стан і тенденції розвитку соціально-корпоративних організацій і рухів в Україні : аналіт. зап. / Д. М. Горелов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1041/>

Критерії виявів громадянської активності	Показники виявів громадянської активності	Суспільні групи
За тривалістю існування	короткочасний	афганці, національні меншини
	довготривалий	чорнобильці, підприємці, захисники умов проживання, інтелігенція, ЛГБТ-рух, захисники тварин, футбольні фанати
За характером діяльності	соціальний	чорнобильці, профспілки, афганці, захисники умов проживання, національні меншини, захисники тварин
	політичний	профспілки, інтелігенція, національні меншини
	економічний	чорнобильці, афганці, профспілки, підприємці
	екологічний	захисники умов проживання, захисники тварин
	етнічний	національні меншини
	правозахисний	чорнобильці, афганці, профспілки, підприємці, захисники умов проживання, інтелігенція, ЛГБТ-рух, національні меншини, захисники тварин, футбольні фанати
За масштабом поширення	місцевий	чорнобильці, афганці, профспілки, підприємці, захисники умов проживання, інтелігенція, ЛГБТ-рух, захисники тварин, національні меншини, футбольні фанати
	всеукраїнський	чорнобильці, афганці, профспілки, підприємці, захисники умов проживання, інтелігенція, ЛГБТ-рух, захисники тварин, національні меншини, футбольні фанати
	міжнародний	захисники тварин

Тренд, притаманний останнім рокам щодо соціально-економічної мотивації виникнення громадської активності, залишився актуальним і у 2012 р. і став відповіддю на повільні зміни в економічній і соціальній сферах існування українського соціуму та звуження соціальних гарантій населення. Основними суспільними групами, що виступили у 2012 р. на захист своїх соціально-економічних прав та інтересів, стали: громадські об'єднання та асоціації ветеранів, ліквідаторів аварії на ЧАЕС, підприємців і професійні галузеві організації.

Характерною особливістю діяльності згаданих соціальних груп є слабкий потенціал до втілення в життя стратегій і надання переваги застосуванню захисної тактики. Майже усі їхні виступи були реакцією на скасування пільг і скорочення виплат після прийняття обмежуючого законодавства. На відміну від попередніх років, громадські акції не мали масового характеру й не були такими резонансними.

Утім не можна оминати увагою той факт, що в березні 2012 р. кількість акцій спротиву пододала попередньо зафіксований рекорд 2009 р. і становила 317 протестних заходів. Загалом число протестів у 2012 р. перетнуло позначку 1500. Темп протестному рухові зазвичай задавала столиця: в Києві та області відбулося 417 акцій спротиву. Активно демонстрували непокору й у Харківській області – 191 протест, Крим і Севастополь – 160, Донецьк – 155 та Львівська область – 146. Загалом у 2012 р. більшість громадських акцій мали мирний характер (78% від загальної кількості). Однак 17% протестів включали конфронтаційну тактику, а 6% мали насильницький характер: було завдано шкоди людям чи майну²⁸.

²⁸Черевко А. За межею правового поля / Анна Черевко // День. – № 25. – 12 лютого. – С. 4.

Соціологи констатують, що громадян України у 2012 р. найбільше непокоїли соціально-економічні й особистісні питання. За даними КМІС, найбільше опитаних турбують проблеми зростання цін на продукти (58%), комунальні послуги (54%), втрата роботи (34%), несвоєчасна виплата зарплат і пенсій (32%), втрата здоров'я (30%), поглиблення економічної кризи (27%), зростання корупції (27%), розгул злочинності (20%), побоювання за долю рідних і близьких (19%). При цьому зовнішньополітичні аспекти розвитку країни їх майже не турбують. Лише 1% громадян України переймається проблемами співробітництва України з НАТО, 3% – поглибленням співробітництва з ЄС²⁹.

За результатами опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» та КМІС, 18% населення України вважають цілком вірогідними в разі погіршення життя масові акції протесту у своєму місті чи селі. Водночас виявили готовність особисто взяти участь у подібних протестах 22% опитаних громадян України: в західному регіоні – 33%, центральному – 22%, південному – 15%, східному – 16%. Основними причинами участі громадян в акціях протесту є матеріально-економічні чинники: різке зниження рівня життя (24% опитаних), невивплата зарплат, пенсій, стипендій (22%), зростання безробіття (13%)³⁰. Водночас, на думку громадських експертів, акцій, спрямованих проти бюрократії, чиновницького та міліцейського свавілля, корумпованості судів і суддів, за останні три роки в Україні нараховується більше, ніж за 10 попередніх. При цьому вони вказують на те, що під час протестів викристалізуються нові громадські рухи, виокремлюються протестні об'єднання громадян за соціальними, віковими, професійними категоріями³¹.

Конструктивність розв'язання конфліктів у соціально-трудових відносинах та, відповідно, досягнення соціальної злагоди в суспільстві потребує підвищення політичного статусу профспілок та зростання їхньої ролі у представництві та захисті соціально-економічних інтересів громадян. Важливою умовою ефективності профспілкового руху є забезпечення паритетності прав організацій роботодавців і профспілок як сторін соціального діалогу. Позитивним підсумком дворічного запровадження норм Закону України «Про соціальний діалог» від 23 грудня 2010 р. № 2862-VI можна відзначити широке застосування усіх форм соціального діалогу на національному й територіальному рівнях для вирішення важливих соціально-економічних питань. Вагомим здобутком діяльності Національної тристоронньої соціально-економічної ради у 2012 р. стало прийняття Національної стратегії тристороннього співробітництва з протидії ВІЛ/СНІДу у сфері праці на 2012–2017 роки.

Подальший розвиток соціального партнерства багато в чому залежить від перегляду передбачених зазначеним Законом критеріїв репрезентативності сторін соціального діалогу, які фактично залишають об'єднання підприємців середнього й малого бізнесу, новостворені профспілкові організації та орга-

²⁹Украинцев больше всего тревожит рост цен на продукты и коммунальные услуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://interfax.com.ua/news/general/97838.html>

³⁰Снижение уровня жизни может повлечь массовые протесты (опрос) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/news/529754-snijenie-urovnya-jizni-mojet-povlech-massovyie-protestyi-opros.html>

³¹Багрянний С. Кто розхитае «човен революції»? / Сергій Багрянний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2013/01/24/698212/>

нізації роботодавців без реальних важелів впливу на вироблення і реалізацію соціальної та економічної політики держави. Сприятиме забезпеченню сталого розвитку територіальних громад утворення тристоронніх рад на рівні міст і районів. Разом з тим слід зробити акцент на тому, що в умовах формування глобального громадянського суспільства важливою тенденцією розвитку світового профспілкового руху є об'єднання профспілок і вихід поза межі вузьких соціально-економічних функцій.

Щодо активності у 2012 р. організацій, які обстоюють права представників малого та середнього бізнесу, то вона не мала скоординованого характеру. Підприємці вирішували наявні проблеми не об'єднуючись, тобто самотужки. Акції за їх участю мали локальний характер.

Аналіз процесів інкорпорації соціальних рухів у політичне поле свідчить про суттєве залучення соціальних груп до боротьби різних політичних сил. У 2012 р. спостерігалось об'єднання політиків, передусім опозиційних, із громадськістю, що привело до виникнення суспільних рухів політичного спрямування. Після ухвалення проекту закону України «Про засади державної мовної політики» від 26 серпня 2011 р. № 9073 спостерігалися бурхлива реакція громадськості та виступи на захист результатів волевиявлення під час виборів до Верховної Ради України. Слід зауважити, що гуманітарні протести не були підтримані широкими верствами українського суспільства й проводилися здебільшого зусиллями інтелігенції та представниками окремих політичних сил. Водночас парламентські вибори 2012 р. продемонстрували згуртованість українського суспільства, високий рівень активності громадян у забезпеченні їх демократичного та прозорого характеру, відстоюванні політичних прав і свобод виборців. Зокрема, перебіг виборів контролювали 68 громадських організацій як офіційних спостерігачів. Показовим прикладом також може слугувати рух «Чесно» (започаткований громадським об'єднанням «Новий Громадянин»), який об'єднав понад 150 НУО і здійснив моніторинг чесності та професійності народних депутатів України і кандидатів на виборах.

Іншими резонансними темами, що викликали протестні дії соціально-політичного характеру, стали акції громадських організацій проти проекту закону України «Про порядок організації і проведення мирних заходів» від 6 травня 2008 р. № 2450 та акції журналістів, спрямовані проти проекту закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо посилення відповідальності за посягання на честь, гідність та ділову репутацію людини» від 19 липня 2012 р. № 11013. Необхідно зазначити, що протидія законодавчим ініціативам, що звужували права громадян, виявилася успішною, – зазначені законопроекти було відправлено на доопрацювання.

Важливою сферою діяльності громадськості залишається захист законних прав і свобод громадян, порушених незаконними діями владних структур. Завдяки застосуванню засобів інформаційного впливу й вуличним протестам громадські об'єднання спонукають правоохоронні органи та органи судочинства до винесення законних рішень у резонансних справах щодо незаконних ув'язнень людини або безпідставних звільнень з-під варти осіб, які обвинувачуються у скоєнні тяжких злочинів. Так, завдяки активній позиції громадськості широкого розголосу в суспільстві набули факти спроби вбивства та знущань над О. Макар, що призвело до пікетування органів державної влади в різних містах України з вимогами покарати злочинців. Дедалі чіткіше виокремлюється новий тренд – акції солідарності з тими грома-

дянами, яких, на думку громадськості, засудили незаконно, або зі значними порушеннями. Найпоказовішими в цьому сенсі є акції, організовані переважно спільнотами футбольних уболівальників, що відбулися в більшості українських обласних центрів. На думку експертів, протести проти суддів і правоохоронців мають потенціал до зростання³². Крім того, результати соціологічних досліджень свідчать про високий рівень недовіри громадян України судам, міліції та прокуратурі (понад 60% опитаних громадян)³³. Отже, перспектива зростання протестної активності проти правового свавілля є цілком прогнозованою.

Достатньо поширеним явищем в українському суспільстві стала практика захисту громадою якості умов проживання. Люди об'єднуються, щоб не допустити вирубок зелених насаджень, перекриття доступу до водойм, забудов об'єктів спільного користування та історичних частин міст, закриття навчальних установ і закладів охорони здоров'я. З-поміж найбільш резонансних подій 2012 р. виокремимо протестні акції, спрямовані проти приватизації Гостинного двору, забудови Пейзажної алеї та Андріївського узвозу в Києві, реалізації планів забудови історичної частини Одеси. Експерти стверджують, що саме боротьба проти локальної конкретної проблеми найчастіше досягає успіху. Особливо тоді, коли її учасники використовують конфронтаційну тактику, вдаючись до страйку чи перекриття дороги, якщо протестна акція має тривалий характер. Загалом, за даними Центру дослідження суспільства, у 2012 р. на кожен сотню протестів припадало п'ять поступок з боку органів публічної влади та їхніх посадових осіб, установ і підприємств, до яких зверталися протестувальники³⁴.

Отже, аналіз рівня суспільної активності та практик громадської самоорганізації у 2012 р. засвідчує поступове зростання можливостей громадянського суспільства щодо ефективного самовідтворення та реальну спроможність третього сектору впливати на розвиток ситуації в Україні.

Подальші перспективи інституалізації громадської самоорганізації залежатимуть від низки чинників, з-поміж яких виокремимо такі:

- прийняття необхідних нормативно-правових актів для виконання заходів Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та посилення громадського контролю за їх реалізацією;
- створення концепції ефективної взаємодії між виконавчою вертикаллю влади та громадською самоорганізацією на горизонтальному рівні (іншими словами, вертикаль влади має бути доповнена її горизонталлю);
- розроблення державної програми громадянської освіти й формування у громадян України вмінь і навичок застосування конвенційних форм захисту своїх законних прав і свобод;
- державна підтримка проектів НУО щодо поширення успішних практик громадської самоорганізації та запровадження громадських ініціатив, спрямованих на вирішення нагальних регіональних і місцевих проблем; передання або часткове делегування громадським об'єднанням окремих функцій державних органів, передусім у соціальній сфері, сферах культури та спорту.

³²Нове обличчя // Український тиждень. – 2013. – № 4. – 31 січня. – С. 7.

³³Довіра українців до соціальних інституцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.kiis.com.ua/ua/news/view-152.html>

³⁴Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу 2011 р. / за ред. В. Іщенка. – К. : Центр дослідження суспільства, 2012. – 72 с.

3. ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ, ПОТЕНЦІАЛ РЕАЛІЗАЦІЇ

Прийняття Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні (*далі* – Стратегія) у 2012 р. має провідне значення на сучасному етапі, оскільки створює умови та підстави для актуалізації цього питання на рівні найвищих органів державної влади. Стратегія стала «спадкоємницею» Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства. Основні положення цієї Концепції щодо визначення завдань органів виконавчої влади у Стратегії набули уточнення, зокрема щодо способів їх реалізації.

Утім за 2012 р. державна політика, спрямована на налагодження комунікації та поглиблення взаємодії органів державної влади та інституцій громадянського суспільства, відзначалася і очевидними здобутками, і недоліками. Зокрема, їй бракувало цілісності: реалізація завдань ускладнювалася різноспрямованими тенденціями. З-поміж основних недоліків Стратегії відзначимо те, що нею не передбачено щорічних планів і звітів усіх органів виконавчої влади щодо її реалізації, хоча такий механізм був закладений Концепцією сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства. Наприклад, встановлювалися такі обов'язки органів виконавчої влади усіх рівнів: складати та оприлюднювати щорічні плани з реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства; аналізувати свою діяльність із виконання відповідної політики; складати звіти за результатами такої діяльності; проводити щорічне громадське обговорення результатів такої діяльності та враховувати підсумки обговорення при складанні планів із реалізації політики на наступний рік.

Отже, зазначені норми створювали ефективний механізм реалізації цієї політики, забезпечували належне планування та моніторинг відповідної діяльності органів виконавчої влади, а також залучення громадськості до її формування та реалізації. Крім того, закріплення зазначених обов'язків органів виконавчої влади сприяло включенню питань взаємодії із громадськістю та сприяння розвитку громадянського суспільства до порядку денного діяльності виконавчої влади усіх рівнів у межах їх компетенції. Стратегія не визначає механізм реалізації відповідної політики органами виконавчої влади.

Одна із суттєвих проблем підвищення результативності державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства – належне організаційне, кадрове та методичне забезпечення структурних підрозділів органів виконавчої влади, відповідальних за реалізацію цієї політики та взаємодію із громадськістю. З одного боку, на виконання Плану першочергових заходів щодо реалізації Стратегії було проаналізовано діяльність цих структурних підрозділів органів виконавчої влади, сформовано пропозиції щодо посилення їхніх організаційних можливостей, реалізації отриманих рекомендацій, зокрема з цією метою видано низку доручень Кабінету Міністрів України центральним органам виконавчої влади та місцевим державним адміністраціям. З другого – розгортається процес часткового нівелювання функцій щодо взаємодії органів виконавчої влади з громадськістю у контек-

сті сприяння розвитку громадянського суспільства. У місцевих державних адміністраціях існує ризик втрати виконавців державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства та пов'язаних із цим функцій. Так, у другій половині 2012 р. управління з питань внутрішньої політики обласних державних адміністрацій, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій як самостійні структурні підрозділи, відповідальні за зв'язки із громадськістю, реорганізуються у спосіб їх об'єднання із підрозділами преси та інформації. Правовою підставою для цього став Рекомендаційний перелік структурних підрозділів обласної, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2012 р. № 606, який рекомендує відповідним держадміністраціям створювати структурні підрозділи інформаційної діяльності та комунікацій із громадськістю.

Така реорганізація самостійних підрозділів у зв'язках із громадськістю супроводжується зниженням статусного рівня структурного підрозділу до управління/відділу у складі іншого управління з відповідним зменшенням кількості штатних одиниць. Проте основні ризики пов'язані з тим, що при підготовці рекомендацій щодо розроблення положення про структурні підрозділи інформаційної діяльності та комунікацій із громадськістю до функцій таких підрозділів не віднесено функції щодо залучення громадськості до формування та реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. Такі функції також не закріплені за жодним іншим структурним підрозділом.

Зазначимо також, що до повноважень жодного центрального органу виконавчої влади не віднесено спрямування діяльності структурних підрозділів комунікації з громадськістю у частині здійснення функцій, пов'язаних із залученням громадськості до формування та реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. Натомість у частині функцій щодо реалізації інформаційної політики структурні підрозділи інформаційної діяльності та комунікацій із громадськістю місцевих державних адміністрацій є підконтрольними та підзвітними Державному комітету з питань телебачення та радіомовлення України. Відповідно до Положення, затвердженого Указом Президента України від 7 травня 2011 р. № 559/2011, Держкомтелерадіо України спрямовує та надає методичну допомогу структурним підрозділам Ради міністрів АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, на які покладається взаємодія зі ЗМІ. Це дає підстави вважати, що структурні підрозділи інформаційної діяльності та комунікацій із громадськістю опікуватимуться переважно чи виключно питаннями інформаційної політики, залишаючи поза увагою питання розвитку громадянського суспільства.

Хоча інституційне та політико-правове оформлення політики взаємодії влади й інститутів громадянського суспільства з метою сприяння розвитку громадянського суспільства загалом заслуговують на позитивні оцінки, виконання зазначених завдань органами виконавчої влади залишається незадовільним. За даними УНЦПД, із 29-ти пунктів Плану першочергових заходів щодо реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства виконано в повному обсязі лише 11 заходів, частково виконано – 4. Решта (14 заходів) залишаються невиконаними. Найбільша кількість невиконаних заходів стосується удосконалення пра-

вового середовища для розвитку громадянського суспільства. При цьому на рівні центральних органів виконавчої влади спостерігається переважно формальний підхід до виконання завдань, тоді як обласні державні адміністрації приділяють більше уваги питанню сприяння розвитку громадянського суспільства.

Отже, на практиці спостерігається нерівноцінний внесок органів виконавчої влади в реалізацію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, лише часткове виконання ними низки завдань Плану першочергових заходів. Зрештою, оскільки сьогодні увага до питання сприяння розвитку громадянського суспільства концентрується на найвищому державному рівні, то це має стимулювати до такого самого ставлення органи державної влади на всіх рівнях. Разом з тим повноцінне втілення в життя комплексу заходів Плану першочергових заходів потребує злагодженої та синхронізованої, не імітаційної роботи органів державної влади усіх рівнів, що своєю чергою передбачає створення або переорієнтацію роботи структурних підрозділів і посадових осіб на виконання відповідних функцій.

Значним успіхом у виконанні Плану першочергових заходів із реалізації Стратегії у 2012 р. можна вважати підготовку та ухвалення регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства. Станом на 15 січня 2013 р. в Україні ухвалено 17 таких програм (табл. 4).

Таблиця 4

**Стан розроблення та ухвалення цільових програм
сприяння розвитку громадянського суспільства у регіонах України
(станом на 15 січня 2013 р.)**

№	Регіон	Назва програми	Стан розроблення/ухвалення
1	Автономна Республіка Крим	–	знаходиться на погодженні у Раді міністрів АРК
2	Вінницька	Обласна програма сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства Вінницької області на 2012–2015 роки	затверджена рішенням обласної ради 14 лютого 2012 р.
3	Волинська	Регіональна цільова програма сприяння розвитку громадянського суспільства у Волинській області на 2013–2015 роки	затверджена рішенням обласної ради 21 грудня 2012 р.
4	Дніпропетровська	–	знаходиться на погодженні в обласній державній адміністрації
5	Донецька	–	проект програми схвалений на засіданні колегії облдержадміністрації 24 листопада 2011 р. (без фінансування) та рекомендовано до винесення на розгляд облради. Станом на 12 грудня 2012 р. оновлений проект програми відсутній. У I кв. 2013 р. заплановано доопрацювання Програми.
6	Житомирська	Обласна програма сприяння розвитку громадянського суспільства у Житомирській області на 2013–2015 роки	затверджена рішенням обласної ради 20 грудня 2012 р.

Продовження табл. 4

№	Регіон	Назва програми	Стан розроблення/ухвалення
7	Закарпатська	Регіональна програма сприяння розвитку громадянського суспільства «Громадські організації у розвитку Закарпаття» на 2013–2016 рр.	затверджена рішенням обласної ради 21 грудня 2012 р.
8	Запорізька	Програма «Сприяння розвитку громадянського суспільства в Запорізькій області на 2013–2016 роки»	затверджена рішенням обласної ради 24 грудня 2012 р.
9	Івано-Франківська	–	затверджена розпорядженням голови ОДА від 21 грудня 2012 р. та внесена до плану роботи обласної ради на I кв. 2013 р.
10	Київська	Програма сприяння розвитку громадянського суспільства у Київській області на 2012–2015 рр.	затверджена рішенням обласної ради 31 липня 2012 р.
11	Кіровоградська	Обласна програма сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства Кіровоградської області на 2012–2015 роки	затверджена рішенням обласної ради 28 грудня 2011 р.
12	Луганська	–	знаходиться на погодженні в обласній державній адміністрації
13	Львівська	–	подано на розгляд обласної ради та опрацьовується комісією
14	Миколаївська	Обласна програма сприяння розвитку громадянського суспільства у Миколаївській області на 2013–2014 роки	затверджена рішенням обласної ради 21 грудня 2012 р.
15	Одеська	Програма сприяння розвитку громадянського суспільства в Одеській області на 2012–2015 роки	затверджена рішенням обласної ради 28 жовтня 2011 р.
16	Полтавська	Комплексна програма розвитку громадянського суспільства та інформаційної сфери в Полтавській області на 2013–2015 роки	затверджена рішенням обласної ради 21 грудня 2012 р.
17	Рівненська	Обласна програма сприяння розвитку громадянського суспільства «Західна брама: співпраця влади та громадськості» на 2013–2015 роки	затверджена рішенням обласної ради 21 грудня 2012 р.
18	Сумська	Обласна програма сприяння розвитку громадянського суспільства на 2013–2015 рр.	затверджена рішенням обласної ради 21 грудня 2012 р.
19	Тернопільська	–	подана на розгляд обласної ради
20	Харківська	Харківська обласна програма сприяння розвитку громадянського суспільства на 2012–2015 роки	затверджена рішенням обласної ради 15 листопада 2012 р.

№	Регіон	Назва програми	Стан розроблення/ухвалення
21	Херсонська	Програма сприяння розвитку громадянського суспільства «Свідома громадськість та відкрита влада» на період до 2015 року	затверджена рішенням обласної ради 30 липня 2011 р.
22	Хмельницька	Обласна програма сприяння розвитку громадянського суспільства на 2013–2017 роки	затверджена рішенням обласної ради 20 грудня 2012 р.
23	Черкаська	–	доопрацьовується та погоджується в обласній державній адміністрації
24	Чернівецька	–	погоджена в обласній державній адміністрації, але не подана на розгляд обласної ради
25	Чернігівська	Програма сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства на 2012–2015 роки «Чернігівська громада»	затверджена рішенням обласної ради 23 грудня 2011 р.
26	м. Київ	Програма сприяння місцевому самоврядуванню та розвитку громадянського суспільства у м. Києві на 2012–2016 роки	затверджена рішенням міської ради 15 грудня 2011 р. На розгляд міської ради подано зміни до Програми в частині сприяння розвитку громадянського суспільства
27	м. Севастополь	–	подано на розгляд міської ради

Абсолютна більшість зазначених вище програм передбачає додаткові ресурси для фінансової підтримки на конкурсних засадах реалізації громадськими, благодійними організаціями, творчими спілками соціальних проєктів у контексті вирішення завдань регіональної політики; проведення публічних консультацій із громадськістю; здійснення навчання представників органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства, спрямованого на набуття ними вмій і навичок застосування інструментів участі громадськості у формуванні та реалізації державної та місцевої політики. У проєктах програм було переважно враховано пропозиції громадськості та рекомендації Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства. У більшості програм передбачена можливість фінансової підтримки не лише соціальних проєктів інститутів громадянського суспільства, а й аналітичної діяльності, залучення ІГС до проведення соціологічних досліджень і підготовки пропозицій щодо нормативно-правових актів, діяльності обласних органів влади. Таким чином, залучаються експерти ІГС до розроблення документів політики за фінансової підтримки самих органів влади, хоча раніше подібна діяльність інститутів громадянського суспільства підтримувалася виключно іноземними донорами. Водночас нині лише чотири з ухвалених програм не передбачають надання фінансової підтримки інститутам громадянського суспільства при реалізації ними соціальних проєктів (програми Житомирської, Запорізької, Київської та Хмельницької областей).

Спостерігається позитивна тенденція при визначенні конкретних заходів із реалізації програм сприяння розвитку громадянського суспільства. Раніше програми часто передбачали чимало заходів, не пов'язаних із розвитком громадянського суспільства. Натомість фінансування програм спрямовувалося

на відзначення державних свят і пам'ятних дат, прийом офіційних делегацій, розміщення зовнішньої реклами. Так, у програмах Полтавської та Сумської областей, ухвалених у 2011 р., ця частка сягала 50%. Нині маємо іншу тенденцію: більшість проектів програм, розроблених у 2012 р., не містять таких заходів або містять їх менше, оновлені програми (наприклад Сумської обл. та м. Києва) більшою мірою відповідають потребам розвитку громадянського суспільства, що можна пояснити збільшенням уваги та більш активним залученням громадськості до розроблення проектів регіональних програм розвитку громадянського суспільства. Водночас спостерігається й негативна тенденція: затверджені регіональні цільові програми сприяння розвитку громадянського суспільства залишаються без фінансування на стадії ухвалення відповідних місцевих бюджетів і внесення змін до них. Так, із 17 програм, ухвалених станом на 15 січня 2013 р., лише для 7 відповідними місцевими бюджетами передбачено фінансування (табл. 5).

Таблиця 5

**Фінансове забезпечення регіональних
програм сприяння розвитку громадянського суспільства
(станом на 15 січня 2013 р.)**

№	Регіон	Загальний обсяг фінансування на строк дії програми	Обсяг фінансування на 2013 рік (передбачений програмою)	Обсяг фінансування на 2013 рік (передбачений місцевим бюджетом)
1	АРК	програма не ухвалена	–	–
2	Вінницька	3 млн грн до 2015 р.	–	–
3	Волинська	622,5 тис. грн до 2015 р.	167,5 тис. грн	112 тис. грн
4	Дніпропетровська	програма не ухвалена	–	–
5	Донецька	програма не ухвалена	–	–
6	Житомирська	у межах фінансових можливостей обласного бюджету	у межах фінансових можливостей обласного бюджету	фінансування не передбачено
7	Закарпатська	3 140 тис. грн до 2016 р.	785 тис. грн	фінансування не передбачено
8	Запорізька	1 242 тис. грн до 2016 р.	271 тис. грн	фінансування не передбачено
9	Івано-Франківська	програма не ухвалена	–	–
10	Київська	1 765 тис. грн до 2015 р.	418 тис. грн	фінансування не передбачено
11	м. Київ	73 млн грн	–	–
12	Кіровоградська	1 494,86 тис. грн до 2015 р.	311,99 тис. грн	14,4 тис. грн
13	Луганська	програма не ухвалена	–	–
14	Львівська	програма не ухвалена	–	–
15	Миколаївська	260 тис. до 2014 р.	130 тис. грн	фінансування не передбачено
16	Одеська	2 068 тис. грн	493 тис. грн	493 тис. грн
17	Полтавська	16 598,52 тис. грн до 2015 р.	6 875,52 тис. грн	2 588 тис. грн

№	Region	Загальний обсяг фінансування на строк дії програми	Обсяг фінансування на 2013 рік (передбачений програмою)	Обсяг фінансування на 2013 рік (передбачений місцевим бюджетом)
18	Рівненська	2 399,2 тис. грн до 2015 р.	166 тис. грн	фінансування не передбачено
19	Сумська	2296,19 тис. грн до 2015 р.	710,19 тис. грн	208 тис. грн
20	Тернопільська	програма не ухвалена	–	–
21	Харківська	3 825 тис. грн до 2015 р.	1 315 тис. грн	1 315 тис. грн
22	Херсонська	у межах фінансових можливостей обласного бюджету	фінансування не передбачено	фінансування не передбачено
23	Хмельницька	1 880 тис. грн до 2017 р.	376 тис. грн	фінансування не передбачено
24	Черкаська	програма не ухвалена	–	–
25	Чернівецька	програма не ухвалена	–	–
26	Чернігівська	446 тис. грн до 2015 р.	107 тис. грн	90 тис. грн
27	м. Севастополь	програма не ухвалена	–	–

Отже, як свідчать дані таблиці, більшість ухвалених програм не мають відповідного фінансового забезпечення, що унеможливило виконання у повному обсязі їх завдань, ставить під сумнів щирість намірів органів виконавчої влади щодо сприяння розвитку громадянського суспільства та зменшує довіру до них із боку громадськості.

Яким є рівень співпраці влади та громадськості у процесі розроблення регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства? У низці випадків під час розроблення проектів програм на виконання доручення Президента України попередні консультації представників інститутів громадянського суспільства з представниками органів виконавчої влади показали їхню низьку мотивацію щодо залучення громадськості до розроблення проектів програм. Утім у результаті громадського тиску в 15 із 17 випадків було забезпечено залучення громадськості до розроблення проектів програм у спосіб створення спільних робочих груп (із представників громадськості та органів державної влади) та/або у спосіб публічного громадського обговорення проектів програм; у двох випадках – не було забезпечено участі та впливу у процесі підготовки проектів програм.

У 2012 р. відбулося запровадження нових конкурсних процедур фінансової підтримки інститутів громадянського суспільства, передбачених Порядком проведення конкурсу, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1049. На центральному рівні відповідні конкурси провели Державна служба молоді та спорту України – для всеукраїнських молодіжних і дитячих громадських організацій на суму 10 млн грн, Міністерство культури України – для фінансової підтримки творчих спілок на суму 9 млн гривень. При цьому у другому випадку для розподілу зазначених коштів конкурсні процедури було використано вперше. Такі процедури успішно використовуються для фінансової підтримки проектів молодіжних і дитячих громадських організацій на регіональному рівні. На місцевому рівні

конкурси проектів для підтримки громадських організацій без обмежень за видами діяльності упродовж 2012 р. було проведено у Чернігівській, Одеській, Вінницькій областях (у межах коштів, виділених для реалізації регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства). Утім, як і в попередні роки, фінансова підтримка за рахунок бюджетних коштів була доступна лише окремим категоріям організацій: молодіжним і дитячим, організаціям інвалідів і ветеранів, фізкультурно-спортивним організаціям, творчим спілкам та організаціям національних меншин.

Проблемним питанням залишається низька ефективність фінансової підтримки громадських організацій інвалідів і ветеранів, яка є найбільшим фондом коштів для підтримки ІГС порівняно з іншими категоріями ІГС, що отримують фінансову підтримку за рахунок бюджетних коштів. При цьому встановити використання коштів виключно в інтересах цільових груп такими організаціями соціальної діяльності неможливо навіть із відкритих джерел, інформації веб-сайтів, звітів тощо. Адже така діяльність обмежується переважно проведенням круглих столів чи подібних заходів, тоді як інваліди та ветерани потребують передусім забезпечення соціальних (реабілітаційних, медичних, освітніх тощо) послуг.

Попри все, непрозорий позаконкурсний розподіл коштів для фінансової підтримки всеукраїнських громадських організацій інвалідів і ветеранів залишається. У такий спосіб забезпечення соціальних стандартів цієї цільової групи фактично підміняється збереженням матеріального забезпечення для працівників низки організацій. Так, основним зауваженням організацій інвалідів і ветеранів проти конкурсного порядку розподілу коштів була саме неможливість зберегти попередні умови їх утримання за рахунок бюджетних коштів. У результаті 77 млн грн були розподілені між 42 всеукраїнськими громадськими організаціями інвалідів і ветеранів; до 55% фінансування використовується на утримання приміщень і матеріальне забезпечення працівників організацій. Аналогічна ситуація спостерігається на регіональному рівні.

Крім зазначеного, слід указати на тенденцію підтримки певних організацій задля досягнення політичної лояльності соціально незахищених верств населення. У даному випадку прямий зв'язок між підтримкою таких організацій і рівнем довіри цільових груп до органів державної влади чи рівнем задоволеності їхніх потреб є сумнівним. Таким чином, просте утримання організацій не відповідає соціальним завданням держави та має переорієнтуватися на підтримку соціальної діяльності, спрямованої на задоволення конкретних потреб тієї чи іншої соціальної групи, надання адресної соціальної допомоги.

Протягом 2012 р. у цілому відтворюються тенденції попередніх років щодо неповного або неналежного виконання вимог законодавства щодо проведення консультацій із громадськістю з питань формування та реалізації державної політики. З часу вступу в дію Порядку проведення консультацій із громадськістю з питань формування та реалізації державної політики (далі – Порядок проведення консультацій), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996, належна практика проведення консультацій із громадськістю так і не була сформована.

Сьогодні органи виконавчої влади звітують Секретаріату Кабінету Міністрів України про значну кількість проведених ними консультацій із громадськістю. Так, за даними Урядового порталу «Громадянське суспільство і влада», у I половині 2012 р. центральними та місцевими органами вико-

навчої влади у межах консультацій із громадськістю було здійснено 1688 заходів (820 на центральному рівні та 868 на регіональному), з них – 1553 визначені органами влади як такі, що мають важливе суспільне значення, з яких 321 – проекти нормативно-правових актів. У близько 50% випадків на центральному рівні та у 90% випадків на регіональному рівні консультації проводилися у формі публічного громадського обговорення. При цьому публічне громадське обговорення на центральному рівні відбувалося у формі електронних консультацій (їх частка до загальної кількості консультацій складає 47%), у формі публічних заходів – конференцій, робочих груп, круглих столів тощо (їх частка – 46%). На регіональних рівнях електронні консультації використовувалися лише у 10% випадків, натомість публічні заходи консультування – у 82%.

Водночас аналіз практики звітування органів виконавчої влади про проведені консультації з громадськістю свідчить, що значну частину з цих заходів складають прес-конференції та заходи, які не передбачають отримання зворотного зв'язку з громадськістю. Найменш поширеними методами здійснення консультацій із громадськістю і на центральному, і на регіональному рівнях є вивчення громадської думки – лише 2 та 4% випадків відповідно³⁵. Так, протягом III кв. 2012 р. центральними й місцевими органами виконавчої влади у межах консультацій із громадськістю було проведено 774 заходи. На обговорення було винесено 703 питання, що мали суспільно важливе значення, у т.ч. 21 проект нормативно-правових актів. При цьому на центральному рівні 45% консультацій у III кв. 2012 р. було проведено у формі публічного громадського обговорення, на місцевому рівні у такий спосіб консультації проведені у понад 90% випадків (близько 800 заходів).

Разом з тим органи виконавчої влади і центрального, і місцевого рівнів недостатньо дотримуються вимог Порядку проведення консультацій у частині обов'язкового проведення публічних громадських обговорень: жоден орган виконавчої влади центрального та регіонального рівнів не включив до орієнтовного плану консультацій із громадськістю у 2012 р. обговорення звітів головних розпорядників бюджетних коштів про їх витрачання за минулий рік. Крім того, органи виконавчої влади усіх рівнів переважно порушують вимоги Порядку проведення консультацій із громадськістю щодо обов'язкового публічного громадського обговорення проектів актів, якими передбачається надання пільг чи встановлення обмежень для суб'єктів господарювання та інститутів громадянського суспільства. На місцевому рівні майже не обговорюються питання здійснення повноважень місцевого самоврядування, делегованих органам виконавчої влади відповідними радами. На цьому тлі задовільним є рівень дотримання вимог щодо публічного обговорення проектів державних і регіональних програм економічного, соціального й культурного розвитку (але не рішень щодо їх виконання) та проектів регуляторних актів.

Загалом в органах державної влади превалює формальне ставлення до консультацій із громадськістю, що проводяться і у формі публічного громадського обговорення (конференції, форуми, громадські слухання, кру-

³⁵Для наведених узагальнень використано інформаційно-аналітичні дані щодо проведення консультацій з громадськістю Урядового порталу «Громадянське суспільство і влада». Детальніше див.: Понад 900 заходів проведено у рамках консультацій з громадськістю у II кварталі 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article/show/1058; Близько 800 заходів проведено у рамках консультацій з громадськістю у III кварталі 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article/show/1282

глі столи, збори, зустрічі з громадськістю; теле- або радіодебати, інтернет-конференції, електронні консультації – тобто у безпосередній формі), і завдяки вивченню та аналізу громадської думки. Так, практику, що склалася у процесі правозастосування наведених положень, зокрема за даними Мін'юсту України, характеризує незначна кількість пропозицій, які надходять від інститутів громадянського суспільства до проектів нормативно-правових актів, оприлюднених для громадського обговорення у спосіб електронних консультацій³⁶. Крім того, протягом 2012 р. до Реєстру громадських експертиз діяльності органів виконавчої влади було внесено результати лише трьох громадських експертиз, проведення яких встановлюється Порядком сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976.

В Україні поступово на рівні центральних і місцевих органів виконавчої влади формується розгалужена система громадських рад: станом на 12 жовтня 2012 р. сформовано 603 громадські ради із 607 необхідних³⁷; понад 9 тис. представників ІГС взяли участь в установчих зборах із формування громадських рад при ОВВ різного рівня. До складу громадських рад різного рівня обрано понад 8,5 тис. представників ІГС. Слід зазначити, що громадські ради викликали інтерес і у «традиційних» громадських організацій (правозахисних, екологічних, молодіжних, аналітичних центрів), і у бізнесових асоціацій, релігійних організацій, профспілок, недержавних пенсійних фондів. При цьому до складу громадських рад увійшли не тільки організації, які опікуються суспільно значущими питаннями, а й організації вузькогрупових інтересів.

Типове положення про громадську раду при органі виконавчої влади, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996, передбачає значний рівень автономії та самоорганізації ІГС у процесі формування громадських рад, зокрема надає можливість зацікавленим організаціям самостійно визначити кількісний і персональний склад громадських рад. Практика формування останніх при органах виконавчої влади свідчить, що дотримання процедурних вимог цієї постанови та добросовісна діяльність і ІГС, і органів виконавчої влади забезпечують створення дієвих громадських рад. Натомість громадські ради, сформовані в умовах порушення демократичних процедур з боку виконавчої влади чи ІГС, не можуть організувати відкритий, конструктивний діалог влади та громадськості і зменшують ступінь довіри громадян до органів влади.

Практика імплементації нових процедур формування громадських рад свідчить, що ІГС виявилися неготовими до належної самоорганізації та кооперації. Крім того, порушення вимог здійснювалося представниками ІГС у складі ініціативних груп із підготовки установчих зборів. Також були випадки, коли представники певних ІГС були партнерами представників органів виконавчої влади у недопущенні незалежної громадськості до участі

³⁶Відповідь Міністерства юстиції України голові громадської ради «Громадська Палата Криму» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/civex/attach/179273

³⁷Президент надає великого значення ролі громадянського суспільства в розвитку країни – М. Ставнійчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/26349.html>

у формуванні громадських рад і створенні підконтрольних органу влади консультативних органів. Однією з причин цих порушень є нерозуміння представників певних ІГС того, яким має бути призначення громадських рад та їхніх функцій.

Нині також відбувається процес ротації, оновлення складу громадських рад. Водночас виникає питання про реальну ефективність їхньої діяльності, пов'язаної у т.ч. із порядком їх формування. Залишаються також відкритими питання щодо спроможності ефективно здійснювати свою діяльність громадською радою, сформованою у складі понад 150 осіб; ефективності роботи громадської ради без утворення у її складі робочих груп за відповідними напрямками діяльності; упровадження відповідних критеріїв добору членів громадських рад при органах влади, розроблення чіткої методики організації їхньої роботи.

Загалом громадські ради, створені з дотриманням відкритих процедур, досить продуктивно працюють як комунікативна платформа між інститутами громадянського суспільства, що представляють різні сектори. Громадські ради нині також виконують освітню функцію: у процесі роботи в громадській раді громадські активісти вивчають правові механізми консультацій. У багатьох областях громадські ради стали центром концентрації громадської активності та вияву нових громадських ініціатив. Водночас найбільш проблемним лишається виконання громадськими радами функції експертного ресурсу. Так, недержавні аналітичні структури не виявляють достатньої активності у форматі громадських рад, а інші громадські організації не завжди у змозі забезпечити необхідний рівень експертизи. Значна кількість членів громадських рад не ознайомлена із системою організації діяльності конкретного органу влади, процедурами діловодства, методиками аналізу нормативно-правових актів, оформлення висновків і пропозицій, процедурами проведення громадської експертизи, консультацій із громадськістю, регуляторної політики. Тому підвищення ефективності діяльності громадських рад має відбуватися у спосіб підвищення професійного рівня їхніх членів, запровадження чітких і прозорих процедур взаємодії громадських рад та органів виконавчої влади.

Слід також констатувати, що законодавчо визначені умови для взаємодії ІГС та ОДВ часом випереджають їхні ресурсні можливості скористатися ними повною мірою. Ефективність і результативність взаємодії прямо пов'язані з нормативно-правовими змінами у цій сфері, але значною мірою із практикою. Тому при оцінці перспектив необхідно враховувати комплекс завдань, вирішення яких уможливило повноцінне використання всіх можливостей двосторонньої взаємодії. Крім того, подолання негативних тенденцій стосується не лише комунікаційного аспекту взаємодії, але й безпосередньо суспільно-політичних змін, що в цілому впливають на стан розвитку громадянського суспільства. Нині виразними є і позитивні, і негативні тенденції. Тому актуальною лишається низка пов'язаних із цими тенденціями проблем:

- сформовані консультативно-дорадчі та експертні органи, ради в цілому не справляють відчутного впливу на процес прийняття та ухвалення політико-управлінських рішень. Низьким є рівень урахування органами державної влади рекомендацій, пропозицій і корегування своїх рішень з огляду на позицію громадського сектору. Отже, малопомітними є результати взаємодії, особливо в частині їх внеску у формування змісту державної політики та її реалізації;

- звітність органів державної влади щодо взаємодії з ІГС стосується здебільшого констатації фактів проведення безпосередніх або/та опосередкованих консультацій із громадськістю, тоді як практика звітування про отримані та враховані пропозиції, а також підстави їх відхилення переважно відсутня, що ускладнює виявлення результативності консультацій. Тому знаходження міри впливу консультацій із громадськістю, громадських експертиз, моніторингів, а також громадської думки загалом на остаточні рішення є проблематичним. Із офіційних інформаційних джерел органів державної влади, що стосуються взаємодії, здебільшого неможливо оцінити конкретні результати;

- предметом консультацій із громадськістю є лише частина питань, які мають виняткове значення для суспільства і держави, тоді як взаємодія органів державної влади та ІГС із цих питань має бути найбільш тісною. Крім того, не виконується вимога щодо забезпечення репрезентативності груп, яких безпосередньо стосується питання, у процесі обговорення;

- правова невизначеність консультацій із громадськістю органів місцевого самоврядування позбавляє місцеві громади права участі у формуванні державної політики на рівні органів місцевого самоврядування, що можна пояснити рекомендаційним характером порядку проведення консультацій (слід зазначити, що більшість органів місцевого самоврядування не має власних подібних порядків);

- низька активність й ініціативність ІГС в організації консультацій з органами державної влади. Так, непоодинокими є консультації, у процесі яких загалом не надходять пропозиції від ІГС. Передусім це стосується електронних консультацій, що свідчить про низьку ефективність такої форми (особливо на регіональному рівні), про те, що структури громадянського суспільства недостатньо інтенсивно й наполегливо використовують усі наявні можливості. Цю саму тенденцію ілюструє низький показник кількості проведених громадських експертиз, що можна пояснити обмеженістю спеціальних навичок, знань ІГС щодо застосування формату громадських експертиз і почасти складністю механізму її проведення;

- неналежна якість пропозицій від ІГС, що свідчить про низьку спроможність регіональних ІГС озвучувати власні потреби та застереження у формі пропозицій до нормативно-правових актів. Разом з тим різні приклади проведених консультацій, громадських експертиз, моніторингів та інтенсивність їхнього впливу на прийняття органами державної влади остаточних рішень є нерівноцінними, оскільки здійснюються на різних фахових рівнях;

- взаємодія набуває формального характеру через те, що органи державної влади з різним ступенем інтенсивності використовують ІГС для легітимації своїх рішень і дій. Вплив громадськості зазвичай обмежується етапом проведення консультацій, які кардинально не впливають на остаточні управлінські рішення та дії. У такий спосіб виконання дорадчо-консультативної функції ІГС зводиться до формальної процедурної ланки;

- громадські ради часто використовуються для обстоювання вузькогрупових інтересів, а не суспільно значущих питань. Формування та діяльність громадських рад свідчить не стільки про недосконалість власне порядку їх формування, скільки про спотворення принципів і критеріїв підбору. Непоодинокими є приклади надання пріоритету в укомплектуванні громадських рад не тим громадським організаціям, які мають досвід і результати роботи

у відповідній сфері, а віддаленим за профілем діяльності від проблематики конкретної громадської ради. Крім того, концентрація надмірної кількості представників громадських організацій в одній громадській раді робить їх малокерованими та неефективними, ускладнює вироблення спільних рекомендацій;

- недостатньою є ресурсна (організаційна, фінансова, кадрова, інформаційна) основа ІГС та пов'язана з цим здатність повною мірою використовувати законодавчо визначені інструменти взаємодії з органами державної влади;

- надмірним є адміністративне та бюрократичне навантаження на процес комунікації органів державної влади та ІГС, водночас відчутним є брак ресурсного забезпечення (організаційного, кадрового, методичного) для здійснення заходів державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. У зв'язку з цим органи державної влади не демонструють належного рівня готовності та здатності до виконання усіх завдань державної політики в даній сфері;

- надмірний вплив суб'єктивного чинника, пряма залежність створення та роботи у спільних форматах взаємодії представників обох сторін від політичної волі посадових осіб органів державної влади. Найбільш гостро це виявляється при виконанні ІГС моніторингових функцій щодо антикорупційних питань, виборчого процесу;

- недостатній фаховий рівень, дефіцит відповідної освіти, спеціальних навичок і знань в обох сторін взаємодії, що в короткостроковій перспективі можна компенсувати спеціальними курсами, тренінгами.

Таким чином, існує низка перепон для налагодження ефективної та результативної взаємодії між органами державної влади та ІГС. Загалом рівень мотивації органів державної влади до взаємодії та ІГС до продуктивної співпраці є недостатнім. За даними експертного опитування, проведеного всеукраїнською громадською організацією «Комітет виборців України» у 2012 р., з-поміж причин неефективності консультацій із громадськістю виокремимо такі:

- небажання органів виконавчої влади враховувати пропозиції ІГС при проведенні консультацій;

- низька якість пропозицій ІГС;

- відсутність належного інформування про проведення консультацій;

- корупція, яка заважає прозорості ухвалення рішень;

- проблеми внутрішньої взаємодії між структурними підрозділами органу влади;

- відсутність належної кваліфікації посадових осіб, які відповідають за проведення консультацій і врахування результатів тощо³⁸.

Крім того, формальний аспект взаємодії виглядає більш привабливо, ніж практичний, оскільки в системі державного управління досі не превалюють принципи, методи, цінності публічної політики, бракує політичної та правової культури. Тому при визначенні перспектив взаємодії ІГС та органів державної влади необхідно враховувати і безпосередні зміни у цій площині, і контекст більш глибоких суспільно-політичних трансформацій. У цілому, оцінюючи події і тенденції 2012 р., можна говорити про очевидні зрушення і водночас про інерційні тенденції. Утім не має піддаватися сумнівам доціль-

³⁸ Фінальний аналітичний звіт «Удосконалення консультацій з громадськістю. Пропозиції громадськості та влади» / за ред. К. С. Ковриженко / Всеукраїнська громадська організація «Комітет виборців». – К. : КВУ, 2012. – С. 50.

ність застосування потенційно високоефективних процедур, механізмів взаємодії між ІГС та органами державної влади.

Отже, органи державної влади мають максимально сприяти комунікації з ІГС, удосконалювати нормативно-правову базу, сприяти розширенню умов взаємодії, її інструментів, механізмів, форматів, процедур на систему державного управління в усіх сферах і на всіх рівнях. У цьому контексті підсилення потребують політико-правові гарантії та забезпечення фінансово-організаційними ресурсами. Зрештою цінність взаємодії напряму залежить від державної політики максимального сприяння розвитку громадянського суспільства, високого рівня гарантій захисту прав і свобод громадян.

Вважаємо за необхідне вказати на те, що подальші перспективи взаємодії органів державної влади та ІГС залежатимуть від здійснення владою низки заходів.

1. Щодо вдосконалення інституційного забезпечення політики сприяння розвитку громадянського суспільства пропонуємо:

- розробити та затвердити постановою Кабінету Міністрів України порядок здійснення моніторингу реалізації політики сприяння розвитку громадянського суспільства, яким встановити обов'язок органів виконавчої влади щорічно звітувати про заходи, здійснені на виконання Стратегії та щорічних планів щодо її реалізації, залучати громадськість до обговорення проектів таких звітів;

- органам виконавчої влади забезпечити збереження функцій щодо сприяння розвитку громадянського суспільства та залучення громадськості до формування й реалізації політики при реорганізації структурних підрозділів у зв'язках із громадськістю та вжити заходів щодо належного забезпечення (організаційно-технічного, кадрового, фінансового, методологічного) діяльності структурних підрозділів з питань зв'язків із громадськістю.

2. Щодо забезпечення реалізації регіональних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства.

При ухваленні відповідних місцевих бюджетів і внесенні змін до них органи місцевого самоврядування мають передбачати кошти для фінансування заходів програм сприяння розвитку громадянського суспільства (передусім для надання фінансової підтримки проектам громадських, благодійних організацій, творчих спілок, а також для навчання представників органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та НУО використанню інструментів участі громадськості у формуванні та реалізації політики).

3. Щодо вдосконалення практики проведення консультацій із громадськістю з питань формування та функціонування громадських рад.

Органам виконавчої влади усіх рівнів пропонуємо таке:

- при визначенні форм проведення публічних громадських обговорень поєднувати електронні консультації з публічними заходами та уникати заходів, які не передбачають отримання зворотного зв'язку з громадськістю;

- привести власні регламенти у відповідність до положень Порядку проведення консультацій з громадськістю, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996;

- забезпечити дотримання вимог Порядку проведення консультацій з громадськістю, затвердженого зазначеною постановою, зокрема щодо

обов'язкового публічного громадського обговорення; повідомлення про таке обговорення; забезпечення репрезентативності груп, яких стосується обговорюване питання, у процесі обговорення; підготовки звітів за результатами консультацій із поданням інформації стосовно отриманих і врахованих пропозицій, а також щодо підстав відхилення пропозицій;

- ініціювати внесення змін до Типового регламенту місцевої державної адміністрації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 грудня 1999 р. № 2263, задля запровадження чітких процедур взаємодії місцевих державних адміністрацій і громадських рад. Рекомендувати центральним органам виконавчої влади внести зміни до своїх регламентів, якими запровадити чіткі процедури взаємодії місцевих державних адміністрацій і громадських рад.

4. Щодо вдосконалення фінансової підтримки ІГС за рахунок бюджетних коштів пропонуємо:

- передбачити розширення сфери застосування конкурсів відповідно до Порядку проведення конкурсу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р., за рахунок поширення його дії на громадські організації інвалідів і ветеранів, у т.ч. на всеукраїнські;

- органам виконавчої влади місцевого рівня забезпечити приведення власних нормативно-правових актів, зокрема положень про проведення відповідних конкурсів, у відповідність до Порядку проведення конкурсу, затвердженого зазначеною постановою Кабінету Міністрів України;

- обласним державним адміністраціям забезпечити громадське обговорення пріоритетів конкурсів для фінансової підтримки проектів громадських (у т.ч. молодіжних), благодійних організацій, творчих спілок відповідно до Порядку проведення консультацій з громадськістю, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996;

- розпорядникам коштів для фінансової підтримки інститутів громадянського суспільства забезпечити проведення моніторингу підтриманої діяльності організацій та оприлюднення його результатів відповідно до Порядку проведення конкурсу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 року.

4. УЧАСТЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ФОРМУВАННІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ МІСЦЕВОЇ ПОЛІТИКИ: СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ

Головна мета публічної політики на місцевому рівні полягає у створенні необхідних умов та безпосередньому забезпеченні максимально точного виявлення, повного задоволення та ретельного узгодження соціальних потреб та інтересів населення. Досягнення цієї мети можливе за виконання таких умов:

- орієнтація держави в особі органів державної, виконавчої влади, органів місцевого самоврядування на потреби та інтереси кожної конкретної людини, соціальних груп у цілому;

- розвиток українського соціуму як співтовариства активних і відповідальних громадян, які безпосередньо та завдяки ІГС дбають про захист особистих і спільних прав, реалізацію свобод;

- наявність механізмів забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів влади, участі громадськості в управлінні, співпраці влади та громади у вирішенні соціальних проблем й узгодженні суспільних потреб та інтересів.

4.1. Стан правового забезпечення участі громадськості у здійсненні місцевого самоврядування

Законодавство України закріплює досить широке коло форм участі громадськості у публічному управлінні: вибори депутатів місцевих рад, сільських, селищних і міських голів, місцеві референдуми, загальні збори (конференції), громадські слухання, місцеві ініціативи, діяльність громадських об'єднань, органів самоорганізації населення, громадських рад тощо.

Розширення можливостей громадської участі у здійсненні місцевого самоврядування визначено важливим напрямом реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Так, з-поміж першочергових заходів щодо виконання Стратегії передбачається:

- внесення змін до деяких законів України щодо участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення;

- внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» стосовно вдосконалення механізму забезпечення гарантій залучення громадськості до прийняття рішень органами місцевого самоврядування (*дали* – ОМС);

- ухвалення проекту закону «Про місцевий референдум» від 03 вересня 2010 р. № 7082;

- підготовка та подання в установленому порядку законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення» (нова редакція), в якому пропонується вдосконалити правове регулювання процедур проведення загальних зборів (конференцій) жителів територіальної громади за місцем проживання та встановити додаткові гарантії діяльності органів самоорганізації населення (*дали* – ОСН).

Вагомим здобутком спільних зусиль робочої групи з питань місцевої демократії та самоорганізації населення Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства та Конституційної Асамблеї стало розроблення Концепції модернізації системи організаційно-правового забезпечення місцевої демократії в Україні, з-поміж основних очікуваних результатів реалізації якої є максимальне залучення територіальних громад, територіальних спільнот до прийняття управлінських рішень і сприяння подальшому розвитку сучасних форм безпосередньої демократії на місцях. Крім того, робоча група з питань місцевої демократії та самоорганізації населення намагається узгодити свої напрацювання за різними напрямками із підходами, що виробляються Конституційною Асамблеєю, задля мінімізації в майбутньому потенційних проблем, які можуть обумовлюватися внесенням змін до Конституції України.

Разом з тим результатом першого року дії Стратегії є лише часткове виконання передбачених першочергових заходів. У сфері законодавчого регулю-

вання порядку організації місцевих референдумів узагалі склалася ситуація юридичного вакууму, оскільки після ухвалення Закону України від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI «Про всеукраїнський референдум» Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» втратив чинність у повному обсязі.

Станом на 12 грудня 2012 р. Комітет із питань державного будівництва та місцевого самоврядування не підготував остаточну редакцію проекту закону «Про місцевий референдум» для внесення на розгляд Верховної Ради України у другому читанні. Таким чином, зауваження щодо наявності обмежень права громади на здійснення місцевого самоврядування в редакції законопроекту після першого читання є актуальними й дотепер. Одним із таких обмежень є положення про проведення консультативного референдуму, а саме: віднесення питання ініціювання консультативного місцевого референдуму виключно до відання відповідної місцевої ради; відсутність права винесення на консультативний референдум питань стосовно місцевого бюджету, місцевих податків і зборів. Також не сприяє широкому застосуванню місцевих референдумів встановлення складних процедур їх ініціювання на вимогу мешканців громад. У проекті передбачається шість стадій ініціювання референдуму³⁹.

На стадії опрацювання та погодження перебуває нова редакція проекту закону «Про органи самоорганізації населення». На сьогодні експерти Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства та Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (*далі* – Мінрегіон України) не дійшли консенсусу щодо ролі ОСН в оновленій системі місцевого самоврядування. Разом з тим 30 серпня 2012 р. керівництво Мінрегіону України відправило на погодження Верховній Раді АР Крим, обласним, Київській і Севастопольській міським радам та всеукраїнським асоціаціям органів місцевого самоврядування власний законопроект, зміст якого не опрацьовувався раніше на засіданнях робочої групи.

Указаний факт викликав занепокоєння громадських експертів, які зауважили, що низка положень документа суперечить державній політиці сприяння розвитку громадянського суспільства, гальмує розвиток самоорганізації населення, а підготовка законопроекту в запропонованій редакції відбувається з порушенням демократичних процедур, без проведення належних консультацій із громадськістю⁴⁰. Крім того, орієнтовний план консультацій із громадськістю Мінрегіону України на 2013 р. передбачає проведення круглого столу в серпні-вересні щодо обговорення нової редакції проекту закону «Про внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення». Отже, дуже важливо до часу проведення цього заходу сформуванню узгоджену позицію експертів від профільного міністерства, ОМС, громадських організацій та асоціацій громад щодо змісту законопроекту.

Процес розроблення проекту змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо вдосконалення механізму забезпечення гаран-

³⁹Про місцевий референдум : проект Закону України від 12.12.2012 р. № 0867 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45074

⁴⁰Заява Всеукраїнської науково-практичної конференції «Громадський контроль в житлово-комунальній сфері» // Сьома всеукраїнська науково-практична конференція з питань самоорганізації населення «Громадський контроль у житлово-комунальній сфері: роль органів самоорганізації населення. Збірник матеріалів». Львів, 29–30 вересня 2012 р. / під ред. А. С. Крупника, Є. Г. Абрамової. – Одеса : ПП «Євродрук», 2012. – С. 116–120.

тій залучення громадськості до прийняття рішень ОМС триває досі. Аналіз нормотворчих пропозицій, спрямованих на вдосконалення гарантій участі громадськості у прийнятті рішень ОМС, дає змогу виокремити такі особливості. Передусім варто виділити неузгодженість поглядів ініціаторів законодавчих змін на вирішення питання про обов'язковість наявності в громади Статуту. Так, проектом закону «Про місцеве та регіональне самоврядування в Україні» від 9 лютого 2012 р. № 10025, який було знято з розгляду, пропонувався встановити обов'язок відповідної місцевої ради щодо розроблення та прийняття Статуту територіальної громади із винесенням питання про його затвердження на місцевий референдум⁴¹. У проекті закону «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 19 листопада 2012 р. № 11439 (*дали* – Проект № 11439) норма про наявність Статуту формулюється як право громади. При цьому Статут громади приймається не менше як двома третинами голосів від загального складу ради, а питання про винесення Статуту громади на затвердження референдумом вирішується місцевою радою⁴².

Деякі законотворчі пропозиції взагалі звужують гарантії участі мешканців громад у вирішенні питань місцевого значення. Так, автори законопроекту № 11439 не вважають за доцільне виносити регламентацію проведення загальних зборів громадян на законодавчий рівень, обмежують територію проведення загальних зборів і перелік суб'єктів права на скликання загальних зборів виключно громадянами України, що не відповідає вимогам Конвенції про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні (прийнята Радою Європи в лютому 1992 р.)

Ініціатори законопроектів вважають достатніми правові наслідки для ОМС від рішень громадськості, передбачені чинним законодавством. Найбільших змін зазнають норми про громадські слухання. По-перше, пропонується доволі широкий перелік питань, стосовно яких громадські слухання проводяться в обов'язковому порядку до прийняття радою відповідного рішення. По-друге, дієвою гарантією залучення громадськості до прийняття рішень ОМС у законопроекті є визначення підстав для судового визнання рішень ради нечинними. Такими підставами можуть бути уникнення розгляду пропозицій громадськості ОМС, а також порушення вимог локальних нормативно-правових актів щодо порядку організації громадських слухань. Регламентація інших форм громадської участі у прийнятті рішень місцевих рад залишилася майже незмінною. Можна виділити лише кілька доповнень щодо наслідків проведення загальних зборів і звернення мешканців громад із місцевими ініціативами: обов'язковий розгляд на сесіях місцевих рад рішень загальних зборів, у яких містяться конкретні звернення чи пропозиції; встановлення двомісячного строку для винесення місцевих ініціатив на розгляд, а у виняткових випадках – скликання спеціальної позачергової сесії для розгляду ініціативи; надання гарантованого права на виступ із доповіддю представника ініціативної групи.

Проект закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики,

⁴¹Про місцеве та регіональне самоврядування в Україні : проект закону України від 9.02.2012 р. № 10025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/

⁴²Про місцеве самоврядування в Україні : проект закону України від 19.11.2012 р. № 11439 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44844

вирішенні питань місцевого значення» від 26 січня 2009 р. № 3654 готується до другого читання⁴³. У ньому пропонується доповнити чинний Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» положеннями про обов'язкове створення громадських рад при місцевих радах, проведення консультацій із громадськістю ОМС та сприяння здійсненню громадських експертиз.

Такі новації є дуже актуальними, адже рекомендаційний характер для ОМС норм урядових документів про порядок проведення консультацій із громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, створення громадських рад при центральних і місцевих органах виконавчої влади та порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади фактично надає право представницьким органам територіальних громад не використовувати ці інструменти громадської участі.

Не применшуючи важливість ухвалення запропонованих змін, варто звернути увагу на системні недоліки законопроекту № 3654, який передусім не розкриває зміст взаємовідносин між громадськістю та органами місцевої влади у процесі здійснення громадських експертиз і проведення консультацій, не роз'яснює можливостей суб'єктів цієї діяльності (у приписах законопроекту йдеться і про «громадськість» загалом, і про громадян та їх об'єднання як суб'єктів відповідних відносин зокрема). Разом з тим із положень проекту закону випливає, що зміст своєї діяльності у формі «сприяння здійсненню громадської експертизи» та консультацій із громадськістю місцеві держадміністрації та ОМС визначатимуть самостійно, оскільки законопроект не пропонує ані тлумачення термінів «громадська експертиза», «консультації з громадськістю», ані змістовного наповнення поняття «сприяння здійсненню громадської експертизи».

Регламентацию порядків проведення консультацій із громадськістю, сприяння проведенню громадської експертизи діяльності ОМС, інформування про свою діяльність, а також положення про громадську раду, інший консультативно-дорадчий орган, що утворюються при ОМС, законопроектом № 3654 винесено на рівень місцевих рад.

Такий варіант нормативно-правового регулювання сприяє розвитку локальної нормотворчості, зміцненню правової, організаційної та фінансової автономності місцевого самоврядування, дозволяє урахувати місцеві традиції та особливості. Водночас деякі важливі аспекти мають бути прописані на рівні закону. Адже відсутність у даному законопроекті положень про щорічне планування ОМС консультацій із громадськістю, переліку кола питань, щодо яких проведення консультацій має обов'язковий характер, а також порядку фіксації результатів громадської консультативної участі майже не створює для місцевих рад нових обов'язків щодо їх співпраці з мешканцями громад.

У даному контексті варто зазначити, що робоча група з питань місцевої демократії та самоорганізації населення Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства направила запит до Міністерства юстиції України з метою з'ясування доцільності підготовки такого законопроекту.

Як зазначено у відповіді Міністерства юстиції України, Мінрегіоном України було напрацьовано відповідний законопроект, але за змістом він є

⁴³Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення : постанова Верховної Ради України від 23.10.2009 р. № 1689-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1689-17>

альтернативним проекту закону № 3654, який частково також зачіпає ті самі питання. Оскільки законопроект № 3654 вже затверджено Верховною Радою України у першому читанні, то, на думку Мін'юсту України, ставити питання про необхідність ухвалення альтернативного законопроекту недоцільно.

Варто наголосити, що якість більшості локальних нормативно-правових актів поки що не дає змоги вирішувати проблеми законодавчого унормування механізмів місцевої демократії, адже в текстах багатьох статутів нерідко лише відтворюються загальні положення чинного законодавства без деталізації необхідних процедурних аспектів і місцевих особливостей або ж закріплюються вимоги, які важко здійснити на практиці. У них нерідко встановлено дозвільний характер проведення загальних зборів, місцевих ініціатив і громадських слухань, а практичне використання цих форм громадської участі напряму залежить від волі відповідної місцевої ради, її виконавчого комітету, сільського, селищного чи міського голови, які не завжди у своїй діяльності керуються інтересами територіальної громади. Таким чином, члени більшості територіальних громад України не можуть скористатися цими формами на практиці через відсутність належних організаційно-правових механізмів, які мають бути закріплені у статутах територіальних громад та інших локальних нормативно-правових актах.

4.2. Проблеми й позитивні практики взаємодії громадськості та органів місцевої влади при виробленні й реалізації місцевої політики

Попри ухвалення низки стратегічно важливих для підвищення ролі громадянського суспільства державних документів, на місцевому рівні поки що зберігається тенденція до несистемної взаємодії суб'єктів громадянського суспільства з органами місцевої влади. Як і будь-який процес, що значною мірою залежить від суспільних чинників, запровадження механізмів громадської участі наштовхується на безліч бар'єрів і перешкод.

Бар'єрами з боку органів влади є відсутність досвіду такої діяльності або її негативний досвід; недовіра до знань і колективного розуму місцевої спільноти; недостатня кількість фахових працівників, здатних як модератори ефективно вести дискусію в незвичній ситуації; віра представників влади в силу власних непорушних переконань і власної безпомилковості; приховані групові та особисті цілі представників влади, що суперечать інтересам громади та суспільства; низький рівень професійної та етичної компетентності представників влади; неготовність чиновників віддати громадянам та їх об'єднанням контроль над частиною технічних (приміщення) і фінансових (бюджет) ресурсів; побоювання представників влади критики з боку громадськості, виявитися некомпетентними.

Зрештою, вкрай негативний вплив на розвиток місцевої демократії має небажання та нездатність багатьох депутатів місцевих рад і посадових осіб місцевого самоврядування сприяти розширенню участі громадськості у підготовці та реалізації управлінських рішень. Депутати часто сприймають активну громадськість як свого конкурента у представленні інтересів членів територіальної громади. При цьому посадові особи часто незацікавлені у сприянні розвитку механізмів громадської участі внаслідок низького рівня

свої професійної підготовки у цій сфері та нерозуміння ролі, яку має відігравати громадськість при вирішенні актуальних проблем місцевого розвитку.

Бар'єрами з боку громадськості є загальна недовіра до представників влади, побоювання маніпуляцій з її боку; елементарна нестача в людей знань і досвіду для вирішення певних питань забезпечення життєдіяльності; неможливість належним чином представити й захистити свої інтереси через слабо організаційно та інституційно розвинені ІГС, низький рівень інтеграції місцевої спільноти та готовності до співпраці у вирішенні нагальних проблем.

Усе зазначене спричиняє неналежне використання правових механізмів залучення громадян до вироблення місцевої політики і з боку громадськості, і з боку ОМС. Доводиться констатувати, що протягом 2012–2013 рр. громадські експертизи не стали дієвим інструментом громадського контролю діяльності суб'єктів місцевої політики. Місцеві ради неохоче йдуть назустріч ІГС, часто ігнорують їхні запити про здійснення громадських експертиз, не враховують пропозиції та не оприлюднюють інформацію щодо проведення експертизи. ІГС також повністю не використовують можливості, надані їм нормативно-правовими актами. Наприклад, в Одеській області не було зафіксовано жодного випадку застосування інституту громадської експертизи. За 2012–2013 рр. в електронному реєстрі громадських експертиз вказується лише одна громадська експертиза, адресована органу місцевого самоврядування (запит ГО «Алчевський союз підприємців» на проведення громадської експертизи рішення Алчевської міської ради «Про затвердження технічної документації з нормативної грошової оцінки земель м. Алчевська»). Лише єдиний раз ініціатором громадських експертиз був ОСН.

На сьогодні більшість громадських рад при ОМС функціонують на рівні міст обласного значення. У багатьох громадах узагалі відсутня практика створення консультативно-дорадчих органів при місцевих радах або ж процес їх формування ще не завершений. За таких умов мешканці громад не можуть розраховувати на ефективне систематичне здійснення громадськими радами експертизи проектів нормативно-правових та інших актів місцевих рад. Представники громадських організацій наголошують, що їх напрацювання використовуються органами влади досить рідко і оцінюють таке використання в середньому на рівні 4 балів (за шкалою від 1 до 10)⁴⁴.

Однією з найбільш проблемних соціальних сфер в Україні є сфера житлово-комунального господарства, в якій і надалі зростає збитковість підприємств ЖКГ, знижується якість житлово-комунальних послуг (далі – ЖКП) за одночасного підвищення їх вартості. Усе це спричиняє зростання громадського невдоволення та соціальної напруги. Однак на практиці громадяни не мають реальних важелів впливу на формування тарифів на послуги з утримання будинків і споруд, прибудинкової території. Одноосібне звернення громадян до органів місцевої влади задля отримання роз'яснень щодо структури витрат ЖКП здебільшого ігнорується. Більш дієвими у боротьбі за право контролювати якість ЖКП є ОСН та їхні асоціації. Водночас, за даними дослідження інформаційно-правового центру «Наше право» судової практики за участі ОСН у сфері ЖКГ, починаючи з набрання чинності Законом України «Про органи самоорганізації населення» (з 11 липня 2001 р.

⁴⁴Калашнікова О. Є. Стан і перспективи розвитку громадянського суспільства в Одеській області : аналіт. доп. / О. Є. Калашнікова, Ю. В. Сербіна. – Одеса : Регіон. філіал НІСД у м. Одесі. – С. 7–8.

по 24 вересня 2012 р.), ОСН контрольну функцію за якістю ЖКП виконують не дуже часто, про що свідчить невелика кількість судових справ.

Крім того, необхідно зазначити, що з кожним роком зростає кількість громад, у яких міжсекторна співпраця при вирішенні локальних проблем дає позитивні результати. Протягом останніх двох років досить ефективно здійснюється підтримка ОСН з боку місцевої влади міст Луганська, Сімферополя, Запоріжжя. Зокрема, міські ради цих громад уперше ухвалили програми розвитку ОСН. Уже в перший рік виконання Комплексної програми розвитку ОСН м. Луганська на 2012–2015 рр. було розроблено стандарт адміністративної послуги з надання дозволу на створення ОСН, типові положення та проект рішення. Поширюється практика ресурсної підтримки ОСН та об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (далі – ОСББ). До кола учасників Всеукраїнської мережі ресурсних центрів для ОСН у 2012 р. приєдналися міста Львів, Луцьк, Горлівка, Луганськ. Розширюється територія місцевих громад, представницькі органи яких ухвалили програми підтримки розвитку ОСББ (міста Луцьк, Кривий Ріг, Нововолинськ, Долина, Бровари та ін.)

Варто також звернути увагу на програми сприяння громадянській активності в розвитку територій на 2012–2016 рр., ухвалені Дніпропетровською обласною радою та районними радами області. Ними передбачено низку заходів, які включають і соціологічне опитування мешканців відповідних територій щодо організації та якості роботи ОСН та ОСББ, і формування практичних механізмів їх ефективної діяльності у сфері соціально-економічного розвитку локальних територій. Протягом першого року дії програм представницьким органам громад Дніпропетровської обл. удалося активізувати участь ЖБК, ОСББ та ОСН в обласних конкурсах мікропроектів з енергоефективності та енергозабезпечення на умовах співфінансування.

Разом з тим навіть за відсутності місцевих програм і недосконалості локальних нормативно-правових актів ОМС успішно впроваджують проекти розвитку різних форм залучення громадськості до вирішення проблем громад за підтримки міжнародних організацій. Протягом 2012 р. розвиток громадських ініціатив при вирішенні проблем місцевого значення був одним із пріоритетних напрямів діяльності міжнародних громадських організацій на території України. У межах другої фази Проекту ЄС та Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» в пілотних громадах була успішно відпрацьована система взаємодії органів місцевої влади та ІГС при підготовці планів розвитку громад та їх виконання. Завдяки Проекту на території обраних громад ефективно застосовувалися інструменти соціальної мобілізації, які забезпечили створення середовища для спільного прийняття рішень і впровадження ініціатив. Так, формування організацій громад відбулося за участі понад 80% домогосподарств, при цьому кількість таких організацій у 2012 р. сягнула 837. Дієвими механізмами здійснення міжсекторного діалогу у процесі формування узгодженої позиції щодо пріоритетних проблем громад стало створення структур підтримки співпраці, а саме форумів місцевого розвитку на рівні районів і регіональних ресурсних центрів громад для надання інформаційно-методологічної та освітньої підтримки представникам органів місцевої влади та громадськості. Результатом таких дискусій стало спільне визначення проблемних питань громад та оформлення їх у пла-

ни розвитку: станом на вересень 2012 р. плани розвитку було ухвалено у 834 громадах.

За підтримки Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» у 2012 р. було реалізовано понад 200 мікропроектів у сфері енергозбереження, водопостачання, охорони здоров'я та навколишнього середовища, запроваджено такий важливий інструмент громадської участі в реалізації проектів, як громадський аудит, за допомогою якого мешканці громад могли оцінити якість виконання проектів і перевірити діяльність функціональних груп.

Протягом 2011–2012 рр. було проведено громадський аудит 157 проектів, до якого було залучено 17 тис. членів місцевих громад. З-поміж нових механізмів підвищення ефективності вирішення проблем локальних співтовариств, які зараз проходять апробацію на території пілотних громад, необхідно виділити створення фондів експлуатації і технічного обслуговування мікропроектів членами громади⁴⁵.

Набирає оберти партнерство Мінрегіону України та Міжнародної фінансової компанії (*IFC*) щодо надання допомоги Україні з боку міжнародної фінансової установи в удосконаленні вітчизняного законодавства стосовно створення та діяльності ОСББ, проведення оцінки енергоефективності будівель, взаємовідносин між постачальниками та споживачами ЖКП. Окремим напрямом співпраці визначені розроблення та проведення кампанії з інформування громадськості щодо створення ОСББ і можливостей доступу до фінансування енергоефективної модернізації будинків. До пілотних міст проекту «Енергоефективність у житловому секторі України» долучилася львівська громада. Зокрема, у жовтні 2012 р. Львівська міськрада підписала меморандум з *IFC* про співпрацю, за умовами якого передбачається спільне фінансування 100 енергоаудитів житлових будинків ОСББ. Перші 25 заявок отримують 90% дофінансування з боку *IFC*, наступні 25 заявок – 75%, ще для 50 ОСББ співфінансування складатиме 50%. Раніше реалізацію згаданого міжнародного проекту було розпочато у м. Вінниці, в межах якого було відкрито Ресурсний центр для надання населенню широкого спектра послуг стосовно розвитку ОСББ; передано тепловізор, за допомогою якого буде проведено 50 енергоаудитів будинків ОСББ і визначені теплові втрати будівель. Також Вінницькою міською радою було ухвалено Програму стимулювання впровадження енергозберігаючих заходів у будинках ОСББ «Енергоефективний будинок. Крок за кроком» на 2012–2020 роки.

Продовжує доводити свою успішність така технологія реалізації соціальної політики на місцевому рівні, як соціальне замовлення, що ефективно використовується в містах Одесі, Харкові, Києві, Хмельницькому, Миколаєві, Вознесенську, Чернігові, Чернівцях, Львові, Луцьку, Рівному, Алчевську, Кам'янці-Подільському, Кременчуці, Комсомольську, Боярці, Бердянську, Дніпропетровську. Зокрема на конкурс соціальних проектів і виконання соціального замовлення у м. Харкові у 2013 р. подано рекордну кількість заявок – 120 проектів від 66 громадських організацій. Триває процес упровадження механізму соціального замовлення у містах Запоріжжі, Луганську, Полтаві та Вінниці.

ОМС активно випробовують заходи залучення місцевих інвесторів до вирішення проблем громад. Так, у м. Одесі ефективна організація громад-

⁴⁵Проект Європейського Союзу та Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду – II»: звіт для Координаційної ради. – III кварталний звіт 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cba.org.ua>

ських робіт у взаємовигідній співпраці ОМС і державної служби зайнятості з підприємствами й установами міста дає змогу розширити сферу застосування праці незайнятого населення, надати адресну державну підтримку безробітним із числа найменш конкурентоспроможних громадян, скоротити період безробіття й поліпшити ситуацію на ринку праці. У м. Черкасах на підставі угоди про співпрацю між Черкаською міською радою та ПАТ «Азот» здійснюється спільна фінансова підтримка пріоритетних для міста проектів, культурних, мистецьких, спортивних та інших заходів; виділення коштів на поліпшення матеріально-технічної бази Черкаського пансіонату ветеранів війни та праці. Головною мотивацією для підприємства стало зобов'язання Черкаської міськради забезпечити в установленому порядку продаж ПАТ «Азот» земельних ділянок комунальної власності, що знаходяться в користуванні підприємства. Кошти, отримані від продажу цих земельних ділянок, міська влада планує витратити на фінансування капітальних ремонтних робіт із частковим відновленням вуличної інфраструктури міста⁴⁶.

Важливим напрямом діяльності неурядових організацій є підвищення громадського контролю за якістю житлово-комунальних послуг. Проведений експертами Коаліції громадських організацій на чолі із Всеукраїнською асоціацією сприяння самоорганізації населення аналіз чинних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади, які регулюють питання надання ЖКП, засвідчив, що чинні законодавчі норми є неповними, неузгодженими одна з одною і не утворюють єдиної системи, яка була б законодавчою базою для участі споживачів у забезпеченні належної якості цих послуг. Для поліпшення стану справ у сфері надання ЖКП із залученням додаткових інтелектуальних та інших ресурсів громадськості експерти Коаліції підготували понад 20 проектів нормативно-правових актів, якими пропонується внести зміни й доповнення до чинних актів, а також прийняти нові, яких не вистачає.

Проведене паралельно в регіонах експертне опитування думки громадських активістів і працівників сфери ЖКГ стосовно ступеня задоволення споживачів якістю ЖКП свідчить, що більшість із них незадоволені їхньою якістю. Повсюдно спостерігається малоефективна реакція посадових осіб і комунальних підприємств на звернення мешканців щодо поліпшення справ у цій сфері. Майже відсутня конструктивна взаємодія між споживачами та комунальними службами, житлово-експлуатаційними підприємствами й іншими надавачами ЖКП. Усі ці причини об'єктивного й суб'єктивного характеру гальмують реформування системи надання ЖКП стосовно більш повного врахування та задоволення інтересів споживачів, перешкоджаючи реалізації державної політики у цій сфері.

Необхідність вирішення зазначених проблем спонукала громадські організації до встановлення діалогу із посадовими особами та ОМС. Так, завдяки активній діяльності громадських експертів у м. Луганську вдалося започаткувати процес удосконалення інструментів громадського контролю ОСН за якістю ЖКП спільно з міським головою та міськрадою⁴⁷.

⁴⁶Кращі практики місцевого самоврядування 2012 року / Асоціація міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.auc.org.ua/page/krashchi-praktiki>

⁴⁷Житлово-комунальні послуги – під контроль громадськості : зб. нормативно-методичних мат-лів. – Луганськ : Янтар, 2012. – С. 10–11.

Результатами багаторічної співпраці громадських організацій м. Миколаєва з ОМС у пошуках ефективних механізмів захисту прав споживачів ЖКП стало впровадження конкурсного механізму визначення виконавців послуг з утримання будинків, споруд і прибудинкових територій та проведення громадського аудиту комплексного стану якості менеджменту підприємств-переможців конкурсу з надання житлово-експлуатаційних послуг⁴⁸. Унікальний досвід чітко налагодженої системи громадського контролю комунальних послуг ОСН є у м. Дмитрові Донецької обл. Тут створено Координаційний комітет самоорганізації населення, зареєстрований як громадська організація із правом юридичної особи, що об'єднав усі діючі в місті мікрорайонні та квартальні ОСН. Комітет щоденно здійснює контроль силами активу старших будинків і квартальних за якістю й кількістю виконаних робіт комунальними підприємствами міста. Проводиться від 70 до 120 перевірок на тиждень. Щотижня протягом чотирьох років представники Комітету перевіряють рух автобусів: графіки руху маршрутів, наявність документів на перевезення, чистоту в автобусах, перевезення пільгових категорій населення. Дії контролерів регламентовані відповідним положенням про перевірки, прийнятим Дмитрівським міськвиконкомом. У сфері контролю за благоустроєм виписуються приписи на усунення порушень правил благоустрою та правил правопорядку (близько 200 на тиждень). На злісних порушників, щодо яких надходять скарги, складаються протоколи про адміністративні правопорушення. Крім того, проводяться щотижневі суботники, розглядаються звернення громадян, здійснюється видача різного роду довідок, побутових характеристик (до 500 за місяць), організуються зустрічі з керівниками міських органів влади, загальні збори жителів тощо. Організація роботи заснована на щоденній нарядній системі. До того ж проводиться постійне навчання представників Комітету представниками прокуратури, міліції, системи ЖКГ, інших служб. Завдяки контрольній діяльності Комітету за роботою ЖКГ вдається щороку забезпечити мільйони гривень виділених бюджетних коштів від розкрадання та недбалого ставлення.

Отже, аналізуючи зазначене, можемо дійти таких висновків.

Основою для подальшої модернізації системи громадської участі на місцевому рівні має стати передусім Концепція реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні, схвалена комісією Конституційної Асамблеї.

У процесі розширення можливостей громад при виробленні та реалізації місцевої політики необхідно враховувати інтереси ІГС, які на сьогодні знайшли своє адекватне відображення в концептуальних засадах модернізації системи організаційно-правового забезпечення місцевої демократії в Україні⁴⁹.

З-поміж найбільш важливих напрямів реформування механізмів громадської участі при виробленні та реалізації місцевої політики необхідно виокремити такі:

⁴⁸Механізм впливу мешканця міста на якість житлово-комунальних послуг у м. Миколаєві : аналіз місцевої нормативної бази щодо наявності механізмів впливу громадськості на забезпечення якісними житлово-комунальними послугами. – Миколаїв : ММГО «Фонд розвитку міста Миколаєва», 2012. – С. 40.

⁴⁹Сьома всеукраїнська науково-практична конференція з питань самоорганізації населення «Громадський контроль у житлово-комунальній сфері: роль органів самоорганізації населення. Збірник матеріалів». Львів, 29–30 вересня 2012 р. / під ред. А. С. Крупника, Є. Г. Абрамової. – Одеса : ПП «Євродрук», 2012. – С. 177–192.

- удосконалення чинного законодавства, яке забезпечує функціонування місцевої демократії в Україні, визначає правовий статус її інститутів, процедури реалізації членами територіальних громад свого конституційного права на участь в управлінні місцевими справами, форми й механізми взаємодії органів публічної влади із громадськістю;
- встановлення обов'язковості ухвалення статутів територіальних громад із закріпленням у них детальних процедур і механізмів реалізації ІГС та членами територіальних громад різних форм місцевої демократії згідно з нормами законодавства України;
- закріплення на законодавчому рівні обов'язкового запровадження при ОМС таких форм місцевої демократії, як громадські ради, проведення консультацій із громадськістю, громадської експертизи проектів рішень і діяльності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб тощо;
- розвиток громадських ініціатив завдяки різним формам державної підтримки, передачі ІГС частини повноважень органів місцевого самоврядування разом із відповідними ресурсами, одночасним підвищенням відповідальності за стан справ на території їх діяльності;
- створення ОМС належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для використання ІГС і членами територіальних громад різних форм місцевої демократії;
- розширення кола суб'єктів, які можуть скористатися механізмами місцевої демократії у спосіб надання відповідних прав іноземцям, особам без громадянства, біженцям і вимушеним переселенцям, які на законних підставах постійно проживають на відповідній території (за винятком надання їм права обирати й бути обраними до складу ОМС, на посаду сільського, селищного, міського голови);
- створення умов для здійснення членами територіальних громад та ІГС громадського контролю за діяльністю ОМС і місцевих органів виконавчої влади;
- упровадження механізмів адміністративної та політичної відповідальності посадових осіб за порушення ними норм місцевої демократії та суспільної відповідальності громадськості за дії (бездіяльність) у сфері місцевої демократії;
- створення безперервної системи підвищення професійного рівня посадових осіб ОМС і місцевих органів виконавчої влади, депутатів місцевих рад задля успішного використання ними різних форм місцевої демократії при вирішенні різних питань місцевого розвитку;
- забезпечення можливості участі громадськості у формуванні та реалізації місцевої політики завдяки дотриманню ОМС і місцевими органами виконавчої влади принципів відкритості та прозорості у своїй діяльності.

Головними пріоритетами діяльності Координаційної ради на 2013 р. слід вважати ухвалення законів України «Про місцевий референдум», «Про внесення змін до деяких законів України щодо участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення», «Про органи самоорганізації населення», «Про загальні збори (конференції) членів територіальної громади за місцем проживання» та ін.

Зважаючи на зазначені пріоритети і пропозиції громадських експертів, необхідно зробити акцент на доцільності вжиття таких заходів із модерні-

зації системи форм та інструментів участі громад у виробленні та реалізації місцевої політики.

1. Внесення змін до Конституції України з метою:

- доповнення переліку закріплених у Конституції України основних прав і свобод людини та громадянина правом на належне врядування, яке забезпечується відкритістю і прозорістю діяльності органів публічної влади та її посадових осіб, механізмами участі громадян та ІГС в управлінні на всіх рівнях;

- надання права територіальній громаді здійснювати місцеве самоврядування не тільки через місцеві ради, але й через ОМС.

2. Задля уникнення конфлікту інтересів у процесі ухвалення нової редакції Закону України «Про органи самоорганізації населення» за її основу має бути взято компромісну позицію експертів органів державної влади та ІГС щодо статусу ОСН у системі місцевого самоврядування.

3. Для поліпшення механізмів підтримки державою руху самоорганізації населення в Україні доцільно розглянути можливість започаткування та проведення на рівні Кабінету Міністрів України Всеукраїнського конкурсу проектів ОСН; трансформації Фонду сприяння розвитку місцевого самоврядування у Фонд розвитку територіальних громад, поширення сфери його дії на самоорганізацію населення як складник місцевого самоврядування.

4. Зважаючи на рекомендації Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) щодо підписання та ратифікації Україною Конвенції про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні, доцільно надати право на скликання загальних зборів усім постійним мешканцям територіальної громади, що потребує відповідних змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». У даному контексті особливої уваги потребує проект закону «Про загальні збори (конференції) членів територіальної громади за місцем проживання», розроблений експертами ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення», який протягом 2010–2011 рр. пройшов стадію обговорення серед представників органів виконавчої влади та ОМС, лідерів громадських організацій, ОСН, експертів і науковців 21 регіону України⁵⁰. Цей законопроект адекватно вирішує більшість проблем, пов'язаних із неналежним правовим забезпеченням згаданого механізму реалізації прав громадян на участь у вирішенні питань місцевого значення.

5. Важливим акцентом реформ має стати зміна юридичної сили рішень громадськості. У Законі України «Про місцеве самоврядування» необхідно передбачити:

- норму, відповідно до якої ухвалення місцевою радою рішення із порушенням вимог закону та локальних нормативно-правових актів щодо реалізації мешканцями територіальних громад права на безпосереднє здійснення місцевого самоврядування є підставою для судового визнання рішень ради нечинними;

- встановлення норм щодо варіантів рішення місцевої ради після розгляду пропозицій громадськості, поданих у різних формах: прийняття проекту рішення громадськості за основу в повному обсязі або частково; відхилення проекту рішення; відправлення проекту рішення на доопрацювання за

⁵⁰ *П'ята* всеукраїнська науково-практична конференція з питань самоорганізації населення «Удосконалення законодавства України щодо проведення загальних зборів за місцем проживання. Збірник матеріалів». Вінниця, 15–16 травня 2010 р. / під ред. О. С. Орловського, А. С. Крупника, Н. В. Мішиної. – Одеса: ХОББІТ ПЛЮС, 2010. – С. 80–97.

обов'язковою участю членів ініціативної групи з обов'язковим винесенням проекту рішення на наступне пленарне засідання ради.

6. Особливої уваги з боку органів державної влади потребує забезпечення сприятливих умов для здійснення громадського контролю за якістю житлово-комунальних послуг у спосіб:

- внесення змін до комплексу підзаконних нормативно-правових актів на рівні постанов Кабінету Міністрів України та наказів центрального органу виконавчої влади з питань ЖКГ, що регулюють питання надання ЖКП, які передбачали б участь громадськості на всіх етапах формування тарифів, оцінки обсягів та якості наданих послуг і виконаних ремонтних робіт;

- проведення громадського моніторингу за розробленням і впровадженням Мінрегіоном України державної системи стандартів надання ЖКП як основи для підвищення їхньої якості та можливості їх ефективного громадського контролю.

7. Удосконалення локальної нормативно-правової бази для реалізації демократії участі на місцевому рівні потребує:

- ухвалення статутів територіальних громад там, де вони відсутні;
- внесення необхідних змін до статутів та інших локальних нормативно-правових актів із метою:

- деталізації процедурних та організаційних аспектів здійснення різноманітних форм участі громадськості, ІГС на території відповідних територіальних громад з урахуванням особливостей місцевого розвитку;

- встановлення додаткових гарантій участі членів територіальних громад у діяльності ОМС, зокрема завдяки забезпеченню вільного доступу членів територіальної громади на засідання місцевої ради та її виконавчого комітету;

- закріплення норм про обов'язкове залучення членів територіальних громад до процесу вироблення ними соціально значущих управлінських рішень, зокрема розроблення статутів територіальних громад, схем планування територій (генеральних планів міст, сіл, селищ), формування та реалізації програм соціально-економічного розвитку, інших місцевих програм і проектів місцевих бюджетів;

- делегування владних повноважень місцевих рад та їх виконавчих органів ОСН з одночасним наділенням їх частиною власної компетенції, фінансів і майна;

- включення до щорічних програм соціально-економічного розвитку територіальних громад окремих розділів, спрямованих на сприяння розвитку форм місцевої демократії, участі громадськості в управлінні та залучення ІГС до процесів територіального розвитку;

- схвалення спеціальних місцевих цільових програм, спрямованих на створення умов для діяльності громадських організацій, ОСН;

- здійснення організаційно-методичної та матеріально-технічної підтримки ІГС, що беруть участь у формуванні та реалізації місцевої політики у спосіб:

- забезпечення надання в оперативне управління ОСН, створених на рівні сіл, селищ, районів, мікрорайонів та житлових комплексів і легалізованих шляхом реєстрації, нежитлових приміщень для реалізації ними своїх повноважень;

– ухвалення на рівні сільських, селищних і міських рад положень, що регламентують механізми співфінансування проектів соціально-економічного розвитку територій за рахунок коштів місцевого бюджету й коштів, зібраних населенням для цільового використання у спосіб самооподаткування та залучених із законних небюджетних джерел;

– створення системи центрів сприяння участі ІГС у формуванні та реалізації публічної політики на місцевому рівні.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

ПРО СТАН РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

- А. В. ЄРМОЛАЄВ** директор Національного інституту стратегічних досліджень (керівник авторського колективу)
- М. І. СТАВНІЙЧУК** Радник Президента України – Керівник Головного управління з питань конституційно-правової модернізації Адміністрації Президента України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України
- В. М. ЯБЛОНСЬКИЙ** заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, доцент
- Т. І. БОНДАР** головний консультант відділу правового супроводження конституційного процесу Головного управління з питань конституційно-правової модернізації Адміністрації Президента України
- Д. М. ГОРЕЛОВ** старший консультант сектору громадської самоорганізації відділу стратегій розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень
- О. М. ЖУГАН** головний консультант відділу політико-правового аналізу та прогнозування Головного управління з питань конституційно-правової модернізації Адміністрації Президента України
- В. О. КОВАЛЬЧУК** завідувач відділу політико-правового аналізу та прогнозування Головного управління з питань конституційно-правової модернізації Адміністрації Президента України
- О. А. КОРНІЄВСЬКИЙ** завідувач відділу стратегій розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, доцент
- А. О. КРАСНОСІЛЬСЬКА** керівник проектів громадської організації «Український незалежний центр політичних досліджень»

- А. С. КРУПНИК** доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування Одеського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України; директор громадської організації «Одеський суспільний інститут соціальних технологій», кандидат політичних наук
- В. О. КУЛИК** заступник Керівника Головного управління з питань конституційно-правової модернізації Адміністрації Президента України
- М. В. ЛАЦИБА** керівник програм громадської організації «Український незалежний центр політичних досліджень»
- О. Є. МАНЬКО** головний консультант відділу політико-правового аналізу та прогнозування Головного управління з питань конституційно-правової модернізації Адміністрації Президента України, кандидат юридичних наук
- Ю. В. ОПАЛЬКО** завідувач сектору громадської самоорганізації відділу стратегій розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень
- Л. М. ПАЛИВОДА** президент благодійного фонду «Творчий центр ТЦК»
- Г. О. ПАЛІЙ** завідувач сектору державно-громадської взаємодії відділу стратегій розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
- Н. І. ПЕЛІВАНОВА** старший науковий співробітник сектору державно-громадської взаємодії відділу стратегій розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень
- В. П. СЮМАР** виконавчий директор громадської організації «Інститут масової інформації»
- Ю. А. ТИЩЕНКО** керівник програм розвитку громадянського суспільства громадської організації «Український незалежний центр політичних досліджень»

СТАТИСТИЧНІ ТАБЛИЦІ

Джерела:

Державна служба статистики України,
Міністерство фінансів України,
Національний банк України,
Державна казначейська служба України

Умовні позначення

Тире (-)	Явищ не було
Три крапки (...)	відомості відсутні або інформація конфіденційна (з відповідною виноскою)
Нуль (0; 0,0)	явища відбулися, але у вимірах менших, ніж ті, що можуть бути виражені використаними в таблиці розрядами
Символ (x)	заповнення рубрики за характером побудови таблиці не має сенсу
«з них», «у тому числі»	означає, що наведено не всі доданки загальної суми

Примітка. В окремих випадках незначне відхилення між підсумками та сумою складових пояснюється округленням даних у зв'язку з електронною обробкою інформації.

НАЦІОНАЛЬНІ
1. Основні соціально-

	1991	1995	2000	2001	2002	2003	
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах) ¹ , млн грн	299	5451642	170070	204190	225810	267344	
у розрахунку на одну особу ² , грн	6	105793	3436	4195	4685	5591	
Основні засоби (у фактичних цінах на кінець року) ³ , млрд грн	494	10865152	829	915	965	1026	
Доходи населення ¹ , млн грн	252	4005954	128736	157996	185073	215672	
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), %	390,0	281,7	125,8	106,1	99,4	108,2	
Індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня попереднього року), %	263,4	272,1	120,8	100,9	105,7	111,1	
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами (до попереднього року), %	192,0	432,8	155,8	105,0	87,4	120,6	
Фінансовий результат до оподаткування ⁴ , млрд грн	x	x	13,9	18,7	14,6	19,6	
Обсяг реалізованої промислової продукції, млрд грн	–	–	182,7	210,8	229,6	289,1	
Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.), млрд грн	245,4	183,9	151,0	166,4	168,4	149,9	
рослинництва	121,2	106,3	92,8	104,3	102,8	88,3	
тваринництва	124,2	77,6	58,2	62,1	65,6	61,6	
Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах) ³ , млрд грн	49,7	937815,5	23,6	32,6	37,2	51,0	
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млрд грн	x	x	x	x	x	x	
Прийняття в експлуатацію загальної площі житла ⁸ , млн м ²	14,5	8,7	5,6	5,9	6,1	6,4	
Перевезення вантажів усіма видами транспорту ⁹ , млрд т	6,0	2,5	1,5	1,6	1,6	1,7	
Відправлення пасажирів транспортом загального користування ¹⁰ , млрд	13,4	6,8	7,8	7,7	7,7	7,7	
Роздрібний товарооборот підприємств (у фактичних цінах) ¹¹ , млрд грн	132,4	12,0	28,8	34,4	39,7	50,0	
Обсяг реалізованих послуг ¹² , млрд грн	47,0	56,7	
Експорт товарів і послуг, млрд дол. США	–	–	18,1	19,8	22,0	27,3	
Імпорт товарів і послуг, млрд дол. США	–	–	15,1	16,9	18,2	24,5	
Кількість постійного населення (на кінець року), млн осіб	51,7	50,9	48,7	48,2 ¹³	47,8	47,4	
Природний приріст, скорочення (–) населення, тис. осіб	–39,1	–299,7	–373,0	–369,5	–364,2	–356,8	

РАХУНКИ
економічні показники

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	345113	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079	1408889
	7273	9372	11630	15496	20495	19832	23600	28488	30901
	1141	1276	1569	2047	3150	3904	6649
	274241	381404	472061	623289	845641	894286	1101175	1266753	1407197
	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8
	124,1	109,5	114,1	123,3	123,0	114,3	118,7	114,2	100,3
	105,7	108,1	102,4	138,0	110,3	106,4	130,0	113,6	106,8
	44,6	64,4	76,3	135,9	9,0	-45,0	58,3	126,7	53,2 ⁵
	400,8	468,6	551,7	717,1	917,0	806,6	1065,1	1329,3	1115,8 ⁶
	179,4	179,6	184,1	172,1	201,6	197,9	194,9	233,7	223,3
	117,5	114,5	116,6	106,0	136,3	129,9	124,6	162,4	149,2
	61,9	65,1	67,5	66,1	65,3	68,0	70,3	71,3	74,1
	75,7	93,1	125,3	188,5	233,1	151,8	150,7 ⁷	209,1 ⁷	x
	x	x	x	x	x	x	189,1	259,9	293,7
	7,6	7,8	8,6	10,2	10,5	6,4	9,3	9,4	10,7
	1,7	1,8	1,9	2,0	2,0	1,6	1,8	1,9	1,9
	8,0	8,2	8,2	8,2	8,3	7,3	6,8	7,0	6,8
	67,6	94,3	130,0	178,2	246,9	231,0	280,9	350,1	405,1
	74,4	95,8	120,9	157,0	215,8	224,6	256,4	308,2	329,2
	38,0	40,4	45,9	58,3	78,7	49,3	63,2	82,2	82,4
	31,1	39,1	48,8	65,6	92,0	50,6	66,2	88,8	91,4
	47,1	46,7	46,5	46,2	46,0	45,8	45,6	45,5	45,4
	-334,0	-355,9	-297,7	-290,2	-243,9	-194,2	-200,5	-162,0	-142,4

	1991	1995	2000	2001	2002	2003	
Кількість зайнятого населення віком 15–70 років, тис. осіб	20175,0	19971,5	20091,2	20163,3	
Кількість безробітного населення віком 15–70 років (за методологією МОП), тис. осіб	2655,8	2455,0	2140,7	2008,0	
Рівень безробіття населення віком 15–70 років (за методологією МОП), у % до економічно активного населення відповідного віку	11,6	10,9	9,6	9,1	
Кількість зареєстрованих безробітних (на кінець року), тис. осіб	...	126,9	1155,2	1008,1	1034,2	988,9	
Рівень зареєстрованого безробіття, у % до населення працездатного віку	...	0,4	4,1	3,6	3,7	3,5	
Середньомісячна номінальна заробітна плата ¹⁴ , грн	480	73	230	311	376	462	

¹ 1991, 1995 рр. – в млрд крб, 2000–2012 рр. – в млн грн.

² 1991, 1995 рр. – в тис. крб, 2000–2012 рр. – в грн.

³ 1991, 1995 рр. – в млрд крб, 2000–2012 роки – в млрд грн.

⁴ Дані наведено без урахування результатів діяльності бюджетних установ. Інформація наявна з 2000 р. у зв'язку з впровадженням національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку відповідно до наказу Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87. За 2000–2008 рр. наведено фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування.

⁵ Дані наведено за січень-вересень без урахування результатів діяльності малих підприємств, бюджетних установ, а також сільськогосподарських підприємств, які займаються рослинництвом, тваринництвом та змішаним сільським господарством, і відслідковуються тільки в річній звітності.

⁶ За даними короткострокової звітності.

⁷ Без ПДВ.

⁸ Починаючи з 2010 р. – з урахуванням обсягів житла, прийнятого в експлуатацію відповідно до Порядку, затвердженого наказом Мінрегіону України від 24.06.2011 р. № 91, та Тимчасового порядку, затвердженого постановою КМУ від 09.09.2009 р. № 1035.

Закінчення табл.

Основні соціально-економічні показники

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	20295,7	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0	20324,2	20354,3
	1906,7	1600,8	1515,0	1417,6	1425,1	1958,8	1785,6	1732,7	1657,2
	8,6	7,2	6,8	6,4	6,4	8,8	8,1	7,9	7,5
	981,8	881,5	759,5	642,3	844,9	531,6	544,9	482,8	506,8
	3,5	3,1	2,7	2,3	3,0	1,9	2,0	1,8	1,8
	590	806	1041	1351	1806	1906	2239	2633	3026

⁹ З 2002 р. – з урахуванням автомобільних комерційних вантажних перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями.

¹⁰ З 2000 р. – з урахуванням обсягів автомобільних пасажирських перевезень, виконаних фізичними та юридичними суб'єктами малого бізнесу.

¹¹ 1991 р. – млрд крб, 1995–2012 рр. – в млрд грн.

¹² Включаючи ПДВ.

¹³ За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня 2001 р.

¹⁴ 1991 р. – крб, 1995–2012 рр. – в грн. Починаючи з 2010 р., дані наведено по підприємствах, установах, організаціях та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

2. Індекси основних соціально-

	1991	1995	2000	2001	2002	2003	
Валовий внутрішній продукт (у цінах попереднього року)	91,3	87,8	105,9	109,2	105,2	109,6	
у розрахунку на одну особу	91,1	88,5	106,7	111,1	106,3	110,5	
Доходи населення	192,6	526,3	131,2	122,7	117,1	116,5	
Фінансовий результат до оподаткування ¹	x	x	...	134,5	78,1	134,2	
Продукція промисловості	95,2	88,0	113,2	114,2	107,0	115,8	
Продукція сільського господарства	86,8	96,4	109,8	110,2	101,2	89,0	
Інвестиції в основний капітал	92,9	71,5	114,4	120,8	108,9	131,3	
Капітальні інвестиції	x	x	x	x	x	x	
Прийняття в експлуатацію загальної площі житла	82,8	85,8	90,4	106,8	102,3	105,9	
Перевезення вантажів усіма видами транспорту	95,9	95,7	99,5	103,3	98,6	106,2	
Відправлення пасажирів транспортом загального користування	89,2	77,0	98,3	98,4	100,7	100,0	
Роздрібний товарооборот підприємств	90,3	86,1	108,1	113,7	115,0	120,5	
Обсяг реалізованих послуг (у порівнянних цінах)	107,3	116,1	
Експорт товарів і послуг	118,8	109,7	111,1	124,1	
Імпорт товарів і послуг	116,6	112,0	107,4	134,7	
Кількість постійного населення (на кінець року)	100,2	99,2	99,1	99,1	99,1	99,2	
Кількість зайнятих	101,1	99,0	100,6	100,4	
Кількість безробітних (за методологією МОП)	101,6	92,4	87,2	93,8	
Кількість зареєстрованих безробітних (на кінець року)	...	154,3	98,4	87,3	102,6	95,6	
Середньомісячна заробітна плата ²							
номінальна	196,4	514,2	129,6	135,2	121,0	122,8	
реальна	...	110,6	99,1	119,3	118,2	115,2	

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності бюджетних установ. За 2000–2008 рр. наведено фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування. У графі за 2012 р. дані наведено за 9 місяців 2012 р. без урахування результатів діяльності малих підприємств, бюджетних установ, а також сільськогосподарських підприємств, які займаються рослинництвом, тваринництвом та змішаним сільським господарством, і відслідковуються тільки в річній звітності.

² Починаючи з 2010 р., дані наведено по підприємствах, установах, організаціях та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

економічних показників

(% до попереднього року)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	112,1	102,7	107,3	107,9	102,3	85,2	104,1	105,2	100,2
	113,0	103,5	108,1	108,6	102,9	85,6	104,6	105,6	100,4
	127,2	139,1	123,8	132,0	135,7	105,8	123,1	115,0	111,1
	226,9	144,4	118,5	178,2	6,6	x	x	217,1	58,4
	112,5	103,1	106,2	107,6	94,8	78,1	111,2	107,6	98,2
	119,7	100,1	102,5	93,5	117,1	98,2	98,5	119,9	95,5
	128,0	101,9	119,0	129,8	97,4	58,5	99,4	122,4	x
	x	x	x	x	x	x	x	118,9	108,3
	117,6	103,3	110,4	118,7	102,5	61,0	145,9	100,8	114,2
	104,7	104,3	103,7	106,3	99,1	82,4	108,7	106,8	98,2
	103,7	102,5	100,5	99,7	101,4	87,3	94,1	102,0	97,6
	121,9	123,4	126,4	129,5	117,3	79,1	110,1	113,2	112,3
	124,4	116,4	113,5	115,7	112,8	88,9	103,2	112,0	100,8
	139,0	106,3	113,7	127,2	134,9	62,6	128,1	130,1	100,3
	126,9	125,8	124,8	134,5	140,3	55,0	130,8	134,2	102,9
	99,3	99,3	99,4	99,4	99,5	99,6	99,6	99,7	99,8
	100,7	101,9	100,2	100,8	100,3	96,3	100,4	100,3	100,1
	95,0	84,0	94,6	93,6	100,5	137,5	91,2	97,0	95,6
	99,3	89,8	86,2	84,6	131,5	62,9	102,5	88,6	105,0
	127,5	136,7	129,2	129,7	133,7	105,5	120,0	117,6	114,9
	123,8	120,3	118,3	112,5	106,3	90,8	110,2	108,7	114,4

3. Валовий внутрішній продукт

Рік	У фактичних цінах		Індекси фізичного обсягу, відсотків				Індекс-дефлятор, % до попереднього року
	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу		до попереднього року		1990 = 100		
	млн грн	грн	валовий внутрішній продукт	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу	валовий внутрішній продукт	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу	
2001	204190	4195	109,2	111,1	47,2	50,2	109,9
2002	225810	4685	105,2	106,3	49,7	53,4	105,1
2003	267344	5591	109,6	110,5	54,4	59,0	108,0
2004	345113	7273	112,1	113,0	61,0	66,6	115,1
2005	441452	9372	102,7	103,5	62,7	69,0	124,5
2006	544153	11630	107,3	108,1	67,3	74,5	114,8
2007	720731	15496	107,9	108,6	72,6	80,9	122,7
2008	948056	20495	102,3	102,9	74,2	83,3	128,6
2009	913345	19832	85,2	85,6	63,3	71,3	113,0
2010	1082569	23600	104,1	104,6	65,8	74,6	113,8
2011	1302079	28488	105,2	105,6	69,3	78,8	114,3
2012	1408889	30901	100,2	100,4	69,4	79,1	108,0

**4. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту
за видами економічної діяльності**

(у фактичних цінах; млн грн)

	Рік	Випуск	Проміжне споживання	Валова додана вартість	У тому числі		
					оплата праці найманих працівників	інші податки, за виключенням інших субсидій, пов'язаних з виробництвом	валовий прибуток, змішаний дохід
Сільське господарство, мисливство, лі- сове господарство	2001	66306	36885	29421	5831	23	23567
	2002	66430	37012	29418	5108	225	24085
	2003	66119	37060	29059	4890	-137	24306
	2004	85668	48410	37258	6044	-689	31903
	2005	94801	54259	40542	6887	-837	34492
	2006	98410	57404	41006	8448	-1740	34298
	2007	113149	65732	47417	11869	-2411	37959
	2008	156072	90924	65148	14330	-2928	53746
	2009	157867	92109	65758	14143	-246	51861
	2010	194132	111491	82641	17536	-305	65410
	2011	260081	149517	110564	22414	-304	88454
	2012	111748	26490	265	84993
Рибальство, рибництво	2001	429	300	129	98	-9	40
	2002	412	283	129	90	-20	59
	2003	415	289	126	80	-39	85
	2004	445	310	135	83	-44	96
	2005	575	410	165	120	-66	111
	2006	557	406	151	112	-68	107
	2007	576	415	161	104	-5	62
	2008	729	524	205	177	-7	35
	2009	926	664	262	181	5	76

Продовження табл.
**Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту
за видами економічної діяльності**

	Рік	Випуск	Проміжне споживання	Валова додана вартість	У тому числі		
					оплата праці найманих працівників	інші податки, за виключенням інших субсидій, пов'язаних з виробництвом	валовий прибуток, змінний дохід
	2010	886	635	251	194	-2	59
	2011	961	688	273	200	-3	76
Добувна промисловість	2001	23411	14898	8513	5088	-707	4132
	2002	24386	14370	10016	6350	-772	4438
	2003	26484	15630	10854	6972	-681	4563
	2004	31766	19248	12518	9541	-787	3764
	2005	41149	23210	17939	12729	-1456	6666
	2006	46125	24061	22064	15420	-2330	8974
	2007	57563	25868	31695	18370	-3141	16466
	2008	91551	37214	54337	27442	-6604	33499
	2009	78492	37816	40676	26927	-5077	18826
	2010	117804	52253	65551	34617	-5811	36745
	2011	154932	67855	87077	41212	-6960	52825
	2012	90467	43848	-9405	56024
Переробна промисловість	2001	172759	137167	35592	20407	1242	13943
	2002	191301	150915	40386	23461	1581	15344
	2003	235289	185587	49702	30414	1837	17451
	2004	325820	261696	64124	41507	1895	20722
	2005	399039	312176	86863	53891	2422	30550
	2006	456729	347313	109416	62673	2921	43822
	2007	588203	444775	143428	80946	2392	60090
	2008	751615	586880	164735	96439	-1494	69790

	2009	628232	486354	141878	81504	547	59827
	2010	812068	653585	158483	97401	2792	58290
	2011	977456	811074	166382	111819	4322	50241
	2012	180086	127564	5596	46926
Виробництво та розподілення електроенергії, газу й води	2001	27905	16673	11232	4186	5	7041
	2002	28227	16802	11425	5252	81	6092
	2003	30360	18090	12270	6073	33	6164
	2004	31961	19538	12423	8623	-249	4049
	2005	36739	21570	15169	9160	-57	6066
	2006	47318	28708	18610	12076	41	6493
	2007	60898	37653	23245	14266	95	8884
	2008	77688	48888	28800	20325	-1658	10133
	2009	85749	53945	31804	21592	-1704	11916
	2010	103317	68333	34984	25054	340	9590
	2011	135032	90020	45012	31155	704	13153
	2012	51075	33694	-972	18353
Будівництво	2001	18339	11048	7291	4242	193	2856
	2002	19176	11523	7653	4843	106	2704
	2003	25811	15543	10268	6686	167	3415
	2004	37667	23204	14463	8924	202	5337
	2005	45972	29602	16370	12677	212	3481
	2006	64152	42984	21168	14955	348	5865
	2007	94307	63851	30456	21091	460	8905
	2008	117362	88177	29185	23024	639	5522
	2009	77631	56103	21528	14458	407	6663
	2010	98904	66386	32518	15364	482	16672

Продовження табл.
**Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту
за видами економічної діяльності**

	Рік	Випуск	Проміжне споживання	Валова додана вартість	У тому числі		
					оплата праці найманих працівників	інші податки, за виключенням інших субсидій, пов'язаних з виробництвом	валовий прибуток, змішаний дохід
	2011	124855	87623	37232	20101	457	16674
	2012	38574	21508	520	16546
Торгівля; ремонт автомобілів побутових виробів і предметів особистого вжитку	2001	38989	16580	22409	8942	1488	11979
	2002	42628	18035	24593	10627	1060	12906
	2003	54897	23275	31622	10197	1239	20186
	2004	71490	30433	41057	11393	1291	28373
	2005	99662	43621	56041	20882	1547	33612
	2006	122365	53792	68573	24845	2108	41620
	2007	173149	77929	95220	32228	2775	60217
	2008	240111	108850	131261	50121	3271	77869
	2009	239327	109330	129997	46516	3248	80233
	2010	293540	128714	164826	68529	3524	92773
	2011	362117	158362	203755	84783	3133	115839
	2012	219628	96799	4237	118592
Діяльність готелів і ресторанів	2001	2678	1509	1169	562	53	554
	2002	3038	1723	1315	825	95	395
	2003	3739	2122	1617	963	33	621
	2004	5452	3166	2286	1272	66	948
	2005	6388	4018	2370	1265	76	1029
	2006	11743	6355	5388	2015	96	3277
	2007	14849	8022	6827	2578	146	4103
	2008	20557	10862	9695	4163	168	5364

	2009	18392	10343	8049	3815	189	4045
	2010	22579	12271	10308	5250	213	4845
	2011	25207	13439	11768	6176	278	5314
Діяльність транспорту та зв'язку	2001	41295	16708	24587	10325	682	13580
	2002	46946	19423	27523	14065	336	13122
	2003	59995	24903	35092	16732	350	18010
	2004	75233	32539	42694	16936	601	25157
	2005	91219	43784	47435	23754	638	23043
	2006	107638	51585	56053	30619	982	24452
	2007	135074	65011	70063	35474	598	33991
	2008	172314	85236	87078	50228	804	36046
	2009	182914	85864	97050	48622	1140	47288
	2010	209444	98431	111013	56222	1591	53200
	2011	258843	125647	133196	67609	1919	63668
	2012	141638	73143	2647	65848
Фінансова діяльність	2001	8516	3248	5268	2016	102	3150
	2002	9948	3750	6198	2457	130	3611
	2003	15018	5648	9370	2918	156	6296
	2004	31826	10576	21250	7433	552	13265
	2005	29951	10174	19777	9654	496	9627
	2006	36858	11471	25387	12208	496	12683
	2007	58992	16598	42394	19152	512	22730
	2008	92631	23648	68983	25906	916	42161
	2009	91199	24479	66720	23380	866	42474
	2010	95304	24781	70523	24716	711	45096
	2011	95764	31631	64133	28258	694	35181
	2012	61693	31106	787	29800

Продовження табл.
**Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту
за видами економічної діяльності**

	Рік	Випуск	Проміжне споживання	Валова додана вартість	У тому числі		
					оплата праці найманих працівників	інші податки, за виключенням інших субсидій, пов'язаних з виробництвом	валовий прибуток, змінний дохід
Операції з нерухомим майном, оренда, ін- жиніринг та надання послуг підприємцям	2001	19931	7256	12675	5691	249	6735
	2002	23631	8660	14971	6489	232	8250
	2003	27030	10147	16883	6139	265	10479
	2004	38852	15325	23527	9270	230	14027
	2005	53627	23084	30543	13398	378	16767
	2006	70227	31376	38851	17249	695	20907
	2007	113400	49698	63702	26657	734	36311
	2008	146795	61450	85345	37085	475	47785
	2009	174934	79347	95587	39403	395	55789
	2010	182131	82406	99725	44792	1359	53574
	2011	218778	100141	118637	55389	1579	61669
	2012	129232	62536	2244	64452
Державне управління	2001	12234	4801	7433	6639	19	775
	2002	14377	5578	8799	7666	18	1115
	2003	16692	6489	10203	9058	18	1127
	2004	22517	8410	14107	11994	20	2093
	2005	29493	9003	20490	18442	42	2006
	2006	35915	9706	26209	24157	36	2016
	2007	46468	12968	33500	31588	43	1869
	2008	62997	17992	45005	42911	45	2049
	2009	61246	14331	46915	44102	37	2776

	2010	72926	20696	52230	48930	62	3238
	2011	75517	18684	56833	53457	58	3318
	2012	61312	57962	55	3295
Освіта	2001	12437	3533	8904	6402	28	2474
	2002	14666	3847	10819	7996	30	2793
	2003	18640	4859	13781	10935	30	2816
	2004	22086	5834	16252	12855	33	3364
	2005	29388	8506	20882	17498	47	3337
	2006	36161	9918	26243	22702	52	3489
	2007	46083	13178	32905	29355	65	3485
	2008	62186	18666	43520	39740	71	3709
	2009	70705	21466	49239	44465	71	4703
	2010	83917	28239	55678	50560	103	5015
	2011	90914	28815	62099	56713	106	5280
	2012	72975	67698	110	5167
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2001	10005	3994	6011	4278	32	1701
	2002	12080	4719	7361	5377	-4	1988
	2003	14958	5821	9137	7093	12	2032
	2004	18470	7518	10952	8426	40	2486
	2005	22855	8890	13965	11419	21	2525
	2006	28305	10583	17722	14829	6	2887
	2007	35947	13405	22542	19342	75	3125
	2008	45902	16693	29209	26207	87	2915
	2009	54100	19527	34573	28894	85	5594
	2010	64327	22146	42181	35903	-376	6654
	2011	70300	24475	45825	39010	319	6496
	2012	54866	46996	388	7482

Продовження табл.
**Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту
за видами економічної діяльності**

	Рік	Випуск	Проміжне споживання	Валова додана вартість	У тому числі		
					оплата праці найманих працівників	інші податки, за виключенням інших субсидій, пов'язаних з виробництвом	валовий прибуток, змінний дохід
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	2001	5286	2624	2662	1733	164	765
	2002	6762	3026	3736	2511	-75	1300
	2003	8257	3744	4513	3038	-163	1638
	2004	10735	5460	5275	3149	-65	2191
	2005	14772	7320	7452	4824	-237	2865
	2006	19676	9385	10291	6323	-187	4155
	2007	26397	13060	13337	8916	-434	4855
	2008	33662	15454	18208	12366	-883	6725
	2009	33971	16677	17294	13341	-1501	5454
	2010	37010	17949	19061	15583	-1754	5232
	2011	44526	21862	22664	18426	-2006	6244
	2012 ¹	38701	28815	-3297	13183
Усього за видами економічної діяльності	2001	460520	277224	183296	86440	3564	93292
	2002	504008	299666	204342	103117	3023	98202
	2003	603704	359207	244497	122188	3120	119189
	2004	809988	491667	318321	157450	3096	157775
	2005	995630	599627	396003	216600	3226	176177
	2006	1182179	695047	487132	268631	3456	215045
	2007	1565055	908163	656892	351936	1904	303052
	2008	2072172	1211458	860714	470464	-7098	397348

	2009	1955685	1108355	847330	451343	-1538	397525
	2010	2388289	1386316	999973	540651	2929	456393
	2011	2895283	1729833	1165450	636722	4296	524432
	2012	1251995	718159	3175	530661
Оплата послуг фінансових посередників	2001	x	2806	-2806	x	x	-2806
	2002	x	3148	-3148	x	x	-3148
	2003	x	4280	-4280	x	x	-4280
	2004	x	5275	-5275	x	x	-5275
	2005	x	7402	-7402	x	x	-7402
	2006	x	13009	-13009	x	x	-13009
	2007	x	22098	-22098	x	x	-22098
	2008	x	36538	-36538	x	x	-36538
	2009	x	50849	-50849	x	x	-50849
	2010	x	45814	-45814	x	x	-45814
	2011	x	45649	-45649	x	x	-45649
	2012	x	...	-40109	x	x	-40109
Усього в основних цінах	2001	460520	280030	180490	86440	3564	90486
	2002	504008	302814	201194	103117	3023	95054
	2003	603704	363487	240217	122188	3120	114909
	2004	809988	496942	313046	157450	3096	152500
	2005	995630	607029	388601	216600	3226	168775
	2006	1182179	708056	474123	268631	3456	202036
	2007	1565055	930261	634794	351936	1904	280954
	2008	2072172	1247996	824176	470464	-7098	360810
	2009	1955685	1159204	796481	451343	-1538	346676
	2010	2388289	1434130	954159	540651	2929	410579
	2011	2895283	1775482	1119801	636722	4296	478783
	2012	1211886	718159	3175	490552

Закінчення табл.
**Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту
за видами економічної діяльності**

	Рік	Випуск	Проміжне споживання	Валова додана вартість	У тому числі		
					оплата праці найманих працівників	інші податки, за виключенням інших субсидій, пов'язаних з виробництвом	валовий прибуток, змінний дохід
Податки на продукти	2001	25060	x	25060	x	25060	x
	2002	25484	x	25484	x	25484	x
	2003	28205	x	28205	x	28205	x
	2004	33122	x	33122	x	33122	x
	2005	54183	x	54183	x	54183	x
	2006	71618	x	71618	x	71618	x
	2007	88212	x	88212	x	88212	x
	2008	126425	x	126425	x	126425	x
	2009	119988	x	119988	x	119988	x
	2010	130957	x	130957	x	130957	x
	2011	184195	x	184195	x	184195	x
	2012	...	x	200912	x	200912	x
Субсидії на продукти	2001	-1360	x	-1360	x	-1360	x
	2002	-868	x	-868	x	-868	x
	2003	-1078	x	-1078	x	-1078	x
	2004	-1055	x	-1055	x	-1055	x
	2005	-1332	x	-1332	x	-1332	x
	2006	-1588	x	-1588	x	-1588	x
	2007	-2275	x	-2275	x	-2275	x
	2008	-2545	x	-2545	x	-2545	x
	2009	-3124	x	-3124	x	-3124	x
	2010	-2547	x	-2547	x	-2547	x

	2011	-1917	x	-1917	x	-1917	x
	2012	-3909	x	-3909	x	-3909	x
Валовий внутрішній продукт	2001	484220	280030	204190	86440	27264	90486
(у ринкових цінах)	2002	528624	302814	225810	103117	27639	95054
	2003	630831	363487	267344	122188	30247	114909
	2004	842055	496942	345113	157450	35163	152500
	2005	1048481	607029	441452	216600	56077	168775
	2006	1252209	708056	544153	268631	73486	202036
	2007	1650992	930261	720731	351936	87841	280954
	2008	2196052	1247996	948056	470464	116782	360810
	2009	2072549	1159204	913345	451343	115326	346676
	2010	2516699	1434130	1082569	540651	131339	410579
	2011	3077561	1775482	1302079	636722	186574	478783
	2012	1408889	718159	200178	490552

¹ Інші види діяльності (рибальство, рибориство; діяльність готелів і ресторанів; надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту).

5. Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності

(у фактичних цінах; %)

Рік	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	Рибальство, рибництво	Добувна промисловість	Переробна промисловість	Виробництво та розподілення електричної енергії, газу й води	Будівництво	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	Діяльність готелів та ресторанів	Діяльність транспорту та зв'язку	Фінансова діяльність	Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	Державне управління	Освіта	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	Оплата послуг фінансових посередників	Усього за видами економічної діяльності
2001	16,3	0,1	4,7	19,7	6,2	4,1	12,4	0,7	13,6	2,9	7,0	4,1	3,3	1,5	-1,6	100,0	
2002	14,6	0,1	5,0	20,1	5,7	3,8	12,2	0,6	13,7	3,1	7,4	4,4	3,7	1,8	-1,6	100,0	
2003	12,1	0,1	4,5	20,7	5,1	4,3	13,2	0,7	14,6	3,9	7,0	4,2	3,8	1,9	-1,8	100,0	
2004	11,9	0,0	4,0	20,5	4,0	4,6	13,1	0,7	13,6	6,8	7,5	4,5	3,5	1,7	-1,6	100,0	
2005	10,4	0,0	4,6	22,4	3,9	4,2	14,4	0,6	12,2	5,1	7,9	5,3	3,6	1,9	-1,9	100,0	
2006	8,6	0,0	4,7	23,1	3,9	4,5	14,5	1,1	11,8	5,4	8,2	5,5	3,7	2,2	-2,7	100,0	
2007	7,5	0,0	5,0	22,5	3,7	4,8	15,0	1,1	11,0	6,7	10,0	5,3	3,6	2,1	-3,5	100,0	
2008	7,9	0,0	6,6	20,0	3,5	3,5	15,9	1,2	10,5	8,4	10,4	5,5	3,5	2,2	-4,4	100,0	
2009	8,3	0,0	5,1	17,8	4,0	2,7	16,3	1,0	12,2	8,4	12,0	5,9	4,3	2,2	-6,4	100,0	
2010	8,7	0,0	6,9	16,6	3,7	3,4	17,3	1,1	11,6	7,4	10,4	5,5	4,4	2,0	-4,8	100,0	
2011	9,9	0,0	7,8	14,9	4,0	3,3	18,2	1,1	11,9	5,7	10,6	5,1	4,1	2,0	-4,1	100,0	
2012	9,2	...	7,5	14,9	4,2	3,2	18,1	...	11,7	5,1	10,7	5,1	4,5	3,1 ¹	-3,3	100,0	

¹ Інші види економічної діяльності (рибальство, рибництво; діяльність готелів та ресторанів; надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту).

6. Індекси фізичного обсягу та індекси-дефлятори валової доданої вартості за видами економічної діяльності

(% до попереднього року)

Рік	Індекси фізичного обсягу														Усього за видами економічної діяльності		
	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	Рибальство, рибництво	Добувна промисловість	Переробна промисловість	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Будівництво	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	Діяльність готелів та ресторанів	Діяльність транспорту та зв'язку	Фінансова діяльність	Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємствам	Державне управління	Освіта	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги		Надання компаніями та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	Оплата послуг фінансових посередників
2001	110,2	72,8	110,8	114,0	103,8	107,8	143,0	119,0	105,1	129,7	124,4	102,3	105,1	108,4	108,7	102,9	113,8
2002	102,0	95,3	102,4	109,5	101,7	97,4	107,8	103,2	107,4	99,1	112,4	107,6	99,5	104,6	122,5	103,5	105,9
2003	89,0	89,1	105,4	117,4	104,5	128,2	121,5	107,8	111,1	146,4	109,8	100,7	110,4	109,0	109,8	131,6	110,4
2004	119,8	98,4	103,5	112,4	96,4	121,3	113,4	128,4	111,4	141,3	126,3	112,5	100,0	101,6	110,6	112,4	113,4
2005	100,4	119,3	102,5	100,4	101,7	86,7	85,3	99,6	108,2	107,7	114,6	100,1	100,0	100,2	122,1	135,3	100,0
2006	102,0	87,9	109,9	109,2	100,1	100,3	117,7	169,0	107,6	115,8	103,6	89,7	102,1	102,4	109,9	159,6	106,4
2007	94,0	91,4	102,0	110,1	101,3	114,1	115,8	105,7	109,3	122,5	120,0	103,6	97,8	100,0	111,4	130,0	108,4
2008	116,6	102,5	103,6	95,1	96,2	70,9	102,4	119,1	109,6	96,2	117,5	99,2	99,5	99,0	109,3	97,4	102,1
2009	98,0	105,4	88,5	79,1	92,3	57,5	82,5	83,1	92,8	79,5	91,6	104,7	100,8	105,9	77,0	114,4	86,2
2010	99,0	85,5	104,5	109,0	107,0	101,2	107,6	120,2	101,6	105,7	95,5	101,4	98,3	100,8	98,3	90,0	104,2
2011	119,6	96,8	108,3	102,9	105,2	103,5	105,3	107,4	108,6	89,6	101,4	99,0	100,3	100,6	107,5	99,9	104,6
2012	95,7	...	102,5	96,5	102,2	91,2	103,9	...	100,9	93,5	102,3	97,1	98,5	100,9	...	87,2	100,3

Закінчення табл.
Індекси фізичного обсягу та індекси-дефлятори валової доданої вартості за видами економічної діяльності

Рік	Індекси-дефлятори																Усього за видами економічної діяльності
	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	Рибальство, рибництво	Добувна промисловість	Переробна промисловість	Виробництво та розподілена електроенергія, газу та води	Будівництво	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	Діяльність готелів та ресторанів	Діяльність транспорту та зв'язку	Фінансова діяльність	Операції з нерухомим майном, операції, інжиніринг та наглядня послуг підприємствам	Державне управління	Освіта	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	Оплата послуг фінансових посередників	
2001	109,2	112,2	103,7	100,5	100,0	119,1	107,1	116,8	118,4	132,8	123,0	111,4	117,3	130,3	130,1	156,2	110,0
2002	98,1	104,9	114,9	103,6	100,0	107,8	101,8	109,0	104,2	118,7	105,1	110,0	122,1	117,1	114,5	108,4	105,3
2003	111,0	109,6	102,8	104,8	102,8	104,7	105,9	114,1	114,7	103,3	102,7	115,1	115,4	113,9	110,0	103,3	108,1
2004	107,0	108,9	111,4	114,8	107,0	116,1	114,5	110,1	109,2	160,5	110,3	122,9	117,9	118,0	105,7	109,7	114,9
2005	108,4	102,5	139,8	134,9	120,1	130,6	147,4	104,1	102,7	103,8	113,2	145,1	128,5	127,3	115,7	103,7	124,1
2006	99,1	104,1	111,9	115,3	122,5	128,9	104,0	134,5	109,8	110,8	142,6	142,6	123,1	123,9	125,7	110,1	114,6
2007	123,0	116,7	140,8	119,1	123,3	126,1	119,9	119,8	114,4	136,3	136,6	123,4	128,2	127,2	116,4	130,7	123,5
2008	117,9	124,2	165,4	120,7	128,8	135,2	134,6	119,2	113,4	169,1	114,1	135,4	132,9	130,9	124,9	169,7	127,2
2009	102,9	121,3	84,6	108,9	119,7	128,3	120,0	99,9	120,1	121,7	122,2	99,6	112,2	111,8	123,4	121,7	112,2
2010	126,9	112,1	154,2	102,5	102,8	149,3	117,8	106,5	112,6	100,0	109,2	109,8	115,0	121,0	112,1	100,1	114,9
2011	111,9	112,3	122,6	102,1	122,4	110,6	117,4	106,3	110,5	101,5	117,3	109,9	111,2	108,0	110,6	99,7	112,2
2012	105,7	...	101,4	112,1	111,0	113,5	103,7	...	105,3	102,9	106,4	111,1	119,4	118,7	...	100,8	107,9

7. Валовий внутрішній продукт за категоріями доходу

(у фактичних цінах; млн грн)

Рік	Валовий внутрішній продукт (у ринкових цінах)	У тому числі				Валова додана вартість	У тому числі			
		оплата праці найманих працівників	податки на виробництво та імпорт	субсидії на виробництво та імпорт	валовий прибуток, змінний дохід		оплата праці найманих працівників	інші податки, пов'язані з виробництвом	інші субсидії, пов'язані з виробництвом	валовий прибуток, змінний дохід
2001	204190	86440	30720	-3456	90486	180490	86440	5660	-2096	90486
2002	225810	103117	30764	-3125	95054	201194	103117	5280	-2257	95054
2003	267344	122188	34277	-4030	114909	240217	122188	6072	-2952	114909
2004	345113	157450	40018	-4855	152500	313046	157450	6896	-3800	152500
2005	441452	216600	62777	-6700	168775	388601	216600	8594	-5368	168775
2006	544153	268631	82377	-8891	202036	474123	268631	10759	-7303	202036
2007	720731	351936	101230	-13389	280954	634794	351936	13018	-11114	280954
2008	948056	470464	142599	-25817	360810	824176	470464	16174	-23272	360810
2009	913345	451343	134842	-19516	346676	796481	451343	14854	-16392	346676
2010	1082569	540651	149602	-18263	410579	954159	540651	18645	-15716	410579
2011	1302079	636722	204136	-17562	478783	1119801	636722	19941	-15645	478783
2012	1408889	718159	226748	-26570	490552	1211886	718159	25836	-22661	490552

**8. Структура валового внутрішнього продукту
за категоріями доходу**

(у фактичних цінах; %)

Рік	Валовий внутрішній продукт (у ринкових цінах)	У тому числі				Валова додана вартість	У тому числі			
		оплата праці найманих працівників	податки на виробництво та імпорт	субсидії на виробництво та імпорт	валовий прибуток, змінний дохід		оплата праці найманих працівників	інші податки, пов'язані з виробництвом	інші субсидії, пов'язані з виробництвом	валовий прибуток, змінний дохід
2001	100,0	42,3	15,1	-1,7	44,3	100,0	47,9	3,1	-1,1	50,1
2002	100,0	45,7	13,6	-1,4	42,1	100,0	51,3	2,6	-1,1	47,2
2003	100,0	45,7	12,8	-1,5	43,0	100,0	50,9	2,5	-1,2	47,8
2004	100,0	45,6	11,6	-1,4	44,2	100,0	50,3	2,2	-1,2	48,7
2005	100,0	49,1	14,2	-1,5	38,2	100,0	55,7	2,2	-1,4	43,5
2006	100,0	49,4	15,1	-1,6	37,1	100,0	56,6	2,3	-1,5	42,6
2007	100,0	48,8	14,0	-1,8	39,0	100,0	55,4	2,1	-1,8	44,3
2008	100,0	49,6	15,0	-2,7	38,1	100,0	57,1	1,9	-2,8	43,8
2009	100,0	49,4	14,7	-2,1	38,0	100,0	56,7	1,9	-2,1	43,5
2010	100,0	49,9	13,8	-1,7	38,0	100,0	56,7	1,9	-1,6	43,0
2011	100,0	48,9	15,6	-1,3	36,8	100,0	56,9	1,7	-1,4	42,8
2012	100,0	51,0	16,1	-1,9	34,8	100,0	59,3	2,1	-1,9	40,5

**9. Валовий внутрішній продукт
за категоріями кінцевого використання**

(у фактичних цінах; млн грн)

Рік	Валовий внутрішній продукт	Кінцеві споживчі витрати	У тому числі						У тому числі				Експорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг (-)
			домашніх господарств	некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	сектору державного управління	у тому числі		Валове нагромадження	валове нагромадження основного капіталу	зміна запасів матеріальних оборотних коштів	придбання за виключенням цінностей			
						індивідуальні споживчі витрати	колективні споживчі витрати							
2001	204190	156344	112260	4017	40067	23707	16360	44525	40211	4229	85	113245	109924	
2002	225810	170325	124560	4226	41539	24803	16736	45594	43289	2209	96	124392	114501	
2003	267344	201624	146301	4493	50830	29936	20894	58851	55075	3661	115	154394	147525	
2004	345113	245556	180399	4547	60610	36767	23843	73070	77820	-4883	133	219607	193120	
2005	441452	337879	252624	4727	80528	49418	31110	99876	96965	2736	175	227252	223555	
2006	544153	424906	319383	5173	100350	61125	39225	134740	133874	655	211	253707	269200	
2007	720731	558581	423174	6445	128962	79914	49048	203318	198348	4685	285	323205	364373	
2008	948056	758902	582482	7257	169163	105879	63284	264883	250158	14379	346	444859	520588	
2009	913345	772826	581733	7079	184014	120213	63801	155815	167644	-12274	445	423564	438860	
2010	1082569	914230	686082	8222	219926	143909	76017	199918	195927	3616	375	549365	580944	
2011	1302079	1113008	865860	9716	237432	155059	82373	270019	241785	27714	520	707953	788901	
2012	1408889	1269601	986540	10245	272816	182286	90530	257335	265349	-8737	723	717347	835394	

10. Структура валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання

(у фактичних цінах; %)

Рік	Валовий внутрішній продукт	Кінцеві споживчі витрати	У тому числі						У тому числі				Експорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг (-)
			домашніх господарств	некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства	сектору державного управління	у тому числі		валове нагромадження основного капіталу	зміна запасів матеріальних оборотних коштів	придбання, за виключенням вилучення цінностей				
						індивідуальні споживчі витрати	колективні споживчі витрати							
2001	100,0	76,6	55,0	2,0	19,6	11,6	8,0	21,8	19,7	2,1	0,0	55,4	53,8	
2002	100,0	75,4	55,1	1,9	18,4	11,0	7,4	20,2	19,2	1,0	0,0	55,1	50,7	
2003	100,0	75,4	54,7	1,7	19,0	11,2	7,8	22,0	20,6	1,4	0,0	57,8	55,2	
2004	100,0	71,2	52,3	1,3	17,6	10,7	6,9	21,2	22,6	-1,4	0,0	63,6	56,0	
2005	100,0	76,5	57,2	1,1	18,2	11,2	7,0	22,6	22,0	0,6	0,0	51,5	50,6	
2006	100,0	78,1	58,7	1,0	18,4	11,2	7,2	24,7	24,6	0,1	0,0	46,6	49,4	
2007	100,0	77,5	58,7	0,9	17,9	11,1	6,8	28,2	27,5	0,7	0,0	44,8	50,5	
2008	100,0	80,1	61,4	0,8	17,9	11,2	6,7	27,9	26,4	1,5	0,0	46,9	54,9	
2009	100,0	84,7	63,7	0,8	20,2	13,2	7,0	17,0	18,3	-1,3	0,0	46,4	48,1	
2010	100,0	84,5	63,4	0,8	20,3	13,3	7,0	18,4	18,1	0,3	0,0	50,8	53,7	
2011	100,0	85,5	66,5	0,8	18,2	11,9	6,3	20,7	18,6	2,1	0,0	54,4	60,6	
2012	100,0	90,1	70,0	0,7	19,4	13,0	6,4	18,3	18,8	-0,6	0,1	50,9	59,3	

11. Індекси фізичного обсягу валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання

(у цінах попереднього року; %)

Рік	Валовий внутрішній продукт	Кінцеві споживчі витрати	У тому числі						У тому числі				Експорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг
			домашніх господарств	некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	сектору державного управління	у тому числі		валове нагромадження	валове нагромадження основного капіталу	зміна запасів матеріальних оборотних коштів	придбання, за виключенням цінностей			
						індивідуальні споживчі витрати	колективні споживчі витрати							
2001	109,2	109,3	109,6	91,1	110,4	103,5	121,6	117,9	106,2	x	56,8	103,5	106,0	
2002	105,2	105,0	109,5	94,3	93,3	91,4	96,0	98,5	103,4	x	111,8	107,4	103,3	
2003	109,6	110,0	111,5	97,2	106,9	105,2	109,5	124,3	122,5	x	119,8	110,3	116,4	
2004	112,1	109,7	113,1	87,7	101,8	103,1	100,1	105,5	120,5	x	115,7	121,3	115,5	
2005	102,7	115,7	120,6	89,9	102,9	104,7	100,1	114,0	103,9	x	125,6	87,8	106,4	
2006	107,3	112,4	115,9	91,7	102,7	102,5	103,0	118,5	121,2	x	107,4	94,4	106,8	
2007	107,9	113,6	117,2	105,6	102,5	103,6	100,7	125,8	123,9	x	125,1	103,3	121,5	
2008	102,3	110,1	113,1	94,2	101,1	101,9	99,7	101,8	98,8	x	99,3	105,7	117,0	
2009	85,2	87,8	85,1	81,0	97,6	98,4	96,1	42,6	49,5	x	97,4	78,0	61,1	
2010	104,1	106,4	107,1	105,3	104,0	102,1	107,7	113,9	103,9	x	76,2	103,9	111,3	
2011	105,2	111,1	115,7	102,4	97,0	96,6	97,8	117,3	107,1	x	119,2	104,3	117,7	
2012	100,2	109,6	111,7	97,2	102,2	103,2	100,3	87,1	100,9	x	123,3	92,3	101,9	

12. Валове нагромадження основного капіталу

	Нефінансові корпорації						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Валове нагромадження основного капіталу	76658	104385	151657	184659	134082	146227	188186
Матеріальні основні засоби	72973	98985	144351	177270	127088	141732	185420
у тому числі:							
житлові будівлі	6261	8457	14948	7587	9293	10899	11878
інші будівлі та споруди	24646	36847	50865	68737	63867	67810	91719
машини та обладнання	41243	52746	77456	99684	52683	61557	80389
культивовані активи	823	935	1082	1262	1245	1466	1434
інші матеріальні основні засоби	–	–	–	–	–	–	–
Нематеріальні основні засоби	3483	5247	7135	6876	6306	4429	2725
у тому числі:							
витрати на розвідування корисних копалин	822	1173	1529	1780	2156	1836	28*
засоби програмного забезпечення	975	1480	2521	1822	2292	1966	2047
інші нематеріальні основні засоби	1686	2594	3085	3274	1858	627	650
Витрати на покращення матеріальних невироблених активів, включаючи землю	114	31	4	41	586	36	23
Витрати, пов'язані з передачею прав власності на невироблені активи	88	122	167	472	102	30	18

	Домашні господарства						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Валове нагромадження основного капіталу	5772	9937	13980	30883	14549	23818	23462
Матеріальні основні засоби	5772	9937	13980	30883	14549	23818	23462
у тому числі:							
житлові будівлі	5675	9465	12640	27283	11511	20029	16284
інші будівлі та споруди	267	491	1000	1255	1541	1826	4075
машини та обладнання	121	165	736	2972	1739	2256	3323
культивовані активи	-291	-184	-396	-627	-242	-293	-220
інші матеріальні основні засоби	–	–	–	–	–	–	–
Нематеріальні основні засоби	–	–	–	–	–	–	–
у тому числі:							
витрати на розвідування корисних копалин	x	x	x	x	x	x	x
засоби програмного забезпечення	–	–	–	–	–	–	–
інші нематеріальні основні засоби	–	–	–	–	–	–	–
Витрати на покращення матеріальних невироблених активів, включаючи землю	–	–	–	–	–	–	–
Витрати, пов'язані з передачею прав власності на невироблені активи	–	–	–	–	–	–	–

* У 2011 році відповідно до стандарту бухгалтерського обліку № 33 «Витрати на розвідку запасів корисних копалин» активи перекласифіковані.

в розрізі видів нефінансових активів

(млн грн)

Фінансові корпорації							Сектор загального державного управління						
2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
2031	3079	5758	6312	4109	4891	4732	11767	15611	26245	27503	14298	20263	24534
1959	2943	5568	5795	3454	4083	3611	11675	15505	26058	27287	14126	19976	24232
–	304	571	387	157	59	24	1564	2263	3700	4833	1616	2110	2476
722	696	1671	1668	1644	862	927	7584	10159	17022	17105	9632	13547	15432
1237	1943	3326	3740	1653	3162	2660	2448	2974	5228	5349	2878	4319	6324
x	x	x	x	x	x	x	–	–	–	–	–	–	–
–	–	–	–	–	–	–	79	109	108	–	–	–	–
72	134	186	514	655	808	1121	63	63	78	115	73	179	199
x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
72	134	186	514	596	808	1121	63	63	78	115	73	179	199
–	–	–	–	59	–	–	–	–	–	–	–	–	–
x	x	x	x	x	x	x	29	36	94	86	99	108	103
–	2	4	3	0	0	0	–	7	15	15	0	0	–

Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства							Уся економіка						
2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
737	862	708	801	606	728	871	96965	133874	198348	250158	167644	195927	241785
737	862	708	801	606	728	871	93116	128232	190665	242036	159823	190337	237596
130	146	232	237	116	91	115	13630	20635	32091	40327	22693	33188	30777
490	585	366	411	434	596	709	33709	48778	70924	89176	77118	84641	112862
117	131	110	153	56	41	47	45166	57959	86856	111898	59009	71335	92743
x	x	x	x	x	x	x	532	751	686	635	1003	1173	1214
–	–	–	–	–	–	–	79	109	108	–	–	–	–
–	–	–	–	–	–	–	3618	5444	7399	7505	7034	5416	4045
x	x	x	x	x	x	x	822	1173	1529	1780	2156	1836	28*
–	–	–	–	–	–	–	1110	1677	2785	2451	2961	2953	3367
–	–	–	–	–	–	–	1686	2594	3085	3274	1917	627	650
x	x	x	x	x	x	x	143	67	98	127	685	144	126
–	–	–	–	–	–	–	88	131	186	490	102	30	18

13. Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за цілями

(у фактичних цінах; млн грн)

Рік	Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств	Продукти харчування та безалкогольні напої	Алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотики	Одяг і взуття	Життя, вода, електроенергія, газ та інші види палива	Предмети домашнього вжитку, побутова техніка й поточне утримання житла	Охорона здоров'я	Транспорт	Зв'язок	Відпочинок і культура	Освіта	Ресторани та готелі	Різні товари й послуги
2001	112260	55201	6023	7116	10400	3515	4194	10977	4056	3538	1867	2502	2871
2002	124560	57804	6612	7084	12603	3672	4953	13303	4518	4609	2746	3159	3497
2003	146301	62522	8445	8244	14634	4691	6236	17220	6536	5783	3738	3693	4559
2004	180399	68041	11578	10298	18576	6577	7660	27035	8408	7654	4564	4234	5774
2005	252624	99013	15640	13144	25876	9958	11097	33510	11222	13799	5222	7579	6564
2006	319383	121127	19688	19484	35697	12126	12987	43930	13382	16597	6127	8925	9313
2007	423174	159139	24792	23330	49066	17358	16959	60914	16172	22060	7150	11457	14777
2008	582482	227301	31867	33342	63981	23570	22233	88836	18591	26887	8576	15170	22128
2009	581733	231427	37942	33377	75074	24041	29457	61120	18212	24250	9913	16326	20594
2010	686082	274222	45613	41181	90105	29573	33495	71159	18343	30206	11484	18944	21757
2011	865860	337687	59627	54665	107940	37703	41148	106803	21215	35550	12750	22356	28416
2012	986540	384212	76168	65293	119882	40178	46476	120863	23436	38126	13535	24624	33747

14. Валовий регіональний продукт

(у фактичних цінах, млн грн)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	345113	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079
Автономна Республіка Крим	9901	12848	16044	20874	27365	27396	32426	38220
Вінницька	8123	10207	12414	15381	20094	20104	23589	29099
Волинська	4994	6553	7687	10072	12784	12225	14429	17637
Дніпропетровська	30040	41227	52347	71173	104687	93331	116136	140020
Донецька	45617	58044	72361	92093	117646	103739	128986	161021
Житомирська	5947	7430	8784	11127	15008	14731	18743	21928
Закарпатська	5297	6700	8185	10508	13208	12542	15299	18054
Запорізька	15255	19968	24787	33158	42445	37446	42736	49525
Івано-Франківська	7311	9622	11316	13916	17883	17241	20446	26752
Київська	11883	15362	19188	26221	35687	37548	44953	59154
Кіровоградська	5594	6877	8187	9989	13961	13389	15749	20041
Луганська	14672	19716	24159	32280	42985	38451	45541	57202
Львівська	13992	17192	21486	27987	35534	35955	41655	52103
Миколаївська	7934	9553	11876	14767	19410	20336	24055	27633
Одеська	17029	20762	24898	33116	46994	48647	53878	61499
Полтавська	13983	18099	22179	28355	34118	33629	44291	52252
Рівненська	5599	7263	8924	11180	14074	13469	15882	19302
Сумська	6275	8025	9566	12341	16210	16060	18333	22907
Тернопільська	3948	5137	6452	8276	10618	11173	12726	16294
Харківська	20524	25618	32023	43868	59389	58923	65293	76866
Херсонська	5200	6469	7565	9034	13174	13436	15649	18448
Хмельницька	6344	7958	9603	12339	16061	15758	18096	22843
Черкаська	6623	9014	10957	13656	19101	18707	22354	27012
Чернівецька	3277	4234	5126	6672	8833	8484	9892	11969
Чернігівська	6181	7627	8950	11532	14918	14636	17008	21165
м. Київ	61357	77124	95267	135900	169564	169537	196639	223774
м. Севастополь	2213	2823	3822	4916	6305	6452	7785	9359

15. Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту

(у цінах попереднього року, %)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	112,1	102,7	107,3	107,9	102,3	85,2	104,1	105,2
Автономна Республіка Крим	108,5	104,0	106,7	109,0	106,6	90,7	103,4	102,7
Вінницька	111,9	105,3	106,2	103,4	105,1	90,1	103,0	107,2
Волинська	119,0	103,7	103,5	112,1	106,1	86,0	100,2	105,3
Дніпропетровська	111,0	107,3	108,0	105,3	97,3	83,5	105,8	103,4
Донецька	110,8	97,1	108,3	104,6	97,1	81,6	111,1	111,4
Житомирська	115,6	101,1	103,6	105,1	104,2	88,9	112,8	102,7
Закарпатська	106,4	98,5	106,6	108,2	103,9	82,1	107,7	104,7
Запорізька	115,6	104,6	106,1	108,5	101,3	78,9	103,2	102,9
Івано-Франківська	107,6	105,9	102,5	100,8	97,5	89,3	100,5	106,5
Київська	109,8	107,3	108,8	105,9	104,4	89,2	105,1	111,7
Кіровоградська	118,9	102,4	105,1	97,9	113,7	85,8	105,7	109,2
Луганська	108,2	100,3	104,3	105,2	98,9	86,7	102,3	109,1
Львівська	105,2	98,1	108,3	105,8	100,7	88,3	102,3	108,7
Миколаївська	118,1	100,1	107,1	99,5	106,9	92,5	103,2	102,7
Одеська	108,1	99,6	103,5	106,3	111,9	86,8	102,4	102,1
Полтавська	116,7	99,2	108,2	105,8	94,9	86,8	109,5	101,8
Рівненська	113,1	102,1	106,9	104,5	99,5	86,5	106,8	104,6
Сумська	105,9	104,4	103,4	103,4	103,6	88,7	98,9	107,8
Тернопільська	106,4	102,5	110,3	108,3	105,1	94,5	100,4	111,3
Харківська	112,2	104,8	107,5	107,2	102,1	86,3	101,7	104,5
Херсонська	111,2	99,2	104,0	100,4	109,8	93,0	101,8	103,8
Хмельницька	112,7	103,9	104,2	104,0	99,9	90,6	100,0	108,0
Черкаська	116,9	107,0	105,6	106,5	114,9	85,5	105,9	106,4
Чернівецька	109,3	101,5	105,5	108,3	105,4	88,6	100,3	104,0
Чернігівська	110,0	100,1	103,4	106,5	102,3	89,6	100,0	107,8
м. Київ	116,8	105,8	110,7	119,7	104,4	81,7	101,4	100,7
м. Севастополь	107,0	100,9	116,3	106,6	106,9	89,6	106,4	103,1

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВИЙ СЕКТОР

16. Доходи Зведеного бюджету України за 2003–2012 рр.

(млн грн)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Податкові надходження	54321,0	63161,7	98065,2	125743,1	161264,2	227164,8	208073,2	234447,7	334691,9	360567,2
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	26758,6	29375,0	40789,2	48963,2	69189,3	93752,6	77533,3	91388,3	115321,5	123885,4
Податок на доходи фізичних осіб	13521,3	13213,3	17325,2	22791,1	34782,1	45895,8	44485,3	51029,3	60224,5	68092,4
Податок на прибуток підприємств	13237,2	16161,7	23464,0	26172,0	34407,2	47856,8	33048,0	40359,1	55097,0	55793,0
Податки на власність	600,1	658,7	833,4	1084,8	1354,6	1558,4	1538,3	1905,4	673,7	685,2
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів	2780,3	3383,9	3981,0	4746,7	5948,2	9292,0	11230,6	12709,5	14826,4	17537,4
Плата за землю	2032,3	2293,2	2718,2	3122,3	3889,3	6681,4	8362,7	9539,9	10700,9	12581,7
Внутрішні податки на товари та послуги	18560,6	22738,5	43366,2	61164,4	71914,4	107036,8	107682,6	115932,9	164012,9	177255,6
Податок на додану вартість	12598,1	16733,5	33803,8	50396,7	59382,8	92082,6	84596,7	86315,9	130093,8	138826,8
Акцизний податок з вироблених в Україні піддакцизних товарів (продукції)	4659,1	6091,6	7346,5	7557,3	9072,2	10230,1	17934,5	23715,3	26097,1	28661,0
Акцизний податок з ввезених на митну територію України піддакцизних товарів (продукції)	587,0	612,8	598,9	1050,8	1495,5	2553,0	3690,0	4600,8	7822,1	9767,8
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	3794,6	5066,9	6721,9	7373,4	10037,6	12302,6	6929,3	9071,9	11774,0	13186,5
Ввізне мито	2992,4	4015,3	6006,5	6972,7	9588,9	11932,8	6328,8	8556,4	10462,8	12985,8
Вивізне мито	364,2	691,6	520,5	269,9	291,4	197,4	382,7	294,8	1311,3	200,8
Інші податки	1826,8	1938,6	2373,4	2410,6	2820,0	3222,4	3159,0	3439,8	28083,4	28017,1
Неподаткові надходження	18227,2	24571,8	31778,0	40548,3	48553,2	60543,6	58435,8	73837,0	60003,7	80923,3
Доходи від власності та підприємницької діяльності	5158,8	6442,5	10868,3	12678,1	13214,0	22468,7	17062,6	30629,5	17662,0	32808,6
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	1274,0	1681,4	2025,0	2360,1	2963,5	3037,0	2719,0	2638,1	4459,1	7174,0
Власні надходження бюджетних установ	7751,1	11684,0	10946,0	15247,2	20988,0	20369,2	26115,0	28709,0	31522,6	34194,8
Доходи від операцій з капіталом	1788,2	2534,0	2803,9	3218,1	6373,4	6702,4	3653,1	3143,2	2347,5	2985,8
Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	212,7	417,8	182,5	153,7	104,5	135,2	645,3	305,6	481,4	222,9
Цільові фонди	736,7	844,0	1353,6	2148,3	3641,2	3347,0	2159,5	2772,7	1029,1	826,1
РАЗОМ доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	75285,8	91529,4	134183,2	171811,5	219936,5	297893,0	272967,0	314506,3	398553,6	445525,3

17. Доходи Державного бюджету України за 2003–2012 рр.

(млн грн)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Податкові надходження	35725,7	44853,6	74476,4	94811,5	116670,8	167883,4	148915,6	166872,2	261605,0	274715,2
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	13086,9	16659,8	24110,9	25863,1	33964,0	47456,3	32569,8	39969,2	60898,9	62376,1
Податок на доходи фізичних осіб	–	634,5	838,7	–	–	–	–	–	6159,5	7026,4
Податок на прибуток підприємств	13086,9	16025,3	23272,2	25863,1	33964,0	47456,3	32569,8	39969,2	54739,4	55349,7
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів	732,6	1041,7	1191,6	1526,5	1941,4	2369,9	2624,4	2928,9	1907,4	2293,2
Внутрішні податки на товари та послуги	17881,0	21866,6	42216,3	59765,0	70364,4	105335,9	106331,1	114302,4	163104,9	176012,5
Податок на додану вартість	12598,1	16733,5	33803,8	50396,7	59382,8	92082,6	84596,7	86315,9	130093,8	138826,8
Акцизний податок з вироблених в Україні піддакцизних товарів (продукції)	4554,0	6047,8	7283,0	7492,8	8990,4	10125,0	17584,5	23019,9	25189,1	27417,9
Акцизний податок з ввезених на митну територію України піддакцизних товарів (продукції)	587,0	612,8	598,9	1050,8	1495,5	2553,0	3690,0	4600,8	7822,1	9767,8
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	3794,6	5066,9	6721,9	7373,4	10037,6	12302,6	6929,3	9071,9	11774,0	13186,5
Ввізне мито	2992,4	4015,3	6006,5	6972,7	9588,9	11932,8	6328,8	8556,4	10462,8	12985,8
Вивізне мито	364,2	691,6	520,5	269,9	291,4	197,4	382,7	294,8	1311,3	200,8
Інші податки	230,6	218,6	235,7	283,6	363,4	418,7	461,1	599,9	23919,8	20846,8
Неподаткові надходження	15790,7	22381,3	28236,4	35752,6	42111,9	52854,2	50676,8	65067,7	49087,8	68287,6
Доходи від власності та підприємницької діяльності	5063,8	6291,6	10659,4	12275,2	12547,0	21410,8	16146,1	29700,6	17260,2	32200,5
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	952,1	1241,8	1582,8	1827,9	2180,7	1987,4	1632,5	1638,8	2553,3	5435,9
Власні надходження бюджетних установ	5836,4	9387,4	8210,1	11797,7	16524,2	15201,2	20565,1	22078,6	23256,9	24701,2
Доходи від операцій з капіталом	763,3	850,6	725,2	554,5	1769,9	2125,3	1060,1	587,0	517,7	1231,4
Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	212,7	417,8	182,5	153,7	104,5	135,2	645,3	305,6	481,4	222,6
Цільові фонди	216,0	241,3	246,6	673,6	930,5	1022,7	633,6	1158,0	206,4	254,6
РАЗОМ доходів (без ураховування міжбюджетних трансфертів)	52708,4	68744,5	103867,0	131946,0	161587,5	224020,9	201931,3	233990,5	311898,2	344711,4
Офіційні трансферти	2368,5	1593,2	1463,2	1575,7	4351,7	7702,0	7769,0	6624,8	2718,6	1342,5
УСЬОГО доходів	55076,9	70337,8	105330,2	133521,7	165939,2	231722,9	209700,3	240615,2	314616,9	346054,0

**18. Видатки Зведеного бюджету України
за функціональною класифікацією видатків за 2003–2012 рр.**

(млн грн)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Загальнодержавні функції	10017,9	12302,4	15480,9	19891,9	24270,9	30829,2	33156,0	44902,5	49874,7	54590,2
Оборона	5279,6	6185,8	6041,0	6400,7	9416,5	11733,0	9663,3	11347,1	13242,2	14486,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	5843,6	7875,9	10226,8	12718,8	18445,7	27080,9	24346,1	28825,6	32637,7	36681,2
Економічна діяльність	12215,5	18703,7	19115,1	27341,1	40523,4	51322,4	39753,0	43832,4	57124,1	62377,4
Охорона навколишнього природного середовища	920,9	1183,3	1252,5	1636,6	2241,3	2764,7	2538,8	2872,4	3890,7	5297,9
Житлово-комунальне господарство	1823,3	2665,3	3914,2	8024,1	5900,3	8968,5	7498,1	5431,3	8679,3	20059,6
Охорона здоров'я	9708,2	12159,4	15476,5	19737,7	26717,6	33559,9	36564,9	44745,4	48961,6	58453,9
Духовний та фізичний розвиток	2052,5	2695,9	3449,8	4328,4	5687,8	7916,1	8330,2	11525,4	10754,9	13639,6
Освіта	14977,7	18333,2	26801,8	33785,0	44333,6	60959,4	66773,6	79826,0	86253,6	101560,9
Соціальний захист та соціальне забезпечення	12953,2	19310,5	39940,2	41419,9	48517,3	74069,7	78775,4	104534,9	105434,8	125306,9
УСЬОГО	75792,5	101415,5	141698,8	175284,3	226054,4	309203,7	307399,4	377842,8	416853,6	492454,7

**19. Видатки Державного бюджету України
за функціональною класифікацією видатків за 2003–2012 рр.**

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Загальнодержавні функції	7862,6	9654,8	11980,5	14165,2	16906,6	21769,5	24850,4	34694,3	39996,6	44010,7
Оборона	5279,6	6185,8	6041,0	6400,7	9416,5	11733,0	9663,3	11347,1	13241,1	14485,7
Громадський порядок, безпека та судова влада	5705,1	7728,2	10142,2	12583,2	18315,7	24871,1	24159,2	28570,7	32415,3	36469,8
Економічна діяльність	9186,6	14253,0	14041,3	20425,7	29748,8	38693,1	33294,3	36030,0	44771,6	49396,0
Охорона навколишнього природного середовища	726,1	895,8	981,1	1306,9	1809,1	2230,2	1824,3	2292,7	3008,4	4135,4
Житлово-комунальне господарство	82,8	106,6	110,0	180,7	723,8	444,0	270,6	844,4	324,2	379,6
Охорона здоров'я	2351,8	3447,8	3508,1	4099,7	6321,0	7365,5	7535,0	8759,0	10223,9	11358,5
Духовний та фізичний розвиток	645,1	1006,8	1273,7	1389,6	1987,7	2917,6	3216,7	5165,5	3830,4	5488,5
Освіта	5735,7	7200,0	9932,8	12122,1	15149,7	21554,3	23925,7	28807,5	27232,7	30243,2
Соціальний захист та соціальне забезпечення	6815,6	12173,3	31604,3	30284,0	29220,3	50798,3	51517,6	69311,3	63540,2	75254,4
РАЗОМ	44390,9	62652,1	89614,9	102957,7	129399,3	182376,5	180257,1	225822,5	238584,4	271221,9
Міжбюджетні трансферти	11729,1	16819,4	23361,1	34150,3	44655,0	59113,6	62180,1	77766,2	94875,0	124459,6
УСЬОГО	56120,0	79471,5	112975,9	137108,0	174254,3	241490,1	242437,2	303588,7	333459,5	395681,5

(млн грн)

**20. Державний та гарантований державою
борг України за 2003–2012 рр.**

	Станом на:									
	31.12.2003	31.12.2004	31.12.2005	31.12.2006	31.12.2007	31.12.2008	31.12.2009	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2012
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	77533,7	85401,1	78146,6	80548,5	88744,7	189410,4	317904,1	432303,3	473122,4	515510,6
Державний борг	66133,5	67682,3	63145,4	66113,8	71294,3	130689,6	226996,3	323475,4	357273,9	399218,2
Внутрішній борг	20523,8	20953,3	19188,3	16607,7	17806,4	44666,5	91070,1	141662,1	161467,0	190299,3
Зовнішній борг	45609,7	46729,0	43957,1	49506,1	53487,9	86023,1	135926,2	181813,3	195806,9	208918,9
Гарантований державою борг	11400,2	17718,8	15001,1	14434,7	17450,5	58720,7	90907,8	108827,9	115848,6	116292,3
Внутрішній борг	0,9	0,9	0,9	0,9	1001,0	2001,0	14062,8	13895,4	12240,7	16211,4
Зовнішній борг	11399,2	17717,8	15000,2	14433,8	16449,5	56719,8	76845,0	94932,5	103607,9	100080,9

(млн грн)

ФІНАНСОВИЙ СЕКТОР

21. Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України)¹

(залишки коштів на кінець періоду, млн грн)

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Чисті зовнішні активи	14818	26850	45086	81825	67041	51443	-16121	16507	115732	114759	114860
Вимоги до нерезидентів	39150	56693	77357	124602	146737	209251	320504	313909	390193	381893	344875
Монетарне золото та авуари у СПЗ	1086	1214	1186	1398	1814	2489	4144	5942	7254	8202	9252
Готівкові кошти в іноземній валюті	841	1368	3005	2433	4139	6707	7495	7867	9169	9964	10797
Переказні депозити	3767	7023	9997	10810	12768	15416	48968	53816	59743	78708	89155
Інші депозити	23155	32839	46549	77602	70704	88715	102182	88592	120978	88941	54770
Цінні папери, крім акцій	37	2909	3912	20143	43070	77365	127274	111578	151909	149395	129450
Кредити	113	183	1167	2053	3450	6740	13085	16970	14942	4923	3842
Акції та інші форми участі в капіталі	187	253	150	249	279	670	750	1111	1346	1407	1924
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	35	12	0	1050	1095
Інша дебіторська заборгованість	9964	10905	11392	9914	10514	11150	16570	28021	24851	39302	44591
Мінус: зобов'язання перед нерезидентами	24332	29844	32271	42776	79696	157808	336625	297402	274461	267134	230015
Переказні депозити	20418	21526	21017	17787	18020	19323	58131	70550	82856	86253	61950
Інші депозити	525	1386	1709	4522	4989	10172	39642	35870	18842	22819	23654
Цінні папери, крім акцій	93	138	29	125	1146	4722	2540	499	50	57	6358
Кредити	3231	6549	9477	20044	54792	120790	235776	175342	161419	134418	108627
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	33	14	-	17	2
Інша кредиторська заборгованість	65	244	38	298	749	2800	503	14108	10296	22571	28422
СПЗ, отримані в порядку розподілення	-	-	-	-	-	-	-	1020	999	999	1001
Внутрішній кредит	63421	88548	109255	146752	248631	440027	778432	809174	860545	966570	1035593
Чисті вимоги до центральних органів державного управління	19226	15940	14516	-5769	-6757	-3530	23786	72268	113216	144613	181555
Вимоги до центральних органів державного управління	22129	21593	20711	13845	14133	15362	41885	86405	142963	162754	190711

Продовження табл.
Огляд депозитних корпорацій
(включаючи Національний банк України)

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Цінні папери, крім акцій	11424	10418	9447	3783	4609	6195	25953	73171	111163	134705	161282
Кредити	10591	10590	9849	9294	9042	8660	11145	7965	10736	9964	7660
Акції та інші форми участі в капіталі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	5	0	5	10	428
Інша дебіторська заборгованість	113	585	1415	768	483	507	4782	5268	21058	18075	21341
Мінус: зобов'язання перед центральними органами державного управління	2903	5653	6195	19614	20890	18892	18099	14136	29747	18142	9157
Переказні депозити	2901	5643	5702	18745	18889	15889	13482	9405	25295	15876	7008
Інші депозити	1	7	6	0	0	40	51	125	197	76	60
Цінні папери, крім акцій	-	-	-	-	-	-	15	-	0	0	0
Кредити	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	-	0	6	13	11
Інша кредиторська заборгованість	1	3	487	869	2001	2963	4552	4606	4249	2176	2078
Вимоги до інших резидентів	44195	72608	94739	152522	255388	443557	754646	736905	747330	821958	854038
Вимоги до інших фінансових корпорацій	268	871	1253	2839	4396	10137	15907	19463	19536	22659	25956
Переказні депозити	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші депозити	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Цінні папери, крім акцій	4	134	140	470	524	1513	2699	3470	3483	2979	6305
Кредити	179	491	842	1663	2689	5932	9789	14014	13430	16441	16229
Акції та інші форми участі в капіталі	85	105	218	529	1046	2463	2972	1682	2346	2750	2820
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	196	0	15	22	3
Інша дебіторська заборгованість	-	141	53	177	137	228	252	297	262	467	599

Вимоги до регіональних та місцевих органів державного управління	196	161	187	317	363	467	490	1907	1980	2323	6764
Цінні папери, крім акцій	0	102	148	311	358	452	476	673	589	574	5573
Кредити	196	58	39	5	4	4	12	1229	1388	1742	1185
Акції та інші форми участі в капіталі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інша дебіторська заборгованість	-	1	0	0	1	11	2	6	3	6	6
Вимоги до державних нефінансових корпорацій	3865	5853	6443	7232	9229	13705	37855	44830	50145	61424	65141
Цінні папери, крім акцій	33	667	814	632	278	248	278	2035	3869	3691	7155
Кредити	3827	5102	5592	6492	8899	13426	37538	42754	46209	57619	57858
Акції та інші форми участі в капіталі	5	8	8	32	7	10	4	7	11	6	4
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інша дебіторська заборгованість	-	76	29	76	45	21	34	33	56	108	125
Вимоги до інших нефінансових корпорацій	36128	55701	70606	106261	159049	258254	418913	428271	464651	532809	567063
Цінні папери, крім акцій	901	1572	2041	3253	4180	7178	7755	4883	4695	9954	13103
Кредити	34497	52471	66166	99744	151758	247199	406321	419658	454940	518115	547756
Акції та інші форми участі в капіталі	729	1239	2022	2880	2681	3205	2601	2047	1945	2037	2416
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	176	17	427	477	445
Інша дебіторська заборгованість	-	420	377	385	430	672	2060	1666	2643	2226	3342
Вимоги до інших секторів економіки	3738	10022	16250	35873	82332	160994	281482	242434	211019	202743	189114
Цінні папери, крім акцій	-	-	-	25	10	8	-	0	0	-	-
Кредити	3731	9976	16192	35744	82124	160566	280717	241508	209847	201525	187971
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інша дебіторська заборгованість	7	46	58	104	217	419	765	925	1172	1219	1142
Грошовий агрегат МЗ	65129	95334	125705	194071	261063	396156	515727	487298	597872	685515	773199
Готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями	26434	33119	42345	60231	74984	111119	154759	157029	182990	192665	203245
Переказні депозити	18159	25586	31772	48285	61332	90780	105372	118162	148469	170293	176953

Закінчення табл.
Огляд депозитних корпорацій
(включаючи Національний банк України)

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Інші фінансові корпорації	346	1804	2494	1737	2750	4294	4147	5637	6726	6131	5838
Регіональні та місцеві органи державного управління	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Державні нефінансові корпорації	3147	4403	3869	4116	3505	4325	7241	8092	10522	11034	20435
Інші нефінансові корпорації	8957	11050	16174	23165	28340	40896	52168	45663	62937	79835	70955
Інші сектори економіки	5709	8329	9235	19266	26737	41265	41816	58770	68284	73293	79727
Інші депозити	19802	35898	51366	84629	123098	189374	252397	209581	265382	318843	390928
Інші фінансові корпорації	383	1890	2790	4392	5991	11048	15158	10734	12851	16062	15445
Регіональні та місцеві органи державного управління	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Державні нефінансові корпорації	927	1441	2869	4827	3496	5060	5139	4242	3443	6937	6795
Інші нефінансові корпорації	3958	7091	11591	18948	30298	45412	53739	36857	39217	55329	75185
Інші сектори економіки	14533	25476	34116	56462	83312	127854	178361	157749	209870	240514	293503
Цінні папери, крім акцій	734	731	222	925	1650	4884	3200	2526	1031	3714	2072
Інші фінансові корпорації	734	350	26	75	341	867	366	264	194	2347	1300
Регіональні та місцеві органи державного управління	-	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-
Державні нефінансові корпорації	-	11	0	6	3	1	4	-	0	-	-
Інші нефінансові корпорації	-	197	119	482	915	3272	1888	1848	571	725	78
Інші сектори економіки	-	173	76	362	391	744	943	414	266	642	695
Депозити, що не включаються у грошовий агрегат МЗ	1036	439	1193	1726	1417	3536	1922	447	208	160	141
Переказні депозити	1036	438	1193	1726	1417	3536	1921	423	173	135	101
Інші фінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Регіональні та місцеві органи державного управління	1034	438	1193	1726	1417	3536	1921	423	173	135	101
Державні нефінансові корпорації	3	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-

Інші нефінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші сектори економіки	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші депозити	0	0	0	0	0	0	0	0	1	23	35	24	40	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші фінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Регіональні та місцеві органи державного управління	-	-	0	-	-	-	-	-	0	23	35	24	40	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Державні нефінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші нефінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші сектори економіки	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Цінні папери, крім акцій, що не включаються в грошовий агрегат МЗ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші фінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Регіональні та місцеві органи державного управління	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Державні нефінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші нефінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші сектори економіки	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кредити	123	122	208	160	259	1038	1468	1310	1053	1738	2021	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Акції та інші форми участі в капіталі	13676	19272	27486	31404	55634	99527	233751	250931	277972	289111	299326	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші статті (чисті)	-1725	231	-251	1246	-2701	-8787	9153	85671	99153	104793	75700	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹ Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України) – аналітична форма подання статистичних даних депозитних корпорацій (Національного банку України та інших депозитних корпорацій), які консолидуються в узальнені категорії активів і пасивів. Огляд містить дані про зобов'язання депозитних корпорацій, що включаються до грошових агрегатів, Балансова тотожність в Огляд забезпечує зв'язок грошового агрегату МЗ та інших статей з вимогами депозитних корпорацій до резидентів і нерезидентів. Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України) складається на підставі даних балансових звітів за секторами економіки Національного банку України та інших депозитних корпорацій (банків) за методологією МВФ.

**22. Грошові агрегати та кореспондуючі статті
Огляду депозитних корпорацій**

Період	МЗ ²										Інші статті (чисті)	Акції та інші форми участі в капіталі ⁴	Зобов'язання, що не включаються в МЗ ³	Чисті зовнішні активи ⁵	Внутрішній кредит ⁶	
	усього		М1		М2		М3 – М1		М3 – М2							
	усього	4	усього	5	усього	6	усього	7	усього	8						
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11						12
Залишки коштів на кінець періоду, млн грн																
1																
2002	65129	64395	40354	26434	13920	24041	734	1036	13676	-1602	14818	63421				
2003	95334	94603	53270	33119	20151	41333	731	439	19272	353	26850	88548				
2004	125705	125483	67090	42345	24745	58393	222	1193	27486	-42	45086	109255				
2005	194071	193145	98573	60231	38341	94573	925	1726	31404	1377	81825	146752				
2006	261063	259413	123276	74984	48292	136138	1650	1417	55634	-2442	67041	248631				
2007	396156	391273	181665	111119	70546	209608	4884	3536	99527	-7749	51443	440027				
2008	515727	512527	225127	154759	70369	287400	3200	1922	233751	10911	-16121	778432				
2009	487298	484772	233748	157029	76719	251023	2526	447	250931	87005	16507	809174				
2010	597872	596841	289894	182990	106904	306947	1031	208	277972	100225	115732	860545				
2011	685515	681801	311047	192665	118382	370754	3714	160	289111	106544	114759	966570				
2012	773199	771126	323225	203245	119980	447901	2072	141	299326	77787	114860	1035593				
Зміна в річному обчисленні, %																
2003	46,4	46,9	32,0	25,3	44,8	71,9	-0,5	-57,7	40,9	-	-	39,6				
2004	31,9	32,6	25,9	27,9	22,8	41,3	-69,7	171,8	42,6	-	-	23,4				
2005	54,4	53,9	46,9	42,2	54,9	62,0	317,6	44,7	14,3	-	-	34,3				
2006	34,5	34,3	25,1	24,5	26,0	44,0	78,3	-17,9	77,2	-	-	69,4				
2007	51,7	50,8	47,4	48,2	46,1	54,0	196,0	149,6	78,9	-	-	77,0				
2008	30,2	31,0	23,9	39,3	-0,3	37,1	-34,5	-45,7	134,9	-	-	76,9				
2009	-5,5	-5,4	3,8	1,5	9,0	-12,7	-21,1	-76,8	7,3	-	-	3,9				

2010	22,7	23,1	24,0	16,5	39,3	22,3	-59,2	-53,4	10,8	-	-	6,3
2011	14,7	14,2	7,3	5,3	10,7	20,8	260,3	-23,3	4,0	-	-	12,3
2012	12,8	13,1	3,9	5,5	1,4	20,8	-44,2	-11,8	3,5	-	-	7,1

¹ Грошові агрегати складаються на підставі даних балансових звітів за секторами економіки Національного банку України та інших депозитних корпорацій (банків) відповідно до методології МВФ.

² Грошові агрегати – зобов'язання депозитних корпорацій перед іншими секторами економіки, крім сектору загального державного управління та інших депозитних корпорацій.

Грошовий агрегат М0 включає готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями.

Грошовий агрегат М1 – грошовий агрегат М0 та переказні депозити в національній валюті (М1 – М0).

Грошовий агрегат М2 – грошовий агрегат М1 та переказні депозити в іноземній валюті й інші депозити (М2 – М1).

Грошовий агрегат М3 – грошовий агрегат М2 та цінні папери, крім акцій (М3 – М2).

³ Зобов'язання, що не включаються в М3 – переказні депозити та інші депозити регіональних і місцевих органів державного управління та інших секторів економіки.

⁴ Сукупні пасиви депозитних корпорацій у формі акцій та інших форм участі в капіталі включають кошти власників, нерозподілений прибуток, результат поточної діяльності, загальні і спеціальні резерви, поправку на зміни вартісної оцінки.

⁵ Чисті зовнішні активи – сальдо між вимогами та зобов'язаннями депозитних корпорацій відносно нерезидентів.

⁶ Внутрішній кредит – сукупність чистих вимог депозитних корпорацій до центральних органів державного управління та вимог до інших секторів економіки. Чисті вимоги до центральних органів державного управління – сальдо між вимогами та зобов'язаннями депозитних корпорацій відносно центральних органів державного управління.

**23. Процентні ставки рефінансування банків
Національним банком України**

Період	Облікова ставка НБУ ¹	Середньозважена ставка за всіма інструментами	У тому числі								Інші кредити	кредити, надані для фінансування Чемпіонату Європи – 2012	
			кредити, надані у спосіб проведення тендера ²	кредити овернайт ³	операції репо	кредити, надані для підтримання ліквідності банків	стабілізаційні кредити	операції своп	кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ				
2002	7,0	9,2	9,2	10,7	11,7	8,0	–	–	–	–	–	–	–
2003	7,0	8,0	8,3	8,0	8,0	7,0	–	–	–	–	–	–	–
2004	9,0	16,1	13,0	17,1	13,5	7,0	14,9	–	–	–	–	–	–
2005	9,5	14,7	12,9	14,9	12,0	–	15,0	–	–	–	–	–	–
2006	8,5	11,5	10,4	12,1	10,7	9,5	–	–	–	–	8,5	–	–
2007	8,4	10,1	10,0	11,1	–	–	–	–	–	–	8,3	–	–
2008	12,0	15,3	16,6	16,0	13,8	–	–	–	15,1	–	–	14,1	–
2009	10,25	16,7	20,6	18,1	21,6	–	–	–	23,1	–	–	16,0	11,0
2010	7,75	11,6	11,1	11,3	9,4	–	–	–	–	–	–	11,9	11,0
2011	7,75	12,4	12,5	9,4	12,6	–	–	–	–	–	–	–	–
2012	7,56	8,1	7,7	8,8	7,9	–	–	9,5	–	–	–	–	–

¹ На кінець періоду.

² До 1998 р. – кредитні аукціони.

³ До 2001 р. – ломбардні кредити.

* З 23.03.2012 р. облікова ставка НБУ складає 7,50% (постанова Правління НБУ від 21.03.2012 р. № 102).

24. Процентні ставки та обсяги за кредитами, наданими у звітному періоді резидентам (крім інших депозитних корпорацій), за секторами економіки (середньозважені ставки в річному обчисленні, %)

Період	Усього				У т.ч. без урахування овердрафту				У т.ч. за секторами економіки									
	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	у тому числі		обсяги, млн грн	процентна ставка, %	у тому числі		інші фінансові корпорації ¹		сектор загального державного управління		нефінансові корпорації ²		домашні господарства ³		некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	
			у національній валюті	в іноземній валюті			обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %
2005	438391	14,6	16,4	11,5	355815	14,1	16,0	11,6	14,0	79	18,6	396276	14,4	41207	16,3
2006	627967	14,1	15,4	11,3	494758	13,6	15,1	11,3	14,3	8	15,8	534677	13,9	91159	15,2
2007	969567	13,5	14,4	11,3	768965	13,0	13,9	11,3	15,1	10	13,5	809995	13,1	156125	15,6
2008	1116456	16,0	17,8	11,6	868542	15,5	17,6	11,6	17,0	25	21,6	945532	15,5	165369	18,7
2009	840282	18,3	20,9	10,0	717061	17,7	20,5	9,9	20,5	1937	20,8	750522	18,0	45520	22,3	1038	16,5	...
2010 ⁴	1112545	14,6	15,7	10,5	991849	13,7	14,6	10,6	17,1	3259	13,4	1034525	14,0	57800	25,2	54	22,9	...
2011	1314200	14,3	16,0	9,2	1138941	13,4	15,0	9,2	20855	5463	15,6	1189487	13,3	98205	26,5	190	19,0	...
2012	1371761	15,5	18,4	8,4	1191530	14,7	17,8	8,5	28828	2033	16,0	1236640	14,5	104104	27,4	156	20,0	...

¹ До січня 2009 р. інформація лише за кредитами овердрафт.

² До січня 2009 р. інформація за кредитами, наданими нефінансовим корпораціям, некомерційним організаціям, що обслуговують домашні господарства, та підсекторам роботодавців і самостійно зайнятих працівників сектору домашніх господарств.

³ До січня 2009 р. інформація за кредитами, наданими підсекторам найманих працівників та одержувачів доходу від власності, та трансфертів сектору домашніх господарств.

⁴ Із січня 2010 р. включають процентні ставки й обсяги за первинними договорами, укладеними у звітному періоді, та за додатковими договорами, за якими відбулася зміна або суми, або процентної ставки, або суми та процентної ставки.

25. Процентні ставки та обсяги за депозитами, залученими у звітному періоді на рахунки резидентів (крім інших депозитних корпорацій), за секторами економіки (середньозважені ставки в річному обчисленні, %)

Період	Усього			У тому числі								
	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	у національній валюті	інші фінансові корпорації		сектор загального державного управління		нефінансові корпорації ¹		домашні господарства ²		некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства
				обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	
2005	269321	8,0	8,5	9845	10,2	1625	11,0	86901	8,2	170951	7,7	...
2006	463943	6,8	7,6	15774	9,8	2572	12,0	199025	6,5	246572	6,9	...
2007	685871	7,2	8,2	26426	9,4	7001	2,6	316350	6,6	336094	7,4	...
2008	1139325	8,3	9,9	41568	12,1	13312	15,0	617529	7,5	466916	8,7	...
2009	970752	11,8	14,0	53028	13,5	23366	3,1	316821	11,5	575788	12,2	1749
2010 ³	1164078	9,4	10,3	63994	9,1	3502	16,1	500891	7,0	592889	11,4	2802
2011	1209549	7,3	8,1	75298	8,1	7611	9,4	631423	5,8	492789	9,1	2428
2012	1498983	11,3	13,4	72501	14,3	17071	15,6	850380	10,5	554599	11,9	44,32

¹ До січня 2009 р. – інформація за депозитами, залученими в нефінансових корпорацій, некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, та підсекторів роботодавців і самостійно зайнятих працівників сектору домашніх господарств.

² До січня 2009 р. – інформація за депозитами, залученими в підсекторів найманих працівників та держувачів доходу від власності, та трансфертів сектору домашніх господарств.

³ Із січня 2010 р. включають процентні ставки та обсяги за первинними договорами, укладеними у звітному періоді, та за додатковими договорами, за якими відбулася зміна або суми, або процентної ставки, або суми та процентної ставки.

26. Депозити резидентів у розрізі секторів економіки
(залишки коштів на кінець періоду, млн грн)

Період	У тому числі													
	Усього	інші фінансові корпорації				сектор загального державного управління				нефінансові корпорації			інші сектори економіки	
		усього	страхові та недержавні корпорації та пенсійні фонди	інші фінансові посередники та допоміжні фінансові організації	усього	центральні органи державного управління	регіональні державні органи місцевого управління	усього	державні фінансові корпорації	інші нефінансові корпорації	усього	домашні господарства	некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	
2002	39467	729	1753	724	1029	16779	3863	12915	20207	19699	508	
2003	62480	3694	1115	677	438	23901	5759	18141	33771	33115	655	
2004	84598	5285	1638	445	1193	34365	6599	27766	43310	42502	808	
2005	134754	6129	2010	284	1726	50976	8862	42114	75640	74778	862	
2006	185917	8741	4063	4679	1682	266	1417	65614	6976	58638	109879	108860	1020	
2007	283875	15343	7043	8300	4136	601	3536	95583	9275	86308	168813	167239	1575	
2008	359740	19305	8537	10768	2536	615	1921	118188	12281	105907	219711	217860	1851	
2009	334953	15621	7477	8144	8586	8140	446	94796	12319	82477	215949	214098	1851	
2010	416650	19022	8169	10854	4132	3924	208	116105	13952	102153	277390	275093	2298	
2011	491756	21799	9887	11912	3894	3734	160	153120	17964	135155	312943	310390	2553	
2012	572342	20852	11084	9769	5929	5788	141	173319	27229	146090	372241	369264	2977	

27. Кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки

(залишки коштів на кінець періоду, млн грн)

Період	У тому числі																
	Усього	інші фінансові корпорації			сектор загального державного управління			нефінансові корпорації			інші сектори економіки						
		усього	у тому числі		усього	у тому числі		усього	у тому числі		усього	у тому числі					
			страхові корпорації та недержавні пенсійні фонди	інші фінансові посередники та допоміжні фінансові організації		центральні органи державного управління	регіональні та місцеві органи державного управління		державні фінансові корпорації	інші нефінансові корпорації		домашні господарства	некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства				
2002	42228	179	...	196	...	319	2370	319	2370	319	2370	319	2370	319	2370	319	2370
2003	67892	491	...	59	...	550	5382	550	5382	550	5382	550	5382	550	5382	550	5382
2004	88615	842	...	39	...	729	9060	729	9060	729	9060	729	9060	729	9060	729	9060
2005	143423	1663	...	5	...	319	2370	319	2370	319	2370	319	2370	319	2370	319	2370
2006	245230	2689	...	4	...	550	5382	550	5382	550	5382	550	5382	550	5382	550	5382
2007	426867	5932	...	4	...	729	9060	729	9060	729	9060	729	9060	729	9060	729	9060
2008	734022	9789	...	12	...	632	13382	632	13382	632	13382	632	13382	632	13382	632	13382
2009	723295	14014	...	5755	...	935	12496	935	12496	935	12496	935	12496	935	12496	935	12496
2010	732823	13430	...	8817	...	1006	15435	1006	15435	1006	15435	1006	15435	1006	15435	1006	15435
2011	801809	16441	...	8532	...	1095	15133	1095	15133	1095	15133	1095	15133	1095	15133	1095	15133
2012	815142	16229	...	5803	...	1185	605425	1185	605425	1185	605425	1185	605425	1185	605425	1185	605425

¹ У березні та у листопаді 2010 р. відбулася перекласифікація між підсекторами сектору S.11 «Нефінансові корпорації» відповідно до Класифікації інституційних секторів економіки України, затвердженої наказом Державного комітету статистики України від 18.04.2005 р. № 96 (зі змінами).

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

28. Фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності¹

(млн грн)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ²
Усього	13933,0	64370,8	76253,4	135897,9	8954,2	-45011,3	58334,0	126663,3	53162,4
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	1752,4	3702,4	2731,8	7624,2	6041,8	7647,4	17391,1	25582,5	15,2
Промисловість	8834,6	28264,3	34699,6	43700,9	20243,2	-4760,7	31579,6	58892,4	19002,7
Будівництво	40,3	872,2	1603,1	1629,0	-6807,9	-3458,3	-3012,7	-1750,8	68,9
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1195,1	9464,2	10334,8	16816,9	-28146,0	-8972,7	14839,3	21583,8	7407,3
Діяльність готелів і ресторанів	-20,0	83,1	-63,2	-1,5	-1446,7	-826,7	-548,1	-571,6	-37,3
Діяльність транспорту та зв'язку	706,7	9629,7	8499,7	11342,8	4518,9	10557,7	9461,6	14400,5	13903,7
Фінансова діяльність	1211,7	9334,3	11664,7	22592,6	25042,5	-33748,7	15742,3	16896,3	22319,4
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	92,5	2636,0	6051,2	31731,2	-8796,6	-8093,7	-24325,1	-5016,4	-7031,4
Освіта	58,9	137,3	86,4	75,9	86,0	77,6	101,0	132,6	42,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	7,4	66,1	22,8	-6,8	-113,5	-50,2	11,4	-115,8	142,9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	46,0	81,3	546,0	411,5	-1768,2	-3334,3	-2823,4	-3350,3	-2653,4

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності бюджетних установ. За 2000–2008 рр. наведено фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування.

² Дані наведено за січень-вересень без урахування результатів діяльності малих підприємств і бюджетних установ. За видом економічної діяльності «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство» інформацію наведено без урахування рослинництва, тваринництва та змішаного сільського господарства, які відслідковуються тільки в річній звітності.

**29. Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
за видами економічної діяльності¹**

(млн грн)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ²
Усього	641431,6	1823806,0	2313638,2	3020558,9	3827189,5	3360032,7	4071223,7	4971321,7	2906862,4
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	23252,6	42026,2	38082,5	52509,9	76114,2	98369,1	117053,4	151827,6	5259,0
Промисловість	256529,5	591353,7	711160,1	903581,0	1166819,5	1027592,1	1360540,3	1686899,5	1165909,7
Будівництво	18109,6	66983,5	91071,3	134668,9	157023,4	93993,8	104042,5	144140,6	55411,7
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	256950,7	781295,8	1079039,6	1383787,0	1747842,3	1453775,5	1687165,8	2037933,3	1123955,8
Діяльність готелів і ресторанів	2040,5	4814,4	6426,5	8750,8	11618,1	11558,3	13703,0	15461,6	9052,7
Діяльність транспорту та зв'язку	53369,6	156946,0	177101,7	221055,8	296062,8	310683,7	342858,4	408001,5	286741,2
Фінансова діяльність	4533,3	59747,5	103088,1	118514,6	132197,8	105478,3	151389,4	178037,9	72682,4
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	19166,2	98980,2	92169,0	177474,2	211185,9	231039,7	267421,5	317424,2	168326,3
Освіта	496,8	1644,9	1063,2	1281,7	1533,9	1584,7	1632,4	1679,0	632,9
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1034,3	2787,1	3132,3	3891,2	5470,1	6147,5	7229,3	7987,5	4846,3
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	5116,6	13979,9	10401,2	14594,3	20667,6	19155,5	17659,6	21387,3	13703,0

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

² Дані наведено за січень-вересень без урахування результатів діяльності малих підприємств, банків і бюджетних установ. За видом економічної діяльності «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство» інформацію наведено без урахування розлинигтва, тваринництва та змішаного сільського господарства, які відслідковуються тільки в річній звітності.

30. Структура оборотних активів¹

(на кінець року; млн грн)

Рік	Оборотні активи – усього	У тому числі					інші оборотні активи
		оборотні активи в запасах товарно-матеріальних цінностей	дебіторська заборгованість	поточні фінансові інвестиції	грошові кошти та їх еквіваленти		
2000	321683,1	76951,6	211998,1	...	11125,6	21607,8 ²	
2001	379587,2	87527,4	260128,7	5852,2	12854,9	13224,0	
2002	432041,7	93354,3	300132,6	7445,1	16648,8	14460,9	
2003	520672,3	111255,1	353001,3	14109,4	24921,9	17384,6	
2004	617057,6	136956,9	400203,8	23025,4	35025,3	21846,2	
2005	700719,2	164326,3	421820,6	34103,5	53650,8	26818,0	
2006	899824,0	204914,2	534038,3	50412,2	68282,9	42176,4	
2007	1226964,1	275793,4	726514,6	78957,3	101223,2	44475,6	
2008	1665319,5	351435,8	1023035,2	110199,8	126345,2	54303,5	
2009	1893929,3	377159,0	1217895,8	139254,1	103216,0	56404,4	
2010	2229892,3	497195,3	1374810,4	168691,8	126039,8	63155,0	
2011	2584162,5	628276,1	1499971,5	211411,4	158270,1	86233,4	
2012 ³	1656606,6	409753,3	1019674,6	77693,2	99624,5	49861,0	

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

² Дані наведено з урахуванням поточних фінансових інвестицій.

³ Дані наведено за січень-вересень без урахування результатів діяльності малих підприємств, банків і бюджетних установ, а також сільськогосподарських підприємств, які займаються рослинництвом, тваринництвом та змішаним сільським господарством і відслідковуються тільки в річній звітності.

31. Оборотні активи підприємств за видами економічної діяльності¹

(на кінець року; млн грн)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ²
Усього	321683,1	700719,2	899824,0	1226964,1	1665319,5	1893929,3	2229892,3	2584162,5	1656606,6
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	17443,1	32499,1	31581,5	46092,2	72710,4	82867,4	100482,4	139993,4	1952,0
Промисловість	160564,0	243346,4	290520,3	364159,7	481216,6	541252,1	631647,4	713575,4	678210,6
Будівництво	10482,6	32921,0	43704,4	70815,6	90811,7	87868,2	89470,2	107481,1	53786,6
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	79757,7	239175,6	334771,3	466424,1	597561,1	650689,7	736664,8	858473,1	558445,4
Діяльність готелів і ресторанів	531,0	1887,9	2991,3	4546,2	5194,6	6169,0	7018,5	7438,7	6108,0
Діяльність транспорту та зв'язку	32334,8	31968,5	36368,4	51952,6	66676,1	72298,2	84473,7	104653,5	87122,5
Фінансова діяльність	3843,7	43007,0	59525,2	89229,5	117254,1	137185,1	260793,1	264895,8	77419,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	13090,4	62540,3	94504,9	125568,6	223503,7	304482,6	308346,5	371888,3	182827,4
Освіта	157,3	438,1	250,5	425,2	438,5	506,4	507,6	594,6	304,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	647,5	1346,1	1433,0	1529,8	1771,5	1756,1	2333,6	2630,0	1857,5
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	2265,3	8891,1	3344,7	5205,8	6675,9	8045,1	7641,4	11516,4	8128,9

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

² Дані наведено за січень-вересень без урахування результатів діяльності малих підприємств, банків і бюджетних установ. За видом економічної діяльності «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство» інформацію наведено без урахування розливання, тваринництва та змішаного сільського господарства, які відслідковуються тільки в річній звітності.

32. Збиток підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності¹

(млн грн)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ²
Усього	22190,4	24794,3	34395,2	47096,5	184714,9	188717,9	153674,6	150516,2	82764,9
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	1532,9	1707,3	1956,1	1993,7	5965,5	6426,1	4876,4	4953,3	150,0
Промисловість	9810,3	8888,3	11203,4	13256,0	50569,3	48458,1	37689,9	48114,4	44564,5
Будівництво	843,1	1770,6	1975,3	3788,8	12967,2	8891,5	7132,5	6330,7	1481,2
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	4323,2	6024,6	8713,2	12255,3	53859,2	32909,8	27851,9	26984,6	13997,9
Діяльність готелів і ресторанів	112,7	224,3	384,4	516,3	1950,7	1309,3	1167,9	1377,6	560,1
Діяльність транспорту та зв'язку	3823,6	1778,3	2774,9	3384,5	12125,9	7842,8	7396,5	8989,4	4109,7
Фінансова діяльність	172,4	750,2	1712,1	2004,0	9791,5	51132,7	22625,6	18105,9	3010,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1223,4	2913,8	4862,7	8356,0	33859,8	27376,4	40711,1	30883,8	11481,2
Освіта	13,7	28,3	21,5	38,4	45,8	56,6	53,5	61,5	28,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	52,5	93,5	164,1	194,9	396,9	397,3	398,1	510,1	125,6
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	190,8	497,3	579,1	1224,7	3127,5	3839,5	3666,7	4151,5	3224,0

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності бюджетних установ. За 2000–2008 рр. наведено збиток від звичайної діяльності до оподаткування.

² Дані наведено за січень-вересень без урахування результатів діяльності малих підприємств і бюджетних установ. За видом економічної діяльності «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство» інформацію наведено без урахування розлиництва, тваринництва та змішаного сільського господарства, які відслідковуються тільки в річній звітності.

33. Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, за видами економічної діяльності¹

(відсотків до загальної кількості підприємств відповідного виду економічної діяльності (=100%)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ²
Усього	37,7	34,2	33,5	32,5	37,2	39,9	41,0	34,9	39,1
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	34,5	33,8	31,3	26,3	28,3	30,3	30,2	16,6	10,6
Промисловість	42,2	36,5	34,7	33,4	38,9	40,3	40,8	37,4	42,9
Будівництво	40,0	33,8	31,9	32,1	37,2	43,0	43,9	38,5	43,1
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	36,3	30,1	30,6	29,3	34,1	36,3	37,6	33,3	34,5
Діяльність готелів і ресторанів	44,1	37,2	35,8	34,0	38,1	40,3	42,7	39,7	42,2
Діяльність транспорту та зв'язку	47,4	38,3	37,2	35,5	40,5	43,0	44,2	36,9	41,6
Фінансова діяльність	38,8	33,7	33,1	33,0	38,2	39,2	40,1	40,1	24,9
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	32,3	38,8	38,0	37,8	41,8	44,5	45,8	40,8	39,9
Освіта	27,5	29,3	26,2	25,4	29,6	33,0	35,2	31,3	43,9
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	34,4	31,7	31,6	30,3	34,5	36,8	38,7	38,1	25,9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	37,9	35,8	35,0	34,8	40,1	43,1	45,2	41,9	53,6

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності бюджетних установ. За 2000–2008 рр. наведено частку підприємств, які одержали збиток від звичайної діяльності до оподаткування.

² Дані наведено за січень-вересень без урахування результатів діяльності малих підприємств і бюджетних установ. За видом економічної діяльності «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство» інформацію наведено без урахування рослинництва, тваринництва та змішаного сільського господарства, які відслідковуються тільки в річній звітності.

34. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності¹

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ²
Усього³	2,7	4,5	4,2	4,3	6,4	7,0	6,6	6,8	3,9	3,3	4,0	5,9	4,5
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	-1,6	5,3	0,0	4,2	10,7	12,7	10,0	19,0	12,9	14,7	23,2	23,6	1,3
Промисловість	4,8	3,7	2,6	3,3	4,7	5,5	5,8	5,8	4,9	1,8	3,6	4,7	3,5
Будівництво	1,3	3,5	1,2	2,2	2,1	2,2	3,1	2,6	-2,7	-0,9	-1,2	0,8	0,6
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1,0	10,3	14,9	6,9	12,0	14,8	12,7	13,1	-0,2	4,5	9,8	15,0	14,9
Діяльність готелів і ресторанів	1,0	0,8	1,1	1,1	2,2	4,2	1,1	1,3	-6,3	-3,3	-1,8	-0,1	1,6
Діяльність транспорту та зв'язку	2,4	8,3	9,2	11,0	10,3	11,7	9,9	9,8	6,9	8,5	7,2	7,5	11,4
Фінансова діяльність	8,2	16,3	17,1	13,1	28,1	17,5	7,5	6,8	5,2	1,5	3,2	6,3	3,6
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1,4	-0,6	0,5	0,2	-0,2	0,3	2,9	3,7	4,0	5,1	-4,2	-0,7	-0,5
Освіта	13,7	11,6	14,5	13,6	11,4	9,3	10,5	8,3	6,2	6,0	6,7	8,6	7,8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2,6	2,6	3,1	2,2	1,6	2,8	2,4	2,0	0,3	3,1	3,9	2,7	5,5
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,5	-6,6	-0,2	-1,3	0,4	0,8	1,2	2,6	-6,7	-13,7	-14,8	-13,8	-16,2

¹ Рівень рентабельності операційної діяльності розрахований як відношення фінансового результату від операційної діяльності до витрат операційної діяльності підприємств.

² Дані наведено за січень-вересень без урахування результатів діяльності малих підприємств, банків і бюджетних установ. За видом економічної діяльності «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство» інформацію наведено без урахування рослинництва, тваринництва та змішаного сільського господарства, які відслідковуються тільки в річній звітності.

³ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

**35. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств
за видами промислової діяльності¹**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ²
Промисловість	4,8	3,7	2,6	3,3	4,7	5,5	5,8	5,8	4,9	1,8	3,6	4,7	3,5
Добувна промисловість	8,7	11,5	4,4	3,4	8,5	14,4	9,2	11,4	23,5	4,3	14,8	17,3	15,7
Переробна промисловість	5,9	4,2	3,1	4,2	5,4	5,3	5,5	5,9	3,1	1,4	2,3	2,9	2,1
у тому числі													
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	3,3	4,0	3,3	2,7	2,0	3,7	5,1	4,7	1,9	5,4	4,5	4,2	6,8
легка промисловість	-0,1	1,1	-1,6	0,4	0,4	-0,2	0,2	0,7	-1,6	3,4	2,5	4,0	3,1
оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	1,0	3,2	-1,3	3,2	4,1	4,5	2,5	3,7	-1,5	1,6	-0,5	3,1	2,9
целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	8,3	8,9	7,1	4,5	7,7	6,4	6,3	5,0	0,9	4,6	5,8	4,3	7,2
виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	...	1,4	4,0	1,5	4,9	4,1	3,6	3,5	-1,6	-2,6	-0,6	-1,3	-4,6
хімічна та нафтохімічна промисловість	7,8 ³	3,8	1,8	5,2	7,0	7,8	4,0	4,5	4,7	-1,0	0,6	1,9	-5,3
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	9,8	5,1	4,6	7,9	9,2	7,2	8,5	8,3	5,2	-2,3	-0,6	0,0	-3,1
машинобудування	-0,3	4,0	1,5	1,9	3,1	3,4	2,6	4,3	2,9	4,7	6,6	8,6	9,7
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	-0,6	-1,0	0,4	-0,2	-1,3	1,5	5,2	2,2	2,0	1,8	1,4	3,8	2,0

¹ Рівень рентабельності операційної діяльності розрахований як відношення фінансового результату від операційної діяльності до витрат операційної діяльності підприємств.

² Дані наведено за січень-вересень без урахування результатів діяльності малих підприємств.

³ Хімічна промисловість.

**36. Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг)
за видами економічної діяльності¹**

		У т.ч. за складовими											
	Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн	матеріальні витрати		вартість товарів та послуг, приданих для перепродажу та реалізованих без додаткової обробки		амортизація		витрати на оплату праці		відрахування на соціальні заходи		інші операційні витрати	
		млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності
Усього²													
2005	1450567,5	388154,4	26,8	788969,9	54,4	36571,4	2,5	85526,6	5,9	30735,2	2,1	120610,0	8,3
2006	1637530,7	463536,2	25,2	1035251,0	56,3	45045,2	2,5	107223,1	5,8	37524,0	2,1	148951,2	8,1
2007	2312792,6	614412,3	26,6	1258420,9	54,4	57923,0	2,5	137507,3	6,0	49563,5	2,1	194965,6	8,4
2008	2917549,1	785102,8	26,9	1552395,1	53,2	72805,0	2,5	175907,8	6,0	62795,2	2,2	268543,2	9,2
2009	2680329,7	677823,9	25,3	1411147,9	52,6	86126,0	3,2	170574,4	6,4	60774,2	2,3	273883,3	10,2
2010	3279531,5	868020,8	26,5	1732613,8	52,8	90843,9	2,8	193824,3	5,9	69978,8	2,1	324249,9	9,9
2011	3834914,9	1079270,2	28,1	1970387,8	51,4	101559,5	2,6	232313,7	6,1	83068,5	2,2	368315,2	9,6
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство													
2005	26203,2	15450,5	58,9	59,8	0,2	1516,3	5,8	5000,7	19,1	803,7	3,1	3372,2	12,9
2006	30455,1	18246,5	59,9	19,7	0,1	1813,5	5,9	5725,0	18,8	944,2	3,1	3706,2	12,2
2007	36089,5	21374,9	59,2	0,9	0,0	2266,3	6,3	6515,0	18,1	1368,8	3,8	4563,6	12,6
2008	48717,2	28847,8	59,2	0,7	0,0	2861,6	5,9	8329,9	17,1	2017,1	4,1	6660,1	13,7
2009	60295,2	37379,4	62,0	4,1	0,0	3479,2	5,8	8250,9	13,7	2443,7	4,0	8737,9	14,5
2010	70440,8	42909,3	60,9	0,7	0,0	4051,9	5,8	9431,7	13,4	3176,5	4,5	10870,7	15,4
2011	98459,6	61436,7	62,4	5,9	0,0	5434,0	5,5	12692,8	12,9	4150,2	4,2	14740,0	15,0

Продовження табл.
**Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг)
за видами економічної діяльності**

	У т.ч. за складовими													
	Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн		матеріальні витрати		вартість товарів та послуг, приданих для перепродажу та реалізованих без додаткової обробки		амортизації		витрати на оплату праці		відрахування на соціальні заходи		інші операційні витрати	
	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності
	Промисловість													
2005	437498,3	292171,5	66,8	39881,3	9,1	15789,8	3,6	40016,3	9,1	15543,4	3,6	34096,0	7,8	
2006	520474,8	338741,5	65,1	56183,0	10,8	18793,3	3,6	48850,8	9,4	18486,8	3,5	39419,4	7,6	
2007	671923,8	440634,3	65,6	73154,2	10,9	24347,1	3,6	61361,4	9,1	23481,9	3,5	48944,9	7,3	
2008	856419,4	564183,8	65,9	90811,2	10,6	29161,9	3,4	76918,3	9,0	29352,6	3,4	65991,6	7,7	
2009	786725,8	484115,4	61,5	97808,3	12,4	36060,1	4,6	74284,6	9,5	28505,9	3,6	65951,5	8,4	
2010	1022768,9	654567,7	64,0	130016,5	12,7	37843,2	3,7	86940,0	8,5	33664,3	3,3	79737,2	7,8	
2011	1262686,4	807773,2	64,0	174094,2	13,8	42911,9	3,4	103089,1	8,2	39943,0	3,1	94875,0	7,5	
	Будівництво													
2005	51037,2	36219,9	71,0	584,4	1,1	1020,5	2,0	5879,3	11,5	2195,0	4,3	5138,1	10,1	
2006	70930,8	52124,4	73,5	141,6	0,2	1365,1	1,9	7616,9	10,8	2776,3	3,9	6906,5	9,7	
2007	105293,8	79341,8	75,3	11,2	0,0	1931,3	1,8	9958,2	9,5	3675,4	3,5	10375,9	9,9	
2008	123676,9	92982,7	75,2	28,6	0,0	2550,5	2,1	11497,5	9,3	4223,7	3,4	12393,9	10,0	
2009	83436,3	60840,8	72,9	4,5	0,0	2379,7	2,8	7390,7	8,9	2736,0	3,3	10084,6	12,1	
2010	86773,6	63631,4	73,3	1,3	0,0	2061,1	2,4	7542,6	8,7	2763,2	3,2	10774,0	12,4	
2011	108371,0	82759,6	76,4	1,3	0,0	1988,8	1,8	8798,8	8,1	3229,3	3,0	11593,2	10,7	

Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку													
2005	710803,5	5614,9	0,8	658548,6	92,7	2807,4	0,4	8798,6	1,2	3043,9	0,4	31990,1	4,5
2006	923967,0	7555,9	0,8	856092,1	92,7	3939,8	0,4	12264,8	1,3	4228,7	0,5	39885,7	4,3
2007	1145973,0	11469,7	1,0	1050002,5	91,6	5146,6	0,4	16808,3	1,5	6402,3	0,6	56143,6	4,9
2008	1408204,3	14300,9	1,0	1283251,7	91,1	6504,6	0,5	22456,3	1,6	7727,4	0,5	73963,4	5,3
2009	1256562,8	14514,9	1,2	1131517,7	90,0	6907,3	0,5	21401,0	1,7	7117,3	0,6	75104,6	6,0
2010	1501220,4	16741,0	1,1	1355395,1	90,3	7417,0	0,5	24560,1	1,6	8137,9	0,6	88969,3	5,9
2011	1688704,2	20101,3	1,2	1521207,5	90,1	8186,9	0,5	30767,5	1,8	10075,8	0,6	98365,2	5,8
Діяльність готелів і ресторанів													
2005	5578,7	2546,2	45,6	270,8	4,9	395,8	7,1	1031,0	18,5	364,6	6,5	970,3	17,4
2006	6907,9	3051,1	44,2	295,5	4,3	461,9	6,7	1344,0	19,4	456,8	6,6	1298,6	18,8
2007	9010,7	3705,9	41,1	575,1	6,4	583,6	6,5	1742,4	19,3	598,9	6,7	1804,8	20,0
2008	11841,9	4780,1	40,4	952,5	8,0	681,4	5,8	2243,8	18,9	782,3	6,6	2401,8	20,3
2009	11863,1	4715,4	39,8	1081,5	9,1	720,8	6,1	2138,5	18,0	739,5	6,2	2467,4	20,8
2010	13572,2	5402,5	39,8	1209,4	8,9	821,1	6,1	2379,3	17,5	828,2	6,1	2931,7	21,6
2011	14941,1	5639,7	37,8	1498,7	10,0	928,5	6,2	2853,9	19,1	985,0	6,6	3035,3	20,3
Діяльність транспорту та зв'язку													
2005	75181,8	22991,3	30,6	7733,5	10,3	7354,9	9,8	13114,5	17,4	4826,2	6,4	19161,4	25,5
2006	93285,2	27335,6	29,3	11057,9	11,9	9438,7	10,1	16447,1	17,6	5875,1	6,3	23130,8	24,8
2007	117925,7	34702,7	29,4	15416,6	13,1	11819,3	10,0	20902,9	17,7	7515,7	6,4	27568,5	23,4
2008	157186,7	45929,4	29,2	19506,9	12,4	16608,2	10,6	27567,7	17,5	9933,6	6,3	37640,9	24,0
2009	163182,0	43473,9	26,7	20129,2	12,3	19412,1	11,9	28721,0	17,6	10336,8	6,3	41109,0	25,2
2010	184641,2	50073,0	27,1	23917,5	13,0	20643,1	11,2	31757,2	17,2	11491,5	6,2	46758,9	25,3
2011	224191,5	59777,9	26,7	34478,2	15,4	22127,6	9,9	36516,3	16,3	12879,7	5,7	58411,8	26,0
Фінансова діяльність													
2005	53729,7	375,9	0,7	47943,1	89,2	170,1	0,3	687,7	1,3	228,0	0,4	4324,9	8,1
2006	97768,0	512,4	0,5	89950,4	92,0	241,0	0,3	1098,6	1,1	332,8	0,3	5632,8	5,8

Закінчення табл.
**Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг)
за видами економічної діяльності**

	У т.ч. за складовими													
	Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн		матеріальні витрати		вартість товарів та послуг, придбаних для перепродажу та реалізованих без додаткової обробки		амортизації		витрати на оплату праці		відрачування на соціальні заходи		інші операційні витрати	
	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності	млн грн	% до операційних витрат відповідного виду діяльності
2007	115004,6	0,8	102895,3	89,5	355,3	0,3	1811,6	1,6	539,1	0,5	8427,1	7,3		
2008	123874,7	1,8	103514,5	83,6	504,3	0,4	2994,0	2,4	912,0	0,7	13739,8	11,1		
2009	110682,2	0,9	91992,6	83,1	444,1	0,4	2534,1	2,3	765,7	0,7	13964,8	12,6		
2010	158051,7	0,6	137395,0	86,9	474,7	0,3	3081,2	2,0	924,3	0,6	15161,7	9,6		
2011	166322,6	1,0	145888,4	87,7	443,5	0,3	3195,2	1,9	960,0	0,6	14174,2	8,5		
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям														
2005	76802,2	12,6	33752,0	43,9	6259,7	8,2	7396,9	9,6	2541,0	3,3	17206,4	22,4		
2006	78020,2	16,0	21248,6	27,2	7631,5	9,8	9965,8	12,8	3176,7	4,1	23476,0	30,1		
2007	91308,1	19,7	16191,7	17,7	9601,0	10,5	13561,3	14,9	4397,4	4,8	29580,3	32,4		
2008	161944,6	16,3	54179,7	33,5	11209,6	6,9	17620,5	10,9	5786,1	3,6	46682,4	28,8		
2009	177928,5	14,5	68520,9	38,5	12987,2	7,3	18692,2	10,5	5893,4	3,3	46106,1	25,9		
2010	211116,0	12,8	84588,7	40,1	13396,7	6,4	20351,2	9,6	6599,8	3,1	59148,3	28,0		
2011	235108,5	13,8	93093,1	39,6	15086,7	6,4	25098,0	10,7	7992,4	3,4	61380,5	26,1		
Освіта														
2005	1608,6	222,0	7,7	0,5	102,4	6,3	678,5	42,2	237,5	14,8	360,5	22,4		
2006	1141,0	171,0	12,5	1,1	65,9	5,8	450,8	39,5	144,4	12,6	296,4	26,0		

2007	1338,4	223,9	16,7	0,0	0,0	82,5	6,2	527,1	39,4	184,5	13,8	320,4	23,9
2008	1670,8	251,0	15,0	-	-	87,9	5,3	635,7	38,0	224,9	13,5	471,3	28,2
2009	1703,5	226,5	13,3	0,0	0,0	126,7	7,4	672,5	39,5	219,8	12,9	458,0	26,9
2010	1756,8	230,0	13,1	0,0	0,0	137,0	7,8	654,2	37,2	223,5	12,7	512,1	29,2
2011	1826,6	271,1	14,8	-	-	125,1	6,9	703,3	38,5	240,6	13,2	486,5	26,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги													
2005	2751,3	1034,9	37,6	37,5	1,4	259,9	9,4	679,2	24,7	246,3	9,0	493,5	17,9
2006	3148,2	1199,1	38,1	25,8	0,8	280,6	8,9	824,6	26,2	288,2	9,2	529,9	16,8
2007	3986,8	1470,0	36,9	1,0	0,0	347,7	8,7	1061,8	26,6	374,2	9,4	732,1	18,4
2008	5403,2	2040,8	37,8	5,7	0,1	431,8	8,0	1405,7	26,0	491,9	9,1	1027,3	19,0
2009	5850,4	2221,3	38,0	3,2	0,1	440,7	7,5	1488,4	25,4	516,7	8,8	1180,1	20,2
2010	6849,8	2536,6	37,0	6,3	0,1	496,8	7,2	1757,8	25,7	616,1	9,0	1436,2	21,0
2011	7828,4	2840,2	36,3	1,9	0,0	576,3	7,4	2054,7	26,3	715,7	9,1	1639,6	20,9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту													
2005	8428,9	1610,7	19,1	149,7	1,8	830,9	9,9	1918,3	22,8	619,3	7,3	3300,0	39,1
2006	10679,0	1825,2	17,1	221,3	2,1	961,0	9,0	2384,1	22,3	741,8	6,9	4545,6	42,6
2007	14497,6	2286,7	15,8	172,4	1,2	1417,0	9,8	3166,9	21,8	1002,3	6,9	6452,3	44,5
2008	18197,9	2906,2	16,0	143,6	0,8	2175,0	12,0	4137,5	22,7	1315,0	7,2	7520,6	41,3
2009	21535,3	3327,2	15,5	85,9	0,4	3118,5	14,5	4897,7	22,7	1465,6	6,8	8640,4	40,1
2010	21888,5	3660,6	16,7	83,3	0,4	3463,9	15,8	5272,6	24,1	1519,2	6,9	7888,9	36,1
2011	25971,5	4307,0	16,6	118,6	0,5	3724,7	14,3	6426,1	24,8	1854,3	7,1	9540,8	36,7

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ.

² Дані сформовано за функціональним підходом (спосіб узагальнення даних, за яким показники діяльності формуються за однорідними видами діяльності).

37. Структура операційних витрат на одиницю реалізованої продукції (робіт, послуг) за видами економічної діяльності¹

	Операційні витрати на одиницю реалізованої продукції (робіт, послуг), коп./грн	У т.ч. за складовими							інші операційні витрати
		матеріальні витрати	вартість товарів та послуг, придбаних для перепродажу та реалізованих без додаткової обробки	амортизація	витрати на оплату праці	відрахування на соціальні заходи			
		Усього²							
2005	95,8	25,6	52,1	2,4	5,7	2,0	8,0		
2006	96,8	24,4	54,5	2,4	5,7	2,0	7,8		
2007	95,8	25,4	52,1	2,4	5,7	2,1	8,1		
2008	96,8	26,1	51,5	2,4	5,8	2,1	8,9		
2009	97,8	24,7	51,5	3,2	6,2	2,2	10,0		
2010	97,6	25,8	51,6	2,7	5,8	2,1	9,6		
2011	96,1	27,0	49,4	2,6	5,8	2,1	9,2		
		Сільське господарство, мисливство, лісове господарство							
2005	97,5	57,5	0,2	5,6	18,6	3,0	12,6		
2006	97,6	58,5	0,1	5,8	18,3	3,0	11,9		
2007	92,3	54,7	0,0	5,8	16,6	3,5	11,7		
2008	94,0	55,7	0,0	5,5	16,1	3,9	12,8		
2009	91,6	56,8	0,0	5,3	12,5	3,7	13,3		
2010	89,3	54,4	0,0	5,1	12,0	4,0	13,8		
2011	86,7	54,1	0,0	4,8	11,2	3,6	13,0		
		Промисловість							
2005	93,4	62,4	8,5	3,4	8,5	3,3	7,3		
2006	94,3	61,4	10,2	3,4	8,9	3,3	7,1		
2007	93,7	61,4	10,2	3,4	8,6	3,3	6,8		
2008	93,4	61,5	9,9	3,2	8,4	3,2	7,2		
2009	97,5	60,0	12,1	4,5	9,2	3,5	8,2		
2010	96,0	61,4	12,2	3,5	8,2	3,2	7,5		
2011	95,0	60,8	13,1	3,2	7,8	3,0	7,1		

Будівництво										
2005	99,1	70,3	1,1	11,4	2,0	4,3	10,0			
2006	98,6	72,5	0,2	10,6	1,9	3,8	9,6			
2007	98,2	74,0	0,0	9,3	1,8	3,4	9,7			
2008	95,9	72,1	0,0	8,9	2,0	3,3	9,6			
2009	99,4	72,5	0,0	8,8	2,8	3,3	12,0			
2010	99,2	72,8	0,0	8,6	2,3	3,2	12,3			
2011	99,9	76,3	0,0	8,1	1,8	3,0	10,7			
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку										
2005	97,6	0,8	90,4	1,2	0,4	0,4	4,4			
2006	98,2	0,8	91,0	1,3	0,4	0,5	4,2			
2007	97,9	1,0	89,7	1,4	0,4	0,6	4,8			
2008	98,8	1,0	90,0	1,6	0,5	0,5	5,2			
2009	99,1	1,1	89,3	1,7	0,5	0,6	5,9			
2010	98,7	1,1	89,1	1,6	0,5	0,5	5,9			
2011	97,0	1,2	87,3	1,8	0,5	0,6	5,6			
Діяльність готелів і ресторанів										
2005	107,4	49,0	5,2	19,9	7,6	7,0	18,7			
2006	106,4	47,0	4,6	20,7	7,1	7,0	20,0			
2007	105,1	43,2	6,7	20,3	6,8	7,0	21,1			
2008	105,0	42,4	8,5	19,9	6,0	6,9	21,3			
2009	104,5	41,5	9,5	18,9	6,4	6,5	21,7			
2010	105,4	41,9	9,4	18,5	6,4	6,4	22,8			
2011	104,4	39,4	10,5	19,9	6,5	6,9	21,2			
Діяльність транспорту та зв'язку										
2005	86,4	26,4	8,9	15,1	8,5	5,5	22,0			
2006	87,4	25,6	10,4	15,4	8,8	5,5	21,7			
2007	88,5	26,0	11,6	15,7	8,9	5,6	20,7			
2008	92,5	27,0	11,5	16,2	9,8	5,9	22,1			

Закінчення табл.

**Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг)
за видами економічної діяльності**

	У т.ч. за складовими							інші операційні витрати
	Операційні витрати на одиницю реалізованої продукції (робіт, послуг), коп./грн	матеріальні витрати	вартість товарів та послуг, придбаних для перепродажу та реалізованих без додаткової обробки	амортизація	витрати на оплату праці	відрахування на соціальні заходи		
2009	90,0	24,0	11,1	10,7	15,8	5,7	22,7	
2010	89,8	24,4	11,6	10,0	15,5	5,6	22,7	
2011	87,5	23,3	13,5	8,6	14,3	5,0	22,8	
Фінансова діяльність								
2005	87,0	0,6	77,6	0,3	1,1	0,4	7,0	
2006	95,4	0,5	87,8	0,2	1,1	0,3	5,5	
2007	94,2	0,8	84,3	0,3	1,5	0,4	6,9	
2008	100,2	1,8	83,8	0,4	2,4	0,7	11,1	
2009	99,4	0,9	82,6	0,4	2,3	0,7	12,5	
2010	98,3	0,7	85,4	0,3	1,9	0,6	9,4	
2011	99,5	1,0	87,2	0,3	1,9	0,6	8,5	
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям								
2005	105,3	13,2	46,3	8,6	10,1	3,5	23,6	
2006	108,9	17,5	29,6	10,7	13,9	4,4	32,8	
2007	94,0	18,5	16,7	9,9	14,0	4,5	30,4	
2008	100,0	16,3	33,5	6,9	10,9	3,6	28,8	
2009	94,6	13,7	36,4	6,9	10,0	3,1	24,5	
2010	104,6	13,4	41,9	6,6	10,1	3,3	29,3	
2011	101,7	14,0	40,3	6,5	10,9	3,5	26,5	
Освіта								
2005	100,6	13,9	0,5	6,4	42,4	14,9	22,5	
2006	107,3	16,1	1,1	6,2	42,4	13,6	27,9	
2007	104,0	17,4	0,0	6,4	41,0	14,3	24,9	
2008	105,8	15,9	0,0	5,6	40,3	14,2	29,8	

2009	105,0	14,0	0,0	7,8	41,4	13,6	28,2
2010	113,4	14,8	0,0	8,9	42,2	14,4	33,1
2011	109,4	16,2	0,0	7,5	42,1	14,4	29,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги							
2005	110,6	41,6	1,5	10,5	27,3	9,9	19,8
2006	108,0	41,1	0,9	9,6	28,3	9,9	18,2
2007	105,3	38,8	0,0	9,2	28,1	9,9	19,3
2008	106,5	40,2	0,1	8,5	27,7	9,7	20,3
2009	101,5	38,5	0,1	7,6	25,8	9,0	20,5
2010	100,8	37,3	0,1	7,3	25,9	9,1	21,1
2011	104,4	37,9	0,0	7,7	27,4	9,5	21,9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту							
2005	109,9	21,0	2,0	10,8	25,0	8,1	43,0
2006	104,6	17,9	2,2	9,4	23,3	7,3	44,5
2007	105,3	16,6	1,2	10,3	23,0	7,3	46,9
2008	106,6	17,0	0,8	12,8	24,2	7,7	44,1
2009	126,6	19,6	0,5	18,3	28,8	8,6	50,8
2010	128,7	21,5	0,5	20,4	31,0	8,9	46,4
2011	128,8	21,3	0,6	18,5	31,9	9,2	47,3

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ.

² Дані сформовано за функціональним підходом (спосіб узагальнення даних, за яким показники діяльності формуються за однорідними видами діяльності).

ЗОВНІШНІЙ СЕКТОР

38. Динаміка показників розвитку зовнішнього сектору економіки України

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сальдо поточного рахунку, млрд дол. США	1,481	1,402	3,173	2,891	6,909	2,531	-1,617	-5,272	-12,763	-1,732	-3,018	-10,245	-14,761
Сальдо поточного рахунку до ВВП, %	4,7	3,7	7,5	5,8	10,6	2,9	-1,5	-3,7	-7,0	-1,5	-2,2	-6,2	-8,6
Відкритість економіки ¹	119,0	109,1	105,8	112,9	119,6	102,0	96,1	95,4	102,1	94,4	104,4	113,7	110,2
Експорт товарів та послуг, % до ВВП	62,4	55,4	55,1	57,8	63,6	51,5	46,6	44,8	46,9	46,4	50,8	54,4	50,9
Імпорт товарів та послуг, % до ВВП	57,4	53,8	50,7	55,2	56,0	50,6	49,4	50,5	54,9	48,1	53,7	60,6	59,3
Темпи зростання, % до попереднього року													
експорту товарів та послуг	117,9	109,5	110,7	124,0	142,6	107,5	113,2	127,4	133,8	63,4	127,7	128,3	101,0
імпорту товарів та послуг	117,8	114,1	105,0	128,7	131,3	120,4	122,0	135,4	138,5	56,2	130,3	135,2	105,6
Коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом, %	103,4	101,2	104,0	102,2	112,6	96,9	88,2	82,5	80,8	90,4	86,2	81,0	85,9
Прямі іноземні інвестиції (сальдо), млн дол. США	594	769	698	1411	1711	7533	5737	9218	9903	4654	5759	7015	6627
Прямі іноземні інвестиції (сальдо), % до ВВП	1,9	2,0	1,6	2,8	2,6	8,7	5,3	6,5	5,4	4,0	4,2	4,2	3,8
Валовий зовнішній борг, млрд дол. США ²	19,1	20,4	21,6	23,8	30,6	39,6	54,5	80,0	101,7	104,0	117,3	126,2	135,1
Валовий зовнішній борг, % до ВВП	61,1	53,6	51,1	47,5	47,2	45,9	50,6	56,0	55,9	88,3	86,0	76,4	76,6
Валовий зовнішній борг, % до експорту товарів та послуг	97,9	96,8	92,7	82,2	74,2	89,3	108,5	124,9	118,7	190,6	169,4	142,1	150,5
Короткостроковий зовнішній борг за залишковим терміном погашення, млрд дол. США	-	-	-	-	12,5	20,0	26,6	38,1	46,4	39,2	48,7	57,9	60,9
Міжнародні резерви, млрд дол. США ³	1,5	3,1	4,4	6,9	9,5	19,4	22,3	32,5	31,5	26,5	34,6	31,8	24,5

¹ Відкритість економіки визначено як відношення зовнішньоторговельного обороту до ВВП.

² За методологією МВФ.

³ За станом на кінець періоду.

**39. Офіційний курс гривні до іноземних валют,
встановлений Національним банком України, середній за період**

(грн)

Назви валют	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
100 австралійських доларів	390,88	380,32	423,29	443,77	617,14	729,63	822,70	827,69
100 англійських фунтів стерлінгів	933,76	929,45	1010,69	966,88	1219,48	1226,89	1277,71	1266,38
10 білоруських рублів	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02	0,01
100 датських крон	85,76	84,96	92,85	103,38	145,95	141,44	148,86	137,98
100 доларів США	512,47	505,00	505,00	526,72	779,12	793,56	796,76	799,10
100 естонських крон	40,84	40,50	44,21	49,26	69,46	67,32	—	—
100 ісландських крон	8,16	7,26	7,90	5,76	3,75	3,63	3,98	6,39
100 канадських доларів	422,89	445,16	471,98	493,94	685,60	770,66	805,96	799,58
100 казахстанських тенге	3,86	4,01	4,12	4,38	5,30	5,39	5,43	5,36
100 латвійських латів	909,94	907,95	988,22	1097,12	1539,89	1486,13	1570,16	1472,83
100 литовських літів	185,20	183,56	200,36	223,24	314,76	305,05	321,24	297,46
100 молдавських лейв	40,68	38,47	41,67	50,75	70,26	64,21	67,91	66,03
100 норвезьких крон	79,67	78,80	86,34	93,63	124,67	131,48	142,31	137,37
100 польських злотих	158,76	162,77	183,06	219,19	252,09	263,85	270,21	245,52
10 російських рублів	1,81	1,86	1,98	2,11	2,47	2,61	2,72	2,57
100 сингапурських доларів	308,03	317,81	335,22	371,65	536,56	582,39	633,93	639,42
1000 угорських форинтів	25,78	24,02	27,53	30,64	38,92	38,31	39,89	35,53
100 узбецьких сумів	0,46	0,41	0,40	0,40	0,53	0,50	0,46	0,42
100 чеських крон	21,44	22,37	24,95	30,84	41,21	41,65	45,14	40,85
100 шведських крон	68,96	68,50	74,79	80,03	102,54	110,33	122,88	117,98
100 швейцарських франків	412,75	402,78	421,16	486,09	719,50	762,61	901,41	852,08
100 юанів женьміньбі (Китай)	62,53	63,34	66,40	75,85	114,06	117,23	123,27	126,66
1000 японських єн	46,69	43,40	42,92	51,40	83,45	90,52	100,04	100,19
100 євро	638,99	633,69	691,79	770,80	1086,79	1053,29	1109,18	1027,06
100 СПЗ	758,02	742,83	772,94	830,84	1201,88	1210,84	1258,06	1223,72

**40. Динаміка платіжного балансу України
(аналитична форма представлення)**

(млн дол. США)

Статті платіжного балансу	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Рахунок поточних операцій	2531	-1617	-5272	-12763	-1732	-3018	-10245	-14761
Баланс товарів та послуг	671	-3068	-8152	-14350	-1953	-3984	-10157	-14772
Експорт товарів та послуг	44378	50239	64001	85612	54253	69255	88844	89768
Імпорт товарів та послуг	-43707	-53307	-72153	-99962	-56206	-73239	-99001	-104540
Баланс товарів	-1135	-5194	-10572	-16091	-4307	-8388	-16252	-20492
Експорт товарів	35024	38949	49840	67717	40394	52191	69418	69812
Імпорт товарів	-36159	-44143	-60412	-83808	-44701	-60579	-85670	-90304
Баланс послуг	1806	2126	2420	1741	2354	4404	6095	5720
Експорт послуг	9354	11290	14161	17895	13859	17064	19426	19956
Імпорт послуг	-7548	-9164	-11741	-16154	-11505	-12660	-13331	-14236
Доходи (сальдо)	-985	-1722	-659	-1540	-2440	-2009	-3796	-2965
Поточні трансферти (сальдо)	2845	3173	3539	3127	2661	2975	3708	2976
Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій	8190	4025	14693	9700	-11994	8049	7790	10586
Рахунок операцій з капіталом	-65	3	3	5	595	187	98	38
Капітальні трансферти	-8	1	3	-1	137	8	11	7
Придбання/реалізація нефінансових активів	-57	2	0	6	458	179	87	31
Фінансовий рахунок	8255	4022	14690	9695	-12589	7862	7692	10548
Прямі інвестиції (сальдо)	7533	5737	9218	9903	4654	5759	7015	6627
Портфельні інвестиції (акціонерний капітал)	86	320	694	398	99	294	511	493
Кредити та облігації	7563	12527	23105	12397	-9137	6762	2598	6019
Середньо- та довгострокові кредити, облігації	6146	8845	18238	13428	-4663	3930	709	9304
Сектор державного управління	1319	357	1059	-7	-1116	3112	1117	4430
Надходження	3001	2868	2942	2902	973	6420	6184	...
Виплати	-1682	-2511	-1883	-2909	-2089	-3308	-5067	...

Банки	1625	4079	10526	7586	-3272	-2120	-4626	-2038
Надходження	1848	4795	11879	11500	5717	3879	3244	4705
Виплати	-223	-716	-1353	-3914	-8989	-5999	-7870	-6743
Інші сектори	3202	4409	6653	5849	-275	2938	4218	6912
Надходження	6580	8727	12632	14426	10278	12823	14626	17706
Виплати	-3378	-4318	-5979	-8577	-10553	-9885	-10408	-10794
Короткострокові кредити	1417	3682	4867	-1031	-4474	2832	1889	-3285
Органи грошово-кредитного регулювання	-5	0	0	0	0	2000	0	-2000
Банки	1029	3464	4497	-1559	-4372	365	866	-983
Інші сектори	393	218	370	528	-102	467	1023	-302
Інший капітал	-6927	-14562	-18327	-13003	-8205	-4953	-2432	-2591
У тому числі								
Готівкова валюта поза банками	-3170	-8507	-13518	-12897	-9713	-5600	-11408	-7537
Помилки та упушення	129	93	-437	531	343	1354	986	1345
Зведений баланс	10721	2408	9421	-3063	-13726	5031	-2455	-4175
Фінансування	-10721	-2408	-9421	3063	13726	-5031	2455	4175
Резервні активи (мінус: зростання)	-10425	-1999	-8980	-1080	5654	-8460	2455	7594
Використання ресурсів МВФ (чисте)	-296	-409	-441	4143	1228	1401	0	-2631
Виключне фінансування (кредит МВФ Уряду України)	0	0	0	0	4798	2028	0	-788
Спеціальні права запозичення	0	0	0	0	2046	0	0	0

41. Офіційні резервні активи

2000–2001 рр. (станом на кінець періоду):	Міжнародні резерви (у млн дол. США) ¹
2000	1495,46
2001	3089,23
2002–2010 рр. (станом на кінець періоду)	Офіційні резервні активи (у млн дол. США)
2002	4469
2003	6943
2004	9715
2005	19391
2006	22358
2007	32479
2008	31543
2009	26505
2010	34576
2011	31795
2012	24546

¹ У зв'язку з тим, що у січні 2003 р. Україна офіційно приєдналася до Спеціального стандарту поширення даних (ССПД) Міжнародного валютного фонду, інформація щодо офіційних резервних активів надається за період з 2002 по 2010 рр. За 2000–2001 рр. надається інформація щодо міжнародних резервів.

42. Географічна структура експорту товарів

(МЛН ДОЛ. США)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього	14572,5	34228,4	38368,0	49296,1	66967,3	39695,7	51405,2	68394,2	68809,8
Країни СНД	4459,7	10531,1	12351,1	18087,0	23166,3	13472,9	18740,6	26177,0	25302,6
Інші країни світу	10112,8	23697,3	26016,9	31209,1	43801,0	26222,8	32664,6	42217,2	43507,2
Європа	4680,2	10881,4	12625,5	14773,8	19732,8	10264,5	13829,6	18442,4	17424,0
Країни ЄС	4561,0	10233,4	12087,9	13916,4	18129,5	9499,3	13051,9	17970,0	17081,3
Азія	3475,7	8576,9	8446,2	10881,6	15887,0	12131,7	13715,4	17737,8	17676,8
Африка	731,5	2393,9	2373,7	2792,0	3902,4	2627,8	3018,7	3344,2	5638,2
Америка	1217,5	1831,2	2550,9	2686,3	4144,0	1124,2	2000,0	2552,3	2607,3
Австралія і Океанія	7,0	13,7	17,9	15,7	64,0	21,6	28,4	29,8	50,9
Інші	0,9	0,2	2,6	59,6	70,8	53,0	72,5	110,7	110,0

43. Географічна структура імпорту товарів

(МЛН ДОЛ. США)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього	13956,0	36136,3	45038,6	60618,0	85535,3	45433,1	60742,2	82608,2	84658,1
Країни СНД	8029,6	16988,3	20112,3	25469,3	33377,8	19692,6	26697,4	37212,4	34452,6
Інші країни світу	5926,4	19148,0	24926,3	35148,7	52157,5	25740,5	34044,8	45395,8	50205,5
Європа	4311,5	12666,4	16804,2	23048,9	30477,0	16233,8	20004,5	27065,9	27556,0
Країни ЄС	4039,3	12191,9	16194,6	22218,7	28868,4	15392,7	19101,2	25752,9	26156,4
Азія	842,3	4685,5	6143,7	9042,2	15497,7	6538,6	10023,3	13279,9	17132,7
Африка	136,4	426,2	413,0	673,1	1559,1	617,6	874,4	940,6	851,3
Америка	581,4	1265,5	1465,3	2255,4	4190,6	2197,9	2879,4	3913,9	4453,2
Австралія і Океанія	54,7	103,9	99,5	128,4	431,7	149,4	261,4	194,0	195,7
Інші	0,1	0,5	0,6	0,7	1,4	3,2	1,8	1,5	16,6

44. Обсяги експорту товарів за регіонами

(МЛН ДОЛ. США)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього	14572,5¹	34228,4²	38368,0²	49296,1²	66967,3²	39695,7²	51405,2²	68394,2²	68809,8²
Автономна Республіка Крим	173,5	355,1	400,1	463,0	586,5	425,6	563,3	676,0	888,8
Вінницька	199,1	424,5	403,7	485,7	482,8	479,0	566,3	661,7	652,4
Волинська	147,7	280,9	336,3	422,4	465,0	319,0	434,8	646,4	605,8
Дніпропетровська	2890,5	5946,2	7118,2	9819,2	13163,5	5199,3	8010,4	10363,2	10129,7
Донецька	2960,0	8198,2	8776,6	10654,9	14409,5	9332,6	13124,9	17197,6	14127,2
Житомирська	136,7	266,8	314,3	405,1	521,2	363,8	394,0	515,5	550,0
Закарпатська	215,6	552,7	676,9	1148,0	1220,6	935,0	1156,6	1397,6	1385,1
Запорізька	1380,7	2653,3	3125,3	4324,8	5370,1	2716,8	3200,3	4151,2	4004,8
Івано-Франківська	191,5	813,5	885,8	1005,4	721,7	336,0	507,6	942,0	821,5
Київська	241,2	496,0	577,9	775,6	943,1	1043,3	1301,9	1696,2	1983,0
Кіровоградська	51,9	185,2	189,0	272,5	391,6	251,3	336,8	443,4	630,6
Луганська	680,7	2166,9	3004,6	3963,7	6361,0	1886,4	3324,3	6505,0	4192,7
Львівська	303,1	621,0	804,8	1036,7	998,5	794,0	974,3	1201,9	1343,5
Миколаївська	523,7	881,3	1059,7	1104,5	1649,8	1532,4	1597,1	1654,4	2370,7
Одеська	527,8	1019,2	766,4	1098,5	2314,9	1445,2	1684,4	1541,1	1784,6
Полтавська	440,7	1883,3	1874,7	2143,1	2574,6	1264,4	2219,7	3356,3	3404,4
Рівненська	85,1	235,0	291,4	384,7	452,1	322,3	396,5	543,1	503,5
Сумська	197,5	576,9	513,7	682,0	913,4	711,7	746,5	1017,4	1122,1
Тернопільська	42,8	76,1	81,6	124,8	144,3	128,3	131,4	241,4	236,8
Харківська	327,7	721,0	888,6	1143,0	1551,5	1307,1	1433,1	1845,8	2022,1
Херсонська	103,4	234,6	245,6	323,2	400,3	351,3	348,0	339,2	328,5
Хмельницька	87,5	184,8	221,1	336,7	418,1	246,3	291,4	393,7	460,4
Черкаська	224,6	339,5	482,7	690,6	867,0	535,3	672,7	1058,4	1007,6
Чернівецька	57,9	102,3	112,1	157,5	166,3	119,8	104,0	136,6	124,9
Чернігівська	131,8	250,4	313,1	362,5	418,6	297,2	324,8	418,7	542,4
м. Київ	1976,6	4462,4	4426,8	5337,3	8666,4	6825,2	7104,9	9061,7	12770,3
м. Севастополь	35,9	79,6	101,5	109,2	124,0	92,5	97,6	124,1	159,4

¹ З урахуванням нерозподілених за регіонами поставок нафти сирої, газу природного та електроенергії.

² З урахуванням нерозподілених за регіонами обсягів товарів.

45. Обсяги імпорту товарів за регіонами

(МЛН ДОЛ. США)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього	13956,0¹	36136,3²	45038,6²	60618,0²	85535,3²	45433,1²	60742,2²	82608,2²	84658,1²
Автономна Республіка Крим	146,2	168,9	228,3	266,9	431,1	187,4	326,7	1466,0	1435,4
Вінницька	120,0	287,7	321,6	305,9	417,8	263,0	344,7	384,6	498,4
Волинська	367,3	438,1	626,3	1055,6	1307,7	427,7	571,5	1059,6	1015,1
Дніпропетровська	1014,7	2739,1	3701,8	5309,9	8684,9	3587,1	5387,7	6717,2	6538,3
Донецька	895,6	2585,4	2868,8	4451,3	4924,6	1936,0	3067,7	4622,8	4168,5
Житомирська	91,2	184,2	206,2	294,8	456,8	398,5	428,4	460,1	384,3
Закарпатська	184,4	686,5	951,7	1552,5	1866,1	952,9	1348,6	1997,9	2009,1
Запорізька	696,8	1687,2	2090,6	3414,0	3591,0	1146,6	1363,0	2271,0	2013,4
Івано-Франківська	132,8	573,6	757,0	789,0	726,4	256,2	652,0	1068,3	983,8
Київська	307,2	1503,5	1985,2	2597,1	3464,0	2173,4	3018,1	4260,3	4793,2
Кіровоградська	28,2	92,1	99,4	178,6	238,0	148,1	187,5	226,9	284,9
Луганська	233,0	537,8	685,6	1484,5	1780,7	738,3	1118,9	1743,2	1989,6
Львівська	353,2	934,6	1118,8	1454,0	2572,4	1622,5	2028,4	3202,3	3373,5
Миколаївська	282,3	469,7	458,9	533,3	916,5	787,5	866,1	1041,5	895,7
Одеська	424,8	1575,7	1955,3	2551,6	4762,8	2600,8	3520,3	3145,4	4304,6
Полтавська	210,6	535,2	634,3	899,5	1295,3	597,2	1066,2	1132,4	1322,7
Рівненська	84,5	297,8	459,3	416,5	533,4	258,5	438,1	431,0	458,7
Сумська	118,3	251,6	277,4	374,5	547,3	388,8	469,9	814,1	678,8
Тернопільська	26,5	95,8	118,4	168,6	339,8	179,2	209,8	324,1	336,8
Харківська	430,0	1419,5	1936,4	2265,4	2475,0	1451,0	1834,1	2277,3	2741,0
Херсонська	44,0	100,2	151,4	188,8	305,8	124,8	161,2	238,5	206,6
Хмельницька	57,7	272,8	287,8	330,6	544,6	275,6	461,6	554,7	564,9
Черкаська	132,2	310,2	394,5	494,9	1022,9	339,2	378,4	508,9	576,9

Чернівецька	34,6	164,4	171,4	134,0	194,9	104,4	113,1	163,0	174,9
Чернігівська	173,3	246,8	257,4	281,6	377,1	323,9	380,7	562,5	544,8
м. Київ	2786,4	12855,7	17628,5	23726,3	36097,5	20524,0	16548,9 ³	22775,4 ³	26116,0 ³
м. Севастополь	60,7	46,5	55,2	51,8	75,6	55,0	63,6	101,7	145,3

¹ З урахуванням нерозподілених за регіонами поставок нафти сирої, газу природного та електроенергії.

² З урахуванням нерозподілених за регіонами поставок нафти сирої та газу природного.

³ Без урахування поставок газу природного.

46. Експорт товарів до країн СНД

(млн дол. США)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього по країнах СНД	4459,7	10531,1	12351,1	18087,0	23166,3	13472,9	18740,6	26177,0	25302,6
Азербайджан	40,8	290,5	422,0	631,1	910,5	546,0	610,8	708,3	766,6
Білорусь	272,1	891,1	1222,7	1561,5	2105,6	1258,9	1899,2	1922,3	2251,1
Вірменія	12,1	97,3	137,2	215,1	263,6	165,6	201,3	227,6	179,2
Казахстан	76,8	667,1	826,3	1433,5	1832,6	1418,4	1300,4	1857,5	2459,3
Киргизстан	6,2	31,6	38,0	71,4	83,7	83,8	75,0	111,3	127,1
Молдова, Республіка	176,3	678,6	671,1	911,3	1172,0	693,5	713,5	874,4	822,7
Російська Федерація	3515,6	7490,1	8650,7	12668,5	15748,5	8494,9	13428,1	19819,6	17631,7
Таджикистан	97,4	46,9	39,8	51,2	77,7	80,4	74,7	60,2	100,8
Туркменістан	148,4	187,2	132,8	196,6	376,9	325,2	208,9	241,9	528,2
Узбекистан	114,0	150,6	210,6	346,9	595,3	406,2	228,5	353,8	435,9

47. Імпорт товарів з країн СНД

(МЛН ДОЛ. США)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹
Усього по країнах СНД	8029,6	16988,3	20112,3	25469,3	33377,8	19692,6	26697,4	37212,4	34452,6
Азербайджан	23,8	27,8	41,0	31,1	75,7	282,8	951,2	643,3	79,7
Білорусь	601,9	939,8	1255,2	1445,4	2809,6	1692,8	2567,6	4211,8	5068,6
Вірменія	3,4	13,2	21,3	35,8	25,5	28,2	17,9	18,5	22,9
Казахстан	412,8	186,4	965,7	1686,6	3118,9	2033,9	766,2	1675,9	1494,9
Киргизстан	2,4	5,7	5,4	6,3	9,1	4,0	6,2	7,5	6,5
Молдова, Республіка	35,3	84,2	122,4	168,2	169,6	52,1	73,6	130,4	122,0
Російська Федерація	5824,9	12842,5	13787,0	16838,2	19414,2	13235,8	22198,0	29132,2	27418,3
Таджикистан	0,9	5,3	4,3	4,4	5,4	4,0	3,5	13,0	7,2
Туркменістан	946,2	2678,1	3492,0	4707,4	5631,7	718,3	31,4	736,0	123,4
Узбекистан	178,0	205,3	418,0	546,0	2118,3	1640,8	81,7	643,9	109,0

48. Експорт товарів до країн ЄС

(МЛН ДОЛ. США)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього по країнах ЄС	4561,0	10233,4	12087,9	13916,4	18129,5	9499,3	13051,9	17970,0	17081,3
Австрія	163,6	317,3	329,1	429,4	593,5	328,7	508,0	588,7	520,8
Бельгія	106,5	197,6	215,2	189,9	364,7	279,6	356,9	400,8	467,6
Болгарія	382,5	543,0	595,7	554,0	1106,0	395,5	450,6	755,4	568,8
Велика Британія	137,7	358,2	387,6	324,8	640,6	346,3	506,5	485,7	551,4
Греція	48,1	137,4	120,1	221,0	339,4	100,3	164,0	291,2	209,2
Данія	24,7	106,7	163,0	197,8	195,2	122,4	124,5	163,8	152,7
Естонія	55,1	125,1	123,4	217,9	173,9	77,5	106,3	150,4	254,0
Ірландія	27,2	6,7	8,6	13,7	28,8	4,2	4,5	14,7	76,0
Іспанія	162,9	573,5	445,1	557,4	870,0	570,4	411,7	970,6	1539,0
Італія	638,9	1892,6	2503,4	2675,1	2911,7	1227,6	2412,4	3039,5	2480,0
Кіпр	176,5	217,0	251,8	174,5	451,4	130,8	175,4	174,4	168,0
Латвія	166,5	311,4	286,1	258,6	280,5	178,0	180,2	221,5	299,8
Литва	83,3	209,3	278,3	363,3	432,3	193,5	264,4	317,1	279,1
Люксембург	1,4	26,8	42,8	1,5	7,9	2,5	4,5	7,0	3,9
Мальта	4,1	15,1	23,6	32,4	53,1	31,4	49,6	120,3	9,6
Нідерланди	138,0	515,3	708,1	765,7	1117,9	594,9	563,2	833,4	829,9
Німеччина	741,4	1285,2	1283,8	1644,5	1837,1	1248,1	1499,5	1763,8	1645,0
Польща	417,9	1010,4	1344,5	1636,9	2338,3	1208,0	1787,2	2794,1	2576,2
Португалія	20,1	19,9	37,4	80,7	63,1	63,6	121,8	192,3	343,9
Румунія	164,6	488,8	625,8	628,6	670,8	319,5	705,8	950,7	551,6
Словаччина	230,9	507,7	549,6	645,2	910,2	433,7	568,2	843,0	672,6
Словенія	9,0	32,5	24,9	42,5	27,5	11,0	11,6	10,7	10,4
Угорщина	327,3	688,8	946,1	1235,1	1367,1	730,2	860,1	1340,7	1510,2
Фінляндія	24,0	28,7	45,1	46,4	59,1	37,5	34,1	52,8	48,2
Франція	111,7	199,9	351,4	485,6	513,5	442,3	476,9	570,7	549,1
Чехія	188,9	376,9	341,6	429,0	670,8	340,7	626,2	842,4	707,0
Швеція	8,3	41,6	55,7	64,9	105,1	81,1	77,8	74,2	57,1

49. Імпорт товарів з країн ЄС

(МЛН ДОЛ. США)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього по країнах ЄС	4039,3	12191,9	16194,6	22218,7	28868,4	15392,7	19101,2	25752,9	26156,4
Австрія	185,1	458,4	547,2	800,4	1031,2	612,2	697,6	713,3	733,4
Бельгія	134,7	314,0	372,6	562,0	725,4	464,0	588,3	664,6	708,5
Болгарія	60,4	108,7	130,4	169,6	239,4	151,8	218,0	269,7	280,5
Велика Британія	202,8	502,7	620,6	886,4	1375,8	651,1	821,0	1128,6	1149,5
Греція	38,5	67,7	78,1	117,3	171,8	82,8	104,1	128,7	192,0
Данія	68,2	176,0	247,1	286,9	339,3	219,4	240,5	297,3	281,9
Естонія	46,0	102,6	135,1	152,7	177,6	135,3	123,4	104,8	96,4
Ірландія	25,7	45,2	50,8	87,9	126,3	102,1	112,1	168,3	152,6
Іспанія	100,2	233,5	354,9	429,3	660,2	372,2	468,6	685,3	746,8
Італія	346,0	1030,2	1467,4	1788,7	2432,1	1139,8	1390,3	2005,8	2234,6
Кіпр	29,4	4,8	11,5	19,4	66,6	49,1	90,5	143,9	79,6
Латвія	43,5	64,5	90,6	118,6	113,1	110,1	88,1	98,5	100,7
Литва	135,4	200,0	297,4	380,4	723,9	410,3	637,5	822,8	911,9
Люксембург	8,9	21,6	28,2	21,3	23,0	18,6	29,1	46,6	30,8
Мальта	0,1	0,3	20,0	0,8	2,4	7,7	13,4	16,6	20,4
Нідерланди	146,6	464,1	641,3	881,0	1283,7	677,5	837,9	1186,8	1122,0
Німеччина	1134,4	3383,8	4268,3	5830,0	7165,3	3852,1	4605,3	6865,7	6807,1
Польща	312,5	1405,9	2109,2	2920,5	4280,3	2170,3	2788,8	3183,4	3567,1
Португалія	7,7	27,9	29,6	37,3	61,7	41,9	51,5	65,8	72,2
Румунія	48,2	211,8	446,1	778,9	1171,1	488,1	682,2	1125,7	929,7
Словаччина	124,4	304,0	382,8	523,5	742,5	306,0	442,6	603,9	587,7
Словенія	29,8	125,0	291,5	545,3	232,0	185,4	212,6	254,9	251,0
Угорщина	165,4	647,7	802,2	1240,9	1282,7	678,3	1214,6	1326,7	1159,6
Фінляндія	95,9	351,1	391,8	544,6	686,3	421,6	429,8	522,7	485,2
Франція	236,1	798,9	989,8	1330,0	1682,5	971,5	1106,7	1501,5	1664,4
Чехія	162,9	594,0	825,1	1154,6	1376,0	622,2	747,9	1181,3	1246,7
Швеція	150,4	547,4	565,0	610,4	696,2	451,3	358,8	638,6	544,1

50. Експорт окремих товарів

Назва товарів	2000		2005		2006		2007		2008	
	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США
Пшениця	201,2	19,0	6009,5	652,2	4667,9	595,3	1055,9	190,1	7511,3	1605,2
Олія соняшникова	581,6	232,1	851,2	545,2	1624,8	920,1	1919,7	1519,0	1320,9	1594,5
Руди і концентрати залізни	18737,2	403,7	19468,7	937,4	20218,4	803,4	20749,1	960,2	22778,8	1989,7
Продукти переробки нафти	2174,6	338,3	7449,8	2037,8	4673,8	1666,8	4175,3	1560,0	3890,5	2461,7
Дизельне паливо (газойлі)	335,9	90,0	1088,5	503,4	578,0	323,9	633,5	362,9	716,3	706,9
Рідке паливо (мазут)	1795,9	231,2	5401,8	1114,3	3396,9	932,6	3061,9	900,7	2698,3	1305,8
Добрива азотні	4828,8	391,4	5205,2	907,1	5205,5	941,9	5352,7	1240,8	4848,0	1812,9
Феросплави	838,2	351,2	1119,9	782,2	1198,7	824,4	1216,2	1120,5	992,8	1654,2
Прокат чорних металів	12831,2	2631,3	15596,5	6941,7	15906,4	7320,9	16380,3	9583,0	13868,0	11575,8
Труби з ливарного чавуну і чорних металів	1291,0	528,8	1727,8	1416,7	2021,1	1888,8	2001,7	2251,4	1809,7	2674,8

Назва товарів	2009		2010		2011		2012	
	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США
Пшениця	12882,6	1778,0	4859,6	906,4	4097,3	1070,3	8679,4	2356,6
Олія соняшникова	2327,3	1614,2	2701,4	2370,2	2683,0	3145,7	3612,0	3972,0
Руди і концентрати залізни	27621,9	1242,7	32741,1	2456,2	34174,9	3786,3	35137,6	3131,7
Продукти переробки нафти	2722,9	1202,3	4059,9	2196,0	4099,2	3338,7	1620,1	1387,0
Дизельне паливо (газойлі)	475,8	264,8	697,2	461,7	873,0	856,1	298,2	304,7
Рідке паливо (мазут)	1738,6	635,5	2519,6	1141,5	1916,7	1182,3	720,2	464,0
Добрива азотні	3756,6	820,8	4008,9	879,0	5136,7	1690,1	5138,7	1694,9
Феросплави	774,6	706,8	1105,3	1199,1	930,7	1016,8	796,1	948,9
Прокат чорних металів	10981,9	4976,7	12322,2	7144,7	13301,2	9682,9	12305,7	7957,6
Труби з ливарного чавуну і чорних металів	1379,2	1400,0	1284,5	1351,1	1644,0	2040,5	1545,2	1874,7

Примітка. У таблиці наведено товари з найбільшими обсягами.

51. Імпорт окремих товарів

Назва товарів	2000		2005		2006		2007		2008	
	ТИС. Т	МЛН ДОЛ. США	ТИС. Т	МЛН ДОЛ. США	ТИС. Т	МЛН ДОЛ. США	ТИС. Т	МЛН ДОЛ. США	ТИС. Т	МЛН ДОЛ. США
Руди і концентрати марганцеві	220,4	19,7	1831,9	230,2	1662,9	158,1	1502,4	467,5	2003,4	1517,8
Вугілля кам'яне, брикети	6605,7	262,3	7721,3	713,9	9835,5	760,6	13149,9	1251,0	12805,2	2133,2
Нафта сира (включаючи газовий конденсат)	5986,4	1090,6	14578,5	4600,5	10650,2	4403,6	9809,6	4553,5	6583,4	4513,7
Продукти переробки нафти	4619,2	1270,3	2121,9	1131,7	4197,5	2439,7	4952,7	3026,7	6853,2	5951,8
Бензин автомобільний	1833,9	514,5	574,6	302,9	1097,6	685,2	1201,5	825,5	2232,5	1969,6
Дизельне паливо (газойлі)	2358,0	642,6	834,5	440,0	1871,5	1040,4	2159,4	1245,5	3271,2	2875,3
Газ природний, млрд м³	59,2	3323,9	60,2	3946,0	50,2	4769,4	50,1	6511,4	52,6	9438,8
Лікарські засоби	8,5	231,7	23,9	907,3	27,1	1202,3	34,0	1683,6	34,5	2117,4
Прокат чорних металів	283,3	182,8	606,1	543,8	1034,4	899,8	1611,9	1509,6	1884,7	2161,0
Легкові автомобілі	x	168,2	x	1233,7	x	2202,6	x	3527,8	x	5737,4

Назва товарів	2009		2010		2011		2012	
	ТИС. Т	МЛН ДОЛ. США	ТИС. Т	МЛН ДОЛ. США	ТИС. Т	МЛН ДОЛ. США	ТИС. Т	МЛН ДОЛ. США
Руди і концентрати марганцеві	885,8	374,1	1297,9	649,8	1204,4	496,9	728,3	314,1
Вугілля кам'яне, брикети	7873,4	795,1	12145,2	1781,4	12708,8	2760,9	14764,2	2637,0
Нафта сира (включаючи газовий конденсат)	7182,3	2989,6	7788,0	4171,3	5679,4	4272,4	1547,4	1235,9
Продукти переробки нафти	5075,4	2688,5	5545,6	3905,0	7213,8	6955,3	7615,2	7606,7
Бензин автомобільний	1675,4	969,7	2117,9	1554,1	2213,9	2220,8	2037,1	2147,6
Дизельне паливо (газойлі)	1036,5	492,5	2472,1	1621,7	3757,1	3495,4	4734,6	4501,7
Газ природний, млрд м³	38,0	7979,4	36,6	9392,9	44,8	14046,0	32,9	14025,1
Лікарські засоби	28,6	1877,1	31,6	2161,3	34,6	2470,1	35,4	2885,7
Прокат чорних металів	714,3	669,0	1211,7	1190,3	1358,0	1561,0	1408,9	1459,3
Легкові автомобілі	x	935,1	x	1743,4	x	2979,5	x	3247,1

Примітка. У таблиці наведено товари з найбільшими обсягами.

52. Динаміка структури експорту-імпорту послуг

(МЛН ДОЛ. США)

	Експорт										
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012		
Усього	3486,8	6134,7	7505,5	9038,9	11741,3	9598,3	11759,4	13792,2	13599,1		
Транспортні послуги	2917,3	4480,3	5354,8	6111,7	7636,6	6305,6	7848,0	9062,4	8541,1		
Морський транспорт	434,2	779,8	806,1	915,9	1304,4	1272,8	1234,3	1211,7	1241,2		
Повітряний транспорт	218,8	561,9	722,7	919,6	1231,1	1111,1	1181,9	1501,1	1510,7		
Залізничний транспорт	328,5	799,8	860,2	1268,2	1641,1	1240,6	1487,1	1776,8	1586,6		
Трубопровідний транспорт	1750,2	1959,8	2500,6	2411,6	2560,4	2104,0	3357,7	3755,0	3248,2		
Інші види транспорту	185,6	379,0	465,1	596,4	899,6	577,1	586,9	817,8	954,3		
Подорожі	60,4	207,0	248,3	342,2	492,9	299,2	381,1	455,1	555,1		
Послуги зв'язку	88,4	202,8	258,1	237,1	330,9	321,2	345,0	367,0	356,4		
Будівельні послуги	37,2	158,1	164,3	98,5	131,2	123,7	140,9	208,3	221,0		
Страхові послуги	3,9	24,9	70,5	86,2	191,5	81,3	70,5	113,1	114,2		
Фінансові послуги	22,1	35,6	80,1	322,2	486,4	371,7	476,9	312,3	248,3		
Комп'ютерні послуги	5,9	34,5	86,8	158,0	270,4	278,8	358,1	532,3	803,5		
Роялті та ліцензійні послуги	1,3	9,7	13,4	18,3	39,5	14,6	41,5	46,1	56,4		
Інші ділові послуги	19,1	48,6	77,9	97,6	139,5	99,7	131,5	147,8	103,3		
Різні ділові, професійні та технічні послуги	193,0	584,0	846,9	1167,1	1541,5	1225,4	1509,2	1888,2	1962,1		
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	3,3	15,6	22,2	69,9	50,6	32,0	27,6	39,1	62,7		
Державні послуги, не віднесені до інших категорій	0,4	2,0	3,2	3,6	4,4	14,9	2,2	4,2	5,3		
Послуги з ремонту	134,5	331,6	279,0	326,5	425,9	430,1	426,9	616,5	569,8		

Закінчення табл.
Динаміка структури експорту-імпорту послуг

	Імпорт										
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012		
Усього	1150,9	2935,0	3719,4	4980,6	6468,0	5173,5	5447,7	6235,2	6736,1		
Транспортні послуги	252,9	627,1	789,0	1118,4	1657,6	996,9	1170,7	1583,9	1696,4		
Морський транспорт	50,7	89,1	96,6	136,2	247,1	129,1	143,1	147,5	202,8		
Повітряний транспорт	65,7	189,9	248,7	334,3	542,4	338,8	447,6	686,1	641,3		
Залізничний транспорт	120,0	274,8	338,0	502,9	656,0	423,8	463,5	599,8	643,0		
Трубопровідний транспорт	0,0	5,9	5,2	2,9	4,5	2,2	0,6	0,5	0,9		
Інші види транспорту	16,5	67,4	100,5	142,1	207,6	103,1	116,0	149,9	208,4		
Подорожі	42,9	153,2	230,1	326,7	426,0	283,0	347,2	462,4	572,2		
Послуги зв'язку	98,2	91,1	90,9	89,3	143,6	155,6	125,8	144,3	151,2		
Будівельні послуги	23,4	158,5	181,7	109,1	106,4	158,8	106,6	154,7	260,0		
Страхові послуги	38,3	60,3	103,6	138,8	186,1	138,3	113,2	122,4	158,9		
Фінансові послуги	52,4	255,7	407,0	887,3	1465,0	1319,1	1085,5	955,3	951,7		
Комп'ютерні послуги	13,3	126,0	111,6	159,8	237,1	158,3	179,5	242,4	308,7		
Роялті та ліцензійні послуги	17,3	209,6	227,7	232,6	287,2	259,5	435,3	411,8	419,8		
Інші ділові послуги	18,7	106,2	146,4	126,1	161,0	159,7	233,4	222,4	260,1		
Різні ділові, професійні та технічні послуги	111,1	466,5	700,7	808,6	1122,5	895,2	878,1	1142,4	1085,4		
Послуги приватним особам та послуги в галузі культури та відпочинку	10,4	67,2	114,4	252,0	183,8	143,5	194,7	238,8	223,4		
Державні послуги, не віднесені до інших категорій	460,8	592,4	584,1	695,1	456,8	459,3	529,6	511,1	602,7		
Послуги з ремонту	11,1	21,2	32,2	36,8	34,9	46,3	47,9	43,3	45,6		

53. Динаміка експорту-імпорту послуг за країнами світу

(МЛН ДОЛ. США)

	Експорт											
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012			
Усього	3486,8	6134,7	7505,5	9038,9	11741,3	9598,3	11759,4	13792,2	13599,1			
Країни СНД	2136,8	2815,5	3409,9	3666,3	4245,5	3826,6	5609,6	6243,0	6029,0			
у тому числі												
Азербайджан	5,0	10,7	11,1	14,3	24,5	28,1	25,3	29,5	39,9			
Білорусь	32,5	47,3	57,9	81,3	123,3	85,5	131,8	155,4	120,4			
Казахстан	4,5	21,4	33,3	67,5	113,1	96,0	83,7	161,5	187,1			
Молдова, Республіка	21,6	33,7	35,3	53,4	68,9	54,7	67,1	66,3	74,5			
Російська Федерація	2049,1	2574,5	3137,0	3410,6	3851,6	3468,1	5157,1	5634,6	5376,5			
Туркменістан	15,5	108,0	114,8	16,4	37,9	68,3	111,5	153,5	173,6			
Інші країни світу	1350,0	3319,2	4095,6	5372,6	7495,8	5771,7	6149,8	7549,2	7570,1			
у тому числі												
Австрія	44,9	94,9	126,5	183,9	261,4	163,8	182,8	200,0	196,5			
Беліз	1,0	5,1	10,6	22,0	45,9	32,8	53,0	74,7	63,1			
Бельгія	70,5	145,5	171,2	203,5	237,8	228,7	239,4	327,4	302,0			
Болгарія	35,8	32,3	35,0	41,9	48,4	30,7	30,1	37,9	44,4			
Велика Британія	123,2	300,2	390,0	546,7	695,1	551,9	557,8	707,9	742,4			
Віргінські Острови (Брит.)	17,2	69,5	85,8	117,7	270,8	247,5	203,2	269,0	298,2			
Греція	44,1	69,2	64,9	104,9	140,5	83,1	80,7	80,8	75,7			
Грузія	4,7	33,7	41,4	50,8	65,7	54,8	54,1	68,2	63,0			
Данія	4,6	48,6	78,4	80,4	80,5	67,0	87,2	86,7	127,3			
Естонія	3,3	12,9	97,3	144,1	189,8	108,1	114,0	165,8	195,9			
Єгипет	3,7	14,1	21,7	38,6	73,4	47,0	48,5	44,3	42,5			
Ізраїль	21,2	40,9	44,4	60,7	86,7	57,2	64,5	110,5	126,4			
Індія	33,5	17,1	19,7	36,0	37,2	54,8	31,2	36,0	55,0			
Ірландія	27,1	8,9	6,1	7,8	44,2	33,8	48,4	60,4	64,8			

Продовження табл.
Динаміка експорту-імпорту послуг за країнами світу

	Експорт											
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012			
Іспанія	9,7	20,1	24,3	29,0	34,2	28,7	30,2	85,9	68,2			
Італія	36,0	74,1	92,8	110,2	165,9	121,6	127,2	121,8	137,8			
Канада	7,9	39,6	64,9	95,9	120,5	134,1	101,9	139,7	130,5			
Китай	12,2	24,0	24,7	38,3	70,2	74,6	73,9	75,2	81,2			
Кіпр	68,4	242,4	322,6	406,9	637,3	461,2	418,7	439,3	452,2			
Латвія	16,0	39,8	40,4	47,3	56,6	41,8	31,7	42,9	57,0			
Литва	5,0	12,6	19,1	33,4	33,8	27,5	36,8	28,1	31,5			
Мальта	32,0	35,2	41,5	37,2	58,2	103,8	93,1	85,2	89,8			
Нідерланди	18,5	73,2	89,6	139,5	161,9	118,8	103,2	108,7	137,2			
Німеччина	105,0	185,8	254,0	380,9	547,1	375,5	337,2	416,4	463,9			
Норвегія	11,0	13,5	13,3	20,4	26,7	35,5	41,3	39,5	30,7			
Об'єднані Арабські Емірати	4,3	26,0	43,9	46,5	67,5	58,5	69,4	58,9	84,8			
Панама	10,6	34,0	47,0	58,0	115,5	118,2	168,3	183,9	179,4			
Польща	34,1	62,2	80,8	104,5	152,7	83,5	93,1	134,6	141,8			
Португалія	0,8	10,6	12,2	10,0	14,3	11,3	10,9	9,9	11,7			
Сент-Кітс і Невіс	0,4	2,2	0,8	2,7	51,3	50,7	31,1	21,8	15,1			
Словаччина	8,1	49,2	29,5	50,2	71,1	47,6	50,6	49,4	38,2			
США	122,7	281,4	316,1	442,6	555,2	459,0	596,9	721,0	738,4			
Таїланд	2,4	5,5	5,9	5,0	9,1	9,9	18,3	9,6	11,3			
Туреччина	39,0	90,2	108,4	131,4	199,3	177,1	154,6	169,5	186,9			
Угорщина	28,1	128,2	125,8	102,5	113,8	68,0	223,9	84,2	77,1			
Фінляндія	1,8	14,7	21,0	31,9	47,6	39,1	48,1	46,7	59,5			
Франція	25,7	57,4	69,2	84,2	123,6	88,2	123,6	113,0	140,2			
Чехія	7,6	21,2	29,7	38,9	41,5	31,0	43,1	50,6	56,2			
Швейцарія	47,8	296,2	361,5	510,2	617,9	303,2	431,2	829,4	552,7			
Швеція	9,0	16,5	27,9	32,3	60,9	52,4	44,6	67,9	70,5			

	Імпорт										
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012		
Усього	1150,9	2935,0	3719,4	4980,6	6468,0	5173,5	5447,7	6235,2	6736,1		
Країни СНД	213,2	509,3	690,4	799,8	1058,0	787,2	939,8	1173,3	1251,2		
у тому числі											
Азербайджан	1,5	5,5	4,0	7,0	8,5	12,5	13,1	14,8	18,0		
Білорусь	10,8	23,8	27,0	35,9	54,7	43,8	63,3	80,8	81,6		
Казахстан	4,6	8,9	13,0	20,4	38,3	30,7	22,1	43,8	42,9		
Молдова, Республіка	9,7	15,3	25,1	29,9	47,2	22,8	29,1	34,0	36,8		
Російська Федерація	182,5	436,7	596,6	696,7	894,2	658,8	793,5	955,6	995,9		
Туркменістан	0,9	13,9	18,5	1,4	1,9	7,8	7,2	27,4	53,5		
Інші країни світу	937,7	2425,7	3029,0	4180,8	5410,0	4386,3	4507,9	5061,9	5484,9		
у тому числі											
Австрія	20,6	127,5	213,3	163,7	333,8	228,4	144,0	234,1	218,0		
Беліз	0,0	3,1	4,3	6,9	16,7	25,2	16,5	14,5	11,3		
Бельгія	14,3	28,7	35,7	55,3	79,0	67,0	63,9	55,8	84,2		
Болгарія	5,7	10,4	17,3	23,9	32,3	19,1	17,5	20,4	19,6		
Велика Британія	104,2	271,3	428,7	610,5	863,6	653,9	598,8	647,8	705,2		
Віргінські Острови (Брит.)	2,9	38,0	29,9	36,8	49,3	27,2	92,0	98,6	60,0		
Греція	9,3	12,5	18,3	67,5	60,4	27,6	23,9	31,1	34,4		
Грузія	2,2	11,4	11,9	15,8	19,2	15,8	17,7	23,6	20,0		
Данія	2,4	13,3	22,2	29,8	31,2	20,3	17,5	46,2	47,9		
Естонія	4,5	8,5	7,3	11,3	14,5	12,7	12,1	25,0	47,1		
Єгипет	2,9	18,0	34,7	43,7	71,8	31,2	32,2	18,9	17,6		
Ізраїль	8,5	18,8	14,7	24,8	48,7	33,0	28,7	99,6	98,1		
Індія	1,8	3,2	4,3	7,8	7,7	5,1	4,7	5,8	9,8		
Ірландія	6,2	1,1	2,1	4,1	8,0	7,5	10,2	20,9	32,5		
Іспанія	6,1	16,4	17,4	14,6	17,3	12,6	17,3	32,4	29,4		

Закінчення табл.
Динаміка експорту-імпорту послуг за країнами світу

	Імпорт											
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012			
Італія	6,2	19,5	27,9	54,7	54,5	48,2	35,2	59,9	44,3			
Канада	17,1	25,8	27,7	28,5	33,1	50,2	38,5	38,0	52,3			
Китай	3,8	7,7	8,5	15,3	21,1	15,4	17,5	14,8	27,0			
Кіпр	12,5	213,5	279,1	389,8	661,5	669,3	817,6	830,7	916,6			
Латвія	8,0	13,0	13,3	22,5	22,4	24,0	32,0	27,2	41,2			
Литва	3,3	6,7	9,9	29,7	44,0	17,1	16,2	29,6	31,7			
Мальта	2,3	1,4	1,6	1,7	2,1	1,3	2,3	2,4	2,2			
Нідерланди	24,0	65,6	84,4	93,4	133,1	127,1	125,1	128,0	153,1			
Німеччина	69,3	171,3	244,2	339,4	511,5	361,3	353,4	436,2	525,9			
Норвегія	1,7	6,9	5,2	4,1	6,9	5,6	10,5	3,5	3,6			
Об'єднані Арабські Емірати	-	10,8	29,4	37,7	70,8	58,1	49,9	61,9	86,2			
Панама	0,6	1,8	2,2	3,6	12,3	31,7	30,0	15,3	25,9			
Польща	17,7	77,0	97,0	146,3	230,6	126,4	141,2	142,9	175,8			
Португалія	0,2	2,4	5,0	18,1	31,2	10,6	54,1	44,3	41,4			
Сент-Кітс і Невіс	-	5,9	4,9	8,0	18,7	5,3	3,7	2,7	1,3			
Словаччина	6,2	17,5	25,1	28,0	39,2	16,0	18,2	33,6	27,6			
США	264,0	306,8	318,1	437,2	426,3	298,9	379,4	387,7	345,0			
Таїланд	1,0	8,1	10,5	15,5	20,6	13,1	17,6	27,4	16,5			
Туреччина	14,0	93,9	120,2	180,1	226,6	178,1	224,7	283,4	324,6			
Угорщина	14,9	49,8	59,3	127,1	96,2	44,7	52,3	101,0	108,0			
Фінляндія	1,6	2,9	9,0	17,0	38,0	20,7	22,0	46,1	45,3			
Франція	10,3	53,2	61,3	154,4	279,8	302,4	230,2	171,9	151,7			
Чехія	7,0	17,6	28,3	48,5	69,5	67,2	38,6	59,4	52,4			
Швейцарія	32,2	111,1	166,5	174,2	258,0	188,2	178,6	219,3	245,0			
Швеція	13,4	90,6	77,0	96,8	146,2	129,4	158,9	140,0	137,2			

**54. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал)
в економіці України з країн-інвесторів**

(МЛН ДОЛ. США)

	На початок року													На 31.12.2012
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012		
Усього	3875,0	4555,3	5471,8	6794,4	9047,0	16890,0	21607,3	29542,7	35616,4	40053,0	44806,0	50333,9	54462,4	
Кіпр	377,7	493,0	672,1	901,9	1101,4	1635,9	3187,5	5946,4	7646,2	9005,3	10044,9	13355,2	17275,1	
Німеччина	240,9	250,5	317,7	451,6	653,7	5503,7	5578,1	5918,3	6393,0	6601,9	7083,0	7391,8	6317,0	
Нідерланди	362,2	374,1	396,3	459,9	637,2	919,5	1533,8	2508,8	3197,4	3954,5	4683,3	4898,0	5168,6	
Російська Федерація	286,6	315,5	323,2	388,6	720,8	835,8	1002,1	1462,4	1847,2	2566,4	3403,2	3600,4	3785,8	
Австрія	124,5	144,4	214,3	252,4	361,1	1439,5	1633,8	2067,4	2443,8	2605,2	2731,4	3418,8	3401,4	
Велика Британія	312,0	414,2	534,0	701,2	955,4	1174,8	1563,4	1975,5	2249,8	2307,5	2287,1	2593,4	2556,5	
Віргінські Острови (Брит.)	192,8	275,2	346,1	367,5	582,2	736,5	806,2	1066,7	1294,0	1342,7	1451,5	1666,0	1884,9	
Франція	39,9	24,2	40,1	59,2	79,0	87,9	830,3	1044,8	1231,2	1630,8	2368,1	2260,4	1765,3	
Швеція	77,1	89,2	90,4	103,1	120,3	134,1	137,3	986,7	1262,8	1275,8	1710,6	1756,8	1600,1	
Швейцарія	163,3	224,0	272,2	321,6	442,3	456,4	566,5	648,0	718,0	796,4	862,3	947,7	1106,2	
Італія	72,2	81,1	86,5	94,9	103,1	117,4	132,9	150,4	914,2	982,0	980,6	975,1	1015,9	
США	639,5	777,5	890,6	1060,2	1190,6	1387,4	1396,8	1430,1	1464,6	1309,1	1158,1	1000,7	936,7	
Польща	62,8	69,3	98,1	152,7	194,7	225,5	394,6	672,1	690,1	866,7	932,8	854,1	916,4	
Беліз	10,3	16,1	10,6	8,6	33,9	89,6	81,4	120,9	156,9	120,0	139,7	159,7	831,3	
Угорщина	51,9	58,3	79,8	128,7	177,3	191,0	370,9	411,2	595,4	711,5	700,5	681,4	688,3	
Люксембург	9,7	13,6	15,3	40,9	58,1	77,8	93,4	210,7	214,2	265,1	441,7	495,2	558,8	
Інші країни світу	851,6	935,1	1084,5	1301,4	1635,9	1877,2	2298,3	2922,3	3297,6	3712,1	3827,2	4279,2	4654,1	

55. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності

(млн дол. США)

	На початок року											На 31.12.2012
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Усього	3875,0	4555,3	5471,8	6794,4	9047,0	16890,0	21607,3	29542,7	35616,4	40053,0	44806,0	50333,9
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	73,4	86,8	113,2	206,0	224,0	309,6	404,3	557,3	813,3	793,0	838,7	692,0
Рибальство, рибництво	0,4	0,5	2,5	0,8	0,8	0,9	5,6	5,6	13,8	12,6
Промисловість	2063,2	2443,6	2821,5	3394,1	4097,8	9527,8	10470,3	12421,2	12469,7	13276,4	14034,3	15029,9
добувна промисловість	121,2	154,1	191,0	184,7	173,7	331,3	432,5	1053,6	1071,2	1050,1	1193,0	1311,9
переробна промисловість	1919,9	2206,9	2545,9	3159,7	3737,9	8983,5	9762,0	11085,4	11128,1	11916,5	12488,0	12945,0
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	22,1	82,6	84,6	49,7	186,2	213,0	275,8	282,2	270,4	309,8	353,3	773,0
Будівництво	99,7	116,7	171,8	197,0	275,3	512,8	839,8	1631,8	1936,6	2206,0	2340,6	813,8
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	647,2	769,2	940,1	1134,2	1657,5	1956,1	2625,7	3072,1	3708,5	4316,6	4797,1	5405,7
Діяльність готелів і ресторанів	108,7	117,6	161,6	187,1	262,3	268,0	374,5	428,8	413,5	444,8	450,2	721,1
Діяльність транспорту та зв'язку	245,1	308,8	396,3	531,5	813,5	960,9	1136,8	1430,9	1567,6	1626,5	1706,8	2731,9
Фінансова діяльність	313,1	355,2	420,6	504,3	694,3	1896,5	3561,0	6835,9	10496,1	12431,0	15110,5	16184,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	152,2	177,5	239,9	392,4	674,3	1056,1	1768,6	2669,3	3613,8	4268,5	4788,2	8251,5
Державне управління	0,0	-	0,0	0,0	0,0	0,2	0,5	0,5	0,5	0,1
Освіта	2,5	3,4	3,3	3,4	18,6	34,1	36,7	18,1	13,4	14,1	8,8	4,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	116,1	117,1	120,6	137,0	163,5	170,2	178,9	190,4	123,5	121,0	132,1	115,5
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	53,4	59,0	82,4	106,9	163,4	197,1	209,9	285,8	454,3	549,0	584,3	371,1

¹ Інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

**56. Прямі інвестиції (акціонерний капітал)
з України в економіках країн світу**

(МЛН ДОЛ. США)

	На початок року												На 31.12.2012
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Усього	170,3	155,7	144,3	166,0	198,6	219,5	243,3	6196,6	6203,1	6226,3	6868,3	6899,7	6481,9
Кіпр	1,9	2,0	2,1	10,3	5825,5	5826,1	5778,5	6342,5	6342,1	5810,5
Російська Федерація	68,1	84,9	73,5	88,0	97,3	102,9	104,0	148,6	99,9	166,1	190,3	236,6	292,5
Латвія	3,5	30,7	31,6	31,9	87,9	80,4	95,5
Польща	0,3	0,3	0,3	0,4	21,1	21,3	24,2	30,1	46,9	49,4	49,1	48,2	54,2
Грузія	0,9	0,8	0,8	2,2	...	2,2	2,9	28,5	26,9	32,4	31,1	32,3	32,8
Віргінські Острови (Брит.)	-	-	-	-	-	-	0,1	10,9	14,3	20,8	25,8	25,8	25,8
Казахстан	0,0	0,0	0,0	0,2	0,8	26,8	27,1	25,2	24,5	25,0
Іспанія
Панама	19,8	18,7	18,7
Молдова, Республіка	...	0,0	0,0	...	0,0	0,9	1,3	26,7	26,6	15,2	15,2	16,7	16,9
Естонія
Литва	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	2,9	4,0
Нідерланди	0,1	13,5
Німеччина	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	2,5	2,6	5,2	9,2	9,0	9,1
Білорусь	0,2	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	1,8	4,8	4,7	4,1	4,1	5,8
Швейцарія	6,5	3,3	3,8	4,2	4,7	4,0	4,3	4,6	5,0	5,1	9,3	9,2	5,7
Австрія	0,7	0,7	0,8	1,0	3,0	4,6	1,9	2,2	2,7	5,1	4,7	5,3	5,3
Інші країни світу	28,9	28,4	28,2	33,1	33,0	46,3	52,8	45,9	46,5	40,3	26,0	15,9	21,3

¹ Інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

**57. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України
за видами економічної діяльності підприємств-інвесторів**

(млн дол. США)

	На початок року											На 31.12.2012	
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011		2012
Усього	170,3	155,7	144,3	166,0	198,6	219,5	243,3	6196,6	6203,1	6226,3	6868,3	6899,7	6481,9
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	0,0	-	-	-	0,9	0,9	0,3	0,3	6,8
Промисловість	19,7	19,3	15,0	14,7	16,2	16,7	21,5	33,4	46,7	95,4	130,2	138,7	151,7
добувна промисловість	0,0	0,1	0,4	0,4	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3
переробна промисловість	19,6	19,3	15,0	14,6	15,8	16,3	21,4	33,3	46,5	95,1	129,9	138,4	151,5
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	0,1	0,0	-	-	-	-	-	-	-
Будівництво	3,5	3,4	3,2	3,4	3,5	1,9	2,5	2,5	2,0	1,9	1,9	0,7	4,7
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	0,6	0,9	0,9	2,3	26,4	28,9	36,6	95,5	142,5	124,9	127,6	192,2	207,2
Діяльність готелів і ресторанів	0,5	0,6	0,6	...	0,0	0,2
Діяльність транспорту та зв'язку	84,8	56,3	55,9	55,4	55,1	54,9	60,5	43,3	44,8	44,8	54,2	35,2	35,9
Фінансова діяльність	2,1	3,0	3,0	8,3	10,6	34,1	50,1	616,9	618,3	596,1	629,7	614,9	662,4
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	51,9	65,3	61,7	66,5	70,7	68,0	54,7	5385,8	5333,1	5347,6	5902,9	5903,4	5388,6
Державне управління
Освіта
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-	-	-	-	-	-	-	-	...	-	-
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	-	-	-	-	-

¹ Інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

58. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) у регіонах України

(МЛН ДОЛ. США)

	На початок року											На 31.12.2012	
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011		2012
Україна	3875,0	4555,3	5471,8	6794,4	9047,0	16890,0	21607,3	29542,7	35616,4	40053,0	44806,0	50333,9	54462,4
Автономна Республіка Крим	146,0	162,9	194,8	234,0	358,9	488,1	604,7	753,9	649,8	718,4	815,6	1176,7	1463,7
Вінницька	22,0	27,3	47,8	60,4	65,8	79,1	108,3	152,6	161,3	184,6	205,3	226,4	245,4
Волинська	49,0	48,9	53,6	86,3	97,4	113,4	272,4	392,4	269,2	332,4	218,6	291,4	361,2
Дніпропетровська	220,0	294,6	428,2	614,4	821,0	5872,6	6519,3	7096,7	6832,4	7054,1	7495,1	8208,2	8351,8
Донецька	306,8	334,7	389,3	436,4	529,7	614,4	905,9	1355,2	1529,0	1636,8	2278,2	2646,9	2981,6
Житомирська	27,9	38,1	58,2	77,5	113,7	121,5	154,4	205,1	208,9	238,1	258,1	337,7	363,8
Закарпатська	92,1	108,0	127,7	181,6	244,3	261,3	295,0	345,3	356,4	363,7	364,4	348,5	407,2
Запорізька	230,0	307,0	366,7	453,1	536,3	598,6	656,6	811,4	890,6	916,1	952,8	987,6	1144,2
Івано-Франківська	40,1	46,3	69,9	96,0	120,9	136,7	183,5	404,8	500,4	635,1	512,5	624,0	642,5
Київська	342,7	413,6	423,1	471,9	559,1	678,9	908,3	1120,5	1347,4	1525,5	1611,1	1751,7	1927,7
Кіровоградська	19,5	36,0	38,0	58,5	123,5	67,5	68,6	71,6	80,2	82,6	65,0	72,4	103,7
Луганська	31,4	39,3	51,6	57,5	146,2	268,7	284,3	367,0	393,8	637,1	687,5	766,0	838,5
Львівська	150,0	159,7	220,1	304,9	358,2	426,9	515,0	838,5	958,0	1198,6	1254,6	1387,8	1634,8
Миколаївська	45,4	60,4	64,3	174,9	75,8	123,7	113,0	136,8	161,8	162,7	165,4	152,3	259,9
Одеська	203,0	235,7	291,2	380,0	517,8	599,3	718,7	880,8	970,2	1042,0	1107,3	1220,5	1629,5
Полтавська	181,0	149,6	152,7	176,7	211,0	280,0	316,7	368,8	516,3	450,9	551,3	702,2	942,8
Рівненська	45,6	47,9	51,1	54,1	103,5	109,6	145,0	265,5	304,4	307,6	309,2	280,4	296,9
Сумська	44,3	126,8	128,3	141,0	135,0	165,5	156,7	180,5	158,0	243,5	359,6	361,8	374,4
Тернопільська	21,3	23,0	26,9	28,7	37,2	39,3	45,0	51,0	58,6	66,5	59,8	61,9	64,6
Харківська	121,0	150,2	164,6	272,9	387,7	485,7	983,7	1278,8	1609,9	2082,7	2716,9	2814,3	2170,4
Херсонська	35,2	45,1	55,2	64,5	92,9	109,2	127,5	174,1	192,9	197,4	203,4	206,4	245,2
Хмельницька	15,4	21,5	28,5	46,6	66,5	77,3	92,2	129,0	137,3	219,6	183,0	186,8	208,6
Черкаська	104,7	54,7	83,3	97,8	122,3	99,1	116,3	175,0	168,1	222,5	289,4	285,7	884,1
Чернівецька	8,9	12,9	16,6	20,2	24,5	28,4	36,8	51,2	60,1	61,8	61,9	61,9	64,3
Чернігівська	51,5	53,9	61,3	76,0	95,9	98,2	81,5	96,1	103,9	88,8	94,9	100,9	105,3
м. Київ	1305,0	1541,7	1863,3	2104,6	3017,6	4836,5	7053,1	11674,4	16837,2	19225,1	21831,6	24907,7	26592,1
м. Севастополь	15,2	15,5	15,5	23,9	84,3	110,5	144,8	165,7	160,3	158,8	153,6	165,8	158,4

59. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з регіонів України в економіках країн світу

(млн дол. США)

	На початок року												На 31.12.2012
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Україна	170,3	155,7	144,3	166,0	198,6	219,5	243,3	6196,6	6203,1	6226,3	6868,3	6899,7	6481,9
Автономна Республіка Крим	–	0,0	0,6	0,7	0,7	0,1	0,2	0,2	0,3	2,5	2,2	2,2	2,0
Вінницька	–	17,6	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Волинська	–	–	–	–	–	–
Дніпропетровська	4,0	3,8	4,1	4,4	4,0	21,6	22,1	88,7	81,8	111,1	152,3	144,1	191,2
Донецька	4,1	4,2	4,0	5,9	8,0	9,5	8,0	5335,1	5344,3	5395,8	5959,1	5939,8	5426,3
Житомирська	–	–	–	–	–	–	–
Закарпатська	–	–	–	–	–	–	–	–
Запорізька	2,0	4,7	2,2	2,3	2,2	2,4	2,5	8,7	14,3	14,0	43,0	42,1	41,6
Івано-Франківська	0,0	0,0	0,0
Київська	0,0	0,0	2,5	...	2,8	7,0	6,8	7,0
Кіровоградська	–	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Луганська	2,1	2,0	2,1	2,2	2,6	2,5	1,6	1,7	1,7	1,7	1,8	10,9	11,1
Львівська	3,5	0,5	0,5	0,6	1,3	0,8	0,8	0,9	0,8	0,7	0,8	21,0	27,4
Миколаївська	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,8
Одеська	40,8	40,7	40,8	36,5	36,6	36,2	39,9	35,7	37,3	37,4	36,3	36,0	53,9
Полтавська	2,4	2,4	0,1	0,7	0,8	1,8	1,9	2,3	2,7	2,0	1,8	1,8	2,3
Рівненська	–	–	–	–	–	–	–
Сумська	–	–	2,9	3,4	2,9	2,7	2,7	2,6	2,7
Тернопільська	–	...	–	–	–	–
Харківська	53,2	49,9	44,1	52,2	55,4	59,3	65,5	63,9	9,8	10,2	13,4	11,2	12,9
Херсонська	–	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Хмельницька	–	–	–	–	–	–
Черкаська	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Чернівецька
Чернігівська	–	–	–
м. Київ	7,6	8,2	8,1	19,4	44,7	43,7	75,6	629,0	679,8	617,2	619,8	656,9	671,1
м. Севастополь

¹ Інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

60. Зовнішній борг України

(млн дол. США)

Показники	на 01.01.2004	на 01.01.2005	на 01.01.2006	на 01.01.2007	на 01.01.2008	на 01.01.2009	на 01.01.2010	на 01.01.2011	на 01.01.2012	на 01.04.2012	на 01.07.2012	на 01.10.2012	на 01.01.2013
Сектор загального державного управління	8743	10058	10506	10924	11884	11959	17806	24982	25874	25828	23941	26784	27333
Короткострокові	0	0	0	0	0	0	29	2053	2001	2074	0	79	62
Інструменти грошового ринку	0	0	0	0	0	0	29	53	1	74	0	79	62
Кредити	0	0	0	0	0	0	0	2000	2000	2000	0	0	0
Довгострокові	8743	10058	10506	10924	11884	11959	17777	22929	23873	23754	23941	26705	27271
Облігації та інші боргові цінні папери	3280	4440	5496	6248	7414	6997	5747	9148	10047	9942	9375	13029	14221
Кредити	5461	5618	5010	4676	4470	4962	10105	11890	11941	11910	12707	11782	11163
Інші боргові зобов'язання*	2	0	0	0	0	0	1925	1891	1885	1902	1859	1894	1887
Органи грошово-кредитного регулювання	1919	1690	1254	880	462	4725	6210	7509	7487	6973	6247	5617	4853
Короткострокові	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Кредити	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Довгострокові	1919	1685	1254	880	462	4725	6210	7509	7487	6973	6247	5617	4853
Облігації та інші боргові цінні папери	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Кредити	1909	1685	1254	880	462	4725	6082	7384	7362	6847	6124	5491	4728
Інші боргові зобов'язання*	0	0	0	0	0	0	128	125	125	126	123	126	125
Банки	1746	2662	6112	14089	30949	39471	30861	28119	25198	24061	24042	22594	21553
Короткострокові	1087	1652	3084	6465	11723	9377	4731	4508	5786	5329	5890	4817	4263
Інструменти грошового ринку	11	11	24	98	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Кредити	720	858	1861	5381	9815	7850	2939	2773	3610	3559	3416	3270	2648
Валюта і депозити	356	783	1199	986	1908	1480	1683	1662	2173	1767	2470	1545	1612
Інші боргові зобов'язання	0	0	0	0	0	47	109	73	3	3	4	2	3

Показники	01.01.2004 на на	01.01.2005 на на	01.01.2006 на на	01.01.2007 на на	01.01.2008 на на	01.01.2009 на на	01.01.2010 на на	01.01.2011 на на	01.01.2012 на на	01.04.2012 на на	01.07.2012 на на	01.10.2012 на на	01.01.2013 на на
Довгострокові	659	1010	3028	7624	19226	30094	26130	23611	19412	18732	18152	17777	17290
Облігації та інші боргові цінні папери	103	356	1232	3304	6998	6124	4908	4672	3648	3370	3410	3403	3301
Кредити	375	566	1230	3515	10633	19157	17634	16586	13198	12750	12315	11889	11466
Валюта і депозити	181	88	566	805	1595	4813	3588	2353	2566	2612	2427	2485	2523
Інші сектори	10989	15678	20913	26676	33581	41255	43441	50843	60557	62285	66497	68535	72417
Короткострокові	7928	8783	7860	8747	8954	10924	14301	19033	24927	25354	29209	27302	28907
Інструменти грошового ринку				0	0	0	0	8	440	440	440	440	440
Кредити	363	471	634	736	838	800	525	790	1491	2237	2046	577	710
Торгові кредити	5290	7565	5976	7277	7463	9006	10870	13595	17486	16671	20311	20189	20970
Інші боргові зобов'язання	2275	747	1250	734	653	1118	2906	4640	5510	6006	6412	6096	6787
Довгострокові	3061	6895	13053	17929	24627	30331	29140	31810	35630	36931	37288	41233	43510
Облігації та інші боргові цінні папери	197	990	1383	1963	2124	1634	2462	3380	4019	4582	4621	4623	5180
Кредити	2864	5905	9384	13575	21286	27963	26483	28197	31426	32192	32520	36271	37990
Торгові кредити	0	0	2286	2391	1217	734	195	233	185	157	147	339	340
Прямі інвестиції: міжфірмовий борг	414	559	834	1943	3079	4249	5078	5893	7120	7737	8228	8916	8893
Валовий зовнішній борг	23811	30647	39619	54512	79955	101659	103396	117346	126236	126884	128955	132446	135049

* Зобов'язання за розподілом СПЗ перекласифіковано між сектором загального державного управління та органами грошово-кредитного регулювання відповідно до напрямів використання коштів.

**61. Валютна структура зовнішнього боргу
станом на 01.01.2013 р. у розрізі секторів економіки
та за початковим терміном до погашення**

(%)

	Долар США	Євро	Спеціальні права запозичення	Російський рубль	Українська гривня	Інші
Сектор загального державного управління	62,1	6,4	29,1	–	1,5	0,9
Короткострокові	32,1	–	–	–	67,9	–
Довгострокові	62,2	6,4	29,1	–	1,4	0,9
Органи грошово-кредитного регулювання	–	–	100,0	–	–	–
Довгострокові	–	–	100,0	–	–	–
Банки	82,7	6,3	–	2,2	8,0	0,8
Короткострокові	75,2	11,9	–	5,5	6,9	0,5
Довгострокові	84,5	4,9	–	1,4	8,3	0,9
Інші сектори	82,8	12,4	–	3,9	0,6	0,3
Короткострокові	76,4	14,9	–	8,2	–	0,5
Довгострокові	87,0	10,7	–	1,1	0,9	0,3
Прямі інвестиції: міжфірмовий борг	69,7	26,8	–	2,6	–	0,9
Валовий зовнішній борг	74,7	10,7	9,5	2,6	1,9	0,6

ЦІНИ І ТАРИФИ

62. Індекси споживчих цін та цін виробників промислової продукції у 2012 р.

(до грудня попереднього року; %)

Місяць	Індекс споживчих цін	Індекс цін виробників промислової продукції
Січень	100,2	99,2
Лютий	100,4	100,0
Березень	100,7	101,1
Квітень	100,7	104,8
Травень	100,4	105,0
Червень	100,1	105,7
Липень	99,9	102,6
Серпень	99,6	103,1
Вересень	99,7	103,3
Жовтень	99,7	101,8
Листопад	99,6	101,8
Грудень	99,8	100,3

63. Індекс споживчих цін на основні групи товарів та послуг
(грудень до грудня попереднього року; %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Індекс споживчих цін	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8
Продукти харчування та безалкогольні напої	108,0	97,6	111,1	115,2	110,2	103,2	123,7	124,5	110,9	110,6	101,7	97,7
Продукти харчування	108,3	97,3	111,7	116,4	110,8	102,8	124,7	124,5	110,0	110,7	100,7	97,1
Хліб і хлібопродукти	92,3	98,8	131,7	99,2	102,2	113,7	119,5	127,8	108,3	116,5	106,3	99,7
хліб	93,3	95,8	136,0	98,0	100,4	116,7	118,0	125,1	109,9	111,3	113,5	102,7
макаронні вироби	96,0	95,9	133,7	99,5	99,3	106,2	119,5	125,1	107,6	111,0	109,4	100,9
М'ясо та м'ясопродукти	127,5	89,9	108,4	135,9	118,4	98,0	113,9	134,0	106,2	104,1	109,8	101,3
Риба та продукти з риби	119,4	102,3	107,4	124,8	119,4	102,3	109,3	126,6	114,1	104,2	109,9	98,3
Молоко, сир та яйця	104,0	97,5	114,0	121,9	110,1	105,1	142,1	115,4	109,4	116,0	106,0	93,4
молоко	105,8	102,7	115,9	121,7	120,1	107,3	144,7	114,6	116,6	120,0	102,4	92,5
сир і м'який сир	108,3	98,5	107,8	118,6	117,8	103,7	139,8	109,5	111,6	125,8	105,0	96,6
яйця	98,4	93,5	117,2	121,2	89,0	98,4	154,4	128,8	93,7	86,3	109,3	80,3
Олія та жири	116,2	89,9	107,6	136,3	102,0	91,3	143,9	123,2	114,2	108,1	106,7	99,2
масло	95,6	110,0	108,6	108,7	110,6	107,8	142,6	110,2	135,4	123,7	102,7	93,4
олія	142,6	95,0	102,0	116,6	95,3	97,4	170,4	98,3	111,7	115,5	110,9	99,7
Фрукти	127,7	110,2	105,0	117,3	126,1	139,9	160,3	137,8	101,3	109,3	96,4	97,9
Овочі	89,7	108,5	88,2	72,7	104,7	91,5	135,4	99,6	94,5	120,9	55,9	77,5
Цукор	96,0	109,3	98,0	111,7	121,7	98,3	101,2	108,4	183,9	120,3	79,5	83,2
Безалкогольні напої	103,1	100,9	102,6	104,6	107,7	106,6	111,0	121,7	124,7	105,7	113,7	104,2
Алкогільні напої, тютюнові вироби	102,0	100,7	104,3	104,6	107,7	105,5	109,5	122,7	138,4	122,1	108,8	107,0
Одяг і взуття	101,8	100,7	100,7	101,4	102,2	102,5	101,9	104,6	107,6	102,2	101,0	97,7
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	104,5	101,7	106,4	107,2	114,6	166,5	112,3	128,2	108,2	113,8	111,0	100,7
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	101,2	100,7	102,2	105,3	102,1	102,5	102,9	116,2	114,3	101,2	103,5	100,5

Індекси споживчих цін на основні групи товарів та послуг

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Охорона здоров'я	105,6	103,6	103,5	107,1	109,2	107,3	113,2	121,9	126,3	105,8	106,4	102,0
Фармацевтична продукція, медичні товари та обладнання	101,0	100,0	100,9	103,9	104,7	102,0	110,0	119,8	136,3	102,9	106,2	101,7
Амбулаторні послуги	108,5	105,6	106,6	111,2	115,4	112,6	116,6	123,0	115,8	108,6	106,9	104,0
Транспорт	98,5	106,6	102,4	117,7	119,7	110,4	114,1	122,5	119,2	106,6	120,9	104,1
Паливо та мастила	67,0	149,5	101,0	161,6	124,5	102,9	136,2	91,7	146,0	113,9	130,9	106,9
Транспортні послуги	104,3	101,5	101,4	110,5	122,1	112,1	110,3	146,6	110,3	105,0	119,7	103,5
Зв'язок	99,2	109,8	100,0	100,1	101,7	121,0	97,2	105,0	104,3	91,1	103,5	101,4
Відпочинок і культура	104,3	102,0	101,9	104,5	102,7	103,7	104,7	117,1	111,8	102,5	103,2	100,2
Освіта	110,7	106,0	107,1	109,4	118,0	115,8	115,8	129,2	115,1	110,3	105,7	104,4
Ресторани та готелі	112,5	108,4	108,0	113,0	118,6	114,8	116,5	127,9	110,0	107,4	107,2	102,8
Різні товари та послуги	101,5	102,4	102,3	106,9	106,3	106,8	111,4	130,4	119,1	108,7	105,4	102,2

64. Індекси споживчих цін за регіонами

(грудень до грудня попереднього року; %)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8
Автономна Республіка Крим	107,2	98,3	108,5	110,7	111,5	111,5	115,6	123,3	114,8	109,6	106,0	98,4
Вінницька	107,0	98,9	109,6	111,6	110,7	111,5	117,8	119,1	111,2	107,0	102,8	99,0
Волинська	106,2	98,8	105,8	112,9	109,1	109,6	115,1	121,3	110,0	108,1	103,2	99,0
Дніпропетровська	106,9	102,0	109,3	112,7	108,0	119,8	114,4	124,4	113,0	109,3	104,3	99,7
Донецька	107,4	99,5	108,8	113,5	111,9	112,1	113,9	124,0	113,1	110,3	105,0	101,3
Житомирська	104,3	99,0	108,2	113,3	110,8	110,3	113,9	120,8	111,9	108,9	103,9	99,0
Закарпатська	103,6	100,9	106,8	107,8	111,6	108,7	111,3	115,4	111,8	108,5	103,0	98,8
Запорізька	105,4	98,7	109,9	112,5	111,9	110,3	115,2	123,6	113,0	109,7	104,6	99,3
Івано-Франківська	107,7	95,8	106,0	109,5	110,3	106,0	114,0	121,8	110,3	108,3	102,9	99,3
Київська	107,3	98,7	108,2	112,9	112,6	111,7	114,3	125,6	109,5	107,9	103,9	99,1
Кіровоградська	108,4	96,1	110,4	115,5	110,0	109,1	113,4	121,4	109,7	108,5	103,7	98,8
Луганська	106,1	97,1	106,3	111,7	112,0	116,1	115,4	123,3	112,8	110,5	105,6	100,3
Львівська	105,0	101,5	106,0	110,3	108,4	107,0	116,8	125,1	113,4	109,7	104,9	99,3
Миколаївська	107,2	102,2	109,5	112,5	111,5	109,1	118,1	121,8	112,8	110,0	104,4	99,3
Одеська	107,3	98,7	108,6	111,7	108,8	110,0	119,2	123,7	114,4	110,5	105,4	99,4
Полтавська	105,5	96,2	109,2	113,8	113,7	111,2	118,3	123,5	112,8	108,4	103,7	99,1
Рівненська	104,8	97,8	110,7	112,3	110,3	109,6	116,0	122,1	112,0	108,3	103,4	98,9
Сумська	106,1	98,2	108,1	114,3	112,2	113,3	115,0	121,0	110,8	108,9	103,6	98,8
Тернопільська	104,1	98,4	104,2	110,7	108,4	110,0	120,1	118,6	111,2	108,5	103,7	98,9
Харківська	103,0	97,2	109,3	112,9	108,9	112,7	119,1	123,8	112,9	109,0	104,1	99,2
Херсонська	109,4	99,3	110,5	112,8	109,2	109,2	118,3	121,9	112,6	110,6	104,5	99,4
Хмельницька	105,2	97,6	107,5	113,5	108,5	110,8	117,9	122,7	113,0	109,6	104,0	99,6
Черкаська	106,2	98,6	107,3	112,7	111,4	110,2	117,9	122,3	111,5	109,0	103,5	99,5
Чернівецька	103,9	100,8	107,2	109,9	111,3	109,2	117,3	119,0	110,1	108,2	102,4	98,8
Чернігівська	101,9	96,6	108,0	114,7	109,9	111,6	115,0	123,1	112,7	109,5	103,6	98,8
м. Київ	107,0	103,6	108,1	111,0	110,5	109,2	121,0	121,6	113,4	109,8	106,1	101,6
м. Севастополь	108,9	100,0	104,8	111,4	110,0	111,7	118,2	119,5	113,9	112,8	106,7	100,7

65. Індекси цін виробників промислової продукції

(грудень до грудня попереднього року, %)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Промисловість	105,7	111,1	124,1	109,5	114,1	123,3	123,0	114,3	118,7	114,2	100,3
Добувна промисловість	108,7	117,9	126,0	127,7	120,6	127,3	122,3	111,2	144,4	125,0	88,4
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	110,4	113,0	126,4	126,3	117,1	128,4	107,7	110,6	139,1	116,3	104,1
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	106,3	127,1	126,1	129,9	125,7	126,2	142,1	111,4	149,3	134,1	75,4
Переробна промисловість з неї	104,8	111,8	125,8	106,9	111,5	123,4	118,4	117,4	117,1	110,1	99,8
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	101,0	113,6	106,6	107,9	107,4	124,8	116,5	120,3	118,9	109,4	103,6
Легка промисловість	102,1	105,7	106,8	102,8	106,0	106,7	116,7	113,5	111,2	108,7	102,4
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	104,2	108,3	107,5	101,8	106,3	107,2	120,2	112,4	110,8	109,8	102,3
виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	98,0	100,3	104,7	105,8	105,8	105,8	109,6	115,8	112,8	106,2	102,9
Оброблення деревини та виробництво виробів із деревини, крім меблів	102,5	112,4	119,2	108,7	112,1	108,1	114,1	109,6	104,1	115,5	102,3
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	102,7	104,1	109,7	103,9	107,2	105,5	117,0	111,5	110,8	106,1	103,0
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	125,5	122,9	177,9	103,3	109,4	150,4	84,4	142,9	125,1	115,9	92,7
Хімічна та нафтохімічна промисловість	102,7	111,6	116,0	109,7	110,2	117,3	125,2	121,8	113,7	115,6	103,7
хімічне виробництво	103,7	113,2	115,3	110,9	109,7	121,4	125,7	127,6	115,7	118,0	105,2
виробництво гумових та пластмасових виробів	98,1	105,9	118,9	107,4	112,0	107,0	124,3	107,3	108,3	110,4	100,1
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	99,6	107,1	114,8	117,2	127,6	129,7	125,1	104,2	106,6	114,5	107,6
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	105,5	113,5	137,1	106,9	118,1	122,2	119,2	117,2	122,7	108,5	94,9
Машинобудування	102,8	105,8	113,7	105,6	106,0	111,9	122,0	107,7	112,2	107,8	100,5
виробництво машин та устаткування	103,6	102,4	113,0	111,6	107,3	109,2	121,1	109,1	106,1	106,1	104,0
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	100,9	106,2	108,8	111,4	107,0	108,9	112,6	114,7	106,9	104,3	101,7
виробництво транспортних засобів та устаткування	103,3	111,4	117,4	97,7	104,0	115,4	126,4	104,2	117,6	112,7	97,3
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	107,0	101,9	113,0	113,1	123,4	120,9	142,2	103,9	112,5	121,0	109,1

**66. Індекси цін реалізації продукції сільського господарства
сільськогосподарськими підприємствами**

(до попереднього року; %)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Продукція сільського господарства	155,8	105,0	87,4	120,6	105,7	108,1	102,4	138,0	110,3	106,4	130,0	113,6	106,8
Продукція рослинництва	168,2	92,4	87,8	133,7	93,3	95,5	114,1	157,7	95,2	109,1	139,8	115,7	105,6
Зернові культури	222,7	83,7	81,8	171,1	83,8	91,8	123,2	161,5	92,5	101,9	140,3	121,4	109,1
Олійні культури	102,7	144,0	108,5	102,1	131,2	84,6	102,2	184,6	92,9	120,1	142,6	112,2	107,5
Цукрові буряки	145,1	115,1	92,1	109,5	96,5	130,3	105,0	84,7	138,8	188,4	115,4	107,7	82,4
Картопля	102,7	86,3	121,9	110,9	85,4	126,8	156,1	97,2	111,5	112,0	164,3	95,5	47,6
Овочі	123,7	124,9	125,3	116,6	119,2	125,6	108,0	120,6	115,4	99,7	143,0	90,9	74,1
Плоди та ягоди	82,0	141,8	88,5	86,4	168,0	133,6	146,5	111,0	124,9	101,7	118,0	131,7	92,9
Продукція тваринництва	138,5	136,8	86,6	104,8	134,2	129,5	88,8	115,8	147,4	101,4	114,3	109,2	108,0
Худоба та птиця (у живій вазі)	133,9	171,1	87,1	95,1	144,8	134,8	89,9	102,4	158,5	102,9	104,2	110,8	111,6
Молоко та молочні продукти	148,3	111,7	89,5	128,2	119,2	134,3	94,4	154,6	123,4	91,5	155,5	103,4	86,7
Яйця	134,2	109,1	79,9	115,2	123,2	105,5	76,4	142,1	137,5	107,0	116,3	110,2	117,4
Вовна	167,9	122,1	78,9	115,0	128,5	128,0	95,2	95,7	127,3	74,0	120,7	166,8	119,3

67. Індекси цін на будівельно-монтажні роботи

(до попереднього року, %)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього	120,2	125,6	123,5	123,1	135,3	111,3	115,8	119,4	112,6
За видами економічної діяльності									
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	125,7	142,4	119,4	117,6	140,0	109,5	118,7	120,3	110,5
Добувна промисловість	116,5	135,9	116,6	120,1	139,0	110,2	118,7	126,4	112,3
Переробна промисловість	120,2	126,0	122,0	121,5	135,0	111,6	114,5	118,9	113,1
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	121,1	120,3	127,4	124,9	136,5	112,8	117,4	117,6	111,5
Діяльність готелів та ресторанів	122,2	123,0	122,7	124,2	133,3	111,0	113,3	116,3	112,5
Діяльність транспорту та зв'язку	124,8	123,9	128,7	124,4	138,2	114,2	120,3	121,2	112,8
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	119,2	122,5	122,4	124,8	133,6	111,5	113,5	117,3	113,4
Державне управління	118,0	120,2	122,8	125,3	133,5	110,8	114,3	117,5	112,5
Освіта	92,1	120,3	127,0	125,3	137,2	112,7	117,2	117,9	113,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	122,0	121,8	124,6	125,7	133,8	110,9	112,2	117,3	113,2
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	137,2	143,0	119,5	110,7	136,0	106,0	112,9	116,6	110,4
За типами будівель і споруд									
Будівлі	119,0	124,5	123,3	124,2	134,6	111,2	114,2	118,2	113,1
Будівлі житлові	119,2	122,5	122,4	124,8	133,6	111,5	113,5	117,3	113,4
Будівлі нежитлові	119,3	126,8	123,0	123,6	135,8	110,7	115,0	118,3	112,7
Інженерні споруди	121,1	126,5	123,8	121,2	135,9	111,7	118,3	122,0	112,0
Транспортні споруди	118,9	131,2	121,6	121,6	139,9	110,5	119,3	124,8	113,7
Трубопроводи, комунікації та лінії електропередачі	124,2	118,9	130,7	125,4	137,5	115,4	119,6	117,3	111,2
Комплексні промислові споруди	116,9	131,0	120,3	119,1	136,0	111,7	117,9	124,8	112,1
Інші інженерні споруди	135,6	144,0	116,6	110,1	135,6	105,8	113,0	116,3	110,1

ПРОМИСЛІВІСТЬ

68. Індекси промислової продукції за видами діяльності у 2012 р.
(% до відповідного періоду попереднього року)

	Січень	Січень-лютий	Січень-березень	Січень-квітень	Січень-травень	Січень-червень	Січень-липень	Січень-серпень	Січень-вересень	Січень-жовтень	Січень-листопад	Січень-грудень
Промисловість	102,8	102,5	101,3	101,1	101,2	100,8	100,7	100,0	99,3	99,0	98,8	98,2
Добувна та переробна промисловість	102,6	101,4	100,6	100,7	100,8	100,3	100,0	99,3	98,4	98,3	98,2	97,5
Добувна промисловість	103,7	103,7	103,8	103,5	102,9	103,0	103,6	103,5	103,1	102,9	102,7	101,9
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	103,3	104,5	104,7	104,4	103,6	103,7	104,5	104,8	104,4	104,5	104,4	103,5
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	104,2	102,6	102,5	102,3	102,0	102,0	102,3	101,7	101,4	100,8	100,4	99,7
Переробна промисловість	102,3	100,8	99,6	99,9	100,1	99,6	99,0	98,1	97,1	97,0	97,0	96,3
у тому числі												
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	98,9	100,4	101,4	100,8	101,5	101,9	101,8	101,5	100,9	101,3	101,5	101,6
легка промисловість	89,2	91,1	90,1	90,4	91,4	91,3	92,0	92,8	92,8	93,8	94,5	94,5
текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів із хутра	93,5	94,4	92,7	93,0	93,9	94,0	95,1	96,1	96,0	96,8	97,5	97,1
виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	72,4	78,1	79,9	80,3	81,9	80,1	79,5	79,5	79,8	81,4	82,4	83,6
оброблення деревини та виробництво виробів із деревини, крім меблів	105,5	98,3	95,6	96,8	98,3	98,0	98,7	99,2	98,5	99,2	99,0	98,2
целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	96,4	99,3	98,4	99,5	100,2	100,5	101,6	102,1	102,6	104,2	104,5	104,5
виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	97,8	92,8	88,2	84,4	81,6	78,9	77,3	75,9	75,4	74,9	74,4	73,6
хімічна та нафтохімічна промисловість	106,8	109,5	109,5	110,0	111,1	110,5	110,8	110,5	109,3	109,2	108,1	107,3
хімічне виробництво	107,2	111,1	111,3	111,7	112,7	112,2	112,7	112,3	110,9	110,7	109,2	108,2
виробництво гумових та пластмасових виробів	104,3	101,2	101,1	102,1	104,1	102,7	102,9	103,0	102,9	103,3	103,5	103,4

Закінчення табл.
Індекси промислової продукції за видами діяльності у 2012 р.

	Січень	Січень-лютий	Січень-березень	Січень-квітень	Січень-травень	Січень-червень	Січень-липень	Січень-серпень	Січень-вересень	Січень-жовтень	Січень-листопад	Січень-грудень
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	97,5	92,0	93,1	93,9	95,9	95,8	96,7	95,7	95,4	95,2	95,0	94,2
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	98,4	97,4	97,8	98,4	98,5	98,6	97,6	96,2	95,6	95,1	95,4	94,8
машинобудування	113,0	106,8	102,1	103,5	103,2	101,2	100,1	98,4	96,1	95,5	95,3	94,0
виробництво машин та устаткування	91,1	91,0	91,6	92,6	94,5	93,8	93,2	92,3	90,6	89,9	90,3	90,0
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	119,7	116,7	106,9	104,1	100,0	97,1	95,7	93,8	91,6	91,5	90,5	88,4
виробництво транспортних засобів та устаткування	126,3	113,5	107,2	111,4	111,3	109,0	107,7	105,2	102,5	101,8	101,8	100,1
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	103,4	107,9	105,3	103,5	103,8	104,2	105,0	105,0	105,1	104,0	102,6	102,8

69. Індекси промислової продукції за видами діяльності

(% до попереднього року)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Промисловість	113,2	114,2	107,0	115,8	112,5	103,1	106,2	107,6	94,8	78,1	111,2	107,6	98,2
Добувна промисловість	106,4	103,3	102,3	105,5	104,1	104,4	105,8	102,6	95,7	89,4	103,7	107,2	101,9
добування паливно-енергетичних корисних копалин	101,7	104,8	99,2	103,6	101,9	103,1	103,3	97,4	100,3	94,3	96,9	108,4	103,5
добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	118,4	100,2	107,7	109,1	107,6	105,7	109,5	109,6	90,1	82,8	114,3	105,7	99,7
Переробна промисловість	116,6	117,2	108,9	118,2	114,6	103,0	106,3	109,9	94,0	73,5	113,9	108,2	96,3
у тому числі													
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	123,0	118,2	108,4	120,0	112,4	113,7	110,0	107,5	97,9	94,0	103,2	99,4	101,6
легка промисловість	136,4	113,8	100,4	104,0	113,6	100,3	98,1	97,4	89,4	74,2	108,9	107,7	94,5
текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів із хутра	139,8	114,7	101,1	102,9	114,0	102,6	95,2	97,0	88,2	72,0	109,5	108,6	97,1
виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	124,6	110,3	97,9	107,5	112,5	91,9	110,3	99,4	95,8	84,1	106,6	104,0	83,6
оброблення деревини та виробництво виробів із деревини, крім меблів	156,5	128,0	123,4	123,6	125,5	119,5	113,9	112,4	97,6	75,4	109,6	109,7	98,2
целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	131,7	118,2	108,4	125,7	125,9	112,7	110,3	111,6	100,1	81,3	102,8	99,1	104,5
виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	92,0	154,3	125,5	108,7	103,4	86,6	87,9	102,1	86,6	96,6	99,8	91,5	73,6
хімічна та нафтохімічна промисловість	108,8	110,6	106,5	116,8	114,4	109,8	103,2	108,4	91,4	77,0	122,5	114,4	107,3
хімічне виробництво	109,0	107,9	107,9	116,0	111,0	107,8	100,9	106,8	89,2	77,3	126,6	118,4	108,2
виробництво гумових та пластмасових виробів	107,4	124,7	100,0	120,7	128,8	117,6	111,1	114,5	99,1	76,3	110,1	100,6	103,4
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	107,7	111,4	105,3	117,9	119,3	114,3	112,8	111,9	97,2	61,5	108,5	112,4	94,2
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	121,3	104,9	103,9	114,3	112,0	98,5	108,9	107,0	87,7	73,3	112,2	108,9	94,8
машинобудування	115,3	118,8	111,3	135,8	128,0	107,1	111,8	119,0	100,3	55,1	136,1	117,2	94,0
виробництво машин та устаткування	101,4	118,6	100,4	121,4	118,9	112,2	102,9	103,0	98,2	62,4	121,1	112,5	90,0
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	128,1	115,2	108,1	119,2	149,3	90,8	110,7	129,1	93,2	71,8	124,2	114,7	88,4
виробництво транспортних засобів та устаткування	131,9	122,0	129,6	162,1	124,6	112,4	119,1	130,0	105,7	42,1	161,9	122,6	100,1
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	98,2	102,6	101,1	104,7	98,9	102,9	106,7	102,3	98,2	88,9	109,5	105,3	102,8

70. Індекси промислової продукції за регіонами

(% до попереднього року)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	113,2	114,2	107,0	115,8	112,5	103,1	106,2	107,6	94,8	78,1	111,2	107,6	98,2
Автономна Республіка Крим	111,6	108,8	93,5	118,9	128,2	113,8	102,7	112,3	103,1	82,7	110,5	104,3	98,7
Вінницька	113,4	109,0	104,0	111,6	111,7	113,1	106,0	108,7	99,3	83,6	106,5	100,0	107,1
Волинська	143,7	121,3	111,9	122,2	122,5	121,9	119,2	143,7	89,7	51,7	126,7	112,6	94,5
Дніпропетровська	116,5	108,6	104,5	109,7	110,3	107,4	108,4	106,6	91,4	79,0	116,1	105,4	102,2
Донецька	112,4	106,1	104,5	119,4	112,5	92,1	106,1	107,7	92,2	78,2	114,7	113,6	94,6
Житомирська	113,5	114,3	104,3	122,0	118,5	113,1	105,1	109,1	106,3	79,3	108,2	125,3	116,6
Закарпатська	143,7	121,6	111,6	144,3	127,4	107,7	127,2	120,4	102,6	50,7	142,9	101,8	101,4
Запорізька	119,6	102,4	101,2	120,5	118,7	103,7	109,5	118,5	97,8	69,3	107,8	106,3	96,8
Івано-Франківська	102,1	124,5	123,5	127,7	110,9	104,8	91,0	95,9	78,5	77,4	100,2	125,7	101,2
Київська	115,1	110,4	104,6	116,8	116,4	117,6	113,9	108,2	104,5	83,0	108,0	110,6	96,8
Кіровоградська	123,2	114,4	103,9	124,3	133,8	110,5	111,6	109,7	104,2	78,3	113,3	111,0	107,5
Луганська	130,4	130,3	104,2	111,8	110,8	101,6	101,7	116,0	94,1	80,1	107,1	115,8	92,5
Львівська	112,4	143,2	113,5	114,1	109,2	93,2	108,5	112,9	100,8	80,1	100,9	112,8	101,6
Миколаївська	108,7	110,1	102,9	111,6	115,1	107,1	106,4	107,9	100,4	85,5	110,3	104,2	99,5
Одеська	90,3	130,2	107,6	118,0	97,0	99,5	90,7	116,5	127,6	78,2	102,9	83,6	96,9
Полтавська	89,9	132,8	137,7	109,3	110,1	97,6	106,5	103,2	85,9	84,3	112,6	99,6	100,0
Рівненська	103,9	110,0	100,7	120,8	114,6	113,2	108,9	112,2	98,8	69,2	129,6	107,6	96,7
Сумська	102,7	107,3	103,4	117,1	107,6	113,5	104,0	108,0	105,8	82,9	93,5	107,7	95,6
Тернопільська	116,1	119,2	102,7	134,6	101,7	109,0	118,3	108,7	110,4	84,8	102,5	112,4	102,1
Харківська	106,1	116,7	105,0	110,8	116,1	112,5	105,9	109,6	103,6	79,7	105,8	105,5	97,6
Херсонська	128,3	124,5	104,6	116,3	97,7	88,1	81,2	109,4	101,2	91,6	100,5	93,1	104,7
Хмельницька	110,0	110,8	102,8	113,8	113,1	118,6	113,0	114,5	99,4	76,4	104,9	109,2	101,2
Черкаська	107,4	111,9	107,5	128,3	111,5	113,6	103,7	124,8	133,0	70,5	117,1	103,4	94,9
Чернівецька	111,4	112,1	103,1	126,9	106,1	109,6	107,7	121,3	104,0	74,6	111,9	89,6	86,8
Чернігівська	119,1	113,0	105,2	110,4	109,9	111,1	103,0	105,8	100,0	83,6	99,8	98,0	98,1
м. Київ	126,1	118,2	108,2	114,5	118,6	115,4	110,5	108,7	98,5	71,0	104,1	102,0	95,9
м. Севастополь	137,9	114,3	106,1	107,7	125,8	116,8	135,7	106,4	96,5	73,8	114,4	110,4	95,0

71. Виробництво (видобуток) основних видів промислової продукції

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹
Вугілля готове, млн т	62,4	61,7	59,5	59,8	59,4	60,4	61,7	58,9	59,5	55,0	55,0	62,7	64,7
Нафта (включаючи газовий конденсат), млн т	3,7	3,7	3,7	3,9	4,3	4,4	4,5	4,5	4,3	4,0	3,6	3,4	3,3
Газ природний (включаючи нафтовий попутний), млрд м ³	17,9	18,4	18,7	19,3	20,5	20,8	21,1	21,1	21,4	21,5	20,5	20,6	20,0
Концентрати залізрудні неагломеровані, млн т	42,6	41,4	44,7	47,6	50,5	53,2	57,1	60,9	56,9	54,8	64,3	66,5	66,8
Олія соняшникова нерафінована, тис. т	959	905	955	1257	1343	1381	2078	2226	1863	2772	2990	3177	3611
Масло вершкове ² , тис. т	135	158	131	137	116	120	104	100	84,8	74,7	79,5	76,7	88,2
Сири жирні, тис. т	67,5	105	129	173	224	274	217	246	236	224	207	178	166
Борошно, тис. т	3076	2984	2986	2827	2949	2944	2696	2908	3030	2734	2632	2587	2351
Цукор білий кристалічний буряковий, тис. т	1552	1657	1428	1456	1788	1900	2574	1867	1571	1271	1546	2327	2144
Вино «Шампанське» ³ , млн дал	3,4	3,5	3,5	3,3	4,0	4,4	4,5	4,5	4,0	4,2	4,2	3,7	3,4
Пиво, млн дал	108	131	150	170	194	238	268	316	320	300	310	306	300
Напої безалкогольні, млн дал	67,4	85,3	114	125	140	169	176	196	173	147	148	144	143
Килими та вироби килимові, тис. м ²	5189	4657	3873	4173	5099	5631	6219	7733	7105	4731	5917	7615	8209
Взуття ⁴ , млн пар	13,5	15,2	15,0	20,3	21,7	20,5	21,2	22,5	22,2	20,4	25,7	27,6	25,1
Фанера клеєна ⁵ , тис. м ³	56,3	79,9	102	114	145	173	164	178	171	109	145	169	167
Папір побутового та санітарно-гігієнічного призначення, тис. т	57,2	74,7	82,9	93,4	107	111	112	122	125	120	126	131	137
Шпалери та аналогічні покриття з паперу, млн умовних кусків	96,8	116	103	128	153	165	160	170	178	163	180	187	188
Первинна переробка нафти, млн т	9,1	16,1	20,2	21,9	22,0	18,4	14,4	13,9	10,3	10,8	10,9	8,8	4,3
Безвин моторний, із вмістом свинцю 0,013 г/л і менше, млн т	2,1	3,9	4,6	4,3	5,0	4,6	3,9	4,2	3,2	3,3	2,9	2,8	1,6
Паливо дизельне для транспорту автомобільного і залізничного, млн т	2,7	4,6	5,8	6,3	6,3	5,3	4,3	4,1	3,7	3,9	3,7	2,7	1,4
Бітум нафтовий і сланцевий, млн т	0,2	0,3	0,2	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6	0,4	0,3	0,5	0,3	0,2
Кислота сірчана, тис. т	1036	1040	935	1133	1425	1606	1493	1657	1479	890	1295	1537	1376
Гідроксид натрію (сода каустична), тис. т	134	134	133	160	210	209	183	135	87,8	77,9	85,6	159	132
Добрива азотні мінеральні чи хімічні, тис. т	2202	2153	2311	2470	2407	2633	2566	2840	2689	2166	2285	2940	2934
Шини пневматичні для вантажних автомобілів та автобусів, для авіації, тис. шт.	...	754	720	...	901	1053	866	824	662	301	225	81,7	106
Цемент, млн т	5,3	5,8	7,2	8,9	10,6	12,2	13,7	15,0	14,9	9,5	9,5	10,6	9,8

Закінчення табл.
Виробництво (видобуток) основних видів промислової продукції

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹
Чавун, млн т	25,7	26,4	27,6	29,5	31,0	30,7	32,9	35,6	31,0	25,7	27,4	28,9	28,5
Сталь без напівфабрикатів, отриманих безперервним литтям, млн т	25,8	27,1	27,4	28,9	28,9	27,9	27,9	29,0	23,3	15,7	17,5	17,7	16,7
Напівфабрикати, отримані безперервним литтям, млн т	6,0	6,4	7,2	8,7	10,5	11,4	13,7	14,7	14,8	14,6	15,8	17,8	16,4
Труби великого та малого діаметрів, профілі пустотілі, з металів чорних ⁶ , млн т	1,7	1,7	1,5	2,1	2,1	2,4	2,8	2,8	2,5	1,7	2,0	2,4	2,2
Трактори для сільськогосподарського та лісового господарства, тис. шт.	4,0	3,6	3,0	4,6	5,8	5,5	3,7	5,3	6,3	1,4	5,2	6,4	4,8
Сівалки, тис. шт.	2,0	3,8	4,9	8,0	9,9	11,3	9,0	7,1	9,9	2,5	2,8	4,9	2,7
Машини пральні, тис. шт.	125	166	232	251	345	322	208	173	230	164	167	312	297
Пилососи побутові, тис. шт.	109	112	83,4	66,4	53,3	37,5	9,2	1,2	... ⁷	—	—	—	—
Лампи електричні, млн шт.	170	233	230	219	263	254	255	240	203	165	197	175	171
Телевізори, тис. шт.	62,4	148	159	415	443	651	431	507	558	238	69,3	63,7	327
Автомобілі легкові, тис. шт.	17,1	26,2	43,8	98,3	174	192	267	380	402	65,7	75,3	97,5	69,7
Автобуси, тис. шт.	3,5	2,4	2,0	2,6	2,6	4,7	7,7	9,1	10,2	1,5	2,7	3,7	3,2
Автокрани, шт.	56	80	76	126	235	382	506	812	699	... ⁷	... ⁷	... ⁷	... ⁷
Велосипеди, тис. шт.	19,4	118	249	281	250	312	392	373	381	162	111	164	132
Електроенергія, млрд кВт·год	171	173	174	180	182	186	193	196	193	174	189	195	199
У т.ч. вироблена													
тепловими електростанціями і теплоселектроцентралями	82,6	84,6	85,9	89,5	83,2	84,7	90,1	93,4	91,2	78,7	86,5	93,6	97,1
атомними електростанціями	77,3	76,2	78,0	81,4	87,0	88,8	90,2	92,5	89,8	82,9	89,2	90,2	90,1
гідроелектростанціями	11,5	12,2	9,8	9,4	11,9	12,5	13,0	10,3	11,5	11,9	13,2	10,9	11,0

¹ Інформація сформована на підставі короткострокової звітності.

² До 2003 р. включно з урахуванням сумішей вершкового масла та рослинних олій.

³ До 2002 р. включно з урахуванням вин ігристих.

⁴ До 2002 р. включно з урахуванням ортопедичного взуття.

⁵ До 2002 р. включно з урахуванням гнучоклесних деталей, спинок і сидінь для меблів.

⁶ До 2002 р. включно без урахування профілів пустотілих з металів чорних.

⁷ Інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО
72. Продукція сільського господарства

(у постійних цінах 2010 р.; млн грн)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Продукція сільського господарства	151022,2	166426,5	168423,7	149896,9	179426,5	179605,8	184095,8	172129,7	201564,0	197955,9	194886,5	233696,3	223254,8
Продукція рослинництва	92838,9	104281,7	102766,5	88251,3	117471,0	114479,9	116597,7	105979,5	136277,1	129908,3	124554,1	162436,4	149253,4
Зернові культури	27189,4	44251,6	42822,8	22491,3	46363,4	41744,7	37949,7	32364,5	55059,8	49122,3	41633,0	60492,5	49407,4
Технічні культури	16812,5	15571,9	17141,6	18550,7	18947,1	22534,8	28922,9	24843,8	33259,7	29809,9	33031,2	41549,5	40533,8
Картопля, овочі та баштанні	35029,3	32778,2	31588,6	34118,4	38607,7	37236,2	38856,4	36554,9	36541,4	38985,8	37996,5	46916,5	46395,6
Плодоягідні та виноград	6315,5	4916,7	5245,0	6898,1	6947,2	7172,5	4913,6	6134,9	6063,8	6644,0	6919,6	7758,1	7670,1
Кормові культури	6237,3	6412,9	5711,7	5395,0	5551,2	5204,2	4824,4	4449,8	4460,7	4254,7	4086,4	4619,7	4316,1
Інша продукція та зміна обсягів незавершеного виробництва	1254,9	350,4	256,8	797,8	854,4	587,5	1130,7	1631,6	891,7	1091,6	887,4	1100,1	910,4
Продукція тваринництва	58183,3	62144,8	65657,2	61645,6	61955,5	65125,9	67498,1	66150,2	65286,9	68027,6	70332,4	71259,9	74021,4
Худоба та птиця	21567,2	23033,2	24278,5	21576,3	21449,2	23292,3	25726,0	26553,4	26733,6	28892,6	31237,4	31636,5	33390,3
Молоко	30236,9	32141,2	33943,5	32631,5	32632,1	32954,7	32413,3	30393,4	28938,3	28986,9	28533,0	28151,3	28909,5
Яйця	3880,9	4261,0	5005,2	5050,8	5245,0	5780,8	6408,3	6432,1	6801,8	7337,3	7935,1	8697,0	8892,9
Вовна	14,1	14,1	14,2	14,1	13,2	13,3	13,5	14,4	15,6	17,1	17,6	16,4	15,7
Інша продукція	2484,2	2695,3	2415,8	2372,9	2616,0	3084,8	2937,0	2756,9	2797,6	2793,7	2609,3	2758,7	2813,0

73. Продукція сільського господарства за категоріями господарств
(у постійних цінах 2010 р.; млн грн)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сільськогосподарські підприємства													
Продукція сільського господарства	57997,7	69570,6	67867,0	50524,6	71991,0	72764,7	78793,0	74432,9	101451,2	96273,6	94089,0	121053,7	113082,3
Продукція рослинництва	45791,0	56057,0	52738,5	37069,6	57644,4	55677,0	59071,8	53076,7	78993,1	71275,2	66812,7	92138,4	82130,2
Продукція тваринництва	12206,7	13513,6	15128,5	13455,0	14346,6	17087,7	19721,2	21356,2	22458,1	24998,4	27276,3	28915,3	30952,1
Господарства населення													
Продукція сільського господарства	93024,5	96855,9	100556,7	99372,3	107435,5	106841,1	105302,8	97696,8	100112,8	101662,3	100797,5	112642,6	110172,5
Продукція рослинництва	47047,9	48224,7	50028,0	51181,7	59826,6	58802,9	57525,9	52902,8	57284,0	58633,1	57741,4	70298,0	67103,2
Продукція тваринництва	45976,6	48631,2	50528,7	48190,6	47608,9	48038,2	47776,9	44794,0	42828,8	43029,2	43056,1	42344,6	43069,3

74. Індекси продукції сільського господарства за категоріями господарств
(% до попереднього року)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усі категорії господарств													
Продукція сільського господарства	109,8	110,2	101,2	89,0	119,7	100,1	102,5	93,5	117,1	98,2	98,5	119,9	95,5
Продукція рослинництва	121,3	112,3	98,5	85,9	133,1	97,5	101,8	90,9	128,6	95,3	95,9	130,4	91,9
Продукція тваринництва	95,3	106,8	105,7	93,9	100,5	105,1	103,6	98,0	98,7	104,2	103,4	101,3	103,9
Сільськогосподарські підприємства													
Продукція сільського господарства	98,1	120,0	97,6	74,4	142,5	101,1	108,3	94,5	136,3	94,9	97,7	128,7	93,4
Продукція рослинництва	105,4	122,4	94,1	70,3	155,5	96,6	106,1	89,9	148,8	90,2	93,7	137,9	89,1
Продукція тваринництва	77,9	110,7	112,0	88,9	106,6	119,1	115,4	108,3	105,2	111,3	109,1	106,0	107,0
Господарства населення													
Продукція сільського господарства	118,6	104,1	103,8	98,8	108,1	99,4	98,6	92,8	102,5	101,5	99,1	111,8	97,8
Продукція рослинництва	142,2	102,5	103,7	102,3	116,9	98,3	97,8	92,0	108,3	102,4	98,5	121,7	95,5
Продукція тваринництва	101,3	105,8	103,9	95,4	98,8	100,9	99,5	93,8	95,6	100,5	100,1	98,3	101,7

75. Індекси продукції сільського господарства за регіонами

(% до попереднього року)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	109,8	110,2	101,2	89,0	119,7	100,1	102,5	93,5	117,1	98,2	98,5	119,9	95,5
Автономна Республіка Крим	113,5	98,2	94,7	97,3	112,2	105,6	103,0	113,9	117,7	104,8	96,1	113,0	80,2
Вінницька	112,6	104,0	101,2	87,7	116,3	102,7	105,8	93,1	125,5	97,0	100,0	119,6	96,2
Волинська	106,0	104,9	101,1	99,5	108,6	100,3	98,5	103,2	101,1	100,6	101,9	109,6	107,0
Дніпропетровська	114,8	119,0	100,2	86,7	121,3	107,1	105,2	86,6	130,0	95,4	101,3	117,2	79,7
Донецька	120,3	120,5	100,4	76,8	132,8	102,4	94,7	91,1	113,3	96,2	102,0	119,7	94,8
Житомирська	105,8	93,7	103,9	100,0	111,3	97,9	101,5	93,2	106,8	103,1	100,1	113,8	110,0
Закарпатська	108,3	109,2	103,0	103,8	98,8	99,2	99,8	99,6	102,6	103,7	97,1	105,4	104,0
Запорізька	101,0	121,9	93,4	75,2	136,8	105,9	105,9	79,4	132,7	88,1	102,1	114,3	81,1
Івано-Франківська	110,1	101,9	104,3	98,1	101,7	99,6	102,5	103,2	92,7	108,8	100,8	113,3	106,3
Київська	112,9	105,5	108,4	96,6	112,5	107,1	109,2	101,2	104,8	98,3	99,4	118,6	108,5
Кіровоградська	111,2	133,6	101,6	82,9	125,2	99,6	101,4	72,5	151,1	89,4	101,9	124,0	85,0
Луганська	92,0	104,3	107,0	95,6	115,7	120,8	95,0	93,1	118,0	87,7	91,0	125,3	101,3
Львівська	108,3	94,0	112,5	97,4	100,9	98,5	105,2	101,2	99,6	101,9	95,7	114,0	104,2
Миколаївська	91,9	144,9	96,6	73,1	153,1	88,6	109,5	62,2	177,6	100,5	101,3	112,2	82,8
Одеська	98,9	117,8	98,7	83,1	141,7	83,0	104,5	62,5	159,7	91,2	109,7	106,8	80,3
Полтавська	104,8	119,2	106,0	85,4	129,5	104,8	103,7	102,6	112,4	99,8	89,5	135,7	89,8
Рівненська	106,5	103,1	108,2	93,6	111,2	93,7	104,8	103,3	101,7	100,4	102,3	110,9	103,3
Сумська	124,3	101,9	99,4	94,7	108,8	96,3	96,7	103,7	106,9	99,7	89,9	136,7	104,7
Тернопільська	116,3	92,3	106,3	93,8	109,6	99,0	108,4	104,1	101,3	102,0	94,9	125,2	109,0
Харківська	116,5	121,7	99,0	83,5	118,2	107,9	91,0	103,7	107,3	89,0	88,6	148,3	91,9
Херсонська	100,2	116,0	90,8	78,2	140,2	100,4	106,0	80,9	141,8	101,2	102,9	122,4	83,6
Хмельницька	114,4	101,9	100,2	88,0	120,5	87,6	103,5	108,7	102,6	104,2	99,6	115,5	115,3
Черкаська	122,6	103,8	100,0	94,4	121,2	106,6	105,7	95,8	129,6	109,0	104,3	117,6	96,8
Чернівецька	111,6	109,9	98,2	91,5	111,6	101,5	101,1	105,9	100,3	103,5	103,0	110,8	101,0
Чернігівська	115,2	102,7	101,2	102,1	116,5	90,1	101,2	104,5	103,6	98,6	86,6	129,9	108,2

**76. Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства
у сільськогосподарських підприємствах**

(%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Зерно	64,8	43,3	19,3	45,8	20,1	3,1	7,4	28,7	16,4	7,3	13,9	26,1	15,2
Насіння соняшнику	52,2	68,7	77,9	64,3	45,2	24,3	20,7	75,9	18,4	41,4	64,7	57,0	45,8
Цукрові буряки (фабричні)	6,1	1,5	-8,6	6,2	-0,8	4,8	11,1	-11,1	7,1	37,0	16,7	36,5	15,7
Овочі відкритого ґрунту	-1,7	-0,8	8,9	30,9	-5,0	16,1	14,8	14,1	11,1	19,1	23,5	9,9	-6,8
Картопля	14,0	11,4	24,2	33,5	-0,7	17,8	56,2	24,7	7,9	12,9	62,1	17,7	-21,5
Плоди	-1,1	-1,7	6,4	19,9	8,4	12,7	33,5	8,5	13,9	16,2	14,9	17,9	8,8
Виноград	62,7	4,0	17,7	44,5	8,7	31,7	39,6	33,2	58,8	92,1	91,6	57,1	72,6
Молоко і молочні продукти ¹	-6,0	-0,8	-13,8	9,9	-0,4	12,2	-3,7	13,8	4,1	1,4	17,9	18,5	2,3
Велика рогата худоба на м'ясо	-42,3	-21,4	-40,5	-44,3	-33,8	-25,0	-38,4	-41,0	-24,1	-32,9	-35,9	-24,8	-29,5
Свині на м'ясо	-44,3	-7,2	-16,9	-33,0	-14,4	14,9	-9,2	-27,6	0,3	12,1	-7,8	-3,7	2,0
Вівці та кози на м'ясо	-46,4	-24,9	-26,7	-37,8	-44,3	-32,1	-34,3	-46,4	-38,6	-31,8	-29,5	-39,6	-40,0
Птиця на м'ясо	-33,2	-1,7	-1,1	11,0	3,8	24,9	12,1	-19,0	-11,3	-22,5	-4,4	-16,8	-7,2
Яйця	10,6	25,1	14,6	18,5	15,2	23,5	-6,8	9,1	13,0	13,1	18,6	38,8	52,6
Вовна	-75,8	-69,6	-78,9	-75,4	-74,7	-72,8	-78,1	-80,6	-74,7	-79,4	-82,2	-70,6	-61,0

¹ З 2001 р. – молоко незбиране.

**77. Реалізація продукції сільського господарства
сільськогосподарськими підприємствами**

(тис. т)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Зернові культури	10726	16967	18979	8999	16698	19458	17814	13965	24763	31686	23662	28609	33669
Пшениця	5364	10490	11850	2187	7746	10045	8460	7456	13194	15675	10398	12055	12573
Жито	437	781	906	329	761	479	372	222	377	580	389	208	337
Кукурудза	1046	809	1120	2512	2562	4030	3001	3049	4964	8179	7069	12232	16569
Ячмінь	2910	3845	3983	2999	4562	3857	4969	2576	5505	6086	4870	3343	3249
Овес	291	335	341	345	294	277	238	175	170	279	260	95	116
Просо	174	121	85	133	141	118	80	49	67	117	115	83	118
Гречка	157	136	143	135	142	135	113	106	119	150	105	112	122
Рис	49	46	53	58	55	54	62	75	54	71	82	83	106
Зернобобові	155	226	303	180	294	332	392	168	183	373	280	268	282
Олійні культури	2284	1517	1850	2562	2045	2612	4086	4434	5542	7239	7757	7907	10785
Цукрові буряки (включаючи давальницьку сировину)	10971	11353	9730	9568	11446	10956	16431	13083	10543	6348	9767	11873	10817
Картопля	85	99	75	90	89	117	117	175	257	306	291	349	438
Овочі	536	434	385	393	358	398	413	431	551	807	646	900	962
Плоди та ягоди	209	135	158	305	185	169	124	170	191	181	231	230	284
Виноград	299	148	126	182	130	148	105	133	182	207	165	188	192
Худоба та птиця (у живій вазі)	969	666	797	935	860	902	1087	1312	1342	1448	1587	1687	1736
Молоко та молочні продукти	2684	2802	2556	1994	2036	2121	2017	1825	1834	1994	2004	2061	2360
Яйця, млн шт.	2644	3287	4479	4610	4888	5700	6674	6747	7729	8566	9416	10790	11156
Вовна, т	1388	1061	944	1003	635	547	528	622	659	722	518	544	404

78. Посівні площі основних сільськогосподарських культур

(тис. га)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Уся посівна площа	27173	27928	27539	25081	26752	26044	25928	26060	27133	26990	26952	27670	27801
Зернові культури	13646	15586	15448	12495	15433	15005	14515	15115	15636	15837	15090	15724	15449
Озимі зернові	6324	8261	8173	2873	6397	7289	5884	6725	8127	8308	7904	7987	6537
пшениця	5316	6831	6833	2356	5139	6185	5089	5817	6802	6518	6137	6499	5534
жито	668	923	787	404	737	622	373	349	466	468	286	283	302
ячмінь	340	507	553	113	521	482	422	559	859	1322	1481	1205	701
Ярі зернові	7322	7325	7275	9622	9036	7716	8631	8390	7509	7529	7186	7737	8912
у тому числі													
пшениця	303	282	293	472	535	480	494	471	314	334	314	282	238
ячмінь	3645	3590	3978	5059	4157	4018	4883	4417	3360	3800	3024	2582	2724
овес	521	594	557	602	538	468	474	404	456	433	326	288	310
кукурудза	1364	1291	1311	2170	2467	1711	1777	2087	2516	2149	2709	3620	4625
просо	437	354	164	311	434	141	136	122	153	119	95	169	191
гречка	574	713	433	366	439	426	398	352	302	273	225	311	300
рис	26	19	19	22	21	21	22	21	20	25	29	30	26
зернобобові	408	432	486	558	387	422	406	438	263	371	429	374	318
Технічні культури	4187	3779	4072	5357	4971	5260	6105	5920	6778	6545	7296	7441	7854
у тому числі													
цукрові буряки (фабричні)	856	970	897	773	732	652	815	610	380	322	501	532	458
соняшник	2943	2502	2834	4001	3521	3743	3964	3604	4306	4232	4572	4739	5194
ріпак	214	120	81	69	117	207	414	891	1412	1060	907	870	566
соя	65	82	108	209	274	438	751	671	558	644	1076	1134	1476
льон-довгунець	23	27	29	32	38	25	14	13	7	2	1	2	2

	2277	2188	2161	2155	2105	2041	2031	1997	1967	1950	1967	2028	2023
Картопля і овоче-баштанні культури													
у тому числі													
картопля	1629	1604	1590	1585	1556	1514	1464	1453	1413	1409	1408	1439	1440
овочі відкритого ґрунту (без насінників)	538	490	479	480	476	465	469	451	458	451	462	498	494
Кормові культури	7063	6375	5858	5074	4243	3738	3277	3028	2752	2658	2599	2477	2475
у тому числі													
кормові коренеплоди	285	320	330	324	299	294	277	275	259	247	244	236	230
кукурудза на силос і зелений корм	1920	1817	1469	1321	1015	774	675	629	518	485	473	445	497
однорічні трави	1765	1534	1537	1256	990	891	717	614	567	585	583	531	499
багаторічні трави	2985	2603	2425	2079	1855	1702	1549	1459	1357	1289	1238	1207	1195

79. Виробництво основних сільськогосподарських культур

(тис. т)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Зернові культури	24459	39706	38804	20234	41809	38016	34258	29295	53290	46028	39271	56747	46216
Озимі зернові	11348	24064	22834	3658	19386	19744	14444	14609	28763	24608	19899	25458	17132
пшениця	9775	20794	19978	2866	16361	17683	12880	13173	25050	20037	16217	21645	15132
жито	966	1821	1509	620	1589	1053	582	561	1050	952	463	577	675
ячмінь	607	1449	1347	172	1436	1008	982	875	2663	3619	3219	3236	1325
Ярі зернові	13111	15642	15970	16576	22423	18272	19814	14686	24527	21420	19372	31289	29084
у тому числі													
пшениця	422	554	578	733	1159	1016	1067	765	835	849	634	679	631
ячмінь	6265	8737	9017	6662	9649	7967	10359	5106	9949	8214	5266	5862	5611
овес	881	1116	943	941	1007	791	690	544	944	731	459	506	630
кукурудза	3848	3641	4180	6875	8867	7167	6426	7421	11447	10486	11953	22838	20961
просо	426	266	112	341	459	141	123	84	221	139	117	279	157
гречка	481	388	209	311	294	275	229	217	241	189	134	282	239
рис	90	69	75	84	80	93	100	108	101	143	148	170	160
зернобобові	652	827	810	571	812	758	747	357	550	622	592	491	473
Цукрові буряки (фабричні)	13199	15575	14452	13392	16600	15468	22421	16978	13438	10067	13749	18740	18439
Соняшник	3457	2251	3271	4254	3050	4706	5324	4174	6526	6364	6772	8671	8387
Ріпак	132	135	61	51	149	285	606	1047	2873	1873	1470	1437	1204
Соя	64	74	125	232	363	613	890	723	813	1044	1680	2264	2410
Льон-довгунець (волокно)	8	12	11	11	16	13	5	4	3	1	0	1	2
Картопля	19838	17344	16619	18453	20755	19462	19467	19102	19545	19666	18705	24248	23250
Овочі	5821	5907	5827	6538	6964	7295	8058	6835	7965	8341	8122	9833	10017
Кормові коренеплуди	6672	7713	7449	7786	8139	8015	7746	7525	8011	7534	6771	7429	6993
Кукурудза на силос і зелений корм	24183	18767	17114	18822	14261	12509	10315	8739	9163	8597	7511	9994	8268
Однорічні трави на сіно	647	799	803	769	888	942	962	799	902	866	953	936	917
Багаторічні трави на сіно	2572	2983	2519	2263	2704	2969	2989	2758	3287	2903	3238	3443	3294
Плоди та ягоди	1453	1106	1211	1697	1635	1690	1114	1470	1504	1618	1747	1896	2009
Виноград	514	336	359	505	374	443	301	360	415	469	408	522	456

80. Виробництво основних сільськогосподарських культур за категоріями господарств

(тис. т)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	Сільськогосподарські підприємства												
Зернові культури	19964	31660	29485	14596	31709	28791	25698	22848	42094	35842	29779	44219	36075
Цукрові буряки (фабричні)	11594	12408	10672	10365	12760	12146	19042	14764	11796	9151	12663	17145	16838
Соняшник	3025	1844	2727	3576	2406	3710	4156	3374	5289	5177	5586	7289	7131
Картопля	277	275	229	263	272	239	275	389	437	518	483	752	757
Овочі	986	773	707	828	769	781	974	713	1109	1120	964	1541	1434
Плоди та ягоди	264	158	176	408	187	200	136	198	232	215	287	300	369
Виноград	360	225	223	324	212	258	155	235	282	310	260	337	293
	Господарства населення												
Зернові культури	4495	8046	9319	5638	10100	9225	8560	6447	11196	10186	9492	12528	10141
Цукрові буряки (фабричні)	1605	3167	3780	3027	3840	3322	3379	2214	1642	916	1086	1595	1601
Соняшник	432	407	544	678	644	996	1168	800	1237	1187	1186	1382	1256
Картопля	19561	17069	16390	18190	20483	19223	19192	18713	19108	19148	18222	23496	22493
Овочі	4835	5134	5120	5710	6195	6514	7084	6122	6856	7221	7158	8292	8583
Плоди та ягоди	1189	948	1035	1289	1448	1490	978	1272	1272	1403	1460	1596	1640
Виноград	154	111	136	181	162	185	146	125	133	159	148	185	163

81. Урожайність основних сільськогосподарських культур

(з 1 га; ц)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Зернові культури	19,4	27,1	27,3	18,2	28,3	26,0	24,1	21,8	34,6	29,8	26,9	37,0	31,2
Озимі зернові	19,4	30,1	29,4	14,5	31,0	27,5	24,9	23,1	35,7	30,0	25,9	32,4	26,9
пшениця	20,0	31,4	30,8	14,1	32,6	29,0	25,6	23,9	37,1	31,2	27,1	33,9	28,0
жито	15,2	20,7	20,2	15,8	22,2	17,3	16,2	16,7	22,9	20,7	16,6	20,7	22,7
ячмінь	18,9	29,1	25,3	16,7	28,2	21,2	23,5	18,2	31,2	27,7	22,4	27,4	19,6
Ярі зернові	19,5	23,5	24,6	19,3	26,3	24,6	23,6	20,7	33,5	29,4	28,2	41,9	34,5
у тому числі													
пшениця	15,4	20,6	21,2	17,2	22,8	21,8	22,1	17,6	27,2	26,3	21,0	25,4	27,5
ячмінь	18,6	25,5	24,9	14,8	24,1	20,6	21,5	14,2	30,0	22,3	18,3	23,4	21,4
овес	18,3	20,0	18,9	17,3	19,7	17,6	15,6	15,3	21,2	17,6	14,8	18,1	20,9
кукурудза	30,1	32,4	35,2	34,6	38,6	43,2	37,4	39,0	46,9	50,2	45,1	64,4	47,9
просо	11,6	10,6	10,5	13,2	12,2	11,7	10,8	9,2	15,6	13,6	13,7	17,8	10,3
гречка	9,1	6,7	6,8	9,6	7,6	6,9	6,4	7,0	8,5	7,4	6,7	9,9	8,7
рис	35,6	36,6	40,0	37,5	37,7	43,4	46,0	51,1	50,9	58,3	50,5	57,3	62,1
зернобобові	17,0	20,1	18,2	11,9	22,1	18,9	19,2	11,4	21,4	17,5	15,1	14,6	15,6
Цукрові буряки (фабричні)	177	183	189	201	238	248	285	294	356	315	279	363	411
Соняшник	12,2	9,4	12,0	11,2	8,9	12,8	13,6	12,2	15,3	15,2	15,0	18,4	16,5
Ріпак	8,4	12,4	8,7	9,4	13,9	14,6	15,7	13,1	20,8	18,5	17,0	17,3	22,0
Соя	10,6	10,1	12,7	12,2	14,2	14,5	12,4	12,4	15,1	16,8	16,2	20,4	17,1
Льон-довгунець (волокно)	4,2	5,2	4,5	4,1	5,0	5,4	5,1	3,3	5,1	6,5	4,0	5,9	8,6
Картопля	122	108	104	116	133	128	133	131	139	139	132	168	161
Овочі	112	123	124	139	149	157	171	152	174	183	174	195	199
Кормові коренеплоди	238	241	234	246	273	273	279	273	309	303	276	313	302
Кукурудза на силос і зелений корм	131	108	121	149	146	163	155	142	179	178	160	225	168
Однорічні трави на сіно	22,4	24,6	22,6	21,3	25,7	27,5	30,0	27,8	31,1	30,6	32,0	34,1	31,6
Багаторічні трави на сіно	20,6	25,1	23,2	21,7	25,8	29,7	31,7	30,1	35,3	32,2	35,8	38,0	36,5
Плоди та ягоди	38,4	30,5	36,5	56,0	58,1	63,7	45,0	61,7	64,4	70,7	78,2	84,9	89,9
Виноград	51,7	35,4	39,4	59,0	45,2	54,9	39,7	50,5	58,6	66,0	60,3	75,5	67,2

82. поголів'я худоби та птиці за категоріями господарств

(на кінець року; тис. голів)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Господарства усіх категорій													
Велика рогата худоба	9424	9421	9108	7712	6903	6514	6175	5491	5079	4827	4494	4426	4646
у тому числі корови	4958	4918	4716	4284	3926	3635	3347	3096	2856	2737	2631	2582	2554
Свині	7652	8370	9204	7322	6466	7053	8055	7020	6526	7577	7960	7373	7577
Вівці та кози	1875	1965	1984	1859	1755	1630	1617	1679	1727	1833	1732	1739	1738
у тому числі вівці	963	967	950	893	875	872	925	1034	1096	1197	1101	1093	1073
Птиця всіх видів, млн голів	123,7	136,8	147,4	142,4	152,8	162,0	166,5	169,3	177,6	191,4	203,8	200,8	214,1
Сільськогосподарські підприємства													
Велика рогата худоба	5037	4663	4194	3165	2691	2492	2294	1927	1720	1627	1526	1511	1507
у тому числі корови	1851	1675	1402	1100	950	866	764	679	624	605	589	584	575
Свині	2414	2907	3391	2273	2098	2602	3257	2870	2731	3308	3625	3319	3557
Вівці та кози	413	390	362	301	271	271	283	301	300	316	299	290	265
у тому числі вівці	412	389	360	299	269	269	281	298	298	313	295	286	260
Птиця всіх видів, млн голів	25,3	35,2	41,7	42,3	50,6	66,6	72,2	80,1	88,0	100,4	110,5	105,7	117,9
Господарства населення													
Велика рогата худоба	4387	4758	4914	4547	4212	4022	3881	3564	3359	3200	2968	2915	3139
у тому числі корови	3107	3243	3314	3184	2976	2769	2583	2417	2232	2132	2042	1998	1979
Свині	5238	5463	5813	5049	4368	4451	4798	4150	3795	4269	4335	4054	4020
Вівці та кози	1462	1575	1622	1558	1484	1359	1334	1378	1427	1517	1433	1449	1473
у тому числі вівці	551	578	590	594	606	603	644	736	798	884	806	807	813
Птиця всіх видів, млн голів	98,4	101,6	105,7	100,1	102,2	95,4	94,3	89,2	89,6	91,0	93,3	95,1	96,2

83. Виробництво основних видів продукції тваринництва за категоріями господарств

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Господарства усіх категорій													
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	1663	1517	1648	1725	1600	1597	1723	1912	1906	1917	2059	2144	2210
у тому числі													
яловичина і телятина	754	646	704	723	618	562	567	546	480	454	428	399	388
свинина	676	591	599	631	559	494	526	635	590	526	631	704	701
м'ясо птиці	193	239	300	324	375	497	589	689	794	894	954	995	1075
Молоко, млн т	12,7	13,4	14,1	13,7	13,7	13,7	13,3	12,3	11,8	11,6	11,2	11,1	11,4
Яйця, млн шт.	8809	9668	11309	11477	11955	13046	14235	14063	14957	15908	17052	18690	19110
Вовна, тис. т	3,4	3,3	3,4	3,3	3,2	3,2	3,3	3,4	3,7	4,1	4,2	3,9	3,7
Сільськогосподарські підприємства													
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	438	352	447	530	514	588	736	919	980	1034	1134	1215	1271
у тому числі													
яловичина і телятина	305	214	229	239	174	154	159	167	131	114	105	97	97
свинина	91	68	94	124	107	111	162	222	211	207	256	305	304
м'ясо птиці	36	67	120	162	229	320	413	527	635	711	772	811	868
Молоко, млн т	3,7	3,6	3,4	2,7	2,5	2,6	2,5	2,2	2,1	2,2	2,2	2,2	2,5
Яйця, млн шт.	2977	3679	4983	5040	5531	6458	7633	7605	8471	9258	10249	11738	11977
Вовна, тис. т	1,3	1,2	1,0	0,9	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,7	0,7	0,5
Господарства населення													
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	1225	1165	1201	1195	1086	1009	987	993	926	883	925	929	939
у тому числі													
яловичина і телятина	449	432	475	484	444	408	408	379	349	340	323	302	291
свинина	585	523	505	507	452	383	364	413	379	319	375	399	397
м'ясо птиці	157	172	180	162	146	177	176	162	159	183	182	184	207
Молоко, млн т	9,0	9,8	10,7	11,0	11,2	11,1	10,8	10,1	9,7	9,4	9,0	8,9	8,9
Яйця, млн шт.	5832	5989	6326	6437	6424	6588	6602	6458	6486	6650	6803	6952	7133
Вовна, тис. т	2,1	2,1	2,4	2,4	2,4	2,5	2,6	2,7	2,9	3,3	3,5	3,2	3,2

84. Продуктивність худоби і птиці

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Середній річний удій молока від однієї корови, кг													
Господарства усіх категорій	2359	2709	2873	2887	3185	3487	3652	3665	3793	4049	4082	4174	4361
Сільськогосподарські підприємства	1588	2071	2199	2043	2475	2952	3083	3131	3366	3893	3975	4109	4676
Господарства населення	2960	3068	3198	3220	3410	3643	3815	3804	3903	4090	4110	4192	4276
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг													
Господарства усіх категорій	3,0	3,2	3,3	3,3	3,4	3,5	3,6	3,6	3,5	3,6	3,4	3,4	3,3
Сільськогосподарські підприємства	2,4	2,9	2,6	2,5	2,6	2,6	2,6	2,7	2,7	2,8	2,3	2,2	1,9
Господарства населення	3,8	3,5	3,7	3,8	3,8	3,8	4,0	4,0	3,8	3,9	3,8	3,8	3,8
Середня річна несучість курей-несучок, шт.													
Сільськогосподарські підприємства	213	235	246	254	271	274	271	275	278	280	281	286	293

ІНВЕСТИЦІЇ ТА БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

85. Капітальні інвестиції

(у фактичних цінах; млн грн)

	2010	2011	2012
Усього	189060,6	259932,3	293691,9
інвестиції у матеріальні активи	182075,8	250501,6	285146,3
житлові будівлі	28735,9	29557,5	38549,0
нежитлові будівлі	38912,3	51324,7	56811,3
інженерні споруди	40756,7	67692,5	64848,9
машини, обладнання та інвентар	55182,6	73167,0	85938,0
транспортні засоби	11398,7	18924,9	28195,5
земля	1291,9	2311,0	1803,6
довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва	2011,3	3070,4	1942,9
інші матеріальні активи	3786,4	4453,6	7057,1
інвестиції у нематеріальні активи	6984,8	9430,7	8545,6
з них			
програмне забезпечення та бази даних	2826,0	3274,3	3427,3
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо	3070,2	4121,2	3678,0

86. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування

(у фактичних цінах; млн грн)

	2010	2011	2012
Усього	189060,6	259932,3	293691,9
у тому числі за рахунок			
коштів державного бюджету	10952,2	18394,6	17141,2
коштів місцевих бюджетів	6367,7	8801,3	9149,2
власних коштів підприємств та організацій	114963,6	152279,1	175423,9
кредитів банків та інших позик	23336,2	42324,4	50104,9
коштів іноземних інвесторів	4067,7	7196,1	2649,5
коштів населення на будівництво власних квартир	4654,2	4470,0	3651,0
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	16176,0	15102,9	21975,1
інших джерел фінансування	8543,0	11363,9	13597,1

87. Капітальні інвестиції за регіонами (у фактичних цінах; млн грн)

	2010	2011	2012
Україна	189060,6	259932,3	293691,9
Автономна Республіка Крим	6926,5	16911,2	18331,6
Вінницька	3544,7	5081,0	5824,1
Волинська	1767,0	2577,1	3254,4
Дніпропетровська	16016,9	22116,0	22509,2
Донецька	14993,9	26802,1	31721,9
Житомирська	2011,5	2519,8	2892,5
Закарпатська	2205,4	3051,9	2736,1
Запорізька	7963,7	6676,5	7204,4
Івано-Франківська	4378,7	4256,2	5166,9
Київська	11331,4	17672,9	20366,8
Кіровоградська	2123,1	3993,2	4576,2
Луганська	5646,0	6979,7	8222,6
Львівська	8830,2	12114,0	11173,3
Миколаївська	4422,2	4297,8	4696,0
Одеська	9723,8	9347,3	14631,2
Полтавська	6289,4	7859,4	10217,4
Рівненська	1937,1	2565,8	2770,9
Сумська	2187,6	3022,1	2871,2
Тернопільська	2138,4	2524,2	3374,8
Харківська	8063,4	13035,0	14759,2
Херсонська	1890,6	2688,1	2435,7
Хмельницька	2947,6	3546,8	3489,3
Черкаська	2831,4	3225,3	3781,0
Чернівецька	1714,7	1794,3	2229,3
Чернігівська	1890,9	2397,0	2737,3
м. Київ	53725,8	71142,4	79614,2
м. Севастополь	1558,7	1735,2	2104,4

Примітка. Капітальні інвестиції обліковуються по підприємствах-юридичних особах за їх основним видом економічної діяльності та територією місцезнаходження (юридичною адресою). Індеси капітальних інвестицій розраховуються відповідно до Методики, затвердженої наказом Держкомстату від 25.12.2009 р. № 494, розміщеної на веб-сайті Держстату України.

88. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності
(у фактичних цінах; млн грн)

	2010	2011	2012
Усього	189060,6	259932,3	293691,9
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	12061,6	17005,4	19363,0
сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	11880,9	16703,6	19089,7
лісове господарство та пов'язані з ним послуги	180,7	301,7	273,3
Рибальство, рибництво	74,0	49,5	43,0
Промисловість	55661,0	89033,3	103172,8
Будівництво	27942,5	29122,3	37313,0
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	19626,4	24357,8	24858,4
торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	2174,1	3635,7	1666,0
оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	13171,8	15021,3	17731,8
роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів і предметів особистого вжитку	4280,5	5700,8	5460,6
Діяльність готелів та ресторанів	1522,6	2225,3	2856,3
діяльність готелів	774,3	1139,6	1784,6
Діяльність транспорту та зв'язку	26387,1	32516,1	39635,4
діяльність наземного транспорту	7029,4	9027,9	15151,3
діяльність водного транспорту	184,6	148,7	117,3
діяльність авіаційного транспорту	641,0	853,4	775,4
додаткові транспортні послуги та допоміжні операції	12128,0	15829,1	16426,1
діяльність пошти та зв'язку	6404,1	6657,0	7165,2
діяльність зв'язку	6280,2	6505,8	6779,7
Фінансова діяльність	5297,3	5711,9	7148,6
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	23085,7	37413,6	36069,3
операції з нерухомим майном	14012,9	21323,1	20893,5
оренда машин та устаткування; прокат побутових виробів і предметів особистого вжитку	1826,8	2891,2	3865,5
діяльність у сфері інформатизації	269,5	601,9	708,0
дослідження і розробки	580,3	744,1	568,7
діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу; надання послуг підприємцям	6396,2	11853,3	10033,6
Державне управління	8597,9	12507,7	12702,6
Освіта	1920,0	2185,5	1492,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2477,9	2491,0	3134,6
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	4406,6	5313,1	5902,6
санітарні послуги, прибирання сміття та знищення відходів	225,3	338,7	542,3
діяльність громадських організацій	317,4	131,8	108,4
діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	3447,3	3714,2	4844,9
надання індивідуальних послуг	416,6	1128,4	407,0

Примітка. Капітальні інвестиції обліковуються по підприємствах-юридичних особах за їх основним видом економічної діяльності та територією місцезнаходження (юридичною адресою). Індекси капітальних інвестицій розраховуються відповідно до Методики, затвердженої наказом Держкомстату від 25.12.2009 р. № 494, яка розміщена на веб-сайті Держстату України.

89. Індекс капітальних інвестицій за видами економічної діяльності
(% до попереднього року)

	2010	2011	2012
Усього	103,4	118,9	108,3
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	112,2	131,1	110,5
сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	111,8	130,8	111,0
лісове господарство та пов'язані з ним послуги	141,8	145,8	84,9
Рибальство, рибництво	194,4	35,7	179,8
Промисловість	92,5	143,8	107,1
Будівництво	147,8	91,6	120,2
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	99,3	99,9	114,6
торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	88,2	129,3	71,2
оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	101,8	90,6	130,3
роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	97,7	116,3	97,9
Діяльність готелів та ресторанів	118,2	104,3	118,8
діяльність готелів	127,4	95,0	140,6
Діяльність транспорту та зв'язку	104,8	102,5	113,4
діяльність наземного транспорту	142,4	109,9	155,0
діяльність водного транспорту	380,5	152,2	170,7
діяльність авіаційного транспорту	144,7	117,5	106,8
додаткові транспортні послуги та допоміжні операції	142,8	114,7	94,4
діяльність пошти та зв'язку	57,7	75,4	104,6
діяльність зв'язку	57,2	74,8	101,1
Фінансова діяльність	106,9	85,4	128,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	90,2	130,7	99,1
операції з нерухомим майном	82,6	122,0	86,4
оренда машин та устаткування; прокат побутових виробів і предметів особистого вжитку	105,7	106,7	241,2
діяльність у сфері інформатизації	135,8	179,8	106,0
дослідження і розробки	120,4	113,9	107,3
діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу; надання послуг підприємцям	102,0	153,2	92,0
Державне управління	94,5	136,9	95,5
Освіта	117,8	90,1	69,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	138,9	100,1	124,9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	137,9	99,4	60,0
санітарні послуги, прибирання сміття та знищення відходів	101,3	123,9	162,6
діяльність громадських організацій	116,2	12,4	115,6
діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	132,9	78,1	67,7
надання індивідуальних послуг	422,1	381,6	25,2

Примітка. Капітальні інвестиції обліковуються по підприємствах-юридичних особах за їх основним видом економічної діяльності та територією місцезнаходження (юридичною адресою). Індeksi капітальних інвестицій розраховуються відповідно до Методики, затвердженої наказом Держкомстату від 25.12.2009 р. № 494, яка розміщена на веб-сайті Держстату України.

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ БУДІВНИЦТВА

90. Індекси обсягів виконаних будівельних робіт за регіонами

(% до попереднього року)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	100,4	103,5	94,2	126,5	117,2	93,4	109,9	115,6	84,2	51,8	94,6	111,0	86,0
Автономна Республіка Крим	73,0	105,6	90,1	122,2	119,1	98,1	119,7	113,0	78,6	62,1	81,8	96,2	85,6
Вінницька	94,5	110,3	92,8	148,5	128,5	85,4	115,2	119,2	68,0	52,0	108,3	120,0	80,6
Волинська	102,6	105,3	103,7	137,4	108,3	102,4	123,8	110,1	79,2	36,1	93,7	123,2	88,3
Дніпропетровська	88,2	84,0	87,8	120,5	132,4	87,2	104,2	111,7	76,9	55,1	106,2	115,7	86,2
Донецька	101,6	95,8	89,5	122,4	125,9	95,0	111,8	128,2	86,3	43,0	121,3	135,9	87,9
Житомирська	92,1	92,1	90,0	141,7	104,6	104,1	92,2	113,7	87,7	66,9	80,8	120,5	77,9
Закарпатська	94,7	110,4	76,3	144,9	153,9	67,9	103,0	89,8	93,2	62,7	59,8	94,9	74,2
Запорізька	83,7	76,7	90,0	122,8	115,3	86,4	97,1	94,5	85,6	49,1	107,3	102,6	101,8
Івано-Франківська	122,2	100,9	84,2	114,6	114,4	108,2	106,9	102,4	92,1	40,4	79,4	115,9	92,1
Київська	99,6	116,4	96,3	146,8	122,1	85,0	104,9	106,3	82,7	46,2	98,1	125,2	85,4
Кіровоградська	88,6	122,2	87,5	122,9	165,6	77,0	120,7	88,2	89,2	49,0	93,5	117,4	90,7
Луганська	80,1	98,0	98,3	113,0	108,4	101,0	102,9	100,5	69,3	53,2	96,1	95,2	85,2
Львівська	113,9	111,9	81,7	128,0	108,6	79,3	123,8	112,3	82,2	54,5	81,4	96,6	73,6
Миколаївська	96,3	112,8	108,4	127,3	104,5	93,7	110,5	96,1	79,2	55,6	130,7	89,5	78,0
Одеська	119,5	91,7	93,0	127,9	106,1	98,7	110,3	111,2	80,2	57,7	94,3	116,4	83,4
Полтавська	86,9	84,0	89,3	113,5	104,4	96,2	98,7	105,8	92,2	68,4	118,4	102,4	93,9
Рівненська	74,3	122,2	93,2	138,5	123,2	65,4	99,0	104,0	88,0	109,8	72,9	67,3	143,1
Сумська	116,2	101,4	92,6	100,3	112,0	101,7	102,2	127,4	81,6	49,1	81,5	105,6	101,6
Тернопільська	106,2	99,7	125,3	142,0	118,3	108,4	104,6	106,7	95,9	60,0	78,0	78,1	90,1
Харківська	99,4	100,0	93,6	122,4	114,5	85,0	116,8	110,2	95,0	64,2	91,6	102,4	93,2
Херсонська	80,1	87,6	103,8	146,5	123,6	82,0	108,3	114,4	95,7	44,9	86,2	100,0	82,4
Хмельницька	85,0	109,9	104,2	129,1	117,8	76,3	116,6	120,2	91,5	50,1	76,1	104,7	85,1
Черкаська	88,9	97,1	102,8	158,6	160,7	70,4	97,9	119,5	81,3	42,6	93,8	104,4	74,4
Чернівецька	99,4	115,6	154,3	144,5	117,9	100,8	128,8	108,5	108,6	60,0	59,6	98,2	116,7
Чернігівська	114,9	109,8	90,3	136,9	103,4	89,3	106,5	138,4	73,0	54,1	61,9	114,6	91,6
м. Київ	127,4	121,8	99,3	125,4	113,1	105,5	110,9	125,9	84,5	45,8	92,2	116,4	78,9
м. Севастополь	57,3	122,1	165,5	117,4	100,0	91,6	101,9	124,5	103,4	50,0	85,6	109,0	86,9

91. Прийняття в експлуатацію окремих виробничих потужностей

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Електростанції, тис. кВт	11,7	36,6	32,1	39,4	5,2	345,5	1353,9	1151,0	475,3	16,8	344,4	324,1	601,3
Лінії електропередачі, км, напругою													
35 кВ і вище	138	50	420	274	96	131	118	394	112	22	50	80	127
6–20 кВ	447	272	254	143	189	191	139	162	286	169	173	93	89
0,4 кВ	1123	753	880	946	800	1046	1002	1117	1126	307	263	193	156
Трансформаторні понижуючі підстанції напругою 35 кВ і вище, тис. кВ·А	190,8	166,5	73,0	100,6	2287,6	275,3	21,3	792,3	110,2	373,2	284,1	1251,0	206,6
Магістральні газопроводи і відводи від них, км	355	209	414	356	403	403	302	186	102	28	91	147	149
Свердловини, шт.													
нафтові	48	58	50	46	35	42	30	47	24	24	16	15	5
газові	88	100	92	61	69	63	57	60	54	41	36	38	31
Автоматичні телефонні станції, тис. номерів													
міські	241,1	321,1	506,6	712,3	783,5	727,8	516,1	422,1	210,3	39,5	21,8	2,2	2,3
сільські	47,8	55,4	81,0	76,4	85,3	111,6	88,5	55,2	15,5	3,6	2,7	3,0	–
Автомобільні дороги загального користування з твердим покриттям, км	194	134	77	73	133	101	100	159	111	20	8	93	102

92. Капітальні інвестиції
у житлове будівництво за регіонами
(у фактичних цінах; млн грн)

	2010	2011	2012
Україна	28735,9	29557,5	38549,0
Автономна Республіка Крим	2129,4	2202,6	3105,4
Вінницька	899,1	1030,6	1027,8
Волинська	557,1	589,4	888,6
Дніпропетровська	884,3	789,8	953,2
Донецька	897,3	1257,3	1715,2
Житомирська	454,5	402,7	461,4
Закарпатська	703,5	809,7	1059,3
Запорізька	412,8	182,5	774,6
Івано-Франківська	1380,8	1150,7	1489,8
Київська	3511,8	3258,6	4115,6
Кіровоградська	251,3	238,0	311,3
Луганська	334,8	280,8	430,6
Львівська	1581,8	1887,9	2315,8
Миколаївська	235,9	249,7	340,6
Одеська	1573,4	1886,9	2438,7
Полтавська	560,4	506,1	674,8
Рівненська	554,8	747,4	832,0
Сумська	529,8	512,7	641,2
Тернопільська	759,3	647,8	1116,0
Харківська	974,1	861,4	1578,7
Херсонська	429,1	317,8	386,0
Хмельницька	795,7	623,9	863,4
Черкаська	433,5	289,9	405,0
Чернівецька	784,9	723,3	1332,9
Чернігівська	407,7	448,3	625,3
м. Київ	5846,1	6889,0	7478,2
м. Севастополь	852,7	772,6	1187,6

**93. Індeksi капітальних інвестицій
у житлове будівництво за регіонами**
(% до попереднього року)

	2010	2011	2012
Україна	152,0	85,6	117,1
Автономна Республіка Крим	195,7	90,2	132,6
Вінницька	208,3	93,2	92,3
Волинська	189,9	89,0	135,6
Дніпропетровська	175,5	74,1	103,5
Донецька	128,6	110,3	125,1
Житомирська	250,7	67,4	105,6
Закарпатська	201,5	96,5	117,9
Запорізька	250,9	45,0	374,1
Івано-Франківська	168,4	70,9	115,7
Київська	243,6	81,3	113,2
Кіровоградська	144,4	77,6	120,1
Луганська	192,2	71,9	146,8
Львівська	174,8	96,2	114,5
Миколаївська	201,2	81,0	135,0
Одеська	112,5	109,8	113,5
Полтавська	138,3	75,5	112,4
Рівненська	231,9	107,1	108,3
Сумська	163,1	72,1	129,3
Тернопільська	164,9	73,1	153,4
Харківська	109,8	75,1	152,2
Херсонська	230,9	60,3	112,1
Хмельницька	117,3	67,5	128,4
Черкаська	150,3	54,6	121,9
Чернівецька	191,1	82,1	165,8
Чернігівська	183,1	98,7	134,8
м. Київ	101,5	92,8	90,7
м. Севастополь	260,1	75,5	132,6

Примітка. Капітальні інвестиції обліковуються по підприємствах-юридичних особах за їх основним видом економічної діяльності та територією місцезнаходження (юридичною адресою). Індeksi капітальних інвестицій розраховуються відповідно до Методики, затвердженої наказом Держкомстату від 25.12.2009 р. № 494, розміщеної на веб-сайті Держстату України.

94. Прийняття в експлуатацію житла за регіонами¹

(тис. м² загальної площі)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	5558	5939	6073	6433	7566	7816	8628	10244	10496	6400	9339	9410	10750
Автономна Республіка Крим	179	205	226	196	274	283	370	522	416	387	535	504	733
Вінницька	141	232	273	302	340	350	379	396	362	172	292	321	322
Волинська	126	151	134	118	139	155	172	180	195	139	175	200	304
Дніпропетровська	431	450	456	373	348	375	402	422	438	170	226	235	267
Донецька	344	325	278	330	351	329	382	371	437	173	293	289	346
Житомирська	118	90	90	130	182	192	201	221	247	89	201	162	174
Закарпатська	213	168	135	165	187	232	293	351	393	169	293	326	366
Запорізька	131	129	121	125	203	159	139	220	217	101	144	62	194
Івано-Франківська	217	192	228	253	365	332	392	455	517	381	600	580	533
Київська	337	382	412	433	547	635	705	857	1164	680	1184	1050	1167
Кіровоградська	78	83	96	94	104	108	105	121	129	66	98	76	130
Луганська	181	195	202	215	260	253	228	259	249	35	147	116	177
Львівська	372	313	336	398	545	499	483	670	780	392	642	723	732
Миколаївська	101	101	109	114	144	123	139	153	161	86	133	119	120
Одеська	268	343	402	378	482	450	663	793	847	537	640	793	770
Полтавська	169	172	182	169	225	210	224	278	261	156	246	175	177
Рівненська	107	97	121	159	194	145	234	254	173	98	207	229	239
Сумська	110	97	127	152	140	143	143	185	199	139	182	185	196
Тернопільська	149	175	121	156	194	245	204	304	304	146	288	289	409
Харківська	249	324	332	348	369	367	422	538	223	428	416	335	380
Херсонська	128	123	112	123	152	163	162	188	230	75	182	135	176
Хмельницька	168	175	201	243	228	287	265	310	308	266	362	298	359
Черкаська	109	145	119	146	138	161	178	204	163	145	187	111	131
Чернівецька	116	110	106	125	211	201	226	305	365	165	294	217	407
Чернігівська	95	104	92	105	124	153	125	186	204	105	160	158	191
м. Київ	859	1004	1000	1001	1050	1201	1301	1401	1431	948	1012	1501	1503
м. Севастополь	62	54	62	82	70	65	91	100	83	152	200	221	247

¹ Починаючи з 2010р. – з урахуванням обсягів житла, прийнятого в експлуатацію відповідно до Порядку, затвердженого наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 09.09.2009р. № 1035.

ТРАНСПОРТ І ЗВ'ЯЗОК

95. Перевезення вантажів за видами транспорту

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Транспорт	1529	1579	1558	1654	1731	1805	1873	1990	1972	1625	1765	1887	1853
наземний	1514	1564	1541	1635	1710	1784	1850	1965,4	1953	1615	1754	1877	1845
залізничний	357	370	393	445	462	450	479	514	499	391	433	469	457
автомобільний ¹	939	977	947	973	1027	1121	1167	1255	1267	1069	1168	1253	1260
трубопровідний	218	216,4	201	217	221	213	204	196	187	155	153	155	128
водний	15	15	16,4	19	21	21	23	24	19	10	11	10	8
морський	6,3	8	8,8	9	9	8	9	9	8	5	4	4	4
річковий	8,3	7	7,6	10	12	13	14	15	11	5	7	6	4
авіаційний	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

(млн т)

¹ З 2002 р. – з урахуванням комерційних вантажних перевезень, виконаних фізичними особами – підприємцями.

96. Індекси обсягу перевезення вантажів за видами транспорту

(%)

	1990=100																		
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	До попереднього року								
Транспорт	24	28	29	30	32	31	26	28	30	29	99,5	104	106	99	82	109	107	98	
наземний	25	28	29	30	32	32	26	28	30	30	99	105	104	106	99	83	109	107	98
залізничний	37	47	46	49	53	51	40	44	48	47	107	104	97	106	107	79	111	108	97,5
автомобільний ¹	19	21	23	24	26	26	22	24	26	26	98	106	109	104	108	101	84	109	107
трубопровідний	74	75	72	69	66	63	52	52	52	43	94	102	96	96	96	83	99	101	83
водний	12	17	18	19	20	16	8	9	8	7	101	110	104	107	106	81	50	113	89
морський	12	17	16	16	17	15	9	8	8	6	98	99	98	101	105	90	57	87	102
річковий	13	18	20	22	23	17	8	11	9	7	103	119	109	111	106	75	46	136	82
авіаційний	14	60	74	59	62	61	51	53	55	73	206	68	125	78	105	98	83	103	105

¹ З 2002 р. – з урахуванням комерційних вантажних перевезень, виконаних фізичними особами – підприємцями.

97. Вантажоборот за видами транспорту

(млрд ткм)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Транспорт	394,1	394,0	411,3	457,5	480,1	473,6	494,6	510,2	507,7	395,7	418,7	445,7	412,6
наземний	379,6	380,2	397,9	442,4	464,9	457,4	475,9	491,2	491,5	387,3	409,3	438,0	406,9
залізничний	172,8	177,5	193,1	225,3	234,0	224,0	240,8	262,5	257,0	196,2	218,1	243,9	237,7
автомобільний ¹	19,3	18,5	20,6	24,4	28,8	35,3	40,6	46,6	54,9	49,2	53,9	57,3	57,5
трубопровідний	187,5	184,2	184,2	192,7	202,1	198,1	194,5	182,1	179,6	141,9	137,3	136,8	111,7
водний	14,5	13,8	13,0	14,6	14,9	15,9	18,4	18,6	15,8	8,0	9,0	7,3	5,3
морський	8,6	10,1	8,8	9,9	9,3	9,6	12,1	12,9	11,3	5,2	5,2	5,1	3,6
річковий	5,9	3,7	4,2	4,7	5,6	6,3	6,3	5,7	4,5	2,8	3,8	2,2	1,7
авіаційний	0,0	0,0	0,4	0,5	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4

¹ З урахуванням комерційних вантажних перевезень, виконаних фізичними особами – підприємцями.

98. Відправлення (перевезення) пасажирів за видами транспорту загального користування

(млн)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Транспорт	7780	7657	7711	7711	7997	8200	8242	8214	8331	7275	6845	6980	6813
наземний	7773	7649	7702	7700	7982	8183	8225	8199	8316	7262	6831	6964	6798
залізничний	499	468	465	477	452	445	448	447	445	426	427	430	429
автомобільний (автобуси) ¹	2557	2722	3069	3297	3720	3837	3988	4173	4369	4014	3726	3612	3450
трамвайний	1381	1334	1196	1132	1112	1111	1083	1027	963	787	714	798	800
тролейбусний	2582	2332	2141	1921	1849	1903	1788	1621	1580	1283	1204	1346	1345
метрополітенний	754	793	831	873	848	887	918	931	959	752	760	778	774
водний	6	7	7	9	12	13	13	10	9	8	8	8	7
морський	4	5	5	7	10	11	11	8	7	6	7	7	6
річковий	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1
авіаційний	1	1	2	2	3	4	4	5	6	5	6	8	8

¹ З урахуванням автомобільних пасажирських перевезень, виконаних фізичними та юридичними суб'єктами малого бізнесу.

99. Індекси обсягу відправлення (перевезення) пасажирів транспортом загального користування

(%)

	1990=100										До попереднього року									
	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Транспорт	52	53	55	55	55	56	49	46	47	45	98	104	103	101	100	101	87	94	102	98
наземний	52	54	55	55	55	56	49	46	47	46	98	104	103	101	100	101	87	94	102	98
залізничний	75	68	67	67	67	67	64	64	64	64	102	95	99	101	100	100	96	100	101	100
автомобільний (автобуси) ¹	31	45	46	48	50	52	48	45	43	41	102	113	103	104	105	105	92	93	97	96
трамвайний	69	55	55	54	51	48	39	36	40	40	95	98	100	97	95	94	82	91	112	100
тролейбусний	80	57	59	55	50	49	40	37	42	42	94	96	103	94	91	97	81	94	112	100
метрополітенний	111	125	131	135	137	141	111	112	115	114	104	97	105	103	101	103	78	101	102	99,5
водний	13	26	30	54	21	20	17	17	18	15	111	130	115	95	74	93	87	99	105	83
морський	14	37	43	42	29	28	24	25	27	23	122	140	117	96	71	96	85	107	106	84
річковий	11	11	12	11	10	8	8	5	5	4	95	98	105	90	92	84	97	65	98	75
авіаційний	8	22	26	29	33	42	35	41	51	55	107	136	118	114	113	125	83	119	123	108

¹ З урахуванням автомобільних пасажирських перевезень, виконаних фізичними та юридичними суб'єктами малого бізнесу.

100. Продукція (послуги) підприємств пошти та зв'язку загального користування

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Відправлено, млн													
газет і журналів	1250	1277	1316	1278	1393	1454	1410	1258	1273	1204	1089	1006	1019
листів	299	315	326	317	346	381	390	380	391	301	311	320	387
телеграм	12	11	10	9	8	6	6	4	3	2	2	1	1
посилок	5	7	6	7	7	10	13	16	18	15	18	18	45
грошових переказів і пенсійних виплат	224	180	174	168	186	178	152	151	160	142	149	126	121
Надано міжміських телефонних переговорів (включаючи міжнародні), млн	1375	1632	1833	2276	3793	4503	3970	5139	8536	6380	5570	5521	5748
У розрахунок на одну особу наявного населення відправлено, од.													
листів	6	6	7	7	7	8	8	8	8	7	7	7	8
телеграм	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,04	0,04	0,03	0,02
посилок	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	1,0
надано міжміських телефонних переговорів (включаючи міжнародні)	28	34	38	48	80	96	85	111	185	139	121	121	126

ОПТОВА І РОЗДРІБНА ТОРГІВЛЯ, РЕСТОРАННЕ ГОСПОДАРСТВО

101. Товарооборот торгівлі та ресторанного господарства

(млрд грн)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Оптовий товарооборот підприємств	162,8	267,5	283,4	389,9	542,0	492,5	631,2	812,2	998,6	817,5	993,7	1107,3	1093,3
Оборот роздрібною торгівлю	47,5	59,0	68,8	87,6	116,3	174,4 ¹	237,8 ¹	325,1 ¹	456,0 ¹	444,3 ¹	541,5 ¹	685,7 ¹	804,3 ^{1,2}
Оборот ресторанного господарства	2,1	2,5	2,8	3,0	3,5	7,5 ¹	9,1 ¹	11,7 ¹	15,6 ¹	15,4 ¹	17,9 ¹	21,2 ¹	23,8 ^{1,2}
Роздрібний товарооборот підприємств	28,8	34,4	39,7	50,0	67,6	94,3	130,0	178,2	246,9	231,0	280,9	350,1	405,1

¹ З урахуванням даних суцільного одноразового обстеження мережі роздрібною торгівлю та ресторанного господарства, що належить фізичним особам-підприємцям.

² Дані попередні.

102.1. Товарна структура оптового товарообороту¹

	2006		2007		2008		2009		2010	
	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку
Усього	631175,2	100,0	812160,5	100,0	998578,2	100,0	817532,4	100,0	993695,9	100,0
Продовольчі товари	103289,0	16,36	131483,2	16,19	155100,5	15,53	168298,8	20,59	193848,5	19,51
Яловичина і телятина свіжа (парна) чи охолоджена	166,4	0,03	211,5	0,03	146,2	0,01	261,3	0,03	255,7	0,03
Яловичина й телятина морожена	418,0	0,07	688,1	0,08	1032,9	0,10	750,7	0,09	657,9	0,07
Свинина свіжа (парна) чи охолоджена	94,0	0,01	95,5	0,01	779,7	0,08	729,7	0,09	319,8	0,03
Свинина морожена	341,9	0,05	320,9	0,04	1114,1	0,11	1397,6	0,17	1621,7	0,16
М'ясо і субпродукти харчові свійської птиці, зайців, кролів, диких тварин	1422,0	0,23	1533,0	0,19	2146,4	0,21	6459,0	0,79	8254,8	0,83
М'ясо і субпродукти м'ясні харчові, солоні, сушені чи колчені	249,6	0,04	511,5	0,06	731,0	0,07	949,0	0,12	629,5	0,06
Ковбасні вироби	1160,4	0,18	1291,8	0,16	1806,9	0,18	2180,4	0,27	1896,8	0,19
Готові продукти та консерви із м'яса свійської птиці	88,9	0,01	130,0	0,02	158,1	0,02	166,1	0,02	156,8	0,02
Готові продукти та консерви з свинини	74,8	0,01	127,8	0,02	658,2	0,07	432,2	0,05	103,3	0,01
Продукти та страви готові з яловичини і телятини, включаючи консерви	265,8	0,04	238,0	0,03	503,7	0,05	123,4	0,02	96,2	0,01
Молоко оброблене рідке	1396,7	0,22	1954,0	0,24	2680,3	0,27	2656,8	0,32	3240,0	0,33
Молоко і вершки сухі	823,4	0,13	1716,5	0,21	1284,7	0,13	880,3	0,11	1259,8	0,13
Масло вершкове	1480,7	0,23	1911,0	0,24	2196,0	0,22	1946,9	0,24	1936,8	0,19
Сир сичужний, плавлений та кисломолочний	2458,3	0,39	3854,4	0,47	6230,0	0,62	6039,8	0,74	8014,6	0,81
Консерви молочні	1016,9	0,16	941,6	0,12	767,9	0,08	861,6	0,11	968,2	0,10
Маргарин і жири харчові аналогічні	1781,4	0,28	2301,1	0,28	2665,4	0,27	2616,6	0,32	3175,7	0,32
Олія	6908,7	1,09	10201,2	1,26	9943,9	1,00	7181,1	0,88	11182,9	1,12
Горілка, інші міцні спиртові напої	4750,4	0,75	4993,6	0,61	5071,3	0,51	4766,3	0,58	6801,9	0,68
Лікери, солодкі наливки, спиртові настойки, інші спиртові напої	534,6	0,08	564,8	0,07	699,4	0,07	766,8	0,09	1082,7	0,11
Вино	1894,9	0,30	2675,7	0,33	3023,2	0,30	2724,7	0,33	4007,8	0,40
Вермут та аналогічні вироби	198,6	0,03	187,6	0,02	277,0	0,03	241,7	0,03	227,8	0,02

Продовження табл.
Товарна структура оптового товарообороту

	2006		2007		2008		2009		2010	
	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку
Пиво	4994,7	0,79	6516,6	0,80	5656,6	0,57	5845,3	0,71	6622,9	0,67
Води мінеральні та газовані не підсолонжені і не ароматизовані	1569,2	0,25	2375,7	0,29	3165,8	0,32	3738,3	0,46	3449,1	0,35
Напої безалкогольні	2013,3	0,32	2759,2	0,34	3060,9	0,31	2988,6	0,37	2689,7	0,27
Тютюнові вироби	7205,8	1,14	9573,4	1,18	10578,6	1,06	20186,5	2,47	23899,0	2,40
Цукор	6396,9	1,01	5533,3	0,68	6891,9	0,69	7487,6	0,92	9708,0	0,98
Шоколад та вироби шоколадні	3843,0	0,61	4055,0	0,50	6355,2	0,64	5653,3	0,69	7037,2	0,71
Кондитерські вироби з цукру, включаючи білий шоколад, без вмісту какао	4576,2	0,73	4945,5	0,61	5731,2	0,57	5665,3	0,69	5788,9	0,58
Кава	2997,8	0,47	4110,9	0,51	4157,0	0,42	5148,2	0,63	5375,1	0,54
Чай	2104,3	0,33	2824,5	0,35	2896,5	0,29	3342,9	0,41	2897,6	0,29
Какао	60,2	0,01	42,1	0,01	136,6	0,01	225,9	0,03	184,8	0,02
Спеції та приправи	768,1	0,12	1179,2	0,15	1568,8	0,16	1611,0	0,20	1758,3	0,18
Продукція рибна	6333,8	1,00	7268,3	0,89	9340,7	0,94	9284,7	1,14	9591,9	0,97
Рис	453,1	0,07	437,5	0,05	652,2	0,07	671,0	0,08	740,5	0,07
Борошно	1503,3	0,24	1848,6	0,23	1878,8	0,19	1758,1	0,22	1631,7	0,16
Крупи	606,9	0,10	610,8	0,08	716,8	0,07	689,2	0,08	767,3	0,08
Вироби макаронні	688,4	0,11	837,9	0,10	999,7	0,10	797,9	0,10	759,3	0,08
Сіль і хлорид натрію чистий	267,2	0,04	323,7	0,04	366,5	0,04	411,2	0,05	591,9	0,06
Соки фруктові та овочеві	1472,5	0,23	2333,9	0,29	1849,4	0,19	1781,6	0,22	1673,6	0,17
Овочі (крім картоплі) і гриби заморожені	140,6	0,02	266,2	0,03	255,9	0,03	203,9	0,02	431,2	0,04
Овочі консервовані натуральні (без додавання оцту чи оцтової кислоти)	405,9	0,06	768,0	0,09	739,5	0,07	695,4	0,09	577,6	0,06
Інші продовольчі товари	27361,2	4,33	36423,4	4,48	44185,9	4,42	45981,2	5,62	51781,9	5,21

Непродовольчі товари	527886,2	83,64	680677,3	83,81	843477,8	84,47	649233,5	79,41	799847,3	80,49
Автомобілі легкові	17275,8	2,74	28570,1	3,52	46375,1	4,64	12252,8	1,50	18872,8	1,90
Автомобілі вантажні	3991,7	0,63	5479,9	0,67	5247,7	0,53	1712,4	0,21	2015,1	0,20
Устаткування автомобільне	4276,9	0,68	5877,6	0,72	6869,9	0,69	7042,5	0,86	7916,9	0,80
Мотоцикли та моторолери	58,9	0,01	275,5	0,03	243,8	0,02	101,5	0,01	77,0	0,01
Культури зернові	14042,7	2,22	16954,9	2,09	32785,6	3,28	36315,3	4,44	29619,6	2,98
Насіння сояшнику	5784,2	0,92	8520,4	1,05	8364,5	0,84	10992,7	1,34	17372,4	1,75
Тканини	1023,2	0,16	1289,0	0,16	1128,7	0,11	888,6	0,11	983,7	0,10
Вироби з текстилю	2198,3	0,35	2541,5	0,31	3604,8	0,36	3400,7	0,42	2592,3	0,26
Холодильники та морозильники побутові	2389,8	0,38	3137,0	0,39	3543,9	0,35	2179,0	0,27	2117,1	0,21
Машини пральні ємністю 10 кг і менше сухої білизни автоматичні та неавтоматичні	1287,9	0,20	1562,1	0,19	1928,6	0,19	893,4	0,11	554,6	0,05
Машини сушильні ємністю 10 кг і менше сухої білизни	8,4	0,00	7,1	0,00	8,4	0,00	5,4	0,00	6,1	0,00
Машини швейні побутові	34,5	0,01	23,9	0,00	19,9	0,00	16,1	0,00	54,4	0,01
Пилососи побутові	358,6	0,06	417,5	0,05	645,9	0,06	226,1	0,03	142,8	0,01
Приймачі телевізійні	1076,8	0,17	1665,6	0,21	2724,7	0,27	918,1	0,11	645,7	0,06
Радіоприймачі переносні та стаціонарні	56,3	0,01	91,8	0,01	84,9	0,01	135,2	0,02	36,3	0,00
Магнітофони та інша апаратура для звукозапису	170,2	0,03	321,4	0,04	396,6	0,04	54,6	0,01	27,7	0,00
Апаратура для запису та відтворення звуку і зображення	816,9	0,13	1222,8	0,15	1395,9	0,14	503,0	0,06	273,0	0,03
Вироби з кераміки господарсько-побутові та декоративні	929,0	0,15	1123,8	0,14	1354,8	0,14	1123,3	0,14	1335,0	0,13
Скло порожисте	480,9	0,08	551,1	0,07	568,9	0,06	384,2	0,05	244,8	0,02
Парфуми та косметичні вироби	6305,7	1,00	7419,8	0,91	10425,0	1,04	17551,8	2,15	12355,3	1,24
Шпалери та матеріали текстильні для оббивки стін	506,9	0,08	504,9	0,06	741,5	0,07	524,0	0,06	585,8	0,06
Мило, дetersенти і засоби для догляду	3803,4	0,60	5661,3	0,70	6818,5	0,68	7451,1	0,91	7028,3	0,71
Препарати фармацевтичні	13882,6	2,20	18726,8	2,31	24162,6	2,42	30783,6	3,77	31373,8	3,16
Устаткування медичне, хірургічне та ортопедичне	1078,5	0,17	2251,9	0,28	2744,4	0,27	2411,0	0,29	3174,9	0,32
Вугілля готове кам'яне	20025,5	3,17	26025,2	3,20	43721,8	4,38	36928,5	4,52	57337,4	5,77
Вугілля буре (лігніт)	4,7	0,00	3,3	0,00	3,5	0,00	1,0	0,00	1,1	0,00
Нафта сира	3939,4	0,62	12563,3	1,55	17144,3	1,72	11612,4	1,42	13899,8	1,40

Продовження табл.
Товарна структура оптового товарообороту

	2006		2007		2008		2009		2010	
	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку
Газовий конденсат	807,0	0,13	652,8	0,08	709,5	0,07	1135,7	0,14	407,3	0,04
Бензин моторний	41395,3	6,56	53753,4	6,62	69526,7	6,96	50429,8	6,17	47784,7	4,81
Газойлі (паливо дизельне)	44518,5	7,05	57021,5	7,02	76582,9	7,67	55055,0	6,73	61732,2	6,21
Мазути топкові важкі	2186,8	0,35	1841,9	0,23	3918,9	0,39	2593,5	0,32	1642,5	0,17
Масла та мастила	4474,9	0,71	4333,5	0,53	5063,6	0,51	4431,7	0,54	4610,4	0,46
Чавун переробний, ливарний і дзеркальний	725,5	0,11	908,6	0,11	1446,1	0,14	681,6	0,08	1455,1	0,15
Феросплави	1635,4	0,26	1704,0	0,21	1955,1	0,20	1340,8	0,16	1177,3	0,12
Вироби із сталі нержавіючої	1474,3	0,23	1750,2	0,22	2332,6	0,23	1123,6	0,14	1655,4	0,17
Прокат готовий чорних металів	31450,1	4,98	46148,9	5,68	59531,3	5,96	33787,2	4,13	41839,4	4,21
Дріт із сталі	941,6	0,15	1189,9	0,15	1204,2	0,12	660,0	0,08	825,8	0,08
Кольорові метали необроблені	3128,6	0,50	4248,6	0,52	4605,7	0,46	3534,4	0,43	4834,9	0,49
Напівфабрикати з кольорових металів	2246,1	0,36	2628,7	0,32	2486,7	0,25	1776,4	0,22	2693,4	0,27
Відходи і брухт кольорових металів	4138,7	0,66	3266,6	0,40	2761,6	0,28	2174,2	0,27	2066,4	0,21
Відходи і брухт чорних металів	13670,3	2,17	18057,1	2,22	21734,2	2,18	15221,3	1,86	24954,3	2,51
Лісоматеріали	613,4	0,10	710,5	0,09	756,4	0,08	602,0	0,07	753,7	0,07
Деревина, уздовж розпиляна чи розколото, розрізана на частини чи лущена, завдовжки понад 6 мм; шпалі дерев'яні для залізничних чи трамвайних колій непросочені	251,8	0,04	341,6	0,04	404,9	0,04	392,7	0,05	389,8	0,04
Панелі дерев'яні фанеровані та аналогічні матеріали шаруваті з деревини	132,5	0,02	221,5	0,03	206,0	0,02	95,6	0,01	102,6	0,01
Плити деревостружжові та аналогічні плити з деревини та матеріалів дерев'янистих інших	509,9	0,08	598,7	0,07	820,0	0,08	602,3	0,07	552,9	0,06
Плити деревоволокнисті з деревини та матеріалів дерев'янистих інших	180,4	0,03	270,7	0,03	311,4	0,03	196,7	0,02	211,5	0,02

Деревина пресована у вигляді блоків, дощок, дощечок, плит чи профільів	151,3	0,02	120,8	0,01	168,3	0,02	121,6	0,01	164,7	0,02
Споруди збірні дерев'яні	17,6	0,00	7,1	0,00	10,6	0,00	10,1	0,00	6,3	0,00
Фарби та лаки на основі полімерів	2166,0	0,34	2313,2	0,28	2519,3	0,25	2361,8	0,29	2881,4	0,29
Скло	1571,8	0,25	1509,3	0,19	1759,1	0,18	1001,5	0,12	1530,8	0,15
Блоки для брукування, цегла, плитка та інші вироби з скла пресованого чи формованого, вітражі і вироби аналогічні, скло багат шарове або піноскло в блоках, плитках або формах аналогічних	216,1	0,03	261,2	0,03	348,3	0,03	121,8	0,01	91,4	0,01
Труби, трубопроводи, водовідводи, труби дренажні, жолоби та фітинги для труб керамічні	329,7	0,05	523,6	0,06	716,1	0,07	468,7	0,06	306,8	0,03
Портландцемент, цемент глиноземний, шлаковий безклінкерний та аналогічні гідралічні цементи	2148,4	0,34	3505,9	0,43	4705,8	0,47	3394,3	0,42	3297,8	0,33
Листи гофровані, шифер, інші листи, панелі, плитки, черепиця та аналогічні вироби з азбестоцементу, целюлозного фіброліту та аналогічних матеріалів	440,4	0,07	532,4	0,07	633,7	0,06	613,1	0,07	643,1	0,06
Вироби з асфальту	270,2	0,04	548,2	0,07	468,7	0,05	412,6	0,05	277,6	0,03
Труби і трубки, профілі пустотілі із чавуну ливарного	245,2	0,04	79,6	0,01	91,3	0,01	127,8	0,02	122,9	0,01
Фітинги (муфти, коліна, фланці тощо) литі для труб із чавуну і сталі ливарних	328,6	0,05	214,3	0,03	226,5	0,02	128,8	0,02	165,6	0,02
Труби великого і малого діаметрів; профілі пустотілі з металів чорних	6116,6	0,97	8328,5	1,03	10411,4	1,04	9255,9	1,13	9909,7	1,00
Радіатори центрального опалення без електричного підігріву з металів чорних (крім електроприладів для опалювання приміщень та обігрівання ґрунту)	168,2	0,03	195,1	0,02	230,9	0,02	192,5	0,02	200,4	0,02
Котли центрального опалення	435,1	0,07	471,5	0,06	664,5	0,07	503,5	0,06	443,3	0,04
Котли парові або парогенеруючі; котли, які працюють на пелуретній воді	100,6	0,02	169,6	0,02	237,2	0,02	163,7	0,02	64,4	0,01
Вироби з дроту	383,3	0,06	513,7	0,06	454,2	0,05	393,0	0,05	1006,7	0,10
Трубки та труби, рукава і шланги гумові, крім ебоніту	36,5	0,01	66,9	0,01	101,6	0,01	69,7	0,01	107,8	0,01
Трубки, труби, шланги та фітинги жорсткі з полімерів етилену, проплену, вінілхлориду та інших, кг	256,0	0,04	408,0	0,05	626,8	0,06	592,1	0,07	683,1	0,07
Трубки, труби та шланги жорсткі з інших пластмас	141,6	0,02	233,5	0,03	364,9	0,04	256,6	0,03	376,6	0,04

Закінчення табл.
Товарна структура оптового товарообороту

	2006		2007		2008		2009		2010	
	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку
Сірка сублімована осаджена; сірка колоїдна (крім сірки сирійської необробленої)	1,7	0,00	9,6	0,00	3,9	0,00	2,4	0,00	0,8	0,00
Кислота сірчана	68,9	0,01	96,4	0,01	250,2	0,03	169,2	0,02	224,0	0,02
Гідроксид натрію (сода каустична)	338,3	0,05	394,6	0,05	588,7	0,06	334,6	0,04	262,6	0,03
Карбонат натрію (сода кальцинована)	175,9	0,03	264,4	0,03	382,1	0,04	306,5	0,04	215,5	0,02
Сірка рафінована	9,9	0,00	16,2	0,00	11,8	0,00	9,2	0,00	7,5	0,00
Поліетилен у первинних формах	1909,5	0,30	2450,7	0,30	2454,7	0,25	2190,8	0,27	2248,8	0,23
Полістирол у первинних формах	398,3	0,06	404,5	0,05	597,9	0,06	467,7	0,06	632,7	0,06
Полівінілхлорид у первинних формах	364,6	0,06	364,9	0,04	539,8	0,05	373,0	0,05	736,2	0,07
Поліпропілен (полімери пропілену або олефінів інших у первинних формах)	928,8	0,15	1143,6	0,14	891,8	0,09	1204,2	0,15	1539,9	0,15
Полівінілацетат	2,0	0,00	7,5	0,00	12,3	0,00	14,3	0,00	23,2	0,00
Поліакрилати у первинних формах	8,5	0,00	10,1	0,00	19,2	0,00	12,7	0,00	21,0	0,00
Каучук синтетичний	377,9	0,06	521,7	0,06	229,4	0,02	66,3	0,01	176,2	0,02
Шини для легкових автомобілів нові, включаючи гоночні та легкі вантажні	1100,5	0,17	1216,7	0,15	1494,1	0,15	1089,3	0,13	1539,2	0,15
Шини пневматичні для вантажних автомобілів та автобусів нові	1105,5	0,18	1494,2	0,18	1320,6	0,13	913,3	0,11	1361,9	0,14
Шини нові для сільськогосподарської, лісогосподарської та аналогічної техніки	231,7	0,04	262,6	0,03	223,0	0,02	274,1	0,03	802,9	0,08
Добрива мінеральні чи хімічні	3421,2	0,54	5980,5	0,74	10014,0	1,00	8039,8	0,98	9836,7	0,99
Пестициди та інші агрохімічні продукти	2168,6	0,34	3055,7	0,38	4232,5	0,42	5066,9	0,62	6120,9	0,62
Провід ізолюваний обмотувальний	128,4	0,02	152,6	0,02	134,7	0,01	87,1	0,01	139,3	0,01
Проводи та кабелі	7224,5	1,14	4043,9	0,50	4255,1	0,43	2388,2	0,29	3470,8	0,35
Зол і золошлакові відходи	25,8	0,00	44,8	0,01	22,9	0,00	16,3	0,00	21,1	0,00

Макулатура	144,5	0,02	190,6	0,02	357,7	0,04	199,8	0,02	476,2	0,05
Папір	2832,4	0,45	4630,1	0,57	2548,9	0,26	2816,1	0,34	2929,4	0,29
Верстати для оброблення металів	263,0	0,04	331,0	0,04	320,1	0,03	208,8	0,03	212,9	0,02
Машини друкарські та лічильні, їх запчастини	520,7	0,08	408,7	0,05	355,5	0,04	178,8	0,02	99,3	0,01
Обладнання копіювально-розмножувальне та інше конторське обладнання	4062,5	0,64	3764,6	0,46	4564,7	0,46	2247,0	0,27	2379,2	0,24
Устаткування для автоматичного оброблення інформації	7346,3	1,16	7437,1	0,92	8724,0	0,87	5576,7	0,68	7066,6	0,71
Програмне забезпечення	708,2	0,11	593,9	0,07	706,2	0,07	706,3	0,09	1187,1	0,12
Вироби спортивні	724,2	0,11	1152,0	0,14	1185,0	0,12	848,7	0,10	813,1	0,08
Вироби ювелірні	183,9	0,03	224,8	0,03	309,1	0,03	122,3	0,01	133,5	0,01
Видавнича продукція	470,8	0,07	556,7	0,07	704,2	0,07	853,7	0,10	958,2	0,10
Товари шкільні та канцелярські з паперу чи картону	811,3	0,13	1267,7	0,16	1339,1	0,13	1506,4	0,18	1572,0	0,16
Меблі	1649,7	0,26	2186,6	0,27	2931,6	0,29	1774,4	0,22	1826,8	0,18
Інші непродовольчі товари	212366,8	33,65	263557,9	32,45	287602,1	28,80	226736,2	27,73	318178,4	32,02

¹ За товарами й товарними групами згідно з Номенклатурою продукції промисловості (НПП).

102.2. Товарна структура оптового товарообороту⁴

	2011		2012	
	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку
Усього	1107289,4	100,0	1093290,8	100,0
Продовольчі товари	194516,0	17,57	215169,0	19,68
М'ясо та м'ясні продукти	14180,7	1,28	17243,1	1,58
Продукти молочні, масло та сири	14691,1	1,33	16894,1	1,54
Маргарин і жири харчові подібні	2858,5	0,26	2719,2	0,25
Олії рослинні	12344,6	1,12	13648,9	1,25
Напої алкогольні дистильовані	9182,1	0,83	9779,8	0,89
Спирт етиловий	44,6	0,00	22,4	0,00
Вина зі свіжого винограду; сусло виноградне	3547,5	0,32	3602,1	0,33
Сидр та вина плодово-ягідні інші	90,2	0,01	84,9	0,01
Вермут та інші ароматизовані вина зі свіжого винограду	382,7	0,03	461,7	0,04
Пиво, крім відходів пивоваріння	7563,6	0,68	7733,2	0,71
Води мінеральні та напої безалкогольні й соки фруктові та овочеві	8795,9	0,79	8945,9	0,82
Вироби тютюнові, крім відходів тютюну	24632,8	2,22	27007,7	2,47
Цукор	6487,0	0,59	4610,5	0,42
Шоколад та вироби кондитерські цукрові	15437,8	1,39	15124,4	1,38
Кава смажена, що містить або не містить кофеїн; кава без кофеїну несмажена	6250,2	0,56	5634,5	0,52
Чай зелений (неферментований), чай чорний (ферментований) та чай частково ферментований	3058,4	0,28	2970,7	0,27
Какао-паста знежирена чи незнежирена, какао-масло, какао-жир, какао-порошок	200,3	0,02	230,8	0,02
Прянощі та приправи, крім солі	2041,8	0,18	2145,3	0,20
Риба, ракоподібні та молоски, перероблені та консервовані	6717,5	0,61	7074,4	0,65
Рис	664,3	0,06	556,3	0,05
Борошно	1564,9	0,14	1251,8	0,11
Крупи, борошно грубого помелу, гранули та інші продукти з культур зернових	1168,3	0,11	1056,5	0,10
Вироби макаронні, локшина, кус-кус та вироби борошняні	981,6	0,09	1081,5	0,10
Сіль харчова та хлорид натрію чистий; вода морська	757,4	0,07	757,2	0,07
Фрукти та овочі, перероблені та консервовані, крім картоплі	2076,1	0,19	2486,0	0,23
Інші продовольчі товари	48796,1	4,41	62046,7	5,67
Непродовольчі товари	912773,4	82,43	878121,8	80,32
Засоби автотранспортні легкові	26036,9	2,35	28947,8	2,65
Засоби автотранспортні вантажні	3454,3	0,31	5055,5	0,46

Продовження табл.

	2011		2012	
	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку
Вузли, деталі і приладдя для засобів автотранспортних	11684,6	1,06	12041,4	1,18
Мотоцикли	101,6	0,01	132,5	0,01
Культури зернові	33993,8	3,07	–	–
Пшениця	–	–	18655,4	1,71
у тому числі:				
пшениця тверда	1306,8	0,12	1903,3	0,17
пшениця, крім пшениці твердої	10601,0	0,96	16752,2	1,53
Кукурудза	15999,5	1,44	26084,6	2,39
Ячмінь	5426,2	0,49	7975,5	0,73
Жито, овес	148,7	0,01	149,8	0,01
Насіння гірчиці, ріпаку і кользи, кунжуту, со- няшника	9838,2	0,89	13987,3	1,28
Корми готові для тварин	3227,6	0,29	4336,3	0,40
Велика рогата худоба молочних порід жива	72,5	0,01	41,1	0,00
Свині живі	119,6	0,01	57,4	0,01
Тканини	1183,9	0,11	939,0	0,09
Вироби текстильні готові, крім одягу	809,9	0,07	898,2	0,08
Холодильники та морозильники побутові	3330,7	0,30	2738,0	0,25
Машини пральні та сушильні побутові	1705,1	0,15	1246,7	0,11
Апаратура електронна побутового призначення для приймання, записування та відтворювання звуку та зображення	4264,7	0,39	3752,7	0,34
Вироби господарські та декоративні керамічні	1462,2	0,13	1521,6	0,14
Засоби парфумерні та косметичні	11340,3	1,02	13464,5	1,23
Шпалери	754,7	0,07	675,6	0,06
Мило та засоби мийні, засоби для чищення та полірування	5691,4	0,51	7468,7	0,68
Продукти фармацевтичні основні та препарати фармацевтичні	42523,2	3,84	49115,9	4,49
Устаткування радіологічне, електромедичне та електротерапевтичне устаткування, інструменти та матеріали медичні та стоматологічні	4712,1	0,43	3815,8	0,35
Вугілля кам'яне	62073,0	5,61	53051,3	4,85
Вугілля буре	8,2	0,00	10,5	0,00
Нафта сира, у т. ч. нафта, одержана з мінералів бігумінозних	2627,7	0,24	1280,6	0,12
Пропан і бутан скраплені	901,0	0,08	4855,3	0,44
Бензин моторний, у т.ч. бензин авіаційний	41671,1	3,76	40662,3	3,72
Газойлі (паливо дизельне)	61226,1	5,53	67341,9	6,16
Мазути паливні важкі	1894,9	0,17	1327,6	0,12

Закінчення табл.
Товарна структура оптового товарообороту

	2011		2012	
	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку
Оливи та мастила нафтові; дистиляти нафтові важкі	6167,3	0,56	5677,0	0,52
Метали основні: залізо, чавун, сталь і феросплави	65326,9	5,90	60106,8	5,50
у тому числі:				
феросплави	1078,5	0,10	1409,4	0,13
прокат плоский гарячекатаний зі сталі плакований, з гальванічним чи іншим покриттям, прокат плоский зі сталі швидкорізальної та сталі кремнеїстої електротехнічної	1317,7	0,12	1851,8	0,17
прокат плоский гарячекатаний зі сталі	31884,7	2,88	25650,9	2,35
прокат плоский холоднокатаний зі сталі нелегованої завширшки не менше 600 мм	6275,5	0,57	5201,5	0,48
прутки та стержні, термічно оброблені, зі сталі; профілі незамкнуті зі сталі й палі шпунтові та конструктивні елементи залізничних і трамвайних колій, термічно оброблені, з металів чорних	20901,8	1,89	21862,0	2,00
гранули та порошки з чавуну переробленого та дзеркального або з металів чорних	–	–	955,9	0,09
Продукція первинного оброблення сталі інша	22039,3	1,99	20953,9	1,92
Метали кольорові (крім дорогоцінних) – алюміній, свинець, цинк та олово, мідь, метали кольорові інші	4875,9	0,44	3351,6	0,31
Лісоматеріали	817,9	0,07	1163,3	0,11
Деревина та вироби з деревини та корка, крім меблів; вироби з соломки та матеріалів рослинних для плетіння	2274,2	0,20	2189,2	0,20
Фарби та лаки на основі полімерів	2984,7	0,27	2519,1	0,23
Скло листове та порожнисте	2459,2	0,22	1800,7	0,16
Труби, трубопроводи, водовідводи та фітинги для труб керамічні	310,0	0,03	243,3	0,02
Портландцемент, цемент глиноземний, цемент безклінкерний шлаковий і цементи гідравлічні подібні	4052,6	0,37	4174,0	0,38
Вироби з азбестоцементу, цементу з волокнами целюлози або подібних матеріалів	416,7	0,04	286,2	0,03
Вироби з асфальту або подібних матеріалів	307,2	0,03	475,7	0,04
Труби, трубки і профілі порожисті та фітинги для труб і трубок, з чавуну ливарного	216,7	0,02	115,0	0,01
Труби, трубки профілі порожисті та фітинги зі сталі	13655,1	1,23	8631,7	0,79
Радіатори та котли центрального опалення	846,4	0,08	1098,2	0,10
Котли парові або котли парогенеруючі інші; котли, що працюють на перегрітій воді	212,6	0,02	125,7	0,01
Вироби із дроту, ланцюги та пружини	929,4	0,08	688,9	0,06

Закінчення табл.

	2011		2012	
	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку
Труби, трубки та шланги з гуми вулканізованої (крім гуми твердої)	170,8	0,01	108,4	0,01
Труби, трубки, рукави, шланги та фітинги до них з пластмас	1375,8	0,12	1493,7	0,14
Речовини хімічні основні неорганічні інші	5386,9	0,49	2633,3	0,24
Пластмаси у первинних формах	3942,6	0,36	4375,5	0,40
Каучук синтетичний у первинних формах	259,2	0,02	197,3	0,02
Шини та камери гумові нові	5001,9	0,45	4806,6	0,44
Добрива та сполуки азотні	18789,6	1,70	18424,5	1,69
Пестициди та продукція агрохімічна інша	9823,5	0,89	13877,0	1,27
Проводи та кабелі електронні та електричні, інші	6408,5	0,58	4041,1	0,37
Папір і картон	4884,9	0,44	3378,4	0,31
Машини та устаткування офісне, машини обчислювальні, частини приладдя до них, пристрої запам'ятовуючі та пристрої для зберігання даних інші	12961,1	1,17	8783,9	0,80
Послуги з видання програмного забезпечення	866,4	0,08	288,0	0,03
Товари спортивні	887,9	0,08	813,1	0,07
Вироби ювелірні та вироби подібні	111,9	0,01	124,6	0,01
Послуги з видання книг, періодичних видань та послуги видавничі інші	1033,8	0,09	612,9	0,06
Меблі	2843,4	0,26	1699,0	0,16
Інші непродовольчі товари	373423,8	33,72	326333,4	29,85

¹ За товарами й товарними групами згідно зі Статистичною класифікацією продукції (СКП).

103. Індекси фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств
(%)

	1990 = 100											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Роздрібний товарооборот	31,9	36,3	41,7	50,2	61,2	75,5	95,4	123,5	144,9	114,6	126,2	142,9
Продовольчі товари	29,6	31,3	34,2	39,3	47,4	55,7	65,8	76,8	83,3	75,6	80,1	90,3
харчові продукти	21,6	21,9	23,3	25,9	30,8	36,1	42,9	50,5	54,6	49,8	54,7	61,3
алкогольні напої	99,3	108,7	122,6	146,0	181,9	213,6	251,4	285,6	323,6	300,3	300,0	317,7
Непродовольчі товари	37,8	46,3	55,9	70,3	86,5	110,7	146,2	200,9	245,5	179,2	202,3	229,8
Товарооборот ресторанного господарства	26,3	28,5	30,6	31,6	34,3	36,4	40,5	46,3	45,8	37,4	40,5	45,0

(% до попереднього року)

	% до попереднього року												
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Роздрібний товарооборот	108,1	113,7	115,0	120,5	121,9	123,4	126,4	129,5	117,3	79,1	110,1	113,2	112,3
Продовольчі товари	99,9	105,7	109,3	114,8	120,6	117,5	118,2	116,7	108,4	90,7	106,0	112,7	116,6
харчові продукти	95,5	101,4	106,2	111,2	118,8	117,3	118,9	117,6	108,2	91,2	109,9	112,0	115,6
алкогольні напої	113,6	109,5	112,8	119,1	124,6	117,4	117,7	113,6	113,3	92,8	99,9	105,9	101,8
Непродовольчі товари	117,8	122,4	120,7	125,8	123,0	128,0	132,1	137,4	122,2	73,0	112,9	113,6	109,6
Товарооборот ресторанного господарства	101,7	108,3	107,3	103,4	108,7	106,2	111,4	114,3	98,9	81,7	108,3	111,0	105,6

104. Роздрібний товарооборот підприємств за регіонами

(млн грн)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	28757,4	34417,0	39690,8	49993,5	67556,1	94332,4	129951,7	178232,6	246903,2	230955,3	280889,7	350059,2	405113,9
Автономна Республіка Крим	946,0	1215,0	1411,5	1762,7	2434,3	3448,5	4784,0	6430,0	9064,3	8430,8	10170,7	12862,0	16534,0
Вінницька	794,1	938,5	1014,7	1272,1	1668,7	2248,1	2959,2	3922,4	5358,0	4661,6	5672,7	7332,7	8322,4
Волинська	575,1	683,6	795,5	1005,4	1337,6	1834,0	2403,9	3134,1	4306,1	3889,5	4709,4	5907,8	7153,0
Дніпропетровська	2379,9	2793,9	3455,3	4435,9	6074,4	8370,1	11476,5	15976,1	22353,1	20150,9	24762,8	29904,2	35035,1
Донецька	2624,1	3120,1	3414,6	4174,6	5660,5	7867,0	11429,9	15941,5	22229,2	19912,6	25446,3	31326,7	37635,8
Житомирська	682,2	758,9	846,4	1073,8	1361,5	1775,5	2430,2	3320,5	4344,3	4143,1	5028,0	6567,7	7222,0
Закарпатська	744,9	907,1	1074,1	1458,1	2068,3	2666,9	2902,0	3666,7	5303,7	4915,4	5977,7	7487,0	7709,2
Запорізька	1376,0	1542,2	1721,6	2043,5	2866,6	3880,6	4981,5	6782,0	9301,3	8433,0	10733,7	13377,7	15994,9
Івано-Франківська	588,0	659,4	719,9	861,2	1106,1	1563,4	2269,4	3133,2	4519,0	4248,5	4858,9	6375,3	7099,0
Київська	1011,5	1222,7	1446,9	1603,9	2191,5	3020,7	4731,3	6663,0	9858,6	10010,1	12221,6	16331,7	20790,4
Кіровоградська	504,2	634,5	724,0	852,2	1119,6	1466,5	2020,7	2801,3	3921,8	3635,3	4429,8	5324,2	6212,6
Луганська	1021,1	1128,3	1297,7	1551,8	2106,1	2764,6	3766,7	5245,8	7796,9	7131,6	9142,9	11426,9	14160,0
Львівська	1820,4	2054,7	2456,6	3085,8	4009,8	5330,5	6882,9	9472,5	12827,2	12983,6	15023,7	18179,9	19698,3
Миколаївська	570,3	717,8	849,5	961,3	1307,0	1759,6	2554,7	3861,5	5310,2	4818,5	5695,1	7172,4	8316,0
Одеська	1112,4	1390,7	1844,3	2535,3	3684,0	5165,3	7445,4	9996,1	14159,5	14842,9	18007,4	22806,3	26921,5
Полтавська	1064,4	1223,4	1291,9	1505,3	1900,5	2520,9	3467,9	4678,3	6725,6	6053,9	7215,3	9064,7	10433,4
Рівненська	473,9	610,7	812,9	990,2	1262,8	1644,3	2092,6	2747,3	3853,4	3793,1	4388,9	5545,2	6233,5
Сумська	776,9	958,6	938,3	1052,7	1330,7	1748,7	2155,6	2688,2	3673,5	3378,1	3926,4	4998,9	5813,9
Тернопільська	385,5	470,7	563,2	723,9	962,1	1324,8	1729,8	2251,5	3309,2	3321,1	3821,9	4704,2	4976,4
Харківська	2031,3	2564,9	2909,3	3675,6	4830,3	6755,6	9164,5	12311,8	16852,0	15976,1	18798,5	22952,9	25895,5
Херсонська	525,7	628,1	763,5	1042,2	1401,4	1826,6	2493,6	3326,2	4392,1	4421,2	5138,5	6298,8	7295,1
Хмельницька	560,6	702,6	792,2	1031,7	1315,3	1803,1	2505,5	3368,3	5003,3	4409,9	5227,8	6544,7	7267,5
Черкаська	656,7	724,0	794,6	1039,7	1392,9	1751,9	2335,6	3173,4	4558,4	4440,1	5570,6	7096,9	7907,6
Чернівецька	478,6	561,1	674,3	872,5	1103,3	1435,5	1806,6	2679,6	3663,9	3593,5	4121,6	4884,5	5076,2
Чернігівська	715,7	812,1	844,1	990,0	1264,7	1578,1	2121,0	2862,5	3902,6	3710,6	4385,0	5463,8	6293,4
м. Київ	4106,1	5101,1	5885,0	7961,9	11184,1	17695,6	25826,0	35989,8	47809,4	43191,5	53318,2	66033,0	73849,1
м. Севастополь	220,8	273,9	336,0	420,5	598,7	886,0	1214,7	1809,0	2506,6	2458,8	3096,3	4089,1	5268,1

105. Товарна структура роздрібного товарообороту підприємств

(млн грн)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усі товари	28757,4	34417,0	39690,8	49993,5	67556,1	94332,4	129951,7	178232,6	246903,2	230955,3	280889,7	350059,2
Продовольчі товари у торговій мережі	12861,0	14836,1	16330,9	19839,5	26156,2	34939,2	44497,8	56444,4	76672,2	84307,9	101375,5	124905,0
м'ясо та продукти м'ясні	1499,0	1735,2	1869,0	2347,5	3318,4	5175,3	6771,0	8447,3	11973,3	12112,9	13844,8	15872,9
м'ясо та птиця свіжі та заморожені	460,2	595,7	679,1	867,3	1275,2	2317,3	2971,8	3611,9	5203,8	5576,0	6382,8	7153,4
м'ясо колчене, солоне та ковбасні вироби	989,3	1077,1	1111,0	1372,0	1908,8	2684,0	3516,3	4231,5	5838,4	5717,0	6560,2	7603,0
консерви, готові продукти м'ясні	49,5	62,4	78,9	108,2	134,4	174,0	282,9	603,9	931,1	819,9	901,8	1116,5
риба та рибопродукти	406,8	492,1	570,9	736,6	1028,9	1555,3	1917,5	2624,6	3747,2	3728,1	4515,3	5246,4
риба та морепродукти харчові	297,1	353,4	409,1	542,4	752,0	1171,0	1417,9	1892,9	2678,0	2639,4	3242,0	3699,0
консерви, готові продукти рибні	109,7	138,7	161,8	194,2	276,9	384,3	499,6	731,7	1069,2	1088,7	1273,3	1547,4
консерви овочеві та фруктово-ягідні	125,4	166,4	222,4	317,9	535,4	742,1	873,0	990,1	1319,2	1380,2	1469,9	1712,3
жири	472,3	568,3	622,2	725,8	1004,3	1309,7	1343,9	1663,5	2513,4	2671,1	3229,5	4079,7
масло вершкове	212,0	228,9	231,6	251,3	322,5	409,5	506,3	636,2	874,2	1052,2	1396,9	1700,3
олії рослинні	92,2	122,6	137,7	185,4	304,1	416,1	484,8	672,5	1204,9	1187,4	1452,5	2002,2
жири інші (інші жири тваринні харчові, маргарин)	168,1	216,8	252,9	289,1	377,7	484,1	352,8	354,8	434,3	431,5	380,1	377,2
молоко та продукти молочні	564,2	667,9	768,4	945,0	1286,5	1809,0	2338,7	3083,7	3921,0	4055,1	5349,3	6157,3
сир сичужний, плавлений та кисломолочний	168,3	215,2	256,6	369,5	555,3	847,7	1137,1	1642,9	2400,6	2526,5	3192,4	3921,5
яйця	204,7	257,8	308,2	339,0	366,4	441,5	482,3	685,5	1138,1	1117,8	1308,7	1563,3
цукор	215,9	212,1	240,4	277,6	324,9	432,2	508,1	548,0	691,1	967,7	1221,8	1374,2
вироби кондитерські	1139,4	1336,5	1504,5	1670,4	2136,4	2752,0	3649,4	4479,9	6253,4	6635,1	8321,7	10181,0
чай	91,0	102,2	130,3	172,4	246,3	338,2	482,5	643,8	880,9	1107,3	1285,0	1469,0
кава	111,5	143,6	197,8	281,1	424,0	628,5	865,8	1091,7	1458,5	1645,9	2021,8	2512,7
сіль	26,6	25,7	25,5	28,8	29,3	37,4	46,5	51,2	66,4	76,9	74,6	89,1

вироби хлібобулочні	1830,7	1703,0	1393,0	1401,2	1641,0	1699,2	1802,5	2009,4	2636,1	2631,5	2960,2	3501,2
борошно, крупи та вироби макаронні	471,2	426,5	443,3	589,2	745,6	853,9	1165,0	1504,2	2232,4	2523,9	2896,3	3623,8
борошно	175,6	141,2	139,4	191,6	222,8	205,0	211,4	271,8	383,1	521,6	535,0	637,7
крупи та бобові	157,8	154,2	173,9	220,7	294,5	372,1	513,6	618,3	965,5	1021,7	1326,6	1663,4
вироби макаронні	137,8	131,1	130,0	176,9	228,3	276,8	440,0	614,1	883,8	980,6	1034,7	1322,7
картопля	31,1	35,3	52,2	73,6	114,3	190,0	286,0	389,0	437,3	457,3	536,5	701,5
овочі	123,7	136,7	160,7	216,6	293,3	500,8	748,2	1019,5	1507,9	1590,1	2196,0	2835,5
плоди, ягоди, виноград, горіхи (включаючи кавуни та дині)	123,0	143,1	158,6	263,0	424,4	684,6	1128,3	1528,0	2257,0	2609,5	3567,6	4550,3
інші продовольчі товари	5256,2	6468,5	7406,9	9084,3	11681,5	14941,8	18952,0	24042,1	31238,4	36471,0	43384,1	55513,3
Продовольчі товари мережі ресторанного господарства	2069,7	2501,1	2737,8	2967,1	3485,5	4282,1	5204,5	6550,5	8379,6	8106,7	9508,7	11369,2
Непродовольчі товари	13826,7	17079,8	20622,1	27186,9	37914,4	55111,1	80249,4	115237,7	161851,4	138540,7	170005,5	213785,0
тканини	110,4	93,2	81,3	78,7	69,6	73,4	91,7	143,3	164,5	191,6	206,6	183,7
вироби текстильні для домашнього вжитку та інтер'єру	43,3	54,4	64,0	101,0	129,8	181,9	315,5	313,7	347,2	427,9	445,7	742,3
галантерея та нитки	108,7	124,2	110,4	102,1	123,3	147,1	221,6	279,3	312,7	321,4	461,1	417,5
одяг та білизна з тканин	353,0	349,9	351,6	389,2	507,4	755,3	1035,0	1322,3	2080,6	2320,3	3494,0	4570,3
одяг зі шкіри, хутра та виробні з них	21,3	26,4	25,7	32,0	34,1	22,7	40,4	41,3	104,6	134,8	159,8	167,5
головні убори	8,6	9,5	7,0	5,7	6,0	8,7	7,0	9,1	15,9	21,3	26,6	33,2
трикотаж верхній та білизняний, вироби панчішно-шкарпеткові	160,0	181,7	181,8	221,2	249,5	355,9	503,6	793,8	1293,8	1492,5	1807,8	2377,2
трикотаж верхній та білизняний	119,4	128,6	138,5	172,5	188,7	260,3	333,5	525,0	868,0	1006,6	1226,6	1684,2
вироби панчішно-шкарпеткові	40,6	53,1	43,3	48,7	60,8	95,6	170,1	268,8	425,8	485,9	581,2	693,0
взуття	222,8	259,8	253,3	335,0	437,9	614,6	945,7	1778,3	2490,7	2853,3	3478,7	3972,8
шкіряне, текстильне, комбіноване, включаючи спортивне	216,7	254,3	247,4	328,0	429,1	598,8	920,0	1737,7	2417,7	2756,6	3346,8	3813,7

Продовження табл.
Товарна структура роздрібного товарообороту підприємств

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
гумове та полімерне	6,1	5,5	5,9	7,0	8,8	15,8	25,7	40,6	73,0	96,7	131,9	159,1
засоби для миття, чистення та догляду	324,0	442,4	576,1	764,0	1008,2	1305,9	1732,9	2213,3	3129,8	3680,3	4156,5	4732,5
товари парфумерно-косметичні	367,1	472,5	462,1	670,7	945,9	1598,3	2148,3	3077,5	4662,8	5665,8	6211,4	7070,0
сірники	12,8	14,3	13,5	15,7	18,9	20,6	23,5	25,1	30,3	36,8	42,3	47,4
товари культурно-побутового та господарського призначення	2778,8	3423,9	4241,7	5204,7	7471,6	10883,1	15214,4	21093,0	26123,6	22607,3	29433,1	34564,8
у тому числі												
годинники	35,9	41,7	57,1	48,7	42,6	48,9	62,7	88,1	206,7	112,6	126,5	129,8
аудіо- та відеообладнання	371,7	516,5	766,3	982,1	1564,8	2288,8	4738,2	6527,1	7305,1	5469,0	7663,9	8361,9
товари спортивні, включаючи велосипеди	55,3	49,7	64,5	66,8	79,4	114,2	171,2	245,9	334,5	377,5	411,6	634,3
ігри та іграшки	41,1	47,8	50,8	59,9	84,8	135,4	229,9	356,0	490,9	534,3	673,5	822,5
фотографічне обладнання	55,0	69,8	79,4	86,9	115,5	196,2	297,0	418,6	293,3	119,4	98,3	120,3
вироби паперові та канцелярські	91,0	102,2	112,6	118,2	148,0	223,9	294,1	300,1	392,4	455,1	485,6	577,8
приладдя канцелярське	126,3	140,0	145,8	156,1	182,8	210,8	261,5	282,9	355,2	328,1	378,7	420,4
комп'ютерна та інша обчислювальна техніка	114,3	188,1	216,4	256,1	520,0	805,3	1173,7	1911,0	2549,7	1903,4	3020,8	4263,6
книги, газети, журнали друковані та на електронних носіях	546,7	703,7	748,1	842,4	973,1	1180,0	1521,4	1764,9	2228,1	2421,6	2824,7	2980,1
прилади електропобутові	499,1	609,4	891,1	1266,9	2025,1	3026,3	3943,2	5862,0	6904,8	5985,9	8166,3	9609,9
мотоцикли, моторолери, монеди	5,3	7,1	8,1	11,7	25,3	28,4	34,0	38,8	45,0	27,6	72,0	80,3
меблі	306,9	324,0	348,4	380,2	574,4	699,8	819,3	980,2	1401,4	1375,7	1580,4	1906,1
килими, покриття для підлоги та стін	47,4	50,8	46,7	46,0	63,0	85,4	333,0	664,2	1247,5	1428,5	1519,7	1879,0
посуд та столові набори	267,5	287,0	279,1	315,3	345,3	464,6	557,9	737,0	1145,7	1178,0	1417,8	1646,9

інші непродовольчі товари	9315,9	11627,6	14253,6	19266,9	26912,1	39143,6	57969,8	84147,7	121094,9	98787,4	120081,9	154905,8
у тому числі	739,5	901,7	1200,3	1489,3	2142,3	3229,1	4305,1	6420,6	9583,6	9528,5	10424,3	12952,5
віконне скло, лісоматеріали, пиломатеріали, цемент, цегла та інші будівельні матеріали												
бензин	3294,6	3986,7	4623,5	6030,3	9068,9	12196,9	15244,2	19016,8	27876,9	30528,4	35971,5	44151,1
товари фармацевтичні	2052,7	2563,3	3064,5	3609,9	4611,2	6200,8	7305,4	9563,6	12598,1	16381,9	18731,4	22408,4

(%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усі товари	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Продовольчі товари у торговій мережі	44,7	43,1	41,1	39,7	38,7	37,1	34,2	31,6	31,1	36,5	36,1	35,7
м'ясо та продукти м'ясні	5,2	5,0	4,7	4,7	4,9	5,5	5,2	4,7	4,9	5,3	4,9	4,5
м'ясо та птиця свіжі та заморожені	1,6	1,7	1,7	1,7	1,9	2,5	2,3	2,0	2,1	2,4	2,3	2,0
м'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	3,4	3,1	2,8	2,8	2,8	2,8	2,7	2,4	2,4	2,5	2,3	2,2
консерви, готові продукти м'ясні	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3
риба та рибопродукти	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	1,5
риба та морепродукти харчові	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2	1,1
консерви, готові продукти рибні	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4
консерви овочеві та фруктово-ягідні	0,5	0,5	0,6	0,6	0,8	0,8	0,7	0,6	0,5	0,6	0,5	0,5
жири	1,6	1,7	1,6	1,5	1,5	1,4	1,0	0,9	1,0	1,2	1,1	1,2
масло вершкове	0,7	0,7	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,5	0,5	0,5
олії рослинні	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6
жири інші (інші жири тваринні харчові, маргарин)	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1

Продовження табл.
Товарна структура роздрібного товарообороту підприємств

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
молоко та продукти молочні	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,8	1,7	1,6	1,8	1,9	1,8
сир сичужний, плавлений та кисломолочний	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	0,9	0,9	0,9	1,0	1,1	1,1	1,1
яйця	0,7	0,8	0,8	0,7	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4
цукор	0,8	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
вироби кондитерські	4,0	3,9	3,8	3,3	3,2	2,9	2,8	2,5	2,5	2,9	3,0	2,9
чай	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4
кава	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
сіль	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
вироби хлібобулочні	6,4	5,0	3,5	2,8	2,4	1,8	1,4	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0
борошно, крупи та вироби макаронні	1,6	1,2	1,1	1,2	1,1	0,9	0,9	0,8	0,9	1,0	1,0	1,1
борошно	0,6	0,4	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
крупи та бобові	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5
вироби макаронні	0,5	0,4	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
картопля	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
овочі	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8
плоди, ягоди, виноград, горіхи (включаючи кавуни та дині)	0,4	0,4	0,4	0,5	0,7	0,7	0,8	0,9	0,9	1,1	1,3	1,3
продовольчі товари інші	18,2	18,8	18,7	18,2	17,3	15,9	14,5	13,5	12,6	15,8	15,5	15,9
Продовольчі товари мережі ресторанного господарства	7,2	7,3	6,9	5,9	5,2	4,5	4,0	3,7	3,3	3,5	3,4	3,2
Непродовольчі товари	48,1	49,6	52,0	54,4	56,1	58,4	61,8	64,7	65,6	60,0	60,5	61,1
тканини	0,4	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Закінчення табл.
Товарна структура роздрібного товарообороту підприємств

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
фотографічне обладнання	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0
вироби паперові та канцелярські	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
приладдя канцелярське	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
комп'ютерна та інша обчислювальна техніка	0,4	0,5	0,5	0,5	0,8	0,9	0,9	1,1	1,0	0,8	1,1	1,2
книги, газети, журнали друковані та на електронних носіях	1,9	2,1	1,9	1,7	1,4	1,3	1,2	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9
електрообутові прилади	1,7	1,8	2,3	2,5	3,0	3,2	3,0	3,3	2,8	2,6	2,9	2,7
мотоцикли, моторолери, мопеди	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
меблі	1,1	0,9	0,9	0,8	0,9	0,8	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5
килими, покриття для підлоги та стін	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,4	0,5	0,6	0,5	0,5
посуд і столові набори	1,0	0,9	0,7	0,7	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
інші непродовольчі товари	32,4	33,8	35,9	38,6	39,8	41,5	44,6	47,2	49,1	42,9	42,7	44,3
у тому числі	2,6	2,6	3,0	3,0	3,2	3,4	3,3	3,6	3,9	4,1	3,7	3,7
віконне скло, лісоматеріали, пиломатеріали, цемент, цегла та інші будівельні матеріали												
бензин	11,5	11,6	11,6	12,1	13,4	12,9	11,7	10,7	11,3	13,2	12,8	12,6
товари фармацевтичні	7,1	7,4	0,6	7,2	6,8	6,6	5,6	5,4	5,1	7,1	6,7	6,4

РОЗВИТОК МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

106. Основні показники розвитку малих підприємств¹

	2000 ²	2001 ²	2002 ²	2003 ²	2004 ²	2005 ²	2006 ³	2007 ³	2008 ³	2009 ³	2010 ³	2011 ³
Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення	44	48	53	57	60	63	72	84	79	82	70	70
Кількість найманих працівників ⁴ на малих підприємствах, тис. осіб	1709,8	1807,6	1918,5	2034,2	1928,0	1834,2	2158,5	2223,5	2206,1	2106,5	2024,9	1991,1
у розрахунку на одне підприємство, осіб	8	8	8	7	7	6	6	6	6	6	6	6
відсотків до кількості найманих працівників на підприємствах-суб'єктах підприємницької діяльності	15,1	17,1	18,9	20,9	20,2	19,6	23,5	24,3	24,7	25,6	25,8	25,8
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн	43810,1	47165,7	49394,2	65202,1	74363,5	82936,7	357252,6	440011,0	496683,0	461691,1	484393,5	523638,2
відсотків до обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) по економіці в цілому	8,1	7,1	6,7	6,6	5,3	5,5	18,8	18,2	16,5	16,8	14,4	13,1
Прибуток до оподаткування ⁵ , млн грн	4655,8	3612,0	3495,1	4161,2	6051,8	7066,9	19024,3	25561,8	32018,9	32745,4	49196,7	44323,3
відсотків до прибутку до оподаткування по економіці в цілому ⁵	12,9	9,1	9,3	9,1	8,2	7,9	17,2	14,0	16,5	22,8	23,2	16,0
Збиток до оподаткування ⁵ , млн грн	3618,6	3706,7	4278,3	5394,8	7395,9	7595,9	13837,2	19862,7	69501,1	54529,1	48261,4	51091,0
відсотків до збитку до оподаткування по економіці в цілому ⁵	16,3	17,6	18,8	20,6	25,4	30,6	40,2	42,2	37,6	28,9	31,4	33,9
Питома вага підприємств, що одержали збиток до оподаткування ⁵ , відсотків до загальної кількості	36,6	38,1	38,2	37,1	35,5	35,2	33,7	32,8	37,3	39,9	41,4	35,0

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ, за 2000–2006 рр. – без урахування результатів діяльності фермерських господарств.

² Дані за 2000–2005 рр. сформовано відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України в редакції від 16.01.2003 р. № 436-IV, на підставі якої малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної 500 тис. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 1 тис. осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму, еквівалентну 5 млн євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; середніми визнаються всі інші підприємства.

³ Дані за 2006–2011 рр. сформовано відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України з урахуванням змін, внесених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. № 523-VI, на підставі якої малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 70 млн грн; великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 250 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму 100 млн грн; середніми визнаються всі інші підприємства.

⁴ Дані наведено, включаючи штатних і позаштатних працівників.

⁵ За 2000–2008 рр. наведено прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування.

**107. Кількість малих підприємств
у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення за регіонами¹**

	2000 ²	2001 ²	2002 ²	2003 ²	2004 ²	2005 ²	2006 ³	2007 ³	2008 ³	2009 ³	2010 ³	2011 ³
Україна	44	48	53	57	60	63	72	84	79	82	70	70
Автономна Республіка Крим	44	54	61	69	71	73	82	91	86	88	67	59
Вінницька	29	30	37	42	44	46	49	58	52	54	44	44
Волинська	33	35	39	43	45	45	49	56	51	53	45	42
Дніпропетровська	37	43	48	53	54	56	68	81	78	80	64	63
Донецька	50	51	53	55	55	56	61	66	58	58	50	54
Житомирська	37	41	42	44	45	45	49	53	50	55	43	42
Закарпатська	46	51	52	52	60	63	64	73	61	67	43	42
Запорізька	41	45	51	56	58	62	69	86	85	88	70	71
Івано-Франківська	43	46	48	52	52	54	57	61	57	60	52	52
Київська	32	36	43	48	50	57	70	84	79	82	71	78
Кіровоградська	38	44	45	49	50	51	56	81	75	78	61	59
Луганська	34	36	39	41	42	43	49	56	53	53	41	42
Львівська	51	53	56	59	62	63	72	79	79	82	73	59
Миколаївська	53	57	60	62	63	64	72	107	97	100	87	64
Одеська	38	43	48	54	58	62	74	101	102	107	88	81
Полтавська	37	40	44	47	48	49	57	70	69	72	56	57
Рівненська	31	34	36	40	41	43	45	49	45	49	40	38
Сумська	37	41	44	45	47	48	52	57	56	56	40	41
Тернопільська	26	30	32	37	38	39	42	51	45	49	39	41
Харківська	45	52	56	59	63	66	75	83	84	86	79	80
Херсонська	64	49	52	53	54	55	60	82	72	76	61	56
Хмельницька	31	34	36	40	42	44	49	57	51	55	44	44
Черкаська	35	36	38	42	43	44	48	58	58	62	51	49
Чернівецька	32	39	40	41	43	45	49	58	51	57	54	38

Чернігівська	27	28	35	40	41	43	47	53	54	55	40	44
м. Київ	117	130	151	167	180	196	240	267	243	258	250	270
м. Севастополь	54	55	56	64	67	72	77	87	87	87	70	74

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ, за 2000–2006 рр. – без урахування результатів діяльності фермерських господарств.

² Дані за 2000–2005 рр. сформовано відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України в редакції від 16.01.2003 р. № 436-IV, на підставі якої малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної 500 тис. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 1 тис. осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму, еквівалентну 5 млн євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; середніми визнаються всі інші підприємства.

³ Дані за 2006–2011 рр. сформовано відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України з урахуванням змін, внесених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. № 523-VI, на підставі якої малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 70 млн грн; великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 250 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму 100 млн грн; середніми визнаються всі інші підприємства.

108. Кількість найманих¹ працівників малих підприємств за видами економічної діяльності²

(тис.)

	2000 ³	2001 ³	2002 ³	2003 ³	2004 ³	2005 ³	2006 ⁴	2007 ⁴	2008 ⁴	2009 ⁴	2010 ⁴	2011 ⁴
Усього	1709,8	1807,6	1918,5	2034,2	1928,0	1834,2	2158,5	2223,5	2206,1	2106,5	2024,9	1991,1
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	110,9	130,7	143,7	162,5	164,9	162,0	161,2	220,7	195,0	181,4	172,8	189,1
Промисловість	362,9	389,1	422,5	446,8	402,7	373,4	409,7	394,1	381,5	366,2	353,8	339,3
Будівництво	198,2	217,0	219,2	232,4	222,5	209,4	246,4	261,9	267,2	250,3	233,2	207,2
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	572,9	527,5	494,7	473,9	418,9	375,4	572,6	562,5	554,6	530,4	514,8	509,9
Діяльність готелів і ресторанів	69,5	72,9	76,9	77,6	75,3	71,5	73,9	71,5	71,6	69,1	67,0	63,4
Діяльність транспорту та зв'язку	77,6	88,3	100,6	110,2	106,7	102,8	118,4	122,2	125,9	121,8	117,7	122,0
Фінансова діяльність	11,9	12,9	13,7	14,3	14,4	15,7	21,5	24,3	24,5	24,5	24,1	23,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	181,2	228,3	291,8	349,3	358,0	365,1	415,3	436,1	458,0	437,2	420,4	413,6
Освіта	21,2	23,8	26,3	27,6	27,3	26,8	15,6	15,1	15,2	15,2	14,2	14,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	17,8	21,0	23,6	26,9	28,3	29,0	29,9	31,3	32,7	33,0	33,1	38,4
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	80,1	90,3	98,5	105,2	101,7	95,9	87,6	79,4	75,4	72,8	69,8	65,9

¹ Дані наведено, включаючи штатних і позаштатних працівників.

² Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ, за 2000–2006 рр. – без урахування результатів діяльності фермерських господарств.

³ Дані за 2000–2005 рр. сформовано відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України в редакції від 16.01.2003 р. № 436-IV, на підставі якої малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної 500 тис. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 1 тис. осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму, еквівалентну 5 млн євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; середніми визнаються всі інші підприємства.

⁴ Дані за 2006–2011 рр. сформовано відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України з урахуванням змін, внесених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. № 523-VI, на підставі якої малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 70 млн грн; великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 250 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму 100 млн грн; середніми визнаються всі інші підприємства.

109. Кількість найманих¹ працівників малих підприємств у загальній кількості найманих працівників за видами економічної діяльності²
(% до загальної кількості найманих працівників)

	2000 ³	2001 ³	2002 ³	2003 ³	2004 ³	2005 ³	2006 ⁴	2007 ⁴	2008 ⁴	2009 ⁴	2010 ⁴	2011 ⁴
Усього	15,1	17,1	18,9	20,9	20,2	19,6	23,5	24,3	24,7	25,6	25,8	25,8
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	4,4	6,0	7,4	9,9	11,9	13,5	16,1	23,3	23,2	23,7	24,1	26,9
Промисловість	8,1	9,1	10,4	11,3	10,2	9,5	10,6	10,7	10,8	11,5	11,6	11,2
Будівництво	28,4	33,2	34,8	36,7	33,9	31,8	36,9	38,5	40,9	49,2	52,2	50,8
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	50,8	48,6	45,8	43,9	38,4	33,4	47,6	43,4	41,3	42,8	42,0	41,5
Діяльність готелів і ресторанів	55,5	57,9	61,2	62,4	60,3	57,5	54,3	51,0	50,7	50,4	50,7	50,1
Діяльність транспорту та зв'язку	6,6	7,6	8,8	9,8	9,6	9,3	10,7	10,8	11,1	11,1	11,1	11,6
Фінансова діяльність	7,0	26,6	28,2	30,2	28,0	25,8	31,6	29,1	27,1	30,8	31,0	30,6
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	28,0	33,8	40,6	46,1	46,5	46,0	50,2	51,3	52,3	48,6	51,1	50,9
Освіта	40,8	41,7	36,7	37,8	35,3	34,0	40,4	41,0	42,0	43,8	48,0	51,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	25,7	29,2	31,9	32,4	32,4	33,2	34,3	35,3	36,2	36,3	36,4	41,0
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	43,3	47,9	51,0	54,7	52,1	49,1	48,0	43,0	39,2	40,4	43,6	42,3

¹ Дані наведено, включаючи штатних і позаштатних працівників.

² Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ, за 2000–2006 рр. – без урахування результатів діяльності фермерських господарств.

³ Дані за 2000–2005 рр. сформовано відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України в редакції від 16.01.2003 р. № 436-IV, на підставі якої малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної 500 тис. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 1 тис. осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму, еквівалентну 5 млн євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; середніми визнаються всі інші підприємства.

⁴ Дані за 2006–2011 рр. сформовано відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України з урахуванням змін, внесених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. № 523-VI, на підставі якої малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 70 млн грн; великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 250 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму 100 млн грн; середніми визнаються всі інші підприємства.

110. Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств за видами економічної діяльності¹
(млн грн)

	2000 ²	2001 ²	2002 ²	2003 ²	2004 ²	2005 ²	2006 ³	2007 ³	2008 ³	2009 ³	2010 ³	2011 ³
Усього	43810,1	47165,7	49394,2	65202,1	74363,5	82936,7	357252,6	440011,0	496683,0	461691,1	484393,5	523638,2
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	1087,2	1583,7	1748,6	2070,6	2919,9	3559,9	5844,4	11434,8	14578,7	17485,5	22136,5	34251,2
Промисловість	5807,8	6678,4	7316,3	9052,2	10647,9	11772,2	31292,8	38504,3	45561,8	45406,8	50676,5	57995,9
Будівництво	2974,3	3815,9	4250,6	6089,8	7724,0	8863,4	25211,3	37588,2	42242,3	34121,0	32860,2	35902,0
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	27747,7	27158,9	26106,2	32671,8	34545,9	36186,0	239181,2	275624,9	305302,8	273335,2	281464,1	290275,2
Діяльність готелів і ресторанів	653,4	803,0	903,1	1090,3	1359,7	1558,4	2116,4	2703,1	3231,8	3251,8	3617,1	4010,0
Діяльність транспорту та зв'язку	1493,7	1799,8	2093,8	2770,5	3523,6	4076,8	10934,6	13961,6	16710,0	17495,8	19141,8	24509,7
Фінансова діяльність	398,9	398,1	532,4	2382,2	2105,8	2454,3	9055,0	13294,6	7987,6	8202,7	8060,9	10086,6
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	2833,7	3819,9	5077,2	7285,5	9307,9	11765,1	29645,5	42320,0	55536,5	56686,6	59778,6	58898,8
Освіта	145,1	182,3	232,1	286,1	341,4	421,5	370,9	471,7	612,1	579,4	586,8	764,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	138,0	174,9	216,3	310,3	379,3	485,5	692,2	927,1	1233,7	1336,1	1574,1	1947,9
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	486,6	694,4	849,4	1121,5	1417,5	1682,9	2738,4	3069,2	3550,8	3639,8	4314,2	4739,9

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ, за 2000–2006 рр. – без урахування результатів діяльності фермерських господарств.

² Дані за 2000–2005 рр. сформовано відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України в редакції від 16.01.2003 р. № 436-IV, на підставі якої малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної 500 тис. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 1 тис. осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму, еквівалентну 5 млн євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; середніми визнаються всі інші підприємства.

³ Дані за 2006–2011 рр. сформовано відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України з урахуванням змін, внесених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. № 523-VI, на підставі якої малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 70 млн грн; великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 250 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму 100 млн грн; середніми визнаються всі інші підприємства.

**111. Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств
у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) за видами економічної діяльності¹**

(%)

	2000 ²	2001 ²	2002 ²	2003 ²	2004 ²	2005 ²	2006 ³	2007 ³	2008 ³	2009 ³	2010 ³	2011 ³
Усього	8,1	7,1	6,7	6,6	5,3	5,5	18,8	18,2	16,5	16,8	14,4	13,1
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	5,6	7,2	8,2	9,1	9,2	9,9	18,0	23,6	22,1	21,0	22,4	27,4
Промисловість	2,8	2,8	3,0	2,9	2,4	2,3	5,1	5,0	4,6	5,2	4,4	4,0
Будівництво	21,9	23,5	21,2	19,8	15,7	15,7	33,0	33,0	33,5	41,4	37,3	32,5
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	12,3	8,7	7,7	7,1	5,4	5,6	27,3	25,0	22,7	23,0	20,0	18,2
Діяльність готелів і ресторанів	38,9	33,5	37,9	40,1	36,3	36,4	37,2	35,2	32,3	32,2	31,1	31,0
Діяльність транспорту та зв'язку	3,9	4,1	4,4	5,2	5,1	4,7	10,9	10,9	10,2	10,1	10,2	10,6
Фінансова діяльність	3,5	6,4	5,1	11,7	3,9	4,0	8,6	10,9	6,4	7,4	4,9	6,0
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	24,9	20,3	10,5	10,9	11,7	13,2	37,2	41,2	32,4	28,3	26,4	22,5
Освіта	30,4	31,9	27,1	26,1	25,7	25,4	36,5	38,5	40,4	36,9	38,9	47,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	16,9	15,8	16,3	18,0	18,7	19,3	24,7	26,0	25,0	23,9	24,0	26,7
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	11,3	12,5	13,2	10,7	7,1	14,1	30,4	25,0	23,2	24,1	28,9	26,7

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ, за 2000–2006 рр. – без урахування результатів діяльності фермерських господарств.

² Дані за 2000–2005 рр. сформовані відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України в редакції від 16.01.2003 р. № 436-IV, на підставі якої малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної 500 тис. євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 1 тис. осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму, еквівалентну 5 млн євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні; середніми визнаються всі інші підприємства.

³ Дані за 2006–2011 рр. сформовані відповідно до ст. 63 Господарського кодексу України з урахуванням змін, внесених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. № 523-VI, на підставі якої малими визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує 50 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує 70 млн грн; великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує 250 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму 100 млн грн; середніми визнаються всі інші підприємства.

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ

112. Кількість населення у 2000–2013 рр.

	2000	2001	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Наявне населення, млн	49,4	48,9	48,5	48,0	47,6	47,3	46,9	46,6	46,4	46,1	46,0	45,8	45,6	45,6
міське	33,3	32,9	32,6	32,3	32,1	32,0	31,9	31,8	31,7	31,6	31,5	31,5	31,4	31,4
сільське	16,1	16,0	15,9	15,7	15,5	15,3	15,0	14,8	14,7	14,5	14,5	14,3	14,2	14,2
відсотків до всього населення														
міське	67,4	67,4	67,2	67,3	67,5	67,7	67,9	68,1	68,3	68,5	68,6	68,7	68,8	68,9
сільське	32,6	32,6	32,8	32,7	32,5	32,3	32,1	31,9	31,7	31,5	31,4	31,3	31,2	31,1
Постійне населення, млн	49,1	48,7	48,2	47,8	47,4	47,1	46,7	46,5	46,2	46,0	45,8	45,6	45,5	45,4
чоловіки	22,7	22,5	22,3	22,1	21,9	21,8	21,6	21,5	21,3	21,2	21,1	21,0	21,0	...
жінки	26,4	26,2	25,9	25,7	25,5	25,3	25,1	25,0	24,9	24,8	24,7	24,6	24,5	...
відсотків до всього населення														
чоловіки	46,3	46,3	46,3	46,2	46,2	46,2	46,1	46,1	46,1	46,1	46,1	46,1	46,2	...
жінки	53,7	53,7	53,7	53,8	53,8	53,8	53,9	53,9	53,9	53,9	53,9	53,9	53,8	...

¹ За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня 2001 р., за інші роки – на 1 січня.

113. Розподіл постійного населення за окремими віковими групами за регіонами у 2000–2012 рр.

(на 1 січня)

	2000				2001			
	кількість населення, осіб	у т.ч. віком, років			кількість населення, осіб	у т.ч. віком, років		
		0–15	16–59	60 і старші		0–15	16–59	60 і старші
Україна	49114950	9571890	29353410	10189650	48663609	9144796	29259367	10259446
Автономна Республіка Крим	2057539	401065	1260434	396040	2038123	381547	1254404	402172
Вінницька	1797062	360085	1011710	425267	1779999	347110	1008876	424013
Волинська	1064362	248373	609911	206078	1060599	240756	614180	205663
Дніпропетровська	3640846	677811	2202625	760410	3600250	643477	2186826	769947
Донецька	4933600	863556	2976689	1093355	4877113	817547	2954790	1104776
Житомирська	1417174	292763	805192	319219	1403933	282267	802989	318677
Закарпатська	1261168	305737	764059	191372	1258181	297687	766717	193777
Запорізька	1972338	366334	1198215	407789	1948620	347455	1187236	413929
Івано-Франківська	1418278	324989	825991	267298	1412655	314621	827369	270665
Київська	1851935	361682	1093107	397146	1835118	344566	1090584	399968
Кіровоградська	1155993	227318	670703	257972	1139979	217829	663949	258201
Луганська	2613689	466532	1571257	575900	2576125	437615	1557672	580838
Львівська	2642709	568746	1573314	500649	2624400	546458	1573421	504521
Миколаївська	1288871	261385	784018	243468	1275936	249551	779404	246981
Одеська	2490690	488507	1531230	470953	2472686	470217	1526943	475526
Полтавська	1659435	307159	959244	393032	1640388	293456	954680	392252
Рівненська	1179105	284919	683999	210187	1175341	277025	686914	211402
Сумська	1331975	24917	772664	314394	1313021	233186	767235	312600
Тернопільська	1151410	248308	655449	247653	1144852	239201	657048	248603
Харківська	2951287	510771	1813738	626778	2921758	483360	1809428	628970
Херсонська	1202837	251423	727077	224337	1187119	239307	719761	228051
Хмельницька	1454188	293340	831277	329571	1440284	282731	827361	330192
Черкаська	1431321	276037	815819	339465	1413877	263707	811501	338669
Чернівецька	926369	208024	542093	176252	922533	200875	545029	176629
Чернігівська	1272384	224126	705190	343268	1253852	214113	700047	339692
м. Київ	2567012	442744	1726037	398231	2567607	417205	1743270	407132
м. Севастополь ¹	381173	65239	242368	73566	379260	61927	241733	75600

	2002 ²						2003									
	кількість населення, осіб			у т.ч. віком, років			кількість населення, осіб			у т.ч. віком, років						
	0–15	16–59	60 і старші	0–15	16–59	60 і старші	0–15	16–59	60 і старші	0–15	16–59	60 і старші				
Україна	48240902	8743741	29272722	10366501	47823108	8315857	29314550	10192701	2024056	364633	1253370	410648	2009659	343956	1260709	404994
Автономна Республіка Крим	1763944	334113	1011714	425190	1746787	319713	1008801	418273	33949	620255	205724	225681	624140	202151	768668	
Вінницька	3561224	776180	2940695	1118507	4761487	725841	2940800	1094846	4825563	776180	2940695	1118507	4761487	725841	2940800	1094846
Дніпропетровська	1389293	271246	798683	318191	1374666	259519	801810	313337	1254614	289537	771355	195859	1251044	279956	777393	193695
Донецька	1926810	330132	1176716	419869	1908525	312491	1180824	415210	1406129	304899	831107	272155	1400933	293275	839678	267980
Житомирська	1821061	330622	1089921	404424	1802563	312911	1091203	398449	1125704	208050	662244	261731	1109306	197414	655562	256330
Закарпатська	2540191	412165	1544374	584568	2502744	383992	1547319	571433	2605956	525942	1585143	511014	2592625	504972	1586526	501127
Запорізька	1262899	237048	775320	251304	1250802	224526	777279	248997	2455666	452095	1527619	486835	2437127	432699	1523083	481345
Івано-Франківська	1621207	280176	954863	393039	1601586	265687	950237	385662	1171445	269576	689752	212845	1167272	260506	696745	210021
Київська	1296763	222023	762774	311830	1277679	208606	764761	304312	1138500	230954	660261	249148	1130970	221984	664288	244698
Кіровоградська	2895813	457125	1814390	634354	2872261	432667	1820114	619480	1126889	227589	714527	1159940	1159940	215698	715282	228960
Львівська	1426649	271645	826601	330147	1411708	260820	825040	325848	1398313	251626	808304	339878	1382963	239256	808783	334924
Миколаївська	919028	194604	546988	180155	915385	187159	549831	178395	1236065	204160	700416	338235	1216653	192946	695992	327715
Одеська	2566953	394468	1787709	422706	2580382	379105	1782730	418547	377153	58433	242462	77783	376564	55803	243457	77304
Полтавська																
Рівненська																
Сумська																
Тернопільська																
Харківська																
Херсонська																
Хмельницька																
Черкаська																
Чернівецька																
Чернігівська																
м. Київ																
м. Севастополь ¹																

	2004				2005			
	кількість населення, осіб	у т.ч. віком, років			кількість населення, осіб	у т.ч. віком, років		
		0-15	16-59	60 і старші		0-15	16-59	60 і старші
Україна	47442079	7966055	29514592	9961432	47100462	7664799	29656295	9779368
Автономна Республіка Крим	1996372	326819	1273562	395991	1985495	312474	1283574	389447
Вінницька	1729151	307952	1011392	409807	1713052	296983	1011448	404621
Волинська	1046060	219207	628877	197976	1042049	214029	632996	195024
Дніпропетровська	3499542	551656	2196641	751245	3472867	529849	2206168	736850
Донецька	4708029	683734	2960368	1063927	4659018	650929	2970434	1037655
Житомирська	1360613	251163	803832	305618	1346031	243516	802889	299626
Закарпатська	1248284	271941	784297	192046	1245653	265430	788684	191539
Запорізька	1891809	296857	1189445	405507	1876391	283823	1195047	397521
Івано-Франківська	1395096	283409	848807	262880	1390890	275167	853506	262217
Київська	1788098	301165	1096856	390077	1773143	288822	1101679	382642
Кіровоградська	1093609	188118	655166	250325	1077504	179754	651652	246098
Луганська	2468020	360202	1556022	551796	2435716	341055	1562228	532433
Львівська	2579941	487799	1599450	492692	2569671	472684	1606727	490260
Миколаївська	1239691	214526	781213	243952	1228807	205648	782132	241027
Одеська	2418973	415643	1529857	473473	2404643	401739	1536311	466593
Полтавська	1582679	252902	953983	375794	1564645	241080	957727	365838
Рівненська	1163088	253634	703061	206393	1159635	248036	707990	203609
Сумська	1259225	197159	768308	294058	1241743	187090	771167	283486
Тернопільська	1123351	214377	669044	239730	1116322	207777	671308	237237
Харківська	2851059	410992	1839241	600826	2832711	393780	1854939	583992
Херсонська	1148379	205956	718315	224108	1136751	197053	719012	220686
Хмельницька	1397977	250990	828427	318560	1384875	241859	829503	313513
Черкаська	1368822	229028	812175	327619	1353506	218756	813465	321285
Чернівецька	911523	181188	554138	176197	908426	175900	558110	174416
Чернігівська	1198275	183815	698032	316428	1179179	175091	698434	305654
м. Київ	2597723	372012	1807575	418136	2625094	364466	1839920	420708
м. Севастополь ¹	376390	53611	246508	76271	376645	52009	249245	75391

Продовження табл.
Розподіл постійного населення за окремими віковими групами за регіонами у 2000–2012 рр.

	2006						2007									
	кількість населення, осіб			у т.ч. віком, років			кількість населення, осіб			у т.ч. віком, років						
	0–15	16–59	60 і старші	0–15	16–59	60 і старші	0–15	16–59	60 і старші	0–15	16–59	60 і старші				
Україна	46749170	7408288	29812140	9528742	46465691	7218070	29799860	9447761	1975070	300843	1292246	381981	1968379	293254	1293445	381680
Автономна Республіка Крим	1694486	287091	1017454	389941	1679382	279206	1017733	382443	210150	638933	188618	1035300	207720	642559	185021	
Вінницька	1037701	510697	2215373	717796	3419604	497566	2209885	712153	3443866	623106	2973623	1013310	4567672	603147	2958303	1006222
Волинська	4610039	236059	805038	289721	1317912	230080	803026	284806	1330818	259973	793706	188935	1240993	255301	796750	188942
Дніпропетровська	1242614	259973	793706	188935	1240993	255301	796750	188942	1860242	272459	1200757	387026	1846136	264202	1197350	384584
Донецька	1860242	272459	1200757	387026	1846136	264202	1197350	384584	1386221	268073	859588	258560	1382646	261808	865278	255560
Житомирська	1757975	278830	1108947	370198	1745347	271482	1108275	365590	1060763	172062	651010	237691	1046668	165858	646201	234609
Закарпатська	1060763	172062	651010	237691	1046668	165858	646201	234609	2404507	324739	1563755	516013	2377282	312726	1554336	510220
Запорізька	2558759	459103	1614433	485223	2550043	448415	1619785	481843	1218909	198105	785791	235013	1211139	192213	784782	234144
Івано-Франківська	2391180	390280	1543654	457246	2384407	381039	1548905	454463	1547021	231264	962206	353551	1532684	223945	960354	348385
Київська	1155419	243558	714383	197478	1153298	240742	718024	194532	1155419	243558	714383	197478	1153298	240742	718024	194532
Кіровоградська	1224150	178533	773025	272592	1209260	171994	769730	267536	1108875	201861	675637	231377	1102113	196677	678885	226551
Луганська	2813380	379341	1865018	569021	2796495	368610	1860251	567634	1218909	198105	785791	235013	1211139	192213	784782	234144
Львівська	1218909	198105	785791	235013	1211139	192213	784782	234144	2391180	390280	1543654	457246	2384407	381039	1548905	454463
Миколаївська	2391180	390280	1543654	457246	2384407	381039	1548905	454463	1547021	231264	962206	353551	1532684	223945	960354	348385
Одеська	1155419	243558	714383	197478	1153298	240742	718024	194532	1224150	178533	773025	272592	1209260	171994	769730	267536
Полтавська	1224150	178533	773025	272592	1209260	171994	769730	267536	1108875	201861	675637	231377	1102113	196677	678885	226551
Рівненська	2813380	379341	1865018	569021	2796495	368610	1860251	567634	1218909	198105	785791	235013	1211139	192213	784782	234144
Сумська	1125026	189304	720996	214726	1115639	183515	718904	213220	1370279	233751	833560	302968	1358205	227253	832677	298275
Тернопільська	1370279	233751	833560	302968	1358205	227253	832677	298275	1370279	233751	833560	302968	1358205	227253	832677	298275
Харківська	1337835	209317	817964	310554	1324407	202010	816005	306392	1337835	209317	817964	310554	1324407	202010	816005	306392
Херсонська	905099	172012	563442	169645	903207	168313	567405	167489	1159910	167329	699750	292831	1143415	161500	696139	285776
Хмельницька	1159910	167329	699750	292831	1143415	161500	696139	285776	2651917	359547	1870340	422030	2676789	359095	1883636	434058
Черкаська	2651917	359547	1870340	422030	2676789	359095	1883636	434058	377109	50901	251511	74697	377269	50399	251237	75633
Чернівецька	377109	50901	251511	74697	377269	50399	251237	75633								
Чернігівська																
м. Київ																
м. Севастополь ¹																

	2008				2009				
	кількість населення, осіб		у т.ч. віком, років		кількість населення, осіб		у т.ч. віком, років		
	0-15	16-59	60 і старші	0-15	16-59	60 і старші	0-15	16-59	60 і старші
Україна	46192309	29738562	9382784	7070963	29738562	9382784	7005022	29585980	9372357
Автономна Республіка Крим	1962317	1290236	382621	289460	1290236	382621	290308	1283528	384669
Вінницька	1665132	1016832	376094	272206	1016832	376094	267665	1012423	372802
Волинська	1033708	643932	183962	205814	643932	183962	205444	645088	182961
Дніпропетровська	3395089	2202885	704306	487898	2202885	704306	484654	2185795	700470
Донецька	4526033	2942276	995422	588335	2942276	995422	583637	2914152	989803
Житомирська	1306219	800619	280708	224892	800619	280708	220850	797204	276940
Закарпатська	1239773	797711	190397	251665	797711	190397	249947	798581	192002
Запорізька	1832099	1192843	381425	257831	1192843	381425	254877	1184720	380906
Івано-Франківська	1379877	869111	254272	256494	869111	254272	252966	871520	253850
Київська	1731490	1104475	360572	266443	1104475	360572	264897	1099280	357917
Кіровоградська	1033325	641778	231106	160441	641778	231106	156573	634376	229663
Луганська	2350749	1543148	504726	302875	1543148	504726	298013	1526197	502987
Львівська	2541409	1620387	482279	438743	1620387	482279	431827	1620318	482414
Миколаївська	1202845	781524	233439	187882	781524	233439	185483	775582	234058
Одеська	2383668	1555737	452334	375597	1555737	452334	375346	1550558	455212
Полтавська	1517064	956677	343076	217311	956677	343076	213400	949727	340449
Рівненська	1150930	718329	194024	238577	718329	194024	237782	718351	193769
Сумська	1194628	765008	263199	166421	765008	263199	162735	757569	261538
Тернопільська	1095367	679244	224502	191621	679244	224502	188048	678840	223193
Харківська	2780283	1854778	564536	360969	1854778	564536	358566	1839594	568626
Херсонська	1106070	715280	211889	178901	715280	211889	175958	709787	212023
Хмельницька	1347140	830239	295168	221733	830239	295168	217972	827443	292793
Черкаська	1311861	813882	302301	195678	813882	302301	191244	808532	300845
Чернівецька	901462	570271	166192	164999	570271	166192	163070	571558	166367
Чернігівська	1127357	689434	281060	156863	689434	281060	153418	682299	277070
м. Київ	2698926	1891585	446382	360959	1891585	446382	369339	1893765	461120
м. Севастополь ¹	377488	250341	76792	50355	250341	76792	51003	249193	77910

Закінчення табл.
Розподіл постійного населення за окремими віковими групами за регіонами у 2000–2012 рр.

	2010				2011				
	кількість населення, осіб		у т.ч. віком, років		кількість населення, осіб		у т.ч. віком, років		
	0–15	16–59	60 і старші	0–15	16–59	60 і старші	0–15	16–59	60 і старші
Україна	45782592	29328566	9471437	6975669	45598179	29090079	9532431		
Автономна Республіка Крим	1956550	1271160	392273	296508	1954759	1259714	398537		
Вінницька	1643323	1005575	373260	262177	1634116	999785	372154		
Волинська	1033937	645096	183113	206190	1034421	644960	183271		
Дніпропетровська	3352172	2158780	708784	485519	3333195	2134141	713535		
Донецька	4453855	2872074	1000166	580206	4420126	2829818	1010102		
Житомирська	1286618	792367	276276	215707	1279777	788891	275179		
Закарпатська	1241995	797468	195051	250457	1244517	796211	197849		
Запорізька	1810875	1170463	387075	252983	1800526	1156819	390724		
Івано-Франківська	1377990	871367	255957	248558	1377040	871764	256718		
Київська	1715985	1092005	358569	266249	1711870	1087050	358571		
Кіровоградська	1011367	626383	230618	152609	1003572	620482	230481		
Луганська	2307020	294933	508806	293356	2286674	1482149	511169		
Львівська	2531247	1619220	483959	425047	2526378	1617028	484303		
Миколаївська	1188801	766970	237640	183220	1182567	758950	240397		
Одеська	2379962	377271	1539254	380227	2377610	1526574	470809		
Полтавська	1491729	210999	341586	208989	1479913	929683	341241		
Рівненська	1150564	237892	194624	238318	1151466	718259	194889		
Сумська	1170125	160099	262869	157824	1159352	738070	263458		
Тернопільська	1085614	185606	223913	183452	1080876	674655	222769		
Харківська	2753453	359073	579130	360098	2739472	1794402	584972		
Херсонська	1091999	174409	215401	173791	1086805	695478	217536		
Хмельницька	1330794	215286	293271	213420	1323763	818171	292172		
Черкаська	1291589	800940	302592	185605	1281755	793895	302255		
Чернівецька	901306	162257	168595	161353	901212	570301	169558		
Чернігівська	1101205	151225	275401	149390	1089667	666961	273316		
м. Київ	2743824	379995	479270	390868	2757892	1871764	495260		
м. Севастополь ¹	378493	52241	79801	53548	378858	244104	81206		

	2012			
	кількість населення, осіб	у т.ч. віком, років		
		0–15	16–59	60 і старші
Україна	45453282	6993132	28842213	9617937
Автономна Республіка Крим	1954253	301429	1247507	405317
Вінницька	1627102	260328	994842	371932
Волинська	1035870	207455	644393	184022
Дніпропетровська	3316990	489399	2109582	718469
Донецька	4390293	582024	2787494	1020775
Житомирська	1273968	214693	783881	275394
Закарпатська	1247926	251822	795551	200553
Запорізька	1790879	253795	1142048	395036
Івано-Франківська	1377402	247041	871570	258791
Київська	1713779	268748	1084056	360975
Кіровоградська	996005	151225	613683	231097
Луганська	2268079	293745	1459349	514985
Львівська	2522568	422855	1612295	487418
Миколаївська	1177508	182813	751282	243413
Одеська	2377237	384620	1514840	477777
Полтавська	1469357	207354	920632	341371
Рівненська	1153196	239703	717674	195819
Сумська	1150141	156074	728969	265098
Тернопільська	1077180	181542	673050	222588
Харківська	2726544	361974	1772492	592078
Херсонська	1081935	172998	689152	219785
Хмельницька	1317008	211849	812745	292414
Черкаська	1273674	183772	786303	303599
Чернівецька	902199	160968	570380	170851
Чернігівська	1079967	148623	658887	272457
м. Київ	2772951	401764	1858131	513056
м. Севастополь ¹	379271	54979	241425	82867

¹ Включаючи м. Інкерман, смт Кача та сільські ради, підпорядковані міській раді.

² За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня 2001 р.

**114. Кількість народжених, померлих
і природний приріст населення у 2000–2012 рр.**

(тис.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість народжених													
усього	385,1	376,5	390,7	408,6	427,3	426,1	460,4	472,7	510,6	512,5	497,7	502,6	520,7
у міських поселеннях	238,0	237,3	248,9	266,4	284,4	284,3	306,7	314,1	340,6	339,5	326,6	328,9	341,6
у сільській місцевості	147,1	139,2	141,8	142,2	142,9	141,8	153,7	158,6	170,0	173,0	171,1	173,7	179,1
Кількість померлих													
усього	758,1	746,0	754,9	765,4	761,3	782,0	758,1	762,9	754,5	706,7	698,2	664,6	663,1
у міських поселеннях	457,1	450,4	454,4	459,9	460,5	471,6	461,8	466,3	462,9	432,3	431,1	411,0	411,8
у сільській місцевості	301,0	295,6	300,5	305,5	300,8	310,4	296,3	296,6	291,6	274,4	267,1	253,6	251,3
Природний приріст населення													
усього	-373,0	-369,5	-364,2	-356,8	-334,0	-355,9	-297,7	-290,2	-243,9	-194,2	-200,5	-162,0	-142,4
у міських поселеннях	-219,1	-213,1	-205,5	-193,5	-176,1	-187,3	-155,1	-152,2	-122,3	-92,8	-104,5	-82,1	-70,2
у сільській місцевості	-153,9	-156,4	-158,7	-163,3	-157,9	-168,6	-142,6	-138,0	-121,6	-101,4	-96,0	-79,9	-72,2

115. Міграція населення за регіонами у 2002–2012 рр.

(осіб)

	Міждержавна міграція			Міжрегіональна міграція			Міждержавна міграція			Міжрегіональна міграція		
	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції
Україна	42473	76264	-33791	267448	267448	x	39489	63699	-24210	279313	279313	x
Автономна Республіка Крим	6108	5616	492	11249	11276	-27	4768	4748	20	11118	11314	-196
Вінницька	1033	1946	-913	9495	10481	-886	985	1766	-828	9255	11293	-2038
Волинська	568	1618	-1050	4145	4957	-812	434	1262	-781	3709	5217	-1508
Дніпропетровська	2472	5877	-3405	17979	14958	3021	2124	4872	-2748	17859	15656	2203
Донецька	5034	12524	-7490	14770	16579	-1809	6510	9136	-2626	14603	16589	-1986
Житомирська	797	1510	-713	7896	9559	-1663	666	1457	-791	8073	9783	-1710
Закарпатська	323	1594	-1271	2886	4073	-1187	353	1381	-1028	2621	4135	-1514
Запорізька	2035	3409	-1374	9135	9375	-240	1773	2734	-961	8971	8939	32
Івано-Франківська	389	747	-358	5936	6426	-490	367	781	-414	5400	6336	-936
Київська	821	1070	-249	16346	17042	-696	806	889	-83	20461	18797	1664
Кіровоградська	700	1293	-593	6224	9895	-3671	504	1106	-602	6354	10502	-4148
Луганська	2521	7016	-4495	7276	11016	-3740	2090	6029	-3939	7173	11326	-4153
Львівська	620	1809	-1189	8434	10542	-2108	464	1587	-1123	8861	10646	-1785
Миколаївська	1184	2189	-1005	7910	8760	-850	1170	1889	-719	7831	8757	-926
Одеська	3249	2892	357	9310	9824	-514	2960	2779	181	9019	10273	-1254
Полтавська	960	2094	-1134	10381	10074	307	803	1522	-719	10593	10794	-201
Рівненська	448	1687	-1239	6622	7131	-509	310	1711	-1401	6308	7063	-755
Сумська	757	1429	-672	5045	7840	-2795	663	1364	-701	5312	8358	-3046
Тернопільська	286	619	-333	5286	6090	-804	280	679	-399	5375	6248	-873
Харківська	2791	5734	-2943	20098	14494	5604	2627	4766	-2139	21114	14922	6192
Херсонська	1105	2258	-1153	6819	9256	-2437	1100	1688	-588	6405	9611	-3206
Хмельницька	674	1288	-614	7693	10329	-2636	711	1169	-458	8146	10229	-2083
Черкаська	1043	1507	-464	10266	10156	110	1041	1220	-179	10709	10936	-227
Чернівецька	628	1188	-560	4136	3796	340	550	1205	-655	4085	3910	175
Чернігівська	585	1574	-989	7110	8181	-1071	518	1312	-794	7095	8631	-1536
м. Київ	3939	4125	-186	40537	22545	17992	3725	3450	275	48349	26424	21925
м. Севастополь ¹	1403	1651	-248	4464	2793	1671	1187	1197	-10	4514	2624	1890

	Міждержавна міграція			Міжрегіональна міграція			Міждержавна міграція			Міжрегіональна міграція		
	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції
Україна	38567	46182	-7615	295149	295149	x	39580	34997	4583	284373	284373	x
Автономна Республіка Крим	5125	4286	839	12167	11674	493	6381	3043	3338	11295	11860	-565
Вінницька	1008	1213	-205	9622	11758	-2136	981	850	131	9035	11949	-2914
Волинська	460	1001	-541	4904	5667	-763	469	901	-432	4844	5504	-660
Дніпропетровська	2276	3111	-835	18925	16451	2474	2023	2188	-165	17970	15723	2247
Донецька	5525	6384	-859	15349	16763	-1414	4834	4702	132	14520	15851	-1331
Житомирська	617	909	-292	8004	10835	-2831	601	797	-196	7393	10372	-2979
Закарпатська	218	1379	-1161	2885	4309	-1424	222	1027	-805	2660	4188	-1528
Запорізька	2109	2300	-191	9193	9832	-639	1669	1697	-28	8320	9493	-1173
Івано-Франківська	295	610	-315	5847	6699	-852	378	557	-179	5627	6297	-670
Київська	854	771	83	20559	20139	420	916	503	413	19899	19462	437
Кіровоградська	355	741	-386	6003	11181	-5178	330	483	-153	5494	10862	-5368
Луганська	1973	3791	-1818	7126	11530	-4404	1933	2910	-977	7064	10798	-3734
Львівська	562	1138	-576	9416	11278	-1862	537	944	-407	9326	10642	-1316
Миколаївська	1122	1113	9	7637	9408	-1771	1022	848	174	7873	8578	-705
Одеська	3309	2051	1258	10040	10107	-67	3704	1601	2103	10423	9829	594
Полтавська	761	990	-229	10958	11420	-462	726	803	-77	10604	10520	84
Рівненська	299	968	-669	6223	7754	-1531	298	1069	-771	6033	7540	-1507
Сумська	541	876	-335	5592	8642	-3050	596	712	-116	5617	8221	-2604
Тернопільська	320	544	-224	5107	6826	-1719	287	546	-259	5121	6542	-1421
Харківська	2886	3446	-560	21684	15476	6208	3050	2260	790	19861	15492	4369
Херсонська	896	1230	-334	6462	10375	-3913	797	885	-88	6358	9761	-3403
Хмельницька	623	789	-166	8429	10952	-2523	609	621	-12	7843	10801	-2958
Черкаська	909	937	-28	10714	11824	-1110	880	670	210	10189	11408	-1219
Чернівецька	469	979	-510	3883	4223	-340	497	790	-293	3896	3947	-51
Чернігівська	455	879	-424	6928	9719	-2791	602	796	-194	6948	9410	-2462
м. Київ	3535	2852	683	56475	27184	29291	4050	2139	1911	55129	26400	28729
м. Севастополь ¹	1065	894	171	5017	3123	1894	1188	655	533	5031	2923	2108

	Міждержавна міграція			Міжрегіональна міграція			Міждержавна міграція			Міжрегіональна міграція		
	кількість прибулих	кількість вибулих	saldo міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	saldo міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	saldo міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	saldo міграції
Україна	4427	29982	14245	280757	280757	x	46507	29669	16838	275941	275941	x
Автономна Республіка Крим	5413	2687	2726	11461	10340	1121	4798	2377	2421	11232	10129	1103
Вінницька	1210	731	479	9159	11714	-2555	1299	793	506	9528	11567	-2039
Волинська	445	806	-361	5275	5428	-153	528	865	-337	5417	5191	226
Дніпропетровська	2000	1852	148	16637	15139	1498	1943	1828	115	15959	15241	718
Донецька	4993	4313	680	14214	15317	-1103	4698	3796	902	14484	15476	-992
Житомирська	612	693	-81	7947	10226	-2279	583	622	-39	7910	9615	-1705
Закарпатська	268	987	-719	2592	4125	-1533	302	795	-493	2674	3746	-1072
Запорізька	1789	1353	436	7933	9202	-1269	1535	1292	243	8087	9211	-1124
Івано-Франківська	403	482	-79	5455	6365	-910	413	500	-87	5669	5783	-114
Київська	1025	463	562	20367	19470	897	828	307	521	17688	18933	-1245
Кіровоградська	305	381	-76	5382	10063	-4681	402	401	1	5615	9816	-4201
Луганська	1767	2803	-1036	7099	10549	-3450	1810	3313	-1503	7189	10522	-3333
Львівська	531	811	-280	9458	10421	-963	522	723	-201	8792	9788	-996
Миколаївська	1074	634	440	7498	8144	-646	837	592	245	7006	7892	-886
Одеська	9001	1171	7830	9415	9948	-533	12420	1439	10981	10370	10014	356
Полтавська	768	620	148	10288	10284	4	566	496	70	9481	10120	-639
Рівненська	337	914	-577	6615	7845	-1230	314	898	-584	6676	8063	-1387
Сумська	687	641	46	5845	8474	-2629	683	789	-106	6069	8285	-2216
Тернопільська	312	388	-76	4598	6351	-1753	253	451	-198	4680	6186	-1506
Харківська	2578	1923	655	19962	16031	3931	3563	2252	1311	18997	16277	2720
Херсонська	657	659	-2	6324	9320	-2996	691	697	-6	6108	9098	-2990
Хмельницька	604	571	33	8153	10168	-2015	713	590	123	8316	10136	-1820
Черкаська	841	588	253	10249	11427	-1178	753	547	206	10568	11061	-493
Чернівецька	538	704	-166	4092	3721	371	606	507	99	4094	3581	513
Чернігівська	680	646	34	7541	9014	-1473	643	706	-63	7772	8834	-1062
м. Київ	4354	1577	2777	52532	28618	23914	3776	1606	2170	51109	28476	22633
м. Севастополь ¹	1035	584	451	4666	3053	1613	1028	487	541	4451	2900	1551

	Міждержавна міграція			Міжрегіональна міграція			Міждержавна міграція			Міжрегіональна міграція		
	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції
Україна	37323	22402	14921	265960	265960	x	32917	19470	13447	242798	242798	x
Автономна Республіка Крим	4239	1704	2535	10472	9537	935	3534	1402	2132	8944	8054	890
Вінницька	1196	552	644	8995	11304	-2309	1376	586	790	8879	10216	-1337
Волинська	590	541	49	5094	5065	29	470	437	33	4719	4970	-251
Дніпропетровська	1789	1313	476	12770	15018	-2248	1580	1229	351	11888	13322	-1434
Донецька	3962	2976	986	12955	14828	-1873	3118	2409	709	11059	13627	-2568
Житомирська	547	429	118	7481	9705	-2224	478	359	119	6812	8444	-1632
Закарпатська	295	652	-357	2519	3542	-1023	251	480	-229	2316	3254	-938
Запорізька	1557	966	591	7644	8605	-961	1482	880	602	6912	7397	-485
Івано-Франківська	519	319	200	5267	5606	-339	522	392	130	5136	5380	-244
Київська	933	304	629	18452	17726	726	714	275	439	17121	15416	1705
Кіровоградська	356	293	63	5446	9488	-4042	428	336	92	5510	7970	-2460
Луганська	1548	1997	-449	7169	10350	-3181	1382	1827	-445	6588	8765	-2177
Львівська	549	582	-33	8452	9150	-698	529	636	-107	8058	8494	-436
Миколаївська	868	425	443	6225	7813	-1588	927	429	498	5666	6881	-1215
Одеська	4852	886	3966	11537	8884	2653	3793	842	2951	10679	7911	2768
Полтавська	562	483	79	9085	9432	-347	603	409	194	8691	8680	11
Рівненська	388	654	-266	6079	7685	-1606	313	448	-135	5969	7301	-1332
Сумська	654	546	108	6143	7571	-1428	609	429	180	5694	7112	-1418
Тернопільська	331	330	1	4553	6028	-1475	336	329	7	4500	5726	-1226
Харківська	4018	2285	1733	18490	15818	2672	2490	1967	523	16451	14989	1462
Херсонська	594	586	8	5822	8589	-2767	618	461	157	5641	7007	-1366
Хмельницька	636	452	184	8444	9439	-995	580	335	245	8181	8764	-583
Черкаська	622	369	253	9740	10313	-573	645	316	329	9308	9262	46
Чернівецька	548	298	250	3911	3501	410	614	219	395	3817	3286	531
Чернігівська	498	525	-27	7335	8135	-800	783	465	318	6915	7117	-202
м. Київ	3618	1563	2055	51330	29985	21345	3970	1254	2716	43690	31002	12688
м. Севастополь ¹	1054	372	682	4550	2843	1707	772	319	453	3654	2451	1203

	Міждержавна міграція			Міжрегіональна міграція			Міждержавна міграція			Міжрегіональна міграція		
	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції	кількість прибулих	кількість вибулих	сальдо міграції
Україна	30810	14677	16133	257685	257685	x	31684	14588	17096	258171	258171	x
Автономна Республіка Крим	3240	934	2306	9693	8553	1140	2941	765	2176	9490	8027	1463
Вінницька	1113	471	642	9458	10487	-1029	1252	447	805	9992	10329	-337
Волинська	479	372	107	5153	5262	-109	485	289	196	5251	4776	475
Дніпропетровська	2071	1024	1047	13437	14512	-1075	2218	1087	1131	13189	14535	-1346
Донецька	2852	1793	1059	12518	14648	-2130	3032	1454	1578	11608	13697	-2089
Житомирська	645	324	321	7850	8463	-613	524	356	168	7965	8679	-714
Закарпатська	302	362	-60	2498	3270	-772	290	360	-70	2760	3153	-393
Запорізька	1333	618	715	7350	7879	-529	1247	672	575	7184	8571	-1387
Івано-Франківська	567	426	141	5680	5593	87	664	396	268	5671	5417	254
Київська	816	252	564	19547	15557	3990	1473	276	1197	23275	15799	7476
Кіровоградська	605	256	349	7348	8371	-1023	361	224	137	6790	8375	-1585
Луганська	1430	1203	227	6849	9470	-2621	1357	955	402	6466	9527	-3061
Львівська	516	574	-58	8343	9161	-818	601	563	38	7844	9434	-1590
Миколаївська	737	364	373	6130	6868	-738	607	293	314	5986	6947	-961
Одеська	3603	681	2922	10652	8472	2180	3293	726	2567	10257	8734	1523
Полтавська	726	309	417	8719	9089	-370	689	274	415	8369	9123	-754
Рівненська	196	273	-77	6316	7414	-1098	221	246	-25	5990	7764	-1774
Сумська	479	321	158	6015	7160	-1145	515	240	275	5807	6933	-1126
Тернопільська	409	332	77	4888	5959	-1071	374	361	13	4914	5758	-844
Харківська	1465	848	617	17297	16075	1222	1293	825	468	15475	15109	366
Херсонська	491	267	224	5821	7195	-1374	423	249	174	5778	7079	-1301
Хмельницька	529	321	208	8548	9359	-811	724	301	423	8413	9967	-1554
Черкаська	617	318	299	9572	10347	-775	726	275	451	9999	10156	-157
Чернівецька	596	233	363	3754	3482	272	644	258	386	3844	3332	512
Чернігівська	720	357	363	7223	7571	-348	799	263	536	7190	7381	-191
м. Київ	3448	1203	2245	43144	34778	8366	4080	2202	1878	44977	36814	8163
м. Севастополь ¹	825	241	584	3882	2690	1192	851	231	620	3687	2755	932

	Міждержавна міграція		Міжрегіональна міграція		сальдо міграції	
	2012		2012			
	кількість прибулих	кількість вибулих	кількість прибулих	кількість вибулих		
Україна	76361	14517	61844	272275	272275	x
Автономна Республіка Крим	5096	768	4328	9355	9271	84
Вінницька	1961	543	1418	9261	11010	-1749
Волинська	598	261	337	5080	5693	-613
Дніпропетровська	4506	1047	3459	13577	15141	-1564
Донецька	5696	1326	4370	11599	16048	-4449
Житомирська	741	264	477	9741	9315	426
Закарпатська	324	475	-151	2735	3105	-370
Запорізька	3017	557	2460	7276	8637	-1361
Івано-Франківська	1784	384	1400	5506	5546	-40
Київська	2106	489	1617	25132	18060	7072
Кіровоградська	617	214	403	6911	9071	-2160
Луганська	3261	779	2482	6558	10592	-4034
Львівська	2478	473	2005	8899	9693	-794
Миколаївська	990	311	679	5688	7347	-1659
Одеська	8016	671	7345	11711	8929	2782
Полтавська	1687	270	1417	8176	9379	-1203
Рівненська	295	206	89	6483	7974	-1491
Сумська	505	257	248	5838	7261	-1423
Тернопільська	415	318	97	5245	5810	-565
Харківська	13889	748	13141	18055	16071	1984
Херсонська	519	236	283	5449	7606	-2157
Хмельницька	575	295	280	8719	9725	-1006
Черкаська	879	223	656	9576	10778	-1202
Чернівецька	1542	230	1312	3768	3452	316
Чернігівська	819	219	600	6859	8180	-1321
м. Київ	12734	2719	10015	50483	35780	14703
м. Севастополь ¹	1311	234	1077	4595	2801	1794

¹ Включаючи м. Інкерман, смт Кача та сільські ради, підпорядковані міській раді.

116. Середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні¹
(років)

Рік	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
2003–2004	68,22	62,60	74,05
2004–2005	67,96	62,23	73,97
2005–2006	68,10	62,38	74,06
2006–2007	68,25	62,51	74,22
2007–2008	68,27	62,51	74,28
2008–2009	69,29	63,79	74,86
2009–2010	70,44	65,28	75,50
2011	71,02	65,98	75,88

¹ До 2011 р. показник розраховувався за два суміжні роки, у 2011 р. – за один календарний рік.

ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ, СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

117. Доходи й витрати населення України

(млн грн)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Доходи	157996	185073	215672	274241	381404	472061	623289	845641	894286	1101175	1266753	1407197
заробітна плата	67389	78950	94608	117227	160621	205120	278968	366387	365300	449553	529133	593213
прибуток і змішаний доход	29518	33540	36330	43828	58404	69186	95203	131139	129760	160025	200230	212420
доходи від власності (одержані)	4275	5297	6706	8337	11072	13855	20078	28432	34654	67856	68004	74620
соціальні допомоги й інші одержані поточні трансферти	56814	67286	78028	104849	151307	183900	229040	319683	364572	423741	469386	526944
Витрати й заощадження	157996	185073	215672	274241	381404	472061	623289	845641	894286	1101175	1266753	1407197
придбання товарів і послуг	139984	153589	180730	221713	306769	385681	509533	695618	709025	838213	1030635	1179071
доходи від власності (сплачені)	190	334	902	1864	3523	8374	16924	30406	37831	28844	29064	28017
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	11034	14092	17763	19030	25461	33803	49053	67606	67053	72251	83931	95549
нагромадження нефінансових активів	3408	2464	1680	3254	4444	7159	9939	29515	10493	19578	-1159	18525
приріст фінансових активів	3380	14594	14597	28380	41207	37044	37840	22496	69884	142289	124282	86035
Нааявний доход	119048	141618	162578	212033	298275	363586	470953	634493	661915	847949	988983	1091100
Реальний наявний доход, відсотків до попереднього року	110,0	118,0	109,1	119,6	123,9	111,8	114,8	107,6	90,0	117,1	108,0	109,7

118. Доходи населення за регіонами

(млн грн)

	2001 ¹	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	157996	185073	215672	274241	381404	472061	623289	845641	894286	1101175	1266753
Автономна Республіка Крим	5833	6558	8135	10022	13883	16834	22878	30386	32046	39393	45562
Вінницька	5044	5814	7053	8747	12193	14788	19264	25170	26813	33602	38990
Волинська	2902	3445	4043	4941	6808	8414	10943	14662	15177	19137	22584
Дніпропетровська	12890	14757	17331	22241	31344	38694	50955	68420	72138	88922	101868
Донецька	16420	19572	22847	29497	40753	50947	67057	92213	96596	118223	135599
Житомирська	3745	4481	5326	6867	9418	11472	15132	20216	20655	26124	30069
Закарпатська	2881	3360	4337	5451	7504	9134	12103	16033	16492	20841	24446
Запорізька	7057	7957	9381	11807	16360	20148	26424	35628	37019	45779	52272
Івано-Франківська	3591	4191	5189	6545	9120	11232	14779	20143	21023	26504	31224
Київська	6500	7067	8144	9929	13824	17424	23145	31666	34358	42732	48990
Кіровоградська	3260	3722	4335	5372	7451	8991	11602	15452	16149	20213	23443
Луганська	7359	8540	10102	12885	17860	22042	28967	39861	41916	51338	58619
Львівська	7787	9221	11466	14352	19823	23804	31361	42220	43813	54838	63602
Миколаївська	3783	4558	5478	6754	9301	11246	14772	19950	20723	26034	29800
Одеська	6814	7982	10173	13467	18558	22457	29186	39367	42422	52924	61435
Полтавська	5322	6279	7334	9260	12831	15573	20283	27024	28239	34462	39299
Рівненська	3260	3872	4601	5675	7821	9656	12555	16865	17458	22362	26144
Сумська	3984	4504	5388	6531	9114	11281	14965	19819	20318	24918	28347
Тернопільська	2740	3119	3983	4942	6969	8708	11367	14999	15608	19587	22712
Харківська	9588	11253	13395	16524	22926	28188	37835	51971	54519	67102	77316
Херсонська	2979	3529	4209	5480	7664	9281	12070	16206	16731	20978	24096
Хмельницька	4029	4693	5434	7059	9868	11967	15551	20596	21526	26987	31336
Черкаська	3902	4452	5314	6744	9392	11589	15177	20424	21351	26194	29646
Чернівецька	2109	2401	3198	4145	5776	7010	9178	12214	12619	16114	18682
Чернігівська	3776	4298	5050	6303	8650	10433	13560	17908	18917	23179	26277
м. Київ	14475	17653	22769	30594	43348	57307	77435	109781	122516	143903	164057
м. Севастополь	1039	1283	1657	2107	2845	3441	4745	6447	7144	8785	10338

¹ Підсумок доходів населення за регіонами не відповідає їх сумі по Україні за рахунок салдо грошових переказів і гуманітарної допомоги, одержаних від нерезидентів.

119. Наявний дохід населення

(млн грн)

	2001 ¹	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	119048	141618	162578	212033	298275	363586	470953	634493	661915	847949	988983
Автономна Республіка Крим	4233	4906	5983	7676	10806	13006	16957	22677	23667	30409	35793
Вінницька	4072	4769	5604	7016	9908	11825	15052	19454	20181	26364	31265
Волинська	2267	2742	3128	3904	5478	6638	8321	10982	11366	14840	17289
Дніпропетровська	9555	11233	13022	17124	24287	29652	39015	52352	55139	69394	80888
Донецька	12399	14852	17270	23407	32945	40752	53011	73310	76284	94860	109968
Житомирська	2954	3510	4156	5390	7449	8940	11624	15627	15712	20231	23884
Закарпатська	2243	2601	3355	4305	6012	7166	9105	12013	12148	15825	18738
Запорізька	5267	6071	7166	9414	13223	16118	20747	27891	28433	36530	42550
Івано-Франківська	2792	3302	4120	5276	7404	8966	11537	15563	16146	20716	24471
Київська	5057	5659	6343	7908	11168	13978	17876	24763	25915	33558	38703
Кіровоградська	2522	2894	3379	4243	5989	7073	8962	11873	11990	15632	18151
Луганська	5624	6603	7845	10167	14308	17591	22786	31430	32670	41080	47648
Львівська	5910	7177	8860	11400	16020	19025	24420	32513	33706	42064	48833
Миколаївська	2855	3483	4218	5378	7516	8897	11324	15148	15689	20161	23664
Одеська	5058	6076	7717	10228	14173	16807	21031	28133	29666	38896	45704
Полтавська	4064	4934	5696	7407	10404	12481	15913	21135	22195	26873	31010
Рівненська	2530	2996	3481	4403	6192	7557	9555	12810	13029	16855	19984
Сумська	3021	3463	4164	5188	7376	9092	11892	15698	15819	19692	22667
Тернопільська	2120	2455	3159	3958	5616	6967	8886	11599	11603	15020	17697
Харківська	7090	8493	9981	12829	18042	22056	28961	39232	40617	50962	59886
Херсонська	2330	2800	3273	4338	6115	7283	9315	12410	12542	16233	19169
Хмельницька	3249	3754	4330	5612	7916	9494	12156	16067	16371	20995	24800
Черкаська	2987	3461	4086	5300	7467	9070	11609	15702	16269	20347	23379
Чернівецька	1596	1867	2513	3294	4620	5514	7006	8856	9054	12211	14470
Чернігівська	2962	3419	3960	5063	7044	8355	10681	13942	14675	18354	21283
м. Київ	8995	11139	14577	20224	28629	36708	49762	68713	76250	103347	119500
м. Севастополь	723	910	1192	1581	2168	2575	3449	4600	4779	6500	7589

¹ Підсумок доходів населення за регіонами не відповідає їх сумі по Україні за рахунок сальдо грошових переказів і гуманітарної допомоги, одержаних від нерезидентів.

120. Найвищий дохід на одну особу

(грн)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	2445,9	2938,0	3400,3	4468,4	6332,1	7771,0	10126,0	13716,3	14372,8	18485,6	21637,9
Автономна Республіка Крим	2073,9	2422,3	2974,0	3838,6	5432,9	6567,0	8589,7	11515,8	12036,3	15480,0	18231,0
Вінницька	2286,8	2707,2	3211,4	4059,7	5791,1	6980,5	8963,3	11676,4	12191,7	16018,0	19090,8
Волинська	2132,4	2594,0	2974,1	3729,5	5254,2	6387,6	8022,6	10597,3	10966,8	14311,9	16657,7
Дніпропетровська	2665,2	3165,7	3701,7	4907,3	7015,9	8632,3	11439,0	15459,9	16386,5	20739,4	24302,4
Донецька	2544,8	3091,4	3637,6	4984,0	7088,9	8855,9	11625,7	16220,1	17014,0	21317,3	24890,3
Житомирська	2112,5	2541,6	3040,5	3985,2	5568,5	6754,3	8864,5	12022,6	12179,8	15775,9	18716,4
Закарпатська	1781,4	2072,0	2678,6	3444,6	4821,2	5757,7	7323,8	9664,5	9764,5	12699,6	15002,4
Запорізька	2719,0	3165,0	3769,7	4994,4	7074,5	8693,6	11276,2	15265,2	15652,6	20221,4	23684,9
Івано-Франківська	1973,0	2349,1	2941,3	3780,2	5321,6	6463,4	8336,0	11262,8	11692,4	15009,4	17732,6
Київська	2753,9	3114,6	3521,7	4426,8	6305,0	7953,8	10248,8	14292,4	15024,9	19513,9	22520,1
Кіровоградська	2217,2	2576,6	3050,0	3885,5	5568,6	6672,0	8564,6	11489,3	11727,3	15417,7	18039,2
Луганська	2188,6	2615,1	3150,6	4139,0	5900,9	7343,4	9620,0	13411,0	14071,6	17850,0	20879,9
Львівська	2239,7	2741,8	3401,6	4396,1	6203,1	7394,7	9523,8	12718,3	13211,3	16513,8	19204,4
Миколаївська	2244,6	2771,2	3385,3	4354,7	6137,5	7318,4	9376,5	12626,5	13154,2	16993,4	20040,7
Одеська	2040,7	2472,8	3163,9	4221,4	5883,4	7006,1	8780,8	11754,4	12404,2	16275,2	19135,0
Полтавська	2474,8	3048,1	3560,1	4683,5	6653,5	8064,2	10382,3	13922,0	14742,6	17990,9	20917,4
Рівненська	2150,5	2560,1	2984,8	3787,9	5344,4	6540,6	8285,6	11124,6	11316,8	14629,8	17326,2
Сумська	2308,4	2686,3	3276,7	4141,1	5972,0	7459,2	9876,3	13187,2	13426,4	16875,5	19592,9
Тернопільська	1850,6	2158,1	2794,6	3524,2	5032,7	6283,4	8063,5	10583,0	10634,2	13824,2	16351,3
Харківська	2425,0	2929,1	3468,9	4489,6	6355,7	7819,6	10328,5	14065,7	14633,1	18450,5	21787,8
Херсонська	1971,3	2399,6	2832,3	3792,0	5400,5	6492,2	8374,5	11248,1	11440,3	14881,7	17654,3
Хмельницька	2259,1	2640,3	3075,3	4024,1	5733,3	6943,1	8965,3	11938,6	12238,2	15781,0	18738,2
Черкаська	2117,9	2481,9	2961,9	3883,4	5534,0	6795,5	8782,7	11987,2	12517,5	15769,2	18246,3
Чернівецька	1725,4	2028,6	2741,9	3607,9	5078,0	6078,0	7738,0	9793,2	10013,3	13503,3	15992,5
Чернігівська	2376,7	2769,2	3256,6	4228,7	5979,1	7201,3	9337,4	12353,4	13155,5	16625,0	19465,0
м. Київ	3447,3	4257,4	5541,8	7623,9	10683,3	13566,9	18233,2	24960,2	27474,5	37012,7	42576,7
м. Севастополь	1902,3	2399,2	3149,8	4177,0	5723,3	6790,6	9093,1	12111,6	12566,4	17078,3	19918,6

121. Витрати населення за регіонами

(млн грн)

	2001 ¹	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	151208	168015	199395	242607	335753	427858	575510	793630	813909	939308	1143630
Автономна Республіка Крим	5822	6577	8121	9834	13521	17270	23141	31838	32137	37517	46054
Вінницька	4048	4370	5411	6605	9306	12040	16432	23129	24018	27011	32700
Волинська	2882	3111	3688	4409	6070	7796	10288	14360	14566	17001	21054
Дніпропетровська	12769	13835	16077	19578	26711	32594	42624	59382	58838	69969	86445
Донецька	13439	14688	17572	20764	28840	38826	53344	74826	75775	88747	108271
Житомирська	3041	3423	4179	5188	7149	9113	12245	16892	17452	20394	25491
Закарпатська	2979	3376	4413	5630	7538	8827	11218	15170	15949	18477	22276
Запорізька	7152	7599	8774	10690	14602	17246	22164	30405	31795	37439	46648
Івано-Франківська	3172	3462	4006	4739	6559	8751	12211	17419	18361	21879	27221
Київська	5746	6032	6546	7658	10383	14269	20061	28262	29385	34187	42503
Кіровоградська	3344	3474	3810	4502	6141	7569	9943	13518	14093	16157	19941
Луганська	6620	6905	7908	9112	12429	15803	21427	29852	31602	37278	46388
Львівська	7899	8777	10329	12540	17132	20589	27099	36589	37106	45017	55882
Миколаївська	3368	3886	4471	5456	7347	9518	12989	18103	18751	21568	26203
Одеська	7276	8748	10337	13428	18706	23808	32293	43807	46856	55519	68738
Полтавська	4945	5366	6158	7151	9754	12272	16400	22294	22636	26319	31783
Рівненська	3174	3686	4181	4930	6614	8030	10386	14520	15234	18310	22962
Сумська	3794	3948	4421	4962	6854	8398	10853	14939	15352	18181	22468
Тернопільська	2392	2726	3184	3686	5046	6613	8807	12354	13261	15659	19742
Харківська	10690	12285	14595	17510	23902	28373	37587	52318	54325	64711	79520
Херсонська	2760	3252	3828	4716	6411	8163	11009	14998	15439	17930	21883
Хмельницька	3872	4510	5285	6295	8486	10305	13250	18197	18832	21732	26530
Черкаська	3300	3677	4369	5396	7541	10013	13726	18673	19113	22213	27463
Чернівецька	2432	2678	3188	3801	5187	6396	8465	11870	12183	14132	17396
Чернігівська	3305	3489	4086	4748	6379	8141	10523	14549	14828	17757	22039
м. Київ	19386	22148	28646	36996	53970	73024	101435	137542	137823	144890	164898
м. Севастополь	1247	1524	1812	2283	3175	4111	5590	7824	8199	9314	11131

¹ Підсумок доходів населення за регіонами не відповідає їх сумі по Україні за рахунок сальдо грошових переказів і гуманітарної допомоги, одержаних від нерезидентів.

122. Витрати населення на одну особу

(грн)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	3106,6	3485,6	4170,3	5112,7	7127,7	9144,6	12374,1	17156,5	17673,2	20477,3	25021,4
Автономна Республіка Крим	2852,9	3247,7	4036,7	4917,7	6797,9	8720,0	11722,3	16168,0	16343,9	19098,5	23457,4
Вінницька	2273,0	2480,1	3100,7	3821,9	5439,2	7107,4	9785,0	13882,1	14509,8	16411,1	19967,0
Волинська	2712,0	2942,7	3506,4	4211,9	5822,0	7501,9	9919,0	13857,0	14054,4	16396,0	20285,2
Дніпропетровська	3561,7	3899,3	4570,2	5610,5	7716,2	9488,8	12497,1	17536,0	17485,8	20911,2	25971,9
Донецька	2758,2	3057,1	3701,2	4421,3	6205,6	8437,3	11698,8	16555,5	16900,5	19943,6	24506,2
Житомирська	2174,5	2479,0	3057,3	3835,9	5344,2	6885,0	9338,1	12995,8	13528,7	15903,0	19975,7
Закарпатська	2365,2	2689,0	3523,4	4504,7	6044,9	7092,2	9023,5	12204,3	12819,7	14827,9	17835,1
Запорізька	3692,7	3961,5	4615,5	5671,4	7812,3	9302,0	12046,3	16641,1	17503,4	20724,6	25966,0
Івано-Франківська	2241,1	2462,1	2860,0	3395,4	4714,3	6308,4	8823,0	12606,0	13296,4	15852,1	19725,4
Київська	3128,8	3319,9	3634,4	4286,8	5861,8	8119,4	11501,5	16311,9	17036,8	19879,6	24731,2
Кіровоградська	2939,0	3092,1	3438,9	4122,7	5709,9	7139,9	9502,1	13081,1	13784,2	15935,5	19818,1
Луганська	2576,2	2734,8	3175,9	3709,5	5126,0	6597,0	9046,3	12737,7	13611,6	16198,0	20327,8
Львівська	2993,5	3353,1	3965,1	4835,7	6633,6	8002,6	10568,6	14312,7	14544,0	17673,1	21976,6
Миколаївська	2647,6	3090,3	3588,3	4417,8	5999,5	7829,2	10755,2	15089,6	15721,5	18179,4	22190,9
Одеська	2935,4	3560,3	4238,0	5542,1	7765,0	9924,5	13482,9	18303,3	19591,9	23230,7	28778,7
Полтавська	3011,9	3315,0	3848,8	4521,7	6237,8	7929,2	10700,1	14685,5	15035,5	17620,0	21438,8
Рівненська	2698,1	3149,6	3585,8	4241,2	5708,6	6950,0	9006,2	12609,6	13232,0	15892,7	19908,1
Сумська	2899,1	3063,1	3478,4	3960,7	5549,3	6889,8	9013,4	12549,6	13030,0	15580,6	19420,9
Тернопільська	2087,4	2396,1	2817,7	3282,0	4521,9	5964,1	7991,8	11271,9	12153,8	14412,3	18240,8
Харківська	3656,5	4237,1	5072,5	6127,7	8420,1	10059,2	13404,8	18757,3	19571,6	23428,2	28931,1
Херсонська	2335,0	2785,7	3312,6	4122,4	5661,9	7276,7	9897,5	13593,8	14082,8	16437,5	20153,8
Хмельницька	2692,8	3171,6	3753,6	4513,8	6146,2	7536,2	9772,1	13521,3	14077,9	16334,9	20045,3
Черкаська	2339,9	2637,9	3167,1	3953,7	5588,8	7502,1	10384,3	14255,3	14705,7	17215,4	21433,7
Чернівецька	2628,3	2910,6	3478,5	4163,2	5701,3	7050,3	9349,5	13126,2	13473,8	15627,6	19226,3
Чернігівська	2651,4	2826,9	3360,2	3965,6	5414,7	7016,9	9199,2	12891,2	13292,7	16084,2	20156,4
м. Київ	7429,6	8466,4	10890,4	13946,5	20139,6	26988,9	37166,6	49962,6	49660,6	51891,0	58751,6
м. Севастополь	3284,2	4022,2	4788,6	6031,7	8381,7	10841,2	14737,7	20600,3	21559,3	24471,9	29215,2

123. Структура доходів і витрат населення України

(%)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
заробітна плата	42,6	42,7	43,9	42,7	42,1	43,4	44,8	43,3	40,8	40,8	41,8	42,2
прибуток і змішаний доход	18,7	18,1	16,8	16,0	15,3	14,7	15,3	15,5	14,5	14,5	15,8	15,1
доходи від власності (одержані)	2,7	2,8	3,1	3,0	2,9	2,9	3,2	3,4	3,9	6,2	5,4	5,3
соціальні допомоги й інші одержані поточні трансферти	36,0	36,4	36,2	38,3	39,7	39,0	36,7	37,8	40,8	38,5	37,0	37,4
Витрати та заощадження	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
придбання товарів і послуг	88,6	83,0	83,8	80,9	80,4	81,7	81,7	82,2	79,2	76,1	81,4	83,8
доходи від власності (сплачені)	0,1	0,2	0,4	0,7	0,9	1,8	2,7	3,6	4,2	2,6	2,3	2,0
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	7,0	7,6	8,2	6,9	6,7	7,2	7,9	8,0	7,5	6,6	6,6	6,8
нагромадження нефінансових активів	2,2	1,3	0,8	1,2	1,2	1,5	1,6	3,5	1,2	1,8	-0,1	1,3
приріст фінансових активів	2,1	7,9	6,8	10,3	10,8	7,8	6,1	2,7	7,9	12,9	9,8	6,1

124. Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата у 2012 р.

	Номінальна заробітна плата, грн	У % до відповідного періоду 2011 р.		У розрахунку на одного штатного працівника			
		номінальна заробітна плата	Реальна заробітна плата		грн	у % до	
						середнього рівня по економіці	прожиткового мінімуму на одну працездатну особу у грудні (1134 грн)
Січень	2722	118,5	114,4	3026	114,9	100,0	266,8
Лютий	2799	119,7	116,2	2077	112,0	68,6	183,2
Березень	2923	115,5	113,5				
Квітень	2942	116,2	115,5	1552	113,4	51,3	136,9
Травень	3015	117,2	117,8	3500	112,2	115,7	308,6
Червень	3109	114,8	116,4				
Липень	3151	114,6	114,6	4881	111,7	161,3	430,4
Серпень	3073	114,1	113,9	3085	111,8	102,0	272,0
Вересень	3064	111,9	111,8	3821	113,9	126,3	336,9
Жовтень	3110	113,9	114,1				
Листопад	3098	113,6	114,0	2491	110,7	82,3	219,7
Грудень	3377	110,6	111,1	2696	115,3	89,1	237,7
				2057	115,8	68,0	181,4
				3474	110,7	114,8	306,3
				5954	111,5	196,8	525,0
				3436	117,1	113,6	303,0
				3790	115,9	125,3	334,2
				3442	112,7	113,7	303,5
				2527	121,4	83,5	222,8
				2201	123,8	72,7	194,1
				2964	124,6	98,0	261,4
				3162	126,5	104,5	278,8

Примітка. Дані наведено по підприємствах, установах, організаціях та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

125. Середньомісячна номінальна заробітна плата за видами економічної діяльності
(у розрахунку на одного штатного працівника, грн)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього	230	311	376	462	590	806	1041	1351	1806	1906	2239	2633	3026
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	114	154	183	219	311	437	581	771	1101	1220	1467	1853	2077
Рибальство, рибництво	147	204	242	291	375	499	607	721	913	1028	1191	1369	1552
Промисловість	302	406	485	591	743	967	1212	1554	2017	2117	2580	3120	3500
у тому числі													
добувна промисловість	393	517	610	701	910	1246	1536	1970	2681	2894	3539	4370	4881
переробна промисловість	271	368	441	553	701	905	1137	1456	1849	1856	2281	2759	3085
виробництво та розподілення електроенергії, газу й води	371	476	562	651	767	969	1228	1577	2111	2394	2843	3353	3821
Будівництво	260	362	427	546	709	894	1140	1486	1832	1511	1754	2251	2491
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	226	284	330	394	509	713	898	1145	1514	1565	1874	2339	2696
Діяльність готелів і ресторанів	178	235	286	340	429	566	735	944	1221	1267	1455	1777	2057
Діяльність транспорту та зв'язку	336	460	573	685	843	1057	1328	1670	2207	2409	2726	3138	3474
Фінансова діяльність	560	833	976	1051	1258	1553	2050	2770	3747	4038	4601	5340	5954
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	278	373	437	527	667	900	1193	1595	2085	2231	2436	2935	3436
з них дослідження та розробки	303	420	470	570	774	1048	1323	1741	2336	2556	2874	3270	3790
Державне управління	335	396	495	577	691	1087	1578	1852	2581	2513	2747	3053	3442
Освіта	156	224	267	340	429	641	806	1060	1448	1611	1889	2081	2527
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	138	183	223	279	351	517	658	871	1177	1307	1631	1778	2201
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	162	211	247	299	400	620	828	1090	1511	1783	2065	2380	2964
з них діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	135	182	219	277	383	628	842	1109	1551	1870	2194	2500	3162

Примітка. Дані включено до 2009 р. наведено без урахування найманих працівників статистично малих підприємств та у фізичних осіб-підприємців, починаючи з 2010 р. – по підприємствах, установах, організаціях та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

126. Середньомісячна номінальна заробітна плата за регіонами

(у розрахунку на одного штатного працівника, грн)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	230	311	376	462	590	806	1041	1351	1806	1906	2239	2633	3026
Автономна Республіка Крим	225	301	358	433	543	730	952	1220	1609	1707	1991	2295	2654
Вінницька	159	215	265	334	435	597	793	1028	1404	1511	1782	2074	2432
Волинська	150	201	253	319	412	591	773	1013	1380	1427	1692	1994	2339
Дніпропетровська	273	370	438	526	667	913	1139	1455	1876	1963	2369	2790	3138
Донецька	292	383	452	550	712	962	1202	1535	2015	2116	2549	3063	3496
Житомирська	164	220	268	334	434	602	793	1033	1404	1493	1785	2071	2369
Закарпатська	172	238	295	379	479	665	868	1091	1453	1562	1846	2069	2351
Запорізька	289	379	445	541	671	860	1091	1394	1812	1843	2187	2607	2927
Івано-Франківська	188	259	318	402	510	718	923	1180	1543	1627	1927	2213	2539
Київська	241	317	378	470	592	811	1058	1362	1852	1987	2295	2761	3157
Кіровоградська	170	231	282	353	455	624	819	1054	1428	1537	1815	2114	2428
Луганська	232	320	393	474	596	805	1022	1323	1769	1873	2271	2742	3090
Львівська	196	272	339	419	523	713	923	1183	1570	1667	1941	2244	2578
Миколаївська	227	327	398	470	565	744	955	1202	1621	1806	2122	2448	2822
Одеська	236	306	379	454	566	768	966	1226	1633	1787	2046	2387	2700
Полтавська	220	292	354	437	560	758	961	1243	1661	1733	2102	2481	2850
Рівненська	173	245	312	390	506	685	888	1133	1523	1614	1960	2211	2575
Сумська	194	259	307	379	473	663	857	1098	1472	1593	1866	2177	2503
Тернопільська	135	190	237	304	388	553	727	943	1313	1412	1659	1871	2185
Харківська	230	310	370	455	569	759	974	1251	1679	1804	2060	2407	2753
Херсонська	173	233	289	356	451	625	800	1017	1375	1482	1733	1970	2269
Хмельницька	156	211	258	323	419	584	792	1045	1429	1521	1786	2075	2425
Черкаська	175	229	276	350	465	642	846	1085	1459	1532	1835	2155	2508
Чернівецька	157	218	271	344	441	621	819	1051	1402	1523	1772	1985	2329
Чернігівська	177	235	277	342	438	602	790	1016	1370	1465	1711	1974	2308
м. Київ	405	549	643	761	967	1314	1729	2300	3074	3161	3431	4012	4607
м. Севастополь	251	325	391	486	594	803	1005	1302	1726	1882	2167	2476	2891

Примітка. Дані включно до 2009 р. наведено без урахування найманих працівників статистично малих підприємств та у фізичних осіб-підприємців, починаючи з 2010 р. – по підприємствах, установах, організаціях та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

127. Індекси реальної заробітної плати за регіонами

(% до попереднього року)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	118,2	115,2	123,8	120,3	118,3	112,5	106,3	90,8	110,2	108,7	114,4
Автономна Республіка Крим	117,5	112,3	123,1	118,7	118,6	111,7	104,2	90,4	108,9	105,2	116,1
Вінницька	118,9	117,1	125,4	122,7	120,5	111,9	108,7	94,7	111,9	110,2	118,0
Волинська	122,7	119,4	124,4	127,8	119,7	116,0	108,8	91,3	114,5	110,2	117,9
Дніпропетровська	114,0	110,9	123,3	122,4	113,1	106,4	102,3	89,1	112,8	108,7	112,0
Донецька	114,2	114,2	123,9	117,1	113,4	112,3	104,6	89,4	112,1	110,9	112,2
Житомирська	121,2	117,9	123,8	120,4	121,4	116,0	107,7	92,7	111,0	107,4	115,1
Закарпатська	121,5	120,1	126,3	123,5	119,7	113,6	111,6	95,5	109,0	105,7	114,2
Запорізька	116,1	113,5	119,1	111,4	116,5	112,7	102,7	87,4	110,2	110,0	112,0
Івано-Франківська	121,0	120,7	127,4	126,3	120,0	115,4	105,2	91,2	112,6	108,0	114,9
Київська	115,9	117,4	120,8	119,4	117,4	114,2	107,7	92,3	108,5	113,3	114,4
Кіровоградська	123,3	116,4	120,2	119,7	121,9	114,3	108,8	95,0	111,0	108,1	115,3
Луганська	122,6	115,4	120,6	118,5	114,3	109,2	106,2	90,6	113,8	110,1	111,7
Львівська	120,7	116,5	124,1	122,3	120,3	113,4	104,0	90,1	108,1	106,7	114,4
Миколаївська	117,2	106,9	117,3	116,2	118,4	110,4	105,3	95,8	108,2	105,7	116,1
Одеська	121,8	111,7	122,9	121,7	115,4	110,9	102,8	93,1	107,4	106,5	113,0
Полтавська	121,9	116,6	123,4	116,6	114,7	111,9	104,2	90,0	114,1	109,1	115,5
Рівненська	125,5	116,5	123,2	118,6	121,0	112,0	106,4	91,6	114,8	105,0	117,6
Сумська	118,0	117,5	118,1	121,1	117,9	109,5	108,6	94,5	107,9	108,8	115,1
Тернопільська	123,5	123,9	125,2	128,1	122,0	112,3	110,3	92,8	111,0	104,5	117,3
Харківська	121,0	116,9	118,0	118,0	119,4	111,1	104,0	90,4	107,6	108,7	114,2
Херсонська	120,6	112,0	121,6	122,4	117,5	113,2	104,5	93,6	107,9	104,3	115,3
Хмельницька	121,4	120,0	122,9	123,2	127,0	113,3	106,4	91,7	111,7	107,6	116,6
Черкаська	116,9	120,7	126,7	120,5	121,3	111,3	107,1	90,1	113,1	109,5	116,0
Чернівецька	120,6	118,0	127,2	125,1	119,5	113,0	107,4	95,6	111,5	105,9	118,0
Чернігівська	118,8	116,8	122,1	120,7	120,0	112,9	107,5	90,8	111,1	105,7	118,4
м. Київ	109,9	110,3	127,4	119,7	121,0	112,3	107,8	88,2	105,2	106,3	112,5
м. Севастополь	117,5	117,2	121,7	120,8	112,5	113,6	105,5	94,4	106,8	102,8	114,9

Примітка. Дані включено до 2009 р. наведено без урахування найманих працівників статистично малих підприємств та у фізичних осіб-підприємців, починаючи з 2010 р. – по підприємствах, установах, організаціях та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

128. Загальна заборгованість населенню із заробітної плати та соціальних виплат
(на кінець звітного періоду; у % до відповідної дати попереднього року)

Рік	Усього ¹		заробітна плата		грошове забезпечення військовослужбовців		пенсії та пільгова грошова допомога		стипендії та грошове забезпечення студентів, курсантів та учнів		допомога по безробіттю		заборгованість потерпілим на виробництві		допомога за рахунок коштів соціального страхування		окремі види соціальної допомоги	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
1996	5881	...	4189	...	208	...	1154	...	108	...	10	192	x	20	x
1997	7136	121	5166	123	233	112	1360	118	105	97	17	у 2 р.б.	232	121	23	115
1998	9845	138	6519	126	466	у 2 р.б.	2013	148	99	94	27	у 2 р.б.	424	...	269	116	28	120
1999	9094	92	6401	98	427	92	1359	68	14	15	18	69	610	144	221	82	44	у 2 р.б.
2000	6121	67	4928	77	340	80	9	64	615	101	168	76	61	141
2001	3285	54	2657	54	23	7	2	18	483	79	105	62	15	25
2002	3216	98	2548	96	91 ²	388	3	у 2 р.б.	341	70	80	77	153	у 10 р.б.
2003	2605	81	2232	88	77 ²	85	2	44	230	68	64	80	-3	-
2004	1191	46	1111	50	25	105	0,03	2	37	16	17	27	-	-
2005	1015	85	960	86	26	104	0,4	у 12 р.б.	18	47	11	64	-	-
2006	859	85	806	84	20	76	0,1	38	16	89	7	67	10	-
2007	686	80	669	83	1	6	10	64	6	92	-	-
2008	1221	178	1189	178	2	207	0,004	-	9	87	21	у 3 р.б.	-	-
2009	1508	124	1473	124	-	-	0,08	у 20 р.б.	8	93	27	127	-	-
2010	1240	82	1218	83	-	-	22	83	-	-
2011	993	80	977	80	-	-	16	69	-	-
2012	911	92	894	91	-	-	17	111	-	-

Примітка. У таблиці наведено дані без урахування найманих працівників статистично малих підприємств та у фізичних осіб-підприємців.

¹ Статистичне спостереження розпочато у 1996 р.

² До грошового забезпечення включено компенсаційні виплати замість продовольчого пайка та речового майна.

³ Заборгованість із виплати соціальної допомоги, передбаченої Законом України «Про допомогу сім'ям з дітьми», втраченом грудня 2003 р. погашена в повному обсязі.

129. Кількість пенсіонерів¹

(на початок року)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Усього пенсіонерів, тис. осіб	14423	14376	14348	14065	14050	13937	13819²	13750²	13721²	13738²	13821²	13640²
у тому числі												
за віком	10275	10273	10304	10363	10596	10576	10591	10558	10569	10587	10627	10501
по інвалідності	2033	2029	1977	1791	1605	1597	1571	1537	1499	1491	1523	1514
у разі втрати годувальника	1127	1091	1077	923	852	840	822	838	850	847	843	808
за вислугу років	558	575	592	599	627	640	621	627	630	654	679	681
соціальні пенсії	430	408	398	389	370	284	213	189	172	158	146	134
Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення	299	301	302	299	301	300	299	299	300	301	304	301

¹ Кількість пенсіонерів (окрім категорій «за віком» і «соціальні пенсії») наведено з урахуванням пенсіонерів, звільнених з лав МО, МВС, МНС, СБУ, ДПС, Державної пенітенціарної служби, призначення та виплати пенсії яким здійснюють органи Пенсійного фонду України згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 02.11.2006 р. № 1522.

² Включаючи суддів у відставці, які отримують довічне грошове утримання.

130. Кількість пенсіонерів за регіонами

	Усього, осіб	У т.ч. одержують пенсії					соціальні	Чисельність пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	за вислугу років		
Україна	14423064	10274806	2033115	1127296	558362	429485	299	
Автономна Республіка Крим	573127	371983	106292	47021	31302	16529	283	
Вінницька	577515	412903	82647	45818	19403	16744	328	
Волинська	301700	203084	54258	22253	10754	11351	285	
Дніпропетровська	1094209	815102	126453	89262	37483	25909	308	
Донецька	1536877	1140136	190150	130310	36817	39464	319	
Житомирська	455681	318759	69510	34884	19995	12533	328	
Закарпатська	288169	192124	37090	27558	10797	20600	230	
Запорізька	580707	422458	80816	40083	21607	15743	302	
Івано-Франківська	386525	262351	59453	31339	11015	22367	275	
Київська	578619	421440	79520	43281	18952	15426	318	
Кіровоградська	351855	258699	43126	27590	12936	9504	312	
Луганська	829637	607520	102527	78975	22448	18167	327	
Львівська	719961	504491	115615	50088	23531	26236	276	
Миколаївська	358531	253572	42704	32596	18316	11343	284	
Одеська	677084	453410	104977	59528	38475	20694	276	
Полтавська	523355	384851	68887	36492	21311	11814	323	
Рівненська	322094	228093	48164	23347	8963	13527	275	
Сумська	416140	307164	53171	30378	14931	10496	321	
Тернопільська	337751	254922	40090	22522	8101	12116	297	
Харківська	834994	602339	117460	56703	37355	21137	289	
Херсонська	329488	231993	45920	28910	11906	10759	281	
Хмельницька	453749	322452	66752	31873	17947	14725	318	
Черкаська	464324	336472	69595	31002	14327	12928	332	
Чернівецька	249074	181400	29934	18040	8863	10837	271	
Чернігівська	438260	301841	79064	32000	14954	10401	355	
м. Київ	630410	414516	107099	44689	48515	15591	246	
м. Севастополь	113228	70731	11841	10754	17358	2544	301	

Продовження табл.
Кількість пенсіонерів за регіонами

	Усього, осіб	У т.ч. одержують пенсії				Цисельність пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	
Україна	14375924	10272527	2029228	1091075	575437	301
Автономна Республіка Крим	575540	374616	106995	46465	30885	287
Вінницька	575423	411498	84494	42379	20343	330
Волинська	299432	202681	53638	21716	11245	285
Дніпропетровська	1086668	815333	124151	84577	38259	308
Донецька	1524514	1139163	184569	127507	37583	320
Житомирська	450288	315121	69430	33257	20705	328
Закарпатська	290364	193868	37447	27917	11409	232
Запорізька	577441	420923	79672	39178	22435	303
Івано-Франківська	384802	262969	59769	30777	11643	275
Київська	579529	422639	80445	41775	19833	322
Кіровоградська	348529	255018	43384	27018	13415	314
Луганська	813544	598053	98946	77033	23027	325
Львівська	720229	508554	116804	46664	23854	278
Миколаївська	358214	252777	43322	32447	18852	287
Одеська	676522	454246	105196	57908	38520	278
Полтавська	517151	382877	68002	33966	21760	323
Рівненська	321995	228069	49016	22614	9377	276
Сумська	410863	303752	52422	29130	15657	322
Тернопільська	334876	253622	39764	21147	8772	296
Харківська	843886	603322	118889	59835	38507	294
Херсонська	329015	232289	45976	27882	12377	284
Хмельницька	453887	323241	68121	29516	18903	322
Черкаська	462921	335525	70633	29466	14944	335
Чернівецька	248421	181342	30404	16990	9422	271
Чернігівська	433963	300180	77967	30200	15680	357
м. Київ	644898	426946	107894	43887	50642	250
м. Севастополь	113009	71903	11878	9824	17388	300

	Усього, осіб	У т.ч. одержують пенсії				Чисельність пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення	
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років		соціальні
на 01.01.2004 р.							
Україна	14347568	10304160	1976514	1076823	591707	398364	302
Автономна Республіка Крим	573019	376437	103665	45583	31064	16270	287
Вінницька	574035	412015	83143	41356	20892	16629	332
Волинська	298307	204438	51848	21246	11680	9095	285
Дніпропетровська	1086751	818547	119074	85080	39495	24555	311
Донецька	1512486	1133071	180881	125915	38234	34385	321
Житомирська	448348	316079	67006	32544	20987	11732	330
Закарпатська	293684	196526	37504	28050	12072	19532	235
Запорізька	577416	423686	76559	39140	22788	15243	305
Івано-Франківська	386022	265804	59304	30494	11955	18465	277
Київська	582332	427031	78182	41757	20676	14686	326
Кіровоградська	346178	253840	42379	26301	13875	9783	317
Луганська	809673	599348	93464	77165	23134	16562	328
Львівська	721844	510624	114325	48277	24751	23867	280
Миколаївська	358620	255543	41241	32459	18829	10548	289
Одеська	677171	458830	103497	56122	39981	18741	280
Полтавська	510553	379278	65352	32418	23221	10284	323
Рівненська	322664	228372	49578	22537	9600	12577	277
Сумська	405876	303138	49136	28106	16231	9265	322
Тернопільська	333596	253015	39695	20603	9212	11071	297
Харківська	842870	606678	116214	58885	39985	21108	296
Херсонська	323358	229347	45195	25837	12673	10306	282
Хмельницька	450530	321272	67600	28319	19458	13881	322
Черкаська	462095	336390	69124	28986	15432	12163	338
Чернівецька	248461	181261	30599	16811	9821	9969	271
Чернігівська	430181	299491	74621	29892	16318	9859	359
м. Київ	657882	440748	105806	43482	52054	15792	253
м. Севастополь	113616	73351	11522	9458	17289	1996	302

Продовження табл.
Кількість пенсіонерів за регіонами

	Усього, осіб	У т.ч. одержують пенсії					соціальні	Чисельність пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	за вислугу років		
Україна	14065068	10362860	1791066	922680	598830	389632	299	
Автономна Республіка Крим	554747	384139	90014	35651	30827	14116	279	
Вінницька	555621	412573	75511	31057	21329	15151	324	
Волинська	296231	204849	49516	18846	12020	11000	284	
Дніпропетровська	1062265	821195	103886	73358	39691	24135	306	
Донецька	1489761	1124793	167464	123292	38609	35603	320	
Житомирська	439427	315504	62147	27970	21427	12379	326	
Закарпатська	290021	199536	36587	23175	12421	18302	233	
Запорізька	565341	428802	66137	33061	22914	14427	301	
Івано-Франківська	380111	267482	56711	25797	12196	17925	273	
Київська	565192	427938	69531	32915	21189	13619	319	
Кіровоградська	337789	254149	38195	21969	14034	9442	313	
Луганська	786101	594107	80146	71485	23214	17149	323	
Львівська	716187	514775	108103	44014	25759	23536	279	
Миколаївська	350115	257140	37222	26981	18607	10165	285	
Одеська	658327	460473	95111	45390	39947	17406	274	
Полтавська	505344	381795	59034	29030	23778	11707	323	
Рівненська	319922	232339	45852	20061	9714	11956	276	
Сумська	396726	303667	43913	23120	16608	9418	320	
Тернопільська	325923	252816	37389	15727	9242	10749	292	
Харківська	825665	610902	105027	48988	40603	20145	291	
Херсонська	319582	235058	39781	22068	12891	9784	281	
Хмельницька	444217	323782	63538	23217	19905	13775	321	
Черкаська	453773	338131	63017	24764	15547	12314	335	
Чернівецька	243068	182305	28193	13361	9816	9393	268	
Чернігівська	416503	299305	67012	23695	16844	9647	353	
м. Київ	654978	459632	92254	35701	52927	14464	250	
м. Севастополь	112131	75673	9775	7987	16771	1925	298	

	Усього, осіб	У т.ч. одержують пенсії на 01.01.2006 р.				соціальні	Чисельність пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років		
Україна	14050015	10595785	1605363	852442	626779	369646	301
Автономна Республіка Крим	558390	399365	78833	33756	32815	13621	283
Вінницька	552214	419752	66481	29042	22683	14256	326
Волинська	293952	211582	43271	17425	12407	9267	283
Дніпропетровська	1057925	839586	88880	65308	41221	22930	307
Донецька	1484942	1144021	156593	110175	39813	34340	322
Житомирська	438047	318132	59076	26688	21985	12166	329
Закарпатська	291877	207219	33863	21141	12923	16731	235
Запорізька	563426	439265	56479	30065	23847	13770	303
Івано-Франківська	380414	278359	49673	23093	12634	16655	274
Київська	567433	439302	61449	30606	23105	12971	323
Кіровоградська	333930	255408	35530	19737	14365	8890	315
Луганська	784614	607490	71503	64651	24420	16550	326
Львівська	719189	533008	95973	41176	26997	22035	281
Миколаївська	350862	261981	34693	25110	19474	9604	288
Одеська	663367	473698	86977	42677	42727	17288	277
Полтавська	501201	385237	53075	26946	24597	11346	324
Рівненська	318780	237500	41412	18461	10149	11258	276
Сумська	390538	305147	37541	21151	17504	9195	319
Тернопільська	325288	257209	33660	14856	9732	9831	293
Харківська	824670	622510	95298	46088	41406	19368	293
Херсонська	319503	241150	34938	20884	13381	9150	284
Хмельницька	443262	328754	58679	21840	21018	12971	323
Черкаська	449811	343937	55095	22992	16142	11645	336
Чернівецька	244266	185805	26779	12713	10135	8834	270
Чернігівська	410213	302099	59373	22291	17300	9150	354
м. Київ	668600	481315	81317	35475	56473	14020	252
м. Севастополь	113301	76954	8922	8095	17526	1804	300

Продовження табл.
Кількість пенсіонерів за регіонами

	Усього, осіб	У т.ч. одержують пенсії на 01.01.2007 р.					соціальні	Чисельність пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соціальні		
Україна	13936824	10575763	1597424	839590	639800	284247	300	
Автономна Республіка Крим	556278	401835	78344	32820	32785	10494	283	
Вінницька	542205	414309	65309	28543	23284	10760	323	
Волинська	291366	210043	44746	18225	12488	5864	281	
Дніпропетровська	1052263	837527	89514	64463	42065	18694	308	
Донецька	1473488	1142047	157965	104850	40889	27737	323	
Житомирська	431473	314367	57847	27595	22524	9140	327	
Закарпатська	290462	208723	34698	20170	13125	13746	234	
Запорізька	560554	439638	56475	29654	24262	10525	304	
Івано-Франківська	378488	278919	51135	22601	12729	13104	274	
Київська	566394	437179	63630	30433	24721	10431	325	
Кіровоградська	328702	253315	34372	19127	14917	6971	314	
Луганська	773821	604795	69707	62478	24721	12120	326	
Львівська	714042	531872	96924	40681	27664	16901	280	
Миколаївська	347744	262414	34157	24643	19701	6829	287	
Одеська	658731	473193	86919	41683	42951	13985	276	
Полтавська	493270	381893	52493	26537	24819	7528	322	
Рівненська	316916	237021	42697	18542	10600	8056	275	
Сумська	383337	300955	36398	21198	18048	6738	317	
Тернопільська	321026	254973	34124	14748	9881	7300	291	
Харківська	817246	623723	91647	44629	42165	15082	292	
Херсонська	316323	241693	33981	20145	13646	6858	284	
Хмельницька	437211	323489	58915	24495	21247	9065	322	
Черкаська	441906	341022	53170	22373	16734	8607	334	
Чернівецька	241079	185278	26863	12372	10263	6303	267	
Чернігівська	401664	298151	56673	22443	17857	6540	351	
м. Київ	686388	499283	79908	35772	58100	13325	256	
м. Севастополь	114444	78106	8810	8370	17614	1544	303	

	Усього, осіб	У т.ч. одержують пенсії				соціальні	Чисельність пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років		
Україна	13819006	10590964	1571218	822459	212582	991	299
Автономна Республіка Крим	555065	407868	75785	31463	7925	45	283
Вінницька	535235	410961	65612	28430	7984	28	321
Волинська	289055	209649	43906	18891	4594	10	280
Дніпропетровська	1046706	839311	87881	63811	14244	84	308
Донецька	1456136	1140771	154405	101533	19792	108	322
Житомирська	425598	311021	56895	28489	6675	27	326
Закарпатська	288904	211225	35264	19482	10834	19	233
Запорізька	555413	441153	54445	28794	8346	53	303
Івано-Франківська	374150	280124	51203	21914	9470	22	271
Київська	561258	437589	62687	29560	7975	20	324
Кіровоградська	323493	252032	33548	18400	5490	21	313
Луганська	764235	603850	68119	59683	9130	64	325
Львівська	708192	531778	97485	40510	11347	36	279
Миколаївська	345979	263630	33605	23957	5027	28	288
Одеська	654659	476937	86065	40351	10678	61	275
Полтавська	485505	379157	50705	25645	5968	39	320
Рівненська	312402	235843	41479	18597	5896	18	271
Сумська	379420	299871	35700	20971	5273	26	318
Тернопільська	316262	252411	34387	14558	5454	22	289
Харківська	812436	626445	89987	42886	11365	52	292
Херсонська	313537	243133	32541	19369	5238	20	283
Хмельницька	435584	321849	60641	26099	6426	33	323
Черкаська	435404	338466	52092	21927	6777	16	332
Чернівецька	240036	186070	27310	12068	4899	16	266
Чернігівська	394005	295444	53994	22134	4919	33	349
м. Київ	694830	515094	76333	34713	9805	82	357
м. Севастополь	115507	79282	9144	8224	1051	8	306

Продовження табл.
Кількість пенсіонерів за регіонами

	Усього, осіб	У т.ч. одержують пенсії						соціальні	довічне грошове утримання суддів у відставці	Чисельність пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втраги годувальника	за вислугу років					
Україна	13749820	10558342	1536838	837613	626867	189157	1003	299		
Автономна Республіка Крим	554292	412021	72736	30427	31884	7177	47	283		
Вінницька	528167	406756	63778	27870	22556	7178	29	320		
Волинська	288556	207549	44317	20522	12132	4024	12	279		
Дніпропетровська	1035885	833957	82279	65302	41693	12575	79	307		
Донецька	1441722	1123643	148574	112234	39808	17352	111	321		
Житомирська	423327	308275	57104	29256	22700	5966	26	327		
Закарпатська	289672	212706	35711	19161	12438	9638	18	234		
Запорізька	555050	443074	52694	28606	23080	7543	53	305		
Івано-Франківська	373039	279652	51378	21876	11539	8570	24	271		
Київська	557774	437439	60951	28671	23489	7202	22	324		
Кіровоградська	320607	250517	32160	18816	14116	4975	23	314		
Луганська	758415	595323	66049	65744	23185	8051	63	326		
Львівська	709845	531561	98655	42066	27628	9896	39	280		
Миколаївська	346051	263840	33631	23999	20149	4404	28	290		
Одеська	655497	480303	85391	39857	40272	9610	64	275		
Полтавська	480547	375908	49585	25522	24206	5285	41	320		
Рівненська	310664	235171	40671	18660	10889	5254	19	270		
Сумська	374135	296747	34262	20506	17914	4679	27	317		
Тернопільська	313941	250177	34468	15015	9464	4794	23	288		
Харківська	808574	627122	87230	41484	42464	10221	53	292		
Херсонська	310689	243423	30728	18637	13472	4410	19	283		
Хмельницька	431495	317404	61522	26081	20697	5759	32	322		
Черкаська	431673	336148	51374	21748	16229	6157	17	332		
Чернівецька	238736	185513	27283	11728	9870	4328	14	265		
Чернігівська	389186	292497	52404	22314	17592	4346	33	350		
м. Київ	705898	530884	73008	33457	59633	8836	80	259		
м. Севастополь	116383	80732	8895	8054	17768	927	7	308		

	Усього, осіб	У т.ч. одержують пенсії					соціальні	довічне грошове утримання суддів у відставці	Чисельність пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	довічне грошове утримання суддів у відставці			
Україна	13721107	10569391	1499550	849715	629841	171599	1011	300	
Автономна Республіка Крим	555112	417145	70037	29631	31670	6582	47	284	
Вінницька	524161	405184	62281	27578	22498	6591	29	319	
Волинська	286466	206505	43299	20699	12309	3642	12	277	
Дніпропетровська	1035282	834202	79973	67607	42042	11380	78	309	
Донецька	1435423	1121156	144431	123378	39711	15635	112	322	
Житомирська	419128	306102	55791	29070	22816	5322	27	326	
Закарпатська	291227	215372	35645	18789	12616	8789	16	234	
Запорізька	554211	443554	51383	28918	23025	6974	57	306	
Івано-Франківська	370902	279897	50487	21068	11614	7810	26	269	
Київська	559671	440380	60722	28184	23702	6661	22	326	
Кіровоградська	317642	249507	30837	18581	14204	4492	21	314	
Луганська	752299	588142	63788	69918	23126	7264	61	326	
Львівська	708758	530888	97366	43819	28007	8639	39	280	
Миколаївська	345311	265110	32608	23424	20199	3940	30	290	
Одеська	653887	483951	82590	38549	40038	8694	65	275	
Полтавська	478155	374760	48817	25433	24319	4786	40	321	
Рівненська	311412	236851	40050	18645	11093	4754	19	271	
Сумська	371316	295775	32904	20229	18171	4209	28	317	
Тернопільська	311655	249260	33393	15189	9567	4224	22	287	
Харківська	810240	632268	85040	40796	42638	9442	56	294	
Херсонська	311356	245845	29410	18377	13680	4024	20	285	
Хмельницька	428781	315723	60683	26026	20958	5359	32	322	
Черкаська	428366	334673	50385	21309	16377	5604	18	332	
Чернівецька	239838	186745	27621	11442	10033	3980	17	266	
Чернігівська	383176	289733	50073	21617	17797	3922	34	348	
м. Київ	719467	546960	71091	33553	59738	8048	77	262	
м. Севастополь	117865	82403	8845	7886	17893	832	6	311	

на 01.01.2010 р.

Продовження табл.
Кількість пенсіонерів за регіонами

	Усього, осіб	У т.ч. одержують пенсії					довічне грошове утримання суддів у відставці	Чисельність пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соціальні		
Україна	13737959	10587451	1490737	847334	653733	157608	1096	301
Автономна Республіка Крим	557332	422917	68106	28158	31986	6112	53	285
Вінницька	522240	403285	61708	27127	24138	5949	33	320
Волинська	286843	207350	42568	20709	12866	3337	13	277
Дніпропетровська	1033394	833027	78269	67807	43853	10358	80	310
Донецька	1429095	1102474	142263	128657	41174	14396	131	323
Житомирська	418162	305851	55328	28514	23575	4866	28	327
Закарпатська	294365	218897	35947	18472	13047	7987	15	237
Запорізька	554632	443785	51515	29071	23753	6443	65	308
Івано-Франківська	372186	281326	51013	20503	12150	7167	27	270
Київська	563100	444032	60581	27314	24920	6230	23	329
Кіровоградська	316260	248505	30260	18301	15026	4141	27	315
Луганська	749231	581758	63096	73480	24286	6539	72	328
Львівська	712557	532156	99005	44325	29251	7781	39	282
Миколаївська	346596	266336	32809	23031	20802	3585	33	293
Одеська	655782	486904	82321	37483	40988	8018	68	276
Полтавська	475727	372275	48855	24833	25281	4442	41	321
Рівненська	313627	239515	39487	18511	11771	4323	20	272
Сумська	370705	295977	32063	19630	19119	3886	30	320
Тернопільська	311694	248929	33586	15142	10184	3832	21	288
Харківська	812443	636457	83830	39443	43857	8799	57	297
Херсонська	312871	247876	28854	17883	14529	3710	19	288
Хмельницька	428587	314038	62495	25347	21708	4963	36	324
Черкаська	428074	333805	50804	20747	17481	5211	26	334
Чернівецька	240311	187230	28033	11042	10304	3683	19	267
Чернігівська	380734	288317	48749	21052	18943	3639	34	349
м. Київ	731978	560365	70001	33091	61011	7431	79	265
м. Севастополь	119433	84064	9191	7661	17730	780	7	315

	Усього, осіб	У т.ч. одержують пенсії						Чисельність пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за виступу років	соціальні	довічне грошове утримання суддів у відставці	
Україна	13820516	10627156	1523467	842822	679339	146384	1348	304
Автономна Республіка Крим	564227	430170	68267	27251	32741	5741	57	289
Вінницька	522398	401314	63782	26468	25305	5495	34	321
Волинська	287875	208056	42501	20769	13491	3044	14	278
Дніпропетровська	1036514	834652	78967	68063	45120	9626	86	312
Донецька	1429001	1099342	141864	130657	43663	13311	164	325
Житомирська	419228	305308	57051	27931	24500	4400	38	329
Закарпатська	297061	221931	36546	17949	13362	7261	12	238
Запорізька	558803	445858	53043	29144	24552	6141	65	312
Івано-Франківська	375501	283167	52412	20164	13014	6714	30	273
Київська	568989	445241	65342	26517	26045	5812	32	332
Кіровоградська	316056	248404	30397	18067	15264	3895	29	317
Луганська	750752	579411	64530	74714	25953	6063	81	331
Львівська	719435	534149	102187	44682	31267	7109	41	285
Миколаївська	350059	268707	33738	22772	21479	3327	36	297
Одеська	660378	489667	83848	36933	42440	7419	71	278
Полтавська	476815	370861	51346	24664	25710	4183	51	325
Рівненська	317720	241768	40850	18422	12642	4017	21	276
Сумська	371383	296719	32048	19200	19822	3561	33	323
Тернопільська	312873	248787	34453	15128	10967	3519	19	290
Харківська	819004	641061	85227	38874	45552	8222	68	300
Херсонська	314801	249807	28800	17365	15337	3466	26	291
Хмельницька	430736	313637	64384	25107	22939	4632	37	327
Черкаська	430114	333031	53583	20497	18062	4911	30	338
Чернівецька	242166	188134	28953	10836	10792	3432	19	268
Чернігівська	380362	287628	48622	20717	19930	3421	44	352
м. Київ	747576	574406	71160	32497	62387	6930	196	270
м. Севастополь	120689	85940	9566	7434	17003	732	14	318

Закінчення табл.
Кількість пенсіонерів за регіонами

	Усього, осіб	У т.ч. одержують пенсії на 01.01.2013 р.					соціальні довічне грошове утримання суддів у відставці	Чисельність пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	довічне грошове утримання суддів у відставці		
Україна	13639739	10501412	1513545	808376	680772	134274	301	
Автономна Республіка Крим	559462	428231	67324	25902	32604	5341	286	
Вінницька	512647	393945	63218	25098	23332	5022	316	
Волинська	284150	205310	42411	20065	13517	2831	274	
Дніпропетровська	1021730	825267	77353	65018	45300	8708	309	
Донецька	1403577	1080850	138302	127964	44155	12142	322	
Житомирська	412178	299846	57077	26664	24551	3999	325	
Закарпатська	293984	220152	36702	16910	13471	6735	235	
Запорізька	553120	442082	52785	27809	24676	5604	310	
Івано-Франківська	370942	280402	52289	18849	13209	6166	269	
Київська	563451	441677	64672	25755	25945	5366	328	
Кіровоградська	310460	243934	30198	17310	15380	3607	314	
Луганська	738117	571025	63298	72023	26207	5483	328	
Львівська	714003	529502	103313	43364	31408	6377	283	
Миколаївська	344812	265681	33373	21272	21399	3050	294	
Одеська	651692	483922	83099	35050	42673	6877	273	
Полтавська	469216	364945	51143	23460	23729	3885	321	
Рівненська	313958	239590	40357	17692	12706	3593	272	
Сумська	366172	292698	31793	18355	20014	3280	321	
Тернопільська	308378	245208	34433	14463	11077	3175	287	
Харківська	808785	634435	84563	36498	45611	7608	296	
Херсонська	310899	247632	28237	16403	15425	3175	289	
Хмельницька	424574	307817	65378	24074	22957	4315	324	
Черкаська	425131	327758	54945	19675	18134	4589	336	
Чернівецька	239024	185835	29030	10113	10973	3154	264	
Чернігівська	372873	282705	47169	19714	20078	3163	349	
м. Київ	747046	575128	71699	31796	61862	6362	266	
м. Севастополь	119358	85835	9284	7080	16479	667	313	

131. Середній розмір місячної пенсії

(на початок року)

	2001 ¹	2002 ¹	2003 ¹	2004 ¹	2005 ²	2006 ²	2007 ²	2008 ²	2009 ²	2010 ²	2011 ²	2012 ²	2013 ²
Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерів, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду України³	83,7	122,5	136,6	182,2	316,2	406,8	478,4	751,4	898,4	999,0	1121,8	1223,3	1430,0
у тому числі													
за віком	85,2	127,1	141,8	194,2	323,8	417,7	497,0	798,9	942,7	1039,6	1156,0	1252,4	1464,3
за інвалідністю	94,5	129,7	142,4	170,9	305,2	393,2	435,8	598,2	742,7	848,8	1001,5	1128,4	1315,3
з них за інвалідністю від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання	89,7	136,9	147,1	156,9 ⁴	278,7	280,5	280,5	287,1	588,9	682,1	824,7	903,5	980,2
у разі втрати годувальника	61,0	85,5	95,9	120,2	262,9	302,8	339,3	474,3	647,0	771,2	914,4	1033,7	1217,0
з них у разі втрати годувальника сім'ям робітників, службовців та працівників сільськогосподарських підприємств	58,8	84,9	96,4	121,4	260,5	299,1	333,0	468,7	644,7	768,9	912,2	1031,2	1213,1
за вислугу років	105,8	146,1	168,3	211,2	334,3	443,9	551,3	760,9	945,0	1104,8	1223,5	1337,7	1530,1
соціальна пенсія	43,7	54,8	59,0	62,6	266,2	339,6	316,3	369,7	538,0	620,6	744,8	818,1	920,4
Середній розмір призначеної місячної пенсії всіх категорій пенсіонерів	90,1	127,3	141,5	188,5	321,7	430,2	512,3	776,0	934,3	1032,6	1151,9	1253,3	1470,7

¹ З урахуванням компенсаційних виплат.

² З урахуванням компенсаційних виплат і цільових допомог, передбачених чинним законодавством.

³ Без урахування пенсіонерів, звільнених з лав МО, МВС, МНС, СБУ, ДПС, Державної пенітенціарної служби, призначення та виплати пенсії яким здійснюють органи Пенсійного фонду України згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 02.11.2006 р. № 1522.

⁴ Без урахування осіб, які отримують пенсію згідно із Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

РИНОК ПРАЦІ

132. Населення за економічною активністю

(віком 15–70 років; тис.)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Економічно активне населення	22830,8	22280,8	22245,4	22322,3	22397,4	22150,3	22051,6	22056,9	22011,5
працездатного віку	21150,7	20481,7	20545,9	20606,2	20675,7	20321,6	20220,7	20247,9	20393,5
старші працездатного віку	1680,1	1799,1	1699,5	1716,1	1721,7	1828,7	1830,9	1809,0	1618,0
Зайняті	20175,0	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0	20324,2	20354,3
працездатного віку	18520,7	18886,5	19032,2	19189,5	19251,7	18365,0	18436,5	18516,2	18736,9
старші працездатного віку	1654,3	1793,5	1698,2	1715,2	1720,6	1826,5	1829,5	1808,0	1617,4
Безробітні	2655,8	1600,8	1515,0	1417,6	1425,1	1958,8	1785,6	1732,7	1657,2
працездатного віку	2630,0	1595,2	1513,7	1416,7	1424,0	1956,6	1784,2	1731,7	1656,6
старші працездатного віку	25,8	5,6	1,3	0,9	1,1	2,2	1,4	1,0	0,6
Економічно неактивне населення	13318,4	13559,7	13542,1	13312,0	12971,1	12823,0	12575,5	12265,5	12055,3
працездатного віку	7562,4	8410,3	8318,0	8144,8	7909,5	8051,7	7878,0	7601,5	7540,7
старші працездатного віку	5756,0	5149,4	5224,1	5167,2	5061,6	4771,3	4697,5	4664,0	4514,6

133. Кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності

(тис.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	20175,0	19971,5	20091,2	20163,3	20295,7	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0	20324,2
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство. Рибальство, рибництво	4367,0	4148,1	4135,8	4105,7	3998,3	4005,5	3652,6	3484,5	3322,1	3152,2	3115,6	3410,3
Промисловість	4598,3	4390,3	4220,4	4123,2	4077,1	4072,4	4036,9	3973,0	3871,4	3546,9	3461,5	3352,7
Будівництво	903,6	865,4	838,9	833,5	907,5	941,5	987,1	1030,2	1043,4	966,2	943,0	924,5
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку. Діяльність готелів і ресторанів	3121,3	3422,2	3657,1	3752,4	3971,2	4175,2	4403,9	4564,4	4744,4	4729,1	4832,0	4865,0
Діяльність транспорту і зв'язку	1355,0	1325,9	1353,5	1361,4	1374,9	1400,5	1428,3	1451,9	1465,8	1387,9	1389,7	1379,5
Фінансова діяльність	166,1	171,9	178,0	190,3	216,1	247,9	283,9	344,4	394,9	351,4	332,8	350,6
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	815,9	834,3	848,2	914,8	919,9	966,6	1041,9	1134,7	1150,4	1148,9	1153,2	1187,5
Державне управління	1198,6	1163,0	1183,4	1170,6	1050,2	1028,9	1033,7	1036,4	1067,5	1078,6	1223,8 ¹	1055,5
Освіта	1609,7	1621,3	1630,3	1637,2	1648,7	1668,2	1690,5	1693,7	1702,4	1698,4	1688,3	1677,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1379,6	1361,8	1359,8	1366,5	1348,9	1356,6	1356,7	1359,0	1369,9	1348,1	1341,4	1320,8
Інші види економічної діяльності	659,9	667,3	685,8	707,7	782,9	816,7	814,9	832,5	840,1	783,8	784,7	800,2

¹ У 2010 році враховано кількість тимчасових працівників, які були залучені до підготовки та проведення виборів Президента України і депутатів місцевих рад. Відповідно до методології зазначену кількість зайнятих розраховано як середню за рік.

134. Зайнятість населення за регіонами

(віком 15–70 років)

	2000		2005		2006		2007		2008	
	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років
Україна	20175,0	55,8	20680,0	57,7	20730,4	57,9	20904,7	58,7	20972,3	59,3
Автономна Республіка Крим	909,9	56,2	906,1	58,7	908,6	59,0	916,5	59,6	918,7	60,2
Вінницька	839,4	65,9	723,0	57,6	722,6	57,7	726,8	58,3	725,6	58,7
Волинська	486,2	64,8	429,9	57,5	430,2	57,6	433,9	58,2	438,6	58,8
Дніпропетровська	1534,3	56,3	1573,8	58,4	1582,0	58,9	1582,4	59,3	1580,0	59,9
Донецька	2153,2	57,6	2124,9	58,7	2132,3	59,2	2135,0	59,8	2138,8	60,7
Житомирська	548,0	54,3	570,6	57,9	568,1	57,9	570,4	58,5	568,2	58,9
Закарпатська	503,3	55,6	551,0	60,0	543,3	59,0	547,6	59,4	552,2	59,9
Запорізька	807,4	54,8	846,0	58,2	850,6	58,6	850,4	58,9	850,4	59,5
Івано-Франківська	584,7	57,8	522,5	51,6	522,3	51,5	535,7	52,8	541,9	53,4
Київська	739,0	54,8	791,0	58,6	791,7	58,8	795,1	59,3	796,1	60,1
Кіровоградська	435,2	52,4	457,5	56,5	458,9	57,1	462,4	58,1	459,1	58,5
Луганська	1008,3	51,1	1054,4	55,4	1054,6	55,8	1066,7	57,1	1068,8	58,0
Львівська	1082,7	56,5	1064,6	55,8	1070,1	56,1	1077,3	56,6	1092,5	57,5
Миколаївська	501,0	52,8	539,8	57,3	542,7	57,7	547,1	58,4	548,5	58,9
Одеська	1015,0	54,7	1028,1	55,6	1039,2	56,2	1059,7	57,4	1067,2	57,9
Полтавська	672,3	56,2	690,3	58,3	692,7	58,6	695,2	59,2	691,6	59,6
Рівненська	431,8	52,0	461,6	55,2	465,4	55,7	471,8	56,6	478,1	57,4
Сумська	513,8	53,3	546,0	58,1	542,2	57,9	543,1	58,5	543,7	59,4
Тернопільська	409,4	50,1	425,1	52,6	411,7	51,1	423,5	52,7	424,9	53,1
Харківська	1272,4	57,3	1297,2	58,4	1305,8	58,8	1311,5	59,2	1312,9	59,8
Херсонська	479,3	54,1	499,9	57,5	504,6	58,3	505,7	58,7	507,5	59,5
Хмельницька	562,9	54,4	586,0	57,9	585,0	57,9	589,1	58,5	594,4	59,4
Черкаська	534,9	52,3	578,7	57,0	580,8	57,4	585,2	58,2	583,1	58,6
Чернівецька	293,6	44,5	361,7	54,5	363,4	54,7	376,0	56,5	381,0	57,2
Чернігівська	520,5	57,5	517,9	59,8	502,3	58,4	503,9	59,2	501,4	59,8
м. Київ	1218,3	60,5	1352,0	63,3	1375,6	63,6	1405,3	64,4	1420,2	64,9
м. Севастополь	118,2	54,7	180,4	60,6	183,7	61,4	187,4	62,7	186,9	62,8

	2009		2010		2011		2012	
	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років
Україна	20191,5	57,7	20266,0	58,5	20224,2	59,2	20354,3	59,7
Автономна Республіка Крим	905,7	60,0	904,5	60,5	913,9	61,7	914,2	62,1
Вінницька	693,5	56,9	694,3	57,5	698,7	58,4	701,1	58,9
Волинська	428,0	57,4	433,6	58,2	440,1	59,0	442,8	59,3
Дніпропетровська	1537,1	59,3	1541,9	60,3	1531,3	60,7	1528,5	61,4
Донецька	1981,3	57,3	1983,7	58,3	1995,4	59,5	1985,4	60,0
Житомирська	555,2	58,3	560,3	59,5	553,5	59,2	550,3	59,3
Закарпатська	524,7	56,9	531,8	57,7	522,7	56,6	530,8	57,5
Запорізька	824,2	58,6	825,7	59,5	827,4	60,4	821,2	60,6
Івано-Франківська	526,3	51,9	530,3	52,3	529,7	52,2	548,5	54,1
Київська	755,0	57,7	757,9	58,6	754,4	58,8	757,5	59,2
Кіровоградська	432,7	56,2	431,2	56,9	433,1	57,8	433,7	58,6
Луганська	1026,2	56,7	1015,4	57,1	1002,2	57,3	1008,6	58,5
Львівська	1085,0	57,2	1096,7	58,0	1100,7	58,3	1099,9	58,4
Миколаївська	535,2	58,2	536,7	59,1	537,5	59,8	533,7	59,9
Одеська	1040,2	56,9	1044,5	57,5	1048,5	58,1	1060,4	59,2
Полтавська	647,1	56,7	644,8	57,3	654,2	58,8	652,7	59,3
Рівненська	461,5	55,5	471,2	56,7	489,2	58,8	492,5	59,2
Сумська	500,1	55,5	497,0	56,0	518,9	59,2	519,6	59,9
Тернопільська	422,1	52,9	431,3	54,2	433,6	54,6	439,4	55,5
Харківська	1265,6	58,5	1267,3	59,3	1279,0	60,6	1280,6	61,2
Херсонська	486,9	57,9	488,8	58,9	480,7	58,5	477,7	58,7
Хмельницька	579,0	58,5	580,6	59,1	572,2	58,7	571,3	59,0
Черкаська	561,7	57,3	564,9	58,4	566,4	59,3	562,7	59,4
Чернівецька	376,3	56,5	382,4	57,4	385,4	57,7	387,2	57,9
Чернігівська	479,8	58,3	480,1	59,2	475,3	59,5	475,5	60,1
м. Київ	1381,0	63,1	1387,8	63,6	1401,0	64,4	1399,8	64,5
м. Севастополь	180,1	61,1	181,3	62,0	179,2	61,9	178,7	62,2

135. Безробіття населення (за методологією МОП) за регіонами

(віком 15–70 років)

	2000		2005		2006		2007		2008	
	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років
Україна	2655,8	11,6	1600,8	7,2	1515,0	6,8	1417,6	6,4	1425,1	6,4
Автономна Республіка Крим	79,9	8,1	52,6	5,5	48,6	5,1	43,9	4,6	45,7	4,7
Вінницька	79,7	8,7	52,4	6,8	50,7	6,6	47,1	6,1	49,7	6,4
Волинська	53,8	10,0	41,9	8,9	41,5	8,8	38,4	8,1	39,6	8,3
Дніпропетровська	201,5	11,6	91,9	5,5	85,4	5,1	82,5	5,0	84,1	5,1
Донецька	230,3	9,7	140,2	6,2	129,3	5,7	125,7	5,6	128,5	5,7
Житомирська	76,8	12,3	61,9	9,8	57,0	9,1	53,5	8,6	53,9	8,7
Закарпатська	66,3	11,6	41,3	7,0	41,3	7,1	37,0	6,3	37,8	6,4
Запорізька	117,0	12,7	62,3	6,9	58,3	6,4	54,3	6,0	53,9	6,0
Івано-Франківська	68,6	10,5	50,3	8,8	47,0	8,3	46,8	8,0	46,5	7,9
Київська	108,2	12,8	55,9	6,6	52,0	6,2	49,6	5,9	49,2	5,8
Кіровоградська	75,9	14,9	44,0	8,8	41,3	8,3	40,8	8,1	40,1	8,0
Луганська	127,0	11,2	88,8	7,8	82,4	7,2	75,6	6,6	75,2	6,6
Львівська	166,8	13,3	102,4	8,8	96,8	8,3	90,4	7,7	89,7	7,6
Миколаївська	85,4	14,6	55,2	9,3	53,0	8,9	50,5	8,5	49,7	8,3
Одеська	136,3	11,8	58,3	5,4	56,0	5,1	48,5	4,4	50,6	4,5
Полтавська	75,9	10,1	54,2	7,3	52,2	7,0	48,8	6,6	47,7	6,5
Рівненська	59,9	12,2	49,5	9,7	48,0	9,3	46,7	9,0	46,2	8,8
Сумська	89,7	14,9	45,2	7,6	45,8	7,8	44,3	7,5	43,7	7,4
Тернопільська	65,7	13,8	42,3	9,1	41,8	9,2	39,8	8,6	41,1	8,8
Харківська	191,1	13,1	91,6	6,6	85,5	6,1	74,2	5,4	73,6	5,3
Херсонська	77,1	13,9	49,0	8,9	48,4	8,8	45,6	8,3	46,1	8,3
Хмельницька	89,8	13,8	55,9	8,7	55,2	8,6	52,0	8,1	51,6	8,0
Черкаська	71,0	11,7	62,9	9,8	56,9	8,9	52,8	8,3	51,9	8,2
Чернівецька	60,4	17,1	39,5	9,8	37,3	9,3	35,2	8,6	34,9	8,4
Чернігівська	66,4	11,3	44,4	7,9	45,5	8,3	42,3	7,7	41,5	7,6
м. Київ	115,0	8,6	60,6	4,3	50,1	3,5	45,0	3,1	45,5	3,1
м. Севастополь	20,3	14,7	6,3	3,4	7,7	4,0	6,3	3,3	7,1	3,7

	2009		2010		2011		2012	
	тис.	% до економічно активного населення віком 15-70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15-70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15-70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15-70 років
Україна	1558,8	8,8	1785,6	8,1	1732,7	7,9	1657,2	7,5
Автономна Республіка Крим	66,5	6,8	60,2	6,2	58,9	6,1	56,1	5,8
Вінницька	82,6	10,6	76,9	10,0	75,2	9,7	67,3	8,8
Волинська	44,5	9,4	40,5	8,5	39,9	8,3	39,0	8,1
Дніпропетровська	129,4	7,8	117,7	7,1	112,3	6,8	108,5	6,6
Донецька	205,6	9,4	182,9	8,4	177,7	8,2	171,8	8,0
Житомирська	66,6	10,7	60,8	9,8	61,4	10,0	58,9	9,7
Закарпатська	57,9	9,9	50,4	8,7	55,2	9,6	50,6	8,7
Запорізька	73,0	8,1	66,9	7,5	64,5	7,2	61,4	7,0
Івано-Франківська	51,8	9,0	47,5	8,2	50,5	8,7	46,9	7,9
Київська	66,2	8,1	59,7	7,3	54,1	6,7	50,8	6,3
Кіровоградська	47,6	9,9	42,3	8,9	40,9	8,6	40,0	8,4
Луганська	85,4	7,7	78,7	7,2	70,3	6,6	68,5	6,4
Львівська	100,5	8,5	93,3	7,8	92,1	7,7	89,1	7,5
Миколаївська	54,8	9,3	49,4	8,4	47,4	8,1	45,6	7,9
Одеська	75,3	6,8	68,0	6,1	66,7	6,0	65,6	5,8
Полтавська	73,9	10,2	69,2	9,7	66,0	9,2	61,2	8,6
Рівненська	66,9	12,7	60,8	11,4	56,8	10,4	53,3	9,8
Сумська	62,2	11,1	59,2	10,6	52,0	9,1	49,0	8,6
Тернопільська	53,8	11,3	50,8	10,5	50,2	10,4	48,0	9,8
Харківська	105,5	7,7	97,9	7,2	96,2	7,0	93,0	6,8
Херсонська	51,1	9,5	46,1	8,6	47,8	9,0	45,7	8,7
Хмельницька	61,1	9,5	54,9	8,6	55,4	8,8	53,7	8,6
Черкаська	68,1	10,8	62,4	9,9	57,7	9,2	55,8	9,0
Чернівецька	38,9	9,4	35,6	8,5	34,2	8,2	33,5	8,0
Чернігівська	60,2	11,1	56,1	10,5	54,9	10,4	51,6	9,8
м. Київ	96,5	6,5	85,9	5,8	82,5	5,6	81,0	5,5
м. Севастополь	12,9	6,7	11,5	6,0	11,9	6,2	11,3	5,9

136. Безробітні (за методологією МОП) за тривалістю пошуку роботи

(віком 15–70 років)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього безробітних, тис.	2655,8	1600,8	1515,0	1417,6	1425,1	1958,8	1785,6	1732,7	1657,2
у т.ч. особи, які шукали роботу, намагалися організувати власну справу з них за тривалістю пошуку роботи, %	2176,3	1523,5	1443,8	1362,6	1347,9	1896,6	1711,8	1674,4	1608,5
до 1 місяця	3,6	9,7	10,9	11,9	14,6	11,0	9,8	12,0	12,0
від 1 до 3 місяців	11,2	23,4	25,4	27,2	30,8	28,4	24,3	28,4	26,1
від 3 до 6 місяців	11,7	20,4	21,7	22,0	19,9	26,9	21,8	23,2	22,4
від 6 до 9 місяців	8,5	10,7	10,7	10,6	9,0	13,4	11,3	10,5	10,7
від 9 до 12 місяців	9,6	6,0	5,5	5,3	5,1	6,3	9,2	6,4	7,0
12 місяців і більше	55,4	29,8	25,8	23,0	20,6	14,0	23,6	19,5	21,8
Середня тривалість пошуку роботи, місяців	10	7	6	6	6	6	7	6	6

137. Попит і пропозиція робочої сили на ринку праці за регіонами

(на кінець року)

	Кількість зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю, тис.												
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	1188,0	1028,8	1055,2	1003,7	998,9	903,5	780,9	660,3	876,2	542,8	564,0	501,4	526,2
Автономна Республіка Крим	27,5	28,3	42,8	41,6	41,3	36,1	29,3	21,5	26,9	17,3	20,1	21,1	19,4
Вінницька	40,3	41,6	36,7	31,8	42,2	42,2	37,3	32,5	43,2	26,8	30,2	27,1	29,0
Волинська	35,7	33,8	25,5	27,8	27,1	24,8	19,3	16,5	25,7	12,9	13,9	11,2	12,3
Дніпропетровська	92,6	80,0	80,2	73,9	64,9	51,1	41,3	35,3	54,4	35,7	34,4	31,6	35,3
Донецька	97,9	74,9	78,4	72,9	65,7	54,4	46,0	38,6	57,9	41,6	33,0	28,4	29,8
Житомирська	60,9	40,1	34,0	38,1	39,0	33,7	29,5	25,7	33,9	22,8	23,0	22,9	22,1
Закарпатська	45,6	37,6	40,7	33,2	28,6	26,1	21,5	18,0	23,4	13,1	14,2	12,1	14,0
Запорізька	39,9	39,9	41,0	38,8	37,6	34,6	31,9	26,6	37,5	27,4	25,9	23,1	23,9
Івано-Франківська	46,3	39,1	38,5	34,3	35,8	33,8	29,8	25,6	31,6	17,3	16,9	16,3	16,6
Київська	54,5	44,5	40,6	32,1	30,3	27,0	22,5	20,9	28,6	17,3	17,1	16,3	16,4
Кіровоградська	32,2	26,7	30,9	34,0	31,7	29,2	25,0	20,9	26,2	18,2	19,5	18,5	19,6
Луганська	59,6	49,5	48,0	43,5	37,5	35,1	33,4	27,2	35,9	18,4	20,5	18,5	20,3
Львівська	91,8	61,8	60,3	59,4	60,9	52,2	42,5	33,3	43,4	26,3	27,7	23,4	27,7
Миколаївська	28,8	25,3	25,6	28,0	28,8	31,7	25,4	22,0	26,5	18,0	20,3	18,4	19,0
Одеська	17,6	19,9	28,1	31,3	31,9	31,6	29,4	27,1	30,6	17,8	21,4	16,9	18,5
Полтавська	48,1	45,2	42,0	38,5	40,9	41,3	37,8	33,8	44,2	31,2	35,1	24,4	25,1
Рівненська	47,1	45,4	44,5	37,5	40,2	36,1	32,9	27,2	33,0	19,0	20,8	18,4	18,3
Сумська	48,0	39,4	34,3	31,5	31,8	30,5	27,0	22,6	30,9	20,0	21,5	17,7	16,9
Тернопільська	43,7	40,7	43,9	43,1	48,9	43,8	35,7	30,0	34,6	15,3	18,0	16,3	17,8
Харківська	61,7	57,0	56,9	52,9	53,2	47,5	43,5	36,8	48,2	32,5	34,0	29,8	29,9
Херсонська	25,8	29,4	42,2	40,3	34,5	27,5	22,8	18,9	21,5	10,7	11,6	11,8	13,8
Хмельницька	29,5	28,6	26,8	28,1	32,5	30,2	30,4	24,1	35,0	20,2	21,6	17,3	17,3
Черкаська	34,7	33,3	38,1	42,8	44,5	41,1	35,1	30,8	39,7	26,5	25,8	24,8	26,1
Чернівецька	22,4	23,5	34,8	31,0	32,7	26,7	20,6	16,1	18,6	10,5	10,8	10,9	11,6
Чернігівська	39,1	29,6	28,4	27,5	26,6	25,9	22,8	21,2	31,9	17,6	19,1	15,9	15,4
м. Київ	14,8	11,7	10,0	7,8	8,0	7,4	6,7	5,7	10,8	6,7	6,2	6,9	8,7
м. Севастополь	1,9	2,0	2,0	2,0	1,8	1,9	1,5	1,4	2,1	1,7	1,4	1,4	1,4

Політ і пропозиція робочої сили на ринку праці за регіонами

	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць, тис.												
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	68,2	96,9	123,9	138,8	166,5	186,6	170,5	169,7	91,1	65,8	63,9	59,3	48,6
Автономна Республіка Крим	2,1	2,6	3,1	4,8	4,8	5,3	5,3	6,4	3,4	2,6	2,8	3,3	3,0
Вінницька	1,1	1,5	1,8	2,7	2,6	3,0	2,7	2,2	1,1	0,6	0,6	0,6	0,5
Волинська	0,7	1,1	1,6	1,7	2,1	2,2	3,3	3,6	2,0	1,0	0,8	1,8	0,6
Дніпропетровська	5,3	8,3	10,6	10,5	16,3	18,2	17,6	18,9	10,0	6,5	7,7	8,0	7,2
Донецька	15,1	20,5	24,6	26,0	33,4	34,8	28,8	25,0	10,1	3,3	2,9	4,1	3,4
Житомирська	0,8	1,2	2,2	2,9	2,8	3,3	2,7	3,9	2,4	1,5	1,8	2,4	1,9
Закарпатська	0,8	1,6	1,9	3,4	2,7	3,4	3,6	2,1	1,1	0,7	0,9	1,2	1,0
Запорізька	2,1	3,3	4,9	5,1	5,8	6,7	7,2	6,8	1,9	1,1	1,6	0,8	0,4
Івано-Франківська	1,0	1,4	1,5	2,1	1,3	2,0	1,5	1,3	0,6	0,2	0,2	0,4	0,3
Київська	2,2	2,3	3,0	4,0	5,8	7,0	6,1	7,4	3,7	2,1	3,2	2,2	1,9
Кіровоградська	1,2	2,4	2,9	3,1	3,5	3,8	3,0	3,5	1,1	0,6	0,6	0,7	0,6
Луганська	6,5	6,2	8,0	7,8	8,9	9,3	7,2	1,8	2,2	1,3	2,0	2,6	0,8
Львівська	1,2	2,3	3,2	4,5	4,6	4,9	4,7	4,0	2,1	1,2	2,3	1,9	2,0
Миколаївська	1,4	2,5	3,2	3,3	3,9	4,0	2,3	2,7	1,7	1,0	1,1	1,3	1,0
Одеська	1,7	2,4	2,4	3,3	4,7	5,7	5,6	5,8	3,0	2,2	2,6	3,8	2,3
Полтавська	2,2	3,0	3,7	3,4	5,0	5,3	4,6	6,2	2,8	2,9	1,8	2,4	2,2
Рівненська	0,5	1,0	1,4	1,7	1,9	1,8	3,0	3,6	2,1	0,7	0,8	0,6	0,9
Сумська	2,6	3,1	4,1	3,8	3,4	2,6	1,9	2,0	1,3	0,7	0,7	0,7	0,8
Тернопільська	0,5	1,0	1,3	1,7	1,6	1,8	1,1	1,8	1,3	1,0	0,9	1,1	1,2
Харківська	6,2	8,8	10,1	9,9	11,2	12,5	12,5	10,7	4,4	2,6	3,3	2,8	3,9
Херсонська	1,1	1,4	1,7	1,9	2,0	2,2	1,5	2,9	3,0	1,6	1,1	1,9	1,3
Хмельницька	1,2	1,6	1,8	2,6	3,9	3,5	2,1	1,1	0,7	0,3	0,4	0,3	0,2
Черкаська	1,5	1,8	1,8	2,1	1,8	1,5	1,3	1,3	0,5	0,3	0,3	0,2	0,2
Чернівецька	0,4	1,0	1,8	1,8	1,8	1,8	1,6	1,5	0,8	0,4	0,7	0,9	0,8
Чернігівська	0,9	1,9	2,2	2,4	2,7	3,9	4,4	4,5	2,2	1,1	0,9	1,2	1,2
м. Київ	6,2	10,9	17,0	20,1	25,7	33,9	32,3	36,2	24,1	27,1	20,9	11,4	8,5
м. Севастополь	1,7	1,8	2,1	2,2	2,3	2,2	2,6	2,5	1,5	1,2	1,0	0,7	0,5

Навантаження на одне вільне робоче місце, вакансію, осіб													
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	17	11	9	7	6	5	5	4	10	8	9	8	11
Автономна Республіка Крим	13	11	14	9	9	7	6	3	8	7	7	6	6
Вінницька	35	27	20	12	16	14	14	15	39	48	49	47	58
Волинська	55	31	16	17	13	11	6	5	13	13	17	6	20
Дніпропетровська	17	10	8	7	4	3	2	2	5	5	5	4	5
Донецька	6	4	3	3	2	2	2	2	6	13	11	7	9
Житомирська	79	34	16	13	14	10	11	7	14	15	13	10	12
Закарпатська	58	24	21	10	11	8	6	9	21	19	15	10	14
Запорізька	19	12	8	8	6	5	4	4	20	25	17	28	62
Івано-Франківська	46	28	25	16	27	17	20	20	48	81	74	39	52
Київська	25	19	13	8	5	4	4	3	8	8	5	7	9
Кіровоградська	27	11	11	11	9	8	8	6	25	31	32	25	31
Луганська	9	8	6	6	4	4	5	15	16	14	11	7	26
Львівська	74	27	19	13	13	11	9	8	20	22	12	12	14
Миколаївська	20	10	8	9	7	8	11	8	16	17	18	14	19
Одеська	10	8	12	10	7	6	5	5	10	8	8	4	8
Полтавська	22	15	11	11	8	8	8	5	16	11	20	10	11
Рівненська	91	44	33	22	21	20	11	8	16	25	25	29	19
Сумська	18	13	8	8	9	12	14	11	25	28	31	25	22
Тернопільська	87	41	33	25	31	24	33	17	27	14	21	15	15
Харківська	10	6	6	5	5	4	3	3	11	12	10	11	8
Херсонська	23	21	24	22	17	12	15	7	7	7	10	6	10
Хмельницька	26	18	15	11	8	9	15	23	48	61	53	51	93
Черкаська	23	19	21	21	25	27	27	24	77	91	89	140	167
Чернівецька	56	24	19	17	18	15	13	11	25	25	16	12	15
Чернігівська	41	16	13	11	10	7	5	5	15	17	21	13	12
м. Київ	2	1	1	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,4	0,2	0,3	1	1
м. Севастополь	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	3

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

138. Основні показники охорони здоров'я

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість лікарів усіх спеціальностей												
тис.	226	226	224	223	223	224	225 ¹	223	222 ²	225 ²	225 ³	224 ²
на 10 тис. населення	46,2	46,8	46,9	47,1	47,4	47,9	48,4	48,3	48,3	49,1	49,3	49,3
Кількість середнього медичного персоналу												
тис.	541	530	526	523	522	496	493 ¹	488	465	467	467	459
на 10 тис. населення	110,3	110,0	110,0	110,3	110,9	106,2	106,1	105,5	101,1	102,0	102,4	101,0
Кількість лікарняних закладів, тис.	3,3	3,2	3,1	3,0	2,9	2,9	2,9 ¹	2,8	2,9	2,8	2,8	2,5
Кількість лікарняних ліжок												
тис.	466	466	465	458	451	445	444 ¹	440	437	431	429	412
на 10 тис. населення	95,0	96,6	97,3	96,6	95,7	95,2	95,6	95,2	95,1	94,2	94,0	90,6
Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, тис.	7,4	7,4	7,4	7,6	7,7	7,8	7,9 ¹	8,0	8,8	8,8	9,0	8,2
у тому числі												
закладів, що мають стоматологічні відділення (кабінети) ³	4,6	4,7	4,6	4,7	4,7	4,6	4,7	4,7	4,7	4,7	4,8	4,5
самостійних стоматологічних поліклінік ³	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів												
тис. відвідувань за зміну	973	980	980	981	987	990	998 ¹	992	987	1000	993	999
на 10 тис. населення	198,4	203,2	205,0	206,8	209,6	211,7	214,8	214,7	214,8	218,3	217,7	219,8
Кількість станцій (відділень) швидкої медичної допомоги ²	1039	1001	988	974	975	976	982	987	997	998	990	940
Кількість осіб, яким надано допомогу (амбулаторно та під час виїзду швидкої медичної допомоги) ³												
млн	14,0	13,9	13,9	13,9	13,8	13,8	13,8	13,9	13,6	13,5	13,4	12,8
на 1000 населення	285	286	290	291	293	294	297	300	295	295	294	281

¹ Дані розрахункові.

² Без зубних лікарів.

³ Заклади, що перебувають у сфері управління Міністерства охорони здоров'я України.

139. Кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах

(на початок навчального року; тис.)

	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13
Усього	9220	9222	9122	8974	8813	8605	8381	8124	7825	7518	7224	7013	6815
У загальноосвітніх навчальних закладах	6764	6601	6350	6044	5731	5399	5120	4857	4617	4495	4299	4292	4222
денних	6647	6486	6237	5936	5626	5301	5026	4768	4533	4421	4228	4225	4160
вечірніх (змінних), включаючи тих, хто навчався заочно	117	115	113	108	105	98	94	89	84	74	71	67	62
У професійно-технічних навчальних закладах	525	512	502	493	507	497	474	454	444	424	434	409	423
У вищих навчальних закладах													
I – II рівнів акредитації	528	561	583	593	548	505	468	441	399	354	361	357	345
III – IV рівнів акредитації	1403	1548	1687	1844	2027	2204	2319	2372	2365	2245	2130	1955	1825
На 10 тис. населення													
У загальноосвітніх навчальних закладах	1383	1347	1323	1269	1212	1151	1098	1047	1001	978	939	941	927
У професійно-технічних навчальних закладах	107	105	105	104	107	106	102	98	96	92	95	90	93
У вищих навчальних закладах													
I – II рівнів акредитації	107	115	121	125	116	108	100	95	87	77	79	78	76
III – IV рівнів акредитації	285	316	352	387	429	470	497	511	512	488	465	428	401

140. Вищі навчальні заклади

(на початок навчального року)

	I – II рівнів акредитації													
	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	
Кількість закладів	664	665	667	670	619	606	570	553	528	511	505	501	489	
У них студентів, тис.	528,0	561,3	582,9	592,9	548,5	505,3	468,0	441,3	399,3	354,2	361,5	356,8	345,2	
за денною формою навчання	400,8	422,8	432,7	434,7	397,6	373,4	346,7	327,1	311,4	289,1	302,9	297,4	287,9	
Прийнято, тис.	190,1	201,2	203,7	202,5	182,2	169,2	151,2	142,5	114,4	93,4	129,1	105,1	99,8	
за денною формою навчання	141,2	149,4	148,2	148,1	131,8	124,8	112,0	105,7	98,4	79,4	105,9	85,3	82,9	
Випущено, тис.	148,6	147,5	155,5	162,8	148,2	142,7	137,9	134,3	118,1	114,8	111,0	96,7	92,2	
за денною формою навчання	109,5	109,3	113,6	116,9	104,8	101,9	98,6	94,8	82,8	81,3	81,2	78,4	75,5	
	III – IV рівнів акредитації													
	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	
Кількість закладів	315	318	330	339	347	345	350	351	353	350	349	345	334	
У них студентів, тис.	1402,9	1548,0	1686,9	1843,8	2026,7	2203,8	2318,6	2372,5	2364,5	2245,2	2129,8	1954,8	1824,9	
за денною формою навчання	859,5	921,4	990,5	1063,8	1155,5	1233,8	1288,7	1300,2	1310,6	1280,7	1250,2	1145,0	1104,1	
Прийнято, тис.	346,4	387,1	408,6	432,5	475,2 ¹	503,0 ¹	507,7 ¹	491,2 ¹	425,2 ¹	370,5 ¹	392,0 ¹	314,5 ¹	341,3 ¹	
за денною формою навчання	219,5	242,5	255,3	269,7	287,5	305,0	306,1	302,1	293,4	266,5	276,2	203,7	244,5	
Випущено, тис.	273,6	312,8	356,7	416,6	316,2 ²	372,4 ²	413,6 ²	468,4 ²	505,2 ²	527,3 ²	543,7 ²	529,8 ²	520,7 ²	
за денною формою навчання	189,1	208,8	223,1	245,6	173,5	199,6	220,3	246,2	264,5	269,8	275,6	267,9	264,8	

¹ Прийнято осіб на початковий цикл навчання (без тих, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня).

² Випущено фахівців (без тих, що закінчили відповідний цикл навчання, зокрема бакалаврат, та продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня).

**141. Кількість легалізованих об'єднань громадян
(за даними Міністерства юстиції України та Державної реєстраційної служби України)**

(станом на 1 січня)

№ рядка	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Усього	1376	1631	1839	1978	2173	2384	2595	2819	3036	3280	3529	3742	3943
у т.ч. мають статус міжнародний	198	314	353	399	443	485	536	592	644	685	725	768	821
всукраїнський	1178	1317	1486	1579	1730	1899	2059	2227	2392	2595	2804	2974	3122
у т.ч. (з рядка 01)													
політичні партії (із всеукраїнським статусом)	109	125	125	96	104	125	137	141	160	172	185	194	198
громадські організації	1267	1506	1714	1882	2069	2259	2458	2678	2876	3108	3344	3548	3745
у т.ч. мають статус міжнародний	198	314	353	399	443	485	536	592	644	685	725	768	821
всукраїнський	1069	1192	1361	1483	1626	1774	1922	2086	2232	2423	2619	2780	2924
у т.ч. (з рядка 05)													
громадські рухи	4	5	7	8	10	10	10	10	10	10	18	24	25
у т.ч. мають статус міжнародний	1	2	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	5
всукраїнський	3	3	4	5	6	6	6	6	6	6	14	19	20
національних та дружніх зв'язків	91	98	112	123	133	144	155	164	171	172	177	183	183
у т.ч. мають статус міжнародний	24	26	35	43	50	54	61	68	74	75	79	83	83
всукраїнський	67	72	77	80	83	90	94	96	97	97	98	100	100
молодіжні	58	80	96	113	130	141	163	186	202	208	217	224	232
у т.ч. мають статус міжнародний	1	2	7	8	10	13	14	16	17	18	19	20	20
всукраїнський	57	78	89	105	120	128	149	170	185	190	198	204	212
з них студентські (із всеукраїнським статусом)	11	12	13	15	15	16	16	16	16	16	16	16	16
дитячі	6	9	9	9	11	12	13	14	19	20	20	27	29
у т.ч. мають статус міжнародний	1	1	1	1	1	1	1	1	2	3	3	4	4

**Кількість легалізованих об'єднань громадян
(за даними Міністерства юстиції України та Державної реєстраційної служби України)**

	№ рядка	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
всеукраїнський	20	5	8	8	8	10	11	12	13	17	17	17	23	25
жіночі	21	31	35	41	42	44	44	45	46	46	47	50	55	55
у т.ч. мають статус міжнародний	22	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	6	6	6
всеукраїнський	23	27	31	37	38	40	41	41	42	42	43	44	49	49
об'єднання ветеранів та інвалідів	24	38	38	47	58	65	75	79	80	83	90	93	103	106
у т.ч. мають статус міжнародний	25	6	6	6	10	11	12	12	12	13	15	15	15	15
всеукраїнський	26	32	32	41	48	54	63	67	68	70	75	78	88	91
з них ветеранів та інвалідів війни (із всеукраїнським статусом)	27	9	10	10	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12
професійної спрямованості	28	228	273	301	335	366	415	467	526	558	584	645	703	707
у т.ч. мають статус міжнародний	29	16	41	41	45	48	62	67	72	76	82	85	96	96
всеукраїнський	30	212	232	260	290	318	353	400	454	482	502	560	607	611
об'єднання (товариства) охорони природи (екологічні)	31	32	43	49	51	51	56	60	62	65	72	77	81	84
у т.ч. мають статус міжнародний	32	8	15	16	16	16	18	21	21	22	23	24	25	25
всеукраїнський	33	24	28	33	35	35	38	39	41	43	49	53	56	59
об'єднання (товариства) охорони пам'яток історії та культури	34	2	2	2	2	2	2	3	4	4	4	8	8	8
у т.ч. мають статус міжнародний	35	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	2	2	2
всеукраїнський	36	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3	6	6	6
оздоровчі та фізкультурно-спортивні об'єднання	37	174	196	220	241	263	282	300	330	351	376	409	430	433
у т.ч. мають статус міжнародний	38	12	14	14	15	17	20	23	30	33	37	46	51	51
всеукраїнський	39	162	182	206	226	246	262	277	300	318	339	363	379	382

по захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС	40	24	30	30	31	33	33	35	37	37	37	37	37
у т.ч. мають статус міжнародний	41	16	22	22	22	22	22	22	23	23	23	23	23
всукраїнський	42	8	8	8	9	11	11	13	14	14	14	14	14
науково-технічні товариства, творчі об'єднання	43	116	129	138	143	151	153	154	154	155	156	158	162
у т.ч. мають статус міжнародний	44	21	33	35	36	39	40	40	40	40	41	41	41
всукраїнський	45	95	96	103	107	112	113	114	114	115	115	117	121
освітні, культурно-виховні об'єднання	46	113	125	144	162	170	182	194	208	211	221	227	236
у т.ч. мають статус міжнародний	47	16	25	25	38	41	44	51	53	54	57	58	62
всукраїнський	48	97	100	119	124	129	138	143	115	157	164	169	173
інші громадські організації	49	350	443	518	564	640	710	780	857	964	1111	1208	1448
у т.ч. мають статус міжнародний	50	72	123	144	158	180	192	216	247	281	302	320	388
всукраїнський	51	278	320	374	406	460	518	564	610	683	809	888	1060
Крім того, спілок об'єднань громадян	52	56	64	70	76	89	100	104	115	121	129	137	149
у т.ч. мають статус міжнародний	53	2	4	4	4	6	9	9	11	11	13	13	13
всукраїнський	54	54	60	66	72	83	91	95	104	110	116	124	136
благодійні організації (об'єднання, фонди тощо)	55	398	482	572	650	709	776	860	941	992	1038	1089	1201
у т.ч. мають статус міжнародний	56	243	288	372	422	469	509	558	602	633	660	685	745
всукраїнський	57	155	194	200	228	240	267	302	339	359	378	404	456
профспілкові організації (із всукраїнським статусом)	58	x ¹	84	91	100	106	111	116	127	137	154	165	173

¹ У 2001 р. інформація у звітності не відображалася.

**142. Кількість релігійних організацій
(за даними Міністерства культури України)**

(на початок року)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Усього організацій	22518	24311	25942	27446	28740	29699	30507	31227	32018	32639	33351	33977	34586	35116
у тому числі														
центри, управління (епархії, дієцезії тощо)	221	241	248	269	285	294	299	317	328	340	350	362	375	382
громади	21693	23400	24919	26343	27569	28481	29262	29913	30670	31257	31940	32521	33099	33581
монастирі	250	277	317	344	365	378	386	406	421	432	439	459	471	500
місії	184	214	242	261	283	298	309	326	333	340	347	357	360	370
братства	49	53	69	73	75	75	76	80	74	74	76	78	80	81
духовні навчальні заклади	121	126	147	156	163	173	175	185	192	196	199	200	201	202
Кількість недільних шкіл	7165	7684	9057	9974	11501	12039	12522	12775	12689	12633	12758	12762	12899	13157
Кількість священнослужителів	21281	22626	24509	25991	26641	27902	28431	29423	29441	29892	30516	30199	30880	31313

ПРАВОПОРУШЕННЯ

**143. Кількість зареєстрованих злочинів за окремими видами
(за даними Міністерства внутрішніх справ України)**

(тис.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ²
Усього зареєстровано злочинів¹	567,8	514,6	460,4	566,4	527,8	491,8	428,1	408,2	390,2	439,5	505,4	520,2	447,1
з них													
умисні вбивства (та замах)	4,8	4,6	4,3	4,0	3,8	3,3	3,2	2,9	2,7	2,5	2,4	2,5	2,1
умисні тяжкі тілесні ушкодження	6,9	6,1	6,0	6,3	5,9	5,7	5,3	5,5	5,1	4,1	3,8	3,4	3,1
зватування (та замах)	1,2	1,1	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0	0,9	0,9	0,8	0,6	0,6	0,5
хуліганство	23,4	17,7	14,0	20,1	15,9	15,0	13,4	12,1	11,7	10,5	9,2	8,9	7,2
розбої	5,6	5,7	5,2	5,7	5,5	6,7	6,5	5,7	5,0	5,1	4,0	3,7	3,0
грабежі	23,0	23,3	21,1	36,5	40,8	47,1	41,7	32,3	26,9	27,6	23,3	23,0	19,7
вимагання	2,7	2,1	2,1	1,9	1,3	1,2	0,9	0,7	0,6	0,6	0,5	0,6	0,4

¹ Враховуючи злочини, виявлені податковою міліцією.

² Станом на 20.11.2012 р.

**144. Кількість зареєстрованих злочинів за регіонами¹
(за даними Міністерства внутрішніх справ України)**

(тис.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ²
Україна	567,8	514,6	460,4	566,4	527,8	491,8	428,1	408,2	390,2	439,5	505,4	520,2	443,7
Автономна Республіка Крим	30,2	27,4	22,8	26,7	26,3	23,8	18,8	20,8	19,9	23,0	33,5	37,6	33,1
Вінницька	14,0	13,6	13,0	14,9	15,0	12,5	11,4	10,6	10,5	10,8	12,8	12,8	9,8
Волинська	7,7	7,3	6,8	8,9	8,3	8,6	8,2	8,3	7,4	7,8	8,3	8,5	6,3
Дніпропетровська	65,6	60,6	51,5	55,5	53,9	46,5	38,1	36,0	33,1	41,0	49,6	47,3	41,0
Донецька	54,7	51,7	46,8	60,3	59,3	58,2	52,2	49,5	46,9	53,4	62,6	61,0	48,6
Житомирська	15,8	12,1	10,7	13,9	11,8	10,0	8,7	7,9	7,9	8,9	10,2	10,7	10,1
Закарпатська	6,7	7,0	6,7	6,7	6,7	6,6	5,6	5,2	5,1	5,7	6,8	7,3	5,7
Запорізька	32,6	27,9	24,9	32,6	30,7	28,4	25,8	27,4	24,5	25,1	27,9	27,8	25,2
Івано-Франківська	8,9	7,9	7,9	8,9	7,8	7,5	6,4	5,8	5,3	5,6	5,8	5,9	5,0
Київська	15,8	14,9	13,0	16,1	14,9	13,5	12,3	12,1	11,8	13,9	16,6	17,5	15,2
Кіровоградська	12,8	11,6	10,0	11,4	10,2	9,6	7,8	7,1	7,4	9,7	11,9	12,4	10,6
Луганська	39,3	36,7	31,5	41,6	42,0	35,3	29,7	28,2	26,7	29,7	32,1	31,9	26,2
Львівська	22,1	19,2	18,6	19,9	19,4	18,7	16,9	15,4	13,8	13,9	17,3	16,5	15,9
Миколаївська	17,9	15,0	12,8	15,5	14,4	14,2	12,5	11,3	11,1	11,7	12,7	13,7	10,3
Одеська	26,9	23,8	22,9	30,0	26,0	23,5	21,2	20,0	20,0	21,3	24,8	25,5	24,5
Полтавська	17,7	16,1	14,9	19,1	18,3	17,9	15,3	14,7	12,9	13,7	16,4	15,3	12,7
Рівненська	7,5	6,9	6,9	9,0	7,6	7,7	6,3	5,9	5,9	7,1	7,5	7,5	5,7
Сумська	14,4	13,7	12,1	13,8	12,0	11,3	9,7	9,2	8,3	9,7	10,7	10,6	8,9
Тернопільська	6,4	6,0	5,5	6,2	6,1	5,7	5,4	4,9	4,7	5,2	5,4	5,4	4,3
Харківська	43,1	39,5	36,6	45,1	37,4	32,0	26,8	25,7	24,6	25,8	28,3	35,7	30,7
Херсонська	14,4	13,3	11,2	16,2	13,7	13,2	10,6	10,0	10,0	10,7	12,3	13,5	11,5
Хмельницька	10,4	9,0	8,8	11,8	10,8	10,6	9,6	8,5	8,2	9,2	10,9	11,5	8,7
Черкаська	14,4	13,3	11,2	12,8	11,6	10,3	8,8	8,1	7,9	9,3	9,7	11,3	9,6
Чернівецька	4,7	4,4	4,7	6,0	5,4	5,1	5,1	5,0	5,1	5,9	6,7	6,1	4,9
Чернігівська	12,6	11,3	10,7	12,1	10,8	9,5	8,0	7,4	7,1	8,9	9,6	9,4	8,2
м. Київ	28,6	25,5	22,0	32,0	29,4	33,4	29,5	26,0	26,4	35,5	36,5	37,9	34,0
м. Севастополь	4,3	3,9	3,7	5,2	4,7	4,7	4,7	4,4	4,8	5,2	5,5	7,1	6,5

¹ Враховуючи злочини, виявлені податковою міліцією.

² Станом на 20.11.2012 р., без врахування злочинів, виявлених податковою міліцією.

**145. Кількість засуджених за вироками судів, що набрали законної чинності, за окремими видами злочинів
(за даними Державної судової адміністрації України)**

(тис.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього засуджено, осіб	230,9	202,6	194,2	201,1	204,8	176,9	160,9	152,8	146,9	146,4	168,8	154,4	162,9
з них за													
умисні вбивства (та замах)	3,9	3,2	3,0	3,0	2,2	2,1	2,0	2,3	2,0	1,9	2,0	1,5	1,5
умисні тяжкі тілесні ушкодження	4,9	4,2	4,2	4,6	4,5	4,1	4,0	4,2	3,8	3,9	3,4	3,1	3,0
згвалтування (та замах)	0,9	0,8	0,6	0,4	0,6	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3
крадіжки	108,4	95,6	85,4	84,9	80,5	60,1	39,9	32,8	29,0	32,7	61,0	59,3	66,1
розбої	4,9	4,6	4,5	4,7	4,5	4,4	4,7	4,8	3,8	4,0	3,8	3,0	2,4
грабежі	10,0	9,7	10,3	11,3	13,1	13,4	14,9	14,3	12,6	12,6	11,6	9,6	9,6
вимагання	1,4	1,1	1,0	1,1	1,0	0,7	0,6	0,5	0,4	0,4	0,4	0,2	0,2

ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

146. Основні показники водопостачання і водовідведення¹

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Забрано води з природних водних об'єктів – усього	18282	17577	16299	15039	14694	15083	15327	16352	15729	14478	14846	14651	14651
Спожито свіжої води	12991	12168	11589	11034	9973	10188	10245	10995	10265	9513	9817	10086	10507
у тому числі													
для виробництва	6957	7033	6632	6068	5685	5706	5783	6162	5970	5149	5511	5514	5681
для побутово-питних потреб	3311	3041	2870	2724	2527	2409	2298	2192	2103	1956	1917	1860	1848
Відведено (скинуто) зворотних вод	10964	10569	10005	9459	9065	8900	8824	8917	8655	7692	8141	8044	8081
у тому числі													
забруднених	3313	3008	2920	2948	3326	3444	3891	3854	2728	1766	1744	1612	1521
з них без очищення	758	746	782	804	758	896	1427	1506	616	270	312	309	292
нормативно-очищених	2100	2188	2111	1946	1492	1315	1304	1246	1357	1711	1760	1763	1800
Обсяг оборотної та послідовно (повторно) використаної води	41523	41334	41315	42345	45658	47167	47716	48883	46260	41379	43138	45209	45806
Потужність очисних споруд	7992	7790	7546	7733	7740	7688	8104	7768	7518	7581	7425	7687	7577

¹ За даними Державного агентства водних ресурсів України.

147. Основні показники використання й охорони лісу, тваринних ресурсів і заповідних територій

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Обсяги продукції, робіт і послуг лісового господарства (у фактичних цінах), млн грн	744,4	824,2	946,8	1108,9	1594,6	1991,1	2451,1	2956,3	3382,7	3138,1	4097,7	5674,8	5911,6
Заготівля деревини, тис. куб. м ¹ – усього	11262	12022	12827	14266	15432	15244	15849	16884	15724	14221	16145	17510	19763,6
у т.ч. від рубок головного користування	5236	5507	5833	6139	6488	6456	6828	7075	6997	6704	7239	8011	8433,2
Відтворення лісів, тис. га	37,8	42,6	45,9	48,3	53,9	58,6	66,7	73,6	80,2	80,9	70,1	72,4	70,1
Площа мисливських угідь, тис. га	47806,9	47721,6	47695,1	47519,4	47210,2	47341,4	47242,1	47252,2	46931,9	46484,1	46745,7	46491,7	44565,0
Загальна чисельність мисливських тварин, тис. голів													
копитних тварин	177,8	177,3	179,7	184,8	187,6	195,0	197,1	208,0	218,1	232,2	239,0	244,4	239,6
хутрових звірів	2416,4	2379,3	2466,5	2412,0	2335,0	2348,4	2290,4	2224,7	2278,3	2245,6	2249,6	2189,2	2070,8
пернаті дичини	9417,5	9436,7	9485,2	9037,8	9201,7	9280,9	9753,8	9647,1	10139,7	10015,2	10672,9	10592,0	10523,5
Заповідники, національні природні парки													
кількість	31	32	33	33	36	36	38	38	39	43	45	50	63
площа, тис. га	887,5	970,8	1013,6	1013,8	1052,5	1056,5	1104,3	1107,0	1146,8	1225,7	1310,5	1382,8	1565,2

¹ За 2000–2002 рр. та січень-вересень 2012 р. наводяться дані щодо заготівлі ліквідної деревини.

148. Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря

(тис. т)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Викиди забруднюючих речовин у повітря – всього	5908,6	6049,5	6104,9	6191,3	6325,9	6615,6	7027,6	7380,0	7210,3	6442,9	6678,0	6877,3	6824,1
у тому числі													
стаціонарними джерелами забруднення	3959,4	4054,8	4075,0	4087,8	4151,9	4464,1	4822,2	4813,3	4524,9	3928,1	4131,6	4374,6	4335,3
пересувними джерелами забруднення, усього	1949,2	1994,7	2026,9	2103,5	2174,0	2151,5	2205,4	2566,7	2685,4	2514,8	2546,4	2502,7	2485,8
у т.ч. за видами транспорту													
автомобільним транспортом	1949,2	1994,7	2026,9	2009,7	2076,9	2056,0	2097,0	2294,4	2420,3	2285,0	2313,7	2255,2	2249,0
авіаційним, залізничним, водним транспортом та виробничою технікою ¹	93,8	97,1	95,5	108,4	272,3	265,1	229,8	232,7	247,5	236,8
Крім того, викиди діоксиду вуглецю – усього, млн т	126,9	152,0	178,8	218,1	209,4	185,2	198,2	236,0	232,0
у тому числі													
стаціонарними джерелами забруднення	126,9	152,0	178,8	184,0	174,2	152,8	165,0	202,2	198,2
автомобільним транспортом	25,7	26,7	25,1	25,6	25,5	25,8
авіаційним, залізничним, водним транспортом та виробничою технікою	8,4	8,5	7,3	7,6	8,3	8,0

¹ Починаючи з 2007 р., включені викиди від виробничої техніки.

149. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за регіонами¹

(тис. т)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	5908,6	6049,5	6101,9	6191,3	6325,9	6615,6	7027,6	7380,0	7210,3	6442,9	6678,0	6877,3	6821,1
Автономна Республіка Крим	123,4	125,9	118,1	135,8	127,2	125,3	123,2	148,4	155,2	137,4	141,4	130,1	137,8
Вінницька	145,6	138,9	148,2	128,4	145,1	180,4	211,8	236,7	218,1	194,7	185,1	169,9	182,7
Волинська	35,2	37,8	43,8	43,5	51,7	50,4	56,8	66,4	63,4	57,1	57,2	52,8	50,4
Дніпропетровська	939,5	1006,8	1050,3	1000,6	1044,1	1165,3	1273,7	1324,7	1164,8	989,4	1140,5	1157,9	1173,1
Донецька	1795,3	1795,2	1792,6	1791,8	1835,4	1862,9	1895,2	1871,2	1767,2	1513,3	1589,9	1729,3	1714,7
Житомирська	61,8	62,2	61,9	68,8	71,3	72,5	75,8	83,7	80,5	84,1	87,5	86,8	85,7
Закарпатська	40,7	41,7	40,3	48,4	46,7	65,9	70,7	88,2	91,4	87,6	87,1	89,4	72,1
Запорізька	333,3	335,3	334,3	347,8	352,0	383,4	378,8	347,6	331,7	280,5	326,1	341,2	316,0
Івано-Франківська	184,8	187,1	190,7	226,3	222,9	252,2	318,4	325,2	298,3	271,8	224,9	275,9	249,1
Київська	167,5	173,2	183,5	168,1	173,2	170,0	201,9	251,3	289,9	266,7	269,0	278,7	308,1
Кіровоградська	80,4	92,3	77,7	68,2	72,1	70,3	61,9	80,3	75,1	75,8	72,2	73,9	73,8
Луганська	529,2	543,8	545,8	585,4	573,1	593,6	641,3	632,4	662,5	592,3	599,2	553,5	529,5
Львівська	192,9	196,5	188,5	182,9	181,2	187,6	206,7	253,1	266,8	253,4	246,3	256,6	253,9
Миколаївська	54,2	56,7	57,9	73,9	70,6	71,4	69,0	86,6	89,6	85,8	83,2	89,9	87,1
Одеська	113,5	127,6	135,1	131,4	140,7	141,1	140,2	189,3	192,2	175,1	181,2	173,8	169,0
Полтавська	151,9	156,2	154,1	154,7	160,0	161,1	190,4	205,7	202,2	183,5	172,7	181,3	178,9
Рівненська	49,7	49,7	50,7	61,6	60,0	60,9	59,2	66,2	61,5	52,8	56,2	62,5	60,4
Сумська	81,1	85,6	85,9	80,9	82,7	78,1	77,8	88,4	87,4	83,4	88,9	88,0	80,1
Тернопільська	43,3	43,0	42,5	45,1	45,6	47,7	53,5	66,1	64,8	61,1	63,9	65,4	65,0
Харківська	268,6	286,8	285,7	293,9	294,9	301,6	324,2	296,7	310,4	266,1	281,4	303,0	319,4
Херсонська	64,3	52,6	52,4	57,7	59,1	62,6	64,6	77,6	84,0	80,4	74,2	74,9	73,6
Хмельницька	70,0	69,2	64,3	57,5	56,9	52,5	57,9	87,5	92,1	81,5	83,8	83,5	79,7
Черкаська	93,1	92,2	92,4	101,3	100,2	95,5	105,3	119,3	124,0	133,9	138,6	140,2	146,4
Чернівецька	35,1	34,3	34,5	36,0	34,3	33,6	32,7	45,9	43,3	43,0	44,6	45,4	41,1
Чернігівська	64,2	66,7	69,7	72,9	84,5	83,4	85,7	90,6	98,1	93,9	96,7	98,0	93,6
м. Київ	170,4	173,0	180,8	199,2	209,9	220,5	227,1	230,5	275,2	277,9	265,3	254,5	259,2
м. Севастополь	19,6	19,2	20,2	29,2	30,3	25,8	23,8	20,4	20,6	20,4	20,9	20,9	20,7

¹ У 2000–2002 рр. наводяться дані щодо викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел забруднення та автотранспорту.

150. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря у розрахунку на км² за регіонами¹

(т)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	9,8	10,0	10,1	10,3	10,5	11,0	11,6	12,2	11,9	10,7	11,1	11,4	11,3
Автономна Республіка Крим	4,7	4,8	4,5	5,2	4,9	4,8	4,7	5,7	5,9	5,3	5,4	5,0	5,3
Вінницька	5,5	5,2	5,6	4,8	5,5	6,8	8,0	8,9	8,2	7,3	7,0	6,4	6,9
Волинська	1,8	1,9	2,2	2,2	2,6	2,5	2,8	3,3	3,2	2,8	2,8	2,6	2,5
Дніпропетровська	29,5	31,6	32,9	31,4	32,7	36,5	39,9	41,5	36,5	31,0	35,8	36,3	36,8
Донецька	67,7	67,7	67,6	67,6	69,3	70,3	71,5	70,6	66,7	57,1	60,0	65,3	64,7
Житомирська	2,1	2,1	2,1	2,3	2,4	2,4	2,5	2,8	2,7	2,8	2,9	2,9	2,9
Закарпатська	3,2	3,3	3,1	3,8	3,6	5,1	5,5	6,9	7,1	6,8	6,8	7,0	5,6
Запорізька	12,3	12,3	12,3	12,8	12,9	14,1	13,9	12,8	12,2	10,3	12,0	12,5	11,6
Івано-Франківська	13,3	13,5	13,7	16,3	16,0	18,1	22,9	23,4	21,5	19,6	16,2	19,8	17,9
Київська	6,0	6,2	6,5	6,0	6,2	6,0	7,2	8,9	10,3	9,5	9,6	9,9	11,0
Кіровоградська	3,3	3,8	3,2	2,8	2,9	2,9	2,5	3,3	3,1	3,1	2,9	3,0	3,0
Луганська	19,8	20,4	20,4	21,9	21,5	22,2	24,0	23,7	24,8	22,2	22,4	20,7	19,8
Львівська	8,8	9,0	8,6	8,4	8,3	8,6	9,5	11,6	12,2	11,6	11,3	11,8	11,6
Миколаївська	2,2	2,3	2,4	3,0	2,9	2,9	2,8	3,5	3,6	3,5	3,4	3,7	3,5
Одеська	3,4	3,8	4,1	3,9	4,2	4,2	4,2	5,7	5,8	5,3	5,4	5,2	5,1
Полтавська	5,3	5,4	5,4	5,4	5,6	5,6	6,6	7,1	7,0	6,4	6,0	6,3	6,2
Рівненська	2,5	2,5	2,5	3,1	3,0	3,0	2,9	3,3	3,1	2,6	2,8	3,1	3,0
Сумська	3,4	3,6	3,6	3,4	3,5	3,3	3,3	3,7	3,7	3,5	3,7	3,7	3,4
Тернопільська	3,1	3,1	3,1	3,3	3,3	3,5	3,9	4,8	4,7	4,4	4,6	4,7	4,7
Харківська	8,6	9,1	9,1	9,4	9,4	9,6	10,3	9,4	9,9	8,5	9,0	9,6	10,2
Херсонська	2,3	1,8	1,8	2,0	2,1	2,2	2,3	2,7	2,9	2,8	2,6	2,6	2,6
Хмельницька	3,4	3,4	3,1	2,8	2,8	2,5	2,8	4,2	4,5	4,0	4,1	4,1	3,9
Черкаська	4,5	4,4	4,4	4,8	4,8	4,6	5,0	5,7	5,9	6,4	6,6	6,7	7,0
Чернівецька	4,3	4,2	4,3	4,4	4,2	4,1	4,0	5,7	5,3	5,3	5,5	5,6	5,1
Чернігівська	2,0	2,1	2,2	2,3	2,7	2,6	2,7	2,8	3,1	2,9	3,0	3,1	2,9
м. Київ	213,0	216,3	226,0	249,0	262,3	275,6	283,9	288,1	344,0	347,4	331,6	318,1	324,0
м. Севастополь	21,8	21,3	22,4	32,4	33,7	28,7	26,4	22,7	22,9	22,7	23,2	23,2	23,0

¹ У 2000–2002 рр. наводяться дані щодо викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел забруднення та автотранспорту.

ОКРЕМІ ЗІСТАВЛЕННЯ ПО КРАЇНАХ СВІТУ¹

151. Кількість населення

(у середньому за рік; млн)

Рік	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Віторусь	Болгарія	Вірменія	Греція	Грузія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова, Республіка	Нідерланди
1990	7,7	7,2	10	10,2	8,7	3,5	10,2	5,4	5,1	1,6	4,7	38,9	56,7	16,3	27,7	4,4	2,7	3,7	0,4	4,4	15
1995	7,9	7,7	10,1	10,2	8,4	3,8	10,6	4,7	5,2	1,4	5,5	39,4	56,8	15,8	29,3	4,6	2,5	3,6	0,4	4,3	15,5
2000	8	8	10,3	10	8,2	3,8	10,9	4,4	5,3	1,4	6,3	40,3	56,9	14,9	30,7	4,9	2,4	3,5	0,4	3,6	15,9
2001	8	8,1	10,3	10	8	3,8	10,9	4,4	5,4	1,4	6,4	40,7	57	14,9	31	4,9	2,4	3,5	0,4	3,6	16
2002	8,1	8,2	10,3	9,9	7,9	3,2	11	4,4	5,4	1,4	6,6	41,3	57,2	14,9	31,4	5	2,3	3,5	0,4	3,6	16,1
2003	8,1	8,2	10,4	9,9	7,8	3,2	11	4,3	5,4	1,4	6,7	42	57,6	14,9	31,6	5	2,3	3,5	0,5	3,6	16,2
2004	8,2	8,3	10,4	9,8	7,8	3,2	11,1	4,3	5,4	1,3	6,8	42,7	58,2	15	31,9	5,1	2,3	3,4	0,5	3,6	16,3
2005	8,2	8,4	10,5	9,8	7,7	3,2	11,1	4,4	5,4	1,3	6,9	43,4	58,6	15,1	32,2	5,2	2,3	3,4	0,5	3,6	16,3
2006	8,3	8,5	10,5	9,7	7,7	3,2	11,1	4,4	5,4	1,3	7,1	44,1	58,9	15,3	32,6	5,2	2,3	3,4	0,5	3,6	16,3
2007	8,3	8,6	10,6	9,7	7,7	3,2	11,2	4,4	5,5	1,3	7,2	44,9	59,4	15,5	32,9	5,3	2,3	3,4	0,5	3,6	16,4
2008	8,3	8,8	10,7	9,7	7,6	3,2	11,2	4,4	5,5	1,3	7,3	45,6	59,8	15,8	33,3	5,3	2,3	3,4	0,5	3,6	16,4
2009	8,4	8,9	10,8	9,6	7,6	3,2	11,3	4,4	5,5	1,3	7,5	45,9	60,2	16,1	33,7	5,4	2,3	3,3	0,5	3,6	16,5
2010	8,4	9,1	10,9	9,5	7,5	3,3	11,3	4,5	5,5	1,3	...	46,1	60,5	16,3	34,1	5,4	2,2	3,2	0,5	3,6	16,6
2011	8,4	9,2	11	9,5	7,3	3,3	11,3	4,5	5,6	1,3	...	46,2	60,7	16,6	34,5	...	2,1	3	0,5	3,6	16,7

¹ Джерело: база даних ЄЕК ООН.

Закінчення табл.
Кількість населення

Рік	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словацька Республіка	Словенія	Велика Британія	США	Таджикистан	Туреччина	Угорщина	Узбекистан	Україна	Фінляндія	Франція	Чехія	Швейцарія	Швеція
1990	71,2	4,2	38,1	10,0	147,7	23,2	5,3	2,0	57,2	249,6	5,3	56,1	10,4	20,4	51,6	5,0	56,7	10,3	6,7	8,6
1995	81,7	4,4	38,6	10,0	147,9	22,7	5,4	2,0	58,0	266,3	5,7	61,8	10,3	22,7	51,1	5,1	59,4	10,3	7,0	8,8
2000	82,2	4,5	38,5	10,2	145,6	22,4	5,4	2,0	58,9	282,2	6,2	67,4	10,2	24,7	48,9	5,2	60,8	10,3	7,2	8,9
2001	82,3	4,5	38,2	10,3	144,8	22,1	5,4	2,0	59,1	285,0	6,3	68,4	10,2	25,0	48,4	5,2	61,2	10,2	7,2	8,9
2002	82,5	4,5	38,2	10,4	143,5	21,8	5,4	2,0	59,3	287,6	6,4	69,3	10,2	25,3	48,0	5,2	61,6	10,2	7,3	8,9
2003	82,5	4,6	38,2	10,4	143,6	21,7	5,4	2,0	59,6	290,1	6,6	70,2	10,1	25,6	47,6	5,2	62,1	10,2	7,3	9,0
2004	82,5	4,6	38,2	10,5	143,8	21,7	5,4	2,0	59,9	292,8	6,7	71,2	10,1	26,2	47,3	5,2	62,5	10,2	7,4	9,0
2005	82,5	4,6	38,2	10,5	143,1	21,6	5,4	2,0	60,2	295,5	6,9	72,1	10,1	26,6	46,9	5,2	63,0	10,2	7,4	9,0
2006	82,4	4,7	38,1	10,6	142,5	21,6	5,4	2,0	60,6	298,4	7,0	71,1	10,1	27,0	46,6	5,3	63,4	10,3	7,5	9,1
2007	82,3	4,7	38,1	10,6	142,1	21,5	5,4	2,0	61,0	301,2	7,1	70,1	10,1	27,4	46,3	5,3	63,8	10,3	7,6	9,1
2008	82,1	4,8	38,1	10,6	142,0	21,5	5,4	2,0	61,4	304,1	7,3	71,1	10,0	27,8	46,1	5,3	64,2	10,4	7,6	9,2
2009	81,9	4,8	38,2	10,6	141,9	21,5	5,4	2,0	61,8	306,8	7,5	72,0	10,0	28,2	45,9	5,3	64,5	10,5	7,7	9,3
2010	81,8	4,9	38,3	10,6	142,4	21,4	5,4	2,0	62,3	309,3	7,6	73,1	10,0	28,6	45,7	5,4	64,9	10,5	7,8	9,4
2011	81,8	5,0	38,5	10,6	143,0	21,4	5,4	2,1	62,7	311,6	7,7	74,2	10,0	...	45,5	5,4	65,2	10,5	7,9	9,4

152. Рівень безробіття

(% до економічно активного населення)

Рік	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Віорусь ¹	Болгарія	Вірменія ¹	Греція	Грузія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова, Республіка	Нідерланди
1991	3,5	...	6,4	7,1	...	7,9	...	10,6	14,5	8,5	...	10,3	1,6	...	4,8
1995	3,9	...	9,7	2,9	16,5	8,1	9,2	...	6,7	...	6,9	20,0	11,2	...	9,5	2,9	...	7,1
2000	3,6	...	6,9	2,1	16,4	11,7	11,2	10,3	4,3	13,6	8,8	11,7	10,0	12,8	6,8	...	13,7	16,4	2,2	8,5	3,1
2001	3,6	...	6,6	2,3	19,5	10,4	10,7	11,1	4,5	12,6	9,4	10,5	9,0	10,4	7,2	...	12,9	17,4	1,9	7,3	2,5
2002	4,2	...	7,5	3,0	18,2	10,8	10,3	12,6	4,6	10,3	10,3	11,4	8,5	9,3	7,7	12,5	12,8	13,8	2,6	6,8	3,1
2003	4,3	9,2	8,2	3,1	13,7	10,1	9,7	11,5	5,4	10,1	10,7	11,4	8,4	8,8	7,6	9,9	11,3	12,4	3,8	7,9	4,2
2004	4,9	8,0	8,4	1,9	12,1	9,6	10,5	12,6	5,5	9,7	10,4	10,9	8,0	8,4	7,2	8,5	11,2	11,3	5,0	8,1	5,1
2005	5,2	7,3	8,5	1,5	10,1	8,2	9,9	13,8	4,8	7,9	9,0	9,2	7,7	8,1	6,8	8,1	9,6	8,0	4,6	7,3	5,3
2006	4,8	6,6	8,3	1,1	9,0	7,5	8,9	13,6	3,9	5,9	8,4	8,5	6,8	7,8	6,3	8,3	7,3	5,2	4,6	7,4	4,4
2007	4,4	6,3	7,5	1,0	6,9	7,0	8,3	13,3	3,8	4,6	7,3	8,3	6,1	7,3	6,0	8,2	6,5	3,8	4,2	5,1	3,6
2008	3,8	5,9	7,0	0,8	5,6	6,3	7,7	16,5	3,4	5,5	6,1	11,3	6,7	6,6	6,1	8,2	8,0	5,3	4,9	4,0	3,1
2009	4,8	5,7	7,9	0,9	6,8	7,0	9,5	16,9	6,0	13,8	7,5	18,0	7,8	6,6	8,3	8,4	18,2	13,6	5,1	6,4	3,7
2010	4,4	5,6	8,3	0,7	10,3	7,0	12,6	16,3	7,5	16,9	6,6	20,1	8,4	5,8	8,0	8,6	19,8	18,0	4,6	7,4	4,5
2011	4,2	5,4	7,2	0,6	11,3	6,2	17,7	15,1	7,6	12,5	5,6	21,7	8,4	5,4	7,4	8,5	16,2	15,3	4,9	6,7	4,4

Закінчення табл.
Рівень безробіття

Рік	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словацьчина	Словенія	Британія	США	Таджикістан ¹	Туреччина	Угорщина	Узбекистан ¹	Україна	Фінляндія	Франція	Чехія	Швейцарія	Швеція
1991	4,2	5,5	...	4,2	8,6	6,7	...	8,2	6,7	6,6	8,4	...	1,8	3,1
1995	8,3	4,9	13,3	7,2	9,5	...	13,1	...	8,5	5,6	1,8	7,6	5,6	0,3	...	15,4	10,5	4,1	3,4	8,8
2000	8,0	3,2	16,1	4,5	10,6	6,8	18,9	6,7	5,4	4,0	2,7	5,2	6,3	0,4	11,6	9,8	9,0	8,7	2,7	5,6
2001	7,9	3,4	18,3	4,6	9,0	6,6	19,5	6,2	5,0	4,8	2,3	6,8	5,6	0,4	10,9	9,1	8,2	8,0	2,4	5,8
2002	8,7	3,7	20,0	5,7	7,9	7,5	18,8	6,3	5,1	5,8	2,6	8,9	5,6	0,4	9,6	9,1	8,3	7,3	3,1	6,0
2003	9,8	4,2	19,7	7,1	8,2	6,8	17,7	6,7	5,0	6,0	2,3	9,3	5,8	0,3	9,1	9,0	8,9	7,8	4,1	6,6
2004	10,5	4,3	19,0	7,5	7,8	8,0	18,4	6,3	4,7	5,5	2,0	9,0	6,1	0,4	8,6	8,8	9,3	8,3	4,4	7,4
2005	11,3	4,5	17,8	8,6	7,2	7,2	16,4	6,5	4,8	5,1	2,0	9,2	7,2	0,3	7,2	8,4	9,3	7,9	4,5	7,7
2006	10,3	3,4	13,9	8,6	7,2	7,3	13,5	6,0	5,4	4,6	2,2	8,7	7,5	0,3	6,8	7,7	9,2	7,1	4,1	7,1
2007	8,7	2,5	9,6	8,9	6,1	6,4	11,2	4,9	5,3	4,6	2,3	8,8	7,4	0,2	6,4	6,9	8,4	5,3	3,7	6,1
2008	7,5	2,5	7,1	8,5	6,3	5,8	9,6	4,4	5,6	5,8	2,2	9,7	7,8	...	6,4	6,4	7,8	4,4	3,4	6,2
2009	7,8	3,2	8,2	10,6	8,4	6,9	12,1	5,9	7,6	9,3	2,1	12,5	10,0	...	8,8	8,2	9,5	6,7	4,3	8,3
2010	7,1	3,6	9,6	12,0	7,5	7,3	14,5	7,3	7,8	9,6	2,2	10,7	11,2	...	8,1	8,4	9,7	7,3	4,5	8,4
2011	5,9	3,3	9,7	12,9	6,6	7,4	13,6	8,2	8,0	8,9	2,5	8,8	10,9	...	7,9	7,8	9,6	6,7	4,0	7,5

¹ Рівень зареєстрованого безробіття на кінець року.

153. Валовий внутрішній продукт

(млрд дол. США за паритетом купівельної спроможності (ШКС) 2005 р.)

Рік	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Білорусь	Болгарія	Вірменія	Турція	Данія	Естонія	Ізразль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова, Республіка	Нідерланди
1991	202,0	34,4	254,7	64,9	...	9,0	181,4	23,2	132,5	...	788,3	1366,7	103,2	735,3	10,2	25,2	42,6	17,7	14,3	402,4
1995	218,0	14,5	270,7	42,9	57,5	5,4	187,2	8,3	146,8	11,4	828,4	1436,0	71,1	817,9	5,6	15,4	26,6	19,8	6,8	440,0
2000	254,6	20,4	311,6	58,3	58,2	6,9	221,8	11,1	169,0	15,8	1012,5	1578,3	80,5	1001,4	7,4	20,1	33,5	26,7	6,0	536,5
2001	256,8	22,4	314,1	61,0	60,6	7,6	231,1	11,6	170,2	16,8	1049,6	1607,7	91,3	1019,2	7,8	21,6	35,7	27,3	6,4	546,9
2002	261,1	24,8	318,4	64,1	63,4	8,8	239,1	12,2	171,0	17,9	1078,1	1614,9	100,3	1049,1	7,8	23,1	38,2	28,4	6,9	547,3
2003	263,4	27,6	321,0	68,5	66,9	10,0	253,3	13,6	171,7	19,2	1111,4	1614,2	109,6	1068,8	8,3	24,9	42,1	28,9	7,4	549,1
2004	270,2	30,3	331,5	76,3	71,4	11,0	264,3	14,4	175,6	20,5	1147,6	1642,1	120,1	1102,1	8,9	27,1	45,2	30,2	7,9	561,4
2005	276,7	38,4	337,3	83,5	75,9	12,6	270,4	15,7	179,9	22,3	1188,8	1657,4	131,8	1135,4	8,9	29,8	48,7	31,8	8,5	572,9
2006	286,8	51,6	346,3	91,9	80,9	14,2	285,3	17,2	186,0	24,5	1237,2	1693,8	145,9	1167,5	9,2	33,1	52,5	33,3	8,9	592,3
2007	297,5	64,5	356,3	99,7	86,1	16,2	295,3	19,4	188,9	26,4	1280,3	1722,3	158,8	1193,1	9,9	36,3	57,7	35,5	9,2	615,6
2008	301,7	71,5	359,8	109,9	91,4	17,3	294,7	19,8	187,5	25,3	1291,7	1702,4	164,1	1201,4	10,8	35,1	59,3	35,3	9,9	626,7
2009	290,3	78,1	349,8	110,1	86,4	14,8	285,5	19,1	176,8	21,7	1243,3	1608,9	166,0	1168,1	11,1	28,9	50,5	33,8	9,3	603,7
2010	296,3	82,0	358,3	118,6	86,7	15,2	271,3	20,2	179,6	22,4	1239,3	1638,0	178,2	1205,6	11,0	28,6	51,3	34,8	10,0	613,5
2011	304,3	82,1	364,7	124,9	88,2	15,9	252,1	21,6	181,6	24,3	1244,5	1645,2	191,5	1234,6	11,7	30,2	54,3	35,4	10,6	619,6

Закінчення табл.
Валовий внутрішній продукт

Рік	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Росія/Бразилія	Румунія	Словацька	Словенія	Велика Британія	США	Таджикистан	Туреччина	Угорщина	Узбекистан	Україна	Фінляндія	Франція	Чехія	Швейцарія	Швеція
1991	2160,8	141,5	289,9	168,6	1781,0	157,3	1282,5	8032,6	15,5	440,3	119,9	40,3	383,0	108,5	1428,9	150,8	229,0	207,7
1995	2271,4	164,8	347,2	175,7	1164,0	162,8	58,0	31,8	1438,9	9086,0	6,5	510,9	120,8	32,9	200,3	111,9	1502,8	162,6	232,6	217,5
2000	2490,8	197,5	452,0	216,3	1260,1	153,8	68,6	39,3	1715,3	11216,4	6,1	625,3	139,6	39,7	181,2	141,5	1718,3	178,1	257,6	258,6
2001	2528,5	201,4	457,4	220,6	1324,2	162,5	71,0	40,5	1764,8	11337,5	6,7	589,7	144,8	41,4	197,9	144,7	1749,8	183,6	260,8	261,8
2002	2528,8	204,4	464,0	222,3	1387,0	170,8	74,2	42,0	1807,7	11543,1	7,4	626,0	151,3	43,0	208,3	147,4	1766,1	187,6	261,3	268,3
2003	2519,3	206,5	482,0	220,3	1488,2	179,7	77,8	43,2	1876,7	11836,4	8,2	659,0	157,2	44,9	228,3	150,3	1782,0	194,7	261,4	274,6
2004	2548,5	214,6	507,7	223,7	1595,0	195,0	81,7	45,2	1931,3	12246,9	9,1	720,7	164,7	48,2	256,0	156,5	1827,3	203,9	267,7	286,2
2005	2566,0	220,2	526,1	225,4	1696,7	203,1	87,1	47,0	1984,8	12623,0	9,7	781,2	171,2	51,5	263,0	161,1	1860,7	217,7	274,9	295,3
2006	2660,9	225,2	558,8	228,7	1835,1	219,0	94,4	49,7	2036,5	12958,5	10,3	835,1	177,9	55,4	282,3	168,2	1906,6	232,9	285,2	308,0
2007	2747,9	231,2	596,8	234,1	1991,7	232,9	104,3	53,2	2110,4	13206,4	11,1	874,1	178,1	60,7	304,8	177,2	1950,2	246,3	296,2	318,2
2008	2777,7	231,4	627,3	234,1	2096,2	250,0	110,3	55,0	2090,0	13161,9	12,0	879,8	179,7	66,1	311,8	177,7	1948,6	253,9	302,6	316,2
2009	2635,3	227,6	637,6	227,3	1932,3	233,6	104,9	50,7	2006,9	12757,9	12,4	837,4	167,5	71,5	265,8	162,5	1887,3	242,5	296,7	300,3
2010	2744,8	228,7	662,3	231,7	2016,1	230,9	109,5	51,3	2043,0	13063,0	13,3	912,8	169,7	77,6	276,8	167,9	1918,7	248,5	305,7	320,0
2011	2828,0	231,5	690,9	228,1	2103,5	235,9	113,0	51,6	2060,9	13299,1	14,2	...	172,5	84,0	291,1	172,5	1951,2	253,2	311,6	331,9

154. Рівень зростання валового внутрішнього продукту

(% до попереднього року; за ПКС 2005 р.)

Рік	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Білорусь	Болгарія	Вірменія	Греція	Грузія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова, Республіка	Нідерланди
1991	3,4	...	1,8	-1,4	...	-11,7	3,1	-21,1	1,3	2,5	1,5	-11,0	-2,1	-7,9	-12,6	-5,7	8,6	-17,5	2,4
1995	2,7	-11,8	2,4	-10,4	...	6,9	2,1	2,6	3,1	6,5	...	2,8	2,9	-8,2	2,8	-5,4	-0,9	5,2	1,4	-1,4	3,1
2000	3,7	11,1	3,7	5,8	5,7	5,9	4,5	1,8	3,5	9,7	9,1	5,0	3,7	9,8	5,2	5,4	5,7	3,6	8,4	2,1	3,9
2001	0,9	9,9	0,8	4,7	4,2	9,6	4,2	4,8	0,7	6,3	-0,1	3,7	1,9	13,5	1,8	5,3	7,3	6,7	2,5	6,1	1,9
2002	1,7	10,6	1,4	5,0	4,6	15,0	3,4	5,5	0,5	6,6	-0,6	2,7	0,5	9,8	2,9	0,0	7,2	6,8	4,1	7,8	0,1
2003	0,9	11,2	0,8	7,0	5,5	14,0	5,9	11,1	0,4	7,8	1,5	3,1	0,0	9,3	1,9	7,0	7,6	10,3	1,7	6,6	0,3
2004	2,6	10,2	3,3	11,4	6,7	10,5	4,4	5,9	2,3	6,3	5,1	3,3	1,7	9,6	3,1	7,0	8,9	7,4	4,4	7,4	2,2
2005	2,4	26,4	1,8	9,4	6,4	13,9	2,3	9,6	2,4	8,9	4,6	3,6	0,9	9,7	3,0	-0,2	10,1	7,8	5,3	7,5	2,0
2006	3,7	34,5	2,7	10,0	6,5	13,2	5,5	9,4	3,4	10,1	5,6	4,1	2,2	10,7	2,8	3,1	11,2	7,8	4,9	4,8	3,4
2007	3,7	25,1	2,9	8,6	6,4	13,7	3,5	12,3	1,6	7,5	5,5	3,5	1,7	8,9	2,2	8,5	9,6	9,8	6,6	3,0	3,9
2008	1,4	10,8	1,0	10,2	6,2	6,9	-0,2	2,3	-0,8	-4,2	4,0	0,9	-1,2	3,3	0,7	8,4	-3,3	2,9	-0,7	7,8	1,8
2009	-3,8	9,3	-2,8	0,2	-5,5	-14,2	-3,1	-3,8	-5,7	-14,1	0,8	-3,7	-5,5	1,2	-2,8	2,9	-17,7	-14,8	-4,1	-6,0	-3,7
2010	2,1	5,0	2,4	7,7	0,4	2,2	-4,9	6,3	1,6	3,3	4,8	-0,3	1,8	7,3	3,2	-0,5	-0,9	1,5	2,9	7,1	1,6
2011	2,7	0,1	1,8	5,3	1,7	4,7	-7,1	7,0	1,1	8,3	4,8	0,4	0,4	7,5	2,4	5,7	5,5	5,9	1,7	6,4	1,0

Закінчення табл.
Рівень зростання валового внутрішнього продукту

Рік	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словацька	Словенія	Велика Британія	США	Таджикистан	Туреччина	Угорщина	Узбекистан	Україна	Фінляндія	Франція	Чехія	Швейцарія	Швеція
1991	5,1	3,1	-7,0	4,4	-5,0	-12,8	-1,8	-0,2	-8,2	0,9	-11,9	-0,3	-8,7	-6,0	1,0	-11,6	-0,9	-1,1
1995	1,7	4,2	7,0	4,3	-4,1	7,2	7,9	...	3,2	2,5	-6,0	7,2	1,5	-0,9	-12,2	4,0	2,0	5,9	0,5	3,9
2000	3,1	3,3	4,3	3,9	10,0	2,4	1,4	4,3	4,2	4,1	8,3	6,8	4,2	3,8	5,9	5,3	3,7	4,2	3,7	4,5
2001	1,5	2,0	1,2	2,0	5,1	5,7	3,5	2,9	2,9	1,1	9,5	-5,7	3,7	4,2	9,2	2,3	1,8	3,1	1,2	1,3
2002	0,0	1,5	1,4	0,8	4,7	5,1	4,6	3,8	2,4	1,8	10,8	6,2	4,5	4,0	5,2	1,8	0,9	2,1	0,2	2,5
2003	-0,4	1,0	3,9	-0,9	7,3	5,2	4,8	2,9	3,8	2,5	11,1	5,3	3,8	4,2	9,6	2,0	0,9	3,8	0,0	2,3
2004	1,2	4,0	5,3	1,6	7,2	8,5	5,1	4,4	2,9	3,5	10,3	9,4	4,8	7,4	12,1	4,1	2,5	4,7	2,4	4,2
2005	0,7	2,6	3,6	0,8	6,4	4,2	6,7	4,0	2,8	3,1	6,7	8,4	4,0	7,0	2,7	2,9	1,8	6,8	2,7	3,2
2006	3,7	2,3	6,2	1,4	8,2	7,9	8,3	5,8	2,6	2,7	6,6	6,9	3,9	7,5	7,3	4,4	2,5	7,0	3,8	4,3
2007	3,3	2,7	6,8	2,4	8,5	6,3	10,5	7,0	3,6	1,9	7,8	4,7	0,1	9,5	7,9	5,3	2,3	5,7	3,8	3,3
2008	1,1	0,1	5,1	0,0	5,2	7,3	5,8	3,4	-1,0	-0,3	7,6	0,7	0,9	9,0	2,3	0,3	-0,1	3,1	2,2	-0,6
2009	-5,1	-1,6	1,6	-2,9	-7,8	-6,6	-4,9	-7,8	-4,0	-3,1	4,0	-4,8	-6,8	8,1	-14,8	-8,5	-3,1	-4,5	-1,9	-5,0
2010	4,2	0,5	3,9	1,9	4,3	-1,1	4,4	1,2	1,8	2,4	6,5	9,0	1,3	8,5	4,1	3,3	1,7	2,5	3,0	6,6
2011	3,0	1,2	4,3	-1,6	4,3	2,2	3,2	0,6	0,9	1,8	7,4	...	1,6	8,3	5,2	2,7	1,7	1,9	1,9	3,7

155. Валовий внутрішній продукт на одну особу

(дол. США за ПКС 2005 р.)

Рік	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Білорусь	Болгарія	Вірменія	Греція	Грузія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова, Республіка	Нідерланди
1991	26051	4732	25458	6368	...	2575	17689	4255	25747	20169	24072	6289	26211	2286	9519	11494	45769	3280	26708
1995	27425	1888	26705	4207	6930	1679	17605	1758	28072	7875	20560	21033	25263	4497	27911	1232	6180	7343	48340	1893	28463
2000	31775	2526	30414	5825	7272	2258	20316	2502	31662	11491	23175	25146	27717	5405	32653	1510	8460	9566	60993	1657	33698
2001	31925	2750	30556	6122	7626	2482	21106	2642	31772	12258	22621	25776	28216	6148	32914	1578	9150	10260	61835	1763	34088
2002	32306	3012	30824	6456	8055	2860	21758	2805	31807	13118	22042	26095	28254	6747	33536	1565	9881	11000	63687	1905	33894
2003	32441	3316	30944	6942	8572	3262	22976	3135	31846	14191	21982	26459	28021	7352	33813	1660	10693	12183	63932	2036	33849
2004	33073	3614	31822	7769	9198	3602	23896	3327	32499	15146	22700	26882	28227	8001	34503	1758	11704	13151	65824	2192	34494
2005	33636	4515	32203	8541	9836	4096	24348	3610	33196	16531	23340	27392	28280	8699	35170	1737	12956	14265	68210	2362	35111
2006	34691	5993	32846	9439	10503	4631	25587	3916	34209	18238	24214	28075	28738	9526	35781	1774	14483	15470	70487	2482	36249
2007	35833	7397	33541	10278	11238	5261	26387	4409	34604	19638	25095	28530	29008	10264	36181	1910	15957	17079	73912	2562	37585
2008	36193	8074	33600	11356	11991	5617	26226	4516	34133	18843	25567	28330	28453	10479	36047	2053	15498	17667	72094	2768	38119
2009	34714	8713	32419	11426	11391	4813	25300	4319	32024	16198	25250	27070	26729	10482	34687	2104	12812	15129	67905	2606	36530
2010	35321	9057	32920	12362	11513	4908	23997	4546	32388	16741	26241	26899	27082	11117	35443	2070	12783	15605	68604	2793	36932
2011	36131	8948	33217	...	11824	...	22325	4829	32611	18126	...	26981	27081	14675	17919	68143	2974	37123

Закінчення табл.
Валовий внутрішній продукт на одну особу

Рік	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерация	Румунія	Словацьчина	Словенія	Велика Британія	США	Таджикистан	Туреччина	Угорщина	Узбекистан	Україна	Фінляндія	Франція	Чехія	Швейцарія	Швеція
1991	27015	33207	7581	16912	12002	6785	22328	31683	2849	7854	11591	1917	7412	21634	24456	14632	33287	24108
1995	27815	37821	9072	17521	7845	7179	10817	15985	24797	34083	1121	8550	11805	1435	3920	21907	25307	15741	32856	24640
2000	30306	43975	11814	21155	8595	6854	12698	19762	29129	39718	986	9732	13794	1603	3706	27333	28296	17340	35736	29146
2001	30708	44632	11958	21432	9071	7252	13192	20316	29854	39749	1058	9053	14214	1653	4085	27893	28609	17962	35801	29434
2002	30658	45043	12137	21439	9546	7835	13799	21062	30475	40086	1149	9484	14897	1703	4337	28336	28668	18390	35585	30067
2003	30529	45225	12618	21095	10294	8268	14456	21665	31513	40727	1251	9854	15514	1760	4793	28838	28724	19081	35294	30656
2004	30891	46750	13298	21300	11090	8995	15178	22607	32273	41761	1352	10642	16295	1874	5416	29940	29241	19976	35911	31826
2005	31116	47639	13786	21369	11856	9390	16174	23472	32952	42646	1413	11394	16974	1987	5605	30708	29554	21268	36647	32701
2006	32306	48326	14655	21607	12879	10148	17512	24758	33614	43366	1476	12034	17663	2114	6058	31939	30076	22689	37739	33915
2007	33404	49134	15656	22068	14015	10813	19329	26336	34605	43774	1558	12449	17710	2289	6578	33501	30576	23860	38876	34782
2008	33824	48518	16459	22037	14767	11625	20405	27185	34040	43219	1640	12376	17899	2467	6766	33443	30383	24347	39242	34299
2009	32186	47151	16711	21375	13616	10878	19356	24812	32479	41524	1670	11622	16714	2636	5793	30441	29271	23112	38038	32298
2010	33573	46776	17343	21780	14160	10773	20159	25032	32814	42169	1751	12503	16972	2827	6050	31309	29598	23631	39266	34125
2011	34580	46734	18098	21414	14715	11033	20767	25133	32850	42620	1847	...	17301	...	6372	32024	29938	24124	39600	35151

156. Індекс промислового виробництва

(% до попереднього року)

Рік	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Білорусь	Болгарія	Вірменія	Турція	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова, Республіка	Нідерланди
1991	1,8	-8,9	-2,0	-1,0	...	-7,7	-1,0	-22,6	0,1	...	6,7	-0,8	-0,9	-3,6	-0,3	0,4	-11,1	1,8
1995	5,1	-21,4	6,3	-11,7	...	1,4	1,7	-13,2	4,0	...	8,4	4,7	5,4	4,6	-18,0	1,4	-3,9	1,0
2000	8,7	6,8	-5,1	7,7	...	6,3	10,8	10,6	6,6	14,5	10,0	4,0	3,1	8,6	5,9	-2,6	0,3	-4,1	8,0	4,6
2001	3,1	5,0	4,5	5,9	2,1	5,3	-3,4	-5,1	1,4	8,8	-5,0	-1,2	-0,8	-4,0	5,6	10,5	12,1	5,0	13,6	1,2
2002	1,0	3,8	0,2	4,5	4,7	14,6	0,2	16,0	1,0	8,4	-1,9	-0,1	-1,3	1,6	-11,0	6,9	6,7	4,9	10,7	1,0
2003	1,8	6,1	3,3	7,1	13,0	15,2	0,5	17,9	0,2	11,0	-0,3	1,5	-1,0	0,1	17,1	7,8	13,5	5,2	15,8	-1,3
2004	7,0	5,5	4,8	15,9	12,8	2,0	0,7	2,2	-1,5	10,4	7,0	2,0	0,9	1,6	4,5	7,2	11,3	5,6	8,2	4,6
2005	4,0	33,7	2,2	10,5	6,9	7,6	-1,6	30,5	2,5	11,0	3,6	0,2	-1,8	2,0	-12,1	7,1	7,1	2,2	7,0	0,4
2006	7,1	36,5	3,2	11,4	6,0	-1,0	0,8	29,2	4,1	9,9	9,9	3,7	3,1	7,0	-10,2	6,5	6,5	2,2	-4,9	2,0
2007	5,8	24,0	5,2	8,7	9,6	2,6	2,3	6,5	-1,9	6,4	4,4	2,4	2,6	4,5	7,3	1,1	2,4	-0,2	-2,6	4,1
2008	2,3	5,9	1,3	11,5	0,6	2,0	-4,2	-4,7	-1,1	-5,1	7,5	-7,1	-3,2	2,1	14,8	-3,2	5,5	-5,0	0,7	0,7
2009	-11,8	8,7	-11,9	-2,8	-17,4	-7,9	-9,2	-10,6	-15,0	-24,0	-6,1	-16,2	-18,7	1,7	-6,3	-18,2	-14,6	-16,1	-22,2	-7,6
2010	7,1	2,5	8,7	11,3	1,0	9,7	-6,6	17,7	1,8	23,5	7,8	0,9	6,9	10,0	9,7	14,8	6,6	9,7	6,9	7,8
2011	6,6	-4,9	4,1	9,1	5,8	14,1	-8,0	19,8	1,8	16,8	2,1	-1,8	-0,6	3,5	11,9	9,0	7,5	-2,9	7,6	-0,7

Закінчення табл.
Індекс промислового виробництва

Рік	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Росія/Скандинавія	Румунія	Словацька Республіка	Словенія	Велика Британія	США	Таджикистан	Туреччина	Україна	Фінляндія	Франція	Чехія	Швейцарія	Швеція
1991	2,9	1,8	-15,9	0,1	...	-23,0	-19,1	-2,3	-3,3	-1,5	-3,6	3,2	-4,8	-8,8	-0,6	-21,9	0,5	-2,3
1995	0,9	5,7	10,4	4,6	-4,6	9,4	8,3	9,9	1,8	4,8	-13,6	8,5	-12,0	5,5	2,2	8,7	2,0	9,9
2000	5,1	3,2	7,3	7,0	8,6	31,1	6,2	6,2	2,0	4,0	9,9	6,0	13,2	16,6	3,1	3,7	8,4	5,3
2001	-0,1	-0,7	0,9	2,0	3,0	3,9	3,6	2,9	-1,5	-3,4	15,1	-8,7	14,2	0,1	0,8	7,4	-0,7	-1,0
2002	-1,1	-0,9	1,5	0,5	3,1	-0,4	7,0	2,4	-1,6	0,2	8,2	9,5	7,0	1,4	-1,4	4,1	-5,1	0,0
2003	0,5	-2,5	8,8	-1,1	8,9	-0,8	15,5	1,4	-0,3	1,2	10,0	8,7	15,8	0,0	-1,2	1,6	0,4	1,5
2004	4,2	-0,3	12,7	-4,1	8,2	2,7	3,6	4,9	0,9	2,3	15,1	9,8	12,5	5,3	2,1	10,4	4,0	5,7
2005	3,0	0,0	3,7	-3,8	4,1	-3,1	-0,8	3,5	-0,8	3,3	8,5	5,6	3,1	-1,0	-0,1	3,9	2,7	2,5
2006	5,3	-2,2	12,0	3,1	3,9	9,3	15,7	5,7	0,1	2,2	5,0	7,3	6,2	10,1	0,5	8,3	7,8	3,1
2007	5,8	-1,2	9,3	0,3	6,4	10,4	16,9	7,2	0,5	2,5	9,9	7,0	7,6	4,7	1,3	10,6	9,5	3,4
2008	0,6	0,5	2,7	-4,1	2,1	2,6	3,2	2,5	-2,8	-3,5	-4,0	-0,6	-5,2	1,1	-2,5	-1,8	1,3	-2,6
2009	-16,4	-3,9	-3,8	-8,6	-9,3	-5,5	-14,2	-17,4	-9,1	-11,4	-6,3	-9,9	-21,9	-18,0	-13,1	-13,6	-7,9	-18,0
2010	11,2	-5,6	11,1	1,7	8,2	5,5	18,2	6,2	2,1	5,4	9,0	13,1	11,2	5,7	5,1	10,3	6,3	9,4
2011	7,4	-5,0	6,9	-2,2	4,8	5,6	7,2	2,2	-0,6	4,1	5,9	8,9	7,6	0,8	1,7	6,5	0,9	5,9

157. Індекс споживчих цін

(% до попереднього року)

Рік	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Білорусь	Болгарія	Вірменія	Греція	Грузія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова, Республіка	Нідерланди
1991	3,3	...	3,2	19,4	...	2,4	...	19,0	5,9	6,3	...	5,6	3,1	...	3,1
1995	2,2	411,5	1,5	709,3	62,0	176,0	8,9	261,4	2,1	28,8	10,0	4,7	5,2	176,2	2,2	...	25,0	39,7	1,9	29,9	1,9
2000	2,4	1,8	2,6	168,9	10,3	-0,8	3,2	4,4	2,9	4,0	1,1	3,4	2,5	13,2	2,7	19,7	2,6	1,0	3,2	31,3	2,3
2001	2,7	1,6	2,5	61,4	7,4	3,2	3,4	4,6	2,4	5,7	1,1	3,6	2,8	8,4	2,5	6,9	2,5	1,4	2,7	9,8	4,2
2002	1,8	2,8	1,6	42,8	5,8	1,1	3,6	5,6	2,4	3,6	5,7	3,1	2,5	5,8	2,3	2,1	1,9	0,3	2,1	5,3	3,3
2003	1,4	2,1	1,6	28,5	2,2	4,7	3,5	4,8	2,1	1,3	0,7	3,0	2,7	6,4	2,8	3,0	3,0	-1,1	2,0	11,8	2,1
2004	2,1	6,7	2,1	18,3	6,4	7,0	2,9	5,7	1,2	3,0	-0,4	3,0	2,2	6,9	1,9	4,1	6,2	1,1	2,2	12,5	1,2
2005	2,3	9,6	2,8	10,4	5,0	0,6	3,6	8,2	1,8	4,1	1,3	3,4	2,0	7,6	2,2	4,4	6,7	2,7	2,5	12,0	1,7
2006	1,4	8,2	1,8	7,0	7,3	2,9	3,2	9,2	1,9	4,4	2,1	3,5	2,1	8,6	2,0	5,6	6,5	3,8	2,7	12,8	1,2
2007	2,2	16,6	1,8	8,3	8,4	4,4	2,9	9,2	1,7	6,6	0,5	2,8	1,8	10,8	2,1	10,2	10,1	5,7	2,3	12,4	1,6
2008	3,2	20,8	4,5	14,8	12,4	9,0	4,2	10	3,4	10,4	4,6	4,1	3,4	17,2	2,4	24,5	15,4	10,9	3,4	12,8	2,5
2009	0,5	1,4	0,0	13,0	2,8	3,4	1,2	1,7	1,3	-0,1	3,3	-0,3	0,8	7,3	0,3	6,9	3,5	4,4	0,4	0,0	1,2
2010	1,8	5,7	2,2	7,7	2,4	8,2	4,7	7,1	2,3	3,0	2,7	1,8	1,5	7,1	1,8	8,0	-1,1	1,3	2,3	7,4	1,3
2011	3,3	7,8	3,5	53,3	4,2	7,6	3,3	8,5	2,8	5,0	3,5	3,2	2,7	8,4	2,9	16,5	4,4	4,1	3,4	7,6	2,4

Закінчення табл.
Індекс споживчих цін

Рік	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерация	Румунія	Словаччина	Словенія	Велика Британія	США	Таджикистан	Туреччина	Угорщина	Україна	Фінляндія	Франція	Чехія	Швейцарія	Швеція
1991	...	3,4	76,7	10,9	5,8	4,2	...	66,0	34,2	...	4,1	3,2	...	5,9	9,3
1995	1,7	2,5	28,1	4,1	197,5	32,2	9,9	13,4	3,4	2,8	682,1	88,6	28,6	377,0	1,0	1,8	9,5	1,8	2,5
2000	1,5	3,1	10,1	2,8	20,8	45,7	12,0	8,9	8,0	3,4	32,8	54,9	9,8	28,2	3,4	1,7	3,9	1,5	1,0
2001	2,0	3,0	5,5	4,4	21,5	34,5	7,3	8,4	1,2	2,8	38,6	54,4	9,2	12,0	2,6	1,6	4,7	1,0	2,4
2002	1,4	1,3	1,9	3,5	15,8	22,5	3,3	7,5	1,3	1,6	12,2	45,0	5,3	0,8	1,6	1,9	1,8	0,6	2,2
2003	1,0	2,5	0,8	3,3	13,7	15,3	8,6	5,6	1,4	2,3	16,3	25,3	4,6	5,2	0,9	2,1	0,1	0,6	1,9
2004	1,7	0,5	3,6	2,4	10,9	11,9	7,6	3,6	1,3	2,7	7,2	10,6	6,8	9,0	0,2	2,1	2,8	0,8	0,4
2005	1,6	1,5	2,1	2,3	12,7	9,0	2,7	2,5	2,0	3,4	7,2	10,1	3,6	13,5	0,9	1,7	1,8	1,2	0,4
2006	1,6	2,3	1,1	2,7	9,7	6,6	4,5	2,5	2,3	3,2	10,0	10,5	3,9	9,1	1,6	1,7	2,5	1,1	1,4
2007	2,3	0,7	2,4	2,8	9,0	4,8	2,8	3,6	2,3	2,8	13,4	8,8	7,9	12,8	2,5	1,5	2,9	0,7	2,2
2008	2,6	3,8	4,4	2,6	14,1	7,8	4,6	5,6	3,6	3,8	20,9	10,4	6,1	25,2	4,1	2,8	6,4	2,4	3,4
2009	0,3	2,2	3,8	-0,8	11,6	5,6	1,6	0,9	2,2	-0,4	6,4	6,2	4,2	15,9	0,0	0,1	1,0	-0,5	-0,5
2010	1,1	2,4	2,7	1,4	6,9	6,1	1,0	1,8	3,3	1,6	6,4	8,6	4,9	9,4	1,2	1,5	1,4	0,7	1,2
2011	2,3	1,3	4,2	3,7	8,4	5,8	3,9	1,8	4,5	3,2	12,4	6,5	4,0	8,0	3,4	2,1	1,9	0,2	3,0

158. Індекс людського розвитку та його складові у 2011 р.¹

Ранг ІЛР	Країна	Індекс людського розвитку (ІЛР), значення	Очікувана тривалість життя при народженні, років	Середня тривалість навчання, років	Очікувана тривалість навчання, років	Валовий національний дохід (ВНД) на душу населення, ПКС у цінах 2005 р., дол. США
1	Норвегія	0,943	81,1	12,6	17,3	47557
3	Нідерланди	0,910	80,7	11,6	16,8	36402
4	США	0,910	78,5	12,4	16,0	43017
6	Канада	0,908	81,0	12,1	16,0	35166
9	Німеччина	0,905	80,4	12,2	15,9	34854
10	Швеція	0,904	81,4	11,7	15,7	35837
11	Швейцарія	0,903	82,3	11,0	15,6	39924
16	Данія	0,895	78,8	11,4	16,9	34347
17	Ізраїль	0,888	81,6	11,9	15,5	25849
18	Бельгія	0,886	80,0	10,9	16,1	33357
19	Австрія	0,885	80,9	10,8	15,3	35719
20	Франція	0,884	81,5	10,6	16,1	30462
21	Словенія	0,884	79,3	11,6	16,9	24914
22	Фінляндія	0,882	80,0	10,3	16,8	32438
23	Іспанія	0,878	81,4	10,4	16,6	26508
24	Італія	0,874	81,9	10,1	16,3	26484
25	Люксембург	0,867	80,0	10,1	13,3	50557
27	Чехія	0,865	77,7	12,3	15,6	21405
28	Велика Британія	0,863	80,2	9,3	16,1	33296
29	Греція	0,861	79,9	10,1	16,5	23747
34	Естонія	0,835	74,8	12,0	15,7	16799
35	Словаччина	0,834	75,4	11,6	14,9	19998
38	Угорщина	0,816	74,4	11,1	15,3	16581
39	Польща	0,813	76,1	10,0	15,3	17451
40	Литва	0,810	72,2	10,9	16,1	16234

Закінчення табл.
Індекс людського розвитку та його складові у 2011 р.

Ранг ІЛР	Країна	Індекс людського розвитку (ІЛР), значення	Очікувана тривалість життя при народженні, років	Середня тривалість навчання, років	Очікувана тривалість навчання, років	Валовий національний дохід (ВНД) на душу населення, ПКС у цінах 2005 р., дол. США
41	Португалія	0,809	79,5	7,7	15,9	20573
43	Латвія	0,805	73,3	11,5	15,0	14293
50	Румунія	0,781	74,0	10,4	14,9	11046
55	Болгарія	0,771	73,4	10,6	13,7	11412
65	Білорусь	0,756	70,3	9,3	14,6	13439
66	Російська Федерація	0,755	68,8	9,8	14,1	14561
68	Казахстан	0,745	67,0	10,4	15,1	10585
75	Грузія	0,733	73,7	12,1	13,1	4780
76	Україна	0,729	68,5	11,3	14,7	6175
86	Вірменія	0,716	74,2	10,8	12,0	5188
91	Азербайджан	0,700	70,7	8,6	11,8	8666
92	Туреччина	0,699	74,0	6,5	11,8	12246
111	Молдова, Республіка	0,649	69,3	9,7	11,9	3058
115	Узбекистан	0,641	68,3	10,0	11,4	2967
126	Киргизстан	0,615	67,7	9,3	12,5	2036
127	Таджикстан	0,607	67,5	9,8	11,4	1937

Джерело: ПРООН.

ПРО ВНУТРІШНЄ ТА ЗОВНІШНЄ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ В 2013 РОЦІ

Щорічне Послання Президента України
до Верховної Ради України

Науковий редактор: *Рубанець М. Л.*

Літературні редактори: *Палій Н. І., Куницина І. В., Москаленко О. В.*

Коректура: *Палій Н. І., Москаленко О. В., Куницина І. В., Стрижеус Є. Ю.*

Комп'ютерне верстання: *Палій Н. І., Стрижеус Є. Ю., Чернявський О. Л.,
Куницина І. В., Москаленко О. В.*

Відповідальний за випуск: *Сизонтов В. М.*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень

Формат 70x108/16.

Папір офс. Друк офсетний. Гарн. «PetersburgC».

Ум. друк. арк. 50,4. Обл.-вид. арк. 54,0. Тираж 1000 прим. Зам. № .

Віддруковано ПП «Вид-во «ФЕНІКС»

вул. Шутова, 13Б, м. Київ, 03680

Тел. (044) 501-93-01

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 271 від 07.12.2000

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток
